

Jurispud.

3te 44re R
2735

Sum Johannis Michaelis Bucci
Bib. aen. J. M. Can. d. g.

Ex lib. Jo. Fran. Muschgy J. V. Can. d. g.

R. M. e. g. fol.

Am 27ten October 1817. von meinem vater
Friedrich August Weyzenberger aus Roth
bei Memmingen in Vorschau zum Andenken
Huldwara von St. Leonhard.
Gedulday in d. T.
1817.

Sum Leonardus

BR
at
D. ANDREAE AL-
CIATI MEDIOLANENSIS,

IVRISCONSULTI CLARISS.

Canonio

Rothensis

Paradoxorum, ad Pratum,	lib.	VI.
Dispunctionum,	lib.	IIII.
In treis libros Cod.	lib.	III.
De eo quod interest,	liber	unus.
Prætermifforum,	lib.	II.
Declamatio	una.	
De ftip. diuifionib.		Commentariolus.

EX NOVISSIMA AVTORIS
RECOGNITIONE.

GA. 12. 4. offic. Andr. Cratandri. An. d. b. xxxi. m.

Cum gratia & privilegio Caesareo.

D. ANDREAE AL. CIVATI MEDICIANENSIS

AD LECTOREM.

Ἀλλὰ πῶς ὁ δὲς βιβλίον ὃ ξένε σμυνῶ,
 ἐξόχου ἐν ἀγοραῖς, δόχου ἐν ἀρετῇ;
 Μὴ παχέως καὶ τὰ κρινόν, ἐπιφοιτῶν γίνωσκε,
 τὸ λείμα φρασάμενον ὡς ἐπιδειγματικόν.
 Τὸν μέγαν γὰρ στυγαῖς, καὶ τὸν μέγαν γὰρ πῶδ' ἀδύξοις,
 ἴσως λαμπρὸν τῆς τε φάος νομικῆς.

11-IV B

3027

118313565

EX NOVITIA AMITIVON ZE

RECOGNITIONE

ALCIATVS LECTORI S.

GITVR, nisi fallor, duodecimus annus, lector optime, cū civilis pon-
 tificijq; iuris professorijs insignibus primum ornatus, Paradoxa Dis-
 punctionesq; in publicum emisi: opus à me adhuc candidato & tyro-
 ne, succisuis horis elaboratū. quoties enim ea quæ à præceptoribus
 meis acceperam, studendo mecum ipse perpendissem, si qua probabi-
 libus argumentis cōfutatione digna uidebantur, ne confestim memo-
 ria exciderent, quibusdam quasi aduersarijs scribere consueueram: quæ omnia tum in
 manus accepta, cum paulo accuratius expoliissem, in codicē uerasq; tabulas referen-
 da duxi, sicq; cum studiosis communicanda. quod opus nō tam ut gloriam, cuius illa
 ætas solet esse auidissima, captarem, à me æditum fuit, quàm ut aliquo modo Docto-
 rum, qui tum studia hæc nostra profitebantur, iudicium conuellerem, qui bonarum lite-
 rarum cognitionem non modò lureconsulto non necessariam ubiq; in clamabant, sed
 contrariam potius, & serijs omnibus studijs blanda quadam & illiciti uoluptate repu-
 gnantem: quapropter non secus quàm à nauigantibus homericæ illæ Syrenes euitan-
 dam, Vlyssisq; exemplum imitandum, qui se mālō nauis alligauit, socijsq; aures cera
 illeuit, ne uocum modulatione capti, cœptum cursum non tenerēt. quæ ab eis ut non
 prorsus in omnibus falsa, absq; tamen delectu ubiq; prædicari æquo animo ferre non
 poteram: quoniam id fieri hominum more apparebat, ea libenter damnantium, quæ
 assequi ipsi non potuerunt. nec enim ex eis tunc quisquam in precio habebatur, qui
 non egregiè (uno aut altero exceptis) omnium aliarum artium rudis esset, satis itaque
 mihi abundeq; factum eo tempore arbitrabar, si suum literis humanioribus honorem
 seruasssem, iungiq; eas nostra tempestate sapientiæ studijs posse docuisssem, quæ omnis
 spes expectatioq; mea à principio planè me fefellit: nam & iuris Doctores tanquam
 transfugam me insectabantur, scriptisq; suis laceessere non desinebant: apud humani-
 tatis uerò professores, tanquam alieni hominis, nec mihi locus, nec ratio ulla cōstabat:
 quorum alij me tanto aeri soluendo non esse, alij prædijs prædibusq; non satis idone-
 um, alij alia cōminiscebantur: quo factum est, ut maximam apud omnes inuidiam lo-
 co gloriæ adeptus mihi uideret: distadebatq; eius suscepti incassum, uel potius magno
 cū malo meo laboris: nec ut opus illud respicere amplius uellem, in animū inducere
 poteram: donec paulatim insinuauit se ad studiosorū gratiam liber, omnibusq; in pro-
 uincijsq; excusus, diligenterq; à Cratandro BASILEAE conformatus, nullo nō in
 loco reperiebat emptorē. addidit planè hæc celebritas mihi calcar, & quæ ferè despon-
 deram animū restituit: cœpiq; rursus in manus accipere, & si qua prioribus in aditioni-
 bus errata erant, corrigere: adeo enim à quibusdam deprauatus fuerat, ut suspicari po-
 tuisssem, consulto atq; dedita opera id factum: nisi cognouisssem, in cæteris quoq; aliorū
 operibus eandem eos diligentiam adhibere solitos. quapropter non est quòd de eis ul-
 terius conquerar: maius mihi negocium est cum detractoribus: è quibus aliqui stylum
 tanquam non planè Ciceronianum damnant, quibus respondeo, iniquè eos mecum
 agere, qui cum ipsi in sinu & sub puluino Ciceronem semper habeāt, eiusq; elegantia,
 copiam, suauitatem non ideo præstant, hæc à me requirunt, qui cum Bartolo, Baldo,
 Alexandro, Iasone solū uerfor, eosq; autores in delicijs habeo. illud tantum Cicero-
 niani mihi habere uideor, quòd sicut Augustinus scribit, in eius libris aliquos depren-
 sos esse manifestos à doctis solocismos, quales quandoque etiā diligentissimis exci-
 dunt, opinor in nostris pleraq; esse uitiosa: quæ omnia ego fortis uir stomachi, nihilo-
 minus æqui boni facio, ut qui non adeo ueterum religiosus obseruator fuerim, quin et-
 tiam aliqua de recentioribus Doctoribus mihi mutuo accipienda ducerē: dum tamen
 non omnino barbara essent, sed exemplo aliquo uel Theodosiani seculi autorū, defen-
 di possent. Alij titulum reprendunt tanquam nimis superbum, qui Paradoxa inscripse-

Bonus literis patronus

rim: quod admirabilia ipsi interpretantur. sed cum *ῥητορ* apud rhetores argumen-
tum & illud sit, quod in fronte (ut Hermogenes ait) malae est opinionis: uel quod, cum
maximam expectationem fecerit, leue aliquid (ut Quintilianus existimat) inducit: cur
potius hanc interpretationem non assumunt? & me ampullosi lemmatis crimine non
absoluunt: quamuis & ipsi sciant, me non alia ratione ita inscripisse, quam ut ostende-
rem, quae hic disputantur conclusiones, praeter communem sententiam esse. sed hi ui-
dentur nobis hanc cōtumeliae notam à Momi ipsius historia accepisse: quem fama est,
cum in Veneris pulchritudinem nihil dicere posset, in deae crepidas, uti obstreperas,
maledice linguae uirus effudisse. Sunt qui nimiam mihi sermonis breuitatem obijciant,
copiamque requirant, quibus respondeo, id à nobis consulto affectari: quin & solere me
eos ridere, qui aliter scribunt: non quod flumina illa eloquentiae exauriri uelim, sed
quod rarius id donum est, quam ut ego sperauerim mihi posse cōtingere: quapropter
nec affectaui quidem, uno excepto Cicerone, in quo non minus laudantur sententiae,
quam uerba, mihi uidetur ceteros consultius fuisse facturos, si breuitatem affectassent.
ubi tam improbat Seneca, quam cum copiosus (quod tamen raro facit) haberi uult:
nam nec Quintiliani declamationes, nec Apuleij defensiones, satis eorū doctrinae (ut
plerique tradiderunt) respondent. at enim in operibus suis autores laudare, eorū integra
dicta chartis inscribere, cōgeriemque huiusmodi facere, ego hominis ocio suo abutentis
esse cenfeo: sicut & qui omisso in quem intendunt scopo diuagantur, argumentumque
aliquod declamatoriū assumunt, non satis scire arbitror, quo res quaeque loco statuenda
sit: quapropter & ipse unam itemque alteram epistolam hinc summovi, ne huius *ῥητορ*
causam, amplius diceret. sunt iuris ciuilem sicut alia pleraque studia adeo diffuse tracta-
ta, ut publice intersit, eam ingentem sylvam potius recidere, quam magnis commen-
tariis lectorem onerare: quod & Caius ex nostratibus sensit: & qui sub porticu philoso-
phabant, pro dogmate habent. Sed & in Paradoxis quaedam à nobis concisae dicta, no-
lui in praesentia laus attingere: quod à me alijs in operibus fusiis tractata fuerūt, quae
& ipsa quandoque emittentur, nec enim omnia unum in locum congerenda sunt, cessan-
t hoc feliciter patrum memoria aliquibus: faciant qui nunc in humanis degunt: non
tamen ea in parte aliam laudem uidentur digne posse cōsequi, quam quae solet Firmi-
ano, uel Brixienfi, uel syllabographis (ut grammaticos quoque attingam) huiusmodique re-
pertoriū confarcinatoribus tribui. In Dispunctionibus uero omnes omnino locos
restituere potuissim, quibus uel Pandectae Florentinae, uel alij uetus sti codices à uulga-
tis dissident: idque factum mihi facillimum fuisset: sed malui ea tantum recensere, quae pro-
babilem in iure aliquam dubitationem faciebant, aut unde erroris ansa praestari potuis-
set: ne uiderer etiam librariū ipsorum munus mihi praeipere: & quod auari uinito-
res solent, ne racemationem quidem reliquam tenuioribus facere. in utrisque certe ita à
me actum est, ut Tuccae Varij exemplo subsequenda potius quaedam censuerim, quam
locupletanda: tamen si adeo cōdus dispensator hac in re esse nō potuerim, quin & quae-
dam paulo uberius explicarem, quaedam penitus obelo confoderem, aliaque substituere-
rem, posterioribus (ut dici solet) melioribus. At hic uideo posse calumnijs locum esse,
& non defuturos, qui me hoc modo errata mea consistentem damnent, & ceu talpam,
qui indicio suo perierit, irideant, sed hi uelim sciant, id à me & magna ratione, & maxi-
mis exemplis factum: cur enim dum famae meae consulo, in publica studiorum causa
prauaricer? docuerim ea aliquando, multos annos profitendo probauerim, nō tamen
mutati iudicij mei defraudare uolui studiosos, fecit id Hippocrates, medica arte claris-
simus, qui, ne posterij errarent, quaedam male à se tradita primus correxit: fecit M. Cice-
ro, cui cum rhetorici libri, quos iuuenis ediderat, non satis placerent, de Oratore ad M.
Brutum scripsit, & à se iam tradita pleraque praedamnauit, sic & Fab. Quintil., cum prius
duos de rhetorica libros scripsisset, hicque dein satis sibi non probarentur, duodecim illos
celeberrimos composuit: quibus & priores emendauit, & maximam famam est con-
secutus, merito igitur, quod alijs etiam laudi datum haecenus fuit, fraudi nobis esse
non debet, detur haec uenia scriptoribus, hocque praemio ad publicanda studia sua alli-
ciantur: in quibus erranti sit concessa emendatio, & noua (quod dicitur) lima. recte
quidem

quidem suauis Horatius, ut in annum nonū premantur, quae diutius durare uelimus:
sed quotus quisque ille est, qui eiusmodi praecipuum possit obseruare: sunt qui ex tempore,
quam à cura, praestantiores habeantur: sunt qui adeo ingenio suo indulgeant, ut
compescere nimiam licentiam non possint: sunt qui & à se composita semel approbent,
corrighendi tedium non ferant, dicebat Pub. Ouidius, decentiorem esse faciem, cui ali-
quis inesset neuus. omnibus certe tanti temporis expectatione à fucis imminet pericu-
lum, qui alienis laboribus insidiantes, quae surripuerunt, pro suis uendant, Thales Mi-
lesius cum astrorū scientiam Mandraytum Priensensem docuisset, magnum praemium
offerenti discipulo dixisse tradit: nae egregia repensa mihi merces erit, si quae à nobis di-
dicisti, tuo nomini non adsciueris, sed eius me inuenti potius, quam alium auctore pra-
dicaueris, bellissima certe merces, & tali uiro digna, sed quae rarissimis bona fide praeste-
tur, nobis certe non ea fuit felicitas, ut (praeterquam à paucissimis) eam consequi potu-
erimus, atqui potius in contrarium uertit: nam si quicquam à me laude dignum exco-
gitatum est, id silentio transmissum: si quid ambiguum, id in malam partem acceptum
à quibusdam fuit, & in auctoris notam deriuatum, fuerūt & ex his qui ea me dixisse con-
fingerent, quae ne cogitauī quidem unquam. Exiit nuper libellus, quo falsi reus defe-
ror, quod Pyllai, & Gulielmi intellectum (sic enim ille loquitur) surripuerim: cum accu-
sator ipse nullum habeat, & cōmuni careat sensu, qui subiiciat, in Paradoxis me docu-
isse, mixtum imperium cum iurisdictione idem esse: cum nemo, nisi planè delyrus, non
uideat, contrarium semper & ubique à me tradi, sed forte tanta morositate obscuratus mi-
hi est stylus, ut intelligere quid senserim non potuerit, atqui cum id uitio mihi dari ue-
rerer, eius rei periculum hoc modo facere uolui, Erat studiorum comes amicus qui-
dam meus, uir iuris quidem sciens, atque in hac professione admodum acutus, sed ali-
arum omnium doctrinarum penitus alienus: huic capita quaedam ex Paradoxis tradi-
di, eaque potissimum, quae obscuriora arbitrabar, moxque congressus, deprendi omnia ab
eo optime percepta: & dum adsit legum cognitio, facile dictata nostra à quouis posse
intelligi: ut appareat, qui haec obijciunt, & legum imperitia, & animi uitio huiusmodi
comminisci, illis igitur nihil est quod aliud preceper, quam ut meliorem dii dent mentem:
ut tandem deprendere possint, quam iniuste ingrateque nobiscum agant, qui commo-
do pro nostris opibus conuiuio accepti, & ut ille apud Plautum inquit, nucibus, fabu-
lis, ficibus, quia acipenserē non apposuerim, omnia mali consulant, & Lapithis dete-
riores non solum in conuiuas, sed in ipsum uocatores arma conuertant, reijcit huius-
modi homines à carminis sui lectione Sedulius: sicut inuidos & utilitigatores à libro
de re militari Catō, à naturali historia Plinius. nequeo temperare, quin quod comper-
tum mihi sit, hic referam. Nuper in *ῥητορ* Vniuersitatem reuersus est à transalpi-
nis professionis nostrae Doctor quidam nouellus: is ut ea peregrinatione nō solum no-
stratum uitia (quod aliqui faciunt) sed uirtutes quoque addidicisse uideretur, cuiusdam
legis, ad praescriptorum uerborum, ut opinor, tractatum pertinentis, interpretationem
pro suggestu aggressus est, in ea cum pleraque dixisset, quae dubiae mentis hominē argu-
ebant, in eum deinde sermonē incidit, ut diceret, aliter à se legum nodos intelligi quam
ab ALCIATO, qui nihil aliud apud nos, inquit, facit, quam quod floreat iura,
uoluit uir facundus hoc quoque uerbo ciuitatem Romanam augere, aderant docti qui-
dam, qui hūc auditis, seu hominis arrogantiam perosi, seu risus captandi causa, cum
sententiam rogarentur ita decreuerunt: quae ALCIATVS floreat, iste oletat.
sed quid ego in id hominum genus calami aciem ulterius distringam? qui uel nostra
haec non legunt, uel lecta non intelligunt: quid iuuat (ut recte inquit Naso) ad surdas si
cantet Phemius aures? Ad alios transeundum, qui eruditionis fama, doctrinaeque nomi-
ne in magno sunt precio: è quibus tamen aliquos cernere est à nostris traditionibus dis-
sidentes: sed hos tantum abest, ut reprehendere, aut laesi candoris insimulare uelim, ut gra-
tias ultro agendas potius arbitrer: cum enim à me humaniter, & adiecta causa dissen-
tiant, non est quod de eis iuste conqueri possim. Solebant ueteres priusquam aliquid
aderent, amicis suis annotanda opera tradere, eorumque explorato iudicio, & per-
pensis emendationibus, tum demum plurimis recitare, mihi ea fors non potuit con-

AND. ALCIATI AD LECTOREM EPIST.

tingere, seu quod *μειζότερον*, ut ita loquar, neminem in consilio habere tum licuit, qui iuris studia calleret, & a musis alienus non esset: siue quod nostris temporibus apud multos ea ferè synceritas interierit, faciliusque inter earundem doctrinarum professores reperias, qui carpant & inuideant, quam qui candidè erroris admoneant: quotus enim quisque est, qui nostra tempestate tantum amicitiae tribuat, ut alieno in opere, in autoris gratiam uelit ingeniosus esse, & aliquas horas studiis suis subtrahere, quas castigandis amici erratis concedat: idque praesertim in serio inamœnoque opere, qualia sunt iuris civilis pleraque, meritò igitur plurimum me his debere fateor: si tamen non tam de uictoriae laude fuerunt solliciti, quam de praestando consilio, uerum utcumque sit, quod publicae utilitati inseruiens ea conscripserint, apud me in honore erunt: non enim iudicium meum lapis est (ut uocant) lydius, ut qui à me dissentiat, nihil sentiat, fieri potest, ut quibus in locis ego allucinatus sum, in his certius ipsi perspexerint, nemo mortalium omnibus horis sapit, dissentiunt inuicem in republica quandoque summi uiri, illabefacto priuatae necessitudinis uinculo, dissentiebant ueterum sectarum principes philosophi, salua tamen mutua (ut uerisimile est) gratia. Et haec quidem quod ad alios attinet satis & super. Ego, candidè lector, si maius otium consequi potuissem, pauloque minus ordinario docendi munere distraherer, & duplici scœnore locupletatum opus emissem, & ea, in quibus pyrrhonico more, ceu ambiguis, lectori amplius deliberandum censui, quoquo modo declarassem: quae tamen spero fore, ut quamprimum alijs à me lucubrationibus dilucidentur, quod enim ad has pertinet, satis fuerit nouissimam hanc adhibuisse

līmā, ne toties reformatus liber, Protheum nobis quendam, aut Acheloum

uideatur repraesentare: non enim hac lege à me aeditur, ut alibi

sententiam mihi mutare, si meliora nactus fuero,

non liceat, *συνεπιμνήναι τε φρονέοντι δόλῳ*, in

quit apud Homerum Iris,

tu Vale: & fausta

interim ALCIATI tui la

boribus precare. Biturigibus XII. Cal.

Septemb. M. D. XXIX.

AMPLISS.

AMPLISS ET INTEGERRIMO VIRO,

ANTONIO A PRATO, FRANCIAE MAGNO

CANCELLARIO, ANDREAS ALCIA-

TVS IVRISCONS. S. D. P.

PTIMA ratione à maioribus institutum est, amplissime Cancellarie, ut cuiuscunque argumenti opera aederentur, ea principis alicuius uiri nomine dicata exirent in publicum: tum quod ea sit literarum dignitas, ut neminem non longè honestiorem faciant: tum quod qui diuulgantur libri, ob maximam utilitatorum (Catonis uerbo utar) insectationem, caninamque facundiam, patrono defensoreque plerumque indigeant. Quod cum & ipse animo meo diu uersarem, nullum in locum mihi uisus sum quantulascunque nostras lucubrationes posse tutius reponere, quam si sinui tuo commendarentur. De iure enim civili differtaturo, quae nobilissima ceterarum professio est, consultissimum, generosissimumque iudicem titulis praetendi aequum fuit. Sed & cum Paradoxa, id est praeter ceterorum opinionem, scripturum me in ipso limine prodiderim, multum mihi inuidiae uel titulus ipse concitaturus uidebatur: quapropter non alio, quam nominis tui clypeo eam retundendam existimaui, ut te nobis *ἀλεξίμανος* ferè Herculem inuocare non dubitauerim. Et licet nequaquam me lateat, quantae sint in republica occupationes tuae, quamque pro regiae maiestatis negotijs indefesso animo excubes: ea tamen ingenij tui est acrimonia, ut nihil sit humeris tuis maius, nihil, quamuis ceteris non ferendum, quod tibi factu facilimum non sit. Quapropter obrepente interdum tibi ocli memoria, ubi grauiiores res à te interim segregaueris, in amœniora studia soles diuertere: & quicquid temporis tibi de sacris autoribus superest, id omne libenter legibus, legumque interpretibus impendis. Quae animi tui clarissima instituta, mirum est quantum me impulerint, ut à uirtutis tuae contemplatione oculos deflectere nunquam possim: & tamen ad tanti decoris, ceu ad solis radios inspicienti, illi quandoque caligent, non desisto tamen, quin egregia facta, uel per transfennam inspecta, usque & usque admirem. Est enim haec tua Cancellarij magni dignitas huiusmodi, ut ingens semper aliquid pariat, paratumque inde semper quippiam sit, unde maxima gloria, uirtutisque admiratio erga autorem indies magis repullulet. Celebrent Archontas suos Athenienses, laudibus euehant Ephoros Lacedaemonij, sint apud alios in precio Dicaeae: Tu unus in amplissima prouincijs Gallia, omnia horum munia magno animo suscepisti, incomparabili uirtute illis te quoque maiorem ostendisti. Apud Romanos ita diuisa fuit Galliarum (quod Marcellinus scribit) iurisdictio, ut propter prouincijs magnitudinem, populorumque frequentiam, quatuor proconsules acciperet: qui tamen tantae administrationi uix pares erant. At tu solus undique ingruentia negotia sic explicas, tanta celeritate perficis, ut etiam aliquas horas possis subtrahere, quibus bonis literis indulgeas. Merito igitur tibi Paradoxa haec nostra dicare institueram, quod tantus uir iuris civilis, Pontificijque scientia eruditissimus, totius operis optimus iudex, & censor esse poteris. Non ab re equidem fuit, ut qui supra omnes Galliae magistratus ob uirtutis unicum planè specimen ascendisti, legum interpretamenta susciperes: & ueluti Aristarchus, uel asterisco insignires, uel obelo confoderes. Illud me tantum deterrebat, quod tyronem me, & de gymnasijs uix eductum, uererer ne talia moliri, nimis temerarium existimaretur. Non iniurijsque ingenij tui summum examen formidabam, qui fortasse probaturus non esses, ut tam cito contra receptas sententias, & praedicti praescriptione tutissimas, scribere auderem, atque tibi primario in Gallia uiro dicatas aedere. Verum & pari audacia timorem hunc transmisi, quod praesertim ad maiora quoque tenderem. Etenim si feliciter hoc mihi, qualecunque est opus, cederet, animo euoluebam, quinquaginta ipsos Digestorum libros, summa breuitate, ut nihil tamen dignum lectu omitteretur, Latino, & quantum in me esset, eleganti sermone interpretari, glossataque seu scholia Accursij, more Iurisconsultorum marginibus inspergere. Quod

D. ANDREAE ALCIATI EPISTOLA.

negocium, quoniam summo in eare iudicio opus esse me nequaquam latet, aggregari adhuc ausus non sum, uoluique prius in leuioribus his operibus uires meas experiri. Quare interim hac, clarissime pater, laeta fronte, qualem studiosis omnibus praestare soles, accipe: quae nos tibi candidissimo certe animo nuncupauimus; non quod nomini tuo his tibi opus esset, sed ut sub tanti uiri patrocinio à mala lingua innoxius liber per docta hominum ora uolaret. Caterum ne (quod ille ait) in comoda publica peccem, si longo sermone morer tua tempora Prate, non duxi prolixiore epistola mihi agendum: tu illud in summa habe, quicquid ipse ingenio, uiribus, calamo possim, id omne tuo nomini addictum, obnoxiumque esse: solumque hoc uicissim à nobis rogari, ut in clientium tuorum ordinem me conijcias. Quod scio de te humilissimo uiro impetratu facilimum fuerit. Bene uale, amplissime domine.

ANDREAE ALCIATI

TI PARADOXORVM IVRIS CIVILIS LIBER PRIMVS.

PROOEMIUM.

VM ALIQUID OPERIS QVIS-
quam aggressurus est, uel Horatio admo-
nente docemur, debere eum prius uires suas
diligenter examinare, ne fortasse in medio
(quod aiunt) stadio deficiat, & assumpto
oneri impar succumbat. Id cum mihi ipsi
ut usu ueniret, fore dubitarem, decreueram
omnino ab hac, quae parturire animus coe-
perat, prouincia me abstinere, uel perpe-
tuò, uel sanè dum meliusculae uires accede-
rent. Nam in studijs perquam arduis tyro-
nem huiusmodi negocia aggredi, prae-
modum audax temerariūque inceptum ui-
debatur: sed tamen ut facile homines nobis ipsis ignoscimus, malui ego quoque
exemplo Diogenis, dolium sursum deorsum uoluere, quam inter oscitantes
nihil memoria dignum agens, uti feriata acies ferrugine obtegi. Prospiciebam
enim, etiam si in multis deficeremus, non omnino tamen inutilem posteris no-
stram hanc curiositatē fore: quoniam tamen à nobis non satis doctè quaedam ade-
rentur, exemplo saltē adaucti alij longè feliciter idem fortasse auderēt, mihiq; is
honor deinde deberet, quod in iure ciuili latine scribi posse, post mille & eo am-
plius annos primus docuissim, quodque alios exemplo traxissim meo. Fuere
nostra & patrum nostrorum memoria, qui idem in alijs studijs affectauerint,
ut in philosophia, in dialecticis, in medicina, astrorumque cognitione, quamplu-
rimi: sed in legum scientia, tanquam impossibile id esset, nemo, opinor, ante nos
attentaui. Et quoniam auguror futuros, qui & maiorem eloquentiam fortas-
se desiderabunt, ij uelim paucillum expendant, num materia ipsa suadelam
hanc, stylique blanditias admittat. Quod si in philosophicis Lucretius, in coele-
stibus Manilius (dij boni quales autores) ornatum hunc suis impossibilem scri-
ptis esse duxerunt, quis id à me semidocto homine, etiam durissimus censor re-
quirat? Denique si in toto opere aliquid erit quod ad stomachum non faciat, is
uelim sciat, eum qui primus nauigare, colere, aedificare coeperit, non omnia eius
artis sciuisse, quae ex usu demum reperta sunt: mihi satis sit, hoc profuisse iuris
ciuilis studiosis, quod difficillimas quasque quaestiones latino sermone explica-
ri potuisse cognoscent: tum multa praeter aliorum sententiam inducta, quae
quam uera sint, ipsi censeant. Tot enim opinionibus referta sunt huius discipli-
nae uolumina, ut superuacaneum existimem & ineptum, quicquam pro certo
adserere. Erramus omnes, & Anabatarum more clausis oculis plerumque decer-
tamus. Etsi illud meritò profiteri possim, quicquid à me dictum, disputatum est,
existimare optimo iure defendi posse: quod in primis ea mihi cura fuit, ut non

A

nisi quod à cauillo abesset, affirmarem: cum duro enim hoste digladiantem, fortissimis telis instructū esse oportuit: siquidem ea est multitudinis autoritas, ut iam hac in scientia non uniuscuiusque singularis uirtus, sed scriptorum numerus obseruetur. Cum itaque prater eorum opinionem omnia hæc asserta sint, sola in lectoris humanitate confidentia mihi fuerit: quod si eos professores quotidie laudibus extollimus, qui ueterum incuriam, cum facultas adest, detegunt, noua ipsi excogitant: cur æquali iure mecum agi non debeat, certè non uideo. Lege feliciter.

QVAE SINT STIPVLATIONES PRAETORIAE, quæ iudiciales, quæ communes, & quemadmodum à Doctoribus locus hic malè percipiatur. CAPVT I.

In l. quinta. ff. de uerb. ob.

a d. l. quinta.

b In l. j. §. ait prætor. in si. de do.

c Instit. de diui. stip. §. j.

d In l. si. cum except. §. quod si homo. ff. quod met. cau.

e §. pe. auth. de non eligen. sec. nub. ang. soci. & mod. in. l. ij. in pri. ff. de uerbo. obl.

f d. l. v. & insti. de diui. stip.

g L. j. l. iij. §. duas. ff. de dam. infec.

h In d. l. quinta.

i L. j. ff. de præto. stipu.

Stipulationum tres species, prætorias, iudiciales, & communes, aliter nostri legum Doctores declarare uidentur, quam & ueteres Iurisperiti acceperint, & ueritas ipsa admittat. Prætorias eas esse opinantur, quæ ex prætoris edicto semel introductæ sunt: quæ ratione & ius prætorium dicimus. Iudiciales, quæ à lege aliqua ciuili descendunt. Communes, quæ partim ex lege ciuili, partim ex prætoria oriuntur. Hanc sententiam, quod omnes approbarent, & ipse tandiu sum sequutus, quandiu non animaduerti à ueritate longè abesse. Quocirca in primis id animaduertendum est, Pomponium Iurisconsultum^a, ex cuius responsis hæc diuisio colligitur, si eius uerba subtiliter perspiciantur, in hisce stipulationibus non originem, à quo introductæ sunt, sed exercitium, coram quo uidelicet proponantur, perpendisse: & quod ita res se habeat, efficacibus quoque argumentis conuinci potest. Nam cautio de dolo proculdubio iudicialis est, & tamen ab edicto prætoris descendit: non solum generaliter, quod ostendit in Digestis titulus De dolo, sed etiam eo casu quo interponitur de persequendo qui in fuga est seruo: quem casum pro exemplo huius stipulationis in institutionibus Tribonianus adducit^c. Demonstrat hoc Ulpianus^d in tractatu, quod metus causa, ubi ex uerbis edicti istud fieri autor est. In communibus quoque stipulationibus eos errare fortissimum argumentum est, quod in confesso est, cautionem duplæ communē esse: cuius causam Bartolus, ceterique dixerunt: quoniam si super seruo, prætorias: si de ceteris preciosis rebus, iudicialis esset. Sed quoniam hæc ratio est quæso: duæ species simul iunctæ teruam efficiunt, quando singulæ ex se censeri non possunt, aliter minimè^e. Cur ergo in nostra quæstione id non est: & nouum genus non inducant, sed alteri semper cautio adhæreat. Quinetiam (ut ad iudiciales transeam) si hæc à lege iniuncta trahunt, cur sicut à prætore prætorias, ita ab lege legitimæ non uocantur, uel à iure ciuili ciuiles? Ipse igitur, ut à Iurisconsultorū^f, qui de his loquuntur, uerbis non discedam, prætorias stipulationes eas arbitror, quæ solius prætoris iurisdictioni relinquuntur: quærum alius iudicis notio non est: quo in numero olim erant stipulationes, quæ dationē tutelarum respiciunt: idem & in cautione damni infecti, quæ suæ iurisdictioni reseruare prætores iuribus^g quoque testatū manet: quapropter intellige prætorias ab exercitio prætoris iurisdictionis uenire, mixtæque imperij esse. Iudiciales uero eas reor, quæ non coram prætore, sed coram alijs iudicibus expeditionē nanciscebantur: ueluti sub duum uiris, magistratibusque municipalibus, itemque sub delegatis, & similibus: quo in numero cautio de dolo est: quæ licet ex prætoris edicto sit inuenta, sub alijs tamen iudicibus interponebatur. At communes stipulationes esse existimo, quæ tam apud prætorem quam coram alijs iudicibus cognoscebantur: quod illis nil reseruatum esset, sed promiscuè disceptaretur, ut alterius per prouocationem iurisdictioni cessaret: quod ex iure consulti uerbis^h apertissimè probatur, dum stipulationem, rem pupilli saluam fore communem esse tradit: quod tam prætor quam iudex, ut id fieret, iuberent: dum item duplæ stipulationem communem affirmat, quia & à iudice, & ab ædilitio ædicto uenit: quia uidelicet & per iudicem, & per ædilis ædictum interponitur, pellexit fortasse in errorē recentiores, quod in prætoriarum stipulationū speciebus originem, à quo introductæ essent, considerari nouerantⁱ: sed in illis à nostra quæstione ius omnino diuersum est: nam

A nam quæ hæc cōmunis stipulatio est, rem ratam haberi in eo prætoriarū tractatu prætoris species traditur. Cæterum hæc à nobis hæc breuiter relata diffusius in eius legis interpretatione tractata, quamprimum in publicū adentur, ut possint inde studiosi percipere, quemadmodū quæ nostræ huic traditioni aduersantur argumenta submoueant.

Vtrum certa quantitas adiecta stipulationi censeatur mera pœna, an taxatio eius quod interest: & Doctorum in hac quæstione incuria. Cap. 11.

Ractabatur in Ticinensi gymnasio huiuscemodi quæstio: si quis aliquid dare facere ue promiserit, & si factum datum ue non esset, centū, hæc stipulatio pœnalis ne esset: quoniam pœnæ nomine dari specialiter non exprimebatur. Et non esse pœnalem credidisse Ioannem Andrea^a, Ludouicumque Pontanum^b quidam asserbant: quorum sententia etiam per eos non sat probaretur, efficax tamen argumentum illud uideri. Quod si ita stipulatio concepta foret cum liberto, si x. operas non dederis, dabin' uiginti nummos: & libertus operas non det, modò totam obligationem comprober ultra xx. æstimationem non redigendam^c: at si huiusmodi stipulatio pœnalis esset, præter pœnam id quod ulterius interesset, peti uideretur posse. Sed uidendum est, ne non aliter sit: quoniam promissio hæc causam lucris respicit: quo casu ultra pœnam quid intersit, non attenditur: tametsi & alio modo induci hoc responsum possit, nihilo magis tamē efficaci argumento. Rectius itaque Aretinus, qui quamuis nihil expressum sit, pœnalem tamen esse opinatus est: cuius sententia communiter probari merita est: respondentemque contrarijs rationibus recentiores tam apertè, ut si eas referam, minimè operæ precium sum facturus. Aretinum Socinus Senensis sequitur^e, sed inter utrumque casum hanc esse differentiā tradit: quod si in stipulatione expressum sit pœnæ nomine dari, & promissor contra fecerit, quamuis nihil creditoris intersit, committitur tamen stipulatio: si uero nihil sit expressum, quatenus interest solum ex stipulatu ius exigendi esse. Quæ distinctio uera omnino non uidetur: quoniam hoc modo pœnam, quæ etiam si non intersit, committitur, stipulari aliquem posse iura uolunt^f: nisi dederis, tot aureos dare spondes: & tamen exprimi hic pœnæ nomine quicquid dari, uix dicendum est. Iacobus Puteus, & Iason^g referre plurimum putauerunt inter stipulationes facti, & dationis, ut in his quæ factum respiciunt, stipulatio accessoria, siue expressum sit pœnæ nomine, siue id minus, pœnalis tamen sit: sed quæ nisi ad id quod interest (quoniam natura factorū^h hoc suadeat) non committatur: in dationibus uero quod intersit, non perspicitur. Sed hoc à rationibus legitimis abhorret: præsertim cum in stipulationibus, quæ in emptione & uenditione pœnales interponuntur ultra quam intersit, quicquid in pœna est petaturⁱ, qui tamen contractus factū respiciunt, nec quicquam urgent, duæ quæ pro eorum opinione rationes adducuntur: quarum prima hæc, si pœna non id quod interest respiceret, tam res quam pœna à contra faciente posset peti^k, quod in stipulationibus facti uerū non esse nemo dubitat: quibus ego responderim, in dationibus quoque idem esse^l, sed pœnam & rem solum peti posse: cum non principali stipulatione deficiente, qui noster est casus, sed in eius pœnam qui iudicem contemnit, ea apponitur: quod & Benedictus Plumbinus, & Ioannes Fabri^m scriptum reliquerunt. Quin & illud, in obligatione dandi pœnam id quod interest, respicere non posseⁿ, à ueritate alienū est: quia factum contrahentis provisionem legis aufert: sensuque hoc Accursius, dum hac in pœna computari acceptum refert^o: quod falsum esset, si huiusmodi stipulatione solus contemptus respiceretur. Vt igitur quid nobis sententiæ sit exponamus, non uidentur iure Doctores nostri hac in re dubitasse: quoniam cum articulus hic clarius sit, haud opus fuit nodum in scirpo quærere. Scire itaque debemus, duplex esse pœnarum conuenientium genus, quæ damni, uel lucris cessantis æstimationē præstant, & quæ pro contemptu, contumaciā ue infliguntur. Has propriè pœnas uocant, illas non æquè: licet etiam frequenter in iure pœna pro eo quod interest, ponatur^p. Igitur si quando in prædictis casibus stipulationes dicuntur pœnales lege aliqua, parum illud nos mouebit: quoniam æquiuoca est uox hæc, & utram significationem habeat du-

- q l. i. §. si plures. ff. de eo per quē fac. erit.
- v in l. ij. §. item si in facto. ff. de uerb. obliga.
- bitari poterit^a: quare ipse in Aretini sententiam, quā pluribus probatur, concesserim; c stipulationem praescriptam poenalem esse: nihilq; referre, quamuis minus expressum sit, poenae nomine dari fieri. Sed cū quæritur, huiusmodi stipulatio in solidum ne, an quatenus interest, committatur: puto distinguendum, an directio promissor contra faci- at, an uerò per obliquum, & (ut dicitur) quasi obiter. Quam opinionē sine controuer- sia ciuili scientiæ interpretum princeps Bart. probauit^b: secutiq; sunt eum frequen- tiore calculo ceteri: tametsi maxima certē incuria non animaduuerint, ex eius distin- ctione praesentis quoque quaestionis fines terminari.

Quod interuallum stipulationē uitiet, & nouo sensu intellecta lex, Continuuus, in prin. de uerb. obli. & l. si ex duobus. ff. de duobus reis. Cap. III.

- Inter cetera, quæ in stipulationibus requiruntur, illud potissimum est, ut interroganti promissor quamprimum respondeat, alioquin ex interuallo stipulatio concepta non ualet: ceterum quomodo interuallum hoc acci- piendum sit, nō satis inter ipsos Iuriconsultorū interpretes constat. Bart. quem alij crebriori sententia probant, si eodem die respondeatur, longā intercapedinem non esse tradit: huicq; cōsequens est, ut si ego te summo mane com- pellem, an decē spondeas: tu uerò uesperis spondere te dicas, si interim ad extranea ne- gicia nō diuerterimus, stipulatio ualeat. Opinati & idem sunt Raphaël Comensis, Ia- son, tum ceteri. Quam sententiā nequaquā ueram esse ipse disputauerim, quod unico cōtextu absolui stipulationē debere, sicut & testamentū, iura uelint^b: qui terminus nō integro die, sed & hora clauditur. Hinc si pro se paterfamiliās testatus sit, & alia rursus hora pupillarem sui sequelam condar, huiusmodi testamentum uno contextu factum negatur^c: nam & illud ex interuallo factum lex^d dicit, quod interposito tempore est factum: ab aurora autem ad uesperas quis interpositum tempus neget: hæc igitur sti- pulatio ex interuallo facta dicitur. His accedit, si inter duorum reorū responsa fideius- sor sit interrogatus, longum id spacium non esse Iulianus^e ait: & idcirco eorum con- stitutionem nō corrumpi, quis sanus de hoc dubitet, si nec XII. horæ longitudinem interualli habent: Quin & Venuleij responsum^f, quod suæ opinionis columen Bar- tolus, & eius studiosi habent, nostræ sententiæ adstipulatur, si tamen absque cauillo ex frequentiore scriptura eius considerentur uerba. Continuuus, inquit, actus stipulantis, & promittentis esse debet: ut tamen aliquod momentum naturæ interuenire possit, & comminus responderi stipulanti oportet: ceterum si post interrogationem aliud acceperit, nihil proderit, quamuis eodem die spondidisset. Ecce quemadmodum iuris ciuili autores momento rem expediri uolunt, nec posse contrahentes præter primum, aliud momentum accipere (intellige autem hyperbolicōs momentum dici) quanto rectior hæc interpretatio ea, quam & Accursius, & ceteri probant: dum ali- ud acceperit, quasi aliud negotium fecerit, intelligunt. Quæ nam hæc locutionis for- ma: num accipere idem esse quod facere, salua Latini sermonis ratione profitebimur? Nec multum nos mouet, quod ex ultimis uerbis à contrario sensu argumentum elici- tur: nam eodem die, pro quacunq; diei parte, quæ extra illud momentum sit, accipien- dum est. Qua ratione & genus pro singulis sui partibus plerunq; ponimus^g: & in iu- ris pontificij scholijs pro tempore, id est pro quacunq; temporis parte legitur^h: eamq; interpretationem Paulus Eleazarus, & Baldus, uti iustam adnotarunt. Quare opinio- nem Bartoli clarius probari fortasse aliqui existimabunt: quod in titulo de duobus reis scriptum sit, si interrogati eadem die sint duo, responderitq; euestigio alter, in sequen- tem diem qui respondere alter distulerat, cum actor iam ad alia negocia diuertisset, nō obligari. Cui argumento obuiam hoc pacto in posse arbitror, Iuriconsultum non du- bitasse de stipulatione, quam dubioprocū irritam nosset: sed de reorum constitutio- ne potius. Nam cum duo rei etiam ex interuallo, si hoc agatur, constitui possintⁱ, ni- hiloq; minus constitutio ualeat: quamuis ciuili & naturali unus, naturali tantum obli- gatione alius teneatur: uisum fuit Iuriconsulto nō improbè dubitare, utrum in prædi- cto casu idem dicendū esset. Qui enim postera die responderat, naturaliter tenebatur^k sed tamen

- A sed tamen non ualere constitutionem existimauit: quoniā ex interuallo tunc possunt duo rei constitui, cum id actum est: sed cum actor ad alia negocia interim secesserit, nō putauit Iuriconsultus eam responsonem respectu primæ stipulationis factam: & id- circo tacite actum, ut duo rei essent. Quo certē sensu, nihil cōmunis recentioribus sen- tentiā iuuabitur: alioquin eam probantibus, tot aduersantia argumenta oboriuntur, ut facilius quicuis Gordij nodum explicet: nam & Aretinus omnium subtilissimus, dum ea iura non percipit, ter sententiam mutare, & nunc hæc, nunc illac sibi contrari- us trahi, non est ueritus. Illud quoq; non prætereundum est, nostrates Iurisperitos^m in eo, quod retulimus, Venuleij responso, nō aliter ferē momentum naturæ interpretari, quam occupationem naturaliter necessariam: ueluti in ægrotis, dum catapotia medica- mentum uē huiusmodi assumunt, dum excrementorum causa secedunt: & si qua si- milia. Quam interpretationem nec uocis ipsius Latina significatio admittit, & nemo sanus absurdam esse non fatebitur: cum temporis momentum significari etiā medio- criter eruditi cognoscant. Horatius: Quid enim? concurritur horæ momento.

Testatorē legatario stipulari non posse: & Bartoli sensum ad l. ult. C. de fideicō- missis, licet ab omnibus approbatum, iure non defendi. Cap. IIII.

- Olet cōmuni sententiā dici: Litem ferit lis: Noxa item noxam parit. Nam qui falsum aliquod proloquium admittat, necessariū est eum millies hal- lucinari. V su id euenisse Bar. mihi uidere sum uisus: quod qualecunq; sit, proponam. Imperatoria quædam est cōstitutio eius tituli, qui de fideicō- missis inscribitur, ultima: quam, ut præter alios aliquid subtiliter excogi- tasse Bartolus^a uideretur, nouo sensu ita intellexit: ut in testamēto possit testator ab hæ- rede stipulari fidei commissum, legatum uē Titio dari: quo casu poterit Titius ex stipu- latu post testatoris mortem cum hærede agere, ut legatum, fidei uē cōmissum illud præ- stetur: eritq; eius commoditas maior, quam si more solito sibi relictu esset. Quoniam satis fuerit hanc stipulationē duobus testibus probari, cum alioquin in testamento se- ptem requiratur. Addixerūtq; huic sententiæ recentiores omnes^b. Hinc, uti arbitror, alio loco^c Bartolus idem simpliciter dubitauit, si quis testatorem interroget: uis hære- ditatem tuam Sempronio relinquere: & ille respondeat, quid nō ualere hanc promiss- sionem, hæredemq; Semproniu fore. Nec ab hac opinione quisquam, cuius adita sit sententia, dissentit. Sed uideamus probabilis ne sit: & puto defendi non posse: nam pactum de hæreditate, & quacunq; eius portiuncula iure improbat, præterquam si inter milites conuentum sit^d. Cuius rei ratio est, quod liberam testandi facultatem ui- deatur auferre. Nec quicquam obest, quod potuit testator reuocare, si uelit: quoniam hoc admissio, expectaret lex per testatorem reuocari, cum tamen continuo irritum esse mandat. Quinetiam ratio Bartoli, eiusq; sectatorum uidetur perquam leuis. Testator, inquit, stipulans legatario fidei uē commissario, eorum personam refert^e: perinde ac si ipsi stipularentur. Apud quem quæso hoc legerūt: Atqui à legatarijs testatores referri, ut non dubitem, ita econuerso idem esse quis non neget? Impeditq; etiam eorū ratio- ne admissa, noua quædam alia ratio. Nam si testator legatarium repræsentat, certē & hæredem: uni igitur & eidem homini, creditoris, debitorisq; qualitas per fictionē ap- plicaretur: quod tamen fieri non posse, legibus^f cautum est. Accedit his, quod regula iuris est, alteri stipulari neminem permitti: nec quicquam est, quod contraria nos secta- ri suadeat: legatarij præsertim respectu (in uniuersali enim hærede facilius hoc con- cesserim^g) cur ergo à regula interim discedimus? quod etiam si stipulari legatario testa- torem posse in expedito foret, intelligendus certē is esset, quem legatarium esse non ue- niret in dubium^h: non autem eum, de quo dubitaretur, an stipulatio ualeret (quod in nostro est casu) & consequenter esset ne legatarius. Ad hæc, sententiæ Bartoli repu- gnant constitutionisⁱ ipsius uerba: quæ fidei commissum illud, legatum uē ex testa- mento, uel codicillis deberi uolunt: at secundum ea quæ ipse tradit, ex contractu debe- retur, qui ab ultima uoluntate longè differt^k. Nos certē & illud nō parū iuuerit, quod in donatario causa mortis nullum sibi uendicare locum eam constitutionem, cōmuni

m Bal. in rubr. de consti. Alex. in d. §. q. præfens.

a in l. fi. C. de fi- dei. & in l. ne- mo pri. de lega. pri.

b in d. l. nemo po- test. et in l. ij. C. de bono. pos. se- cundum tab.

c Bar. in l. pri. §. si quis ita. ff. de uerb. obliga.

d l. ij. C. de pact.

e l. in tempus. ff. de usucap.

f l. uranius. ff. de fideiusso. Bar. in l. frater à fra- tre. de cōdi. in- deb.

g glo. in l. pactū. ff. de probat.

h doct. Bar. in l. §. et parui. ff. qui. aut clām. Abb. in c. ex parte. cl. ij. de offi. dele.

i in d. l. fi.

k l. uerba gesse- runt. ff. de uer- bo. sig.

¹ Bal. & Corn. in d. l. si. ^m in l. continuus. §. si. ff. de uerbor. oblig. quocq; opinione existimatur¹, quanto igitur minus in pacto: quod ab ultimis uoluntatibus magis distat. His addendum, quod idem Bartolus^m scriptum posteris reliquit. Si testator pluribus institutis hæredibus, dari centum uni ex illis stipuletur, talem stipulationem, non nisi pro his partibus, quibus hæres erit, ualere: quoniam aliarum ratione sit extraneus, cui per stipulationē ab altero non potuit acquiri: nam si integrā rem hæredi dari, nemo stipulari potest: multominus certē legatorio, fidei cōmissiō ue potest.

Cur libertas directē seruo alieno data, non trahatur ad fidei cōmissum: tum subleata crux, quæ Iurisperitis fixa, ut Asconius aiebat, tandiu steterat. Cap. v.

^a in l. uerb. ff. de uulga. et pupil. ^b ut per Alex. post alios in l. centurio. ff. de uulga. ^c Bart. in l. 7. §. si quis ita. ff. de uerb. oblig. ^d in d. l. uerbis. ^e l. si seruus legatus. §. si seruus alienus. ff. de leg. 1. ^f in d. l. uerbis. ^g glo. Bar. Bal. Ang. Rapha. Pau. de ca. in d. §. si seruus. et in l. cogi. §. si pater. ad Tre. ubi et Alex. cum simi. ^h in l. 1. de leg. 1. ⁱ d. §. si pater. ^k l. generaliter. §. si quis seruo. ff. de fideicom. lib. Vigatissima est Iurisperitorum sententiā², substitutionem uerbis directis, non tamen merē ciuilibus conceptā, quæ uti directā à principio uires habere non potuit, in fidei cōmissi uim trahi. Idēq; nō in uulgarī tantum substitutione, sed in compendiosa quocq; quam Paganus aliquis impuberi filio adiunxerit, uerum esse quidam³ existimant: nam ita post pubertatem intelligitur, ut ex ea saltem indirectē hæreditas deuolui possit. Aliud etiam est non minus frequens axioma: quod primus ex iure ciuili collegit Bartolus⁴, & iuniores semper ad miserunt, quod huiusmodi est: Cum de particulari dispositione tractatur in his, quæ unius uoluntate perficiunt: qui actus, ut agitur, ualere non potest; ita tamen substitutus est, ut quem iure possit effectum capiat; exemplum (ut dixi) in directā substitutione addunt, quæ in fideicommissariā transit. Cumq; hæc crebriori interpretum testimonio approbata sint, contorquent tamen sese, quod Raphaëlis Comensis⁵ uelitationibus respondere nesciant: credidit is (ut plerunq; ceruicosus est, & aliorum minimē imitator) superiora pronuntiata falsa esse, hoc potissimū argumento: quoniam si seruo alieno libertas directā testamento detur: non solum ita uti adscripta sit, constet non ualere: sed neq; ut fideicommissariā substitueri⁶: quod si nec fauorabilis omnium libertas sic relicta, defenditur, multominus certē superiores casus iuris firmitate niti dicendum esse: uelle hoc in titulo, qui de legatis primo sit, Africanū Iurisconsultum, studiosi omnes norūt, quā argumentationē dum duobus modis Alexander⁷, tribus Aretinus, totidem Iason euitare conantur, quod alter alterius dicta cōfutat, inextricabilem facere nodum uideri possunt: & ut concedamus Iasonis unam responsionē (nam aliæ omnes ab eo exploduntur) aliquo saltē cauillo posse defendi, certē negari non poterit, aduersus cōmunem⁸ aliorum sententiā eum illud existimare, dum in fidei cōmissum transire huiusmodi libertatē directē seruo alieno datā opinatur, quo factū est, ut utriusq; necessesse sit, in altero malē sensisse Bartolū, eiusq; studiosos omnes censeas. Quamobrē egregiæ artis fuerit, utranq; sententiā uel idcirco tueri, ut tot proculdubio summi uiri utriusq; assertores defendantur. Sanē si mihi quid sententiæ sit interrogas, nō aliud dixerim, quā quod Bartolus⁹ nō satis animaduerso posteris loco sensit: diuersa enim ratio inter libertatē & hæreditates differentiā cōstituit: siquidē libertas directō data nō uariatur, quoniā diuersam speciē assumeret: directā enim uni seruo proficit, fideicommissaria propter ius patronatus etiam hæredi. Nec me mouerit, quod idem in substitutione dici possit: quæ si ad fidei cōmissorum ius deuoluitur, etiam hæredi, qui ab intestato succedit, prodest: nā de eis quæ hæredi testator relinquit, cū sua sint, liberā disponendi facultatem habet: at ius patronatus in bonis testatoris nec uerē est, nec etiam solius facultatis ratione esse potest: & idcirco in hæredes extraneos nequit transmitti¹⁰: autor huius differentiæ est Bartolus, de legatis, primo, in legis primæ interpretatione. Cōcludendum igitur, libertatem directō datā prædicta ratione in fidei cōmissariā nō uerē, quod quoniā perquam durū erat, moderati eo pacto sunt Iurisconsulti, æquitate suadente, ut seruo saltem proprio directē inutiliter data, in causam fidei cōmissi cōsisteret¹¹: idēq; in eo, qui pignori datus foret, statui debere illis est uisum: ut iure nihil ab illo differret, qui suppositione omni solutus esset. Quo quidem sensu maximæ recentiorū altercationes cessabunt: alioquin uel linceis oculis caliginē obiecuræ: nam & me audiente, magni nominis professor Ruuinus indissolutā quæstionē reliquit: quod sibi etsi summa cura uestiganti, non tamen satis dubitationem hanc perspectam esse diceret.

Quod

Quod ut uolumus non ualeat, quemadmodum ualeat ut possumus: & quatuor iura, quæ pugnare simul uidentur, nuper declarata secus quā alij faciunt. Cap. VI.

Omnes sunt iuris ciuilis regulæ: quas certa ratione finibus suis terminare, meo quidem iudicio non sat possibile est: tentauerunt tamen hoc, qui indiscussum nihil reliquere, iuniores interpretes: sed uti censeo, non multum feliciter. Pro exemplo sit, per ora hominum celeberrima illa regula. Quæ res uti agitur non ualeat, quem de iure potest effectum saltem fortitur. Distinxit hic subsequitq; in tenuissimas partes Bartolus², ut Homolottorum, quod dicitur, bouē possis credere: nihiloq; minus oboriuntur eius dictis pugnantia argumenta: ut quo magis uestiges, eo minus scire te fatearis: quod uidelicet tot casus breui canone explicare, etiā peritissimis haud facile est. Demonstrat hoc non Bartolus solum, sed qui post eum longa serie apud legum interpretes fuisse in precio, dum nescire se perfectam huiusce propositionis doctrinam fateri minimē erubescunt: quo sit, ut cum excusationi mihi sit aliorum exemplo locus, facile adducar, paulò securius quid ipsi mihi sententiæ sit enarrare. Quoniā igitur complures regulas in hac confundunt nostri Doctores, uidendum primò est, quemadmodum intelligere hanc debeamus: et non puto generaliter accipiendum, utrum actus nullus aliquem effectum pariat: quoniam hæc quæstio in præsentia ad nos nil attinet, qui non de quocunque effectu loquimur, sed de eo tantum, qui actui tentato confinis est, & ut dicere solemus, præcedenti subordinatur: sicuti codicilli testamento, pactum stipulationi, fideicommissaria substitutio directæ, actus, seruitutes, uia, & id genus alia. Separandæ sunt igitur, quas alij simul inuoluunt, quædam regulæ: quarum prima est, actum nullum nullius effectus esse³. Secunda est: si dispositioni impossibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitari: si per modum, dispositionē remanere, modum reiici⁴. Tertia, actum qui propria significatione intellectus uerbis non ualeret⁵, ex improprietate sermonis defendi. Quarta, quoties actus inualidus esset, nisi aliqua non uerisimili præsumptione substineretur, nō tamen eam capiendam⁶. Quatuor hæc enunciata, quod sat dilucidè per posteriores Iurisperitos exponuntur, minimē opus fuerit nunc attingere. Verum his exceptis quæ ad rem præsentem faciant, in medium proferre non pigebit: quamobrem arbitror ita existimandum, ut qui actus quemadmodum agitur non ualeat, eam obtineat uim quam potest, dummodo contrahentium consensus talis præsumatur, quod in dubijs credere humanius est, ita tamen ut is actus obtineat, quem substantia indicat, non nomen⁷: quoniam quæ ex ea oritur præsumptio, nominum præsumptionibus fortior est⁸. Cum itaq; in dubijs, ut diximus, præsumendus sit consensus, ut actus aliquo modo ualeat, consequens est: ut quoties non præsumitur, omnino quod agitur irritum sit: creditur autem abesse consensus: nunc ex impotentia contrahentium: quoniam uerisimile non est, uelle aliquem sibi impossibilia tentare: nunc ex magna diuersitate actus qui agitur, & eius in quem transire posset, ut in libertate directā, fideicommissariæ respectu⁹: quandoq; ex facto contrario, puta ex institutione, qua scripta non creditur quisquam uelle codillos facere¹⁰: aliquando ne agens uideatur uelle quicquam maius expresso¹¹: aliquando alia causa, ut cum per transactionem aliquis renunciat fundo, transactio irrita non transit in donationem, quia credibile non est, actorem uoluisse reo, qui cum litigat¹², quicquam donare: ueluti nec eum, qui se per stipulationem, alium ue contractum obligat¹³, uerisimile est id sponte facere: quin si sciisset inutilem stipulationem, taciturnum lex credit, quæ tamen præsumptio fauore liberationis quandoque cessat, sicuti in acceptilatione inutili: quæ licet uerum pactum in se non habeat, parit tamen exceptionem ex tacita pactio: quæ etiam absq; consensu, & obligatione uera naturali inducitur, oriturq; exceptio: non quidem ex acceptilatione uigore pacti, sed ex æquitate propter acceptilationē¹⁴. Vt hoc modo putē dissolui posse quatuor inuicem aduersantia iura: quæ, dum concordat student Bartolus, & ceteri, ita peruertunt, ut eadem uerba alibi formā respicere¹⁵, alibi effectū materiāq; fateant, aliquandoq; expressum consensum subintelligendo mera somnia fingentes se torqueat.

A 4

l. mulier. C. si quis alij. gl. in c. p. & g. de off. deleg.

Sed ad rem: cum superioribus idem iuris est, quotiens contractus forma non seruatur: nam, quod diligenter custodiendum omnes sciunt, qui id non curant, elusorium actum facere uidentur uelle, non aliter quam si aliquis aduersus legem expresse faceret: quo casu idem quoque iuris esset.

Simpliciter fieri quid dicatur, & nouae quaedam rationes adductae contra communem sententiam in quaestione illa ueteri, municipalis statuti requirentis, ut simpliciter interrogationibus respondeatur. Cap. VII.

Requens quaestio est, si municipali lege, ut interrogationibus iudicialibus simpliciter respondeatur, sub poena cautum sit: & aliquis interrogatus an centum receperit, neget recepisse: & si id constiterit, dicat se in negotijs eius expendisse: utrum hoc modo respondens dicatur non simpliciter facere? Paulus Castrensis, Nouocomensisq; Raphael² simpliciter eum respondisse crediderunt: ceteri omnes contra. Videamus num minus recepta sententia uerior sit: & mouentur eius assertores: quoniam legis illius ratio est, ut responsiones sint clarae^b: in proposito autem casu nihilominus certa est responsio, quam si simpliciter negasset: quoniam reliqua uti superuacanea iuris interpretatione rejiciuntur: nec abundans (quod dicitur) cautela nocere solet: quinimo nullius effectus regulariter est. At ut hanc ipse opinionem probem, nouis quibusdam rationibus agor. Nam simpliciter illud fieri dicitur, quod sine fraude doloq; malo fit^c: quomobrem magis uerisimile est, talem dolum lege prohiberi, quam eam duplicium uerborum formam, praesertim cum hoc sensu de iure Romano nihil municipalis lex diminuat, quae aliter intellecta illud corrigeret^d: quae quidem praesumptio capienda non est, huiusmodi decretis ita potius astringendis, ut communi legi non repugnent. Verum omnino ualidius me impellit, quod si Pontificis Maximi rescripto^e edicatur, ut pure & simpliciter iudices cognoscant pronuncientq;, fraudulentas solum exceptiones, uel quae immodice iuris rigorem respiciunt, excludere tenebuntur: tantum abest ut huiusmodi eulogio iudicialis ordo soluatur, aut alioquin permixtus, conditionibus locus tollatur: quod si geminata uerba in rescripto hanc uim non habent, quanto minus simplicia, in lege municipalis: quod argumentum iure civili fortissimum est: nam & Baldus, & Nicolaus Abbas, Ioannesq; Forocomeliensis: ac ceteri utriusq; professionis interpretes id ad uerbij, simpliciter, eam posse uim habere negant, ut correctioni alicuius legis sufficiat: quod alioquin in nostra quaestione esset. Nec obstant huic sententiae quaedam pro communi argumentationes adductae: quoniam nequaquam diffitebor, quod sine conditione fiat, id posse simpliciter factum dici^f, quando ita res de qua agitur, fert. Sed illud quaestionis nostrae est, quid iuris sit in dubio, cum subiecta materia nihil explicat: nam quod ab uocabuli etymo argumentabantur, quod sine plica sit, aut relatu uix dignum est, utpote barbarum, aut nostram adiuuat opinionem: quoniam sine plica idem esse quod absq; dolo, intelliget qui in Canonicis Decretis Archidiaconum^g legerit.

Quod communis intellectus ad .§. si tamen hominem. in l. ij. de uerborum oblig. sine cauillo defendi non possit, nouum datum uerbis Iurisconsulti longè aptiorem. Cap. VIII.

Verba Pauli Iurisconsulti² haec, annotatione digna in titulo de uerborum obligationibus leguntur: Si hominem stipulatus cum uno ex haeredibus promissoris egero, pars duntaxat ceterorum obligationi supererit, ut exolui possit. Huius responsi interpretes, non satis esse quod stipulator agat cum uno ex haeredibus promissoris existimant, sed illud ulterius requiri, quod succumbat: quae interpretatio ab ipso uerborum contextu aliena est. Quomobrem ut absq; cauillo Iurisconsulti Pauli uerba defendam, censeo ipse, hominis in genere stipulatorem, qui sibi obligatos omnes promissoris haeredes habeat, si ab eorum aliquo hominem petat, per solam litis contestationem ita sibi obesse, ut cohaeredes ceteri non insolidum amplius, sed pro reliqua tantum parte obligentur. In quam sententiam tra-

in l. p. §. si quis simpliciter. ff. de uerb. oblig.

ita Bal. in c. j. in prin. de sum. tri. & fidei. Bar. in l. de etate. §. qui tacuit. ff. de in. ter. li.

gloss. in c. pen. xxxix. dist. & xvj. q. j. si cap.

l. si quidem C. de except.

c. dilect. de iudi.

l. unius ubi bal. C. de sententijs.

glo. in Clem. sepe. de uer. sig. xvj. q. p. si cupis. & viij. dist. consuetudo.

l. ij. §. j. ubi no. ff. de uer. obl.

hor: quoniam stipulator, qui illum cum quo litigat, insolidum non teneri, considerata exactione^b, nescit, uidetur à reo portionem eo modo petere, quo etiam ab inuito exigere possit: at reus non aliter compellitur ad solutionem, nisi ut liberetur: cum alioquin conditio indebiti illi competeret: cum ergo actor ita petat, ut soluentem liberari uelit, censetur fauori suo renunciaisse. Et ad argumenta, quibus probabiliter contraria sententia potuisset defendi, non admodum difficulter responsio suppetit, quale est illud, plures reos debendi, & si creditor ab uno petat, non tamen liberari, ut pro portione eius minus teneantur^c. Nam argumentum hoc non esse efficax, ostenditur ex differentia obligationum: quoniam rei debendi omnino insolidum obligantur: at haeredes promissoris diuidua obligatione petitioneq; tenentur, non insolidum: nil igitur mirum, si ualidior obligatio difficilius tollitur. Quare omnino fortius sententiam meam urget, quod si hic cohaeres solueret, non liberaretur: atqui in pendenti solutio esset, donec in eodem homine alij cohaeredes partes suas penderent. Si ergo solutio ipsa praedictum creditori non parit, quanto minus petitio^d: nisi & hic dicamus in petitione hoc introductum: quoniam ea efficax aliter esse non potest, quam si intendat actor soluentem liberari, interimq; fauorem suum, quod superius dixi, remittat. Quae ratio in ipsa solutione cessat: nam quae Iurisconsultorum responsa^e soluentem non liberari in praedicto casu attestantur, ea in eo qui non iure actionis coactus, sed sponte soluit, locum habent: cum nisi spe liberationis ducti debitores ad solutionem cogi non possint: cautius itaq; stipulator fecerit, si protestetur, nihil ob petitionem de iure suo se remittere: quod si testationem non curat, non cum uno, sed cum omnibus eum agere oportere existimauerim: etsi in his, cum ceterorum sententiae repugnent, uix hiscere audeam: praesertim cum alibi à me locus hic diffusius sit explicatus.

Intellectum communem in l. à quo fundus. de dam. infe. uerbis Iurisconsulti repugnare, quare aliter quam ceteri credant intelligendam: confutataq; ex eo textu communis quaedam alia opinio, & possessionis praesumptio nem libertati praeualere. Cap. IX.

Requentissimum Saeuolae responsum in titulo de damno infecto, tam peruersè ab omnibus, quorum in hanc diem adita sit sententia, intelligitur, ut operae precium me existimauerim facturum, si Iurisconsulti uerba prius apponerem. A quo fundus petitur, si ab illo aedificatum habes, ago tibi ius non esse aedificatum habere: si non defenderis, ad me possessio transferenda est, non quidem ut protinus destruat opus: iniquum enim est demolitionem protinus fieri: sed ut id fiat, nisi intra certum tempus egeris, ius tibi esse aedificatum habere. Igitur Accursius Bartolusq; Latini sermonis non sat periti, ita responsum id declarauerunt, ut non aliud significare Iurisconsultus uoluerit, quam quando confessoria agitur, si pro constituenda seruitute aliquid fieri debuisset, aduersus contumacem ex primo decreto in possessionem loci, in quo seruitus constituenda fuerat, iri: ex secundo, certum terminum statui, intra quem si agere superfederit, amplius non audiendum, componuntq; hac ratione uerba legis, à quo fundus petitur, si ab illo, hoc est à me aedificatum habes, ago tibi ius non esse, & cetera. Qui sensus quantum absurdus, quam inepta sit constructio, etiam pueris notum arbitror, ut minimè quisquam dubitare possit, quin sententia hac omnino sit falsa: quomobrem quamprimum aperienda est ueritas, formandusq; hoc modo casus. Possidebas tu iniuste domum meam, interimq; dum possideres, uicino, qui te dominum existimabat, ius seruitutis concessisti: ut uidelicet posset aedificare, quod & fecit: nunc ipse uendico domum meam: quaeritur nunc quid pendente lite possim eodem tempore agere contra uicinum, tanquam non potueris illi concedere ut aedificaret: Iurisconsultus respondit, posse: & si uicinus non defenderit, possessionem ad me transferendam: & ea quae sequuntur. Hoc igitur sensu cum ne uocula quidem improprie accipiat, quid est cur dubitemus à ueterum interpretum opinionibus discedere: nec ratio praedicti^a quicquam obstat: quae cum aduersus diuersos agitur, locum non habet, illud quoq; lectorè admonendum duxerim,

De quo in l. in execu. §. pro parte. co. tit.

l. reos. C. de fideius.

d. l. ij. & l. si nō sortē. §. si x. de condi. ind.

d. §. decem.

ut per Bar. in l. fund. ff. de exce.

^b in l. si prius. ff. de ope. no. num. ex hoc textu, communi intellectu admissio, confutari Bartoli^b, cæterorumq; sententiã: dum propter libertatis præsumptionē existimant etiã ei, qui in quasi possessione seru-
^c l. qui accusare C. de ed. in ea l. in x. opp. tutis sit, probandi onus incumbere: eum uerò qui liberam rem dicat, etsi nō possideat, probationibus non affici. Nam dum in responsi sine contumax, qui liberas aedes dice-
 bat, agere intra certum tempus iubetur: ergo & probare: quoniam qui accusare uo-
 lunt, probationes habere debent. Sed & hanc Bartoli sententiã aliquando effica-
 cioribus rationibus confutauit.

Legem, ita stipulatus, non recte à Doctoribus interpretari solitam: & ratio, cur incerta stipulatio non ualeat: & quando ea est ex certis, cur à legato iure dis-
 ferat: confutataq; communis sententiã etiam in uersiculo, quod si ab initio.
 Cap. x.

Vm aliquando celebratam multorū commentarij Papiniani legem, ita stipulatus, de uerborū obligationibus, perlegere mihi cōtigisset, quam plurima animaduerti in ea tractari, quæ nō admodum diligenter excussa meris nodis ius ciuile inuoluunt. Igitur ea in primis annotatione digna uisa sunt, quæ ad eius primum responsum attinent. Si, inquit Iuriscon-
^a in prima & se- cunda opp. sultus, in stipulatione certo loco sisti, dies per errorem omissus sit, cū ageretur ut certo die sisteres, imperfecta stipulatio erit: idemq; est in stipulatione ponderis, numeri, uel mensuræ incerta. Videamus primò quidnam in causa sit, ut incertitudo stipulationē uiuiet. Et Bartolus^a nostræ huius disciplinæ signifer, & primipilus, id esse scribit: quo-
^b in l. in sulā. & hic in viij. oppo. niam ob incertitudinem stipulantes non uidentur consentire, quamobrem contractui forma deest. Sed hæc ratio nō sanè mihi probabilis uidetur: quia cū in proposito casu interrogatio & responsio congruāt, nihil adduci potest quod repugnet consensui: præ-
^c in l. triticum. l. idē de sta. hom. fertim cum alibi idem scriptor fateatur, tunc demū deficere consensum, cum error con-
^d l. semper in sti. pul. de reg. iur. uincitur: ut puta si dies, de qua in procemio actum est, stipulationi non inserat. Quam-
^e l. si ita sti. fuero. x. aut xv. in fin. de uerb. oblig. obrem alio loco Bartolus^b cum Doctorum sequiore turba rationem eam esse tradunt,
^f l. & heredi. §. fina. de pac. quod tam minimum posset solui, ut nihil omnino accipientis interesset. Sed & hoc ex eo potissimū confunditur: quoniam si ob huiusmodi causam stipulatio rejiceretur, pœ-
 nalis ualeret, legatum hominis generale non ualeret: quæ quidem à ueritate absunt. Quare me autore uerius est, ratione deficientis probationis stipulationē incertā uitiari: & hoc est quod dicitur, incertam stipulationē facti, non iuris quæstionem continere^c. Quæ uerba nil ulterius quàm probationem eius quod actum sit, ostendunt. Iuris igitur interpretatione potest dici aliqua, sed quia probari non potest quid partes ege-
 rint, imperfecta erit, & etiam si magis placet, nulla. Itaq; in nostra quæstione, si partes de certa die apponenda agunt, in stipulatione certo loco sisti, constetq; appositam, sed nō qualem, stipulatio non ualeat: quoniã poterit promissor dicere semper, agi ante diē. Nam quamuis in stipulationibus, in quibus dies non sit, præsentī die agatur^d: stipula-
 tor tamen si in præsentiarum egerit, negabit reus idem dicendum hoc casu, in quo de certa die actum sit probatumq; fuisse diē expressam, tamen si qualis esset in specie pro-
 bari non potuerit: quamobrem contra uoluntatem partium ageretur, si statim hoc lice-
 ret. Quod etiam, si post aliquod tempus actor intendet, cum in genere tantum constet diem appositam, semper in fauorem rei, lex interpretabitur ante diem agi^e: nec ad hæ-
 redes obligationem transire posse dicendum est, quæ personalis sit^f. Quæ de causa si stipulatio hoc modo concipiatur, promittis quacunq; die sistere: ualeat stipulatio, cum prædicta ratio cesset, & tunc agatur cū declaratū fuerit reum promittendi sisti nō posse, quem intellectum Christophorus Castellioneus uersiculo, quod si ab initio, conueni-
 re posse arbitratus est: licet Alexander leuissimis ratiunculis in contrariam sententiã iuerit. Enarrato igitur quem uerissimū putauimus intellectu, cōmunes aliorū positio-
 nes confutandæ sunt: & in primis declaratio, quæ frequentiuscule approbatur multis salebris penè obruta, uix subsistit. Intelligunt Doctores nostri, uerba Iurisconsulti acci-
 pienda esse, quando in tractatu, qui præcesserat contractū, conuenerāt partes, ut stipula-
 tio contraheret die in ea certius explicanda. Quam sententiã Comensis damnat: quo-
 niam

^A niã aut tractatus ex interuallo præcesserat, & præsumitur ab eo discessum^g: aut in con-
 tinenti, & tunc tamen non recordarentur de his quæ in tractatu dixerant, tamen stipu-
 latio esse efficax debet, cum eius substantiam dies omissa non respiciat. Alexander Co-
 mensi refragatur: quia errorē in institutione præsumi uidemus: quæ si à testatore sim-
 pliciter proferatur, cum protestatus fuerit se conditionē impositurum, non ualeat^h. Sed
 hac ratione nemo me mouerit, cū institutio testamenti substantiã respiciat, dies formã
 stipulationis minimè. Nam etiam si concedamus stipulationē eam nō ualere, potius id
 ratione simul pugnantū qualitātū, quàm erroris, quod in textu ipso exprimitur, dicen-
 dum esset: siquidem tractatus qui in continenti fit, cū sequenti contractū iuris fictione
 unus & idem est: tractatus igitur diē adderet, cōtractus repelleretⁱ, quæ cōtraria sunt.
 Ad hæc non mediocri est cauillatio, si in his angustijs Iurisconsulti indeterminata uer-
 ba restringamus, & contra iuris præsumptiones in actu incontinenti facto obliuionem
 inducamus^k: & hæc quidem omnia aduersus regulam, qua admonemur, omissionē
 eorum quæ substantiam non respiciunt, nihil obesse^l. Sed quanto peius sese extricat
 Aret. dum fatetur, si clarum sit ex obliuione omissum, aut ex certa scientia diem, ualere
 stipulationem: sed in dubijs secus esse: quasi dubitatio actum aliquem ad nihilum re-
 ducat, qui quocunque modo ea resoluatur, ualeat^m: præsertim cum talis opinio nulla
 iuris autoritate defendatur, & plerunq; dicamus in dubio pro ualore contractus iudi-
 candum. Quin & cōmunis sententiã in interpretatione uersiculi, quod si ab initio non
 fat probabilis est, dum fingitur stipulationē ita conceptam, promittis sistere quacunq;
 die uolueris: & si non steteris, pœnæ nomine tot: existimant enim, quamuis prima sti-
 pulatio tanquam in uoluntatem promissoris collata, iure roboranda non uideaturⁿ, ta-
 men ne incassum adiecta pœnalis sit uoluntati promissoris relictum uideri, quando si-
 stat, non id ipsum utrum sistat: sed probandum ab illis fuerat primam conventionē inu-
 tilem, uires ab accessoria sumere: nam contraria his autores tradere alibi manifestum
 est: cum pactionem nudam pœnali stipulationi non inesse opinantur^o: si enim hæc
 pactum nudum alioquin iure gentiū efficax non fouet, quanto minus omni iure nul-
 lam stipulationem: tenenda itaque nostra positio plurimis rationibus firma, ex quib-
 us & hoc non omittendum, quod Bartolus & alij scribunt, in stipulationibus quan-
 do clarum est, de una specie incerta ex certis quibusdam actum, non ualere stipulatio-
 nem, sed legatum ualere^p. rationem dicunt esse: quoniam hæres testatoris uoluntatē
 declarabit, quam etiam scire præsumitur. Quod profectò faterer, nisi testator & absen-
 tem, & quem nunquā uiderit cognoueritq;, hæredem instituere posset^q: quoniam pa-
 cto dicemus huiusmodi uirum quicquā plus quàm alios scire de testantis uoluntate:
 Quare ex supradictis fatendum, in contractibus fauore promissoris legem disensum
 interpretari, tanquam de uno stipulator, de alio reus debendi cogitauerit^r: quod in te-
 stamenti dici non potest, cum ab unius uoluntate sumant robur^s.

Pœnam generaliter committi, cum res in principali stipulatione deducta, cum
 primum dari potuit, data non est: nec in ultimis uoluntatibus, in libertate, in pe-
 nu quicquam speciale esse, tum nouo sensu percepta. l. ita stip. de
 uerb. oblig.
 Cap. xi.

Vccedit in eadem lege diffusior tractatus, quando stipulatio pœnalis cō-
 mittatur: & Sabinus Iurisconsultus, postquam promissum in principali
 stipulatione dari fieri potuisset, & datum factum non esset, indistinctē cō-
 mitti credidit: & id ex contrahentium sententiã, & exemplo penus lega-
 te, Papinianus sententiã Sabinū uidetur sequi, cum à conventionē, nō
 ab conditione stipulatio incipit: tunc enim id expectatur tempus, quo amplius dari fie-
 ri non possit. Et hoc modo quotquot sunt, aut fuerunt Doctores, uerba Iurisconsulti
 intelligunt. At ipse longè aliter existimaui, & omnino Sabinū opinionem ueram esse
 Papinianoq; probari, aliàs disputando defendi. Pro hac itaque sententiã primo illud
 adducendum: rationem distinctionis, quam Accursius^a & alij tradunt, non satis firmā
 esse: quamuis enim in stipulatione, si stichum non dederis, dabis x. stichus in obliga-
 tione non sit: sicuti est in illa, promittis stichum, & si nō dederis, x. spondes: saltem ta-

^g l. si plures. §. lo-
 cator hor. ff. lo.

^h l. quoties. §. tan-
 tundē. ubi Bar.
 ff. de her. inst.

ⁱ Bart. in l. j. in
 pe. col. C. de li.
 conte. moder.
 in. c. solitudi-
 nem. de app.

^k l. non ad ff. de
 cond. & dem.

^l l. pacta. ff. de
 contrah. empt.
 ubi no.

^m l. iulia. uerū. ff.
 de condi. indeb.

ⁿ l. centesimis. §.
 si. de uerb. obl.

^o n. l. petens. C.
 de pac.

^p in. l. legato ge-
 neraliter. de le-
 g. 1.

^q §. unum. & §.
 si. insti. de hæ-
 re. insti.

^r l. stipu. ista. §.
 in stipul. & l.
 inter stipul. §. j.

^s l. cū nostrorū.
 C. de fideicom.

^a in glos. j.

^b in l. non solum. men, ut Bartolus^b aliquando dicit, in consequentiam admittendum est, in obligatione esse: ob minimam igitur differentiam non debet probabiliter diuersum ius induci. Sed fortius certe nos impellit: quod si quis ita libertatem accipiat, Stichus si haeres cum non manumiserit, liber esto, nisi haeres cum primū potest manumittat, sit liber^c: & tamen dispositio hac à conditione incipit. Nec huic argumento responsiones per doctores scriptae quicquam obsunt, & in primis crebrior Bartoli opinio, speciale id esse in ultimis uoluntatibus fatentis. Sed qua ratione istud introductū est? Cyrillus, Homodeus, & Iacobus Puteus id factum existimant, quoniam nostra interest testamenta citius exitū habere, q̄ contractus^d: itē quia ultimae uoluntates nō suspenduntur sicut ceteri actus^e. Quae rationes nostrum casum minime attingunt: tum quia antequam dies cedat (quibus terminis nos loquimur) testamentorum dispositiones magis in pendentia stare permittuntur, quam contractus^f: tum etiam quia tam citō adimplenda esse contractuum dispositio, quam testamentorum^g, si ita de contrahentium uoluntate esse praesumatur: quae quidem praesumptio Sabini argumentum est. Iason aliter opinatur, & rationem esse scribit: quoniam in contractibus uerba dubia interpretantur contra stipulatorem: in testamentis uerō latissime accipienda sunt, eius fauore cui aliquid relinquitur. Sed & hic fallitur Iason, cum uerba generaliter pro haerede interpretentur in legatarij datum^h, ueluti in contractibus pro debitore contra stipulantē. Cum ergo ratione hac dicta careant, quid est quod in Bartoli sententiā accedamus? Aretinus speciale id esse non in ultimis uoluntatibus, sed in libertate tradit: eo potissimum argumento, quod in serui uenditione, cū libertate sub modo facta, modum intra duos menses implendum lex statuit, & id fauore libertatisⁱ. Verū quid cōmune habet modus, in quo nil de cōmune erat cum conditione? quid item contractus onerosus cum lucratiuo? praesertim cum in praesenti articulo Stichum statim liberum esse lex ex uoluntate testatoris disponat, non ex fauore aliquo. Et fortissimum est argumentum ab ea ad contrahentes, ut Sabinus aiebat, Probatur & nostra opinio tertia ratione: nam seu ita legem, haeres penum dato: si non dederis, x. dato: seu ita, si penum non dederis, x. dato: statim cum dari potuit penus, & data non est, committitur poena^k, transfunditurq̄ prior obligatio in poenalem. Nec hoc in ultimis tantum uoluntatibus procedere ex Bartolo quicquā credat: cū ratione id carere supra demonstrauerimus: & in hac transfusione idem esse in contractibus, Paulus attestetur^l: alij in penu speciale esse prodiderunt, propter rei naturam: nam cum penus alimenta respiciat, in eis longa dilatio non fuit danda: cum muniterq̄ sic dici solet. Sed hanc rationē haud sanē facilliter ipse admiserim: cum si istud propter alimentorum fauorem induceretur, consultius fuisset, in eis, non in penore exemplum referre. Videmus enim quaedam in alimentis, quae non in penu, contineri, ut uestes: & e contrario plerumq̄ idem, quinetiā ut haec uera sint, necessariū est Iuriscōsultum intelligere, ut de magna penoris quantitate loquatur, cum ex perpauca aliter nemo possit. Nec consentiendum est, ideo alimenta legatum respicere, quod in uescendo consistat: alioqui dicendum esset, incertam tritici stipulationem ualere, tanquam ad alimenta pertineret: quod iuris autoritate reprobatur^m: adde quod & in penu potius contrarium statuendum fuerat. Nam cum frumentum uiuatur, & uinum aceat, muceatq̄, expectandum fuisset tempus, quo amplius praestari non potuissent, cum id triennium non excedatⁿ. Fateamur itaq̄, quod de libertate penus dictum est, ex communi regula descendere: quam probari superscripta lege, ita stipulatus, iamiam demonstrabo, nam & cum fideiussor ita acceptus est, si reus x. l. quae ei credidi, non soluerit, fide tua esse iubes: statim deberi Iulianus scripsit, tamen si à conditione stipulatio incipiat, nec Bartoli & ceterorum responsio, dum praecessisse conuentionem saltem in reo tradunt, probabilis est: cōuentio enim à reo facta, in personam fideiussoris hoc casu quicquam operari non debet: cum ideo operetur, quia ex illa statim dies cedit: at hic ex cōuentione non cedit, sed ex cōditionis euentu, quae in poenali stipulatione deducta est. Aduertendum igitur est, Sabinum indistinctē existimasse, quoquo modo incipiat stipulatio, poenalem committi, si principale cum cōmodē potuit datum factum non sit: eiusq̄ sententiā colligi ex contrahentium uoluntate. Sicut in penu idem est, propter defuncti uoluntatem, & rei ipsius legatae naturam: de cuius legati natura est, ut à testatoris sen-

^a toris sententiā pendeat, sicut etiam contractus à partibus legem capiunt: & hoc sensu haec dicta accipienda sunt: alioqui si quicquam speciale inducerent, quid aliud fecisset Sabinus, optimus (ut credere par est) Iuriscōsultus, quam aduersus seipsum argumentari, & suo se gladio iugulare: quod profectō qui crediderit, temerarius est. Nec uero quisquā obijciat, non Sabini, sed Papiniani ea uerba esse: quoniam ea uocula, idēq̄, cōtinnuationem respicit^o, non aduersatiuā: quod faciundum fuerat, si haec responsio recipiatur. Postquam igitur argumentū retulit Papinianus, distinguit, an stipulatio incipiat à conditione, uel à pactione: deinde quoniam ex ea distinctione argumentum Sabini non elidebatur, eius opinionē tanquam indubitato probat: eo casu quo actum sit, ut si alterū non detur, utrumq̄ debeat: & hoc declarandum, ut post Oldradum alij tradiderunt. Sed quoniam adhuc argumentū urget, Papinianus à praecedenti distinctione recedit, & illi aduersante clausula: sed etiam si (inquit) cautū sit, ut sola pecunia non soluto homine debeat: idem defendendum erit, quoniam uoluntas fuisse probatur: hoc est probari à Iuriscōsultis, & ex argumento Sabini uoluntatem contrahentiū ita esse, ut homo statim soluatur, aut pecunia petatur. Nec nouum uideri debet, si ab opinione, quam semel probauerit, recedit incontinenti Iuriscōsultus. Nam & id alijs locis factum plerumq̄ uidimus^p, quos enumerare nunc non uacat, nec operaprecium est. Et haec nostra declaratio non probabilis solum est, sed etiam necessaria: cum aliter finis legis rectē interpretari non possit, & cum ueteres interpretationes firmissimis argumentis Aretinus reprobet, & iuniores secuti sint, acquiescam interim hac in parte eorum laboribus. Videndum est, num sat rectē ipse Aretinus, & eo prior Iacobus Puteus, atq̄ id genus alij declarent: & eorum sententiā est, uersiculum hunc ultimum in ea stipulatione loqui, quae à pactione procedat. Quam sententiā Accursij glossematidion^q quoddam attingit, licet non probet, & merito: contextus enim ibi uerbis repugnat, in quibus per ablatiuum absolutum loquendo, conditio denotatur: non enim aliud est, pecuniam non soluto homine^r promittere, quam si ita interrogas: si hominem non solueris, promittis pecuniā: sed & cum aduersatiue uerba in illo uersiculo proferantur, si cut in praecedenti, agere cum à conditione ceptum est, potest: ita & in sequenti dicendum opinor: quoniam aduersatiuā uocis, sed & si, natura hoc requirit^s: praeterea si à conuentione inciperet stipulatio, sola poena in obligatione non esset, quod Iuriscōsultus ipse affirmat.

Poenalem stipulationem praecedentem non nouare, & quo tempore ex ea agi possit, Cap. XII.

Ractatur & in eadem iuris ciuili lege profusissimus articulus: quibus nā casibus poenalis stipulatio praecedente nouet, & quibus non nouet. Quae quidē in questione etiā tresdecim uarias Doctorū opiniones enarrare possem: sed quoniam id inutile semper duxi, quid ipse sentiā breuissimē effari operepreciū fore arbitratus sum, Tenendum itaq̄, priorē stipulationē per poenam nunc nouari, & hoc efficaci ratione: nam cum poenalis stipulatio fauore stipulatoris apponatur, ne quod sua interest, quae in principali stipulatione tractata sunt, minus esse facta, probare (quod difficillimum est) illi necesse sit^a: quo nam pacto dicemus fieri nouationē? In stipulatione tamen facti quia fauore debitoris lex solū id quod interest uult praestari^b, quod quidem per adiectionē certae pecuniae ad liquidum perducitur censetur, sit nouatio^c: quia hoc casu de solo stipulatoris fauore actum uideri non potest. idem cum quis penum legat, & si haeres penum non dederit, centum: uidetur enim testator haeredi quoq̄ uoluisse consulere^d. quod si dixerit poenae nomine centū, expressa poenae mentio arguit, solum legatarij fauorem in testatoris animaduersione fuisse, merito tunc nouationi locus non erit: quod & Baldus probat^e. Sed dubitauerit quispiam, quo potissimum tempore fiat haec transfusio, ita ut agi ad poenam possit. Ipse crediderim post interpellationem ex modica interapedine ad poenam actionem competere: sed promissorem usque ad litis contestationem^f, quod in principali debebat, facultatem soluendi habere, purgabitq̄ illuc usq̄ moram, tamen si Bartolus trans-

^o no. in l. ea tamē d. le. iij.

^p in l. si. ff. de condi. sine causa. l. duob. de lib. ca.

^q in uerbo defendendum.

^r l. acceptis. ff. de cōdi. & demō. Ias. in rubr. ff. solu. ma.

^s Bal. in l. omnes populi. ff. de iur. sti. & iu. Alex. in l. filius à patre, x. col. de lib. & posth.

^a l. si. de praeo. stip.

^b l. stip. nō diuid. uers. celsus.

^c l. obli. §. si. de act.

^d l. si penū. quādo dies. lega. ced.

^e Bal. l. j. C. de his qui pen. no.

^f l. insulam de uerb. oblig.

fusionem fieri neget, donec lis contestetur: sed intelligendum de ea puto, quæ ineluibilem moræ notam patitur: & hæc satis.

In stipulatione per te neque per heredem tuum fieri, si plurium heredum unus contra faciat, insolidum contra omnes pœnam committi: & assignata ratio, cur in stipulationibus dandi testator uni heredum quærere non possit, in factis contra. Cap. XIII.

St & perquam difficilis quæstio: si quisquam promiserit neque per se, neque per heredem suum fieri, quo minus ire agere liceat: si unus ex pluribus heredibus contra quam cautum sit fecerit, obligentur ne pro hereditaria portione omnes, an insolidum: & Bartolus, ceterique omnes, ex celebratissimo illo Catonis responso pro hereditariis portionibus teneri tradunt.

Verum contrariam sententiã probabiliorẽ esse, quandoque in scholasticorum corona defendi: inter cætera hoc quoque argumento: dum in VI. quæstione Bartolus, communiterque alij eam regulam probant, in obligatione quæ ad heredem non transit, si stipulator heredem mentionem faciat, illis solidum acquiriti: quamobrem si mihi & heredibus meis usum stipuler, singuli insolidum heredem usum habent, non quidem transmissum, sed incipiente in eis nouo iure. Item si sub pœna stipulati utrinque simus, neque nos, neque heredem nostrum offendit: & unus ex tuis heredibus, ex meis unum offendit, insolidum stipulatio committitur: cum aliquem non offendere personam respiciat, nec ad heredem transmittatur. Neque dixerit quisquam, prædictam stipulationem per te non fieri, ad heredem transire: quia licet hoc affirmandum sit, cum pro iam constituta seruitute conseruanda agitur: tamen alijs casibus minime, quos illa stipulationis uerba comprehendunt: & ne rationibus tantum recentiorum sententiã hanc comprobemus, ex huiusmodi stipulatione insolidum omnes heredem teneri, Paulus iuris autor scripsit: quapropter familiæ heriscundæ iudicio præstandam cautionem, ne factum unius damnosum cæteris sit. At huic argumento respondet Aretinus, insolidum heredem teneri omnes simul, non singulos: quod sanè perquam durum est, & cauillo non caret: ut Socinus nequaquam id probans soli rationi, quam Iuriconsultus adfert, adhæserit. Sed & ipse non intellecto textu, sat infelicitè. Nam etiam si finem attendimus, unius facto omnes tenentur: quoniam licet unus tantum prohibeat, stipulator tamen in totum prohibitus est: ergo insolidum omnes obligari debent. Ipse igitur ut nodos hosce extricem, plurimum referre existimo, an simpliciter per me non fieri quo minus tibi ire agere liceat, stipulemur, an uerò adiecto successoris nomine per me nec heredem meum fieri &c. nam priore casu proportionem hereditaria pœnam committit fatendum est, posteriore non æquè rationemque illam esse, quod XII. tabularum lex obligationes diuidat, quæ à testatore in heredem transmittantur, non quæ ab heredibus ipsis incipiunt: nam heredem ipsi in obligatione hoc casu principales sunt: & in cōfesso est, in principalium personis eam legem cessare: quoniam plus delinquit qui in principali contra facit, quam si illi quæ transfundatur obuiã quis eat. Quoties igitur aliquis heredem nomen exprimit, illi stipulari intelligitur, mortuoque testatore, quæ eius erat, obligatio extinguitur, & noua in heredibus incipit: quod nec Bartolus ipse, putato, negauerit. Hoc itaque casu nihil lege XII. tabularum nouatum est. Nec mirum fuerit, minus in obligatione transmissa agi, quam in noua agatur, nec quicquam obstabit, si fatebimur huiusmodi obligationem hereditariam esse: quoniam licet aliquo modo uerum id sit, lex tamen XII. tabularum eam hereditariã solum diuidit, quæ transfunditur, non quæ noua incipit, cum strictè loquendo uix sit ut eam hereditariã concedamus. Et hoc proloquū si (ut certè est) uti uerum defendatur, Bartoli quoque sententiã, ut heredem hæres offendens casu, quem supra reuolimus, insolidum omnes obliget, sub finebitur: quamuis non parum multi in ea septima quæstione aduersi eant. Tum & efficax ratio, cur in stipulationibus dandi testator uni heredum acquirere non possit, in factis contra reddi poterit. Nam cum obligationes dandi ad heredem transeant, tamen si testator uni stipuletur, legis dispositione etiam ad alios transferuntur: sed in factis cum ea ad

A ea ad heredem non spectent, si uni eorum quisquam stipuletur, non transmittitur obligatio, sed uti nouum ius in eo cui stipulatum est, incipit: & idcirco alijs non communiscatur. Sensitque ita esse Petrus Aurelianus Gallicus interpret: quamuis Bartolus fortissimè, ut sibi uisum est, ratione in contrariam abeat: nam demus (inquit) hoc, necessariò etiam concedemus, posse aliquem extraneo stipulari: cum hic hæres pro parte tantum hæres, in cætero extraneus totam obligationem acquirat, eo etiam respectu quo est extraneus. Verum Bartoli rationem alij probent, nequaquam ipse eam probauerim: cum potuerit hæc stipulatio in portione ipsius heredem computari, quo facto in ea non erit extraneus: poterit & uti legatum, præceptio uel censeri: nam si hac ratione nihilominus quisque legatario, fidei uel commissario stipulari in totum permittitur, quantum in hereditate

In promissione facti, quamuis litis ordinationem respiciat, si in una contra fiat, insolidum pœnam committi, nec obstare exceptionem. Cap. XIII.

Finis præcedenti tractatui est alia hæc dubitatio: si Stichum, Erotem, Damam sistere promisero: & si non fecero, pœnæ nomine centum, duobus statim, num insolidum pœna committatur. Et committi proculdubio est. Sed si pro rata portione pœna offeratur agenti obstat exceptio. Bartolus id fatetur in omnibus factis procedere, quæ litis principium, non terminos respiciunt, quod uix est ut concedam: cum in stipulatione rati lex id non sinat, quæ tamen potest præparatoria esse: alioquin maximè coarctaret legis dispositio: quin & in prædicta stipulatione de sistendo, pœnam, etiam cum effectu committi iure probatur. Nec Bar. sine cauillo respondet, cum eadem uerba in una lege iudicium respice re, in alia uerò minime, tradit. Sed & fortasse imperitius Baldus iunior, & Iason, dum alibi sub conditione promissum, alibi sub pœna testantur, quasi pœna sub conditione addi non soleat. Quamobrem Petri Aureliani sententiã ipse defendendam credo. Is arbitratus est, si unum factum indiuiduum in obligatione sit, si pars non præstetur, omnino pœnam committi, nec exceptionem obstare, si duo uel tria sint, secus est: cum licet conceptione uerborum stipulatio una sit, uerè tamen plures sunt: & hoc uerum, nisi stipulatio copulatiue concipiatur: quia eius natura cuilibet insolidum actus tribui solitum est: & hac breuissima interpretatione ingens chartarum acruus allucinantium hoc sensu Iurisperitorum ex albo tollendus est.

Cur stipulatio annua sit una: legatum annuum tot contineat legata, quot præstationes sunt. Cap. XV.

In annos singulos centum dari stipuler, una est hæc stipulatio: si eandem quantitatem quotannis legauero, tot legata sunt, quot præstationes: primumque simplex erit: quæ sequentur, conditionalia. Huius differentie ratio quæ sit, iuris interpretes nostri uarijs modis differunt: & quidam cum legata propter legatarij beneficia fiant, & ab mente testatoris accipiant uires, necessariò conditionalia esse tradiderunt: cum is defuncti animus fuisse præsumatur, ut legatarius donec uiuat, legato fruatur: conditio itaque si uiuat, omni anno suberit, suspendetque interim dationem: at in stipulationibus aliter, cum in eis uerba, non legatarij merita attendantur. Sed hæc ratio parum quenquam mouere debuit: cum etiam si stipulatus sim x. quotannis si uiuero, una tamen sit stipulatio. Nec solent conditiones ex una plures stipulationes facere: neque ratio ipsa affectionis præsentem casum satis respicit. Ergo alij introductum existimant: quoniam in stipulatione stipulator ipse sibi prouidet: in legato non legatarius, sed testator agit: factum igitur proprium plus alieno iuuat. Verum nec hoc satis probabile est, tum quia nec hinc necessariò sequitur, ut diuersitas hæc debuerit iure approbari: tum etiam quia in interpretationibus dubijs magis legatario quam stipulatori solet consuli. Quare aliter ego respondendum censeo: in stipulatione enim quammaximè operantur uerba, in legatis uoluntas & præstatio: quocirca cum in proposito casu stipulationis uerba ita concepta sint, ut unum dictum unam uel formam comprehendant, una est stipulatio: in legatis uero non uerba, sed præstationes quæ plurimæ sunt, & uoluntas, quæ multas dationes ordinauit, considerant.

B 2

n in l. continuus. §. si.

o l. fina. C. de fideicom.

a l. si seruus. ff. si quis caut.

b Bar. in §. cato. in x. opp.

c §. cato.

d l. j. C. de proc.

e l. si is qui ce. §. cum ita. ff. de reb. dub.

f in l. si seruus. in §. cum ita.

g l. scire debemus

h Soci. in d. §. cū ita. in secundo nota.

a l. si stichum. §. si. ff. de uer. ob.

b l. nec adiecit. pro socio.

c l. quicquid. de uerb. oblig.

d l. semper. de regu. iu.

e l. in conditionibus. ff. de condi. & demo.

Legitimatio quemadmodum fauorabilis odiosa uel sit, & uulgata quadam quaestio aduersus neotericos defensa; & noua alia praeferquam quisque opinaretur enucleata. Cap. XVI.

Vi potestatem legitimandi spurios, uel incestos, à principe habeat, quaeritur an eum possit legitimum facere, qui utraque nota famosus sit. Et quoniam quaestio hac plenissimis chartis per recentiores explicatur, ea censeo in medium afferri debere, quae ueritatem quam breuissime ostendant, & alios tamen praeterierint. Igitur in primis hoc attingendum, an legitimatio haec (ita enim nostrates loquuntur) fauorabilis sit, an tanquam odio non careat restringenda. Et Nicolaus Tudiscus, quem Pontanus & Alexander probant^a, potestatem quidem ipsam fauorabilem esse, exercitum odiosum tradunt. Idemque & Socino & Decio uideatur. Sed haec nos quamlongissime à uero abesse opinamur; tum quia ex effectu^b uideatur iudicandum, an res fauorabilis uel odiosa sit; sicut dos est fauorabilis propter filios, uenter parturiens respectu infantis^c; tum etiam quod cum potestas propter exercitum concessa sit, exercitij naturam habere debet^d; nam & haec facultas solo Casari in supremam maiestatis signum congruit: ergo si cuiquam demandetur, odiosam esse fatebimur^e, sicut delegata à principe iurisdictio, & potestatis, & exercitij ratione restringitur^f. Reijcienda igitur explodendaque est huiusmodi opinio; adharendumque ipsarum constitutionum uerbis, legitimatoremque ratione patris odiosam esse credendum est^g; quoniam quoddam quasi allicium stupri adulterijque est; in filiis uero fauorabilis dicitur^h, cum misericordia digni sint, qui alieno laborant uitio. quamobrem secundum ea quae proponuntur crediderim filium huiusmodi utrinque turpem legitimum fieri posse: quam sententiam Bartolus, communiterque ciuilis legis periti sequuntur; tamen rationes minime efficaces allegent. Igitur si quisquam plures filios spurios, & plures incestos habeat, poterit Palatinus Comes dubio procul omnes ex diplomate legitimos facere, quanto magis igitur unum duobus contactum neuusⁱ; quamuis ergo respectu patris concessio odio fa sit, tamen cum in proposito casu is minus deliquerit, hoc admittendum est; respectu uero filij quamuis minor sit ratio (etsi enim quoscunque simplici culpa laesos restituere poterit; non ideo eum restituere debet, qui dupliciter deturpetur) tamen cum legitimatio fauorabilis sit, his casibus extendetur^k. Nec absurdum est, eandem dispositionem diuersis modis fauorabilem & odiosam esse^l; siquidem fateamur omnes, legem quae libertus patrono honorem exhibet, ratione patroni fauorabilem, & ideo etiam ad haereditatem eius extraneum produci, ratione liberti odiosam, ut eius exteri haeredes non comprehendantur; & haec quidem uera esse ipse crediderim. Caterum cum frequentiore calculo probetur, legitimatorem generaliter fauorabiles esse^m; dispensationes uero quoniam omnino ad legitima natalia non restituunt, odiosas; de facto interrogatus, cum Palatinus legitimandi concessa sibi potestate quandam dispensasset, respondi, dispensationem non ualere: quoniam concessio fauore legitimandi, non sequitur, potuisse eum dispensare, quod odiosum est, & difficilius praestari soletⁿ; uidebanturque ea uerba quae dispensationem inducebant, reijci debere, remanereque talem merè legitimatum, & id ex regula, quamcunque dispositionem sub modo impossibili factam ualere, modum abijci^o. Huiusmodi enim concepta uerba proponebantur: Legitimo te ita, ut in eis tantum succedas bonis, quae tuus uolet pater. Sed hoc, licet summo iure defendatur, perquam durum est, & diffusiore indigeret tractatu.

Quid in causa sit, ut usufructus diuisionem admittat, usus uero sit indiuiduus: improbare aliorum rationes, & noua assignatur. Cap. XVII.

Vt utiui pro parte possumus, uti non possumus^a; an quod usus ex usua rij necessitate penditur, & ideo incertus est; sed in usufructu secus: quod quamuis repugnante Bartolo^b minime concesserim, cum alimenta personae necessitate respiciant, & tamen diuisionem admittant^c, nec maior est incertitudo hoc casu, quod usufructus & familiam & hospitem alat, cum etiam alimenta & Titio, & eius familiae legari possint^d. Quid enim si usus fundi legatus sit, ut

A sit, ut solus paterfamilias utatur^e; nec incertitudo sat firmum argumentum pro Bartolo est, cum & facta omnia incerta sint, quaedam tamen diuisionem admittant^f. An ergo quod alibi traditur, usum indiuiduum: quia cum realibus seruitutibus indiuiduis maxima similitudine censetur^g, sed certè maiorem cum usufructu communionem habet, qui tamen separationes recipit: etsi nec iure quisquam probauerit, indiuiduum dici rem, quia indiuidue in quibusdam simillima sit^h. An igitur uerius, quod communi sententia Baldus, Ioannes Imolenis, Pontanus, & alij tradunt, usum necessitatem personae respicere: quamobrem portionculam non id pro rata operari, quod totum: cum ex solius partis praestatione nullus uiuat, ideoque usum non diuidi: quod in usufructu est contra: uerum haec ratio ex eodem alimentorum legato conuincitur. Item quid si diuiti usus relictus sit: uiuet enim & ex eo, & ex proprijs bonis. Item si pars usus tam praepolleat, ut usufructum alat, quid iuris: nam etsi modici emolumenti sit, nec familiam, nec hospites admittitⁱ, solusque inde uiuitabit: an igitur probabiliter noua ratione dicendum est, differentiam ex proprietate uerborum colligi: siquidem plus est frui quam sit uti: quoniam qui fruitur, plenissimam facultatem habet, non qui utitur: hic in itinere, ille in meta est^j. Itaque illud diuiduum esse non potest, quod ad aestimationem, utpote rem diuiduam^k, deduci non possit, quod in usu est: cuius aestimationem si consideraueris, non usum, sed usum fructum feceris: quia pecunia in fructu est.

Si sententiae arbitri paritum non sit, poenam statim committi, nec expectari quid bonus uir, ad quem proclamatur est, iudicet: & longissima quaestio aliter quam ceteri, breuissime explicata. Cap. XVIII.

Vm tecum litigare, pacti sumus arbitri iudicio negotium omne summittere: & utrinque sub certa poena alter ab altero stipulatus est, boni uiri arbitratu rem amplius non committi: dein cum arbiter aduersus me pronunciaisset, petissemque arbitrium boni uiri, qui priorem arbitri sententiam probauit: quaeritur an ad poenam agere possis: & si agas, num contra excipere, probareque possim prolatum iudicium iniquum esse: & Bartolus posse existimauit, si primam sententiam arbitrator confirmauit: quia non probauerim, secus si quia non iuste egerim, communiterque ita iudicari solet. At Angelus cum quibusdam alijs, omni casu exceptionem admittendam existimarunt: alij uero alijs modis. Tamen haec quaestio frequens scripta est, ut uel xv. pagellas opinionum relatione Alexander^a hinc infarsierit. Sed nos ea omnia singulari ratione tolli quandoque existimauimus, peccasseque in eo Doctores, quod huiusce quaestiones principalem cardinem falsum esse non perspexerint: ut non mirum sit, si diruto, quod aiunt hypogaeo, coenacula quoque & pinnae ruere necessarium sit. Siquidem in praesentem diem quotquot fuerunt recentiore disciplina iurisperiti, in promissione suprascripta poenali existimauerunt tacitam conditionem esse, si arbiter iuste arbitratus sit: quoniam ea ferè mens est personam arbitri substituentium: ut quia iuste eum iudicatum sperent, id faciant: non quod uelint uel immodice grauari^b. Igitur expectandam boni sententiam crediderunt, ut hinc cognoscatur, num arbiter ipse iuste iudicauerit. Sed uereor ne probata haec passim opinio uera non sit, eo uidelicet casu quo poenam stipulati sumus: cum uulgò soleat dici, metu poenae, quo modo arbiter ius dixerit, parendum esse^c. Nam & si quis sub poena, contra quam cautum sit, non facere promittat, & fecerit, quamuis de iure, tamen poena statim committitur: & quidem certius, quam si de facto tantum contrafecerit^d, quod igitur dictum est, praecedentem stipulationem intelligi, si arbiter iuste pronunciauerit, non procedere fatendum est, cum huiusmodi stipulationi adiecta est poena. Nec obstant duo argumenta, quorum prius ex auctoritate Scauolae uulgatissimum^e, si duo fratres de patris haereditate transigant, & sub poena promittant transactioni non contrahere: & dein alter superstes tanquam sibi per fideicommissum debita fratris bona defuncti petat, non committi poenam, nisi lata contra eum sententia. Sed hoc ideo concedendum est, quia dubium fuerat, an petens fideicommissum transactioni obuiam iret, quapropter expectanda fuit quae id declararet sententia: uerum in proposito casu mox certum est, eum qui

- a in l. ij. de uerb. ob. in. c. at si clerici. de iud.
b l. j. sol. mat.
c l. j. §. & generaliter. de uet. in poss. mit.
d arg. l. si argeto ff. de aur. et ar. Bar. l. constitutionibus. ff. ad municip.
e c. quod ad tra. de offic. leg.
f Pal. in c. grati. de offi. dele.
g l. fi. C. de natu. lib.
h & l. j. distin. undecunque.
i c. per uenerabile. ubi Abb. qui filij sint legit.
k c. fin. de simo.
l glo. & scrib. in l. ij. C. de in ius uoc.
m Bar. & alij in d. l. ij. de ue. ob. Decius in d. c. at si clerici.
n in consi. fran. de cur. cōsi. xviij. in iij. colum.
o Bart. & Aret. in l. impossibilis. de uer. obl.
a l. usus pars. §. de usu.
b l. stipulationes non diuiduntur
c l. iij. §. si l. pecu. ff. de ali. le. Bar. in l. quintus. de aur. & arg. leg.
d l. cum alimentis. eodem tit.

- e l. iij. de uerb. oblig. §. cato.
f Bartol. in d. l. stipu. non diui.
g l. quod Nerua depositi.
h arg. l. iij. de usu primo resp.
i l. plenius. co. tit. Valla in elegantijs 304.
k l. ij. de uer. obl.

a in §. duo frat.

b l. si libertus. de ope. libe.

c l. diem. §. stari. de arbi.

d Bar. in l. continuis. §. cum quis. de uerb. oblig.

e §. duo frat. cau.

ad arbitrium boni viri proclamat, contra stipulationem facere, qua id expressim prohibetur: ergo & confestim puniendus. Posterior argumentatio minus quencunque mo-
 uerit, cum dicitur, in compromissis nisi pars in dolo uerfetur, poenam non committi: nam in nostra dubitatione dixeris, protinus eum dolose agere, qui abstinere a boni viri iudicio, licet iustam causam haberet, promissit, & contra quam sponderit, petit tamen: igitur fraude non caret. Et haec quidem sine dubio uera esse profiteor, cum poena contemptum sententiae arbitri ulciscitur: alioqui si prius coram arbitratore litiga-
 rim, poterimus boni viri arbitrium etiam requirere, quamuis poena apposta proponatur: & hoc casu Doctorum uarias altercationes posse sibi locum probabiliter uendicare, non diffiteor: etsi maxima eorum pars hanc differentiam non perspexerit: & hoc ideo, quoniam metu poenae arbitratoris sententiae non statuitur, arbitri statuitur. Caterum quod diximus, si duo fratres in diuisione poenam promiserint, petenti fideicommissum non solum ob stare transactionis exceptionem, sed etiam committi poenam, idque ex Scauolae uoluntate, Accursius, & crebriore calculo ceteri, ita accipiendum hoc existima-
 uerunt: si actum sit utrumque debere, alioquin ad poenam agentis obstatum doli mali exceptionem: quoniam Vlpiani responsio traditum est: Si pacto subiecta sit poena stipulatio, uerius esse, utraque uia uti posse eum qui stipulatus sit, si tamen exceptione pa-
 cti utatur, aequum erit accepto eum stipulationem ferre. Sed ego arbitror hoc in respon-
 so ideo disiunctum hac iura competere: quoniam pactum praecedentem obligationem ipso iure non extinguit: at in Scauolae responsio transactio stipulationis accessione co-
 firmata praecedentem omnem obligationem extinguere uidetur: quo fit ut disiunctum accipi hac iura nequeant: quia cum omnino fideicommissi petitio sublata esset, sequi-
 tur id actum, ut poena debeatur, etiam si a persecutione actor summotus sit: alioquin poenae stipulatio renunciatione abolitum fideicommissum suscitaret, eiusque contrarium effectum operaretur, cuius causa solet induci. Dixerit aliquis, quomodo extinctum fideicommissum arbitrabimur, cum male pronunciatum fuerit? Cui respondendum erit: cum pronunciatum sit quasi de hoc quoque transactum fuisset: talis sententia pro ueritate habetur, nec amplius quaerendum est, cum dici soleat: rem actam ne agas. Hincque consequens est, ut alius quoque obex summoueat, tradidit Scauola ex ea sententia, qua a petitione fideicommissi actor rejicitur committi poenam, & de sententiae ueritate inquiri amplius non posse: quoniam prauiudicium in accessorio poe-
 nae iudicio faciat. Sed huic sententiae aduersari uidetur Pauli responsum, quo tradi-
 dit, re uendita, & duplae poena promissa, si uenditor ab emptore petat, posse emptorem exceptione aduersus agentem uti: quia quem actio euictionis tenet, eum agentem ex-
 ceptio absque dubio summouet: quod si ea opposita nihilominus actor obtinuerit, salu-
 um erit emptori duplae iudicium. ecce quemadmodum sententia in principali iudi-
 cio fauore actoris lata, eum non adiuuat, quin conuenire ad poenam possit. Nec dicat quisquam, sequens iudicium priori non aduersari: quod Alexander Iasonque existima-
 uerunt: quomodo enim non aduersatur, cum sententia fauore actoris lata arguat ex-
 ceptionem ueram non esse? Bartolus actorem a reo distinguit, idque nulla distinctionis ratione. Caterum nos aliter finiendam rem existimamus, atque ita censendum: si sen-
 tentia exceptioni proposita directo aduersetur, tunc siue absolutoria, siue condemna-
 toria sit, in accessorio iudicio prauiudicium facere, ut in Scauolae responsio, in quo ex-
 pressim traditur pronunciasse iudicem quasi de fideicommissio transactum esset: quae propter in proposito Pauli casu si emptor succubisset expressa causa, quia ab actore non emissit, prauiudicaret sententia etiam duplae respectu. Sed cum ea causa expressa non fuerit, interpretatio illa assumitur, ut probationum defectu succubuerit, unde in poenali iudicio poterit probare ab actore se emisit, quod in principali factum non fue-
 rit. Non igitur in responsio suo ociose Scauola adiecit causam, quasi de fideicommissio transactum, appositam fuisse: cum alioquin poena commissa non fuisset, cum item ex ea agentis obstatum alioquin fuisset doli exceptio.

Qua sit

A Qua sit ratio, quod si interrogatio in contractu, qui sit uerbis, praecedat, oritur actio, aliter non: & Bartoli communis opinio reprobata. Cap. XIX.

VR si interrogationem in continenti sequatur responsio, ex stipulatu actio da-
 tur: si econuerso, secus est: & quoniam pactum est nudum, actionem non parit: Bartolus, Raphael, Paulus, Alexander, Iason, Socinus in causa id esse tra-
 dunt, quia si quis non interrogatus promittit, si eum cui promittit, acceptum
 opinaretur, fortasse non promitteret: quamobrem aequum non fuit, ex tali pro-
 missione petitionem dari: sed si prius interrogetur quisquam, utrum daturus sit, respon-
 deatque se daturum, iam exploratissimum habere potest, fore, ut si annuat, stipulator ac-
 ceptet: & idcirco efficaciter eum obligari, iustum duxerunt. Verum haec ratio non satis,
 me quidem iudice, uera est: nam cum tibi aliquid promiseris, quod tuam utilitatem re-
 spiciat, si adsis, & taceas tamen, te consentire legibus praesumi expressum est: quanto
 magis ipsi qui promittunt, considerare hoc debent: quid enim si quis ex intervallo re-
 spondeat: quid item si diligens quispiam, & cautus quid promiserit: certe absque consi-
 lio quicquam ab eo promissum fuisse dicendum non est: & tamen hoc quoque casu ex
 pacto non agitur. Accedit huic, quod etsi conuentione nuda, quotannis xenium tibi
 spondeam, primamque praestationem exoluerim, non tamen ratione sequentium anno-
 rum agere poteris: tamen si hoc casu dici non possit quicquam incaute factum, aut existi-
 malle xenia te repudiaturum, cum primo anno, uel sequentibus quoque quibusdam acce-
 peris: praesertim cum hoc casu quaeque traditio nouum consensum inducat: nam & ex
 geminato pacto generaliter actio oriretur: quod tamen iure concedendum non est, nisi
 animo constituendi secunda pactio expressim concipiatur. Sed & omnino ualidi-
 us ex Pontificijs decretis conuincitur haec ratio: quae dubio procul iniuste actionem ex
 pacto dari concessissent, si ab eo praesumeretur factum, qui collegam crediderat non ac-
 cepturum. Quid igitur in praesenti articulo censendum: nisi fortasse cum de iure genti-
 um siue interrogatio praecederet, siue non, pactio naturalem obligationem pareret: ius
 ciuile quod aliam uerbis efficacissimam introduci uolebat, eam approbavit, in qua in-
 terrogatio responsionem praecederet: & hoc praedictae rationis impulsu: quae licet, ut
 ostendimus, necessario non concludat: ita tamen fieri debuisse, aliquo modo suadet.
 Quapropter quamuis ea quandoque cesset, stipulationem tamen contrahi posse, sicut
 etiam si adsit, quandoque non ualere, dicendum est, ut non parum dubitem, an uera Bar-
 tolus scripserit, qui stipulationem quantitatis alioquin inualidam, secuto in continenti
 nouo consensu ualere dixit: quoniam interrogatio in stipulationibus requiritur, ut eum
 qui respondit id animo se obligandi facere, certiores reddamur: quae quidem mens ex
 nouo consensu satis colligitur, quasi ubicunque suaforia ratio procedat, ibi & procedere
 dispositionem dicamus, quod omnino falsum est.

Dispositiones legis a dispositionibus hominum quemadmodum
 dignoscantur. Cap. XX.

OMINUM actus a legum dispositionibus multum differunt, cum ex gene-
 rali regula, quod legislator mitiores interpretationes accipiat, tum pluri-
 bus casibus specialiter per uarios iuris professores, uarijs relatis locis: e
 quibus unum exempli causa proponam. Si aliquis deposita apud se ab
 amico re pluribus institutis haeredibus decesserit, quorum alicuius dolo
 male res interuertatur, solum qui dolo fecerit haeredem insolidum teneri iure constat.
 Huiusce casus rationem esse, Paulus Castrensis, & Aretinus, recentioresque quidam di-
 xerunt, quod huiusmodi haeres dispositioni legis contrafacit: quod doli mali clausula
 non ex contrahentium conuentione in deposito deducatur, sed absoluto contractu: quae
 uis ab illis nihil sit cautum, eam lex inducat, contractuique inesse uelit. Nam si haeres iste
 ex paciscentium facto teneretur, non se solum, sed ex suo delicto etiam coharedes obli-
 garet: quod omnium consensu in contractu stricti iuris expeditum est. Sed illud decla-
 ratione eget, quemadmodum dispositiones hominum a dispositionibus legum secernamus,
 & quae de contractuum natura ueniunt, ut in uini mutuo, quod aequum bonum reddatur,

B 4

f l. de reb. ff. de arb.

g l. si procurator rem. §. dolo mandati.

h Bar. Bal. Alb. de rosa. in d. §. stari.

i l. rescriptum. §. pen. de pac.

k l. si unus. §. 1. eodem titu.

l l. sed & si ex. de euic.

m Bar. l. Iul. uer. de cod. ind.

n d. l. rescriptum.

a in rub. de uerb.

b l. qui patitur in ad.

c l. si certis. C. de pac.

d l. labeo. ff. de pac.

e Iason in l. si pa. C. eod.

f capi. primo. de pact.

g l. 1. §. sexum. de post.

h in l. 1. uer. sed cum adijcitur. de uer. oblig.

a l. celsus. de arbitris.

b l. in depositi. ff. dep.

c in l. iij. §. cato. in quinta oppo. Bar. ff. de uer. oblig.

- d in d. §. cato. ex dispositione legis uenire perfectionem Aretinus^d credidit: quod uidelicet fingatur c. id a mutante actum: hoc ipse nequaquam probauerim, cum nō ex fictione, sed ex præsumptionibus illud sit introductum: alioqui contra hanc fictionem probatio non admitteretur, quod dictū absurdum est: nec admodum ad rem facit, quod præsumptio legis dispositio appelletur: quoniam id solum in firmissima illa præsumptione, quam iuris, & de iure uulgo uocant^e, uerum est: ceteræ legis interpretatione hominū dispositiones sunt. Ostendit hoc, dum conditiones tacitas explicat Bartolus^f: quarum ex lege quasdam descendere testatus est: quasdam ex natura rei: ex præsumpta agentium uoluntate alias, ut aperitissime ostendat duas sequentes à prima differre. Scripsit idem^g, legis obligationes eas esse, quæ præter paciscentium uoluntatem obligant: quæ uero ex uoluntate præsumpta à lege introducuntur, non legis, sed hominis actus esse. Neque his contraria sunt, quæ ex eodem alij in medium afferunt: dum diem, qui actioni, tutelæ, & percipiendorum fructuum promissioni sit appositus, non hominis, sed legis dispositioni attribuit^h. Nam cum is dies ex partium uoluntate nil capiat, non potuit illarum dispositioni deputari. Probatur id facillimum est: quoniam, ut idem opinatur, ex aliqua conuentione fieri non potuit, ut ante eam diem, quam lex statuit, tutelæ actio oriatur: nos itaq; in his cōuentionibus loquimur, quas hominum uoluntati liberas, lex reliquit. Illud tamen adnotatione dignum, huic sententiæ uidetur aduersari, quod quidam scribunt, & communiter affirmaturⁱ: Si legis municipalis iussu cogantur aliqui compromittere, & mentione huius legis non facta compromissum sit, id non ex lege, sed sponte, & compromittentium uoluntate censi factum: ut inde non insubtiliter aliquis colligat, quæ dispositio & ad legem, & ad hominē referri possit, in dubijs ad hominem referendam.

Quæ dicantur facti, & quæ iuris: & intellecta l. si unus. §. pactus ne peteret, aliter quam ceteri faciant. Cap. XXI.

- Acta non præsuntur, non transeunt ad hæredes, non quaeruntur domi no per seruum, ignorantibus ea, probabilem & auxilio legis dignam causam præstant: multosq; alios effectus pariunt: longè & late ab his quæ iuris sunt differentes: discerni ea hoc modo quidam putant, ut corporalia facti, quæ in corpus non coguntur, sint iuris. Sed cum crebrior Iuriconsulto rum sententia sit, animum, quæ uē in eo consistunt, facti, non iuris esse^a, sequitur ut ea declaratio falsa sit, Baldus fortasse rectius, qui in Pace cōstantiæ: Ea, inquit, de quibus sine probationibus non cōstat in facto consistūt: qui probationibus nō egent, articuli iuris dicuntur^b. Quamobrē interrogationibus, quæ eos respiciunt, respondendum nō esse, legibus cautum est. Ex his & illud clarissime probatur, omnes cōtractus esse facti, stipulationēq; in primis^c, de qua admodum dubitauere recentiores, sicut & de possessione^d: quod ut considerato tempore ipso cōtractus, ueum est: ita postquam hi absoluti sunt, quod ex tali facto oriatur ius, quandoq; iuris esse dicuntur. Nec his obesse potest, quod in stipulationibus ius contineri: in pactis uersari factum, lex dicit^e: nam alium intellectum uidentur ea uerba admittere, quam Doctores nostri pleriq; scriptis prodiderunt: nil enim aliud Iuriconsultum uoluisse ipse crediderim, quam in stipulationibus uersari ius, id est actionem: in pactis factum, id est exceptionem: nam actionem iuris esse ostendit eius definitio, nemini nō cognita: exceptionem autem pacti ne petatur, esse facti, Baldus^f attestat, & idem recentiores tradunt: quod & nos ea ratione sentimus, quoniam à iure naturali prouenit: & lex ea quæ solum iure naturali induta sunt facti esse interpretatur: quod à nobis latius eo libro declaratum est, quem de quinque pedum præscriptione addidimus.

LIBRI PRIMI FINIS.

ANDREAE ALCIATI PARADOXA

RVM IVRIS CIVILIS LIBER.
SECVNDVS.

P R O O E M I V M.

CIO quamplurimos fore, qui nostris hisce inuentionibus nō solum aduersentur, sed etiam conuicijs insectari totū opus non erubescant. Verū cū palma in medio sit, illi ut lubet agant, probentq; uel Chrysippæis acerbis quicquid uelint: dum eos solum fortiri iudices nobis contingat, qui nō multiloquio magis, quam rationibus moueantur: nec tantum quid non parum multi senserint, quantum quid rectè, quid procul à cauillo dictum sit, curent. Nam secundus hic quem auspicamur liber, diu boni, quantum à frequentissimis illis Iurisperitorum opinionibus recedit, & bonam anni partem frustra uulgo consumi, luce, ut arbitror, clarius demonstrat. Quamobrem non immerito futuros arbitratus sum, etiam doctiores aliquos, qui me tanquam à suorum turba transfugam, æquo animo uix ferant. Sed hos per cœlites testor, ut nō tam inuentum, quod certè cōtrouersia aduersarijsq; nō carebit, quam causam ipsam cognoscant: & reuulsis de pulmone, quod in adagio est, ueteribus auis, tanquā si Bartoli, Alexandri, ceterorumq; sententiæ præiudicium nullum facerent, legum ipsarum uerba conspiciant, tuncq; id probent, quod à cauillatione aberit, & quod magis quadrare uideantur. Nam si id factum sit, non dubito, quin si omne punctum non feram, inuentionem tamen, uti laude dignam, bona pars probatura sit.

- B Mixtum imperium mandata iurisdictione transferri, & quædam iure magistratus concedi, quæ decurionibus non competunt: probataq; Fulgosi sententia, & quidem generalius, quam ipse prodiderit. Cap. I.

Iuriconsulti Papiniani uerba sunt. Quæcūq; lege, uel s. c. uel constitutione principum specialiter conceduntur, delegata iurisdictione, non transferri, quæ iure magistratus competunt, transferri. Quæ uerba ita interpretatur legū Doctores, ut quæ specialiter, hoc est, in signū magnitudinis dignitatisq; causarū conceduntur: ea autem sunt meri & mixti imperij causæ, demandari nō possint: alia uero quæ minimè iurisdictionis sunt, quasi iure magistratus competant, demandentur. Primumq; recentiorū argumentum, mixti imperij causas non delegari, hoc ex textu deducitur: qui quā peruersè accipiat, inferius ostendam. Existimo enim dubio procul, mixtū imperium iure magistratus competere: quæ sententia non solū alijs rationibus, sed prædicto quoq; Iuriconsulti responso confirmatur, qui earum causarū, quæ specialiter competunt, duo exempla referens, solum meri imperij mentionem facit, ut si mixtū eiusdem naturæ fuisset, certè eam rem, quæ longè dubitabilior erat, non sine nota silentio præterisset. Nam & si Pauli in fine legis uerba cōsiderauerimus, dum imperiū, quod iurisdictioni coheret, mandata iurisdictione transferri scribit: quid est quod aliud ibi quā mixtum imperiū intelligi dicamus? nōne id magis ea uerba notant, quā modicā, quæ Accursij interpretatio est, coërtionem: Nam & idem legis autor Paulus^b, mandata, inquit, iurisdictione etiam imperiū, quod non est merū, uidetur mandari: quia iurdictio sine modica coërtione nulla est. Contorquent hæc uerba neoterici, & inuoluunt^c, ut de sola coërtione intelligant, quæ uerbalis est, & ad iurisdictionem minimā spectat, nō de ea quæ qualemqualem poenā infert, & mixti sit imperij. Quod quæso quid aliud est, quā nō interpretamentū quidem legi adferre, sed illi penitus aduersa prodere? cum duplex tantum sit imperium, merum & mixtum: si mandata iurisdictione transfertur imperium, quod non est merum, certè mixtum transfertur. Quid hic iurisdictionem minimam inculcamus? Probatur item quod diximus ex Antonini Imperatoris rescripto^d, qui ad proconsulis Africæ

a l. j. de offic. cin. cui.

b in l. si. eo. ti.

c Bar. in l. impetrium.

d l. cognitione. eo. dem. tit.

suggestum: Cum, inquit, propriam iurisdictionem legatis tuis dederis, consequens est, ut etiam de suspectis tutoribus possis cognoscere. Nam si mandata iurisdictione mixtum imperium non transferretur: quo nam modo, quæso, esset consequens, quod imperator scribit: præsertim cum ante illud rescriptum, cognitionem suspecti tutoris specialiter delegari permissum, non constet. Sed potius tum ex lege, tum ex communi Doctorum regula contrarium prius fuisse dicendum esset: neque dixerit aliquis, in legato proconsulis illud tantum procedere, cum inde ad alios delegatos Iurisconsultus ipse ibidem argumentetur. Sed & certe rationibus repugnat, quod communiter proditur, ut causa, quæ intra CCC. aureos consistit, delegari possit: missio in possessionem, etiam si longè leuiorem pecuniæ quantitatem comprehendat, non possit. Accedit his, quod & ut bonorum possessio detur, mandari posse, expressum est: & Bartoli cæterorumque responsio, non sine evidenti calumnia defendi potest: dum uerbum, detur, intelligunt, id est danda pronuncietur. Nec quod Iason mauult, magis probabile est, ut in bonorum possessione tantum, quæ summam cognoscitur, generalia illa Iurisconsulti uerba intelligantur. Cum igitur his argumentis nostra opinio sat subsistat, uideamus nunc, quemadmodum alijs iuribus congrua sit, & principaliter declarandum est Papiniani, quod retulimus, responsum. Dum ergo is tradit, quæcunque legibus, uel senatusconsulto, uel constitutione principum specialiter conceduntur, non delegari, specialiter accipiendum puto, non in signum magnitudinis, priuilegijque causarum, ut perperam contra uocis naturam passim intelligitur: sed nominatim, & in specie: quæ autem hoc modo concedant, non difficile fuerit edocere, & in primis merum imperium, quod aliqua lege, puta Julia, Pompeia, Cornelia: senatusconsulto, ut Syllaniano, Turpiliano competit: non tam hoc, quam alijs responsis delegari prohibetur. In mixto quoque imperio, quædam specialiter tribuuntur: ut alienatio rusticorum prædiorum, quæ diuorum Seueri & Antonini patris & filij oratione minoribus prohibetur, nisi causa cognita fiat: quæ cognitio specialiter ipsi prætori datur, quapropter demandari non potest. Est & super testamento relictis alimentis transactio uetita, præterquam si ex causa fiat: cuius rei notio nominatim & prætori, & præfidi conceditur. quamobrem delegatio in ea sibi locum non uendicat, idem & in datione tutoris, quæ quibusdam magistratibus specialiter tributa est. Idcirco pedanei arbitrio committi nequit. Et hæc quidem introducta sunt propter specialem quandam fauorem, qui in illis casibus consideratur, ut est propter utilitatem pupillorum: & ex fauore alimentorum, sicut merum imperium non demandatur propter periculum, quod in ea cognitione uersatur. Et hæc uera, cum specialiter à lege, uel à senatusconsulto, constitutioneque, ut Papinianus ait, quicquam conceditur. Cæterum si ex edicto prætoris proueniant: tametsi specialiter, tamen mandari possunt, ut missio in possessionem ex damni infecti causa, & in bonorum possessione decretum: quod licet duumuiis, & magistratibus municipalibus non competat, delegari potest. Nec enim eam declarationem admittendam puto, ut quæ Iureconsultus ait, iure magistratus competere, iure magistratus municipalis, quod uulgò dicitur, intelligamus, cum nihil hic de municipio dicatur. Sed potius eam interpretationem probauerim, ut quæ conceduntur iure magistratus: id est, quæ statim ubi quis in magistratum delectus est: puta quod prætor, quod præses, quod proconsul factus, ex natura officij habet, delegari possunt: sicut ea quæ specialiter non ex natura officij habet, non possunt. Nam præterquam quod communis declaratio municipales hic ab re inculcat, ostendere quoque possumus quædam municipalibus non tribui: quæ tamen iure magistratus competunt, quod in bonorum possessione de iure ueteri est: quæ, ut dixi, quamuis delegari posset, ad duumuiros non spectabat: sicut & restitutio in integrum, quæ decurionibus non competit: & tamen demandari etiam antiquo iure poterat. Nec, quod quidam putant, speciale id dici potest fauore restitutionis: nam cur ex eodem fauore municipalibus non est concessa: nonne etiam magis faueretur, si lapsi per maioris industria, autoritatisque iudicem restituerentur, quam per pedaneum? Nam & quædam ad municipiorum magistratus spectant, quæ tamen delegatis abnegantur: ut puta ius sustinendi iustis noxios subiiciendi. Et si in hanc sententiam ire uoluerimus,

e l. 1. §. primo de
sup. tuto.

f d. l. cog. §. 1.

g l. nemo. de
regu. iur.

h l. 1. ff. de reb. eo
rum.

i l. ij. de. offic. e-
ius cui.

k l. cum hi. §. nec
demandare. de
transf.

l l. 1. de tut. &
cur. l. tuto. §.
tutoris de tutel.
l. nec mandante
de tut. & cur.

m l. iij. §. duas. de
dam. infec.

n l. fina. C. qui
adm. l. cognitio
§. ut bonorum.

o l. ea quæ ad mu-
nici.

p l. fina. C. ubi
& apud.

q l. non distingue-
mus. §. Iuli. de
arbi.

r Bar. in l. magi-
stratib. de iur.
om. iudi.

rimus, argumenta quæ Alexander, Riminaldus, aliique aduersum mouent, facile elidi poterunt: quale est illud: Mandata iurisdictione consilium non posse exerceri à delegato. Nam consilium intelligi poterit pro assessorum conuocatione qui adesse proconsuli solebant, cum decreto aliquid expediendum erat, ut in alienatione rei minoris: quod supra ostendimus specialiter præfidi, uel prætori commissum, hocque sensu integra lex eiusdem argumenti erit. Quod si cum Accursio, & cæteris auctoritatem manumittendi intelligamus: illud ratione inuitabilis damni uetum censendum est, cum libertas semel data, reuocari non possit. Potest & intelligi hoc tum demum procedere, cum generaliter iurisdictione mandatur: quoniam ob prædictam causam non censetur in manu mittendo translata cognitio. Quod si in specie de ea actum sit, transferri iure constat. In restitutione enim in integram idem fuisse ueteri iure, legibus traditum est. Est & aliud nobis contrarium enthymema. Nam ex supradictis consequens esset, ut cum coercitio in corpus specialiter defensoribus concedatur, demandari eius cognitio non possit: quod fortasse uerum est, & ita Fulgoso, Socinoque uidetur. Quod & si hoc non admittamus, prædicta uel in maioribus tantum magistratibus intelligenda erunt: uel negandum ita specialiter defensoribus competere, ut alijs non competat. Quod si proponatur, uel principem nominatim causam aliquam concedere, uel iuris interpretem nominatim eam alicui magistratui tribuere: non tamen prohiberi eam demandari, dicendum est, cum nos in generali lege loquamur: non principis simplici delegatione, uel Iurisconsulti alicuius interpretatione: quod quamuis uti lex obseruetur, lex tamen non est. Nam & prætor ex Iureconsultorum lectione, bonorum possessionem decernit: cuius cognitio non idcirco minus delegari potest, neque huic sententiæ secunda constitutio de pedaneis iudicibus, aut Vlpiani in titulo de officio proconsulis & legati responsum, aduersantur: quoniam ea passim non percipi sequentibus iamiam capitibus ostendam. Et hæc uera opinor, mixtum quoque imperium transferri, cum quisquæ iurisdictionem suam mandat. Sed si cognitio respectu unius causæ, uel articuli tantum mandata sit: is præter eam nihil ulterius habet, & propriè iudex datus dicitur. Quamobrem in eo mandato maiora expressis non ueniunt, & huiusmodi datus iudex ius exequendi non habet: & nihil contra contumacem moliri potest, quæ inferius integro capite explicaturus sum, ut non immerito Lernæam hydræ tractatum hunc delegationis, uocauerim: quod & tot exurgat ceruicibus, ut una auulsa, altera non deficiat.

Lex Placet, Codice de pedaneis iudicibus, quem sensum accipiat: communisque intellectus confutatur, & adscribitur alius longè probabilior. Cap. 11.

Imperatorum Diocletiani, Maximiani, Augustorum constitutio, in titulo de pedaneis iudicibus comprehenditur: quæ æquè difficilem arbitratus est Bartolus, atque alia in toto Iustiniani codice sit. Placet (inquiunt Augusti) nobis, præfides de his causis, in quibus eò quod ipsi non possent cognoscere, antehac pedaneos iudices dabant, notionis sue examen adhibere, nisi uel ex publica utilitate, uel ex causarum multitudine impediatur. Quod non ita accipi conuenit, ut etiam in his causis, in quibus solebāt ex officio suo cognoscere dandi iudices, licentia permissa credatur. Quæ uerba comuni declaratione ita accipiuntur, ut in causis, quæ trecentos aureos excedunt: quamuis olim licentia dandi iudicem permissa foret, amplius non concedatur, nisi ratione publicæ utilitatis, &c. In causis uero, in quibus iudex ex officio suo cognoscit, quæ sunt meri & mixti imperij causæ, nihilomagiùs delegandi conceditur. Sed hæc expositio textui ipsi repugnat: nam si in principio de causis loqueretur, quæ ultra trecentos aureos constarent: cur opus fuisset dicere eas delegari solitas, quod iudices ipsi cognoscere non possent: cum hæc non solum, si non possent, sed etiam si non uellent, poterant delegari? quid item in hoc textu quicquam de causis CCC. aureorum intelligimus: cum distinctio illa ex Iustiniani Caesaris lege reperta sit, qui longissimo post Diocletianum intervallo rempublicam administrauit, quasi ariolos, mathematicosque illos imperatores credamus, ut legem secundum eam diuisionem adiderint: quæ penè ducentos post annos introducenda erat. quo cõmento

s l. ij. de offi. eius

t l. apud dema-
uind.

u d. l. fin.

x §. audi. in auth.
de man. princ.
y in l. 1. ff. quis et
à quo.

z argu. Riminald.

a l. placet.

b l. nequicquam.
§. ubi dirre.

c l. à diuo. de re
iudic.

d §. si uero. in
auth. de exhi.

a l. placet. C. de
ped. iud.

b §. & iudicare
in auth. de dis-
ciuit.

e. Pe. Bal. Iaf.
Mod. in l. im-
perium. Bart.
Alex. in l. iu-
dex. de re iud.
imò. Ang. in l. ij
ff. uer. Bart. ad
reprimendū in
uer. per accus.
d. §. audient. de iu-
dicib.

e. arg. l. i. ff. de
off. eius.

f. Bar. in l. iube-
mus. C. de co-
rog. mil. an.
Bal. in consil.
ecclij. nobilis
in quinto nol.

quid, quæso, est absurdius: nam & cur ex constitutionis uerbis, quæ officii iudicis re-
spiciunt, de mero imperio intelligamus? cū accusationes ab officio iudicis separari fre-
quentiore calculo probetur: tametsi Bartolus ipse incōstans, cothurni more, uirū sen-
tentia uarijs locis adhæserit. Sed & illud nequaquam admiserim, causas CCC. aureo-
rum per præsides cognosci posse, cum id Iustinianus expressim uetuerit, nisi in appel-
lationis causa, ut in auth. de defens. ciuit. habetur. Et quod alibi hanc cognitionem pe-
daneis competere, ex ordinarij iudicis mandato affirmat^d, in urbe tantum Constanti-
nopolitana locum sibi uendicat. Nam ea constitutio de eius loci iudicibus solū loquitur:
quod eius præfatio indicat, nec Bartolum fefellit. Quamobrem Guido Suzarius
non immerito à communi interpretatione discessit, etsi illi (quod omnibus accidere so-
let) facilius fuerit falsa cognoscere, quàm uera reperire. Ipse igitur aliter eum textum sic
exposuerim: ut quoniam solebant iudices merum imperium delegare, tanquam qua-
cuncq; re occupati, cognoscere nō possent, uetant Imperatores id licere, nisi ex duabus
tantum causis non possint, uel propter utilitatem publicam, uel ex negociorum multi-
tudine. Cæterum, quia qui unum negat, aliud concedere dicitur: uidebatur^e in causis
mixti imperij, quæ quod specialiter tributæ essent, demandari nō poterant, indistin-
cte delegationē permissam, quod legislator negat. Illa igitur uerba ex officio suo duplicem
emphasim habent, & non solum mixtum imperium significant, sed tale quod deman-
dari non poterat, cum pronomen illud, suum^f, personam respiciat, creberrimeq; ei ad-
datur, quod per alium expediri non potest. Quo certè sensu nihil cōmunis sententia iu-
uabitur, qua mixtum imperium iure magistratus non competere, traditum est. Potest
etiā probabiliter dici, cum iure antiquo propter absentiam, seu grauiore occupatio-
nes causarum meri imperij delegatio concederetur, restrictum id ab Imperatoribus fu-
isse, cum huiusmodi absentia seu occupationes ex causa publica, uel causarū multitu-
dine procedunt. In his uerò quæ ex suo officio, id est propria sollicitudine, solebant iudi-
ces cognoscere (sunt autem hæc mixti imperij causæ, quas specialiter magistratibus da-
tas, suprâ retulimus) neq; in prædictis casibus licet iudicem dare: & differentia hæc ui-
detur esse ratio. Quia in causis meri imperij debet reus quamprimum uel absolui, uel
condemnari: & ideo si præses sit absens, uel grauioribus negocijs implicitus, iudicem
aliū cōstituere debet, ne interim ille forte in carceribus de salute sua sollicitus diu ex-
pectet, quod in causis illis specialiter per legem concessis, non est considerandum.

Communes declarationes in. §. ubi decretum, à cōmuni eruditorum ingenio
abesse: quamobrem hic interpretatus, ut debuit. Cap. III.

a. l. nequicquam.
§. ubi dec.

Lpianus in tractatu de proconsulis & legati officio^a, ubi inquit: Decretū
necessarium est, per libellum id expedire proconsul non debet: omnia
enim quæcuncq; causæ cognitionem desiderant, per libellum nō possunt
expediri. Hanc clausulā ita uarijs modis Accursius interpretatur, ut me-
rito Manlij Seuerini sententiæ locum fecerit, dum eius quod multiplici-
ter intelligitur, ignorari ueritatem testatus est. Siquidem Accursius definitiuam senten-
tiam absente parte ferri non posse, hinc quandoq; credidit, quod quidem nil cōmune
cum illis uerbis habet: aliquando libelli dationem per actorem non requiri, quod uti
falsum mox improbat, quandoq; ea quæ causæ cognitionem requirunt, nō posse de-
legari, ex illis uerbis existimauit, ut per libellum iudicem delegatū intelligamus. Qui
sensus cōmuniter approbatur, tametsi & Fulgosius & Iason uerba legis improprie ac-
cipi fateantur. Et sanè ridiculum est, libellum pro delegato intelligi, præsertim cum in
huiusmodi delegatione nec quisquam libellus requiratur. At alij aliter intelligunt, mi-
serabiliterq; se torquent: nec tamen iniuria, cum nodum ipsi in scirpo fecerint. Quare
ut ipse quam clarissimè explicem, scire nos oportet, decretū in hoc à sententia differre,
quod ex ea regulariter aut absolutio sequitur, aut condemnatio: in decreto solum iudi-
ces autoritatem suam interponunt, & quod agitur sibi iustum uideri pronunciant. In
his igitur causis, in quibus decretum necessarium erat, solebant partes per supplices li-
bellos petere, ut iudex illud interponeret. Sed quoniam quidam decreto non interpo-
sito solum

A sito solum libellis subscribent, dubitatū fuit: num id satis esset, eiusq; efficaciam sub-
scriptio esset, cuius decretum. Negat iuriconsultus subscriptionē eam sufficere, cuius
ratio esse potuit, quod decretum interponi pro forma quodammodo inducū sit, requi-
raturq; solenniter illud interferi^b: & hoc quidem in his quæ causæ cognitionē deside-
rant. Nam si de plano & summam cognosci opus sit, tunc ipsi præsides subscribere li-
bellis poterūt, & illud officii assessoribus suis permittere, seuerissima pœna prohiben-
tur: quod secunda constitutione de assessoribus nominatim cautū est, ut imperatorum
Cari, Carini, Numeriani, lege de prædij minorū, non solū nostra sententiā optime cor-
roboretur^c, sed & hac quam inter assessorum ordines insertā diximus: tum & illo re-
scripto, quo subscriptiones ad libellos datas, autoritatem rei iudicatæ non habere tradi-
tur^d. Et hoc sensu nihil omnino ea sententia probabitur, qua testatū est mixtū imperi-
um demandari nō posse. Nam etiam si alijs legibus constet, subscriptiones huiusmodi
assessoribus non permitti, non tamen consequens est, ut tota causa delegari nō possit.

Causam missionis in possessionē ex primo decreto mandari posse. Cap. IIII.

X supradictis in alia quoq; quæstione dubitatur, num causa missionis in
possessionem ex primo decreto demandari ualeat: & non posse frequen-
tiori autoritate approbatum est, & id quidem plurimis rationibus, ueluti
cum in hac missione necessaria sit citatio per edicta^a: quæ tamen delega-
tis abnegatur^b, quod si præcedens prohibitū illis est: certè & in eo quod
sequitur, idem dicendum est. Verūm haud ipse concesserim, in omni missione eius-
modi citationem requiri, sed in ea tantum, quæ in reali actione sit, quod plenum præi-
udicium pariat, nam & negari uerisimiliter poterit, eam citandi facultatē iudicibus, qui-
bus mandata est iurisdicctio, non competere: cum prohibentes id constitutiones^c, in iu-
dicibus datis uel ab ordinario, uel ex sacra forma, loquantur. qui quidem dati iudices,
diuerso iure ab illis censentur, quod sequenti capite declaraturus sum. Nam & iudices
dati sententiam suā non exequuntur^d, & tamen illi quibus iurisdicctio mandata est, exe-
quuntur: cum, ut diximus, mixtum in hos transferri imperium possit, sicut & huiusmo-
di iudices nihil aduersus contumaces posse non diffitemur: cum tamen alios mandata
iurisdicctio posse credam, nam etiam quod magistratus municipales hanc facultatē,
nisi in speciali casu damni infecti, non habeant^e, non propterea censetur idem delega-
tis uetitum, cum & in hoc argumento demonstrauerimus, à uero cōmunem scriptorū
sententiam recedere: nec me etiam mouerit, quod si reus contumaciter latitet, si iudex
poteat, in possessionem illi mittere lege Iustiniani^f iubeatur, tanquam illa potentia con-
ditio delegatū respiciat. Nam illud eo casu dictū est, quo contumax, in quo litigat terri-
torio facultates non habeat: qui enim illi poterit quisquam in possessionem mittere^g?
possunt & ea uerba in iudice dato, intelligi. Sed quid in hoc amplius dubitem, cum id
expresso iure constet^h: & legis uerba alij capient, alij manifesto errore coërceant, cum
etiā ex secundo decreto missionē mandari posse opiner: ita tamen si à iudice mande-
tur, non si ex edicto iam defuncti prætoris, quisquā sibi id iuris arrogetⁱ, quam senten-
tiam, ut paulò audacius sequar, illud quoq; hortat, quod si quæ huic pronunciatō ob-
stabant rationes, ex superioribus omnes sublata, & quidem sine cauillo uidentur.

Iudices dati, & ex sacra forma delegati, & arbitri iuris, aliaq; nomina, quan-
tum simul discrepent, quàm maximosq; errores ex huius rei impe-
ritia, nostri Doctores admiserint. Cap. V.

Omplura sunt iudicum nomina, diuersæ quidem dignitatis notæ, quæ ta-
men à recentioribus ita implicantur, ut facilius quilibet Gordij nodum ex-
plicare possit: & cum huius erroris sectatores, non existimatione solū de-
fendantur, sed & numero, uix tutò quisquā, & sine temeritatis argumen-
to, quod eis aduersetur, dixerit. Sed quoniam perfiricanda non impuden-
ter, ut arbitror, à principio mihi facies fuit, & hoc quoque asserere non pigebit. Septem
itaq; ius dicentium uocabula nobis explananda sunt: inter quos primas sibi hi iudices
tenent, quibus mandata est iurisdicctio, qui & ad plures causas delegati ut plurimum di-
C

b. l. minorum. C.
de pr. ed. mi.

c. d. l. minorum.

d. l. iudex. C. con-
epist.

a. l. ij. C. ubi in
rem.

b. auth. qui se-
mel. C. quo ex-
quando.

c. §. si uero. etiam
in auth. de ex-
hib. reis.

d. l. à diuo. de re.
iud.

e. l. iij. §. si tam.
de dam. infect.

f. l. prophan. §.
sin autem res.
C. de iud.

g. l. extra ff. de
iur. om. iur.

h. d. l. ut cognitio.
§. ut possessio.
i. d. l. iij.

gl. in l. 1. §. qui mandatu de of. si. eius. in glo. 1. b l. cu. prae. §. is quoq. ff. de iud. c. l. a iudice. C. de iud. d l. fin. C. ubi apud. e d. l. a iudice. f l. 1. §. ff. quis a quo. g l. duo. de re. iud. h d. §. si uero etia d. l. a duo Pio. i in d. l. 1. par. 1. quis a quo. Fulgo. in l. solent. de iur. om. iud. Pip. in d. §. his quoq. And. sic. in c. super. §. porro. de offi. dele. l §. si uer. in aut. de exb. reis. m tex. in §. omnē. uerfi. si uero. in aut. de liti. Raph et Alex. in d. l. a duo. in princip. Alex. & Rimm. in l. ij. de iur. om. iud. n in aut. in med. liti. o in aut. ut diu. in. p l. ff. quis a quo. l. 1. §. si quis in ap. ff. de ap. q l. fi. C. de iud. r no. l. q. liberis. §. here. ff. de uul. & pupil. s Abb. in d. c. pastoralis. §. quia uero. t l. fi. §. executor. res. C. ut nemo priuat. u c. si quis contra. de fo. compe. x l. fi. C. de spor. sancimus. C. de iud. y in l. fi. C. de iud. z l. arbit. l. seq. qui satis. cog.

cuntur^a, his multo plura competunt, quam iudicibus alijs pedaneis competant. Nam quamuis iurisdictionem suam omnem mandare non possint, iudices tamen dandi facultatem habent^b. Siquidem, ut Vlpianus ait, is cui mandata est iurisdictione, iudicē dare potest, ut sunt legati proconsulum. nec speciale id in legato esse, quod quidam opinati sunt, probauerim, cum dici soleat, ab exemplo regulā non restringi: tum etiā quod & frequentissime Iurisconsulti ipsi illos aequiparant; quod argumentū omnino ineptū esset, si speciale quicquam in illis fore proponeretur. Iudices autē dati, dicuntur etiam pedanei, quibus litis cognitio tantum, uel pronuntiatio, uel etiā utrunq; in una causa concessum est; & hi eam tantum iurisdictionem habent, sine qua mandatum cōmodē explicari nequit. Nam & qui eum dat, nihil hoc casu ab se abdicare creditur^c: quam obrem quandoq; dati iudices solum munere iudiciario fungi^d, quandoq; nihil habere praeter iudicandi facultatem^e, dicuntur: hinc nulla dandi alium iudicem licentia illis conceditur, & ab eorum sententia is qui dedit prouocatur^f. Quod si duo dati sint, qui diuersi iudicauerūt, eorum sententias in pendentē esse, Modestinus^g respondit: donec qui eos dedit competens iudex alteram earum confirmauerit, nam & in possessionem mittere, nisi specialiter dati ob id sint, non possunt^h, & sententiā suam exequi ipsi prohibenturⁱ, quod, sicut & alia in eis, quibus mandata est iurisdictione, non procedit: & hanc iudicis dati interpretationem glossatorum scriptor, Albertus, tum Raphaē Comensis, Ioannes ab Imola, Ioannes Anania, Angelus, Aretinus, Socinusq; in appellationum materia probauerunt, idemq; Fulgosio, Pippo, & Andrea Siculo uisum est, ut non parum de nostrorum Doctorū diligentia plerunq; desiderem, qui tot autoribus enarratā rem, in ordinarijs locis nō attingunt, ut id solum eos uidisse putes, quod quatuor annorum curriculo, in literarijs scholis legunt. quis enim dubitet, si ea quandoq; aspicere illis contigisset, uel huius rei mentionem facturos: Ex iudicibus hūc quidam sunt, qui ex sacra iussione, uel forma dati dicuntur^j: nimirū quia accedente iussu principis, ab ordinarijs dati sunt. Huius rei potissimum is modus erat: nam si unā duo litigantes, & alter nostrū mallet summam uel alio modo cognosci per supplices libellos, imperatorem rogabat, ut per rescriptum iuberet iudicem ab ordinario nobis dari, qui summam, uel quoquo modo petitū fuerat, cognosceret, iudicaretq; rescriptum illud sacrae formae iussionisq; nomen habet^k. eas implorari a principe ante litis contestationem^l, passim conceditur, post litem contestatā secus est, & nisi a quaestore principis subscriptae sint, contineantq; & litigantiū & iudicis nomina, nullum effectum habent^m. Is ergo iudex, qui ea forma datus est, nil ulterius habet, quam ceteri iudices pedanei habeant, & ab eius sententia non quidem imperator, sed ordinarius ipse appellaturⁿ, solum in eo distat, quod alia forma quam ordinarius procedere ex rescripto illi coniungit. Sunt & iudices ab imperiali fortuna dati^o, qui in eo tantum a ceteris principum delegatis differūt, quod post eorum mortem iurisdictionem adhuc habent, cum alioquin iurisdictione nomine proprio delegantis concessa, eo mortuo euanescat^p: quod si dignitatis uel alia perpetua appellatione tributa sit, permanet: Imperialis enim fortuna nec unquam perit, peritura ue est. Leguntur & executores, quam uocem aequiuocam, etiam Nicolaus Tudiscus^q ostendit. Sed quod ad praesentem materiā attinet, quatuor enumerari significationes possunt, & in primis ordinarius quilibet iudex executor dici posset^r: quoniam is propriam sententiam exequendi ius habet, qua ratione & is cui mandata est iurisdictione, executor pariter dici poterit^s. Sed & apparitores, nuncijq; iudicum executores sunt^t: quorum duos quilibet iudex habet, desidiāq; eorū simul & perfidiam multa indicta, coercendi illi ius est. Quarta species eorum iudicum est, qui ex municipalī lege in causis exequutionum ius dicunt, quorum in iuris ciuili corpore, mentionem aliquam fieri non arbitror: licet Raphaē & Iason^u aliter opinentur, ex quibusdam scilicet constitutionibus, quae nihil eam opinionem adiuuant. Traduntur & arbitri iuris, qui electi a partibus de aliquo articulo iussu ordinarij cognoscūt. Ut si tecum litigem, peramq; ut lausdes: quod cum facias, nego fideiussores idoneos esse: ordinarius alicui, quem nos optauerimus, mandat: ut eo in negociolo disceptator sit, is arbiter iuris dicitur^x: & huiusce sententiam non solum ex appellatione ordinarius rescindere

A scindere potest, sed etiam non prouocatus corrigere: nam & si uisum illi fuerit, sententias ipse exequitur^a, cū & ex eis agi possit: praesertim si in causa suspecti iudicis pronunciauert^b, sed tunc iudex ipse, de cuius recusatione est actū, exequetur. Vulgō etiam arbitri iuris appellantur, qui legis municipalis iussu eliguntur, ueluti si statutū sit, lites inter agnatos sub compromissario iudice terminari, quo casu ab eorum sententijs prouocatio est, huiuscemodiq; iurisdictione magis delegata quam ordinariae accedit^c. Reperitur & quorundam iudicum mentio, quos chartularios^d passim uocant: cuius nominis ratio ex Hetruscorum consuetudine manauit: nam cum eis in regionibus ex municipalī decreto iurisdictionem tabelliones habeant, quotiescunq; alicuius contractus testationem scribunt, debitori mandant: ut intra tot dies aēs illud alienum soluat: tanquam enim in confessum promissio illa semper paratam executionem habet. Horum iudicum mentionem in iure Romano esse, nō falsō abnuerim: nam et si Accursius, Baldus, & Salycetus hoc sensu accipiendas eas leges^e arbitrentur, quae de his iudicibus meminere, qui iudicandi solam facultatem habent: rectius tamen ibi fuerit eos intelligere, qui inter priuatos iurisdictionem spontaneam habent: qualis est procurator Caesaris^f, mecumq; sentire demum Thomam, Dorium Senensem^g offendi in rei iudicatae commentarijs.

Meri imperij ius ipsum soli principi competere, eius exercitium etiam ceteris ordinarijs communicari: & cur illud delegari nequeat, noua ratio. Cap. VI.

Vm trecentis fere ab hinc annis Henricum Germanorum regem, Bononiam uenire contigisset, uigebant tum duo, maximi in nostra hac disciplina nominis, Lotarius & Azo, discrepabantq; inter se uarijs modis: & in eo praesertim, quod merum imperium apud solum principē esse Lotarius credebatur, Azo etiam ceteris magistratibus propriū esse profitebatur. B Quamobrem deposito uterq; ex sponsione apud sequestrem equo, regem ipsum adierunt, qui pro Lotario pronunciauit, uictorq; illi ex conuentionis lege Azonis equus cessit. Verum posteriores ita rem iudicatam damnauerunt, ut maximo silentio quaestio nem omnem texerint, solaq; Azonis opinio sic probatur, ut neminē unquam extitisse credibile uideatur, qui in contrariā ire ausus sit. Verum ipse uereor, num fortasse probabilior sit causa, quae rei iudicatae autoritate defenditur, quod uidelicet magistratus solum meri imperij exercitium habent, at ius ipsum in principe resideat: quae sententia Papiniani^a uerbis adamussim quadrat, qui in uulgatissimo illo responso: uidentur, inquit, errare magistratus, qui cum publici iudicij exercitationem lege Iulia delatam habeant, iurisdictionem suam mandant, hic enim exercitatio delata (si impropria interpretatio absit) quid aliud significare potest, quam ius ipsum principi, exercitium alijs competere: nam & maiores illi magistratus, non alia de causa ubiq; administratores dicuntur^b, quam ratione meri imperij, in quo solam administrationem habent, quae uox eum comprehendit, qui alieno nomine, non proprio, agit: quod & Accursius in rubrica de administratione rerum publicarū, libro Codicis XI. testatus est: quamobrem & frequentissime executores dicuntur^c, habereq; mixti imperij executionē, quod si propriē loquamur, merum factum demonstrat. In iuramenti quoq; formula, in qua ratio locutionis summa habetur: iurant magistratus, occasione traditae administrationis, si dem se Caesari seruatuos^d, at traditionem, iuris translationem non respicere uulgō sciatur. Azonem tamen communemq; opinionem adiuuat, quod praetorem pro imperio suo agere^e, praesidem, maximū imperium post principem habere^f, praefectum Aegypti imperiū, quod illi datum est, deponere^g legitur: quae uerba ius ipsum significare uidentur, nisi dixeris imperiū, iurisdictionemq; dupliciter accipi: quandoq; pro ipso iure, aliquando pro iuris ipsius usu tantum & exercitatione^h: & hoc casu praedictae dictiones illae interpretandae sunt. Nam & iurisdictionem delegatā dicimus, quae tamen alieno iure pender, & merū usum complectiturⁱ. Validius igitur cōmuniora iuuerit, quoniam si merum imperium nil aliud est, quam potestatem animaduertendi in facinorosos homines habere^j, certe haec potestas magistratibus tribuitur, quocirca & merum

a l. fin. ff. acqui. app. non licet. b l. apertissimi. l. fi. C. de iud.

c in l. fin. C. de iud. ubi Iason. d no. in l. rem non nonā. C. de iud. no. in.

e d. l. fi. C. ubi apud. in l. 1. ff. de iud.

f l. 1. C. de ped. in l. ait praetor. §. si iudex.

a in l. 1. de off. eius cui.

b C. ut om. iud. in rubri. & nigro.

c l. fin. C. ut ne priuat.

d in aut. de iussu. quod praest.

e l. & si praetor. de offi. eius.

f l. iij. de offi. praes.

g l. 1. de offi. praet. aug.

h l. inter tutores. de admin. tuto. Bart.

i Bar. in l. imperium in fin.

k d. l. imperium.

l. stipula. ista habere. de uer. ob.

m. Mod. ferr. in l. more. in ij. no. de iur. om.

n. l. ij. de usu. cu. Bal.

imperium habere dicendum est. Sed & hic fortasse dixerit Lotarius: uerbum habere, c
lausissimum esse¹, & respectu principis ius ipsum, in persona uero magistratuum exerci-
tationem solam comprehendere: sic utroque modo definitionem illam intelligendam, quod si
hanc sententiam sequamur, in eo utilis fuerit haec quaestio, quod defuncto principe, ma-
gistratuus iurisdictione, iudicio nondum cepto, ratione meri imperij cessare fatendum
fuerit: licet in eis quae iure magistratus competunt, aliter dici debeat, cum & in illo non par-
ua disceptatio est^m: erit & inde consequens noua ratio, cur merum imperium in dele-
gatum non transeat, nam cum magistratus meram eius exercitationem habeant, alij de-
mandare non possunt, cum is cui usus relictus est, alium usuarium constituere nequeatⁿ.

Quid sit merum imperium, Vlpiani definitio uera defenditur, & temeritate
alij notantur, qui ueriores quam Iurisconsulti se tradere
opinati sunt. Cap. VII.

a. in d. l. imperii.

b. Pet. Bal. et las. in l. imperium. Imol. Ang. in l. quinta. de uer. obl. Aret. in tract. malefi. dixi supra. c. ij.

e. l. j. §. dolum. de dol.

d. l. j. C. ut lic. uniu.

e. l. potestatis. de uerb. sig.

Nnotatione digna nobis ea quaestio uisa est, qua de meri imperij definitio-
ne dubitatur, & Bartolus^a, quem uti legalis reipublicae principem alij se-
quuntur, hoc potissimum modo finiuit, ut id iurisdictionis sit, quae iudicis offi-
cio nobili expeditur, & utilitatem publicam principaliter respicit: quod
tamen non satis uerum quandoque mihi uisum est, nam accusatio ius est
ab officio iudicis nobili diuersum, ut Bartolus, Petrus, Baldus, Angelus, Ioannes ab
Imola existimauerunt^b, quod & Iasoni & recentioribus uisum est, & tamen illud impe-
rium respicit. Nam & in absolute rei utilitas principaliter agitur, quae tamen ex
mero imperio procedit. quid enim, si publica aliqua ex occasione princeps in posses-
sionem mitteret, uel bonorum possessionem decerneret: num ex hac ratione mero im-
perio uti diceretur: quod perquam absurdum est. Accedit his, quod & multa ex mero
principis officio proueniunt, quae tamen huius imperij esse, legibus non constat, ut le-
gum ferendarum potestas, & tabelliones creandi autoritas, huiusmodique diplomatum
concessionem. nusquam enim, opinor, lectum est, ea quicquam ad illud imperium spe-
ctare, quamobrem satis impudenter Bartolus, & id genus scriptores faciunt, qui ipsi
nouas finitiones excogitant, tanquam ea quae Iurisconsulto Vlpiano traditur, ueris ra-
tionibus non subsistat. longe igitur melior nostra causa fuerit, cum multo minori nota
recentiores accusare possim, quam ipsi Iureconsultum, tacita saltem reprehensione coar-
guant: in eo praesertim, quod optimo iure defendi potest. Fateamur itaque, merum impe-
rium nil aliud esse, quam potestatem gladio animaduertendi in facinorosos homines:
& haec definitio cum re definita conuertitur, quamobrem iure ciuili ualere eam, negan-
dum non est^c, nec dicat quisquam, ius indicendi multam non comprehendere, cum ea ap-
pellatione animaduersionis ueniat, nam & gladius hic non simpliciter pro telo accipi
debet, sed pro quacunque poena, qua ex delicto plectendus sit reus: quamuis & non im-
probabiliter aliquis negauerit, multam illud ius meri imperij esse: sed existimabunt for-
tasse alij magis obesse, quod etiam priuati in militem desertorem, nocturnumque grassa-
torem ius animaduertendi propria autoritate habent^d, & tamen uix dixeris cuiuslibet me-
rum imperium competere, uerum scire nos oportet, potestatis, quod in definitione est,
uerbum, iurisdictionem spectare^e, quam uocem priuatis conuenire, palam negatur.

Mixtum imperium quid sit, & nouo atque eodem uero sensu perceptum
responsum Iurisconsulti ultimum, in lege, imperium, de iu-
risdict. om. iudi. Cap. VIII.

a. in d. l. imperii.

Mixtum imperium iurisdictionis est, inquit Bartolus^a, quae officio iudicis nobi-
li tractatur, & ad priuatam utilitatem spectat. Longe breuius Vlpianus, qui,
mixtum imperium, ait, est quod iurisdictioni cohaeret. Quae uerba cum ob
breuitatem obscura sint, eo modo fere accipi debent, ut a ceterorum opi-
nionibus nihil noui inducant: nisi, quod alias docui, distinctionem eam no-
bilis & mercenarij officij apud ueteres non obseruatum fuisse, sed praetoris officium di-
ci, quod in mixto imperio uersatur, id est circa coactionem seu executionem, quae etiam
in bon.

a in bon. pos. danda necessaria erat, ut *παρρηγοῦν* lib. III. ostendi. Illud uero quod exe-
cutionem non respicit, quia qualicumque iudici etiam pedaneo & municipali compete-
bat, simpliciter iudicis officium a Pomponio appellari, uidenda igitur quae apud eum a
nobis annotata sunt, obscuraque Vlpiani uerba ex eis declaranda^b. Sed ea quae sequun-
tur, etiam obscuriora sunt: quamobrem operae pretium fuerit, integrum legis respon-
sum referre. Imperium aut merum, aut mixtum est: merum est potestas animaduerten-
di in facinorosos homines: mixtum est cui etiam iurisdictionis inest, quod in danda bono-
rum possessione consistit. Iurisdictionis est etiam iudicis dandi licentia. Et hoc respon-
sum ita exponunt interpretes, ut non de utroque imperio tantum locutus sit Iuriscon-
sultus, sed & de minima iurisdictione. Atque eo modo ultima uerba, ex communi alio-
rum sententia Alexander declarat, ut non aliud novent, quam causas delegare iurisdic-
tionis esse: cui sensui non implicatiua coniunctio, etiam, solum aduersatur: sed & illud
quoque, quod ius delegandi causas iurisdictionis esse falsum est. Nam & mero iudicis
officio id expeditur, quod & inde patet, cum nulla prodita afferat actio, qua quisquam
a iudice petat, ut causam demandet, quinimo & inuitis & ignorantibus partibus, man-
dare iurisdictionem suam ordinarij possunt^c, expressumque id eo responso crediderim,
cum uulgo dicimus, ius dicentis officium latissimum esse^d: quoniam in possessionem
mittere, tutores constituere, bonorum possessionem decernere, iudices litigantibus dare
potest, nam cum cetera mixti imperij exempla hoc arguant, tum etiam quod officium
in dubijs ad nobile referri solet. Aliter itaque Petrus Cynus, & Baptista Seuerinas eam
structuram intellexerunt, ut de natura causarum iurisdictionis esse demonstret, ut de-
mandari possint: quae interpretatio nusquam minus, quam Iurisconsulti ipsius uerbis
quadrat, quamobrem uerius esse, quod alias quoque disputando sustinui, arbitror. Iu-
risconsultum uidelicet ea in lege solum de mixto meroque imperio loqui, mixtumque illud
definire, cui etiam iurisdictionis inest, ut in bonorum possessione, & in iudicis dandi licen-
tia, nam in ea quoque, sicut in bonorum possessione, iurisdictionis est: quocirca mixti impe-
rij existimatur, dictio itaque, licentia, in eo contextu, sextum casum respicit: licet prae-
positio, in, adiecta non proponatur, non idcirco tamen ab hac sententia discedendum est:
cum plerumque eas subtrahi, non ueterum consuetudine solum doceamur, sed & elocutio-
nis elegantia admoniti sumus. Est autem figura eclipsidis. Tranque, in Dom. natus est regio-
ne urbis sexta, pro in regione. Cicero oratione pro domo sua: domo me contineo, pro in
domo. & quo libentius nostram hanc interpretationem hisce quisquilijs inserere, illud in
primis suauis, quod perquam eruditos complures uiros inuentum nostrum probare cognoue-
ram, ut etiam praeceptores nostri sibi eam arrogare interpretationem non dubitauerint:
ex Graeco uti opinor adagio, quo, amicorum omnia communia esse, admonemur.

Praefectum praetorio legem uniuersalem condendi auctoritatem habere: &
diuersa ab Iasone sententia, nescio quid in constitutione apertissi-
mi C. de iudicijs enucleatum. Cap. IX.

Imperatoris Alexandri rescriptum hoc legitur, formam a praefecto praet.^a
datam, etsi generalis, minime legibus uel constitutionibus contrariam: si
nihil postea ex auctoritate mea innouatum est, aequum est seruari. Quem-
admodum id intelligendum sit, tractatum a maioribus uideo: & Bartolus,
alijque numero plures, facultatem habere praefectum praet. uniuersalem le-
gem condendi, ex ea constitutione putant. At alibi idem Bartolus, & quidam alij, Otho-
fredo autore, id illi minime licere, nisi in his quibus praefectus prouincijs, arbitrati sunt:
uerbumque illud, generale, extra eius territorij fines non accipiunt. In quam sententiam
si accedamus, nihil magis praefecto praetorij competet, quam ceteris magistratibus,
qui in sua administratione & ipsi iura statuere, edicereque possunt, quod omnino ueri-
simile non est: tamen alium ipse huiusce legis sensum existime, nempe hunc, ut si pre-
fectus praetorio legem in sua prouincia promulgauerit: & quidem generaliter, exem-
pli causa: quicumque, uel omnis qui tale delictum commiserit, plectatur: si imperato-
rij constitutionibus non aduersetur: etiam ceteros, alioquin eius iudicio non subie-

b. in l. v. de uerb. oblig.

c. c. pastoralis. de offi. deleg.

d. l. j. de iu. om. iu.

a. l. formam C. de offi. praef. praet.

Etos, tamen lege illa teneri; cuius exemplum inter iudiciorum sanctiones hoc reperire est. Generali praefecti praetorio forma expressum fuerat, iudicem delegatum, si suspensus esse coepisset, recusari posse; dubitatum deinde est, num & idem in delegato principis esset; & idem esse Iustinianus Caesar respondit: quod non tam ex eius lege locum habet, quam quod generalis haec praefecti forma, etiam ad hos delegatos produci potest; & hanc interpretationem, quamvis reclamante Iasone, textui ipsi^b magis conuenire, qui eum uiderit, pronuntiaturus est, scio.

Officij iudicis petitionem idem cum extraordinaria actione esse, & quod ea ab actione in factum, & ab datiuā differat. Cap. x.

^a in l. j. de iur. om. iudi.

^b Insti. de act. in prin.

^c gl. & scrib. in l. si seruum. §. si. ff. de uer. ob.

^d Bar. in l. intra. de re. iud.

^e No. in l. iulia. de condi. ind.

^f l. pecunie. §. persecutionis. de uerbo. sign.

^g l. fin. de uar. & extra. cog.

^h d. §. persecu- tionis.

ⁱ in l. cui eorum. de posin.

^k per No. per Iason. in l. emanci- pata. C. qui admit.

^l l. j. C. de liber- tinis.

^m no. in l. cum fili- us. si cer. pe.

ⁿ in l. liberti. C. de liber.

^o l. in cause. ij. de min.

^p l. quod si minor. §. fin. in l. here- ditas. in fin. de peti. here. l. quintus. de aur. & ar. leg.

^q l. ij. C. de dolo.

^r l. naturalis. §. quod si faciam. de pres. uerb.

Questionis est, utrum officij iudicis imploratio ab actione differat; & solet dici^a, actionis appellatione huiusmodi petitionem non contineri, nisi impropria significatione actionem capiamus. Sed ab hac declaratione tam ego dissentio, quam qui maximè, nam cum actio ius sit persequendi in iudicio quod sibi debetur^b, conueniatq; haec definitio etiam huic extraordi- nariae persecutioni, cur non, quod ex tali argumento deducitur, propriè deduci dica- mus: quod si officium iudicis aliquam obligationem non respicere, responderis; non tamen minus debitum peti idcirco fatebimur, cum in ea definitione uerbū, debere, la- to significatu capi, Accursius fateatur; & ad huiusmodi debitum competere officium iudicis in confesso sit^c; alioqui si aduersus nullo modo obligatum, persecutio illa con- cederetur: nonne officium iudicis, quod praemodum aequitatem amplectitur, iniquissi- mum esset, cum eum soluere cogeret, qui nulla obligatione teneretur? quamobrem eam obligationem hoc officio efficacem crediderim, quae non ex communibus iuris regulis, ut puta consensu, manat; sed quae ex aequitate quadam extra ordinem confide- ratur. Nam & eum, qui ex re iudicata dare facere damnatus sit, uerum debitorem esse, dubio procul manifestum est; & tamen in eum non actione solum experimur^d, sed & iudicis officium imploramus: nimirum, quoniā qui ex re iudicata debet, uerè qui- dem ex consensu non tenetur^e; sed solo iure ciuili reus est. Sed & nostram sententiam non parum tuetur, quod petitio haec frequentissimè à Iureconsultis persecutio dicitur: quoniā extraordinaria petitio est^f, quam etiā propriè actionis uerbo comprehendì, iure restatum manet: haecq; sunt quas in factum actiones appellare soliti sumus^g. quin & persecutionis uerbo extraordinarias persecutiones contineri, Vlpianus putat^h: ut si quis improprie id esse arbitretur, non solum Iureconsulto, tanquam propria signifi- cationis ignaro, iniuriam fecerit; sed aduersus Bartoli sententiam responsurus estⁱ, qui uerbum, contineri, de proprio significatu dici solere, existimauit; tamen si & ipse non semper id admittendum opiner^k, argumento & nostrae sententiae fuerit, quod si liber- tus à me manumissus, ingratiutinis nota reus agatur, in seruitutē reuocari per extra- ordinariū remediū, quod idem cum officio iudicis est, Imperator Antoninus tradit^l. Honorius actionem competere testatur^m, ut omnino idem utrunq; dixisse credendum sit: quod & Accursio uisum est, nam & in causae cognitione illud uersari, ut quaratur: numⁿ citra in integrum restitutionē alia actio competat, cum Vlpianus^o scripsit: quid aliud ostendit, praeterquam in integrum restitutionem, quae ex officio iudicis descen- dit, per actionem expediri: cum dictio alia implicare (ut uulgò dicimus) idem soleat, nec communē opinionem satis probant, quae in eius tutelam à Doctoribus adducun- tur, & illud maximè, quibusdam locis à iuris autoribus dictum, actionem nullam dari, cum tamen ex officio iudicis consultum sit^p. Verum ipse arbitror, quamuis actio specialiter accepta ordinarias tantum respiciat; generaliter tamen etiam persecutiones intelligendum est^q, ut quae extra ordinē dantur, illae competant, nec improbanda haec est responsio, cum & constitutionibus cautum sit, actionē de dolo dari, quando nulla alia competit; & tamen si generalis competat, datur: sicut & in innominato cōtractu, si faciam ut des, nullam actionem dari scriptum est^r: cum Fulgosiū, & alij quidam, nullam dari ordinariam putent, sed extra ordinem generalemq; secus. Succurrunt & huius

huius rei quamplurima exempla^a, quae silentio praeterire consultius fuerit, adducitur & quod stipulationes damni infecti, & legatorum nomine cautiones instar actionū ha- bere traditum est^b, quae tamen ex officio iudicis pendent. Sed, uti diximus, si actionē specialiter ut in rem uel in personam est, considerauerimus, tunc earum instar persecu- tiones obtinere crediderim: sed cum generaliter de actione loquimur, non similes, sed eius speciem esse, magis uerum est: etsi uerbum, instar, generis speciem, non similitudi- nem significare hoc casu quisquā nō indoctè dixerit^c. Ergo generaliter affirmandum, persecutionem hanc, actionemq; idem esse: minimè uerò, sed id tunc certum opinor, cum quicquam petimus, quod nobis aliquo modo debeatur, nam cum ea, quae merae facultati iudicis conceduntur, petimus^d; tunc longè & latè ab actione persecutionem hanc differre, necessariò profiteamur. Et ex his consequens est, ut si ex officio iudicis ac- tio aduersus me intentata elidatur, exceptionē propriè mihi competere fateamur: quo- niam ex sola aequitate uera exceptio datur^e. quod autē inter utraq; uoces, multas diffe- rentias & Bartolus, & Iason, recentioresq; alij aggregant, minimum nostrae sententiae aduersatur: cū nec ipse reales personalesq; actiones à persecutionibus distare, inficias eam: sed tamen inde non sequitur, quin actionis appellatione persecutio propriè conti- neatur. Ceterum cum officij iudicis petitionem extraordinariā actionem esse dixerim: quid ergo ab actione in factum differt? quid ab ea quā datiuā recentiores nuncupāt? & in hoc differentiā esse cenfeo, quod datiuā actio speciale nomen habet^f, ut in aliquo casu mutui peculij ue, actio in factū, uel ex interdictis^g, uel ex innominato cōtracta- ctu, similibusq; negocijs prouenit: persecutiones uerò ut plurimū in mixti imperij cau- sis intenduntur: nam & illas ex nobili mercenario ue officio distinguere non putauerim: cum has uoces nō à Iureconsultis acceperint, sed ex proprio are recentiores ipsi effigia- uerint, cum & merum officium appellari in iure uiderimus^h, quod mercenariū isti cre- dunt, sit igitur causa iurisdictionis, quae pecuniā respicit. Mixti uerò imperij causae non actione in rem, nec in personam expediuntur, cum ad huiusmodi debitum non perti- neāt: sed cum principale earū robur ex iudice descendat, persecutionibus terminantⁱ.

Si contumaci defensio omnis ex lege uetita sit, quemadmodum hoc accipi de- beat, multisq; casibus declarari illud statutum, quos alij minimè tam accurate perspexerint. Cap. xi.

Raccedenti articulo consequens est quaestio, num quae lex municipalis ac- tionem alicui negat, persecutiones etiam, quae officio iudicis expediuntur, prohibeat; & in fauorabilibus tantum uetari cōmuni sententia enun- ciatur. Sed si nostra illa opinio probetur, promiscuè indistinctèq; prohibe- ri dicendum est. Verum & hic quari solet, quid si lex non actionē simpli- citer auferat, sed quamcunq; defensionē? Finge statutum esse, ut contumax accusatus, nisi sese in carceribus constituat, omni defensione priueat: & tunc extraordinarias quo- que has petitiones illi non competere, nemo nō probauerit^a; tamen si haec qualiscunq; constitutio multas interpretationes admittat, quae uulgò minimè agnoscuntur, & eam in primis, ut licet ipse propriā causam tueri nequeat, extraneus tamen quilibet ratione publici fauoris officium iudicis implorare poterit, si tamen probaturus est, contumacē eum falso crimine deferri: solumq; in hoc à reo dispar erit, quod reus, si contumax non esset, nisi crimen probaretur, absolendus foret; at hoc casu, nisi extraneus innocentia probet, condemnabitur: & ita in quaestione facti interrogati, Marianus, Socinus, & Thomas Dotius, responderunt^b. sed & ipse crediderim, posse eum qui contumax sit, rescissionem sententiae petere ex edicto praetoris, quasi metus causa abfuerit, cum car- cer iustam timoris excusationē afferat^c: quod ita uerum est, si iudex ipse uir toruus fue- rit, & qui etiam absq; indicio plectere reos soleat^d, nam etsi manifestum sit, contumacē illum per calumniā delatū esse, nō alijs tantū defendere: sed etiā ipsi iudici, nemine pe- tente, absoluedi ius est^e. Idē etsi ex leui delicto accusatus proponat, uel accusatio ipso iure nulla dicat^f, sed quid si contumax redeat, & absentiae causas alleget, audiendus ne est: & puto audiri aequū esse^g: quod & Alberico Rosato uideat. Ceterū ex praedicta lege

^a l. ita nobis. C. de adult.

^b in l. actionis. ff. de act. & obl.

^c l. ij. ff. de iure- iurando.

^d l. non quicquid. de iud.

^e l. qui equitate. de dol. ex.

^f Bar. in l. certi. cond. in prin. si certum pet.

^g glo. insit. de in- terd. §. fin.

^h l. quinta. de uer- borum obl.

^a Bar. in l. j. §. & parui. quod ui aut clam.

^b d. Anto. de ca- nario. in trac. de excu.

^c l. qui in carce- re. de his quae me. cau.

^d Aret. in l. ac- cusa. C. e.

^e Bal. in l. plane. de peti. he. & ibi Alex.

^f Alb. de Rosa. in stat. in iij. par- te. q. xxxij. in q. xxxij. eo loco

2 Bal. in extra-
uag. de pae. con-
sti. in uerb. non
admittemus.
b Alb. in q. xij.
eo loco.
i de pace constan-
tie. & in l. sci-
re. §. cōsequēs,
de exc. tuto.

solum ea defensio prohibita censetur, quæ adiuuare contumacem possit: quoniam in
eius damnum procedi posse, dubio procul est. nam & hoc statuto non solum defensio
respectu accusationis tollitur, sed & quælibet alia in alijs causis: Vt non absurdè tra-
ctatum sit, si quisquā de facto aliquid ab huiusmodi contumace petat, possit ne contu-
max defendi: & posse tandem obtinuit, quod si proponatur, iudices accusatum hunc
pariter & contumacē admisisse, absoluisseq; sententiam hanc ipso iure inuālidam, Bal-
dus existimauit: quod & cæteris perplacet: expressio enim iuris errore uidetur lata.

Vter in iudicando dignior haberi debet, ordinarius, an delegatus
principis? Cap. XII.

a in rubr. de of-
fic. or.

Ractatum diligentissimè apud Alexandrū posterioresq; est, uter in iudi-
cando dignior esset, delegatus principis, an ordinarius iudex: & dignio-
rem esse delegatū obtinuit: quam sententiā rationibus multifariam pro-
bant: quamuis nihil ex legibus adducant, quod quæstionis terminos plu-
rimum respiciat: nos id definiri ex Imp. Valentiniani, Valentis, Gratia-
ni, constitutione de officio uicarij, arbitramur: qua in ciuilibus causis præfeti prætorio
uicarium iudicare, in militaribus comites, expressum est, quod si causa utriq; cōmunis
acciderit, priore loco uicarius cognoscere, comes illi adiunctus accedere iubetur. Vi-
den' igitur, uicarium præferri, qui tamen iure ciuili ordinariam iurisdictionem non ha-
bet: licet Pontificum decretis aliter sit: & eo diligentius annotanda hæc est constitutio,
quo etiā minus ab cæteris perspecta, dubitabilem alioquin aliam quæstionē explicat.
Fingamus ordinario iudici adiunctum ex causa à principe collegā, qui in diuersam ab
ordinario sententiā iuerit, quæsitū est: cuius potissimū pronuntiatio sit obseruanda: &
negociū omne ad principē deferendū Bartolus^b censet, qui in dubijs delegati iudicio
potius acquiescat, tanq; is dignior sit, uidetur sanè huius legis argumēto idem esse etiā,
si ea res ad principis cognitionē non referatur, sed tamen amplius quærendum reor.

b in l. duo. de re
iudi.

In bonorum possessione adipiscenda hodièque necessarium decre-
tum esse. Cap. XIII.

a l. fin. C. qui
admit.

Tuerborum inanum captiones excluderet, statuit Constantinus Impera-
tor, in adipiscenda bonorum possessione, si qualiscunq; testatio etiā apud
duumuiros ostendatur, sufficere. Interpretati id sunt posteriores, ut ex illis
uerbis exponatur, in bonorū possessione necessarium non esse decretū in-
terponi: sed illud sufficere, si quisquam apud magistratū municipalem bo-
norum possessionē accipiendi uoluntatem suam declarat. Verumenimvero perquam
uereor, ne hæc uera non sint: cum testatio nihil aliud sit, quam protestatio^b quadam,
quæ loco petitionis libelli uel successit: & cum libellus scripturam requirat, ea solis uer-
bis efficax est. Prius igitur quam decretum interponeretur, iure antiquo requirebatur
is libellus. Verū Constantini ea cōstitutio, loco libelli qualemque testationē suf-
ficere demonstrauit: sed non propterea consequens est, ut & idcirco sublatū decretum
credamus. Cum enim de correctorijs agatur, quod expressim non mutatur, cur prohibe-
tur stare? nam etiā ratio legis, ut inanes captiones excludant, hoc casu locum non
habet. Quis enim sani iudicij non erubescat fateri, decreta prætorū, quæ mira quadam
solennitate ferebantur, uerborum uanas captiones esse: præsertim cum etiam Iustinia-
ni lex attestetur, per Constantinum sublatam bonorum possessionis petitionē fuisse: &
quod ergo de petitione dicitur, quid cum decreto commune habet? Idemq; Cæsar eam
possessionem bonorum illi, quæ furioso decerni solet, æquiparat: ut cum in hac decre-
tū requiri plus quam manifestum sit, idem iuris in alijs quoq; esse meritò asserendum
uideat: eius uerba hæc sunt. Curatori furiosi licentiā damus, eam bonorū possessionē
agnoscere, quæ antea ex decreto dabatur, & ad similitudinē bonorū possessionis habe-
re, cum petitio bono. poss. lege Constantiniana sublata est: & ab ea introducta obserua-
tio pro antiqua sufficit portione. Neq; uero opinē aliquis, contraria ex eo iuari, qd bo-
norū possessionē antea ex decreto dari dicatur, quasi nunc non detur: nam ab legistato-
re id enarratum uerisimile est; quoniā cum ipse hanc agnoscendi licentiā curatori præ-
stiterit,

a l. si. nos itaq;
C. de cura. fur.

b Bar. in l. non
solum. §. mor-
te. in iij. col. de
op. no. mun.

Astiterit, non ex iure prætorio uidebatur amplius honorū illam possessionē esse, sed ex iu-
re ciuili: quāobrem ut ambiguitatē hanc de medio tolleret, eandem esse dixit, quæ
antea ex decreto dabatur: & idcirco prætoriam: & quod subsequitur, petitionem Con-
stantini lege sublatā, ad uerbum illud, habere, pertinet, quod latissimæ significationis
est: & id quoq; cōtinet quod sine petitione habeatur. Quod autem duumuiros eosdē
& magistratus municipales, nostri Doctores credunt, fortasse & hoc non ita uerū est,
nam ex omni ordine duos esse electos magis puto, qui carceribus præerant, fascibus
utebant, apud quos emancipari non poterat: licet apud totū ordinē posset, omnino di-
gnissimus, & maximus inter decuriones honor dūuiriālis habebat: sed de hoc alibi.

Titulum, qui sit Codice de suffragio, aliter intelligendum, quā ad no-
stra hæc tempora intellectus: & quemadmodum aduocatus honora-
rium dari debeat. Cap. XIII.

Vasitum est, quemadmodum aduocato salarium dandum sit: & in hac
quæstione, cum simul aduersari quam plurimæ leges uideantur, sic existi-
mo distinguendum: ut si in professoribus iuris ciuilis^a loquamur, qui de
publico stipendia habent, eos non posse quicquam petere, dicendum sit:
oblatum tamen accipere ualeant, & id introductum uidetur, quoniam iu-
ris ciuilis sciētia cum res sanctissima sit, precio nummario æstimanda, dehonestandaq;
non est. Quod si de alijs aduocatis quæramus, qui causarum patroni sunt, his extra or-
dinem officio iudicis consuli constat: ut tamen quod honorarij illis dari iudicaf, cen-
tum aureos non excedat: alioqui si sibi præstari quicquam paciscantur, pactum turpe
est, & ex eo agi non potest, nisi finita lite conceptū proponatur, quamuis autem petere
non possint, oblatum tamen licite recipiunt: & si per eos non fiat, quominus patrocini-
um non præstetur, restituere non compelluntur. Sed aduersus hanc sententiam nō
parum mouere nos poterit, quod ex quacunq; pactione etiā nuda actionem aduoca-
to dari est proditum^b, probariq; ex titulo, qui de suffragio inscribitur, testatum manet.
Sed uideamus quæso, quā peruersè, quā indoctè tractatus ille accipitur: & in pri-
mis ab Accursio, cæterisq; scire uelim, apud quem idoneū autorē legerint, suffragium
pro patrocinio aduocatorum accipi. nemo certè in literaria palæstra nomen dabit, qui
hoc affirmare sit potis. & quamuis suffragio copulari patrociniū, in Iustiniani Authen-
tico legerim^c, non tamen utranq; uocē eiusdem significationis esse quisquam asseret.
Quāobrem suffragia propriè ex doctissimorū uirorū lectione ea esse dixerim: quibus in
campo Martio populus Rō. honores magistratusq; candidatis mandabat: quæ quidē
solebant etiā magno comparari: unde lex Iulia de ambitu lata est, quæ hanc emptionē,
si clam contraheretur, fieri prohibebat, palam nullo iure uetari, nec Accursium latuit^d.
possunt & rectè suffragia appellari, cum ex aulicis purpuratisq; principis, seu à scrinio
quisquā, uel quilibet alius principē exorat, ut aliquē diplomate iuuat, uel summa pote-
state fontem liberet, uel quicq; aliud etiā iustum concedat. Igitur si ob hanc causam ali-
quid promiserō, puta ut principē exores, ut illud mihi beneficiū tribui facias, ex suffra-
gio tibi obligabor: uidebatur enim huiusmodi pactionē illicitā esse: quod utiq; non est:
tamen ex hisce suffragatoribus quidam reperti sint infames, qui uulgo sumū uendere
dicebantur, ut apud Lampridium in Alexandri imperatoris uita, legere est. Neq; uerò
etiam illud admiserim, ex pactione nuda hoc casu actionē dari, cum uerba legis eū qui
sponponderit, obligent, cur enim sponsonē potius efficacem promissionem non inter-
pretamur, quā aduersus iuris regulas inducamus, ex pacto actionem dari, cum spon-
sio iure ciuili ualidam promissionē plerunq; significet? Sed & de suffragio hæc Tran-
quillus in Vespasiano: quendā ex charis ministris dispensationē cuidam quasi fratri pe-
tentem, cum distulisset, ipsum candidatū ad se uocauit, exactaq; pecunia, quantam is
cum suffragatore suo pepigerat, sine mora ordinauit, & c. Nam Accursij expositio, si
patrociniū denotari admittamus, & legē in angustum reponit, & ante litem (quo tantū
casu titulum hunc intelligit) posse pactum hoc concipi fatur: quod omnino falsum
est, cum eo casu solum ualere didicerimus, quo sopita lite sit contractum: quāobrem

d arg. l. j. §. sed
cum adducitur.
cum ibi nota. de
uerb. oblig.

e l. stip. ista hab.
de uerb.

f l. si quis uxori.
§. si fug. de furt.

g l. duumuirū. C.
de decu. lib. x.

h l. j. C. de e-
man. lib.

i l. j. de alb. scri:

a l. j. §. proinde.
de uarijs & ex
tra. cog.

b §. illo procul.
in l. propter.
C. de ur.

c d. l. j. §. litis. &
l. quamuis. C.
de postul.

d l. archiatri. C.
de profess.

e d. l. j. §. diuus.
f C. de suffra.

g ut iudi. sine
quoq; suff. v.
§. sic igitur à
nobis.

h in l. unica. ff.
de ambi.

i no. in l. lecta. si
certum pet.

h d. §. litis causa.

nihil est quod dubitem nostram opinionem ueram esse, quam & ex Amiani Marcel-
lini autoritate comprobamus: is libro xxi. tradit: cum Aegyptij genus hominum
litigiosum, quotidie Iulianum imperatorem tadio afficerent, dum eius praefectos acce-
ptarum pecuniarum accusant, eum constituisse lege promulgata: nullum interpellari
suffragatorem super his, quae eum recte constiterit accepisse.

Nouus intellectus famigerato uersiculo, is uidetur datus in lege singulari, Si
quis ius dicenti non obtemperauerit. Cap. xv.

Pud Iurisconsultum Vlpianum, in titulo, Si quis ius dicenti non obtem-
perauerit, haec sententia legitur: Is uidetur ius dicenti non obtemperasse,
qui quod extremum in iurisdictione est, non fecit: ueluti si quis rem mobi-
lem uendicari a se passus non est, sed duci eam uel auferri passus est: cate-
rum si & sequentia recusauit, non obtemperasse uidetur. In hoc uerborum
sensu tanta est inter interpretes altercatio, ut etiam nouem uarijs modis in disceptatio-
nem res deducta sit: ex quibus quoniam maxima pars a recentioribus confutatur, eas
solum interpretationes in medium asseram, quae frequentius approbantur, multosque asse-
clas habent. Et in primis ita quidam interpretantur, ut extremum idem significet, quod
minimum leuissimumque, quasi Vlpianus uelit, non eum tantum, qui in magno nego-
cio contumax est, sed & qui in re leui non parer, multari posse: ueluti si tecum rei uen-
dicatione egero, tu citatus uenire contemnis, & contumax es: quapropter amplius uen-
dicare non possum, sed ex primo decreto in possessionem mittendum erit, uel etiam ex
secundo fiet abalienatio. Sed haec expositio multis rationibus, tametsi ab alijs appro-
betur, expugnari potest: tum quod extremum non sane commodè pro minimo leuique
accipitur: quod etiam si demus, in eo decipiemur, quod eum qui contumax non com-
pareat, leuiter delinquere existimauerimus: cum maius sit eius erratum, qui uocatus
non compareat, quam qui dare facere iussus, non parer. Nam & eum, ob cuius negli-
gentiam primo, uel secundo decreto praetor in possessionem miserit, non esse multandum,
Paulo Castrensi, & ceteris placet. quoniam satis ille punitur, qui huiusmodi decre-
tis a praetore affectus est. Quamobrem alia adduci solet Ioannis interpretatio, qui extre-
mum interpretatus est, quicquid principium, uel finem causae respicit: sed hoc ex Latini
sermonis usu defendi uix posse opinor, nam quamuis nostri temporis dialectici in syl-
logismis sic extrema accipiantur ex usu ueterum, tamen id frequentius dicitur extremum,
quod fine terminatur: quod non legibus tantum, sed & Vergilij autoritate manifestum est:

Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem.

Nec ex rara peregrinaque recentium elocutione, Romana, atque eadem elegans Vlpiani
dialectos exponenda est. habet & Baldi quaedam interpretatio suos assertores, dum ui-
delicet duo extrema in iurisdictione esse tradit, citationem, & executionem: qui igitur in eo-
rum altero contumax sit, multandus est. Verum & id eodem argumento conuincitur:
quoniam in iurisdictione extremum esse citationem, nequaquam admittendum est. sed
& illud, tres hasce declarationes a ueritate abesse, fortissimum argumentum est, quod
Iurisconsulti exemplum de re mobili, sane quam inconcinnum esset: cur non de immo-
bili dixit potius, quo casu rei uendicatio frequentius intenditur? Quamobrem uerius
esse, quod quandoque nos excogitauimus, duxerim. Sciendum itaque illud, finita iurisdi-
ctione, ius multandi amplius non competere: ueluti si lata sit definitiua sententia. Potuit autem probabiliter dubitari, quid si terminaretur iurisdictione: non quidem factio
iudicis, qui pronunciauerit, sed occasione litigantium? exempli causa: uendico a te
rem mobilem: tu lite contestata dicis rem apud te non esse, quoniam ab alio ablata sit,
quo casu agere prohibeor, quaeritur, an quia promissisti rem auferri, multari possis: &
Vlpianus posse existimat. Sed quid si sequentia recusaueris? ea autem sunt, ut si dolo
tuo res ablata sit, quanti maximi in lite iurauero, si sine dolo, quanti mea interest com-
miseris: & hoc in executionis causa: in principali uero, ut si dolo tuo res ablata sit, nihil
ominus agat: alioqui non agat, nisi inter sit te prius dedisse. respondet Iurisconsultus,
idem esse, & dum dicitur, non obtemperasse uideri, qui quod extremum in iurisdictione est,
non fecit:

a Alb. inc. j. in x.
no. de iud.

b in d. l. unica. in
ult. colum. in §.
is uidetur.

c Bar. in l. si is
qui pro emp. l.
ij. C. de sec. nu.
c. Rainaldus.
de test.

d l. iudex. ff. de
re iud. Alex. in
l. imperium. in
vij. colum.

e l. qui restitue-
re. de rei uend.

f litem si. §. fin.
de rei uend.

non fecit: idcirco quid extremum sit, non exprimitur: quoniam si post citationem, uel
litis contestationem, rem auferri permiserim: citatio, uel litis contestatio extremum in
iurisdictione erit: idemque in alio quocunque iudiciali actu, qui abductionem hanc praece-
dat. Ille igitur qui rem mobilem a se uendicari passus non est, sed ab alijs duci, auferri-
que passus est, non obtemperasse uidetur: & hoc exemplum maxime in re mobili proce-
dit. quoniam cum facile abscondi potuerit, praesumitur dolo ablata: & onus probandi ad
reum pertinet, ut si interim contumax sit, sequentia dicatur recusasse: & idcirco multa
affligatur: uerbum enim, duci, ad mouentia: uerbum, auferri, ad mobilia refertur. Et
quauius hos casus Iurisconsultus, tanquam magis dubios, exprefferit, non tamen negat ali-
ter quoque in causa multari posse, ut & hinc quaedam Bartoli argumentationes explodantur.

Explicata ratio, cur in furto sit unum factum, in iniuria damnus uel plura: & ma-
le sensisse scriptores in l. si familia. de iur. om. iud. Cap. xvi.

I familia alicuius furtum fecerit, unum factum est: si iniuriam, uel damnum
faciat, plura facta sunt: qua ratione hoc? Bartolus, & sequiores alij, fur-
tum, nomen iuris esse tradunt, delictumque nomine proprio appellatum,
iniuriam facere, album corrumpere, damnum dare, facti esse: delictaque haec
cum innominata sint, tot esse facta, quot delinquentes sunt, sed illud mihi
probari uelim, idcirco quod uerba factum respiciant, plura facta dici, furtum enim quid
aliud est, quam rei alienae contractatio, inuito domino? quae definitio factum spectat: &
tamen in furto a pluribus commissio, factum unum est. Si enim eos contractus, tam qui
proprium nomen habent, quam qui innominati uocantur, facti esse dicimus: quam-
obrem & in delictis idem non opinemur? Nam plura facta non considerari, ex uerbis
legis factum denotantibus: sed ex pluribus consilijs, Pauli responso ostenditur. quae
obrem quicquid uno consilio a familia sit, unum factum esse: quicquid pluribus, plura
crediderim, sed si, quid actum sit, non constet, in furtis unum, in damno, iniuria uel plu-
ra facta praesumi, magis arbitror. huiusque differentiae ea fortasse ratio est, quod in furto
res ipsa perpenditur: quae unum tantum furtum spectat: unde & eius respectu duplum
quadruplum uel in condemnatione deducitur, sed in iniuria non tam conuictum ipsum
attenditur, quam eorum personae, quae iniuriam faciunt: & quo plures sunt, eo atro-
cior est contumelia, quapropter si municipum decreto puniatur, qui cum armatis ho-
minibus alicuius domum inceserit, non is poenam merebitur, qui uno cum socio eo
profectus est: cum grauior sit iniuria a pluribus, quam ab uno facta. Idemque est in da-
mno dato, tum quod non sine iniuria dari solet: tum etiam quod non ratione rei in du-
plum triplum uel rependitur. Sed quanto plures res, quae damnum passa est, eo anno
uenum data fuisse probetur.

Pactum prorogationis, etiam priusquam coepta iurisdictione sit, efficax esse, uete-
rum sententia approbata, recentiores interpretes reieci. Cap. xvii.

I conuenerit, ut alius praetor, quam cuius iurisdictione esset, ius diceret: & pri-
usquam adiretur, mutata uoluntas fuerit, proculdubio neminem compelli ei
conuentioni stare Africanus iuris autor scripsit: quod responsum sic intel-
lexerunt Bartolus & alij, ut a prorogatione iurisdictionis alter, etiam inuito
altero recedere possit. Et quauis iuris regula admoneamur, nihil sanctius esse, quam seruare
promissam fidem: hoc tamen casu a promissis recedere licere, receptum est, & si quaeras,
qua ratione hoc admissum sit, ex Angeli scriptis respondebit, in his quae publici iuris
sunt, priuatorum pactiones non considerari: sed cum licitum cuilibet sit iurisdictionem proro-
ga re, cur in eo pactum attendi? si poeniteat, non attenditur? Aretinus, Iason, atque alij aliter re-
spondent: & tandem uel inuito concedere cogunt, nulla efficaci ratione id introductum esse.
quid igitur quod ratione caret admittimus? Quamobrem aliter intelligi posse Africani uer-
ba ex ueterum commentarijs reor: ut ita demum recedere liceat, si communi consensu uterque a
pactione recesserit. nam cum si conuenerit, inquit Iurisconsultus, inter utrumque intelli-
gitur, addatque mutata uoluntate proponi, certe & ab utroque mutata accipere, pronius est:
tum ex communi proloquio eiusdem formae uerba pariter accipi, tum etiam quae praecedentis

a in d. l. si famil.

b l. j. de furtis.

c l. consilio. de
cur. fur.

d d. l. si familia.
in fin.

e l. si plures. de
iniurijs.

f Alex. & Iason
in l. gal. §. si is
in iij. colum. de
lib. & po.

g Insti. ad leg. ac
quil. in prin.

a l. si conuenerit
de iur. om. iud.

b Alb. de rosa. ib.

c l. iam hoc iure.
de uulg.

- d** l. dol. ubi Bar. de ser. corrup. clausulae modus in sequenti repetitus censetur^d. sed huic declarationi fortissimè resistit, quod accepto ex contrario sensu argumento, concluditur, tibi aditus sit praetor, etiam utroque retrocedente, licitam remissionem non esse: quod iure defendi non posse, nemo non crediderit: cum renunciare liti passim permissum uideatur^e. uerum & hoc argumentum elidi posse quandoque arbitratus sum, in eamque iui sententiam, ut postquam lis coepta sit, inuito iudice, ius renunciandi partibus competere negarem, nam nec actor, si reus neget, quoniam sua intersit causam expediri, renunciare liti potest^f: quod & hoc casu producendum, cum iudicis contemnatur autoritas, si eius iudicio omisso, alium adeam^g. minimè tamen diffiteor, si non instantiam tantum, sed & litem remittamus, id licere: quoniam cum alius iudex non adeatur, uix quisquam dixerit prioris auctoritatem sperni: nam & nos iuuerit, post litis contestatione, etiam actore reoque consentientibus, libellum alioquin ineptum emendari, recentiorum Baldi^g auctoritate prohiberi^h, quod uidelicet negotium id iudicium spectet. Potest etiam id argumentum aliter dissolui, quod uidelicet quamuis lex dicat, priusquam iudex sit aditus mutata uoluntatem, non tamen consequens est, ubi sit aditus, non licere eam mutari. Nam & Hier. inquit, quod dicitur: antequam conuenirent, non sequitur ut postea conueniant. Cap. quarto de uerb. sig.

Si rubrica generalior sit lege, quemadmodum accipi debeat, & in diuersam sententiam itum, ab eo quod post Pauli Castrensis consultationem communiter existimatum est. Cap. XVIII.

a ut per Mod. in rub. si cer. pe.

- b** C. neg. ne mili. lib. xij. Vbitari solet, si legis municipalis rubrica lege ipsa generalior sit, sequentibus capitibus utrum coërceri debeat^a: & Paulus Castrensis non debere integra consultatione existimauit, quamobrem cum proponerentur ita concepta rubricae uerba: stantibus masculis foemina non succedat: & in lege ipsa, muliebris sexus tantum à maris successione repelleretur, nihilominus à paterna quoque hereditate reiiciendas foeminas respondit: quoniam rubrica generaliter scripta proponebatur. Videamus uerum ne sit: & cum ex Iustini^d codicis rubrica^b generaliter militare negotiatores prohibeantur, intelligaturque tamen ex sequenti constitutione id tantum procedere, cum sacramento militari adiguntur, clarissimum planè argumentum est, quantumuis generales rubricas sequentibus responsis adstringi. nam & ex eiusdem codicis rubrica rustici generatim ad obsequia deuocari prohibentur^c, quod tamen pluribus casibus coartari certum est. Fortius nos Pontificis epistola inter decretales adiuuat^d: nam si lege sacerdotum, in collegio facta, generaliter, qui in templis non resident, fructus suos facere uetentur: dicemus ne eos comprehendere, qui in Archiepiscopi, uel Pontificis officio permanent: & non comprehendere expressum est. si ergo statutum potius intelligitur, ut nihil noui inducat, quam generaliter contra ius accipiat, quanto magis in rubrica id esse fatendum est: quin & Bartolus^e, si lex in principio generalis promulgetur, deinde alia specialis, à prima discessum uideri scripsit.

c C. ne rusti. ad illum. lib. xj.

d C. ad audientia. de cler. nō resi.

e in l. questum. §. si. in iij. col. de fundo instru. lega.

Commodatū dicitur etiam translato dominio, dum tamen actum sit eandem specie restituui: & declarata lex ultima de praescriptis uerbis. Cap. XIX.

- a** l. ij. si cer. pet. I speciem aliquam tibi dedit, dominiumque transulero, ita ut eandem restituere mihi intra aliquod tempus tenearis, quaestum fuit, quisnam is contractus esset: & Accursius, & ceteri omnes contractus innominati, cum do ut des, genus esse tradunt. Mihi, licet non ab re admirari quisque possit, commodatum esse uidetur: quoniam mutuum damus, recepturi non eandem speciem, quam dedimus: alioquin, ut Paulus Iurisconsultus ait^a, erit depositum. quod si (ut aequum est) fateri cogamur, nonne Iurisconsultus male prolocutus foret, qui commodato depositoque solum tribuit, quod contractui innominato adscribendum fuerat: sed & in ultima lege de praescriptis uerbis^b, expressum hoc, dicere non dubitauerim: Si tibi, inquit, scyphos dedi, ut eosdem mihi redderes, comodati actio est: si ut pondus argenti redderes, quantum in illis esset, tantum ponderis, petitio est, per actionem praescriptis uerbis. Nam quid rectius dari interpretabimur, quam dominium transferre: quod si

b l. si. de pres. ue.

A quod si in eo uerborum contextu, improprie traditione significari dixeris, aduersus auctoris sententiam dixeris, qui solam differentiam inter utrumque casum hanc constituit, ut in primo, quia in specie res data sit, dicatur commodatum: in secundo, cum in genere rem restitui actum sit, innominatus contractus appelletur. nec obesse quicquam potest, quod uulgo dici solet, in comodato dominium non transferri^c: quia hoc puto admittendum: sed si actum sit, ut transferat, non ideo minus comodatum erit: nam hanc pactionem aduersus eius substantiam esse, ullo unquam iure (nisi fallor) lectum non est.

Paragraphus mutui datio in lege ij. si cert. petatur, aliter declaratus, quam ab alijs in praesentem diem fuerit. Cap. XX.

Mutui datio consistit in his rebus, quae pondere, numero, mensura ue consistunt^a: quoniam earum datione possumus in creditum ire, quia in genere re suo functionem recipiunt, per solutionem magis, quam per speciem. nam & in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus: quia aliud pro alio, inuito creditore, solui non potest. Dubitauimus plerumque, quid his uerbis Paulus Iurisconsultus sibi uelit: & ut rem omnem accipiamus, scire nos oportet, credere eum proprie dici, qui ita rem alienat, ut dominium transferatur^b: quod si non sit translatum, ibi nec debitor, nec creditor ex propria strictaque significatione est: & hoc casu tradita species eadem restitui debet: cum si dominium transferatur, is satisfaciatur, qui tantundem in genere soluit. Item ire in creditum uidetur dici ea ratione, qua alibi^c dicimus in creditum possidere, & alibi in possessionem ire, quae uerba ad executionem referuntur. Igitur sic argumentari Paulum Iurisconsultum opinor, ut dicat mutuum esse quod in his rebus consistit, quae pondere, numero, mensura, continentur: quoniam ex earum datione dicimus ire in creditum: nam si debitor non soluat, captis pignoribus sit eorum uenditio, ut ea pecunia emanatur creditori res mutuatae, cum huiusmodi res recipiant functionem in suo genere magis per solutionem, quam per speciem: hoc est, quia in eis non censetur obligata species, seu ea res quae data est: sed recipiunt functionem suam per solutionem, quia si tantundem soluas liberaberis. Nam in ceteris rebus ideo non dicimus in creditum ire, quia species ipsa est nostra, puta, si domum, uel librum commodauerim, pignori dederim: & ideo cum species sit in nostro dominio, non potest praeter eam aliud nobis solui, unde quamuis in executionem iudicati pignora & auferantur, & uendantur, tamen per receptionem pecuniae non est liberatus debitor, qui ad restitutionem rei tenetur, ita quod aliam eiusdem generis dando non liberaretur. Nec hoc intellectu admissio, dixeris, ex ultimo uersiculo per argumentum à contrario sensu colligi, in comodato depositum ue, si interuenissent res, quae pondere, numero, mensura constarent, inuito creditore posse aliud pro alio solui: quod iure perquam reprobum est: nam respondendum existimauid, Iurisconsultum loqui, cum res illae, non ut species, sed uti genus dantur: quod demonstratio haec indicat, per solutionem magis, quam per speciem, & hoc modo explicanda arbitror Iurisconsulti uerba: quae si recte percipiuntur, nihil in ea quaestione extricant, utrum qui dandi obligatione tenetur, possit aliud pro alio soluere: quod Bartolus & ceteri putauerunt, nec eam iure dicemus Iurisconsultorum rationes aut leues esse, aut nihil ab ipso pronunciato differre: quae quorundam opinio fuit. Ceterum quoniam haec à me alibi diffusius tractata sunt, non est quod eadem lectoribus etiamnū reponam.

Bella utrinque licita esse: & explicata quaestio Doctorum antehac penè irresolubilis: Fulgosi^q opinio quaedam approbata. Cap. XXI.

Mtrinque licita ne bella essent, etsi me non lateat quandoque disputatum fuisse, nemo tamen fuit, qui non dubitationem hanc, tanquam absurdam auerteretur, siquidem probabilius dicere is uideri poterit, qui utrinque abominanda profitebitur: sed cum & hoc iure defendi non posse uideretur, in eam communi calculo itum est sententiam^a, ut Romanos iusta bella mouere, eorum hostes illicitè agere crederentur. Verum nos aliter existimandum censemus, & utraque parte optimo iure belligerari arbitramur: nec tamen eò usque contra omnium

c l. rei cum l. seq. commo. l. j. de precar. in si.

a l. ij. §. mutui. si cert. petatur.

b glo. & scrib. inst. de actio. in princ.

c in l. à diuo Pio. §. si pignora. de re iud.

a in l. ex hoc iure. de insti. & iur.

sententiam disputamus, ut rixas, turbas, idē genus contentiones, hoc numero admittendas putemus: sed de his tantum bellis loquimur, quae cum exteris fiunt, & euidentissimē iniustam causam non fouent. nam illa dubitatio, qua hinc atque hinc, uter iustior arma moueat, mens impellitur, facit ut ea utrinque licere profitear, nec iure quisquam dixerit, me pugnantiā loqui: quod si iusta arma quisquā induat, necesse sit eum qui contraria sit factionis, iniustum esse: non sequitur hoc, nec absurdum est, propter ancipites sententias utroque non iniuste belligerare, & ut rem exemplis ex ipsis legibus sumptis adiuuemus, nōne quilibet in liberali causa conuentus de statu suo transigere potest, pacisci non potest? cur hoc? nisi quoniam si euident sit & manifestum, alium quem esse liberum, is paciscendo nequaquam conditionem suam mutare potest: si dubium sit, iura permittendum existimauere, uidentur igitur, quaedam in dubijs concedi, quae si alio casu tribuerentur, neque lex, neque ratio sineret. Duo corā iudice litigaturi ante latam sententiam iuste agunt, iuste excipiunt: praesertim si per calumniā ea nō fieri iuratum sit: idem & in bellis esse quis merito ambigat? Illud admittimus, si constet absque ulla penitus ratione aliquam partium reluctari, eam non bella gerere, sed potius latrocinia, existimandum. Hinc Longobardorum lex, quae eum qui gladio hominem uulnerauisset, singulari certamine fortunam experiri iubebat, si constaret, quis iure feceratur, nullum habebat locum^d, nec illud multum absimile, eum qui fidei causa emphysiteoticum agrum possideat: & tunc demum pro domino arma capere tenetur, cum iuste contendit, existimasse recentiores, ita obligari, ne cum palam & in confesso est, dominum inique decertare, ferat ei suppetias: nisi forte, inquit, uelit se defendere: nam quauis hoc iniuste agat, tolerandum est. Sed quid ad haec paulo remotiora digredior? nōne hostes ipsi ab eo dicti sunt, quod utraq; pars a quo iure pugnet? hostimentum, inquit Nonius Marcellus, aquamentum est: unde & hostes dicti, qui ex iusta causa pugnam adeunt: hinc & hostire dicimus, Plauto in Asinaria: & hostimentum beneficii penatio, Festo autore: quibus concors est Lucius Apuleius, nec ignobilis, nec fastidien-^d sium literator. Cum itaque ex ipsorum Iurisperitorum sententia illud fortissimum sit argumentum, quod ex uocabuli etymo deducitur: praesertim quando eius non repugnat definitio, uerisimile est nostrum hoc pronunciatum iure defendi. nam qui contraria tuentur Doctores, cum bella utrinque licita esse simul pugnare existiment, causam ignorant, cur iure Romano statuatur, ut qui capti a suis hostibus essent, seruitutis iure attinerent. Nam cum Romani semper iusta bella moueant, concertatores consequenter, ut opinantur, iniuste praelia agitant, cur igitur quos capiunt homines, seruos suos faciunt, eorumque dominum nanciscuntur? nōne ex sua nequitia lucrum acquirunt? quod tamen pluribus ciuiliū legum sanctionibus nō permitti, plus quam certum est^e. nōne Romani proprijs se telis iugulauerunt? dum hac se ex nassa eximere legum interpretes uolunt, uarijs uarias assignant rationes: quin potius, ut ita dixerim, miserabiliter se torquent, quidam^f idcirco factum dicunt, ne si libertatis iura captiui retinerent, factio quoque testamenti eis salua esset: quod si datum proponeretur, facile uictoribus fuisset, se eorum bonis insinuare: fatua ratio, quasi praetoris non extet edictum, quod uel uel metus causa factum sit, id rescindi debere, at metum apud uictorem ipso iure praesumi dicendum est: cum & minori plerumque causa idem lex opinetur: ueluti si filia coram patre, etiam tacente, hereditati renunciauerit^g, praesumit legislator metu factum, alij nouam se adducere rationem dicunt^h, id scilicet instituisse Romanos, ut qui captiui essent seruarentur, nam uictores si ob eorum uitam nihil se lucrari uidissent, facile in eam adducti forent immanitatem, ut existimarent trucidandos, utpote sibi inutilia mancipia. uerum qui hanc rationem receperit, idem dicat de eo qui a latronibus capitur, necesse est: cum non minori sint in periculo, qui ab huiusmodi nefarijs uiris capiuntur, quam hi quos milites sua uirtute, & iusto bello acquirunt, cur ergo negauere iura ciuilia, a latrone captum, seruorum iure censerit? in hoc igitur eos falsos esse non dubitē, quod quae seruorum etymologia sit, eandem & rationem esse cur seruiant, opinati sunt. Si igitur contra omnium, quorum aedita sit sententia, praeter Fulgorsium^m, nostram hanc propositionem ueram duxerimus, cum utrinque bella licita sint, non est nouum, nec absque ratione,

A ratione, si tam Romani, quam hostes inde lucrentur, & ex alterutra parte capti non iniuria seruiant: nam cum bella sint ex iure gentium orta, equa lance eo uti Romanos, cum alijs aequum fuit, tametsi enim iure ciuili nobiliores redditi sint Quirites, maioremque autoritatem inde comparauerint: quoties tamen de gentium iure agimus, nulla inter eos & alienigenas differentia est: tunc quippe id ius in usu est, quod omnibus commune, nulli proprium existimaturⁿ. Libet obiter referre barbari hominis Brenni, qui Senonum regulus fuit, dictum: is, interrogantibus Romanorum legatis, qua nam ratione Clusium Hetruriae urbem obsidione premeret? iure, inquit, naturali hoc facio, quo is, qui minus fortis sit, potentiori cedere iubetur: nam eo etiam pecudes, & bruta animalia uti deprendimus: cum tauros, leones, aquilas, ceteraque animantia idcirco dominari uidemus, quoniam alios uiribus praecellant: quod & uos Romani secuti estis, cum Fidenates, Ardeatas, Veios, Volscos non alia subegistis ratione, quam quod illis praestantiores uirium uirtute habebamini, quin & Aristides in oratione, quam ad Rhodios misit? Lex, inquit, naturae est, a potentioribus plane clarior facta, ut maioribus minores pareant: & qui propterea libertatem tolli opinatur, hic a uero longe abest, nec aliud inde sequitur, quam si homunciones nos, conspersione facta, dijs Gigantum more congregeremur, uel amuli eos nullos esse crederemus. & haec quidem illi de pristino, uti arbitror, naturali iure dixerunt, quae tamen legibus nostris consentanea esse, facili non ausim, cum eo iure, quo nil ulterius quam mera aequitas spectabatur, illicita fuisset omnia bella, magis uerisimile est, idcirco ex Pauli^o uerbis, in tractatu de captiuis, probabile admodum uidetur. Sanē hoc caput a me, cum Iustinianus nouus essem, compositum, temporis ordine omnium antiquissimum, hoc loco referendum duxi, earum matronarum imitatione, quae quamuis matres familias factae sint, adhuc tamen crepundia sua obseruant, & diligunt, neque sinunt interire.

LIBRI SECVNDI FINIS.

ANDREAE ALCIATI PARADOXO-

RVM IVRIS CIVILIS LIBER

TERTIVS.

P R O O E M I V M.

VCCEDIT & quaedam nostrarum uigiliarum portiuncula, quae ad aliud digestorum uolumen tota pertinet, & praeter quoddam Papiniani responsum, Galli Aquilij celeberrimum apud omnes consilium interpretatur: cuius uiri nomen uel idcirco celebrandum fuerit, quod is omnium Iurisconsultorum optimus apud ueteres habitus est: quod illius (ut Cicero autor est) prudentia populus Romanus in cauendo, non in decipiendo perspexit: ut qui iuris ciuilis ratione nunquam ab aequitate se iunxit: quicquid ita iustus & bonus uir exiitisse traditur, ut natura, non disciplina consultus fuisset iudicatus sit. Quae huic homini tributa laudes, faciunt ut minima illis accessio sit, quod Tribunus fuisset plebis: quod sibi familiarem eum in Topicis idem appellat, & se orante inter iudices sedisse alibi attestatur. Caterum & eius responsum interpretatus, una cum affinis materiae Velleia lege, Seruilius Scaeuola est, M. Anton. imperatoris, & philosophi praeceptor, & demum a consilio, qui in iure, libros duos & septuaginta multifariae eruditionis scripsit: quorum racemationibus Iustiniani digesta passim decorantur: uerum ex eis perquam difficilis existimatus est commentariolus, quem ab Gallo Aquilio, uti diximus, auspiciatur: quo factum, ut nostrae huius disciplinae interpretes, Accursius, Bartolus, Alexander, & id genus alij: quamuis multam in eo explicando operam nauauerint, quamplurima tamen perperam eos accepisse demonstraturus sim, si modo praesente animo modestus, facilisque lector, qualiacumque haec non aspernabitur.

D 2

ⁿ S. ius gentium. insti. de iure naturali.

^o in l. postliminium. in princ. in uerb. per iniuriam. de cap.

Papiniani legem, diuortio, solu. ma. falso intellectu ita uulgò accipi, ut iniu-
stissima sit: quamobrem non aliter declarata, quam uti auctor ipsum
intellexisse uerisimile est. Cap. I.

a l. diuor. solu. m.

b uersic. itaque.

Diuortio facto fructus diuidi, Papinianus ait^a, non ex die locationis, sed ha-
bita ratione praecedentis temporis. Quare si Calendis Octobris uindemiae
tempore fundus in dotem datus sit, eumque uir ex Calendis Nouembris
primis locauerit, mensis Ianuarij suprema die facto diuortio, sic fieri debe-
re diuisionem, idem auctor est: ut cum quatuor mensibus matrimonium
stetisse proponatur, uindemiae fructus, & quarta portio mercedis instantis anni confun-
di debeant, ut ex ea pecunia tertia portio uiro relinquatur. Quae ex uerbis Iurisconsul-
ti delibata clausula^b, ita ab omnibus quorum uulgata sit sententia, interpretibus perci-
pitur, ut expresso errore lapsus Papinianum fateri necesse sit. Cum enim plus quam
constet, maritum pro rata temporis, quod ante diuortium intercessit, dotalis fundi fru-
ctus habere debere, quaesitum fuit, quid iuris esset secundum ea, quae praedicto casu re-
feruntur: & recentior omnis Iurisperitorum sententia haec est, ut rem gestam sic euenisse,
singendum sit. Facto Calendis Octobris matrimonio, fructibus plenum fundum
in dotem uxor mihi tradidit: quibus collectis, sicque coacta eo mense uindemia, quae
XII. aureis aestimata est, fundum illum ex Calendis Nouembris, in eandem sequen-
tis anni Calendas locauit, precio aureorum pariter XII. dubitatur misso in fine Ianua-
rij repudio, quemadmodum fructus quatuor illorum mensium mihi debeantur: & ex
recentiorum omnium sententia ita deberi Papinianus respondit, ut quarta pars merce-
dis, quam pro toto anno conductor debet, mihi adscribatur: quae trium aureorum num-
mum erit, & cum fructibus uindemiae confundatur, ut simul coacta quindecim sint:
ex quibus tertia mihi portio, hoc est quinque, praestabuntur. Quam computationem ini-
quam esse Alexander fatetur, & ex ea quaedam absurda sequi Iason non negat. Nam
cum redditus fundi is sit, ut non nisi duodecim quolibet anno reddat, cur ex quatuor men-
sibus quinque marito dantur? an sanus quisquam rationem Doctorum probauerit, qui
propter diligentiam, qua in locando usus sit maritus, plus rata consequi eum tradunt:
quae nam obsecro haec diligentia est? nonne maiorem re ipsa adhibemus, cum nostro
studio fundus colitur? siquidem locatio uel tribus uerbis absolui potest: at colendi cu-
ra indies maius negotium facessit. Nam & ab aequitate abhorret, ut in manu mariti con-
stitutum sit, uel plus, uel minus de tradito fundo lucrari: praesertim cum non probetur,
ciuiles accessiones hoc casu ab naturalibus differre: imò aequali censura tractari, ex re-
gula traditum sit. Sed quid si uindemiae fructus non XII. sed VI. tantum ualere pro-
ponatur, cur ex quatuor mensibus tres solos aureos maritus lucrificat: cum tamen u-
troque casu, si ratam temporis rationem duxerimus, non quinque aut tres, sed quatuor ha-
bere maritus debeat? Atqui si ex horum interpretum sententia Papiniani uerba accepe-
rimus, illud necessario admittere cogemur: ut si tantidem uindemiae fructus uenum da-
ri potuisse fingamus, quanti locatus est fundus, semper plus rata portione maritus ha-
beat: si aliquanto minori precio aestimatam uindemiam asseramus, minus rata maritus
consequatur. quod nemo certe non uidet, quam absurdum sit: & praesertim in Iuriscon-
sulto Papiniano, quem iuris ciuilis apicem, & doctrinae legalis thesaurum Aelius Lam-
pridius appellat. Quamobrem ut nemini adhuc satis perceptum, praestantissimi aucto-
ris responsum explicem, facile ipse in eam adducor sententiam, ut sensisse Iurisconsul-
tum opiner, non totius uindemiae fructus cum quarta portione mercedis instantis an-
ni confundendos: sed dandam marito quartam partem eius mercedis, deinde ita fru-
ctus ex uindemia cum ea mercede confundendos, ut tertia portio redditus annui^c, id
est mercedis instantis anni penes maritum resideat: ueluti si fundus duodenis locatus
sit, ternos maritus acquirat, & demum ex uindemiae fructibus tantum illi suppleatur,
quantum satis sit ad tertiam portionem constituendam: quod ex praedicto casu unum
erit: & quamuis uindemia uel senis, uel denis, uel quoquo precio aestimata propona-
tur, ex ea id solum marito relinqui debeat, quod mercedi additum, tertiam redditus par-
tem faciat, nec huic intellectui uerbum, confundi^d, quod generaliter fructus respicit,
aduersatur:

c id est, ut utraq;
portio pariformi-
ter determi-
netur.

d §. non solum in
uerbo, idem di-
cemus. §. ead. l.

A aduersatur: cum non simpliciter fructus confundi Papinianus scribat, sed ita confun-
di, ut tertia portio mercedis instantis anni uiro relinquatur, subsisteret hoc responsum
aequissimo iure, ut quoniam tertia anni parte maritus onera matrimonij sustinuit, tertia
quoque annui redditus portionem habeat: & cum, si matrimonium integro anno per-
manisset, expectaturus erat maritus terminum, quo ab conductore precium solui de-
buerat. Idem quoque ratione partis anni faciat, quo matrimonium stetit: non autem ex
uindemiae fructibus omne deducat, cum hi solum unius mensis ratione ad eum perti-
neant: alioqui si usque ad locationis terminum matrimonium durasset, tredecim men-
sibus, duorum annorum fructus uir lucraretur. quod quamuis absurdum esse Iason
agnoscat^e, tamen ex hoc Papiniani falsa interpretatione declarato responso, concedit.
Nam etsi collecta uindemia nubat mulier, maritusque Calendis Martijs fundum loca-
uerit, soluto sequentibus Calendis matrimonio, quinque mensium fructus omnes non
a muliere, sed a conductore repetet^f: cum collecti ab uxore fructus, non eius temporis
quo nupta stetit, menses respiciant: sed praecedentem, quo nubilis erat, annum: quocirca
ex eis nihil marito debebit solui. quod si menses ex conuentione solum ad colonum spe-
ctent, soluto deinde ante uindemiam matrimonio, nihil adhuc ab uxore ex praecedentis
anni fructibus uir petet^g, sed aestimatione messium facta (si nummis locatio contracta
non proponatur) cum spe futurae uindemiae computatio fiet. Nam licet matrimonium
ante uindemiam solutum sit: cum tamen uindemia, ut diximus, non unum, quo colla-
gitur, mensem respiciat, sed totum annum, ea quoque pro rata computabitur: fructus enim
ad superioris temporis computationem pertinent, non ad id quod eis coactis secutum
est: quamobrem quos mulier antequam nuberet, percepit, in hanc rationem non ueni-
rent. Et hoc modo exponenda est Papiniani illa lex, quae tot falsis interpretationibus
intricata est, ut longissima glossata, uariosque sensus dum Accursius in eam descri-
psit, non alia de causa id egisse uideri possit, quam ut multiloquium, tanquam splenis
um quoddam, suis gerris obijceret.

e l. fructus. eod.
titulo.
f in pe. col.

g uers. ecotratio.

h uers. item si
messes.

Posthumus suus ab alieno quemadmodum discernatur: & Gallum posthumum suo
consuluisse, non, quae omnium sententia est, alieno. Cap. II.

Posthumum, qui tempore testamenti simul & mortis defuncti in potesta-
te ita esse potuit, ut nemo eum praecederet, posthumum suum dici, qui
uero, si natus esset solum mortis tempore suus fuisset, alienum autem esse,
nemo non affirmat, quapropter omnium penes dixerim scriptis proditum
est, & ex Galli sententia introductum, ut is alienus posthumus institui
posset: huiusque differentiae ratio illa traditur, quod hic nepos cum tempore testamenti
a patre praecedatur, auo suus haeres esse tunc non potest: quamobrem nil mirum, si ali-
enus dicitur. Verumenimvero licet omnibus, quos legere mihi contigerit, probetur
haec opinio, non tamen uera ratione inniti crediderim. Cum enim si tempus, quo auus
moritur, spectemus, nepos in utero adhuc existens, si nasceretur in potestatem aui futu-
rus, neminemque praese habiturus sit: cur eum posthumum suum non appellemus? nam
quid necesse est testamenti facti tempus respici, cum ex Velleia lege doceamur, satis
esse id tempus obseruari, quo nepos nascitur? Nam & Aquilius Gallus de posthu-
mo suo locutum fuisse, Iustiniani quoque lex declarat: dum alienum posthumum haere-
dem institutum, iure ciuili ab hereditate repelli ostendit^a: cum tamen in nepote, quem
institui posse Gallus induxit, id non procedere, nemo ambigat, siquidem ciuilis iuris
auctor ipse est Gallus, & qui eo auctore institui poterat, beneficio legis nouae non potuit
indiguisse: quam tamen alienis posthumis necessariam fuisse, Caesar ipse testatus est.
quin & in institutionibus, titulo de legatis^b, posthumus alienus is definitur, qui natus,
haeres testatoris inter suos futurus non est: quales ex emancipato filio conceptus ne-
pos. quae uerba quid aliud significant, quam qui inter suos natus haeres testatoris futu-
rus sit, suum posthumum appellari? Neque uero hic ego Socini responsum admise-
rim, qui facto testamento, ut posthumus sit suus, illud requiri tradit: ut cum auus testa-
tur, primum ipse locum in potestate teneat, in successione autem intestati, solius mortis

a §. nunc de lege.
infra eo.

b insti. de bono.
posse, in prin.

c insti. de leg. §.
posthumus quo-
que.

tempus observari: quæ distinctio ex prædictis conuincitur, cum in legatis posthumus ex emancipato filio solum alienus dicatur^d; & tamen legata regulariter ad testati causam pertinent, nam & licet condito testamento tria tempora spectari proditum sit, in uero tamen hæredum successione, qui est noster casus, tempus mortis tantum considerari, & ex legibus testatum est, & Accursius ceterisq; censuerunt^e. Et dubio procul nostra hæc opinio omnibus applaudeat, nisi Iurisconsulti Pauli responso arceremur^f. Is, hæredi, inquit, posthumo fideicommissum dari potest: & obtinuit sententia Galli, alienos quoque posthumos, legitimos nobis hæredes fieri: quæ tamen uerba ita declarari possunt, ut id non ex Galli oratione inductum sit, quæ in posthumum suo loquitur: sed à Iureconsulto Paulo ex Galli sententia per interpretationem: quoniam par ratio utroque in casu penè esset. Illud enim quod ex rationis similitudine deducitur, ex sententia, non ex uerbis^g deduci, palam est: quod & uocula quoque demonstrat, quæ ut plurimum ad productiones, extensiones ue pertinet.

Curex lege XII. tabularum posthumus alienus institui non poterat, cum suus posset; & uariæ rationes confutatae. Cap. III.

Ractatum quoque à Doctoribus est, quam ratione posthumus, quæ alienum uocari uulgo diximus, ante Gallum iure antiquo institui non posset: & Bartolus, cuius dicta alij non annotauerunt, idcirco uetitum tradit: quoniam XII. tabularum lege, ad successionem præter suos nemo admittitur: is autem posthumus animaduerso testamenti tempore, suus non erat, imò alienus. Sed nã non uidit Bartolus, tamen ea XII. tabularum lege ab intestato sui hæredes uocarentur: si tamen conditum esset testamentum, supremam defuncti uoluntatem, eo quoque iure observari debuisset. Si enim extraneos, quos libuisset, instituendi facultas testatori præstita fuit, cur non id multo magis in nepote concessum est? Quamobrem Ioannes ab Imola in causa id esse asserit, quoniam cum in nepotem nondum natum affectionis amor nullus præsumatur, facile existimatum foret, cum matre posthumum testatorem concubuisse: quare ne mala hæc de aliena uxore suspicio conciperetur, uetitam posthumum institutionem. Que ratio tam mihi absurda semper uisa est, ut penè indignam duxerim quam referrem. quis enim incestos hosce partus præsumat: quis nepotes etiam, si nondum natos, auis gratissimos spe propagandi generis potius non existimet^a, quam foedissimi facinoris argumentor? atqui & hac ratione extraneus & ignotus institui prohiberetur, quasi materno stupro procurata institutio ea foret: quid item, si uiuente auo natus infans esset^b? nonne institui poterit, cum tamen minimè gratiæ prius uagibus indipisci queat? Sunt & qui eum, qui adhuc in rerum natura non esset, institui nequiuisset opinentur^c: hæc potissimum causa iure ueteri alienum posthumum repellit^d, sed & hoc perquam dubium est, cum non magis in rerum natura sit posthumus suus, quem potuisse ex XII. tabulis institui, uulgo scitur^e: tamen non sat firmis argumentis probari ualeat. quoniam qui de suorum institutione locutus est Vlpianus, Aquilio Gallo posterior fuit, ut fortasse non falso interpretatur Catonem Saccum opinari aliquis possit, qui & hoc Galli inuento adscribit. Sed uerior omnino est Raphaëlis Comensis sententia, quæ id minimè ex XII. permissum traditur: quoniam incertis personis olim neque legari, neque relinqui quicquam poterat^f: quamobrem posthumum quoque alienum (ut Tribonianus uerba referam) inutiliter antea legabatur, nam & coniunctiua particula quoque ex superscripta regula eum casum deducere uidetur: nec his sanè Pauli Castrensis aduersatur argumentatio, dum incertam personam esse eam negat, quæ sequenti tempore demonstrari possit: quoniam ex beneuolentia humanitateque id receptum à Modestino^g deinde est, qui Seueri Alexandri imperatoris in consilio, longè post Gallum floruit. Fortius itaque illud obest, quod & posthumus suus incerta persona est, nec magis illi delata hæreditas (quod Socinus credidit) dici potest, quam nepoti, si filium mortem obiisse proponatur^h. quapropter huiusmodi nepotem instituere, uel ex hæredem facere, sicut filios, auus debet. Sed utique ut Socino hæream, adducor, quod nepotes in filiorum locum suos hæredes uis fieri, ex lege XII. tabularum non arbitror,

tror, sed id potius ex lege Velleia inductumⁱ: quod in eius tractatu explicaturus sum. Negatiuam uerbo, posse, antepositam non excludere omnem potentiam, quod in nostra hæc tempora opinati sunt Iurisperiti. Cap. IIII.

Reberrima recentiorum sententia est in lege, quæ aliquid fieri non posse dicat, quamcumque potentiam abnegari: quoniam ea sit negatiuæ particula, si huiusmodi uerbo adiungatur, natura, ut præcisam necessitatē inducat. Primusque id inter canonicas Pont. sanctiones Ioannes Andreæ prodidit^a, quem dein Bartolus, & post alios alij sequuti sunt. Quapropter si principes absque citatione aliquem condemnauerint, eorum sententiam etiam supremæ potestatis robore latam, nullo iure ualidam esse Nicolaus Tudiscus^b existimauit: quoniam se Pontifex aduersus inauditam partem, causas definiri non posse testatus est: quæ uerba non ordinariam tantum potestatem, sed & plenissimam præter ius facultatem adimere uidentur. Verum uideamus id ne iuris autoritate reprobabile sit: & quandoque animaduerti ex quibusdam argumentis facile conuinci posse. siquidem Hieronymus ad Eustochium^c: Audacter, inquit, dicam, cum omnia possit deus, suscitare uirginem non potest post ruinam, ualeat quidem liberare de poena, sed non potest coronare corruptam, quis enim ex his uerbis non posse deum arbitrabitur, laureola uitiatam uirginem donare, cum & longè maiora possit? Sed & Innocentius Pont. Max. nuptias, quæ ab quarto consanguinitatis gradu coniunctis celebrantur, ut ualeant, se dispensare non posse tradidit^d: cum tamen etiam ordinaria potestate facultas ea sibi concessa sit, nam & Gordianus imperator absenti reip. causa, non posse obesse tempora, quæ in actione de dolo computantur, rescriptis^e, cum nihilominus mero iure absens excludatur, sitque illi necessaria restitutio. Ex Toletano quoque Concilio: non potest, inquit Gratianus, erga homines esse fidelis, qui deo non seruauit fidem^f: cum tamen Turcas, Saracenos, & Scythas suis fidos esse, erga deum infidos, possibile sit. Succurrunt ex iure ciuili quæ adduci possent, alia argumenta: sed communem opinionem satis & super, ea quæ diximus, confutare mihi uisa sunt, alioqui si à ueteribus non recedamus, consequens erit, ut cum simpliciter proponatur, aliquem à principe ex rescripto absentem arrogatum fuisse, præsumatur potius rescriptum nullum, quam arrogationem ualere. quoniam cum soli principi ius arrogandi reseruatum sit, & Vlpianus tradat, absentem arrogari non posse^g, sequitur ut de ordinaria saltem potestate non possit: rescriptum autem potius nullum interpretandum est, quam inducenda sit huiusmodi præsumptio, ut credamus ab legitima potestate principem recessisse^h: quod certè perquam dubium apud me est, cum & hac ratione idem in adoptato dicendum foret, quod omnibus suffragiis reprobatur.

Testamenta ex priuato fauore filij, ob præteritionem, num inualida fiant. Cap. V.

Vasitum est, quæ ratione inductum fuit, ut testamentum, quo filius præteriretur, nullum ipso iure esset: & triplici ex causa id esse Ludouicus Pontanus existimauit^a, fauore filij, odio paternæ imprudentiæ: tum ex solennitatis defectu: alij ex eo tantum non ualere opinati sunt, quoniam solennis ea uerborum, quibus filius instituatur, forma desit. Sed & hoc animaduersione indiget, num ea forma propter publicam utilitatem, an ex priuato fauore requiratur: & solum filij præteriti utilitatem considerari, & idcirco posse eum suo huiusmodi fauori renunciare, Bartolus frequenter arbitratus est^b: at Iason contrariam ubique sententiam tuetur^c, quoniam ubicunque aliquid ex solennitate necessarium est, in eo uoluntas priuatorum nihil operatur, cum forma, ut dici solet, remitti nequeat. Sed & hoc facile explodi potest, cum, quamuis ex publico usu introducta, solennitas non possit omitti: si tamen priuatorum gratia inducta proponatur, possit^d: tradiditque hoc Bartolus, Alexander, ceteri, ita ut communi omnium opinione firma hæc conclusio sit, nam & iuramentum in testibus, si litigantes uelint, remittitur: non alia ratione, quam quod priuato fauore requiri existimatum est^e. Quæstionis igitur huius cardo in hoc tantum uertitur, an solius filij causa testamentum præteritio uitiet: & animaduertisse me

id aliquando memini in eo Iustiniani authentico, cui titulus est, ut cum de appellatio-
ne cognoscitur. cum enim testamentum paternum ex filij præteritione corrumpi do-
cuisse, cum & exheredatione non nisi quatuordecim causis confirmari statuisse, sub-
iunguntur hæc in cōstitutione uerba. Sola enim nostræ serenitatis intentio est, à paren-
tibus & liberis iniuriam præteritionis, & exheredationis auferre: cum & paulò supe-
rius imperator dixisset, ea se statuisse, ut parentes & liberos à testatorum iniuria libera-
ret, quæ uerborum formula id mihi expressim ostendere uidetur, ut solus liberorum fa-
uor in causa sit, quominus eis præteritis uel exheredatis testamentum ualeat, quoniã
id maximè procuratū est, ut iniuria ab eis arceatur. si igitur casum aliquem fingamus,
in quo cesset iniuria, ualere testamentū huiusmodi dicendum est. quamobrem si pro-
ponatur, filium proprio consensu à patre præteritum, uel quamuis initio reluctan-
tem, condito tamen testamento assensisse, iuris firmitate talem uoluntatem niti, responden-
dum fuerit: tamen si Iurisconsultorum interpretes nostri, hac in re uarij uaria opinati
sint: quòd uidelicet extrinsecus quāplurima adducunt, quæstionis ipsius fundamen-
tum non considerauerint: neque hæc tantū ex his definiri dubitatio potest, sed & quā
sequenti Capite relaturus sum.

In Galli consilio non requiri ullam filij institutionem, neq; necessario accipien-
dum, cohæredem filio datum esse. Cap. VII.

Diuersis opinionibus inter iuniores interpretes certatū est, num si ex Galli
Aquilij consilio nepos hoc modo institutus sit, si filius meus me uiuo mo-
rietur, tunc qui ex eo natus erit, hæres esto, censeatur filius ipse hæres insti-
tutus: & crebriori sententia testatum est, filium præteritū censi, quamob-
rem testamentū illud inualidum esse: cum enim filius sub conditione refe-

- ratur, quis eum institutū credat? Caterū Bartolus saltem ab intestato ex illis uerbis ta-
citè uocari existimauit: cuius sententiã, parum abest, quin in uniuersum ipse probem. **D**
quamuis enim in testamento filij institutio necessaria sit, ut si etiam uiuo patre moriat,
semel inualida dispositio amplius non conualescat: id tamen solummodo admitten-
dum putauerim, cū alioquin iniuria filio fieret: quod suprà à nobis disputatū est, quo-
circa cum filium eo casu præteritum uideamus, quo uiuente testatore moriatur, nō po-
test iure dici factam illi iniuriã. Si igitur fingamus euenisse conditionē, nepos protinus
succedet, tanq̃ sub paterne mortis conditione institutus, etenim neminē, uti abitor, la-
tet, nepotem sub conditione institui plerūq; posse. si uerò, in humanis filium agere,
& patri superstitē esse, proponamus, tunc huiusmodi conditionalis institutio nulla erit:
quoniã in testamento adscripta conditio non euenit, sed filius ex tacita uoluntate inte-
stato succedet, & filio nepos, eruntq; hoc casu tanquam si duo hæredum gradus faci-
essent, quod Vlpiano uidetur, censebiturq; filius si patri superuiuat tacitè institutus,
quod Scæuola requirit, & hac interpretatione, quòd in consilio Galli dicitur nepotem
institutum, rectius & significantius accipietur, quàm si ex communi sententiã substi-
tutum exponamus: nec institutio filij aliqua subaudi debet, quod cateri admise-
runt, etiam quod minimè uero simile esset, ut uerba Galli, quæ, uti Bartolus existima-
uit, formam respiciunt, eius clausulæ additamento suppleantur, cum dici soleat: for-
mæ nihil addi, uel diminui posse, cum etiam, si quicquam huic sententiæ aduersetur, &
Alexandri, & Iasonis commentarijs, facile refelli possit. quin & si nostram hanc opi-
nionem approbaueris, aliud quod contra omnem Galli legem argumentum adduce-
batur, nihil oberit. siquidem Baldus & Angelus, si filius institutus dicatur, testa-
mentum non ualere hoc casu, tanquam in causam caduci incideret existimarunt: cum
ex lege Papia, si primo gradu hæres institutus uiuente testatore obierit, hæreditas non
ad substitutum, sed fisco deferrebat. Quamobrem ubique intelligendum credide-
runt, datum fuisse filio cohæredem: quod non ex uerbis legis solum confutatur, sed &
ex eo, quod fortasse falsum est, in præmortui filij locū, iure accrescendi extraneū cohe-
dem fisco præferri, qua de causa aliter Iasoni uisum est: is tradit etiã ueteri iure, si uniuersa
falis hæres uiuo testatore decessisset, testamentū ex secundo gradu subsistere potuisse,
fiscumq;
- a** 1. ex facto. de
hæred. insti.
b insti. de exhib.
libe. §. 1.
c 1. sed & si. &
d. §. 1. de hære.
insti.
d 1. cū in testam.
de hære. insti.
e §. in omnibus.
f in l. & uno. de
acceptilat.
g in d. l. Gallus.
in prin.
h l. 1. §. pro secun-
do. C. de cadu-
tol.
i §. in omnibus.
& Iason in §.
nunc de lege.

A fiscumq; nihil hoc casu lucrificare, quæ sententiã & Iustiniani uerbis & Accursij pro-
batissimè interpretationi repugnat, solumq; tunc locum habet, cum is substitutus pro-
ponitur, qui etiam intestato successurus fuerat, lex enim Papia nihil sibi uendicat, cum
filius, aut ex recta linea descendentes instituti sunt, quamuis itaq; præsentis casu Iaso-
nis responsio defendi possit, longè tamen clarius argumentum remouebitur, si filiū hæ-
redem scriptum non esse affirmauerimus, sed solum in conditione positum, quare ni-
hil est quod dici possit, Papiam legem hoc casu quicquam sibi iuris uendicare, ut Bal-
dus credidit.

Quot mensibus mulier uterum gerat, disputatumq; aduersus Iustiniani constituti-
onem, & Andreæ Siculi noua quædam opinio confutata. Cap. VIII.

Cum mulier quædam post uiri mortē undecimo mense peperisset, & de-
functi uiri hæreditatem filio, tanquā legitimo dari peteret, ad principis Iu-
stiniani auditorium res omnis delata est: qui aduersus partum pronuncia-
uit: quoniã indubitatum existimaret, & impossibile, XI. menses ute-
rum mulierem gerere: quamobrem lata lege sanxit, ut quæ hoc tempore
päreret, eas subiret pœnas, quibus iure ueteri afficiebatur, si qua intra annum luctus
nupsisset, quod profectò iniuste nō dicam, sed summo rigore statutū existimauerim, cum
tam grauissimus ex Græcis autor Aristoteles, & Diocles Charistus philosophus,
quàm apud nos M. Varro, hoc temporis gestari filios posse prodiderint, quin & A.
Gellius libro tertio refert, foeminam honestis moribus, & non ambigua pudicitia, cum
undecimo mense post mariti mortem peperisset, diu cum scriptis hæredibus litigasse:
diuq; Hadrianum causa cognita decreuisse, undecimo quoq; mense iustum partum
ædi posse, quod se statuere Hadrianus, requisitis ueterum philosophorum & medico-
rum sententijs, testatus est, ut quàm rectè Iustinianus aduersus Aristotelis, atq; aliorum
opinionem, & contrā quàm Hadrianus Cæsar decreuerat, ipse pronunciauerit, uix in-
tueri possis. quod cum factum sit, nōne Andreæ Siculi ex his enunciati quoddam
confutatur: is in consilio sexto tradidit: si plures proponantur Doctorum opiniones,
quæ testamentum inualidum reddant, & unius tantū sententiã pro testamento sit, eam
ceteris præualidam obseruari debere, propter fauorē qui in ultimis uoluntatibus uer-
setur. Nam si trium philosophorum in sua quoque arte autoritas, uniusq; Imperato-
ris constitutio præiudiciū nullum fecit, quominus mulier ea cōdemnaretur, cur non
idem esse prædicto casu asserendum est: nam & hic legitimæ prolis fauor, & probitatis
presumptio non minus iudicem mouere potuit, quàm sustinendi testamenti utilitas
moueat. sed & me non latet, ex recentioribus quosdam alia ratione Siculi sententiam
reprobasse.

Testamentū in quo filius præteritus, uiuo testatore mortuus sit, tamen si nepos uel
pronepos instituti proponantur, nullo iure conualescere, & expugnatus
forissimus obex, qui Gallo ubiq; aduersabatur. Cap. VIII.

Cum testator ita scripserit, si filius & nepos me uiuo morietur, tunc qui post
mortem nepotis intra X. menses pronepos nascetur, hæres esto, ualere in-
stitutionem Scæuola autor est: ita tamen, si prius nepos, deinde filius dece-
dat, ne successionem testamentum rumpatur. Verum cum alibi ex Vlpiano
tradatur, posthumus præterito, qui uiuente testatore natus, diē statim obie-
rit, testamentum conualescere, idemq; circa iniustum irritumq; testamentum esse, si
is institutus sit, qui rem ab intestato auferre possit, dubitauere interpretes, cur in Scæuo-
læ casu, etiam si nepos post filium moriatur, testamentum ualidum nō sit: & perquam
plures sententiæ exortæ sunt, quibus aduersantia hæc simul responsa conciliarentur.
Ioannes ab Imola, & quidam alij, Scæuolam de ciuili iure loqui, de prætorio Vlpia-
num crediderunt, quo iure totam Galli legem non procedere testantur, quod certè ue-
risimile non est, cum ius honorarium à Scæuola considerari in fine legis, constet, nec
illud probauero, quod ex eis proditū est, quæ ab Vlpiano traduntur post Scæuolā in-
troducenda fuisse: quoniã quæ is prodidit, diui Hadriani autoritate cōfirmantur, quæ ante

d. §. pro secun-
do. l. si pater fili-
um. de uulga.
tex. et glo. in d.
§. pro secundo.
d. l. unica. in §.
1. & gl. in uer-
erubuit.

in aut. de resti-
et ea que pa-
rit. §. si.

Incip. scriptum
est.

arg. no. in l. 1. si
cer. pe.

Decius in c. 1.
in xv. col. extra
de iudicijs.

l. posthumus. ff.
de iniust. rup.

in §. in o-
mnibus.

c in d. §. omni-
bus. in ul. not.

d in d. §. etiam.

e in princi. l. in
pe. col.

f §. idem cred.

g in §. etiam.

h in l. si à primo.
supra eo.

i §. etiam.

k in §. idem cre-
den.

l in d. l. posthu-
mus.

m l. j. de iniust.
rup.

n in l. si ita scri-
ptum. §. si. per
illum tex. su-
pra eo.

o ut in l. j. de in-
iust. rup.

Scauolam imperasse, ex chronicis manifestum est, quamobrem Aretinus^c Scauolae^c responsum tunc demum uerum esse existimat, cum speciali iure testamentum nititur, nam ultimas uoluntates, quae iure cōmuni adiuuantur, facilius substineri, nemo non dixerit, quā quae specialiter permittebātur, sicuti institutio nepotis, quae per Gallum speciali iure introducta est, sed cum ex lege Iustiniani generaliter huiusmodi institutio nunc admittatur, consequens esset, ut correctam Scauolae sententiā diceremus, quod certe uitandum est. Igitur idem Aretinus, sibi ipsi parū constans, alibi^d distinguendum putat, ut cum institutio sub eadem qualitate saluari potest, sub qua concepta est, conualescat testamentum: si non potest, non conualescat, siquidem in exemplo Scauolae, pronepos eo tempore instituitur, quo suus haeres non est: quod si testamentum confirmari dixerimus, succedit ut suus, & idcirco diuersa qualitate. Verū dubio procul distinctio haec quammaximē inepta est, cum potius uti suus haeres pronepos hic, de quo diximus, semper instituatur. Nam etsi filij & nepotis mentio facta non sit, uti suum haeredem institutum fuisse: fatendum tamen esset, ne elegisse uiam testator uideretur, qua iudicium suum impugnet. Quapropter tertio idem Aretinus aliter dissoluit, ut in casu Scauolae, testamentum minimē substineatur: quoniam etiam post nepotis, qui filio superstes fuit, mortem, adhuc tamen dubium erat de testamenti firmitate, cum accidere potuisset, posthumum pronepote non nasci, confirmantur itaq; testatorum uoluntates, cum eam confirmationem amplius rumpi non posse creditur, quod in proposito casu non est, & hanc sententiā Iason quoq; tacito eius autore, probat^e: Socinus reprobatur^f, cum dubitatio de natiuitate posthumum in corruptelam testamentorum nihil operari soleat, nam & ex huiusmodi incertitudine remedia praeorum interim non auferri, exploratissimū est: alioqui nec possessio uentris nomine matri decerneretur. Angelus & ipse magni nominis interpret^g, primum gradum confirmari solum putauit, atque ita Vlpiani uerba accipi debere: secundum uerō, qui Scauolae est casus, nō confirmari. Sed tamen etiam, secundum substineri, ex Vlpiani lege, Accursius, Alexander^h, Aretinus, Iason tradiderunt^h, utique cum nulla ratio diuersitatis idonea afferatur, nam etsi ex Velleia lege primo gradu pronepos instituatur, hoc modo: filio & nepote mortuis, pronepos haeres esto: non reualescere institutionem, ex cōtextu Scauolae traditur, si eam interpretationem sequamur, quam Raphael Comensis, Paulus à Castro, Petrus Besutius, Aretinus, Socinus, Iason approbaueruntⁱ. At Socinus noua ratione hic se explicat^k: nam si in haereditate quisquam institutus sit, uiuo testatore, eo qui praeteritus sit mortuo, substineri testamentum iure praetorio existimat: in Scauolae autem responso, nepotem in suitate (sic enim ille loquitur) nō in haereditate institutum, in suo autem haerede nullum ius praetor habet. Verū ab Socino doceri uelim, quemadmodum ut suus haeres quisquam instituatur, qui in haereditate institutus non sit: nam & comentiū hoc esse, sequenti capite explicaturus sum: quo nam igitur pacto intricatissimum hunc nodum resoluemus? & ut sententiā ipse meam recitem, aliter accipienda Vlpiani^l uerba arbitror, quā hactenus uulgō interpretata sunt, censeo igitur testamentum, quo suus haeres praeteritus sit, tametsi instituti sint, qui etiam ab intestato successuri fuerant, non conualescere, idēq; ex Scauolae, quae supra retulimus uerbis, satis perspicue constat. Nam & nullius momenti tale testamentum esse, iuribus testatum est^m: quae uerba quamcūq; firmitatem etiam, quae ex iuris praetorij aequitate proueniat, excludunt, ut Paulus Castrensis & Iason, & alij autumantⁿ. Nec quicquam obstant Vlpiani uerba: dum iniustum & irritum testamentum confirmari, autor est, nam huiusmodi uoces propriē accipiendas crediderim, ut irritum sit quod aditione haeredis non defenditur, iniustum in quo solennia testamentorum iure ciuili requisita desiderantur. Id enim est, quod alibi, non iure factum testamentum, Iurisconsultus appellat^o. cum enim is inter testamentum quod irritum, quod non iure factum, quod nullius momenti sit, differentiam expressim constituat, cur id interpretamur iniustum, irritum uē, quod nullius momenti est?

Falsō dici

Falsō dici nepotem in suitate institutum, & idcirco per emancipationem ab haereditate excludi, & nouo sensu perceptus §. & quid si tantum. Cap. IX.

Vriconfulti Scauolae uerba haec sunt: Et quid si tantum in mortis filij casum conciperet: quid enim si aqua, & ignis interdictionē pateretur: quid erit si nepos, ex quo pronepos instituatur, ut ostendimus, emancipatus esset: Quam uerborum formulam ita interpretes exponūt, ut id Scauola, quod Gallus de morte filij, & nepotis senserat, non solum procedere testetur, cum uerē filius moritur, sed etiā si ciuili iure pro mortuo habeatur: ueluti si aqua & igne interdictū illi fuerit, uel emancipatus sit, quamobrem si filius uel nepos instituti sint, & sub conditione, si uiuo patre moriantur, institutus sit pronepos: euenisse conditionem aiunt, si de patria potestate per emancipationem liberentur, et quoniam in iure nusquam legitur, & absurdum est, emancipationem substituto locum facere, Bartolus & ceteri omnes responderunt, id tunc uerū, cum in haereditate quisquā institutus proponitur: sed in Scauolae casu huiusmodi filium & nepotem, non in haereditate, sed in suitate (ut aiunt) institutos. Videamus quantum id falsum sit, & in primis ex ultimo legis huius responso^a interpretatio haec conuincitur, ubi, an si nascatur (inquit Scauola) nepos uiuo patre, dein emancipetur, sponte adire haereditatē poterit: quod magis probandum est: nam si sententiā hanc admiserimus, nepos hic, utpote hoc casu non institutus, explodi deberet, quod Iurisconsultus negat. neq; quicquā me mouerint tres Alexandri resolutiones: quoniam haec satis doctē ab Iasone confutantur, sicut alia quae Socini est ab Ruino^b, ut indubitatum apud me sit, fortissimum hoc argumentum esse. Nam & si nepoti ex Galli forma uulgariter substituatur, nepos ad haereditatem admittitur, qui, si ceteros Doctores sequeremur, admittendus non esset, cum uulgaris substitutio necessitatem tollat: ille autem uti suus & necessarius institutus fuit^c. Cui argumento & illud accedit, quod datione cohæredis eadem suorum haeredum iura auferuntur: & tamen nepos hic etiam si cohæredem habeat, nihilominus succedit, & licet non admodum efficaciter ex hoc communem sententiā refelli dixeris: illud tamen fortius urgere fatendum fuerit, quod in suitate quenquam institui possibile non est, quin & in haereditate idem institutus nō sit. Cū enim institutionis haec uerba, si secundum Galli formulam proferantur, solum in haereditate successionem respiciant, cur sui haeredis qualitatē hic intelligemus, ex qua testamentū praeteritione rumpitur? nōne hic elegisse eam uiam testator diceretur, qua proprium iudiciū subrueret^d? quinetiam ex hac Doctōrū interpretatione, alia quoq; absurda consequuntur, cum, tametsi nepos hic propter emancipationē ciuili iure ab haereditate excludatur, contra tabulas tamen bonorum possessionē accipere possit: quo casu omni modo pronepos excluditur, friuolum igitur Scauolae consilium erit, & quamuis huic argumento Raphael Comensis, Paulus à Castro, Socinus filius^e, uarijs modis respondere conentur: a ueritate tamē eorum dicta abesse Ruinus ostendit: quare ipse aliter nodum sic extricandum putat, ut cum filius & nepos hoc casu instituti sint sub conditione, si sui permanserint, & cum cogi non possent, emancipari se permittant, idcirco etiam praetorio iure excludantur^f: sibi ipsi enim imputanda est noxia, qui emancipationi assentire uoluerunt, sed & his argumentum non tolli crediderim, cum sub huiusmodi conditione, utpote difficili, filium institui non posse, existimē. quid enim si filij interesset emancipari, cum & emancipatio honor sit^g? nam & hoc pacto inuitis patria potestate exigi posset, quod iure Romano uetitum est^h. Item cum ex uerbis expresse non constet, filium in suitate institutū, cur per subauditos hosce intellectus patris testamento censetur praeteritus: quinimo etiam si haec patris intentio fuisse asseratur, huiusmodi conditionem remississe credere humanius fuit, tum cum eum manumiseritⁱ, cum ita testatorum uoluntates interpretandae sint, ne filij excludantur, nam etsi filius eo tempore quo emancipatus est, haereditati renunciasset, nō tamen ideo rejiceretur, quoniam qui adire non potest, nec renunciare potest^k, cur ego quod expresse fieri non potuit, ex emancipatione inductum tacite credamus? Igitur à ueterum commentis ipse dissidens, ita Iureconsulti uera

a §. fin.

b d. §. fin. §. &
quid si tantum.

c ut no. in l. si fili-
us qui patri. de
uulga.

d l. iij. de testa.
mil.

e d. §. & quid si
tantum.

f l. si mulier. ad
Trebel.

g §. hoc quoque
instit. per quas
pers.

h l. iubemus. C.
de emanci.

i l. j. §. largius.
de succ. edi. l. si

lio quē, infra e.
k l. si potest. de
acqui. heredi.

ba accipienda opinor, ut hoc potissimum sensu praecedentibus adiungantur. Nam cum sub superioris §. finē dixisset Scauola: si filius institutus sit, & nepos praeteritus, & substitutus filio pronepos, ita demum ualere testamentum, si nepos filio praemortuus: alioqui si superstes illi sit, testamentum successionem rumpi, cum in eo praeteritus sit, qui suus haeres esset, si tunc decederet testator, subsequitur interrogatio: Quid si nepos non solum non institutus, sed nec in conditione positus sit? Quid si filius praedicto casu non naturaliter, sed ciuilitate moriatur? Quid item, si nepos, de quo dictum est, emancipatus esset? nam tunc cum in uitate non succedat, quamuis filio superstes sit, testamentum non rumpitur, & hos casus expressim Iurisconsultus non explicat: quoniam quod ius in eis obseruandum sit, ex praedicto §. satis declaratur, & inferius ostendit, dum omnes casus ad similitudinem mortis admittendos putat. sicuti enim ne successionem testamentum rumperetur, necesse erat nepotem ante filium mori, ita satis est, si ante filium emancipetur, et hunc sensum si uti uerum retineamus, minimum oberit, quod ex aliorum sententia supra diximus, pronepotem in effectu excludi, cum nepoti bonorum possessio contra tabulas decernatur, nam Scauola eo casu loquitur, quo prius filius, deinde nepos emancipatus ante patrem moriatur: nam tunc testamentum successionem nequaquam rumpi potest, & pronepos in solidum admittetur, cum bonorum possessio contra tabulas defuncto nepoti decerni nequeat.

Inter suos & emancipatos hodieque eandem differentiam esse, quae olim erat, & quaestio quaedam Bartoli, aduersus omnium sententiam finita. Cap. x.

a d. §. & quid sit tantum.

Racatum frequentissime apud legum interpretes reperitur, quibus in casibus eodem iure, cum suis ad successionem parentum emancipati, uocentur. Et Accursius, recentis huius doctrinae columen, Bartolusque, & demum alij omnes, in successionem ab intestato nullam differentiam inter suos & emancipatos esse, sed aequaliter iure ciuili omnes admitti existimarunt: condito autem testamento tunc iure praetorio emancipatos, ciuili suos haeredes succedere: quo fit ut omnes bonorum possessiones, quae in successionem intestatorum emancipatis dantur, sublatae sint, quapropter praetor titulum, qui sit, unde liberi, si praesentem usum respiciamus, frustra introduxit: multaque praeterea aliae constitutiones, quae diuersum ius in emancipatis statuiebant, corriguntur. Idque prodiderunt interpretes ex Iustiniani principis authenticorum constitutione, ubi nulla, inquit, est introducenda differentia siue masculi, siue foeminae sint, & seu ex masculorum prole seu foeminarum descendentes, siue suae potestatis, siue sub potestate sint constituti. Caeterum nunquam nobis sententia haec probabilis uisa est, cum haud uerisimile sit, tot leges, tot iuris prudentum responsa, breuius hisce uerbis antiquari, quam obrem sciendum est, eam sanctionem Iustinianum non alia de causa promulgasse, quam ut inter agnationem & cognationem differentiam tolleretur, non autem ut emancipatos ad successionem iure ciuili uocaret, quod ex constitutionis ipsius praefatione deprenditur, ex titulo, ita enim inscriptum est: De haeredibus ab intestato uenientibus, & de agnatorum iure sublato, an si idem de emancipatis statuisset, uerbosissimus etiam in rubricis princeps Iustinianus, non aliquid dixisset: dum igitur nullam differentiam inter eos qui sunt in potestate, & qui sui sint iuris esse tradit: intelligendum arbitror respectu effectus, quoniam aequali portione utrique admittuntur: licet in succedendi modo multum intersit: quoniam alter iure ciuili, alter iure praetorio adiuuabitur. Itaque eo casu solum ius antiquum referri, non autem nouum induci, credendum est. Nam & in Institutionibus de serui cognitione, Tribonianus primam causam successionis descendentiū esse affirmat: & non interesse tradit, an in potestate, uel sui iuris sint: & an ex masculis nati, uel foeminis: & tamen omnium sententia receptum est, non nouo iure eos uocari, sed uti iure ciuili uel praetorio prius admittebantur, referri. Nec huic absumile est, quod alibi uidimus: nimirum alia Iustiniani constitutione beneficium abstinenti suis haeredibus per annum concessum: quod non ideo tamen minus iuris praetorii esse creditur, non autem ciuilis, sed cum constitutio ea principaliter propter transmissionem adita sit, quae iuris praetorii sunt ea referre, non noua sibi arrogare dicimus. Siquidem

b §. nullā. in aut. de haere. ab int. ueni.
c §. repetitis. insti. de serui cogn.
d l. cum antiquioribus. C. de iur. delibe.
e Alex. in l. necessarii. de acqui. haered.

A Siquidem & cum ex lege Anastasiana emancipati, reseruato agnationis iure filij dimiuta parte succederent, & ad similitudinem suorum admitterentur, Iustinianus, qui integram portionem illis dari sanxit, non tamen quicquam noui eo casu induxisse credendus est, quo parentum successionem amplectuntur, cum tunc illis per praetorem prouisum sit: nec enim in ea lege sequitur, instar suorum admitti, ergo & suos esse. Si igitur remanere adhuc differentiam inter suos & emancipatos concesserimus, indubitabilis ea fuerit quaestio, qua Bartolus, & alij tractauerunt, an si testator filium emancipatum instituat, & ex eo nepotem in potestate retentum praetereat, testamentum praetentione rumpatur? & non rumpi, nemo est qui non dicat. nam cum nepoti ab intestato nihil debeatur, nulla sit illi iniuria, si condito testamento praeteritus sit. recepta enim nostra hac opinione, aduersus omnium sententiam testamentum illud nullius momenti fore, adserendum fuerit: tamen etiam, si a communi non discedamus, in proposito tamen casu, Bartoli & aliorum sententiam ipse minime probauerim. Nam dum ipse existimat, ab intestato huic nepoti nil deberi, uereor ne falso existimet. Cum enim suus haeres a uo sit hic nepos, & emancipati ad similitudinem suorum uocentur, cur non aequis partibus utrunque admittimus? cum licet iure ciuili ex eorum sententia emancipati instar suorum succedant, non tamen ita sublatam differentiam probaturi sunt, ut idcirco generaliter emancipatio nihil operetur, neposque, qui in potestate permansit, ideo suus haeres esse non possit, qua tamen in re amplius cogitandum reor.

f in l. meminimus C. de suis et leg.

g in d. §. & quid sit tantum.

h d. l. meminimus

Quemadmodum filia praeterita ex statuto, stantibus masculis, & c. testamentum nullum dicere possit. Cap. xi.

B

I statuto municipali cautum esse his uerbis proponatur: existentibus agnatis masculis, filia dotata ab intestato non succedat, quaesitum est, si in testamento a patre praeterita sit, bonorum possessionem contra tabulas petere num ualeat, sed & utrum dicere nullum possit? Et non posse, frequentiori calculo traditum est: quoniam generali & antiqua regula, qui ab intestato non succedunt, praeteriti testamentum rumpere prohibentur: & licet in contrariam iuerit Petrus Besurius, quod & nos quandoque opinati sumus, tamen dubio procul iudicando communis caeterorum illa opinio obtineret, quam ita ueram esse intelligunt, si agnati eo testamento instituti proponantur, sed si extraneos testator haeredes scriperit, tunc ea remedia filiae competere existimarunt, quoniam hoc casu statuti ratio non extenditur. Cum enim fauore conseruandae in agnatis opulentiae editum sit, & hic fauor locum non habeat, dispositionem quoque cessare dicimus. Sed & hoc dubium apud me est, quoniam si ratio statuti deficiat, tamen adhuc statutum uiget, nisi per legem contrariam, uel consuetudinem reuocetur: idque Archidiacono & Aretino uidetur. Nam & falsum putauerim, ex sola agnatorum utilitate statutum illud promulgatum esse, cum & alia ratio reddi possit, nimirum ut discordiarum suspicio remoueatur, quae inter consanguineos perniciosissima oriuntur, quam obrem ex prima illius rationis defectu argumentum minime concludens est, cum & uerisimile sit, legislatores pluribus rationibus motos, quod etiam, si unicam illam rationem admittamus, dubium tamen adhuc fuerit, cur foemina succedat, cum ut nullum testamentum dicat, uel bonorum possessionem petat, fauor ipse agnationis suadeat, sed expugnato testamento, ut re ipsa successionem capiat, fauor non dicet: atqui agnati ipsi potius uocari debuerunt, ut solum mulieris beneficium uenale sit. Verum cum a communi omnium sententia non discedamus, poterit mulier, cui in eo testamento dos relicta est, repudiare eam, cum iuri suo renunciare passim concedatur, quo casu tanquam indotata dicet testamentum nullum: tunc enim statuti uerbis non comprehenditur, quod in ea filia loquitur quae dotata est: igitur ab intestato succedet, & ita singulari certe, sed perquam dubio apud me consilio respondit, interrogatus in facti quaestione Baldus, cuius auctoritas maxima hoc casu esse debet, cum qui contradicat ex scribentibus habeat neminem, tamen qui & hoc apud eum ante nos animaduenerit, non reperies.

a in d. §. & quid sit tantum.

b in l. moribus. de uulga. & pupil.

c l. cum pater. §. dulcissimis. de le. ij. l. cum oportet. C. de bon. quae.

d Sali. in l. si seruus. C. de nox.

e l. filium. §. erit. ff. de bon. poss. contra ta.

f in consi. clviij. Gittus in quinto uolum.

E

Num legitimatio (ut nostratibus Doctoribus usitata uoce interim utar) ad natiuitatis tempus per fictionem legis trahatur. Cap. XII.

Talis admodum est quaestio, num legitimatio ad ea quae retrofacta sunt, per fictionem trahatur: & trahi legum interpretes existimant: quoniam ex prudentium responsis traditum est, quoties aliquis per principem natalibus restituitur, restitutione eam etiam ad praecedentia produci. Verum diuersum ius in restitutione esse, potius ipse crediderim: cum qui a principe natalibus restituitur, is proprie est, qui cum liber natus esset, postea seruus factus est. Quamobrem ea restitutio in eum statum reponit, in quo erat cum natus est, ut semper fuisse liber censeatur: tamen interdum quoque aliter fit. sed irregulares casus non considerantur. Itaque cum principis haec uerba, restituo te natalibus, ex proprietate locutionis beneficium illud retrahere denotent, fictionem eam tunc procedere mirum non est. Sed in legitimatione aliter obseruatur: non enim legitimatio, natalium restitutio est: spiritus quippe remaneret qui legitimatur, si ita esset, cum eius natalia hac labe notata sint: sed eius ingenuitatis restitutio est, quae olim iure naturali uigebat, cum passim omnes legitimi nascerentur. & haec restitutio minime trahitur retro, cum manumissioni similem hoc casu legislator affirmit, quae quidem dubio procul praeterita non respicit. Quamuis igitur restitutio a principe concessa retro soleat aspicere, non tamen in ea id iuris obseruandum est, quae solius naturalis iuris ratione restituit: alioquin, ut diximus, etiam seruorum manumissio retro respiceret. Nam & hanc opinionem non Baldus solum, Antoniusque Butrius probant, sed ex constitutionum ipsarum uerbis confirmatur. Iustinianus in authentico, quibus modis naturales efficiantur legitimi, Liceat, inquit, patri filios naturae & antiquae ingenuitatis restituere, & de cetero sub potestate habere. & paulo inferius: post legitimationem exinde filios frui solatio. quid enim magis ostendunt uoces illae, de cetero, & exinde, quam antea gesta legitimatione non respicere. Nec interpretatio Alexandri & Iasonis recipienda est, qui ideo in ea constitutione non trahi retro existimant: quoniam si id fieret, in alicuius damnum fieret. Quis enim hoc admittat, cum palam eo casu constitutio loquatur, quo legitimam sobolem non habeat pater? Quorum ergo istud praedictum oritur? Alexander 111. Pontifex: Tanta est uis matrimonij, ut qui antea sunt geniti, post contractum matrimonium legitimi habeantur. Si ita est, ergo secutis nuptijs non habentur legitimi ante contractum.

Intellectus Doctorum in §. quid si is, ueros non esse, & corruptum a librario codicem, & quantum id in re literaria referat: quamobrem ex unius elementum in uersione declaratus, uti debuit. Cap. XIII.

Uid si is (inquit Scauola) qui filium apud hostes habebat testaretur, quare non induxit, ut si antequam filius ab hostibus redierit, quamuis post mortem patris decederet, tunc deinde nepos, uel etiam adhuc illis uiuis post mortem scilicet aui nasceretur, non rumperet? nam hic casus ad legem Velleiam non pertinet, &c. perscrutandum a nobis est, qui nam potissimum sensus his uerbis quadrare possit. Et primo a quibusdam ita intelligitur, ut quae Gallus Aquilius de naturali morte filij dixit, Scauola ad captiuitatem extendat, ut eo casu nepos aui succedat: sed & si nascatur uiuo testatore, nihilominus Galli consilium & hic efficax sit, atque ita ordinantur uerba, quae alioquin aduersari uidentur, uel etiam adhuc illis uiuis, scilicet testatore & filio nasceretur, post mortem aui non rumperet: qui intellectus omnem textum interpolat & subuertit: tum etiam iure non defenditur. nam si nepos uiuo aui natus proponitur, certe casus hic ad legem Velleiam, non ut Iuriscultus ait, ad Gallum pertineret. & minimum negantis hoc Socini responsio nos mouerit, qui legem Velleiam solum loqui existimat, cum uiuo testatore, filio uere mortuo nepos nascitur, nam cum filius captiuus fidei mortuus dicatur, cur huiusmodi legis dispositio (sicut consilium Galli) ad fictum casum non trahitur? nam etiam si non traheretur, certe negari non potest, eum casum Velleij magis quam Galli prouisionis similem esse: & tamen plus Gallo tribui ex hoc contextu colligeretur, Alius igitur sensus per interpretes

A interpretes traditur, ut nepos, qui mortuo apud hostes filio, uel etiam illo uiuo, post mortem aui nascitur, succedat, & communi plurimorum autoritate haec expositio firma est: ceterum quam sit absurda, neminem Latinae linguae peritum (ut opinor) praeterit: quomodo enim illis uiuis, pro illo uiuo accipiamus? quis hallucinatum in grammatico numero Iuriscultum credat? nam tamen quandoque pluralis pro singulari ponatur, cum ad plura in genere dictio referri potest, cum tamen rem solam respicit, salua ratione recte sermonis fieri nequit. Quamobrem Baldus, Ioannes ab Imola, Pontanus, Iason aliter intellexerunt, ut ea uerba, illis uiuis, de filio & nepote accipiantur, ea quae Scauolae sententia sit, si pronepos post mortem proauis, cum pater & auus captiui uiuerent, natus sit, proauo agnasci, & idcirco institui posse. Verum hic uerbis legis contrarius est, cum non post mortem aui, sed proauis scribere Scauola debuisset. sunt & aliae Doctorum in his uerbis tricae, quas, quoniam ex aliorum dictis confutantur, referre operae pretium nobis uisum non est. Itaque ut ipse quae nostra sit opinio tandem eloquar, ab imperitis corruptum esse textum cum suspicarer, ueteres libros adeundos censui, & id exemplo antiquorum. Siquidem Zenonem, cum ab eo Aratus poeta quaesiuisset, quo nam pacto emendata Homeri opera compararet, respondisse ferunt, id futurum, si in antiqua exemplaria incidisset, non quae ab recentiorum aliquo inuersa essent. quamobrem & Valerius Probus, cum quandoque animaduertisset, scriptorum negligentia optimos quosque codices uitari, ex antiquorum lectione eos annotare, distinguere, emendare adortus, aeternam laudem indeptus est: quod ex Graecis Appionem quoque fecisse memoriae traditum fuit, apud quos & Nicanor tam diligens extitit, ut *supra* inde appellatus sit. Nam A. Gellium nemo, opinor, non legit, quantumque ei negotium ex librorum incuria factum sit, omnes animaduertunt. quapropter & Iustinianus Caesar, non alia de causa, falsi crimine eos librorum notarios teneri mandat, qui per signa & notas Iuriscultorum responsa & leges scribere audent: callebat enim quam facillime inde esset in mendam lapsus. Igitur cum corruptum codicem uitatumque Scauolae responsum suspicarer, in Marciana Mediolanensi bibliotheca Digestorum opus, non in tria, ut praesentis moris est, sed in duo uolumina diuisum perlegi: quod quidem maxime fidei apud me erat: tum quod sine glossamatis ante Accursium scriptus est liber, tum etiam quod ante cuiusque responsi principium autoris nomen adscriptum habet, additurque numerus, qua in libri sectione Iuriscultus illud scripserit. In eo itaque Scauolae uerba adscripta offendi, ut quod in uulgatis legitur, uel adhuc illis uiuis, post mortem scilicet aui nasceretur, legendum sit, post mortem scilicet qui nasceretur. lubricus enim admodum error est, unum quod in a uertere, cum non nisi paulo productiore linea distarent: & scriptor qui in superiore §. iuxta scriptura similes uoces scripserat, credidit in hoc quoque idem esse, sed falso. Sic itaque Scauolae uerba declaranda duxerim. In praecedentibus clausulis dictum fuit, si filius & pronepos nepote praeterito instituti sint, nisi nepos filio praecederet, testamentum successionem rumpi, quod uerum esse subiunxit, praeterquam si emancipatus sit nepos. Subsequitur nunc praesenti responso Scauola, & sicut prius Galli consilium de morte filij loquens, ad ignis & aquae interdictionem produxerat, nunc ad captiuitatem quoque producit: deinde quod de emancipatione nepotis dixerat, ad eum casum trahit, quo nepos non emancipatus, sed captus ab hostibus fuerit, nam filio nepoteque apud hostes detentis, licet uiui adhuc sint, tamen post mortem testatoris, qui nascitur pronepos institui potest. distinguenda ergo sic uerba sunt, & ubi textus dicit, tunc deinde nepos, punctum faciendum est, & repetendum infra uerbum, non rumperet, sequitur alius casus ad pronepotem pertinens, uel adhuc illis uiuis post mortem scilicet qui nasceretur, non rumperet. Post mortem, intellige testatoris, sicut in praecedenti §. Omnes casus, ex quibus suus heres post mortem suam &c. & quod ait, qui nasceretur non rumperet, necessario pronepotem intellige. Et hoc sensu omnia de plano & absque salebra procedunt, tamen, scio, reclamabunt ceruicofiores quidam, nec mendosi codicis confessionem admittent, quam tamen Baldo concertans, & rualis Bartolus admittere quandoque non erubuit, si uera est fama.

§. quid si tantum.
§. instituens.

Vbitatum est in ea quaestione, an filij appellatione nepos comprehendatur: & interpretes nostri tam prolixè id explicauerunt, ut uel integros libros confarcire quilibet ex eorum scriptis possit: & quoniam à ueritate longè & late (ut dici solet) abfuerunt, dum argumentis aduersantibus responde-

re per distinctiones, subdistinctionesq; conantur, res in infinitum protrahita est. Cæterum ut quid in proposito casu sit, paucis ipse demonstrarem, scire debemus appellationem filij ad nepotes ex proprietate sermonis non pertinere^a, sed plerumq; ex similitudine iuris per extensionem trahi^b. Si igitur de legis dispositione loquamur, productionem hanc regulariter locum habere dicendum erit, non in fauorabilibus tantum, sed & in odiosis^c, nisi diuersa ratio inter utrumq; casum dissimile ius inducat: tunc enim nepos proculdubio filius non existimatur^d. Quod si in hominum dispositionibus dubitemus, tunc filij appellatione non continetur nepos^e, quoniam in huiusmodi actibus regulariter nulla extensio fit, si uerò contrahentem etiam de nepote sensisse presumatur, tunc secus est: presumitur autem eius uoluntas, cum alioqui dura separatio indicetur^f, uel extranei suis praeponerentur^g: sed & plerumq; ex consuetudine loquendi patrisfamilias cõiungimus^h, & differentia ratio ea est: quia facilius legis uerba producuntur, quàm hominum: cum hæc non extendantur, nisi ex mentis coniectura: at lex legis uoluntatem semper exploratam habet, nec ea ratio obstat, quod in testamentis lata interpretatio fiat: nam id uerum est, si ita esse presumpta testatoris mens persuadeat, nam & indefinitam uniuersali æqualiter pollere in uerbis legis, certum est, quod in hominum actibus non est^k. Sed & huic quaestioni affinis est, num auia appellatione proauia quoq; significetur: & ex uocabuli proprietate superiori ratione negauerim, quam obrem si quaeratur, an Iustiniani constitutio, quæ matri & auia tutelam deferat^l, in proauia obseruanda sit: non obseruandam respondebo, quod Angelo, Fulgofio, Paulo Castrensi, & Pontano^m uisum est: licet frequentius contrarium affirmetur. Nam & matrem auiamq; solas admitti, constitutionis uerba indicant: nec Imola, Alexandri, Iasonisq; responsio sollicitum me habet, dum per dictionem, solas, nō excludi similes casus testanturⁿ: nam id utiq; concedi posset, nisi sic intellecta uox hæc, nihil operaret^o, quod si lex municipalis, ut aliquid inducat, contra ius cõmune extendit^p, quanto magis pro iure cõmuni, ut proauiam excludat, uox hæc interpretatione adiuuanda est: sed & in fauorabilibus solum, casus similes ea uocula nō eximi, Bartolus^q certissimus autor est: at nos hoc sensu, odia quæ restringenda sunt, qualis est legum correctio, extenderemus, quid enim, si minor ratio in proauia sit: quæ, ut uerisimile est, non tam impense pupilum amabit, ut gradu proximiores^r, mater uel auia facturae sunt, licet in proauo sit contra, spe propagandi generis^s. quid item si Aretini^t opinionem sequamur: qui ea dictione casus quidem non excludi, personas uerò similes excludi existimauit, in cõmentarijs tituli, de acquirenda hæreditate: quamuis Aretinum ipse non satis hoc casu probem.

§. si eius, non rectè ad usq; nostra tempora intellectum, & quomodo dubium sit, ad Gallum, an ad Velleium uterq; casus pertineat. Cap. xv.

Vbsequuntur in eadem lege hæc ad literam uerba: Si eius, qui filium habebat, nepotem ex eo instituerat, nurus prægnans ab hostibus capta sit, ibiq; uiuo auo & eius filio pariat, mox ille nepos post mortem patris atq; aui redeat, &c. Idem quaerendum est, si iam mortuo filio pronepotè instituat hæredem, redeatq; mortuo eo. Sed cum testamentum ab eo non rumpatur, nihil refert, utrū ex iure antiquo, an ex lege Velleia excludatur. Vestigandum præcipue est, ad quem primus ille casus pertineat. siquidem perquam dubium hoc ex interpretum opinionibus factum est: cum ad Gallum Accursius, & cum eo plurimorum autoritas, ad legem Velleiam Aretinus, Paulus Castrensis ad neutrum, Raphael Comensis ad Iuliani in difficilem casum pertinere, prodiderint, sed quoniam eorum rationes confutare nō admodum difficile fuerit, præsertim cum quæ ab Accursio dissident, uerbis legis repugnent, solum hoc agendum erit, ut quæ nostra sit sententia exprimamus.

A mamus. Opinor itaq; prædictum casum & ad Gallum, & ad Velleium spectare posse: & id tribus rationibus. Prima est propter capita postliminijs, quorum alterum tempus captiuitatis respicit, & omnia illuc usq; tanquam si nunquam nepos in captiuitate natus esset, restituit: alterum tempus reditus considerat: & hoc rem Gallo subiicit, illud Velleio: quoniam uiuo testatore natus nepos est. Secunda ratio est, nam cum natus capta proponatur, & de reditu nepotis solum fiat mentio, sequitur ipsam obijisse captiuam: quo casu summo iure postliminium locum non habet, sed solum censetur nepos natus ea hora, qua reuersus est: & ideo res ad Gallum spectabit. Sed si ex Ioannis & Accursij sententia, æquitatem consideraerimus, etiam quod mater non redeat, ius postliminijs obseruabitur^a, quo iure Velleij dispositio in promptu erit. Tertia efficacia inducta ratio est, quia si civili iure ueritatē attendamus, is casus Gallo deberetur, cum tunc solum credatur natus cum redijt: si fictionem obseruemus, quia uiuo auo natus est, ad Velleium spectabit, nec fictioni ueritas, aut ueritati fictio^b præualere debet: cum si idem respicerent, ueritas obseruaretur: si diuersa, fictio: sed hoc casu diuersis respectibus ad utrumq; tendunt, cum Galli & Velleij leges diuersæ sint: & cum utriusq; unus sit finis, nimirum testamenti substinendi prouisio, eodem quoq; contendere dici possunt. Cum igitur propter rationum repugnantiam, casus hic perquam dubitabilis esset, consultius Scauola uisum est, nil censere, usq; adeo re non utili, ut determinatio ne periclitaretur. Quamobrem & Cato Saccus nihil hac in re disputat, quod uidelicet testes aduersus Iurisconsulti exemplum nolle se nodum in scirpo quaerere. Videamus nunc quid in secundo casu, quem Scauola refert, dicendum sit, & primo quem sensum Iurisconsulti uerba accipiant, amplius quaerendum reor: cum interpretationes recentiorum minimè mihi satisfaciant, & communiter dici solet, uariari in eo à superiore casum, quod quæ in nepote dicta erant, procedere in pronepote etiam tradit: intelligunturq; uoces illæ, mortuo eo, id est proauo & nepote: quod commentum planè absurdum est, cum scribendū in textu, mortuis eis, Latini sermonis ratio postulare. Quis enim mediocriter eruditus, de duobus singulariter loquatur: Quamobrè Pyllus Morgunriacus, & Ioannes, non pronepote, sed nepotem legunt: lancinantq; hoc potissimum modo legis uerba, ut ex hac & alijs rationibus non immerito plurimorum calculis damnentur. Igitur ut uerum ipse intellectum aperiā, tale interpretamentum adhibendum opinor: ut dubitet Iurisconsultus, si capto, ut in superiore casu supra nepote, mortuo filio pater testetur, soloq; pronepote uiuo instituto decedat, deinde redeat nepos, quid iuris: præteritisne nepos rumpat: an excludatur à pronepote: & num pronepos ex Gallo, uel lege Velleia institutus sit: & concludit à nepote testamentum non rumpi, sed cum ab hæreditate excludi: quapropter quo iure pronepos restitutus sit, nō explicat: quoniam nullius utilitatis quaestio hæc est, cum omnino testamentum ualeat, neposq; præteritus à pronepote excludatur, ergo in textu dum dicitur, redeatq; mortuo eo, intellige nepotem mortuo testatore reuerti: nam hoc modo uerba ipsa præmodum clara, explicitaq; erunt, nec quicquam improprie accipietur. & ex his illud necessariò defendendum est, nepotem hunc præteritum non rumpere testamentum, sed tamen nouum hoc, aut æquitati repugnans uideri non debet, nam cum non solum testamenti, & aditæ hæreditatis, sed & medio tempore, nunquam nepos in potestate fuerit, iure potuit in testamento præteriri, cum successione illud rumpi hoc casu nequeat: nec obest postliminijs fictio: tum quia in præiudicium pronepotis obseruanda non est, quoniam iniquum sit eum, qui iusto titulo dominus hæreditatis factus semel est, confusis bonis priuari, & testamentum aditione confirmatum subuerri: tum etiam quod, cum mater apud hostes obijisse proponatur, ius postliminijs ex primo capite nepos non habet, quod post Placentinum, & ueteres quosdam Raphaëli & Besutio, & Iacobo Puteo uidetur^c, & rationi consentaneum est, siquidem mater quæ apud hostes obijt, hora captiuitatem præcedente obijisse, ex lege Cornelia fingitur, ergo filiū parere non potuit. quamobrem si primum postliminijs caput spectaretur, nonne lex aduersus legem fingeret^d: quod omnium calculis reprobatur^e. Superest, ut ostendamus, ad quem casus hic pertineat. & cum Velleius utroq; capite locutus sit, quando nemine

Id. in l. si is qui pro emp.

a l. j. C. de cap.

b Bar. in d. l. si is qui pro emp.

c in l. j. C. de capt.

d in d. §. si eius.

e l. ij. §. e contrario. de acq. pos.

præterito filio, substituitur nepos, uel nepoti pronepos, quod in nostro casu non est, ad Velleium non spectare dixerim, sed & cum Gallus de posthumo, ut aiunt, alieno senserit, pronepos autem uiuente testatore natus proponatur (quamuis etiam si eo mortuo natus esset, idem iuris, quoad successionem, seruaretur) ad eum uix est ut pertineat: uerum enim uero ad utrumque referri posse tandem placuit: ad Gallum, quoniam nepos uiuo testatore ciuilitate mortuus est: ad Velleium, quoniam uiuo testatore natus est pronepos, & id quidem ex primo capite legis.

Legem impossibilia fingere, & extrema idonea non requiri, & meras affamias esse quæ in l. si is qui pro emptore, Bartolus ex seipso deprompserit. Cap. xvi.

a l. talis de leg. 1.

b l. qui in utero de sta. ho.

c in l. si is qui pro emp. col. lv.

d l. papi. §. fin. de inoffi. testa.

e l. ita uulneratus ad l. Aq.

f in d. l. si is qui col. lvij.

g l. si infanti. C. de iure deli.

h l. pupillus de acquir. hered.

i in l. si filium de grad.

Raditur in eadem legis particula, alia frequens regula, fictionem uidelicet legis nunquam impossibilia ex rerum natura inducere, idemque esse in his, quæ ciuili iure impossibilia reputantur^a, nos hæc temere dici quandoque putauimus, & in primis rerum natura impossibile est, eum qui in utero sit, antequam septimum mensem uiuum esse, tamen pro nato fictione legis tum quoque habetur^b: & quamuis multum se interpretes contorqueant, dum huic argumento respondere nituntur, frustra tamen eos sese angere, in fictionum tractatu laion ostendit^c. Et communiter dicitur, dispensationem eam, non fictionem esse: quoniam quicquid existimauerit Iason, uerba in lege posita (nimirum quodammodo & perinde) non fictioni tantum, sed & dispensationi conuenire possunt. Validius itaque nostrum argumentum obstitit: nam Baldo autore^d, ex Papiniani responso notatum est, quæ per fictionem fieri non possunt, nec per dispensationem posse. Igitur si ante menses fingi non potuit natum infantem, certe nec ex dispensatione induci potuisse, affirmabimus. quod si res alioquin impossibiles, dispensari concedamus, cur non & fingi par etenim utroque casu ratio est, tametsi differentiam hanc ipse minimè agnoscam, cum nihil aliud dispensatio hæc mihi uideatur, quam fictio quædam. Confutatur etiam communis opinio alia ratione, nam si aliquem letali uulnere affeceris, aliusque alio uulnere æque graui eundem percusserit, & cunctantem animam accelerare coegerit, uterque hominem illum interfecisse fingitur^e: cum tamen non nisi semel mori, permittitur natura sit. & non alias, quam imbecilles responsiones huic argumento per iuniores adduci, cum locupletissimus testis est Iason^f, tum & nos quandoque diffusius ostendimus, sed & aduersus, iure ciuili possibilia, fictiones inductas esse, animaduertisse me in Iustiniani lege aliquando memini. Is in titulo, de iure deliberandi, Si infanti hæreditas delata sit, & ante aditam moriatur, licere parenti suo eam adipisci tradit, & iure patrio possidere, tanquam si infanti prius delata, & quæ sita esset^g. fingit itaque lex delatam & quæ sitam infanti hæreditatem, quod tamen iure ciuili^h fieri non potuit: cum infanti delata hæreditas dici propriè non possit, & cum is adire non possit, qui nec animam habet: admittamus ergo, generaliter fingi impossibilia per leges, si tamen æquitas subsit: quod si ea non dicitur, fictio nullum locum nanciscitur: qua ratione intelligenda sunt iura, quæ in idipsum à Doctoribus afferuntur: tum aliter explicanda quæstio, Si mortuo filio concubina mihi nubat, num ex eo geniti nepotes legitiumentur: & non legitimi creditum est: tanquam extremum fictionis caput aptum non esset, quia mortuus filius: nam id non obesse ex Iurisconsulti uerbisⁱ docemur: qui si mortuo, inquit, filio aliquem adoptauero, is filij frater fuisse uidetur: ut iure meritoque de albo tollendas Bartoli longissimas illas habiliū extremitates censeam, quæ nec Romano iure probantur, & nihil ulterius sunt, quam in parietibus pictæ nebulae.

Omnes sensus, qui in §. forsitan, per Doctores referuntur, uerbis repugnare, absurdos ineptosque uideri, quamobrem aliter explicatus. Cap. xvii.

Orsitan adhuc dubitat quis, an istis casibus, si nepos post testamentum nascatur, uiuo patre suo, deinde ex eo concipiatur: isque mortuo patre, deinde auo nascatur, an non potuerit hæres institui: quia pater ipsius non rectè institutus esset, quod minimè esset expauescendum: hic enim suus hæres nascitur, & post mortem nascitur: ergo & sic pronepos admittetur, qui natus erit ex nepote postea

A te postea uiuo filio, atque si ex eo natus esset adoptatus. Scauola hæc uerba quoniam ab alijs falso accipi contenderim, prius ex cæterorum sententiâ declaranda sunt, ut eis propositis, quanto proximius nostra interpretatio ueritati accedat, cuiuslibet noscere promptum sit. & primo Accursius ita exponit, ut tali casu controuersiam esse proponamus: Pater filio instituto, nepote præterito, pronepotem substituit: uidebatur testamentum nullius momenti esse, quia præteritus est nepos: quod expauescendum non est, cum ante filium mortuus dicatur, & idcirco successionem non potuerit rumpere, sed & si pronepos uiuo filio nascatur, idem iuris est quod in adoptiuo quoque pronepote procedit. Verum hic sensus & communiter confutatur, & rationibus quoque minimè probabilis est, nam cum Scauola casum se dubium proponere affirmet, quis hunc intelligi merito dicat, qui antea per illum explicatus fuerat: & quamuis in superioribus nepos tempore testamenti natus esset, hic non esset, minima tamen hæc uariatio rem nihil magis dubiâ facit. Præterea cum in uerbis Iurisconsulti nulla de morte testatoris mentio fiat, cur nos eam præter uerba inducamus? expressus enim cauillus est, si illis uerbis, mortuo patre, deinde auo, etiam proauum mortem addiderimus, nam & quis credat istos casus, quos Scauola tacite notat, ad uersiculum, nam & si filius, ex interuallo præcedentem referri, & non potius ad proximiora? Itaque aliter ex Accursij lectione fingendus casus est, ad hunc modum: Pater filio instituto, & nepote præterito substituit pronepotem, qui apud hostes illis uiuis nascitur, & post mortem eorum redijt: quo casu tanquam suus hæres testatori succedit, sed & si non testatore aut nepote, sed uiuo tantum filio nascatur, deinde post eius mortem redeat, succedet: & non aliter admittetur, quam alius qui apud hostes existens à principe adoptaretur. Verum in primis uelim, paulò diligentius doctiores considerent, quid commune hic intellectus habeat cum uerbis textus: nam præterquam quod ubi dicitur, mortuo patre, exploditur antiqua lectio, & legij, uiuo: dictio quoque, deinde, non conuenit, cur enim, mortuo patre, deinde auo, potius dixit, quam patre mortuo, & auo: cum etiam, si auus patri præmoriatur, nihil referat. Vbi ite in textu de præteritione nepotis, de hostibus, de reditu pronepotis mentio est, nonne hæc sunt mera sonantia? quis sanus uerbum, nascatur, intelligat ciuilitate, cum redit, & non potius naturaliter ex uentre matris? & quis etiam adoptionem à principe factam hic ex uerbis accipiat? ubi de absentia uerbum ullum? & cum adoptio absentis non nisi summa potestate per solum principem fieri possit, quis uerisimile credat, hunc casum à Scauola consideratum? ut certe communi hoc intellectu nil sit prorsus ineptius, qui & diuinaci coniectura, & ex uerborum conturpationibus solum procedat, & in quibusdam quoque ex præcedentibus §. sine superfluo sit. Quamobrem Socinus, ut erat in nostra hac disciplina perquam acutus, ueterum interpretationibus explosis, in hunc ferme modum Iurisconsulti uerba explicat, ut ex consilio Galli ponamus filium nepotem, pronepotemque institutum: accidisseque, ut nepos ab hostibus caperetur, apud quos genito pronepote decederet, qui pronepos mortuo filio & testatore redijt. Et quoniam in nepote ius postliminii locum habere non potuit, uidebatur pronepotem tanquam filium seruui, non posse succedere: quod tamen nimis durum erat: quapropter fauore substinendi testamenti, pronepos suus hæres testatori fiet, nam & iuris fictione potest aliquis suus hæres auo esse, tametsi filium nunquam habuerit, ut si aliquem in nepotem sibi cum adoptasse affirmemus, sed & hæc interpretatio à Iureconsulti uerbis perquam aliena est, cum ut supra diximus, nulla hic mentio de testatoris morte, nec de hostibus fiat: neque id quisquam deducendum ex præcedenti §. opinetur: cum ibi de nepote tractatum sit, qui apud hostes nascitur, non de eo qui in patria natus capiat, ut est Socini casus: nam & falsum est, ex utilitate, quæ in testamentis uerfetur, decisionem hanc substineri: cum & in textu de hoc fauore nihil dicatur: & absonum est, posse testamenti fauore aliquid aduersus legem Corneliâ inducere, cum nec fauor libertatis id possit^b: quin & in textu uerba illa, uiuo filio, superflua, nulliusque effectus essent. Ex his igitur non dubito, quin omnes hæc interpretationes cõmentitiæ & incõcinnæ paulò doctioribus uideant, & in posterum rejiciant, qua de causa sic uerum ipse intellectum de tot ambagibus extricandum censeo, Fingamus ex forma à Gallo & Velleio introducta, filium, nepotem, pronepotem

a glo. in c. susceptum de rescri. lib. vi.

b l. diuus de cap.

c l. commodi-
me. supra co.

institutos, substitutosque: dein euenisse, ut mortuo prius nepote, deinde filio, uiuente proauo, pronepos nasceretur, quæsitum est, an ex prædicto testamento pronepos his succedere possit: & repellendum uidebatur, quasi inefficax testamentum esset, quoniam eius pater non recte institutus erat. Nam institutio ex consilio Galli facta, eum admittit qui suus nascitur: nepos autem cum natiuitatis tempore ab alio præcederetur, ut suus succedere non poterat, & ideo præteritus uidebatur, sed tamen hoc parum obstat: quoniam præteritio hæc nullius effectus esse potuit, cum ante patrem ipse mortuus fuerit, igitur pronepos succedet, qui suus hæres ipse nascitur: & post mortem patris nascitur, quo casu nemo eum in potestate præcedit, quod in patre suo erat contra. sed si pronepos uiuo testatore non nascatur, ut in superiore casu est, sed uiuo solum filio, nunquid illi suus hæres erit? & esse Scauola ait, perinde ac si non eius nepos esset, sed adoptatus in locum filij, siquidem ita illi suus hæres erit pronepos, quando à nemine in gradu præceditur, sicut si ab auo in locum filij adoptatus esset: admittetur ergo ut suus hæres filio, non tamen ex testamento proauit: nam id impossibile est: sed succedet in primo suitatis gradu: nisi fortasse testamenti uerba ita concepta proponamus, ut non instituant solum filium, sed & eum filio substituant, qui illi suus hæres alioquin esset: quamobrem si uiuo testatore & filio natum hunc pronepotem in casu huius ultimi uersiculi admittamus, nihilominus succedet, quam si ex eo, hoc est filio, natus esset adoptatus. Sed huic nostro intellectui aduersari illud uidetur: quod si institutionem ex Galli consilio factam dicamus, cum in eo conditio sit, si post mortem testatoris nascatur, pronepos hic non debuit succedere: quoniam conditio non euenit: nam uiuo testatore natus est, sed ipse arbitror, concepta non fuisse uerba, ut ad litteram in consilio Galli referuntur, sed potius paulo generalius: Si filius me uiuo morietur, tunc nepos: & si nepos, tunc pronepos suus hæres esto, nam cum in superioribus casibus eas questiones recitauerit, quæ & ad Velleium, & ad Gallum referri poterant, subsequitur forsitan istis casibus, &c. ut necesse sit uerba ita concepta fateri, ut ad Gallum & Velleium casus hic pertineat. Et hæc quidem interpretatio mirum in modum conuenire uerbis legis uidetur: nec efficacia argumenta possunt in aduersum deduci, qua de re censeo illi adhærendum, donec aliquid melius aptiusque inueniatur. & quoniam hi casus non magis ad Velleium spectarent, quam ad Gallum, aliquibus fortasse non displicuerit in primo §. casu intelligere pronepotem etiam post testatoris mortem natum, ut hoc ex subiecta materia accipiatur, quod uidelicet Galli consilium ita requirat: nec obstituerint ea uerba, isque mortuo patre, deinde auo nascatur: quoniam solum ea referuntur, ut inde constaret, tamen si nepos uti suus hæres institutus esset, & in alio casu præteritus, testamentum tamen non uitari.

Exhæredationem post mortem filij ualere, si instituti sint uenientes ab intestato: & aliter intellectus §. in omnibus, quam ab alijs fuerit. Cap. xviii.

Nomnibus superscriptis casibus illud obseruari Scauola iubet, ut filius, qui in potestate est, hæres aliqua ex parte instituatur: quoniam frustra post mortem exhæredaretur. Videamus num uerum id sit, & quemadmodum intelligendum, nam si nepotes instituuntur, cum filius moreretur, exhæredatio eo possunt succedere: & tamen exhæredatio hæc uiuente filio confirmari non potest, nec obest Bartoli, Iasonis, cæterorumque responsio, dum in uita filij adiuuari posse eam exhæredationem tradunt, quasi conditio illa, cum moreretur, uitæ tempus amplectatur: quod in odiosis concesserim, in fauorabilibus certe solam mortem comprehendit, at exhæredatio non ualeat, summus fauor est. Quamobrem ipse crediderim, si nepos, uel pronepos, uel similes ab intestato successuri, instituti proponantur, huiusmodi filij exhæredationem ualere, nam si filius uere præteritus, etiam contra naturam conditionalium uerborum, eo casu in consilio Galli pro instituto habetur: quanto magis exhæredatio hæc, quæ expressa testatoris uoluntate defenditur, propter utilitatem nepotum sustineri debet: Igitur si filius exhæredatus morietur, locum institutis nepotibus faciet: si autem superstes erit, tunc regulam admittemus, ne talis inepta exhæredatio filio obsit. nam Scauolam præsentis §. eo casu, loqui arbitror, quo

a l. fin. in fi. de cō
di. institui.

b l. qui duos. de
man. test.

c l. ij. supra eo.

d in prin. l. Bar.

tror, quo filius superuiuat: alioquin & ipse ineptè loqueretur, dum non requiri nepotis & pronepotis institutionem ait, si liberi hæredes instituuntur. nam si filium mori uiuente patre ex Galli Aquilij formula ponamus, nonne manifestè falsa Iuriconsultus traderet? nam & eum qui Gallum superius rependerat, quoniam de nepotis & pronepotis institutione nullam curam adhibuerat, utique non decuit in eo ipso peccare, quo alios damnauerat. quare necessariò eius uerba accipienda sunt, cum filius patri superstes est: nam & à superiore §. continenter, in hunc subsequitur, in illo autem is casus fingitur, quo filius patri superstes sit, quod argumentum aliquem quoque colorem nostræ sententiæ affert: sed multò fortius nos adiuuat, quod paulò inferius in legis Velleiæ tractatu pronepotem succedere Scauola ait: ita demum si pater eius institutus, uel exhæredatus fuerit: admissa enim hac opinione communi, exhæredari non potuit, nisi post mortem, quæ inutilis exhæredatio esset. Quare dicendum est ualere, cum nepos iste ante filium mortuus dicatur, nam responsio, quam eo in loco tradit Bartolus, datū scilicet cohæredem, oppido quam ariolatur, & textū coartat: sicuti quæ à Iasone ibidem referuntur, quoniam de præcedentibus casum uariant, admittenda non sunt.

Legis Velleiæ uerba alia esse, item aliter intelligenda, quam uulgò dici soleat: & si communes interpretationes admiserimus, nihil noui ab ea inductum. Cap. xix.

Explicito Galli Aquilij tractatu, uideamus quemadmodum Velleiæ legis uerba concepta erant: & duo capita habuisse in confesso est, quorum primum ita ad sensum fortasse erat: Qui testamentum faciet, is omnis uirilis sexus, qui ei suus hæres futurus erit, cum nasceretur instituendi necessariò potestatem habeat, quæ uerba quamuis propriè eum hæredem respicere uideantur, qui si nasceretur tempore testamenti, suus futurus erat: tamen Iuriconsultus ad eum quoque ex interpretatione producit, qui solo mortis tempore inspecto, erat suus, tamen si ita uerba sunt, qui testamentum faciet, & cætera. Et ideo in textu non nametsi, sed tamen, pro quamuis legendum puto: alioquin Iuriconsulto Latini sermonis usus repugnabit, & crux interpretibus fixa permanebit, dum in mendosa illius uocis declaratione æternum se torquebunt. Secundi autem capitis uerba hæc referuntur: Si quis ex suis hæredibus suus esse desierit, liberi eius, & cæteri in locum suorum, sui hæredes succedant. Quibus uerbis ex Bartoli & Dyni, cæterorumque sententia addendum est, si in testamento heredes instituti sunt. Sed quarendum est, quo in casu uti his hæc legis dispositio sit: nam nullum caput necessarium esse faxo ostendam. & cum ex primo institui is debeat, qui si nasceretur, tempore testamenti suus hæres esset, nonne id longè antea ex xii. tabularum lege fieri poterat, cum omnes admittant, posthumum suum antiquissimo iure institui potuisse: nec in hoc Doctores ipsi dissentiant, neque aliud exemplum quisquam obijciat, de nepote uidelicet, qui uiuente filio institutus, post eius mortem natus est. nam id speciatim ex Velleia inductum non est, sed ex Scauolæ interpretamento: quod uerbis legis repugnare ipse concedit, quod etsi à Velleio introductum demus, nonne id prius ex consilio Galli producendum erat? tum quia nihil differt, an tempore idoneo aliquid faciamus, an ab inepto incipientes in idoneum conferamus: quam regulam Galli tempore obseruari coeptam, Doctores ipsi fatentur, nam & Gallum ueteres leges non correxisse, sed potius præter eas consilium suum dedisse, uerior opinio est: cum ergo correctorium non esset, cur non extendimus: præsertim cum minor incertitudo hoc quoque casu esset, quam in illius formula: Nec Iasonis responsio recipienda est, qui prius non potuisse nepotem uiuo auo oriturum institui, tradit: quia poterat testator expectare tempus quo nasceretur, & dein eum instituere. nam hoc non considerasse Gallum, ex eo probatur, quia idem statuisset in eo qui uiuente auo natus esset, sed post eius natiuitatem statim uel perisset, uel testamentum facere negocijs prohibitus esset. nam & institutio, se mortuo ab aliquo facta, ad eum trahitur casum, quo posthumus se uiuo nascatur: quod Iasonis ratione attendita, non procederet: sed & posterius legis caput superfluum dicendum esset, nam si iure

e §. etiam.

a l. placet. §. eo.

b l. j. tempus. de
hære. insti.

c Soci. in prin. l.

d l. tractabatur.
de testa. mil.

e l. fi. Co. eo.

duodecim tabularum filio extraneus substitui poterat, quanto magis nepos, & pro-
nepos nati: & ex his si aliorum interpretationes probemus, manifestum, puto, est, ce-
lebratissimam hanc Velleij legem nihil noui induxisse: uerum potius inuilem, super-
uacaneam, indubitati iuris esse, quod non solum absurdum est, sed etiam legum uerbis
repugnat: & in primis dum in lege dicitur, in liberorum locum liberi sui haeredes suc-
cedant: cur uerbum id nouum potius ius induxisse, quam uetus retulisse, non dicamus:
cum & lex Falcidia nihilo magis efficaci uerbo usa sit (hoc uidelicet, haereditatem ca-
pian^t) & tamen nouum ius induxisse nemo dubitat. Sed & Caius iuris autor: ut tales,
inquit, nepotes substituerentur, prouisum est lege Velleia^s; nam si ex XII. tabulis id
fuisse, non debuerat ius illud ad Velleium referre: quoniam quotiescunque lex noua alia
quid refert antiquiore lege prouisum, ea prouisio non ideo nouae constitutioni tribuitur.
exempli causa: praetor ius abstinendi suis haeredibus dedit: quod Iustiniani quoque qua-
dam constitutione sancitur: dicemus ne ideo ius abstinendi ciuili remedio competere,
& non honorario: sane qui dicat, doctiorum sententias conuincetur^h. Quin & si quic-
quam noui antiquae legi adiciatur, illud quod additum est auctori tamen antiquiori tri-
buitur, si uera est Aretini opinioⁱ. Vt igitur a ceterorum, quos uidere mihi contigit, sen-
tentias discedam, suprascriptae rationes me quammaxime impulerunt. & utinam tam
facile uera ipsi inueniremus, quam aliorum falsas opiniones confutare possumus. Sed
tamen (quoniam difficillimum nodum quoquo modo soluamus, nihil interesse, in Gor-
diano Alexander docuit) ita nos opinamur, uerba legis Velleiae, si quis ex suis haeredi-
bus suis haeres esse deserit, liberi eius, & ceteri in locum suorum sui haeredes succedant,
perfecta esse, & nullam institutionem (quod Bartolus & alij faciunt) subinducendam:
& idcirco nihil posteriore hoc capite de successione in testamento sensisse Velleium: sed
solum de successione (ut ita dixerim) suitalis. Nam cum duodecim tabularum le-
ge solus filius sui haeredis locum teneret, nepotes & pronepotes eo defuncto in eius lo-
cum non succedebant, quod etymus in primis ipse ostendit: dicti enim uidentur nepo-
tes, quia successionis paterna potes non erant quemadmodum filij, unde & qui nepos
posthumus nascebatur, alienus dicebatur, cum eo iure suus haeres ex testamento non esset.
quapropter arbitror praeteritos testamentum eo tempore non rupisse. Id & hoc quali-
quali colore probabile est: quod omnium sententia constat^k, eo iure in suis haeredibus
successorio edicto, de persona in personam locum non fuisse: quod quamuis ex eo indu-
ctum non diffiteor, quia abstinendi facultatem non habebant, tamen & hanc rationem
in causa extitisse crediderim. nam & alias differentias inter filios & nepotes annotaui-
mus: qualis illa, filium pure solum institui posse, nepotem sub quacunque conditione po-
tuisse: quod Paulus Castrensis tradidit^l. Non igitur absurdum fuerit, & hanc quoque
differentiam eo antiquissimo iure inter filios, & ceteros descendentes constituere: cum
praesertim nusquam contrarium in ciuili disciplina probetur. at id induxisse Velleium
& eius uerba expressim declarant, & ex Alexandri imperatoris constitutione confirma-
tur, qui ad neptem praeteritam scribens^m: Mortuo, inquit, patre tuo, uiuo auo, sine im-
pedimento legis Velleiae, succedendo in patris tui locum, rupisti aui testamentum, sed
longe clarius Iustinianus Caesar: qui superuixit, inquit, auo pater: quamobrem non
potuit nepos ex lege Velleiae in locum patris sui succedere, & rescindere testamen-
tumⁿ: ut ex his uerbis, nisi manifesta calumnia opprimamur, nostra haec opinio per-
quam dilucide probetur, & aliae confutentur. Ex quibus traditum est, Velleium ca-
sus solum eos introduxisse, quibus testamenta confirmantur, non qui rumpant. non
ne id imperatoriae illi constitutioni aduersatur: Nec obstat eorum argumentum ex Iu-
liani indifficilem casu: quoniam quam ineptum textus ille declaretur, sequente capitulo
ostendam. Sequitur ergo, Velleium lege introduxisse, ut sui haeredes in praecedens
tium mortuorum gradum succederent: non autem quicquam de haereditate locutum.
Sed quoniam necessarium est, ut sui praeteriti rumpant, instituti uel exhaereditati non
rumpant, sequitur uoluisse etiam ut instituerentur, uel exhaereditati fierent: quod pri-
mo capite notatum fuit: quae uerba generalia sunt, & omnem comprehendunt, qui
suis haeres futurus erit. Sed Iurisconsultus, qui caput illud interpretabatur, ea intel-
lexit

f l. 1. §. ij. c. infra.
ad leg. fal.

g l. posthu. de in-
iust. rup.

h Imo. Alex. in l.
necessarijs. de
acqui. ha.

i in l. lex Corne-
lia. de uulga. in
sti. de leg. agn.
succ. in prim.

k l. qui se patris.
C. unde libe.

l in §. nunc de le-
ge. in fin. appa-
ratus.

m l. iij. C. e.

n in l. si quis fili-
um. C. de inof-
fi. testa.

A lex ita omni casu procedere, praeterquam in eo, qui ante a Gallo inductus erat, uidelicet
cum nepos, pronepos, & ceteri, post mortem filij, & dein testatoris, nascerentur: & id,
ne quicquam alienum Velleio tribueret, alioquin ex Vellei uerbis, quae generalia sunt,
etiam Galli casus comprehenderentur. & nostrae huic interpretationi solum argumen-
tum id aduersatur: quod si sustulero, nihil erit quo syncerus iudex auertatur, quin in
sententiam nostram pedibus statim eat. uidetur enim falsum esse, modos in iustitate suc-
cedendi a Velleio introductos, cum etiam tempore Galli nepotes, & pronepotes suc-
cederent, rumpentque testamentum, uerum ipse arbitror, Galli consilium non ideo
praestitum, ne testamentum rumpetur: sed quoniam iniquum illi uidebatur, nepo-
tem ab aui haereditate excludi: qua ratione etiam motus quandoque Iustinianus^o, nepo-
ti non suo haereditatem dedit. Igitur si quando in consilio Galli cauet Scauola, ne te-
stamentum rumpatur^p, id est, non quod Galli tempore rumpetur, sed quod ex lege
Velleiae id postea inductum sit: quamobrem cum dixisset superius, ubi filius & prone-
pos instituti praeterito nepote essent, testamentum rumpi, si nepos filio superstes esset:
subiungit^q eum casum ex sententia legis Velleiae esse. Affirmemus itaque hanc conclusi-
onem, nepotem praeteritum, lege duodecim tabularum, in casu Galli non rumpere te-
stamentum, & ab auita haereditate excludi: quamuis si testamentum factum non esset,
ad successionem uocaretur^r, sed non sequitur, intestato succedit, ergo & contra testa-
mentum: diuersa enim haec esse, & Accursius, & Bartolus, & ceteri omnes auctores sunt^s.
Ex supradictis igitur concludendum est, secundum legis caput nihil antiqui iuris atti-
gisse: primum uero id cauisse, ut instituerentur, qui futuri erant sui haeredes, ne prae-
teriti rumpent, cum iure ueteri non rumpent. ceterum quoniam uerba generalia es-
sant, & antiquos Galli casus comprehendere posse: tamen Scauola, ne inuentione sua Gal-
lus fraudaret, eos solum Velleio uendicauerit, qui ex uerbis Galli non continerentur.
& ex hac declaratione sequetur, Iurisconsultum Scauolam in §. uidendum, addubitalse,
B utrum captiuo filio impediret nepos ex lege Cornelia patri, in sui haeredis primum gra-
dum succedere: & non impediri existimauit, nam si de successione haereditatis loqua-
mur, dubium id magis erit: licet hoc in articulo Socini^t rationes perquam frigidae sint.

Iuliani indifficilem casum non ita a Doctoribus interpretari debuisse, uti fa-
ctum est: & quem sensum habeant illa uerba, non permittit in-
stitui, &c. Cap. xx.

Vbsequitur qui in difficili est casus, Si filium habeas, & nepotem nondum
natum instituas, isque nascatur uiuo patre suo, ac mox pater decedat, quid
iuris? & uidebatur huiusmodi nepotem ex lege Velleiae, ut institueretur,
prouisum non esse: quamobrem non recte institutus, rumpere testamen-
tum, Nam aut loquimur ex primo capite legis, & illud eos proprie respi-
cit: qui si nascerentur tempore testamenti, sui haeredes futuri essent: quod interpretatus
est Scauola: procedere etiam in eis, qui non testamenti, sed natiuitatis tempore, sui haere-
des erunt, at in praedicto casu hic nepos nec testamenti, nec natiuitatis tempore est suus.
Aut quaerimus de secundo capite, & illud in iustitiae successione liberos admittit, qui in
rerum natura sunt. Igitur non permittit institui nepotem, quia non loquitur, quoad successio-
nem nepotis in testamento, sed solum de suorum haeredum iure: uerum uetat rumpi, quan-
do nepos est institutus, uti in casu nostro agit: posterius enim caput solum de successi-
one suitalis (sic facilius intellectus causa loquor) tractat: prius uero de successione haere-
ditatis: sed neutrum hoc casu loquitur. uetat igitur rumpi, quia facit ut in locum filij succe-
dat: & cum reperiatur se institutum, non rumpat. & hoc sensu puto accipienda ea uerba esse, quae
dum quadruplici interpretatione Accursius exponit, nonne uidetur fateri ea se non intel-
xisse: ut non immerito communi sententia reprobetur^a. tamen & illi ipsi auctores suum com-
mentum non defendent, dum idcirco dicunt a Iurisconsulto scriptum posteriori capite, non
permittit institui, sed uetat rumpi, non permittit (inquit) institui, quia prius ea potestas ex
XII. tabularum lege introducta erat, nam si lex XII. tabularum induxisset ut instituerent,
nonne etiam ne rumpent, cum instituti non rumpant: Sequitur uersiculus porro, in quo

o d. l. si quis filium.

p §. nam & si fi-
lius. & §. quid
si is.

q §. & quid si
tantum.

r l. Titius. de su-
is, & leg.

s in l. 1. in princ.
in glo. ij. ff. de
contra tab.

t §. uidendum.

a in d. §. ille casus

Raphaël existimauit Iurisconsultum ironice loqui: at certè Raphaëlem ego ridiculè; alij uerò interrogantis nota scribendum, quod contra uocis naturam est, quare interpretare, Scauolam uelle, nepotem hunc potuisse institui utiliter, hoc est, ex interpretatione legis: tametsi ex uerbis nullo iure potuit: & eadem significatione, utiliter, hic accipiendum est, qua & actionem utilem dicimus, hoc est, quæ ex uerbis legis directa non oritur, sed ex interpretatione conceditur, & quamuis Scauola ita concludat, Iuliano tamen uisum est, non ex interpretatione tantum, sed ex uerbis quoque Velleij casum hunc explicari: nimirum commixtis legis capitibus, cum primum locum habeat, nepote in defectum filij substituto, & secundum generaliter loquatur, si quis suus hæres esse desierit, liberi in eius locum succedant: & sic etiam si tempore testamenti nondum nati sint, & quamuis sui non nascantur.

^b Bart. in l. curat. C. de negotio gest.

ANDREAE ALCIATI PARADOXO-

RVM IURIS CIVILIS LIBER

QVARTVS.

PROOEMIUM.

INOLEUIT apud nostros professores ea consuetudo, ut quotiescūq; legem aliquā interpretent, ex ea quædam pronunciata eliciant, quæ notabilia dicuntur: tum ex eis ad Accursij, mox Bartoli cōmentarios transeant, eosq; referant, & ad uerbum penè explicent, quem morem tametsi pinguioris Mineruæ scholasticis nō omnino inutilem credā, studiosis tamen nihil conducere arbitror: quod uidelicet nimis longa hæc interpretatio in causa est, ut integro anno sex, aut rursus totidem leges, & non eo amplius exponantur, at non ita nos docuit in Digestorum proœmio Iustinianus, aut Vlpianus ipse, si dum prætorū edicta declarat, eius exempla sequamur, quamobrem hinc factum est, ut cum ex pluribus responsis eadem notabilia colligantur, repetita toties crambe in causa sit, ut ingentia hæc in iure ciuili uolumina conscribantur: nemoq; sit tam ieiunus & sterilis, qui non fluentis uocis hæc (ut Lucretij uerbo utar) scaturigine quamplurimis uoluminibus exuberet, accedit his, quod barbaris uocibus maxima quæq; inculcantes, eademq; sapius referentes, dum cōmentorum triplicationes, quadruplicationesq; & expositionum nouas expositiones inducunt, ingentem librorum cumulum conficiunt, quod si exemplo ueterum scriberetur, quos interpretes uix capit bibliotheca, enchiridion cōprenderet. Deum Opt. Max. testor, ea quæ relaturi sumus cum à me ex hac recentiorum consuetudine scripta essent, sesqui uolumen occupasse, & nunc Latine dicta uix breuissimum libellum implent.

Bonorum possessionis definitionem, tametsi nihil subinducamus, ueram esse, Iurisconsultumq; optimè defendi: tum alia quædam responsa declarata secus, quam ab alijs traditum sit. Cap. 1.

^a l. ij. §. 1. de bono poss.

^b in rubr. C. qui admi.

BONORUM possessio est ius persequendi, retinendiq; patrimonij, siue eius rei, quæ cuiusq; cum moritur, fuit^a. Definitio hæc bonorum possessionis quamuis à Labeone, Vlpianoque Iureconsultis tradita sit, uulgò tamen tam malè accipitur, ut uel bonam illam definitionem non esse, uel aliqua illi addenda esse uerba, fateri necessarium sit: & cum conuenire etiam hæreditati uideatur, Accursius differentie causa adiungi debere existimat, non simpliciter ius, sed ius prætorium esse, quod tametsi Bartolus, Alexander, Corneus reprobent^b, nihil tamen adferunt, quo definitio hæc sustineatur. Vt igitur huiusce rei ueritas prodeat, scire debemus, quotiescūq; accidit ut aliquis moriatur, in demortui locum ante aditam hæreditatem quoddam ius succedere, quod defuncti personam refert: idq; ius hære-

A ius hæreditatem dici, cum Bartolus autor est^c, tum alij penè omnes probant, acquiritur autem & ex lege XII. tabularum, ut in agnatis, & ex senatusconsultis, qualia sunt Orfitianum, Tertullianum, & id genus similia, plerūq; ex constitutionibus principum: & hi omnes modi iuris ciuilis sunt. est & alius, qui iuris prætorij est (quamuis extra ordinem specialis casus, quando conceditur, dubitari soleat^d) & ad possessionem bonorum petendam inductus est: & quamuis bona ipsa aliquis apprehenderit, non tamen dicitur bonorum possessionem habere, donec prætorem adierit, & officio iudicis perat bon. poss. sibi decerni: & prætor decreuerit, est igitur bonorum possessio ius persequendi: quoniam qui officium iudicis implorat, persequi dicitur^e. & huiusmodi petitio persequutio est, & extraordinaria actio, retinendiq; quoniam tametsi bona ipsa retineamus, persequimur tamen, ut prætor decernat: & ideo copulatiua dictione usus est Iurisconsultus: quoniam quamuis retineat aliquis, necessarium tamen est, ut persequatur, nam si communem cæterorum sententiam probaremus, debuisset disunctiua legislator uti, non ea coniunctione. & cum dici soleat bonam definitionem ex proprio, & genere, & differentijs constare^f, in hac ius ad genus, persequendi retinendiq; ad differentias propriumq; refertur. Nam per bonorum possessoriam hæreditatis petitionem si retinemus, non persequimur: & per hæreditatem neq; nobis, quod habemus persequendi ius est: sed in bonorum possessione aliter est, cum etiam si res possideamus, necessarium tamen sit iure ueteri decretum, quod nec mutatum esse defendi posset: licet in contrariam sententiam frequenius itum, superioribus libris ostendimus^g. Igitur in quacūq; bonorum possessione, etiam propriè loquendo, hæreditatem adiri fortasse non falsò profitebimur: cum idem iure prætorio, bonorum possessio nobis acquirat, quod ius adeundi in ciuili lege. hinc Imperatores Diocletianus, Maximianusq; Augusti, puberem agnoscentem bonorum possessionem, posteaquam ei fuerit hæreditas delata, pro hærede gerere non ambigi testantur^h, quamobrem si quis ciuili aliqua sanctione hæreditatem adire prohibitus, coram prætore decretum interponente, adire se hæreditatē dixerit, rectè agnouisse eum bonorū possessionem, cū Fulgostioⁱ crediderim: dicemusq; adiuuasse hunc hæreditatem propter bonorum possessionem, hoc est, ius adeundi, quod prætore autore concessum est. Sed quid si dicat uelle se hæredem fieri: & licet bonorum possessores loco hæredum sint, non tamen idem iuris esse, quod superiore casu arbitror: cum tametsi æquiparentur, bonorum tamen possessor hæres non sit^k: nec enim sequitur, hæreditatem habet, ergo hæres est. & hanc definitionem ita intelligendam esse, etiam Bartolus existimauit^l: sed quoniam obscuris admodum uerbis loquitur, posteriores ea non percipientes, aliter atq; aliter declarauerunt: uariāq; aduersus Iurisconsultum argumenta effinxerunt, ut ante nos natare quopiam Delio (quod in prouerbio est) indigerent.

Cur ex agnitione bonorum possessionis filius familiæ non obligetur, noua ratio allata, cæteris confutatis: & quid sit uotum in iure ciuili. Cap. 11.

Vrex omnibus contractibus, præter mutuum & uotum, filius familiæ obligatur, ex acquisitione bonorum possessionis non obligatur: an quod huiusmodi agnitio uoto, ut Bartolus ait, æquiparatur: cum ex sola uoluntate pendeat, & ut diximus, uotum non obliget: quod Paulo Castrensi, Alexandro, Aretino, Iasoni non uidetur^a, cum solo animo subsistat uotum, at in bonorū possessione etiam quædam facta requiruntur, ueluti ut uoluntas ipsa exprimatur, & ut decretum interponatur, sed hæc replicatio me parum mouerit, quoniam tametsi ea, quæ deo uouemus, nulla demonstratione egeant, cum is cordis scrutator sit^b, & mentem solam cōsideret: uota tamen, quorum in iure ciuili mentio est, aliam significationem habent, nam inter pollicitationem & uotum hoc interest, quod illa promissio est simplex reipu, uel ciuitati facta: uotum uero dicitur, cum principi aliquid promittimus^c: nam quamuis princeps se acceptare non profiteatur, ex uoto tamen obligamur, præterq; si filij familiæ simus. Igitur cum uotum ex unius tantum contractu concipiatur, & in eo factum requiratur, hoc est uerborum promissio, potest dici ali-

^c in rubr. ff. de acq. qui. heredi.

^d §. septima. inst. de bon. pos.

^e l. pecunie. §. persecutionis. de uerb. sig.

^f in l. 1. ff. de dolo.

^g lib. ij. cap. xij.

^h l. puberem. C. de iur. ac libe.

ⁱ in l. si. C. qui adm.

^k §. quos autem. in l. ij. de bon. pos.

^a in l. qui aliena. de acq. heredi.

^b xij. q. v. si qd.

^c l. si quis rem. §. uoto. de polli.

quam similitudinem cum bonorum possessione hereditateque habere: cum huiusce modi aditio solum unius factum exspectat, & declaratione animi opus sit, ergo ab argumento recentiorum hoc pacto Bartolus defendi potest: quanquam non multum nobis arrideat, ut quoniam in aliquo similis uoto sit bonorum possessio, idcirco idem ius habeat. certe & contractus uoto similes sunt, & tamen diuersa semita gradiuntur, an igitur uerius, quod Raphael Comensis, Ioannes ab Imola, Paulus & Alexander ipsi malunt^d: id esse, quia filius ipse, cum nihil sibi acquirat, sed patri omnia lucretur, æquum non fuit eum obligari, cum secundum naturam sit, ad eum pertinere onera, cui emolumenta præstantur, sed hoc facili admodum, & uulgato argumento exploditur: nam cur non idem in contractibus, in quibus licet commoditatem patri filiusfamilias acquirat, ipse tamen uinculo ciuili tenetur? an ergo quod Decius senior & Iason crediderunt^e, qui hereditatem aiunt ius indiuiduum esse, nec pro parte acquiri posset quamobrem cum pater totum sibi emolumentum adipiscatur, ad eum quoque, non ad filium obligationes, hereditariæque onera pertinere merito debuerunt: sed & contractus indiuidui sunt^f, ut merito à Decio iuniore confutentur, nam & si in oneribus hereditarijs eorum sententiam admiserimus, non tamen quicquam oberit, quo minus filius ipse ratione quasi contractus, hoc est, aditionis per eum factæ, debuerit hereditarijs creditoribus obligari: non ex ære alieno, quod testatur debuit, sed ex suo ipsius contractu: an uero quod Aretinus autumat^g? is tradidit filium non obligari: quoniam nihil sibi acquirat, qui non ex se, sed propter patrem adeat: nec in illo ius resideat ali quod, sed solum quædam adeundi facultas, quæ iuris non est. In iuribus igitur filiusfamilias obligatur, in ea facultate minime: quia iuris non est, cum ius ipsum in patre resideat, solumque quod facti est, in filium transeat. sed & hoc falsum ipse putauerim, cum Iurisperitorum responsis traditum sit^h, ius adeundi in seruorum filiorumque persona situm esse, quamuis in bonis dici non possit: quoniam ab aliorum iussu, patris uidelicet, uel domini robur omne dependeat: nam & ita Bartolusⁱ frequenter scripsit, & alij^j eum imitati sunt. Conuincitur enim expressa lege, potestatem eam adeundi non facti, ut Aretinus putauit, sed iuris esse, nam etiam si facultatem eam facti dixerimus, cur non idem iuris esset in contractibus, qui facti esse putantur^k? an itaque uerius Decij iunioris ratio^l? qui filium adire pro patre ait, & ideo id non agere ut se obliget, quamobrem præter uoluntatem suam obligatus dici non debet^m, uerum (te appello Deci) cur non & in contractibus idem præsumimus, cum eorum commoditas ad patrem deuoluatur? quod si obligarentur in aditione filij, certe præter eorum intentionem id factum credibile non est, cum & scire leges præsumanturⁿ, & illarum dispositionibus contractibus suis obsequi^o. Quid igitur dicendum est? ipse aut à Bartolo minime discedam, aut non idem iuris creditoribus hereditarijs, quorum opera in aditione necessaria non est, acquiri dixerò, quod in contractibus ipsi, qui cum filiofamilias contrahit, ex cuius persona substantiam contractus capit: in his ergo obligatur, in illo non obligatur. solet enim ex Accursio^p tradi, factum, in quo quisquam uersatur, longè efficacius esse, quam quod nil agentis per alios quaeratur.

Materna bona ad filiosfamilias iure digestorum ratione dominij pertinent: firmissimisque id rationibus defendi, licet contraria opinetur Doctores. Cap. 111.

^d in d. l. q. aliena.

^e in l. iuris. C. qui admi. l. i. in l. j. eo. tit.

^f l. si quis aliam. de sol.

^g d. l. qui aliena.

^h l. pretia. ad legem fal.

ⁱ in d. l. pretia. in l. fi. C. de pa. in l. is potest. de acq. hered. in l. nec em. de li. leg.

^k l. consilio. de cur. fu.

^l in d. l. j.

^m l. non omnis. si cer. pet.

ⁿ l. leges. C. de leg.

^o l. quidam. de uer. obl.

^p l. j. C. si ad ued.

^d l. placet. de acq. qui. hered.

^b in l. j. C. q. adm.

^a bamus, & tam ueram esse opinamur, quam quæ maximè est: & pluribus legibus probari iamiam demonstrabimus: & in primis in tractatu de inofficioso testamento Iurisperiti Pauli autoritate substatetur^c: qui si pater inofficiosum uxoris suæ testamentum dicat, uictoriae commodum filio parere eum tradit, nam quis Iurisperitum intellexisse solū de iure adeundi merito interpretetur, ut Bartolus facit: quid enim commodi in eo est, si statim, ubi filius adiit, integrum ius in illis bonis patri quaeritur^d? patris utique, non filij commodum est, qui ipse pleno iure fruatur, utilitatem enim, quæ nec momento apud filium resideat, non considerari, uulgo notum est^e: nam & cum illis uerbis patrem Iurisperitus ratione utilitatis prætereat, & filio commodum quaeritur^e, quàm quæso absurdum est, eum illis uerbis exclusum accipere, qui semper fruatur: & eum nominare, qui nec momento dominus futurus sit: sed & longè clarius pro nobis est Caius iuris auctor, qui in titulo ad Tertullianum^f: Sacratissimi, inquit, imperatoris nostri oratione cauetur, ut intestatæ matris hereditas ad filiumfamilias, tametsi in aliena potestate est, pertineat. quæ uerba si ab his Doctoribus annotata fuissent (primus enim ipse, ut opinor, responsum id animaduerti) certe nemo non hanc iussisset in sententiam, quæ eo uerborum contextu pluribus modis probatur: tum quod uerba cum effectu accipienda sunt, tum quod minime pertinere creditur, quod momento pertinet^g, adde quod & Bartolus, pertinere, inquit, ad nos ea res dicitur, quæ nostram utilitatem spectat, si enim aliorum opinionem sequeremur, nulla esset filio utilitas, nec aliquod commodum, nisi fortasse spes quædam succedendi in patris bonis, quam iure ciuili reprobata, nec considerandam sapissime Bartolus scripsit, & alij consenserunt^h. nam & si acquiri filio huiusmodi bona & deinde patri, unà cum alijs senserimus, Iurisperitus ineptè locutus esset, cur enim dicat sacratissimi principis oratione cautum quod ante eum Orfitiano senatusconsulto traditum erat: quod si exemplo Iustiniiani docemur, nefas esse aliquem legum à se latarum titulo defraudari, nonne impudenter à Iurisperito factum essetⁱ? qui quod Orfitiano tribuendum fuerat, principis orationi adscribit, nam & Iulius Capitolinus, summæ fidei historicus, in Marci Antonini philosophi, & imperatoris uita, eum de bonis maternis legem tulisse auctor est, ut dubio procul apud me sit, sacratissimum hunc principem esse, cuius Iurisperitus mentionem fecerit: eius enim orationibus alia quoque cauta esse, alibi ex digestorum uolumine apparet: quale illud, ne transactio in alimentis admittatur^k, & si qua similia. & si hanc opinionem sequamur, respondendum erit duobus argumentis, quorum primum ex Iuliani responso deducitur^l, is in tractatu, si quis omnia causa testamenti, tradit, si in bonis maternis nomine filij pater bonorum possessionem petierit, & aduersus edictum committat, in patrem legatorum actionem dandam: sed cum lex illa ante Marcum Antoninum ædita sit, eo iure bona omnia patri quaerebantur, Iulianus enim in consilio fuit Hadriani imperatoris, qui diu Marci auus fuit, quod apud Aelium Spartianum in Hadriano relatū est, sed & dicere possumus, ex eo Iuliani responso nihil in nos probari, cum in eo nil sit quo exprimat, hereditatem patri acquiri: nam quamuis nomine filij bonorum possessionem adierit, possumus interpretare adijisse eius mandato, cum bonorum possessio per procuratorem agnosci possit^m, & quamuis in patrem actio legatorum detur, ita dari fateamur, non tanquam in dominum, sed uti aduersus procuratorem, priusquam rem ratam filius habueritⁿ, nam si communes interpretationes ibi traditas sequamur, necessarium erit ariolando subinducere, rem ratam à filio habitam, de qua re in textu uerbum nullum. Secundum quod nobis aduersari uidetur, est argumentum quod ex contrario legis sensu conficitur: etenim probari uidetur in bonis maternis iussum patris nepotes, qui in aui potestate erant, reque fuisse^o, ut hereditatem adirent, quamobrem nihil actum esse: quod si aui iussionem implorassent, aui acquiri: quod ex Ricciardi opinione ego interpretor, acquiri ratione ususfructus, non tamen quicquam iure dominij ad eum transire, acquiri enim etiam illud dicitur, quod ratione traditionis tantum acquiritur^p: quod & in uerbo accipere plerumque annotauimus. Igitur nihil obest, quin nostra hæc opinio probabilis sit, quæ duabus quoque Caesarum constitutionibus adiuuatur, quarum prior^q: bonorum, in-

^c l. filius. de inof. testa.

^d in l. iij. §. item si quis. de leg. pr.

^e l. fi. C. de bon. quæ lib.

^f l. pe. ad Tert.

^g in l. si quis. §. pertinere. ff. de eden.

^h in l. fi. C. de pac.

ⁱ in l. ij. §. tanta. C. de uet. iur. enu.

^k l. cū bi. de trans.

^l l. si filius meus.

^m l. Paulus. de acq. qui. hered.

ⁿ argu. l. filiusfamilias. de procur.

^o l. j. C. de bon. mat.

^p l. filiusfamilias. de acq. qui. hered.

^q in l. naturalis. de præscr. uer. in prin.

^q l. j. C. qui adm.

quit, possessio etiam emolumentum patri allatura: ut implicatiua illa particula ostendat aliquam bonorum possessionem esse, quae emolumentum patri non adfert, sed quoniam uariis responsionibus argumentum id eliditur, posterior constitutio, quae Iustiniani principis est^r, paulò ualidius impellit, qui, in ueteris, inquit, iuris obseruatione multas esse res animaduertimus, quae extrinsecus ad filios familiās ueniunt, & minime patribus acquiruntur: quemadmodum in maternis bonis, quid enim magis propriè ius uetus interpretabimur, quam digestorum, cum huiusmodi ita soleat à Iustiniano appellari^s? Non me latet pro communi sententia induci posse superscriptum Pauli, uel ut alij codices habent, Triphonij libro disputationum VII. responsum, si dum in eo dicitur, alij commodum uictoriae parari, non alij, sed illi legatur: intelligamusq; de filio accusante loqui Iuriconsultum, non de patre, sed contra hanc lectionem omnium antiquorum codicum, quos equidem uiderim, fides est; negari tamen non potest, conueneri iuris articulum hunc esse.

Qui iure civili praescriptione xxx. annorū legitima hereditate excluditur, num uti cognatus tantundem temporis habeat: & qui iuri civili renunciauit, num ex cap. unde legitimi succedat: & an bon. pos. unde cognati, hodie sublata sit. Cap. IIII.

Um tres gradus in successione praetor fecerit, liberorum, legitimorum, & cognatorum: & quamuis ab uno quisquam exclusus sit, nihilo tamen minus ex alio capite succedere eum permiserit^a, dubitatum est, num idem iure civili sit, ut si filius familiās per praescriptionem xxx. annorum ab hereditate patris repellat^b, possit dein uti agnatus admitti, uel xxx. alijs annis transactis, tanquam cognatus hereditatem capere. & in facti quaestione interrogatus Bartolus, posse respondit^c, quem Baldus, deinde & Alexander^d, ceteriq; probauerunt; nemoq; in praesentem diem animaduertit, inter consilia Bartoli Franciscum Tigrinum contraria opinatum^e: quam sententiam audacter aduersus aliorū rationes tue tur. Siquidem quamuis iure praetorio tria haec capita constituta sint, ut omisso uno, alterum super sit, non tamen id considerari iure civili credit, quod filio tantum hereditatem defert; non quidem ut agnato cognatoue, sed solum uti filio, alioqui iure civili emancipatus, uti cognatus admittitur, quod falsum est^f: sed omnino magis noua quaedam in eo consilio opinatur Tigrinum animaduerti: nam cum nouissimo iure differentia agnationis, cognationisq; sublata sit, eum qui à capite, unde legitimi uocant^g, uti cognatū quoq; repelli existimauit, correctaq; in hoc uetera iura, quibus simul differentes hi successione modi credebant: quod & in amplioribus cōmentarijs Angelum sensisse quandoq; annotaui^h. Sed haec posterior opinio haudquaquā mihi defendi posse existimatⁱ: nam cum lex, qua huiusmodi agnatorū cognatorūq; differentia sublata est, idcirco sit promulgata, ut latior uia in successione esset^j: cur cōtrarium effectū hoc casu operari debeat^k, non uideo: praesertim cum differentia ibi tollat^l, quae inter unū qui cognatus, & alium qui agnatus esset, habebat. quod ergo in diuersis personis statuitur, in eadem extendendum nō est^m: cum in correctorijs, quae lex in simplicibus loquitur, ad casum mixtum trahi nō debeat. sed & cum capita haec ex iure praetorio inducta sint, lex civilis solum conformis discipline respectu correxisse existimanda est, non propter edictum praetorisⁿ. Cum enim diuersa sint, alterū alteri nil conferre potius credendum est, nisi expressim res constet. sed & dubium est, si agnatus aliquis, qui iure civili admittitur, repudiauerit, num ex lege praetoria per caput, unde legitimi uocantur, hereditatem queat adipisci^o: & ex Bartoli uerbis posse dicendum est, dum eum qui senatusconsulti Orfitiani beneficio renunciauit, non habere bon. pos. legitimis concessam arbitrat^pus est: sed haec sententia omnibus suffragijs rejicitur^q, quam tamen nos esse probabilem existimamus. Nam cum praetor his bon. pos. unde legitimi uocantur cōcedat, qui ex lege XII. tab. uel constitutione, uel senatusconsulto uocant^r: & qui semel repudiauerit non uocetur: consequens est, ut nec bono. pos. illi cōperat, connexae enim sunt, bon. pos. unde legitimi uocant^s, & iure civili hereditas^t: quamobrem una sublata, tolli quoq;

^a l. i. §. quibus de success. edict.

^b consil. cxxix. quidam habuit.

^c in l. ij. de acqui. hered.

^d consil. clviij. praedictae rationes.

^e §. emancipati. insti. de succ. ab int.

^f Ang. in repe. l. qui se patris in ij. col. infra. unde libe.

^g in aurb. de success. ab int. in principi.

^h arg. l. legata generaliter. de adi. lega.

ⁱ l. si ita. de iniur. rup. Mod. in §. qd si tantū.

^j §. repet. insti. de seru. cog.

^k uide Alex. in l. fi. C. unde legi.

^l in l. j. C. quando non pe. pa.

^m l. generaliter. unde leg.

ⁿ l. ij. §. si. unde le.

A quoq; aliam uerisimile est^p, nam & Accursius^q, licet obscuris uerbis, tamen pro nobis est, dum filium qui bon. pos. unde liberi uocantur repudiauerit, ita demū sibi ipsi succedere tanquam legitimū tradit, si iure civili uiam adhuc habet. & hoc est quod dicitur, cessante legitima successione non admittendum. & quamuis alibi praetor se admittere testetur eum, qui iure civili haeres esse potuerit^r, intelligendum est, & etiam in praesentiarum possit, quod ex eius sequentibus uerbis colligi potest: nec obstat regula iuris, quoties ex duplici iure quisquam uocatur, uno repudiato aliud superesse^s: quoniam eam tunc ueritate niti crediderim, cum altera uia alteram non respicit: quod in casu nostro non est, cum in huiusmodi connexis utrunq; simul tollatur. & haec sic defendi posse opinor, ut tamen in filio qui in potestate morientis fuerit, nullum locum sibi uendicent: quoniam is tamen iure civili remotus sit, tamen tria capita adhuc ex iure praetorio illi remanebunt^t, nimirum quia hoc casu sese haec iura ex edicto non respectant.

Quid in causa sit, ut hereditas non adita non transmittatur, reiectae aliorum rationes, & noua assignatur. Cap. V.

Vr nondum adita hereditas non transmittitur? Cum huius rei tres rationes assignarentur, clarissimus legum interpret Iason falsas esse eas existimauit^a: atq; ita confutauit, ut nemini dubium foret, quin ea quae dixerat, quam uerissima essent. quamobrem ipse in huius rei causa esse arbitratus est, quoniam ius adeundi in bonis nostris non est^b: & idcirco ad nostrum heredem illud transmitti, iuris regula prohibemur^c. uerū uideamus, nū uera sit haec ratio: siquidem nequaquam ueram esse, semper opinatus sum, & quandoq; disputaui: ius enim adeundi esse in bonis nostris existimauerim: & huiusmodi hereditatis capescendae spem iure civili probabilem esse, ex Bartoli uerbis annotaui^d: is tradidit eam spem, cuius euentus in nostra uoluntate consistit ratione nostri, non aliter, quam si re fruere mur, cōsiderari: cū, si nos uelimus, res omnino exitū habitura sit: quod si ex alterius animo finis dependeat, tunc secus esse^e. quapropter si seruo uel filio familiās hereditas delata sit, antequam adeant, dominus uel pater spem iustam in illis bonis non habent, quoniam seruus uel filius ut adeant, cogi non possunt^f, cum quamuis iubente domino posse eos, nolle adire, Alexandri cōstitutione clarū sit, sed cum hereditas ipsis agnatis, uel liberis hominibus scriptis in testamento defertur (qualis est nostra quaestio casus) tunc spes illa approbatur, & ius adeundi in bonis eorum esse constat^g, cum & de huiusmodi spe idem iuris esse, quod de ipsa re, ueterum auctoritate doceamur, & Bartolus ipse quibusdam exemplis ostenderit: ueluti dum post mortem legitimū rescripto fieri spiritū non posse, indistincte scripsit^h, quoniam agnatis praedictū fieret: quamuis enim nondum adita hereditas sit, iuste tamen sperant se adituros, & idem obseruat atq; si adijissent: quin & idem, iustam spem habere eum cui fidei commissaria hereditas debeatⁱ, autumat, & non aliter iudicari, quam si ea iam restituta esset^j, nam & si domino relicta sit hereditas, si seruum manumiserit, & seruus occisus sit, ex Iuliano^k traditum est, per Aquiliam legem non aestimationem solum serui, sed & hereditatis eius causa amissa domino restitui, ut expressim constet, spem illam probabilem fuisse, & in bonis domini illud ius ante manumissionē saltem legis dispositione extitisse. Igitur minime admittendum puto Iasonem, dum ius id adeundi in bonis nostris esse abnegat, praesertim cum allegata ab eo lex, nō recte percepta sit, sed sententiam nostram ex Bartoli declaratione tueatur: quamobrem huiusce rei aliam rationem esse arbitror. Scire itaq; debemus, hereditates in eius personam deferri, quem testator elegerit: qua de causa si is ab humanis decesserit^l, integra re non debet hereditas, eius heredi concedi, quem testator ipse non nouit, singamus, me tibi mandare, ut centum Titio des, poteris ne alteri dare? minime uerò, cum mandati fines sedulo obseruari deceat^m. nam & dispositio, quae unius mentionē facit, etiam in fauorabilibus, ad alium tamen trahenda non estⁿ. Item & quod alicui in beneficium uel propter merita conceditur, personam non egredi testatum manet^o. in contractibus quoq; ius acceptandi in heredem non transire eadem ratione proditum est^p. Igitur cum quis institutus est, & illi delata est hereditas, si

^p intranslato de constit.

^q in d. l. j.

^r in d. §. fi.

^s l. quoties.

^t l. j. §. nunc uendendum, de suc. edi.

^a in l. emancipata. C. qui ad.

^b l. precia. ad legem sal.

^c l. reperitur. eo. tit.

^d in l. fi. C. de pa.

^e d. l. precia.

^f l. cū proponas. C. de ha. insti.

^g Io. And. in c. iuris igno. de re. iur. Aretim. consil. vij. in ul. ti. col.

^h in §. quid sit tantum.

ⁱ in §. duo fratres. facit quod no. in l. qui duos. in pe. col. de reb. dubijs.

^j l. inde Neratius. §. idē Iulia. ad leg. Aquil.

^k d. l. precia.

^l ut nota in l. pe. ff. sicert. pet.

^m l. Titius. ubi Aret. de libe. & possib.

ⁿ l. merito pro socio.

^o l. iij. de ser. expor.

^p l. iij. de ser. expor.

interim moritur, ad heredem non transmittit: quoniam ea praesumitur instituentis uoluntas esse, ut is quem instituit habeat, non quispiam alius. quocirca felicissimi imperatores Theodosius & Valentinianus, si ante apertas parentum tabellas filij deceisset, ad liberos hereditatem transmittere eos posse sanxerunt^q, ne ob casus humanos aut hereditate nepotes fraudarentur, & aduersum autum desiderium alij insperato hereditatis commodo fruerentur, en igitur quemadmodum defuncti ipsius praesumpta uoluntas transmissionem uel locum habere suadet, uel uetat: siquidem & Baldus, Iason & Socinus^r causam cur legata transmitterentur, non aliam tradunt, quam testatoris uoluntatem: & id tertiae legis argumento, quae in digestis de leg. i. est. si igitur in legatis ita est, cur non idem in hereditate esse asseramus? nam etiam ius bonorum possessionem contra tabulas implorandi, Baldus, Cornueus, Alexander non transmitti existimant^s: quod idcirco esse interpretor, quoniam ea persecutio aduersatur testatori, & contra autum desiderium est. quilibet ergo suus haeres transmittit, cum is credatur patris animus esse, ut transmittat: itemque quoniam is ipso iure est haeres, quod si illi substitutum esse additum proponatur, nulla sit transmissio^t, cum ius illud suorum heredum tollatur, unde testatoris mens aduersari praesumitur: sed & in infante idem dicendum est, cum non modicus amor testatoris erga infantis parentem uideatur, qui illi per filium acquiri uolebat^u. Concludendum igitur, transmissionem non fieri: quoniam instituentis mens regulariter ea praesumitur, ut illi quem instituit solum esse consultum uelit, fiet ergo transmissio, cum uoluntas haec ad instituentis haeres porrigitur, ut in superioribus casibus: sed & cum haeres institutus constitutionum beneficium annum habeat ad deliberandum, si interim moriatur etiam transmittit^x: tum ne legis autoritate fraudatus uideatur, tum quod uerisimile est, heredem institutum, si uixisset aditum fuisse. nam & quouiscunque haeres uel ex facto alterius, uel poenae alicuius timore impeditus non adit, transmittit eum delatam hereditatem & acquum est, & Bartolo, ceterisque uidetur^y, sicuti & infans non suprascripta tantum ratione transmittit, sed etiam quia ob aetatem occupatum uerisimile est, cum facultas ad fuisse, aditum fuisse. & si hanc rationem admiserimus, solum illud aduersabitur, quod ea ratione obseruata, uniuersale fideicommissi ius non transmitteretur, cum tamen communi ceteris sententia Bartolus transmitti autor sit^z. uerum efficacibus argumentis opinio haec non substat, ut Lancellotus, Decius & Iason asseruerunt. & ideo Accursius nunquam transmitti ubique censuit, quod etiam si frequentiora seceremus, dicendum est, idcirco transmitti, quoniam haeres qui adiit semel ratione spei uere obligatus est^a. quoniam haeres ad eundem uidetur cum fideicommissariis contraxisse, eo que nomine illis obligatus est, at in directa hereditate, ante aditam nemo obligatur, quaesitum enim aliquod ius in causa est, ut in fideicommissarij heredem fideicommissum transeat, ueluti indistincte uidemus, ubi ab herede adita hereditas est, etiam si in continenti moriatur, tamen omnia transferri, quoniam eius patrimonium factum est, plenumque ius illi acquisitum^b.

In bonorum possessione cur praesentia iudicis necessaria sit, non in hereditate.

Cap. VI.

a in l. si. C. qui admi.

b extra de uot.

Ubi in acquirenda bonorum possessione necessario praesentia iudicis requiritur, in hereditate non requiritur: Iason treis huiusce rei rationes refert^a, & satis firmis argumentationibus reprobatur. Ipse uero in causa esse opinatur: quoniam nullo iure quisquam sola uoluntate obligatur, praeterquam civili iure, quamobrem cum hereditatis aditio de iure civili sit, ex solo heredis animo oritur obligatio: at bonorum possessio iuris praetorij est, quod in obligatione aliquid ulterius praeter mentem, mentisque expressionem expetit: sed haec ratio multipliciter conuincitur: quo enim argumento probabit Iason, iure civili tantum ex sola uoluntate aliquem obligari: nam iure pontificio ex uoto quilibet obligatur^b, quod solius mentis opere consistit. Idem quoque iure praetorio dicendum est, si praetoris in bonorum possessione decretum, solum confirmationem respicere, non autem aliquid noui inducere crediderimus.

crediderimus. decretum enim iudicis autoritas est ab eo interposita^c, autoritas autem nihil nouat, solum rem gestam confirmat^d: quamobrem etiam re transacta interponi potest^e. nam & confirmatione ius denuo inductum non facere, ex Baldi^f, aliorumque responsis plusquam manifestum est. Si igitur bonorum possessionem animo acquiri, decretoque confirmari dixerimus, quae Bulgarini & Decij sententia esse uidetur, totum Iasonis fundamentum corrui: nam & haec ratio quaestionis ipsius cardinem non attingit. admittamus Iasonis pronunciata uera esse, cur a iuris autoribus inductum non est, ut in bonorum possessione quis obligaretur, si aliquid aliud extrinsecus ab eo factum esset: puta si conuentum cum creditoribus hereditarijs proponeretur: nam etsi eius dicta probauerimus, in bonorum possessionibus, quae civili iure conceduntur, qualis est septima illa extraordinaria^g, praesentia iudicis opus non esset: quod falsum puto, cum generaliter dicatur, in bonorum possessione qualemque testationem sufficere. quid ergo dicendum est? & uix posse ueram rationem excogitari crediderim: attamen si fors locus est, dixerim, in bonorum possessionibus decretum necessarium fuisse: quoniam nam praetor eas introduxit, uoluitque in eis paulo maiore diligentia uti, quod ius civile non fecit, cum decretum non in suo, sed in praetoris aere proprie esset. Nam & Baldus Iacobusque Butricarius, & Nicolaus a Neapoli^h, cum quaereretur, cur ius civile cum stipulationem adiunxisset, ut actionem pareret, praetor pactum nullo auxilio prosequi uoluit: quia (responderunt) stipulatio a civili, pactum a gentium iure inuentum est: plus autem pullos nostros quam alienos fouemus. His accedit, quod ius danda bonorum possessionis mixti imperij est: quapropter omne ab arbitrio praetoris descendit: quod alibi a nobis tractatum estⁱ.

Quanta differentia sit inter iustam hereditatem & legitimam: pugnantia si mul iura a duello exempta, tum error recentiorum ex Latinae linguae ignorantia.

Cap. VII.

I quisquam emphyteoticarium fidei causa agrum stipulatus sibi sit, & suis heredibus legitimis, tractatum est, an de heredibus ex testamento, an uero de his qui intestato succedunt, actum uideatur. & dubio procul eminentissimus in hac scientia Alexander^a interrogatus, eos solum intelligendos respondit, qui intestato succedunt: quoniam hi proprie legitimi heredes dicuntur: opinionisque suae illud argumentum adfert, quod in titulo pro socio^b haec Iuriconsulti uerba legantur: de illo quaeritur, si ita societas coita sit, ut si qua iusta hereditas alterutri obuenerit, communis sit: quaeritur quid sit iusta hereditas, utrum quae iure legitimo obuenerit, an etiam quae ex testamento: & probabilius est, ad legitimam hereditatem tantum hoc pertinere. Ex his igitur probari Alexander putauit, legitimam hereditatem proprie dici, quae ab intestato debetur: non enim differentia est, an iustum siue legitimum dicamus, cum hoc a lege, illud a iure, quod idem est, proueniat, sed huic sententiae de uerborum significatione Iuriconsultus Paulus aduersatur^c, qui lege obuenerit hereditatem, inquit, non improprie quis dixerit, quae ex testamento defertur. & quomodo haec dissoluantur, simulque non repugnent, maiores nostri ut explorarent diu & multum se fatigauerunt. Fulgosius non improprie in praedicta lege interpretatur, id est minus proprie: quae interpretatio commendatione non indiget: sese enim ostendit, maximamque pre se fert calumniam. Bartolus & Albericus Rosatus^d, cum exploratum haberent, ex distinctionibus subdistinctionibusque nullum non argumentum euitari: aut, inquit, hereditas legitima a lege profertur, & proprie utraque significationem habet, aut ab homine, & eius appellatione ea solum uenit, quae ab intestato debetur. Huic rei rationem eam esse, quoniam quae ab intestato capitur, continenter ex lege capitur: sed alio casu non confestim ex lege, sed ex testamento debetur, quod tamen ope legis ualeat, uerum merae nugae haec sunt: nam si appellatione hereditatis legitimae, in legum uerbis ea uenit quae ex testamento conceditur, cur non & in uerbis contrahentium idem esse dicamus: num ualeat argumentum de lege ad contractus: num licet eisdem nos uti uocabulis, in eodem significatu quo & Iuriconsulti accipiunt: num contrahentes uerba accommoda-

c l. j. C. de praem. cum rubr.

d C. quando dec. opus.

e l. si quis mihi b. §. iussu. de acquir. hered.

f in l. qui indign. de sen. doct. in l. more. de iuris. om iudi.

g §. septima. in §. iussu. co.

h in §. de constitution. in §. de act.

i l. v. de uer. obl.

a consil. lvi. secundo uolu.

b l. iij. pro socio.

c l. lege. ff. de uerbo. sig.

d in d. l. lege.

e Bal. in feud.

dare, sicut & sensum dispositionibus legum videntur: nonne legitimum dicitur, quod quoquo modo à lege vires capit: quid nunc cum legitima conuentio sit, & quidem proprie, quae ex partium contractu concepta est, & non continenter à lege uenit. quis enim credat, ex his argutiolis proprietatem uerbo abalienari: ut quoniam à testamento descendit, legitima non sit. Sed & praeceptores nostri corruptum codicem arbitrabantur, & apud Iurisconsultum legi debere credebant, haereditate quae ex testamento defertur, non proprie legitimam esse: quod & ridiculum est, & alijs legibus rationeque uincitur: cur enim proprie legitima dici non debet, cum legitimam tutelam, legitimam conuentionem dicamus: denique omne legitimum, quod auctoritate legis factum est: Sed ut rem ipse finiam, ex Latinae linguae imperitia hanc quaestionem non decisam adhuc esse proculdubio existimo, ut tamen rudiores, planeque barbari quidam iuris sectatores necessarias bonas literas Iurisperito non esse praedicent: minime tamen ille praedicaturus sit, qui ex Alexandri imperitia propter eius consultationem iniquum iudicium suscepit. Igitur sciendum est, iustum non simpliciter dicitur, quod à iure provenit, sicut quod à lege legitimum, sed eo amplius dictio haec eam habet emphasim, ut illud significet quod omni ex parte perfectum est, & cui ad rem, de qua agitur, nihil deest. Hinc apud T. Liuium, historiae grauiusculum autorem, iustum praedium, non quod leue certamen sit, sed in quo omne praedij pondus uertatur. exempla ex humanioris literaturae auctoribus in hanc rem adducit GVLIELMVS BVDÆVS, uir doctus & diligens, dum id ipsum in nostra lege interpretatur. Sed & in Apologia 11. Apuleius de patruo, qui fratris filio insidiabatur, ut haeres ei esset: sciebat, inquit, intestati pueri legitimum magis, quam iustum heredem se futurum: iustus enim non erat haeres, quoniam indignus propter demerita. ceterum nostri muneris fuerit, ostendere, idem quoque legibus Romanis probari: & in primis, testamentum, inquit Iurisconsultus, est uoluntatis nostrae iusta sententia de eo quod quis post mortem suam fieri uoluit: intelligemus ne iustam, id est, legitimam: minime uero. nam & codicilli legitimam sententiam continent, ineptaque esset ipsa definitio, quamobrem iustam interpretare plenam, perfectam, & cui maior diligentia addi non possit. Fingamus puerum ex filia familiam natum, quae inscio patre nupsit, si is moriatur priusquam sententiam suam de matrimonio proferat, erit ne legitimus infans: certe erit, & tamen iustus filius non erit. In confesso est, natos ex concubina priusquam in uxorem ducta, secuto matrimonio legitimos dici, num & iustos filios proprie appellabimus: & non appellari crediderim, cum Iustinianus: debent, inquit, filij qui post concubinam nuptias nascuntur, fratribus prius natis agere gratias, quorum beneficio ipsi sunt iusti filij. nam & iusta uxor Iurisconsultis dicitur, quae uere uxor, & perquam solenniter ducta est, non quae simplici sponsione uxor est, tamen legitima sit: qua ratione & Iurisconsultus tolli naturalem obligationem iusto pacto dixit, nimirum illud sentiens, quod uulgo pactum uestitum appellamus. itaque ut ad rem redeamus, iustam haereditatem iuris autor definiuit, quae ab intestato capitur: quoniam ea non ex lege solum, sed & naturali ratione, ex bono & aequo debetur. Merito igitur iusta appellatur, id est, quam omni iure praestari conuenit, quod in haereditate non est, quae ex testamento debetur, quae casu quodam defertur, & plerumque ad extraneos pertinet. Legitimam ergo haereditatem proprie appellabimus, tam quae ab intestato, quam quae ex testamento capitur: nec obstant ea legis uerba: & probabilius est, ad legitimam haereditatem tantum pertinere: quoniam quamuis simpliciter appellatione legitimae haereditatis utraque ueniat, cum tamen superius Iurisconsultus locutus sit de ea, quae ex testamento obuenit, & ex altera sermonis parte ostenderit se non generaliter illud nomen accipere, sed solum pro ea quam iustam diximus, ex Iurisconsulti mente, in una tantum significatione capi debet: nam & solemus dicere, unam partem dissensionis ex alia declarari: item alioqui generalia uerba ex praecedentibus, uel sequentibus coerceri.

Qua ratione

Qua ratione ius accrescendi introductum sit, & num ex tacita defuncti uoluntate oriatur. Cap. VIII.

Vit quaestionis, qua ratione accrescendi ius fuerit inductum: & communiter dici solet, ex iuris regula id euenisse, qua prohibetur aliquem pro parte testatum, pro alia intestatum esse. igitur ne id accideret, prouisum est, ut quae haereditatis portio uel repudiatione, uel morte haeredis uacaret, ad cohaerem per ius accrescendi transferretur: quam rationem quatuor argumentis confutauit Iason. uideamus an defendi possit: & primo ab eo adducitur ius accrescendi, non in causa testamenti solum, sed etiam in succedentibus intestato locum habere: & tamen hoc casu nemo dixerit, eam iuris regulam quicquam operari, cum omni modo semper mortuus, de cuius haereditate agitur, intestatus remaneat. Sed huic argumento ex iuniorum quorundam sententia dici posset, eum qui nullo condito testamento moritur, tacita uoluntate id agere, ut haereditas ad proximiores deuoluatur: tacita autem haec uoluntas pro quodam quasi testamento est: quamobrem si iuri accrescendi locus non esset, portio repudiata illi accederet, quem minime testator habere uolebat. Verum haudquaquam ego concesserim, regulam iuris, quae de testamento loquitur, ad causam intestati produci, tanquam tacita haec uoluntas pro testamento sit. consequens enim esset, quamlibet dispositionem de testamento uerba facientem, ad intestatos trahi: quod nimis nouum est. quam ob causam aliter nos opinamur, superscriptam uidelicet rationem in testamentis ius accrescendi induxisse: at in intestatorum successione aliam regulam, quod uidelicet iuribus absurdum existimatur, si quisquam scissa haereditate, portionem unam accipiat, aliam repudiet. qui enim intestato succedunt, legis iussu coniuncti, per ius potius non decrescendi succedere uidentur, tanquam principio solitum adeunti quaesitum sit, quamobrem inuitis quoque crescit. Secundum, quo mouetur Iason, argumentum est, quamuis ab initio non possit quisquam partim testatus, partim intestatus decedere ex intercapedine temporis, postea tamen potest: ueluti si adita haereditate per querelam pars euincatur, uerum quamuis portionem aliquam de haereditate auferri fateamur, haeres tamen qui adiit insolidum haeres est, & in omnibus bonis successit. Sed & in quaestionis nostrae casu, si deficiens ex repudiatione portio non accresceret, censeretur principio quis in totum testatus non esse, cum quamuis renunciatum deinde sit, repudiatio tamen per fictionem trahatur retro. Tertium Iasonis argumentum est per locum, quae à consequentibus uocamus, si enim uera esset superscripta ratio, ius accrescendi in contractibus locum non haberet, cum hi nihil ad testamenta pertineant: & tamen in contractibus id iuris obseruari manifestum est. quapropter si adiuncto socio rem aliquam coparauerim, adiectioque illa non ualeat, tota emptio ad me eo iure spectat. Verum enim uero animaduertendum est, ius accrescendi considerari, cum portio uel morte, uel repudiatione deficit, quod in eo exemplo non est, ut nihil ad rem facere illud opiner. ceterum non negaui, in contractibus ius non decrescendi locum habere: cuius rei ratio in promptu est, ne uidelicet quod suum est quisquam amittat: quamobrem nihil sibi in eis uendicare ius accrescendi, opinione quoque communi testatum permanet. Quarta eius argumentatio ex Iurisconsulti responso deducitur, nam si quisquam pluribus partibus haeres institutus sit, habeatque substitutum, non tamen partem accipere solam potest, sed aut omnes illi capiendae sunt, aut nulla. en igitur quemadmodum una recepta ceterae accrescunt, quamuis potuissent ad substitutum pertinere. nec quorundam responsio satis congrua est, qui ideo hoc casu ius accrescendi concessum arbitrantur, ne res in pendentem interim sit, cum posset euenire, ut substitutus repudiaret. Nam cur in pendentem saltem non stetit, donec deliberaret substitutus an adiret: cum quaelibet haereditas in pendentem esse dici possit, antequam ab haerede adeatur. quamobrem ego dixerim, ex tacita testatoris uoluntate inductum, quae huiusmodi praesumitur, ut institutum uoluerit omnes habere partes. nam in substitutione haec uerba, si primus haeres esse noluerit, intelliguntur si in totum haereditatem non capefecerit: haec enim sectiones odio non carent: nam & appellatione rei in dubijs de tota intelligimus, & plurium partium contractibus actum tacite uidetur, ut omnes accipiantur, ut in hoc quoque communis Iurisperitorum sententia recipiatur, qui

a in l. j. C. quando non pet. & in l. re coniuncti.

b l. conficiuntur. de iure codicil.

c l. i. & ij. de aeq. here. Bar. in d. l. re coniuncti. in ult. quest.

d l. circa. de inoff. test.

e l. iij. §. utrū. ff. que in frau. pa. l. si tibi homo. §. cum seruus. de leg. i.

f l. fundus ille. de contrahen. emp.

g ut not. in l. si mibi & Titio. de uer. ob.

h l. si solus. de acqui. hered.

i Bar. in d. l. si solus. 1. as. & Mo.

k in d. l. re coniuncti.

l ut ibi per Are. l. nemini. de leg. i.

m l. quod si uno. de in diem ad.

o l. si duobus. de test. mil.
p l. si ex duobus. de contra tab.

ius illud ex tacita testatoris uoluntate prouenire existimarunt: idque uulgo dicitur: quae uis mihi ipsi aliter quandoque uisum sit, cum in bon. poss. contra tabulas ius accrescendi detur, & tamen persecutione eam animo testatoris aduersari, nemo non dixerit^p.

Quemadmodum intelligendum sit, inter diuersis modis succedentes iuri accrescendi locum non esse. Cap. IX.

a in l. re coniun-
cti. in col. lviij.

b in l. j. C. quando
non pe.

c l. sed cum patro-
no. ff. de bon.
pos.

d l. etiam. §. si de-
bita. ff. de bo. li-
bert.

e d. l. unica.
f d. l. unica.

g l. j. C. de te. mil.

h in l. si totam. de
acqui. hered.

i l. j. ff. de bo. li.

k l. si mihi. §. Ti-
tio. ff. de uerb.
obli.

l Iason in l. re con-
iuncti. in xxxvij
col. & in d. l. j.
C. quando non
pet.

m l. heredem. ff.
mand.

VLgata regula est, inter diuerso iure succedentes iuri accrescendi locum non esse: cuius rationem Iason arbitrat^{us} est, ne diuersa censeantur eadem²: at Decius, quoniam in similitudine aliquam habentes facilius transiri po- test, quae rationes perquam leues sunt, & nullius momenti, ut ex illis agno- sci possit, iuris hanc regulam ab eis minimè intellectam esse, sed & tale il- li interpretamentum à Salyceto praestatur^b, ut diuerso iure succedere dicantur, quorum aliqui bonorum possessionem secundum tabulas, alij contra tabulas acceperunt: uel si qui iure praetorio succedunt, cum collegae ciuili iure admittantur, quod & si quosdam uti testati hereditate uendicare proponatur, alios ab intestato uocatos, diuerso iure suc- cedere, dicendum ex Salyceti sententia erit: quamobrem his casibus nullum iuri ac- crescendi locum esse. Verum nos longè aliter opinamur: & idcirco inter diuerso iure succedentes, siue ciuili, siue praetorio, aut secundum tabulas, uel contra tabulas, locum esse huic iuri arbitramur: ita tamen ut eodem titulo ueniāt, puta ex institutione omnes, uel titulo hereditario omnes: & hoc ex ratione qua inductum illud ius supra probauim^{us}, ne uidelicet quisquam partim testatus, partim intestatus credatur, siquidem hu- iusmodi ius non tam succedendi modos, quam portiones ipsas respicere, satis & super constat. Quamobrem si patrono praeterito libertus aliquem instituerit, qui hereditate non adeat, dubitatum est, num quoniam dodrans patrono debetur, cetera quoque hae- reditas, tanquam dodrantis accessio illi exhibenda sit: & non deberi Iurisconsulti respon- so cautum est^c: cuius rei rationem eam dixerim: quoniam hoc casu nil contra iuris re- gulam committi potest, qua diximus ius illud inuentum esse, ut idem testatus, intesta- tusque non dicatur, patronus enim heredi nullo modo coniungitur, non ex dispositio- ne testatoris, cum alter institutus, alter ab eo praeteritus sit: nec etiam ex coniunctione legis, cum haeres ex institutione uocetur: at patrono dodrans titulo institutionis mini- me debitus sit^d. Portio itaque patroni, sicut & portio legatarij ex suprascripta ratione hae- redi accrescit, non quae heredis est patrono legatario ue, cum tunc iuris illa regula nihil attingatur, quamobrem & si quisquam iure speciali succederet, quamuis diuerso iure, ne tamen contra illam regulam committatur, ius accrescendi uiam sibi facere, & Baldus, & Pontanus, & Alexander existimarunt^e: adiuuaturque hac sententia Imperatoris An- tonini constitutione^f, qui si à milite condito testamento aliquis in paganis haeres insti- tutus sit, alius uero in castrensibus, castrensiu repudio facto, paganorum heredi ea non accrescere tradit, si liquidò probatur, testatorem castrensia bona ad eum pertinere noluisse^g, quoniam uoluntas militis in expeditione occupati pro iure seruatur: alioqui si non probetur, quamuis diuerso iure successio illa nitatur, ius tamen accrescendi oriur, tamen enim miles idem testatus & intestatus mori possit, in dubijs tamen eius senten- tiam ex communi regula interpretamur, ex his quoque consequens est, ut Aretini pro- nunciatum quoddam paulò diligentius perpendamus: is tradidit^h, si qui diuerso iure succedit, in locum eius subrogatus sit, qui eodem iure ueniebat, ius accrescendi esse: quod uereor ne uerum non sit: hac enim in materia locum non esse subrogatis uidebatur: alioquin in bonorum possessione, quae in bonis libertorum deferitur, ius accrescendi non esset: quod falsum est, subrogata enim ea bonorum possessio est in locum contractus societatisⁱ, in quo non ambigitur, quin excludendum ius illud sit: nam & in emptore hereditatis non transire quidam opinati sunt^k, cum tamen ad heredem, cui subrogatus est emptor, pertineret^l. Ipse igitur & hoc casu ex praedicta iuris regula crediderim por- tionem heredi accrescere: ceterum teneri eum, hereditatis emptori augmentum il- lud restituere, cum in huiusmodi contractu uenditor emptori promississe censeatur, quicquid lucri hereditatis ergo sibi accesserit^m.

Posthumus

A Posthumus num hodie in testamento paterno exheredari possit, & qua causa: & opinio quaedam Iasonis confutata. Cap. X.

VLt quæstionis, num posthumus exheredari in paterno testamēto possit: & huiusmodi exheredatione ualere, Alexandri imperatoris constitutione expressum est^a, quod etiam Iustiniani lege approbatur^b. & quamuis ita illis sanctionibus institutum sit, interpretes tamen legum, penè dixerim omnes, in aduersam sententiam iuerunt, suaeque opinionis columnā hanc cim causis filios exheredes facere^c, ex quibus nulla est, quae in posthumum locum sibi arrogare possit, quanquam igitur Alexandri, aliorumque edictis olim exheredatio hanc permitteretur, recentiore tamen iure concessa non est: corrigunturque hac potissimū ra- tione ueteres leges. At Fulgosius^d aliter sensisse, & quidem probabilius, nobis uidet^{ur}: existimauit enim testamentum quo posthumus exheredatur, ipso quidem iure ualere, licet inofficiosi querela expugnari possit, diuersumque ius in hoc ab alijs filiis esse, qui si causa non expressa exheredes esse iubeantur, ius dicendi nullum habent, nec interpre- tum aliorum argumentatio eum quicquam mouet, cum & iure ueteri causa in exhere- datione filiorum aliqua iusta requireretur^e: & tamen posthumus tunc exheredari po- terat, & hac ratione urgeri se Paulus Castrensis fatetur^f: quamuis & ipse extra aliorum ordinem nihil promoueat: nos nouo quoque argumento cum Fulgosio sentimus: nam cum singulariter iure ueteri concederetur, ut posthumus etiam sine causa exhere- dari posset, consequens est, ut lex noua nihil in eo statuisset existimetur: cum regula sit uulgo notior, quam ut hic explicari debeat: posteriorem legem, quae aliquid noui in- ducat, ad casus speciales iuris ueteris produci non debere^g: quā tamen intelligendam puto, cum casus illi speciales eisdem terminos respiciunt, in quibus noua lex lata est: alioqui si contractus aliquis, seu quaelibet dispositio, etiam plurima & uaria priuilegia habeat, comprehenditur tamen in lege, quae generaliter de contractu, dispositione ue men- tionem faciat: probaturque id ex Iurisconsulti quodam responso^h, qui in testamento mi- litari competere bonorum possessione contra tabulas testatur: quoniam praetor gene- raliter locutus est, & id me annotasse memini, aduersus Iasonis quandam opinionemⁱ, qui municipalem legem generaliter de contractibus uerba facientem, in dote accipien- dam esse negabat ex suprascripta regula: quoniam dotis priuilegia plurima sunt, & quae notauimus diligenter obseruanda sunt, cum qui hac dicat, regulamque eam declarat, alium reperies neminem, sed & in proposita quæstione uideamus, an possit aliqua cau- sa exheredatione digna hodie posthumum impingi: & uidetur posse, si pater reus sit la- sae maiestatis: nam poterit auus nepotem posthumum ea causa bonis suis arcere, quod & rationibus probabile est: tum quod constitutio ea Iustiniani, non in XIII. tantum causis, sed & in perduellionis crimine procedit, ut frequentiore sententia traditum esse Alexan- der & Iason testantur^k, tum quod in filiorum fauore introducta est^l: at si exheredari hic ne- pos prohiberet, damnū illi fieret, cum fiscus ex paterno delicto filij bona hoc casu sibi uendicaret^m. His accedit, quod si filium incapacem testamento pater praetereat, testamentum substinet: atque ita Bartolus sensit: nepotē autē hunc non falsò incapacem dixeris: nam lex in tali crimine, filij, inquit, etiā proximorum hereditate ac successione habeant indigni.

Cur, & quomodo instituto competat bon. poss. contra tab. beneficio praete- riti, & non querela beneficio exheredati, ratio noua, tum ueteres à iunioribus defensae. Cap. XI.

VLx duobus fratribus, altero praeterito, alter institutus sit, & praeteritus bo- norum possessionem contra tabulas petierit, eius beneficio idem remedium instituto quoque competit^a: quamobrem quaesitum est, si filius hic non praeteritus, sed exheredatus proponatur, cur eius beneficio institutus ad inofficiosi querelam non possit admitti^b: & uariae rationes referuntur, quae tamen recentiorum autoritate & iudicio reiectae sunt^c, uideamus ex illis quamnam defen- di possint: & Decius senior in causa esse in primis tradidit, quoniam querela hanc cum

a l. ij. C. de con-
tra tabu.

b l. maximum. in
fi. C. de libe.
pre.

c §. aliud quoque.

d in l. si qs in suo
C. de inoff. te.

e l. cum ratio. de
bo. dam.

f in d. l. si quis in
suo.

g l. sciendum. qui
sat. cog. glo. ibi.

h ff. de test. mi. l.
in fraudē. §. fi.

i in l. j. in not. ff.
sol. mari.

k in auth. non li-
cet. C. de li. pr.

l in §. & quid si
tantum.

m l. quis quis. C.
ad l. lul. ma. est.

a l. post mortem.
§. fi. ff. de con-
tra tabu.

b l. mater. ff. de
inoffi.

c Iason in l. fi. de
lib. & po.

d ff. de le. prest.

e l. iij. de inoff. tes-
ta. l. maximū.
C. de libe. prest.f l. liberi. C. de in
off. test.g l. Papi. ff. eo. d.
l. maximum.h glo. in l. bis uer
bis. ff. de here.
insti.i l. filium. de con-
tra tabu.k Corn. in d. l. ma-
ximum.l l. si duo. de leg.
prest. l. illud. §.
fi. de cōtra tab.m l. equissimū. de
sec. tab. l. si duo.
§. proinde.n l. si. de lib. &
poss.o l. si duobus. §.
7. de cōtra tab.p l. ij. C. de cont.
tab.q l. si. §. sancimus
C. de lib. p.r l. filio. de iniust.
rup. l. non un-
quā. de leg. pr.s l. non putauit.
§. fin.

t §. aliud quoq.

odosa sit, & longè minus alio remedio fauorabilis, interpretatione adiuuanda nō fuit, c
ut exheredatī beneficio ad institutū traheretur, odij autem causa hæc in promptu est;
nam rupto per bonorum possessionē contra tabulas testamento, naturali æquitate quib-
busdam consanguineis legata conseruantur^d; at eo per querelam rescisso, omnes testa-
menti partes corruunt, naturalisq; illa æquitas nihilo obseruatur. nam & prætoris di-
spositiones ex æquo & bono magis dependent, quàm quæ iure ciuili introductæ sunt,
at querelam ad ciuiles, bonorum possessionem ad prætorias cōstitutiones pertinere, ne-
mo dubitauerit. his accedit, cum exheredato querela cōpetat, non æquè fauorabilem
esse, atq; id remedium est, quod præteritis filiis conceditur, cum exheredati præteritis
peiores iuris præsumptione existimarentur. uix enim est ut qui iudicio patris damna-
ti sunt, boni reperiantur^e, quamobrem iure ueteri filius paterno testamēto exheres esse
iussus, ingratus præsumebatur^f. alia ratio huiusce rei etiam affertur, inofficiosi uideli-
cet querelam personalem iniuriā uindicare: quamobrem extra personam iniuriā asse-
ctam non extendi: & quamuis præteritio quoq; pro iniuriā habeatur^g, non tamen ita
personæ affixa censetur, quemadmodum exheredatio est, quæ specialiter fit. nam &
passim dicimus, grauiorem eam iniuriā esse, quæ nominatim dicitur^h, quàm si genera-
liter facta sit; cum & in præteritione humanius sit, obliuionem præsumere, quàm pa-
terni affectus erga filios tam insignem notam. Sed & hanc aliam rationem idem inter-
pres refert, querelam nisi hæreditate adita non competereⁱ; quamobrem cum institui-
tus semel adierit, testamentum aditione confirmatum, ab eodem impugnari non de-
buit, & idcirco querelæ locum esse, eius respectu iniquum erat: & quamuis plures hæ-
redes iustituti proponerentur, illis qui nondum adijissent concedi neq; debuit, ne me-
lioris conditionis fieret qui postremus deliberauit, quàm qui primus hæreditatē adiit.
& ex his manifestum est, omnes has rationes defendi posse, si ita accipiatur uti à nobis
explicatae sunt: alioqui recentiorū argumenta non parum studiosum hominem auer-
tent. Sed & omnino ueriores esse nostram hanc sententiā opinor, querelam institui-
to non competere, quia is ex institutione hæres esse potest, querela autem subsidiariū
remedium est, & nunquam competit, nisi cessante alio omni legis auxilio: quod ex Iu-
stiniani legē Corneus Philippus annotauit^k. Quomodo autē beneficio præteriti liceat
institutio bonorum possessionē contra tabulas petere, magna est inter nostros interpres-
tes altercatio, quam nos paucissimis finire possumus. Sic igitur censendum: ut si filio
præterito alius parū gradus institutus sit, tunc is quoq; bonorum possessionē contra ta-
bulas petere possit; cum enim is omnino successurus intestato esset, æquū putauit præ-
tor, ne omnimodo tabulæ nullæ censerentur, permittitq; aduersus tabulas agi^l. quod
si lapsu anni exclusus sit præteritus, tum instituto concessum est, ut secundum quoque
tabulas possessionē petere possit^m. instituto autem extraneo, certissimū est tabulas pe-
nitus nullas esseⁿ, nec contra tabulas possessionem peti posse: cessat enim tum omnis
causa & spes conualidationis^o. quapropter si quæ iura ab instituto petitam bonorū pos-
sessionem dicunt, intelligenda sunt casu quo peti iure potuit^p, ut quia parū gradus hæ-
res præteritus erat^q, & his consequens est, ut si institutus ex testamento uirilem portio-
nem consequi potest, in eorum præiudiciū, quibus integra legata ex testamento per-
edictum reseruantur, contra tabulas petere nequeat^r, filio præterito testamentū appro-
bante, quod si uirilem consequi non potest, etiam approbante præterito, ipse & contra
tab. possessionem petere^s, & nullas iure ciuili dicere eas poterit.

Ius dicendi nullum filio sine causa à matre præterito quauis cōpetat, nō tamen bon.
poss. contra tabulas competere, ut Angelus, Pontanus, & Iason tradiderunt; & cur
non decernatur, aliam rationē esse, quàm alij crediderint. Cap. XII.

Vre ueteri cum matris præteritio pro exheredatione haberetur, Iustinia-
nus Cæsar lege lata sanxit, ut tam pater, quàm mater filios nominatim in-
stituerent, uel exheredarent, addita ex XIIII. aliqua causa². Igitur eam
legem posteriores interpretati sunt, ut si filium cum causa à matre præteri-
tum proponatur, testamentum ualeat, præteritioq; illa pro exheredatione
sit; quod

A sit, quod si sine causa præteritum dicamus, ius dicendi nullum illi competat^b. quam-
obrem dubitatum est, num bonorum possessio contra tabulas illis hodie concedatur,
possint uel ab intestato unde liberi à prætore uocantur succedere: & Angelus Pon-
tusq;^c, contra tabulas matris possessionem illis decerni posse, existimarunt, quoniam
iure antiquo id prohibebatur, non alia de causa, nisi quia præteritio pro exheredatione
erat, exheredatum autem à bonorum possessione prætor repellit^d; at hodie aliter est,
quapropter correctæ ratione legis, censetur correctæ lex^e. & hanc opinionem secutus
Iason, alio argumento cōfirmat: regulam enim iuris esse, ut is cui iure ciuili ius dicendi
nullum concedat, iure prætorio bonorum possessionem contra tabulas petere possit^f.
cum igitur in foeminarum testamentis ius dicendi nullum competat, bonorum quoq;
possessionem decerni dicendum est: quod eo fortius uerum esse arbitrat, quod Iusti-
niani eam legem antiquas non corrigere, sed hoc casu tantū præter eas procedere, opi-
natur: in limitatis igitur admittendam extensionem, ut quæ lex in iure dicendi nullum
loquitur, ad bonorum possessionem contra tabulas producat, sed omnino à ueritate
hæc dissidere crediderim, uidenturq; argumenta eorum multipliciter falsa esse: & in
primis iuris ueteris rationem solam eam esse, quod præteritio pro exheredatione habe-
atur, minimè cōcesserim, sed & idcirco præteritis à matre filiis, bonorum possessionem
illam non decerni, quia sui hæredes non sunt^g, nec iure prætorio instar suorū ut eman-
cipati admittuntur, foemine enim in potestate filios non habent, quamobrem nec suos
hæredes habent: prætor autem bonorum possessionem his concedit, qui uel sui sunt,
uel sublato emancipationis uelo, pro suis habentur. nec Iasonis sententia recipienda
est^h, qui eandem cum præcedenti rationem hanc esse, multis uerbis ostendere conat;
quasi Iuriconsultus dum posteriorem hanc refert, uir admodum rudis, & Barata aure,
rationem proximam omiserit, longius summotam attigerit, quod planè uerisimile non
est; ut omnino Iasonis has argutias explodendas censem, nam & fortasse uerò prio-
rem illam Doctorum rationem falsam esse opinabimur, nec filios à matre præteritos,
idcirco ab ea bonorum possessione excludi credemus, quia pro exheredatis sint, quos
prætor rejicit. si enim ita res se haberet, consequens esset, ut filius à patre minore por-
tione, quàm legitima sit institutus, cum in reliqua exheres censeatur, beneficio præteri-
ti contra tabulas persequi non posset, quia exheredatū nec ex se, nec ab alijs commissio
edicto admittuntur, quod tamen à iuris ratione abhorretⁱ, ergo clarum est, exhereda-
tionem, quæ ex præteritione inducitur, filium à bonorum possessione contra tabulas
non remouere, siquidem & in edicto prætoris hi solum repelluntur, qui exheredatio-
ne notati sunt: quia iudicio patris indignos, non putauit prætor dignos, ut admitteren-
tur^k, at filius præteritione exheredatus, non existimatur aliqua nota affectus esse^l, cum
præteritio non tam iniuriā, quàm obliuionem respiciat: quin & se exheredatos præ-
tor non admissurum pollicetur, qui solenniter & rectè exheredati sunt^m. At in præteri-
to nulla exheredatio solennis intelligi potest, non enim hic queritur, an purè, an no-
minatim, an à gradu exheredatus sit: sola nominis suppressio exheredationem hanc
facit, de qua minimè locutum prætorem, magis probabile est, cum in ea nihil solenne
sit. Igitur potius crediderim, solam eam rationē esse, ut filij bonorum possessionem nō
petant, quia nec sui sunt, nec suorū instar habent: quæ ratio hodieq; proceditⁿ: quam-
obrem nihil à iure ueteri hoc casu immutatum, uerius est, quod & si eorum rationē ue-
ram esse cōcedamus, non ideo tamen à nostra opinione recedendum erit, cum falsum
sit, correctæ ratione legem corrigi^o, multorumq; calculo contrarium approbetur, nam
& ratio de substantia legis non est: quamobrem lex & irrationabilis & iniusta, est tamen
interim lex, donec abrogetur^p. qua tamen de re diffusius à nobis alibi tractabit. Sed &
recepto hoc pronunciatum admittendum est, correctæ ratione legem corrigi, si ratio ipsa
generaliter corrigatur: quod in nostro casu non est, cum tunc solum antiquetur, cum fi-
lius sine causa præteritus est: quod si cum causa præteritum asseramus, ius antiquū re-
manet, ut Accursius existimauit^q, & sequiores alij probauerūt. & ex his primum eorū
argumentum elidi crediderim. Aliud est, quod ex regula deducit, ubicunq; iure ciuili
ius dicendi nullum competit, & bonorum possessionem contra tabulas prætorum dea-

b gl. in §. exhere-
da. in auth. de
here. & fal.c in l. ij. C. de con-
tra tabu.d l. non putauit.
ff. eo.e glo. in l. j. de
leg. tut.f l. j. §. uocantur.
ff. eo.g l. illud. §. ad te-
sta. ff. de contra
tabu.

h in d. l. ij.

i Bar. in l. Papi.
§. meminisse. de
inoff. test.k l. non putauit.
§. si. ex duob.
in prim. ff. eo.l Iason in l. si. de
li. & post. in
ij. col.

m d. l. nō putauit.

n d. l. nō putauit.
§. j. & l. filium.
in si. prim. ff. eo.o Aret. in l. ij. de
uulg. & pupil.p Mod. in C. cum
omnes. de cōsti.

q Areti. in d. l. ij.

in vij. col.
q d. §. exhereda-
tos.

cernere. Nam generaliter id uerū nō esse primò dixerim. siquidē si foemina municipa li lege, quē stantibus masculis succedere prohibetur, institutis extraneis à patre prateri ta sit, cōpetere illi bonorum possessionē contra tabulas, cōmuni sententiā dici solet^r, & tamen à iure dicendi nullum arceri, sed & si demus, regulam eam generaliter uerā esse, non tamen argumentū ita deduci potest, cum tunc demū uel limitatis, uel in correctio- rijs argumentū per eum locū concedat, si regula à iuris aliquo autore posita expressim inueniat, non si à recentioribus ex pluribus legibus cōpacta sit^s, ut hæc est, nam & con- cedi potest, prætorem contra tabulas bonorū pos. dedisse, illis quibus ante se ius dicen- di nullum cōpetebat; sed in proposita quæstione, cum noua dispositione ius ciuile filio in matris testamento facultatē eam dederit, ratione iuris ciuilis tantum intelligi debet, non autē ad prætorij extendi; alioqui cum iure prætorio agnatis unde legitimi, cogna- tis unde cognati uocantur, successionū capita præstita sint, dicendū esset hodie cogna- tos, unde legitimi uocantur, admitti: quoniam sublatā nouissimo iure ea differentia est: quod nemo non aspernabit^r. quamobrem fatendum est, hodieq; præteritis filiis in tes- tamento matris bonorum possessionē contra tabulas abnegari: & idcirco nec bonorū possessionē unde liberi uocant^r, nec quæ ex senatusconsulto Carboniano est, decerni.

Multitudinem actū non præsumi, quemadmodum uerum sit. Cap. XIII.

^a L. omnium. C. de test. c. in præsen- tia. de probat.

^b Bar. in l. inter stip. §. j. de ue. oblig.
^c in l. i. j. C. de bo. pos. secundū ta.
^d l. fi. C. de re cre.

Communis omnibus legum interpretibus regula est, semper in dubijs nō de pluribus, sed de uno actu intelligendum esse^a, quapropter si tanq; hæ res scriptus, testamentū quo mihi hæreditas delata sit, exhibeam, solum il- lud factū à testatore fuisse præsumet^r: & qui plura condidisse dixerit, onere probationū grauabit^r, quod & si in iudicio Stichū aut Erotem petā, tu nec Stichū, nec Erotelem debere te fatearis, de his intellexisse te interpretabimur, de quibus & nos locuti sumus^b; ne uidelicet diuersitas aliqua inducat, hanc tamen regulam non procedere, Bartolus, & post eum alij prodiderūt^c, ut suspicio periurij euitet^r, quamobrem si ex testibus quidam testamentum rite factum, alij non solenniter factum dixerint: de diuersis testamentis intellexisse eos, credendum esse existimarūt, & hoc potissimū mo- do discordiam tollendam, ne periuri uideantur. Caterum ex Iustiniani constitutione perquam dubia res hæc nobis uisa est, nam cum quidam sibi legatū in testamento reli- ctum fuisse iurasset, & ex iurifurandi religione illud cōsecutus fuisset, deinde inuento testamento cognitum foret, nihil illi relictum esse, præsumi, Iustinianus ait, hominem hunc periurum, nam cur potius, ut suspicio hæc remoueat, non præsumuntur condi- ta duo testamenta, & illud quod repertum est posterius testamentum esse: nam & cum possibile sit, in priori rem illi legatam, & hæredi fiet satis, & is cui delatum fuit iururan- dum, periurij non erit reus; neq; dixeris, constitutionem eam loqui, cum clarum est, ta- bulas, quæ repertæ sunt, eas ipsas esse, in quibus rem sibi legatā ille iurauerat, quomo- do enim id manifestum esse potest, cum quæ ad negationem spectent, manifesta esse nequeant^c: nam & non mediocriter ea lex coartaretur, si ita accipiendam credamus.

^e l. iij. de testi. l. iij. de prob.

Bonorum possessionem contra tabulas testamentū rescindere, dein ex ea, un- de liberi uocantur, succedi, inaudita uulgo sententiā. Cap. XIII.

^a Phil. Casula in rep. rubri. C. de test.
^b l. ut liber. C. de col.

Dubitauit sapenúmero, num bonorum possessio contra tabulas diuersum successionis genus inducat, ab ea quæ ex bonorum possessione, unde libe- ri admittuntur, capitur: an uero rescisso per bonorū possessionē contra ta- bulas testamento, succedatur per eam, unde liberi uocantur: & Philippus Cassula, in altius reposita rubricæ de testamentis prælectione, posteriorē hanc sententiā probauit^a, suæq; opinionis argumentum Leonis imperatoris constitu- tionē adduxit^b, qui liberis, inquit, quocunq; iure intestatæ successionis, id est, aut testa- mento penitus non condito, aut si factū fuerit, contra tabulas bonorū possessione peti- ta, uel inofficiosi querela mota, æqualiter prospiciendum est, quibus uerbis expressim ostendit^r, ex bonorū possessione contra tabulas intestato succedi, sicut etiam cum testa- mentū uti inofficiosum rescindit^r: in quo clarū, id successionis genus locū habere, ut du- bitandum non sit, quin & idem credamus in ea bonorū possessione, quæ illi hoc casu æquipara-

A æquiparatur^c, nam & Martiani Vlpianiq; responsis constat, præterito filio bonorum pos. unde liberi uocant^r, concedi^d, cum tamen alibi dica^r: bonorum pos. contra tabulas illi competere^e, ut uerisimile sit ubiq; de eadem successionē ab intestato agi, sed & Iulianus, cum adita est hæreditas, si emancipatus præteritus bonorū pos. cōtra tabulas nō petierit, repelli omnino patria hæreditate, autor est^f: quoniam huic prætor bonorum pos. unde liberi uocant^r, nō decernat, ut ex his uerbis colligi possit, ubi cōtra tabulas actum sit, unde liberi uocant^r, bonorum possessioni locum esse: confirmaturq; id alia ratione, nam si idem operatur ex prætoris edicto bonorum pos. contra tabulas, quod in iure ci- uili ius dicendi nullum^g, & hoc intestati causam respiciat^h, certè idem & in illo dicen- dum est: & tamen Alexander, Paulus Castrensis, Bartolusq;ⁱ & alij minimè negent, testamentum ad intestati causam ex ea bonorum possessione trahi, non tamen admit- tunt, ex capite, unde liberi uocantur, successionē esse: quæ opinio haud probabilis est, cum filijs in intestati successionē nullum aliud remedium cōpetat, præterquā illud, un- de liberi admittantur: & sicut iure ciuili testamentum ubi declaratū est nullum, alicuius momenti non est, ita & prætorio edicto esse, credibile est, ubi quisquam aduersus tabu- las uicit. Sed huic sententiæ aduersat^r Vlpiani responsum^k, qui ita inquit, ab intestato potest competere bonorum possessio, si neq; secundum tabulas, neq; contra tabulas ag- nita sit, uerū hæc uerba ita interpretanda sunt, ut Iurisconsulti mentē eam fuisse, no- bis ipsis persuadeamus, de mera illa intestatorū successionē loqui, cū nullæ tabulæ tes- tamenti extāt, & ita eum intellexisse & legis ipsius uerba, & natura tituli ostendit: quo sensu accipi debet Gordiani quoq; Imperatoris rescriptū^l, à quo filia dotem conferre iubentur, si uel intestato succedunt, uel bonorum possessionem contra tabulas petant: dis- iunctiua enim nō inter omnino dissidentia posita est, sed quæ qualitate solum qua- dam dissent^m, quamuis enim & propter bonorum possessionem contra tabulas ab in- testato succedatur, ea tamen pura, puta, intestati successio non est, ut & Triboniani in institutionibus uerba, eadem ratione interpreter, dum differre, unde liberi uocant^r, & contra tabulas, bonorum possessiones ostenditⁿ: distant enim in eo, quod ex altera re- scinditur, ex altera succeditur. Itemq; dum bonorum possessionem cōtra tabulas reme- dium esse quo succedamus, nō quidem expressim refert, sed quasi per transfennā osten- dit, nam nec hoc negauerim ex occasione ab ea præstari, cum resciderit testamentum. Et consequenter ex his dubitari potest, cum lege municipali foemina intestato succe- dere prohibet^o, an expugnato per bonorum possessionē contra tabulas testamento ad- mittenda sit: & non puto admittendā, cum ad intestati causam deuentū sit, quod si adi- ta hæreditate bonorū possessionē petita dicamus, cum qui semel fuit hæres, iure ciuili desinere hæres esse nequeat^p, fortasse aliter fuerit dicendū, cū licet iure prætorio intesta- tus ille dica^r, cuius adita hæreditate testamentū cōtra tabulas expugnatū sit, iure tamen ciuili secus est: ut huiusmodi ciuitatū leges magis ex ciuili, q̃ prætorio iure declarent^p.

Si agnatus per in integrū restitutionem abstinerit, successio ad sequentes in gradu, an ad fiscum pertineat, duo pugnantia responsa, quæ alij dissoluere nequiuert, extricata. Cap. XV.

Cognatus, qui bonorum possessionem acceperat, per restitutionē in in- tegrum abstineat, in eis bonis successorio edicto locum non esse, sed ad fi- scum transferri, Papinianus scripsit^a: at si quis ex senatusconsulto Orfitia- no adita matris hæreditate, deinde abstineat, agnatos non fiscum admitti, Vlpianus ait^b, quæ responsa, cum semel pugnare uideantur, Bartolus, alijsq; interpretes ita se extricauerūt^c, ut de iure prætorio Papinianum uera dicere opi- narent^r: quæ uerò Vlpianus scribat, iure ciuili probabilia esse, quæ quidem interpreta- tiones minimè uerisimiles nobis uidentur, & cum successio hæc prætorica, ad instar suc- cessionū iuris ciuilis introducta sit^d, certè non debemus inter utrunq; ius differentiam hanc probare, nam cum is qui abstinet, iure ciuili admittit^r, & qui succedit, prætorio: & e cōuerso cum qui abstinet, à prætore recipitur, & qui succedit, iure ciuili succedit: cum in quā, his casibus nulla fisci ratio habeatur, cur iure prætorio admitti credamus^e, nam

^c l. fina ff. de lib. & post.
^d l. j. §. pen. ff. de tab. test. nul. ext.
^e l. ij. C. de contra tabu.
^f in l. j. unde libe.

^g l. j. §. uocantur. ff. eo.
^h in d. l. ut lib.
ⁱ Bar. in l. illud. de contra tab.

^k l. i. §. ita autem. si tab. testa. nul. ext.

^l l. filia dotē. C. de collat.

^m l. penul. C. de pac.

ⁿ inst. de bo. pos. §. sunt autem.

^o l. papi. de inof. testa.

^p arg. no. in rubr. C. qui admitt.

^a l. fi. de succ. edi.

^b l. j. §. sed si adiz- ta. ff. ad Tert.

^c in rubri. C. de succe. edi.

^d l. j. §. nepos. ff. si quis à par. su. ma.

^e l. & si modica. §. pe. de bo. lib.

f l.ij. §. bonorū.
ad Ter.
g l.ij. C. ad Orfit.
in d. §. bonorū.
b l.ij. §. fin. unde
leg.
l in d. rubr.
h l. uacantia. C.
de bo. uac. li. x.
l l. non puto. de
iur. fis.
m d. l. si. de suc. ed.
n in d. l. i. §. sed si
adua.
o l. fideicom. §.
hoc autem. de
leg. iij.
p arg. l. si ita. §. il
li. ff. de leg. i.
q d. l. si modic.
r d. §. bonorum.

Et mater ad hereditatem filij, unde legitimi uocantur, etiam pratorio iure plerumque succedit: & tamen generaliter lex tradit, si à bonorum possessione filius se abstinuit, testatoris matrem uocari. En ergo quemadmodum si tam is qui abstinet, quam qui succedit, uterque ex edicto succedat: fiscus tamen repellitur, quin etiam si concedamus aliquem ex successorio edicto iure civili admitti, nonne etiam, unde legitimi uocantur, iure honorario succedet? fingamus in Vlpiani casu agnatos eam bonorum possessionem petere, unde legitimi uocantur, an eis exclusis hereditas fisco applicabitur? id enim aduersus eius uerba est, qui generaliter loquitur. quod si Bartolum intelligas loqui, cum solo iure pratorio quisquam succedit, cur non idem opinabimur, cum etiam civili lege successio adiuuabitur? nec differentiae ratio per Iasonem assignata, sat firma est, dum iure pratorio ad fiscum hereditatem, qua quis se abstinuit, pertinere ideo putat: quoniam cum admittendo cognatos non parum detrimenti fisco prator dederit, uoluit in eo saltem illi prodesse, & illatum damnum refarcire. nam quam parum uerisimile, quæso, est, qui in detrimentum fisci contra leges civiles edixerit, in eius commodum contra easdem leges rursus edicat: cur potius regulæ paritum non est: qua, donec aliquis haeres esse possit, si fiscus repellitur? cum & in dubijs non erret, qui aduersus fiscum respondeat? quamobrem aliter quam ceteri dissolendum hunc nodum nos arbitramur: & idcirco utroque iure si quisquam abstineat, successionem non esse existimauerim, præterquam duobus casibus, quorum primus est, cum legis uerba extensiuæ sunt, & generaliter accepta, ad eum quoque, qui ex successorio edicto ueniat, referri possunt: qua ratione Vlpianus sententiam suam tuetur, nam cum senatusconsulti Orfitiani uerba huiusmodi essent, si nemo filiorum, uel quibus legitima hereditas simul defertur, uolet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto: si filius abstinuerit, iure antiquo agnati admittuntur: quoniam senatusconsulti uerba admittunt. Si uolet, inquit, ad se pertinere, hic enim non uult, licet aliquando uoluit, cum igitur uerbum, si uolet, tractum habeat, agnatos ex senatusconsulto admitti, dicendum est. & hanc rationem mirum est interpretes nostros non perpendisse, cum ea se moueri euidenter Vlpianus fateatur, nec ad rem pertinet, quod nemo, nisi uelit, ad hereditatem uocatur: quoniam expressum id uerbum, si uolet, extensiuum est, sed si tacite intelligatur, contra: tamen si in eo Vlpiani responso non ita insit, ut expressum uerbis est. Alter casus est, cum qui regulariter succedit, ab aliquo specialiter excluditur: nam si abstineat, hereditas ad eum deuoluitur, ad quem ex regula peruenire debuerat: exempli causa. In bonis liberti patronus bonorum possessio nem habet, solumque ab eius filio excluditur, quamobrem si se filius abstineat, tanquam remoto obice patronus admittendus est: idem & in matre, quæ ex Tertulliano senatusconsulto filio succedit, solumque à nepote ex eo excludit, nam si nepos per in integrum restitutionem, hereditatem, bonorum uel possessionem deseruerit, matri successio, non fisco deferenda est: huiusque rei causa est, tum quod quæ ratio patronum, matrem uel excluderebat, amplius locum non habet: quamobrem regulæ adhæremus: tum etiam quod speciali casu exclusus, non tam fortiter reiectus est, sicut qui ex regula remouetur.

In querela inofficiosa, nec ius accrescendi, neque successionem esse: in ultimarum voluntatum sententiam aduersus Bartolum itum. Cap. xvi.

a in rubr. C. de
succe.

b in l. si is qui. in
prim. de inoffi.
testa.

In querela inofficiosa, nec ius accrescendi, neque successionem esse: in ultimarum voluntatum sententiam aduersus Bartolum itum. Cap. xvi.

Requentissime tractata ea quaestio est, an in querela inofficiosa successorio edicto locus sit. & hoc in articulo ita per factiones diuisi sunt interpretes recentiores, ut Itali, quorum signifer Bartolus, locum esse tradiderint: at Gallici, quorum Petrus Aurelianensis primipilarius est, negauerint. Et quoniam utrinque rationes quamplurimæ adducuntur, quæ minimè efficaces sunt, ea solum argumenta referemus, quorum acumine tota quaestio substat. Et Bartolum adiuuat Pauli responsum, qui in titulo inofficiosa testamenti: si is, inquit, qui admittitur ad accusationem, nolit, aut non possit accusare, an sequens admittatur, uidentum est: & placuit posse ut fiat successionis locus. sed huic respondent alij, Paulum eo casu loqui, quo etiam sequens in gradu exheredatus fuerat, quam interpretationem uti diuinaci coniectura ariolantem merito nostri reprobant: uideamus num nos promere aliquid

A aliquid uerisimilius possimus. & dici posset, non ratione querelæ, sed respectu bonorum Iurisconsultum Paulum loqui. nam si duo admitti ad querelam possunt, repudiante primo, sequens omnem successionem habebit: & hoc casu intellige, ut fiat successionis locus: non quidem successorio edicto in querela, sed successionis bonorum: & uerbum, sequens, ita capiat, ut eum accipias, qui simul admitti poterat: sed in portione repudiata sequens est, cum prius ea ad collegam pertinuisset: & hoc intellectu potius ad ius accrescendi, quam ad successorium edictum uerba hæc referuntur, nam in querela locum esse iuri accrescendi, communis opinio est, ex eiusdem Iurisconsulti sententia, qui, si duo, inquit, sint filij exheredati, & ambo de inofficioso testamento egerint, & unus postea constituit non agere, pars eius alteri accrescit: tamen neque satis probem, in ipsa querela ius esse accrescendi, uerbaque Pauli magis referenda opinor ad bona, quam ad querelam, nam cum querela totum testamentum subruat, si frater non agat, sed repudiet, alij fratri omnia bona accrescunt, quid igitur in proposito responso accrescere dicamus, cum nihil id operetur, si sola unus querela totum subuertit: quid opus est aliam addi? & cum ex regula constet, portionem semel acquisitam, si deficiat, nemini accrescere: qua ratione concedemus agniti à fratre querelam, si omittatur fratri adiungi? utrumque igitur responsum non in successorio edicto, aut iure accrescendi intelligendum opinor, sed ad successionem bonorum potius referendum. Adducitur etiam pro eadem Bartoli sententia, quod si emancipatus, ducta inuito patre uxore, & genito filio decedat, cum dubitaretur, quid iuris huic in testamento aui cõpeteret, respondit Vlpianus, ad bonorum possessionem contra tabulas admitti: cum potuerit auus iure suo uti, eumque exheredare, neque minus in hoc nepote is, qui de inofficioso cogniturus est, merita nepotis, quam patris eius delicta perpendet, quæ uerba id indicant, querelam quæ filio exheredato cõpetebat, ad nepotem per successorium edictum transire, sed quamuis pluribus Iason hic agat, in eo textu aliquis dixerit non tam merita filij, quam nepotis considerari: non quod de inofficioso nepos agat, sed quod sub eo iudice, sub quo filius querelam intentare potuit, nepos bonorum possessionem contra tabulas petebat, quamobrem cum nepos ipse nil deliquerit, admittetur: & ita hanc legem ex Accursij, Alexandri, Aretinij sententia interpretandam aiunt: uidebatur enim cum filius propter ingratitudinem exclusus esset, reijciendum quoque nepotem tanquam ex regula, qua Baldus tradit, remota radice palmites omnes remoueri: quæ ratio efficax non est, cum licet filius ingratus sit, nepotis ipsius merita huiusmodi non sint. Adducitur rursus aliud argumentum: nam cum ex filio emancipato haberet quidam nepotem in potestate, & filius condito testamento, patre præterisset, nepotem exheredasset, neposque in querela succubisset, respondit Iurisconsultus, patri querelam cõpetere: ergo ex successorio edicto cõpetit, sed Alexander, alijque omnes querelam hic pro bonorum possessione contra tabulas accipiunt, quod si nec hoc placet, intelligere aliquis poterit, patri querelam cõcedi non ex persona sua, sed ex persona nepotis: & licet nepos ipse cessisset, non debuit tamen tolli patri remedium, quod semel sibi quaesitum est. & hoc potissimum modo Bartoli, partiumque fundamenta, subruunt. Transeamus nunc ad ea, quæ pro sua opinione Petrus afferebat: & licet per recentiores sanè quamplura dicantur, solus huiusce sententiae cardo, & quidem firmissimus ex Iustiniani constitutione accipitur. Is tradidit, si pater filium, ex quo nepotem habebat, instituto extraneo exheredauerit: mortuo post patris mortem filio, non dū adita hereditate, omni adiutorio nepotem destitutum: inhumaneque id à Iureconsultis statutum: nam si in querela successionis locus fuisset, profecto nec auxilio nepos indigeret, nec inhumane acceptus dici posset, cui argumento frequentiore sententia responderi solet: idcirco eo casu successorium edictum non fuisse, quia querela ab aditione hereditatis incipit: pater autem ante aditam defunctus fuerat: quamobrem cum illi querela nunquam competisset, non potuit nepos in ea succedere, uerum hæc responsio multipliciter destruitur, nam exhereditatio ab aditione uires capit: & tamen ante eam aliquid operatur, nimirum ut exhereditato hereditas delata non dicatur. cur non idem in querela? negari quoque non potest, licet actu ipso querela filio non cõpeteret, spe tamen competisset: at in successorio edicto spem satis esse, ex eo probatur, quod decretalis bonorum possessio, si

c in l. si propositus. ff. de inoffi. testa.

d l. i. §. interdictum. de usufructu. accre.

e l. iij. §. si emancipatus. de bon. pos. contra tab.

f in l. i. suis. ff. de libe. & po.

g in l. si quis posth. §. i. ff. de libe. & posth.

h in l. fin. C. de leg. hered.

i l. pater filium. de inoffi. test.

k arg. not. per Bar. in l. si emancipatus. §. si. de contra tab.

l l. si quis filium. C. de inoffi. test.

m l. filius. ff. de bon. pos. contra tab.

- u l. j. §. sciendū. de succe. edict. o l. si infanti. C. de iur. delib. p Bar. in l. uetre. q l. Papi. de inof. testa. r glo. in l. j. C. un de iur. s d. l. si q. filium. t in l. pater filii. de inof. testa. u l. si proponas in fi. de inof. testa. x l. scimus. §. fi. C. eo. y l. cum mota. C. de trans. ubi doct. z d. l. si quis filii. a l. si is q. in prim. de inof. testa. b l. pater filium. eo. tit. l. ij. §. si emanci. contra tab.
- accepta non sit, ad sequentem transit: & tamen prius non competit, quam decreta sit, solaq. spes illa transfertur: nam etiam quod re ipsa adhuc non competit, transmittitur: quamobrem infans hereditatem, quæ sibi delata non erat, ad patrem transfertur. & si hoc in transmissione est, cur non multo magis in successorio edicto: quod longe fauorabilius est, cum iure communi introductum sit, transmissio specialibus tantum casibus obseruetur. nam & natam querelam prius esse, considerari non debuit, cum nepos ex ea non succedat, quæ filio data est: sed ex persona sua succedat, atqui Paulus Castrensis existimauit, si filio delata sit, ne frustra delatam, & ad irritum deductam diceremus, debuisse potius successionem rejci, sed aliter quoque argumentum huius legis tollitur, interpretanturq. quidam, intelligi eam debere, quando nepos ex patris, non ex sua persona succedere uolebat: uetita itaque erat transmissio, non successio, uerum cum omni remedio caruisse nepotem Iustinianus autor sit, duobus ea tantum comprehendantur: quam absurdum id sit, nemo certe non uidet, adde quod nulla fuisset in humanitas, si nepos successorio edicto admissus foret: & tamen inhumanè eo casu factum lex ait: quam sententiam posse & alijs rationibus confirmari arbitror. nam & querela inofficiosa remedium personale est: at in iuribus personalibus successio non est: conceditur enim propter iniuriā, ex exhæredationis nota illatam, quæ iniuriā ad nepotem non producit: & regula est, quotiescunque propter aliquam qualitatem aliqui defertur hereditas, in eum non transire, in quem ea qualitas non transfuerit: quæ ratione heredibus bonorum possessionem, unde uir & uxor, non concedi Accursius tradit: nam & querelam hanc odiosam esse, Baldus, alijq. crediderunt, cur ergo eam interpretatione adiuuamus? quod si Bartolum sequeremur, nonne consequens esset, ut hæc querelæ successio ad agnatos quoque transiret: quod à constitutionum sententia abhorret, & nemo opinor dixerit, sed & fortius eo mouemur, quia aut propter superioris exhæredationem inferiori querelam competere dicimus: & hoc à successionis natura dissidet, quæ ex propria persona quis admittitur, non ex aliena: personalis quippe iniuriā est, aut eis querelam ex propria persona deferri malumus, tanquam ex superioris exhæredatione (quod Bartolus ait) præteritis: & neque successionem esse arbitror, cum ex hoc edicto ad rem prius alteri delatam admittamur: querela autem hæc, quæ ex tacita exhæredatione oritur, nemini prius delata est, sed ab ipsis, qui eam intendunt, incipit. Igitur ut has ambages ipse tandem extricem, tres uarios casus separari oportere arbitror, primus est cū plures exhæredati sunt, & unus expressim uel tacite repudiat: & tum querelam illi competentem alijs accrescere Bartolus & pleriq. alij censuerunt: ipse supra ostendi non ius querelæ, sed portionem ipsam bonorum accrescere, utcunque disputabilis est propositio, sequens casus est, cum qui exhæredatus est moritur relicto hærede, isq. ex defuncti persona intendere querelam cupit, quod non nisi transmissionis iure fieri potest: in quo articulo solet dici, si querela præparata sit, in quemcunque hæredem transmitti, si adhuc præparata non erat, non transmitti, nec in suum quidem olim hæredem: uidetur enim moriens eam iniuriā remittere, at hoc die Iustiniani constitutionibus distinguitur, ut siue aditione hæredis inofficiosum testamentum confirmatum est, siue tacite, uel expresse repudiata querela est, iuri ueteri adhæreamus, nullaque fiat transmissio, si uero ante aditionem hæredis scripti exhæredatus decesserit, tum in nepotem suum transmittatur. tertius casus est, quo nec de accrescendi, nec de transmissionis iure agitur, sed de successorio edicto, ut quia exhæredatus repudiat uel moritur, an sequens in gradu non ex persona defuncti (id enim non nisi transmissionis iure competit) sed ex propria succedere in iure querelæ possit, tanquam per præteritionem sibi facta sit iniuriā: cuius ratio uidetur habenda, cum qui sibi obstabat autor suus de medio sublatu sit: & uerius est, si iuste is autor exhæredatus erat, successionem in querela locum esse, quia tum ratio legis in hoc nos adigit: cum enim propter iustam causam is autor merito exclusus sit, consequens est, subsequenter in gradu per præteritionem exhæredatū censeri, meritoq. ex persona sua agere eum posse. q. si autor iniuste exhæredatus sit, tum successionem locum non erit, transmissio erit: qui enim iniuste exhæredatus est, iuris censura bonā causam habet, ideo ex eius persona potest

na potest fieri transmissio. ad successorium uero edictum non attendet, quod ex persona propria sequentem admittit, in quo hoc casu ius nullum est, quapropter in Iustiniani constitutione, cum filius iniuste exhæredatus esset, nepos non nisi ex patris persona iure transmissionis admitti potuit, ex sua non potuit: quoniam ius omne ad patrem pertinebat, & hoc modo conciliari aduersantia inuicem responsa ego non dubito: quæ si qui recte perpenderint, nostram sententiā approbabit, quod si quis reclamauerit, is scio ea dicet quæ non intelliget, nec enim diffusius huiusmodi hoc libro declarari possunt, quæ latiore tractatu à nobis alibi sunt disputata. Illud non diffiteor, successorium edictum hinc crassa Minerua accipi, cum non idem ius ex eo nepoti deferatur, quod filio competit: quippe filius ex iniuria sibi per exhæredationem facta, agere poterat, nepos ob iniuriā non paternā, sed propriā exhæredationis ex præteritione ortam. erit igitur quoddam successorij edicti instar, nam & successorium edictum fauore creditorum inductum est, ne uidelicet longior illis mora fieret, at in casu nostro nulla eis fieri potest mora, qui ab hærede scripto petere possint.

LIBRI QVARTI FINIS.

ANDREAE ALCIATI PARADOXORVM IVRIS CIVILIS LIBER QVINTVS.

P R O O E M I V M.

EQVAQVAM me latet, inuidiosam fortasse materiam, sicut & huius operis titulum, fore: quod uidelicet si qui sint, qui ab alijs diuersa docturos se profiteri ausint, hi tanquam fuci quidam, & in literaria palæstra scioli existimantur, & ut laudabilia quæcunque frequenter silentio transigimus, sic obtestatio & liuor pronis auribus accipiuntur. Verumenimvero non idcirco deterri debui, quominus, cum iam meta ipsa iam ferè in conspectu foret, inceptum cursum prosequeremur, nec me multitudinis autoritas ita urgere potest, ut non Pythagorico symbolo potius, aliorumq. testimonijs acquiescam. per publicam uiam ingrediendum non esse ille censuit, ut quæ trita, cæterisque omnibus communia sunt, pertinaciter à nobis defendi non debere, (quod Hieronymus inquit) ostenderet, nunquam enim cum humano genere tam recte agitur, ut quæ optima sunt plurimis placeant. quocirca Prienensis Bias, septem sapientium unus, plures malos esse, celebri dictorio narrare solitus traditur. Indignatur grauissimus autor Fabius, ineruditos quosque uulgo ingeniosiores haberi, refert M. Vitruuius, in Alexandria cæterorum omnium sententijs uictorem poetam, rectiore unius Aristophanis arbitrio reprobatum, nam & Valerius tam parui æstimatam ab Euripide multitudinem tradit, ut emendare eum uolentibus se, ut doceret, non addisceret, in scenam prodijisse attestaretur, quamobrem & in religionis nostræ mysterijs proditum est, uiam latam in errorem nos plerumq. deducere: at quæ angustior sit, æternitati peruiam esse, nihil igitur nobis fraudi esse debet, si horum exemplo sequiores alios confutemus, noua ipsi excudere nitimur: quod hoc præsertim libro à nobis factum esse non diffiteor. Attende igitur humanissime lector, & rem æquis auribus accipe, quandoquidem & Iustinianus ex multitudine autorum quid melius æquius uel sit, iudicandum esse non censet: cum possit unius, forsan & deterioris sententia, & multos & maiores in aliqua parte superare.

G 4

d. l. si quis filium. l. scripta. in fi. und. lib.

Ex pacto quod contractui inest, solam actionem ex contractu dari, nec praescriptis uerbis agi posse, contra omnium hactenus sententiam, & quamplurimae leges aliter, quam à ceteris declaratae. Cap. 1.

Ex pacto, quod incontinenti factum contractui inest, duplicem actionem dari, unam ex contractu, itemque praescriptis uerbis alteram, nemo est qui non affirmet. tradiditque id Accursius, tum longo ordine plerique omnes: mirumque est, in praesentem diem ita creditum, ut qui contradicat neminem reperias, at ipsi nos eam solum, quae ex contractu oritur, actionem dari probauimus: quae uero extra ordinem praestatur, praescriptis uerbis non competere, quod quamuis nimis nouum esse uideri quibusdam possit, nobis certe nimis uerum uidetur. Et in primis communem sententiam oppugnat, quod uulgo traditur, cum deficient uulgaria atque usitata actionum nomina, tunc praescriptis uerbis agendum: tum & illud, quoties actio deficit, eam quae incerti, & in factum dicitur concedi: quod in nostro casu minime est, cum dubio procul sit, actionem ex contractu non deficere: illudque usitatum & uulgare nomen esse, & coartari, cauilloque restringi à Doctoribus has regulas, plus quam euidenter constat, dum praescriptis uerbis actionem non dari intelligunt, quando alia exoritur, quae ex eadem uerborum forma originem capiat: secus si ex diuersa. nam certe ex eodem pacto utraque actio tam ex contractu quam in factum datur: quod etiam si ex diuersa forma oriri concedamus, nihilo tamen minus communibus regulis repugnamus, cum extraordinaria remedia non concedantur: quamuis diuerso fomite oriri possint, si unum factum sit, cui ordinario iure prouideatur: quamobrem qui beneficio praetoris esse haeres potest, mota status controversia, ex carboniano bonorum possessione non habet, cum ordinarij illi remedium sufficiat, regulariter quoque post Bartolum dici solet, si ordinario iure agi potest, extraordinarij, quod non ita abunde prouidet, cessare. cum ergo in proposita dubitatione multo plenius per actionem ex contractu bonae fidei succurratur, cessare praescriptis uerbis, quam quidam stricti iuris esse opinantur, saluis legalis disciplinae praecipis admitti debet. nam & cum actio praescriptis uerbis contententia recipiat, & ab huiusmodi pacto recedi non licere manifestum sit, in eam quoque regulam committimus: sed & cum concedamus, nihil magis fictionem, quam ueritatem operari solere: cur pactum quod fidei pars contractus dicitur, duas actiones parit, cum si uere pars contractus esset, solum per actionem unam obseruaretur: uerum & nostram hanc sententiam optimè ex Pomponij uerbis probari contenderim: qui permixisti, inquit, cretam ex agro tuo eximere, ita ut dein eum replerem: exemi, nec repleo, praescriptis uerbis agendum est: sin autem uendidisti cretam, ex uendito ages. En igitur quemadmodum ex pacto, quod uenditioni inest, sola actio ex uendito datur: nam praescriptis uerbis non competere, ostendit coniunctiua dictio: sin autem quae solet in iure superioribus undique aduersari: ut exploratum mihi sit, sine calumnia argumentum id tolli non posse. Papinianus quoque responsum pro nobis est, dum, si, inquit, praedium pro te obligauero, dein placuit inter nos, ut mihi fideiussorem praestares, melius esse dico praescriptis uerbis agi, nisi merces interueniat: nam si interuenit, ex locato esse actionem, quae postrema uerba ostendunt, eo casu actionem praescriptis uerbis non esse, cum & exceptiua particula, nisi, diuersum ius à praecedentibus inducat. nam & non alia fortasse ratione à diuo Seueri statutum putauerim, ex pacto quod post donationem mox conceptum est, agi praescriptis uerbis, re euicta non posse, quam quoniam ex huiusmodi conuentione ea actio non solet dari: quin & omnino mirum uideri debet, cum ex eo quod in contractu deductum est, unica actio oriatur, ex pacto duplicem dari, accessorijque ipsam principali actione firmius fore. Sed admissa hac nostra opinione, uidendum est quemadmodum contraria argumenta dissoluantur. Et primo Alexandri imperatoris constitutio quaedam est, quae facta uenditione, & appposito in ea pacto, de re uendita oblato precio quandoque restituienda: si id minus fiat, competere actionem uel ex uendito, uel praescriptis uerbis tradit, sed & Proculi responso cauetur, si uir uxori fundum uendiderit, cum pacto, ut diuortio secuto, si uellet, eodem precio eum mulier sibi transcriberet, ut id fiat, iudicium incerti esse. Ceterum quoniam & Proculi hoc responsum Alexandri rescripto non parum aduersum, puto

a l. iuris gentium. §. quimimo. ubi Bar. ff. de pac.

b l. quotiens. de prescrip. uer.

c ind. §. quimimo

d l. cum sine. ff. de carb. edic.

e in l. in prouinciali. §. si uero. ff. de oper. no. num.

f in l. pacta quae contra. C. de pa. l. si pecuniam. ff. de cod. ob. ca.

g l. filio quem patet. ff. de liber. & post.

h l. lecta. si cert. petatur.

i in l. permixisti. ff. de prescrip. uerb.

k l. rogasti. §. si na. ff. de praescrip. uer.

l in l. i. C. de euic.

m in l. i. C. de euic.

n c. accessorium. de reg. in. li. vi.

o l. i. C. de pact. inter emp. & uend.

p l. si uir. de praescrip. uer.

A puto ita dicendum, ut quoties pactum de resoluendo, quandoque contractu factum est, (quoniam durum est, ut quae actio robur contractui dare solita est, in eius dissidium usui sit, & tamen aequum sit pacta seruari) actio praescriptis uerbis detur, tanquam pactum illud pars precij non sit, sed potius amicitiae cuiusdam humanitatisque intuitu initum. si uero pars precij sit, ut quia propter id pactum res minore precio uendita sit, ex uendito agatur. in dubio uero utraque actio agi possit, ex uendito propter regularem naturam pactorum, quae actionem ex contractu informant: praescriptis uerbis, quando tale pactum legem contractui non dedit, quia pars precij non fuit, uel quia dubitetur, an fuerit. Imperator itaque Alexander utrumque casum comprehendit, siue ut in casu dubio quid iuris esset responderet, siue quod in separatis clarisque casibus necesse erat alteram omnino competere: quapropter disiunctiua usus est, obesse etiam nostrae huic opinioni uideatur quod Labeo scribit: si mihi bibliothecam uendideris, si decuriones locum concedant in quo eam reponerem, me quicquid ab illis non petente, actionem tibi praescriptis uerbis dari, sed & posse ex uendito agi, quasi impleta conditione, cum per me stet quo minus impleatur: sed hoc multifariam tolli potest, tum quod ibi non de pacto agatur, quae nostra est quaestio, sed de conditione: unde actio in factum ex pacto ibi non conceditur, sed quia conditio uere impleta non erat: tum quod de subsidiaria quadam alia actione, non de ea quae ex pacto oritur, loqui Labeonem Bartolus credidit. sane & ipse nostram sententiam ibi probari magis dixerim, dum eo respectu, quod per me stat, quomodo conditio impleatur, agi ex uendito posse traditum est: nam recepta aliorum opinio, eodem respectu debuisset posse etiam praescriptis uerbis agi. uerum & quod Paulus scribit non parum nobis negotij facit: is, si conuenit, inquit, ut res uendita si displicuisse redderetur, ex empto actio est, aut proxima actioni in factum. quod argumentum eadem responsione eliditur, quae & Alexandri imperatoris superius rescriptum, nempe id in pacto rescisorio contractus specialiter superscriptis rationibus inductum: quamuis etiam dici possit, huiusmodi contractum, tamen si uenditionis formam habeat, magis innominatae conuentionis naturam imitari: quod Baldus & Alexander crediderunt. Quamobrem actio in factum datur non tam ex pacto, quam quod propter illud pactum contractus ille innominatus accedit. nam & Accursij sensu accipere possumus, precium uenditori non solum, sed sub praedicta conditione promissum: quae de causa potest uenditor ex empto agere, tanquam nondum rescisso contractui, & praescriptis uerbis: ut si displicuisse sibi emptor dicat, illi actioni locus sit. cetera quae contra nos adferri possent, perquam leuia sunt, & quae ex se corrumpunt: ueluti quodlibet pactum contractum innominatum esse, & ideo ex eo praescriptis uerbis agendum. Item legibus tradit, ex pacto actionem nasci, non ex contractu, & id genus similia, certe friuola: cum pars contractus pactum sit, & nihil differat, utrum dicamus ex pacto, uel ex contractu agi: firmataque proximitate contractus pactio minime innominata dicenda sit. Et ex his consequens est, ut quod Accursius aliquando dixit, actionem ex contractu subrogari iudicio in factum, uerum sit, & idcirco recipiendum: quamuis nemo non Accursium hic damnet. Verumenimvero & Iacobi Butricarij, & Alexandri noua quaedam sententia procul abiicienda est: existimauerunt enim non solum ex pacto incontinenti appposito oriri actionem unam praescriptis uerbis, sed & duas quoque posse: ueluti cum per relationem pactiois ad contractum innominatus inducitur: alteram enim ex rei praestatione dari: quare si una uel praescriptione, uel iuramento, uel sententia sublata sit, noua supererit ad agendum efficax. Hoc ego dubio procul semper falsum esse opinatus sum: tum quod nusquam, ut arbitror, lectum est, duas actiones in factum in idem concedi: tum quod ex Pomponij responso, etiam communi aliorum sensu percepto, quod supra retuli, conuincitur. nam & recepta crebriore sententia, actionem praescriptis uerbis ex pacto, quod contractui inest, orientem, bonae fidei esse, nemo iam ambigit, at haec actio, quae ex rei praestatione oritur, stricti iuris est, quamobrem inducenda fuerit regula, quam Bartolus tradidit, & ceteri probauerunt, ex eodem contractu nunquam duas actiones nasci, quarum altera bonae fidei, altera stricti iuris sit, quippe & omnes norunt, non debere eundem actum effectus contrarios parere.

q l. fundi partem. de cont. emp.

r l. j. de pra. uer.

s l. ij. §. j. uerf. aut statim. ff. de uerb. obl.

t l. Labeo. ff. de contrah. emp.

u in l. si quis eum. in fi. ff. de iur. iur.

x in l. si conuenit. ff. de resc. uend.

y in l. iuris gentium. in prim. de pac. dum alleg. l. si apud Labconem.

z l. j. de act. & obliga.

a l. fundi partem. de contrah. em.

b in d. §. quimimo. & in d. l. pacta quae contra.

c in l. in bone fidei. in pe. col. C. de pact.

d in d. l. permixti.

e in d. l. pacta quae contra.

f in l. de diuisione §. si. ff. solu. ma.

g l. qui hominem. §. si. ff. de sol.

^a l. petens. C. de pact.

Onstitutio quadam in titulo, de pactis, hunc in modum legitur^a: petens ex stipulatione, quæ placiti seruandi causa secuta est, seu antecessit pactum, seu post statim interpositum sit, recte secundum se ferri sententiam postulat. Quam constitutionem uariis modis interpretantur nostri Doctores, ut tamen fateantur, uoculam illam, statim, uel superfluum esse, uel rectius fuisse in primo membro collocandam. sed & ex alio intellectu admittunt, in contractu stricti iuris pacta incontinenti facta inesse: quod sanè perquam dubium est, quæ propter cogitatum quandoque, an nouo aliquo sensu lex hæc accipi posset: & placuit ita intelligere, ut si à te hoc modo stipuler: promittis quod pacto nudo conuenisti: si prius quicquam conuenerat, etiam ex interuallo ualeat stipulatio. quod si nil conuentum esset, ita ualeat, si statim post stipulationem contrahatur hæc conuentio, ut id in hac constitutione notabiliter colligatur, ea quæ incontinenti postea fiunt, censerì antea statim facta esse. nam & Alexander^b, & iuniores quidam autores sunt, si ex forma decurionum ante filij contractum requiratur patris consensus, satis esse si incontinenti post interponatur. Quod igitur in lege municipali est, in stipulatione quoque admittimus: præsertim cum alioqui contractus non subsisteret. & uulgo dicimus, multa solere induci, ut actus substatueatur. nam si stipuler, quicquid te dare, facere oportet, non subinducetur, oportebitque: quoniam absque ea interpretatione sat & super stipulatio ualeat^c. Et hæc à nobis non quidem pro certis dicta sint, sed ut ex tam uariis opinionibus doctior aliquis uerum rem eligat. quid enim obest, auido lectori uarias apposuisse epulas?

^b in l. is qui her. §. neq; filius. in ij. no. de acqui. hered.

^c l. si stip. fuerim illud. §. fin. de uerb. obli.

Videri indistincte iure civili agi ex pacto posse: & quemadmodum in materia peccati, ius canonicum in foro civili obseruamus: tum confutata quorundam opinio in decretalibus.

Cap. III.

Irmissima iuris civilis regula est, ex pacto nudo actionem non dari, sed solum ex prætoris edicto exceptionem competere. at Pontificij canonis interpretes tamen id civili lege probari fateantur, suis tamen decretis aliter esse opinati sunt: tum quod seruari pactiones Pontifices uelint^a, tum quod inter simplici loquela, uel conceptis uerbis iuratam promissionem, differentiam nullam deus agnoscat^b, sed & seruabo pacta (inquit) prætor^c, & tamen nulla actio ex eis oritur: & licet simplicem promissionem seruari non minus deo acceptum sit, quam iuratum, efficacior tamen obligationem ex iureiurando nasci, etiam patrum decretis nemo dubitat^d. Sequitur itaque, ut frequens ea interpretum opinio ualidis argumentis non subsistat, sed cum ita inoleuerit, ut minime de ea amplius dubitare sit operæ precium: uideamus, ea admissa, quid iure civili affirmemus, nam quotiescunque de aliquo aduersus deum delicto agitur, etiam in civili foro sacros canones obseruari debere constat^e: quod etiam si ueniale tantum modo peccatum sit, procedere Antonius Butrius, Nicolaus Tundiscus, Ioannes ab Imola prodiderunt^f. Igitur cum paciscens id de quo pepigit non obseruet, certe uanus & mendax est, delictoque saltem ueniali sit reus. quamobrem ut delictum illud effugiatur, dicendum fuerit, in foro Cæsaris posse hunc Pontificia lege conueniri: qua ratione omnis pactorum tractatus subrueretur. Cogitauit itaque sapius, quem admodum argumento huic intercederem: in primisque eo adiuuari uidebamur, quoniam ratio cur ex pacto iure civili actio non nascebatur, ea tradita est, quod improvidè huiusmodi promissio facta præsumitur^g, cum plerique omnes his offerre soleant, quos non accepturos opinantur, qua de causa cum animum obligandi affuisse non credatur, qui promissio non steterit, non ideo tamen peccat, cum diuina lege sola mens consideret, quam uis itaque Pontificio decreto civilis iuris prouisionem sublata dicamus, permanere tamen adhuc legis rationem, fatendum est, qua peccati suspicio tollit^h: ut idcirco sacerdotali iudicio conueniri non debeamus. Sed & animaduertendum est, ne Butrij, Tundisci, & Ioannis sententia uera non sitⁱ, & ueniale peccatum à civili sanctione nos non dimoueat, nam & Pontifex Ro. Anglorum regem (quia suæ iurisdictioni non subditus) in delicto criminatus si se iudicaturum solum pollicetur^k: simileque huic argumentum ex ultimo præscriptionis rescripto

^a c. j. de pact.

^b c. iuramenti. xxij. qu. v.

^c l. iuris gentium. §. prætor.

^d c. cum contingat. extra. co.

^e Bar. in l. priuilegia. C. de sac. san. eccl.

^f in c. si. de præscrip.

^g Alex. in rubri. de uerb. oblig.

^h arg. no. per Archid. in c. Neophytus. lxj. di.

ⁱ in d. c. si.

^k c. nouit. de iudi.

A rescripto colligitur. Archidiaconus quoque & Baldus non ualere pactum, quod ueniale peccatum inducat, tunc attestantur, cum ex contemptu mortale fieret^l: quale illud, ne parentes alantur, & ne delubrum alicuius sancti uiri adeatur, & si qua similia. quin & Alexander uenialis delicti autorem pactionem iuramento confirmari probat^m: hocque optimis rationibus aduersus alios defendit. Ioannes Andrea F. Pontifices Romanos in legem civilem ius nullum habere affirmatⁿ, præterquam ubi animæ periculum uertitur, quod utique solum in mortali peccato uertitur. Baldus nullius momenti municipalem eam legem esse ait, quæ impune aliquem interfici sinit^o: quoniam homicidium æternæ mortis poenam sortitur. quæ omnia satis indicant, in uenialibus à civili lege ad cationes nil deferendum, sed in mortali (ut uocant) solum crimine eos attendi. In proposito ergo dubitatione sic respondendum est, ut distinguamus, an reus accipiendi afficiatur damno, & tunc etiam iure civili ex pactione agi potest^p, an nullum ei damnum paratur: & cum promissor in uenia digno reatu solum sit, non agetur: quoniam hoc casus quoque canonicum nihil attenditur.

^l c. si. de pact.

^m in l. scilicet. §. eleganter. ff. solu. matrim.

ⁿ de reg. iur. in regula, possessor. in d. c. si.

^p l. eleganter. §. seruus. de dolo.

Nouo intellectu declaratus textus in lege, Titia, §. si. de manumissis testamentis: tum aliorum interpretationes confutatae. Cap. IIII.

Titia testamento ita cauit: Onesiphore, nisi rationes diligenter excusseris, liber ne esto^a. quæsitum est, an ex his uerbis Onesiphorus libertatem sibi uendicare possit: & apud Scauolam relatum est, ex his uerbis libertatem potius adimi, quam dari. Iurisconsulti responsum istud quemadmodum sit intelligendum, magna quæstio inter interpretes uertitur^b: & cum si testatrix dixisset, Onesiphore, si rationes excusseris, liber esto, dubio procul testamento libertas huic relicta esset, probabiliter dubitatum est, cur non & superscriptis uerbis idem foret, cum eandem contrariorum disciplinam esse omnes dicant, tum eiusdem per se effectus propositum, cuius & oppositum dialectici quoque, nedum Iurisperiti tradant^c. Bartolus, atque post eum ferme omnes^d, cum testamenti uerba futurum respiciant, liber ne esto, &c. negari potentiam actus solum putant: ut ea mens Titia existimetur, Onesiphorum nisi redditus rationibus liberum esse non posse. Quamobrem generaliter eam regulam inducunt, ut quoties futuri temporis uerba proferantur, potentiam: cum præsentis, actum denegari putent: & ideo in proposita quæstione, cum potentia denegetur dictio exceptiua, non nisi potentia respectu ponit, sed hæc omnino à uero abesse nos quandoque disputationis gratia credidimus, cum indubitati iuris sit, hæc uerba, liber esto, actum inducere: ergo & illa, liber ne esto, actum negare debent: & exceptio illa, nisi redditus rationibus, &c. actum inferre, ut redditus rationibus Onesiphorus liber sit, nam & ex communi sententia dicendum foret, ante excussas rationes Onesiphorum liberum fieri non posse: quod generaliter acceptum falsum est, cum prohibitio hæc testatoris non nisi certis casibus admittat^e. Baldus ex prædicto Scauolæ responso promiscue tradidit, ex oratione negatiua sumptum à contrario legis sensu argumentum non ualere^f: quod aliquando Alexander^g probauit: quandoque uero rectius sentiens argumentis confutauit. quæ enim ratio est, ut quod in oratione affirmatiua omnes dicimus, in negatiua non recipiamus? Igitur aliter declaranda Iurisconsulti ea uerba ipse arbitror, & in primis illud affirmandum, idè pollere, si dicamus: Onesiphorus nisi redditus rationibus, liber ne esto, ac si dicemus: si rationes reddideris Onesiphore, liber esto. sed in nostra quæstione dubium erat, num etià ante redditas rationes libertatem adipisceretur, deberetque deinde reddere rationes: tanquam illa uerba, nisi rationes diligenter excusseris, modum, non autem conditionem faciant^h. Nam si dixisset, liber esto, ita ut rationes reddas, statim manumittendus fuerat seruusⁱ. quamobrem & in præscripta uerborum formula idem dicendum uidebatur: quoniam & si ita dixerit, uendo hanc domum, nisi alius meliorem conditionem attulerit, emptio non suspenditur, sed statim perfecta est^k: quod si in contractibus sic agitur, quanto magis in legatis, in quibus acceleranda libertatis fauor est. Quin & Otilius Iuriscōsultus existimauit^l hæc uerba: hæres meus Titio, nisi mater mea morietur, centum non dato: quæ æque ualent atque illa: si mater morietur, centum dato: diem, non conditionem

^a l. Titia. §. si. ff. de manu. test.

^b in l. actione. C. de trans. in l. si eum. §. fin. si quis cautio.

^c l. si. §. si. de leg. iij.

^d in d. l. actione. & in d. §. fin.

^e l. fin. de manu. test.

^f in l. ij. C. de condi. in ser.

^g in d. §. si. in l. j. in iij. no. de of. eius cui.

^h l. quibus dieb. §. ter milibus. de cōd. & dem.

ⁱ l. libertas. §. j. de manu. test.

^k l. ij. de in diē ad dict. & ibi glo.

^l in d. l. quib. §. quidam Titio. in fin.

inducere, & statim deberi centum, tamen si nondum perisset mater, quod dictum La-
beo reprobauit. Sicut igitur in eo Ofilius deceptus est, certe & non absurdè pro One-
siphoro simili casu dubitari potuit. Iuriconsultus tamen Scauola decidit, ante excus-
sas rationes liberum non esse, cum exceptiua uox, nisi, conditionalis omnino sit^m; quam-
uis in contractibus, ubi de eorum resolutione agitur, respiciat modum. quoniam con-
tractus in dubio ita interpretatur, ut sub modo, non sub conditione factos dicamusⁿ.
Cum igitur interrogaretur Scauola, num ex illis uerbis libertas Onesiphoro danda
esset, respondit, ex illis uerbis tantum non dandam: quoniam ea potius adimeretur ante
excussas rationes, quam daretur: quamobrem expectandum fuerit, ut reddat rationes:
nam & ex illis uerbis, & ex facto, hoc est, ex rationum calculo reddito tunc libertas com-
petet, satis itaque Iuriconsulto uisum est, secundum ea quae rogabatur respondere: num
ex uerbis solis liber esset. quapropter non in consule interrogacionis uerba in respon-
sione replicauit. Neque dicat quisquam, perquam breue concisumque responsum hoc
pacto fore: nam ita solitum respondere Scauolam, pluribus locis annotauimus^o. Ta-
met si & sat clarum hoc in loco cum esse magis probem: nam & nondum reddidisse ra-
tiones tunc seruum illum omnis admittet, qui contextis illis uerbis nihil subinducere
uoluerit, & superscripta ad eam quoque quaestionem adduci possunt, an si uirgini quis-
quam ita dixerit: non capiam aliam in uxorem praeter te, contrahatur matrimonium:
& Nicolaus Tudiscus contrahi dixit^p; quam sententiam communis ex praedicto respon-
so interpretatio acriter urgeret.

^m Bar. in l. j. in iij
qu. de condi. &
demon.
ⁿ ut no. j. l. cum mo-
ta. C. de trans.

^o gl. in ij. c. ost. C.
§. j. uerb. certis
^p Abb. in c. ex
parte. de spon-
salibus.

^a in l. cum te. C.
de transact.

^b de quo in l. edi-
ta. per moder.
C. de eden.

^c in d. l. cum pre-
cium.

^d ut no. in l. j. de
lib. & post.

^e l. Paulus. §. fi-
na. ff. de fidei-
com. lib.

^f l. si. C. de preci.
impe. off.

^g c. ad audientia.
de rescrip.

Legem, cum precum, in codice, de liberali causa, non rectè haecenus fu-
isse intellectam. Cap. V.

Dioletiani imperatoris constitutio quaedam est in haec uerba: Cum preci-
tuarum conceptio, licet eum, contra quem supplicas, ex ancilla tua natum
esse expresserit, tamen nomini cognomen, quo liberi duntaxat cognomi-
nantur, addiderit: contra eum qui seruus non est, supplicasse te intelligis.
Rescriptum hoc ita communi sensu interpretes accipiunt^a, ut generalis-
ter concludant, confessionem in supplici libello ad principem scriptam, confitenti praes-
iudicare, quod quamuis dubitatione non careat^b, admittendum tamen nec ipse nega-
uerim, dum tamen de enunciatuius uerbis generaliter id dispositum non accipitur. In
huiusmodi enim enunciatuius uerum id non esse, licet Accursij interpretatio uix patiat, ut
attamen ratio ipsa, & uerborum proprietates luce clarius ostendunt. existimauit Accur-
sius^c eius constitutionis talem causam fuisse: supplicauerat quidam aduersus Titium,
ut seruum suum, deinde in progressu libelli ascriptitium, non seruum appellauerat:
quamobrem sanxit imperator, huic appellationi standum esse, ne seruus ille censeat,
sed potius ascriptitius. Verum haec declaratio minimè uerbis legis quadrare nobis uis-
detur, cum ascriptitius cognomen non sit, quo liberi duntaxat cognominentur: sed po-
tius nomen est appellatiuum, non cognomen^d. Quare sciendum est, apud antiquos
qui serui erant, unico tantum nomine appellari solitos, ut Stichus, uel Eros, uel Dama:
quod si quandoque manumitterentur, praenomen & cognomen patroni assumebant,
& tum demum fiebant trinomines: ostendit id Persius:

Verterit hunc dominus, momento temporis exit
Marcus Dama. Iuuenalis: Tanquam habeas tria nomina. Quamquam id
carmen ad Catulli senarium alludere uideatur: Nisi impudicus, & uorax, & helluo.
Et Politianus in Miscellaneis Capite xxxi. declarat. Igitur cum Proculus patro-
nus Damam seruum suum esse dixisset, deinde in supplici libello cognomine, quo liberi
duntaxat appellantur, nuncupasset, puta C. Proculum Damam, confessionem hanc
illi praesudicare imperator statuit: quod quamuis subdum uideatur, cum tamen fauo-
re libertatis etiam adulatoria uerba disponant^e, mirum esse non debet, si & idem sit, hoc
duntaxat casu in enunciatuius, quae praesertim in libello ad principem referantur, cum
debeat huiusmodi uerborum forma consultius concipi^f, ut in eis nihil superfluat, nil sit
uel inconditè, uel barbarè scriptum^g.

Dissolutus

A Dissolutus fortissimus obex, qui dispositioni legis, Cum mota, C. de transactioni-
bus, aduersabatur: improbataque aliorum compositiones. Cap. VI.

VM mota inofficiosi testamenti querela, transactio inter matrem & haere-
des testatoris ita conuenit, ut pars bonorum matri daretur, & ea defuncta
haeredes testatoris nil praestent, filijs matris actione praescriptis uerbis co-
petere, ut placita obseruentur, imp. Alexander constituit: at Vlpianus^a: si
instituta, inquit, inofficiosi accusatione pacto transactum est, nec fides praes-
tatur, causam integram esse placuit, quae responsa, cum inuicem pugnare uideantur,
nostri Doctores uarijs modis ea conciliare adorti sunt: quidam transigentem ipsi restitui
querelam: at eius heredibus actione praescriptis uerbis competere, dixerunt: quod proba-
bile non est, cum non soleat actio de testatore in haeredem mutari^b: & cum praedicto casu
mater certis limitibus suam transactionem artauerit: uidelicet si promissa ab heredibus
seruarentur, cum ipsa agere querela possit, certe & eius filij: alij in Alexandri rescripto
transactionem sub modo factam, in Vlpiani responso sub conditione: quamobrem actio
sublata non est, nisi eueniens conditione, hoc est, ubi haeredes promissioni steterint: in
Alexandri autem constitutione sub modo transactum fuisse, ex eo colligi, quod in dubio
modus praesumitur, non conditio: quod Cynus, Bartolus, Baldus, ceterique existimaue-
runt. Ipse non satis extrico, cum ablatiui absoluti eadem ratione in modum potius, quam
in conditionem resoluendi erant, & tamen conditione ferè semper faciunt, nam & qui
promittit, cum aliquid factum fuerit, non sub modo, sed sub conditione promississe, Cae-
sus autor est^c: & tamen coniunctiua illa particula, potuit modum comprehendere: sed &
quicquid hoc in articulo concludamus, diuinatione haec solutio non caret. quidam a-
pud Vlpianum praeparatam institutamque fuisse querelam aiunt, quod in Alexandri rescrip-
to non acciderat, sed & hoc recentiores omnes improbant, cum ratione eius, cui ea co-
petit, praeparamentum aliquod non sit necessarium: sicque Alexandro ab Imola, Riminaldo

B Ferrariensi, alijsque uidetur, at iuniores quidam, cum eorum lectioni adesset, Vlpiani
legem digestorum iure locum sibi facere dixerunt, quo tempore a transactione recedi,
passim concedebatur: quod posterioribus legibus in codice Iustiniani emendatum est^d:
ut nouissimo hoc iure Alexandri constitutio obseruetur, uerum id multipliciter confun-
ditur, tum quod Alexander imperator, & Vlpianus eodem tempore uixerunt, quin &
a consilio Alexandri Vlpianus fuit, ut Aelius Lampridius autor est, quamobrem ad-
mittendum non est, alterius legem ab altero tanquam posteriore correctam: tum etiam
quod qui non licere a transactione discedere Diocletianus & Maximianus sanxerunt,
longo temporis intervallo post Alexandrum imperauere: ut credibile non sit, de illo-
rum constitutionibus Alexandrum rationem ullam duxisse. quamobrem aliter nos dis-
soluendum hunc nodum arbitramur. & idcirco in Vlpiani responso redire ad quere-
lam licere dicimus: quoniam transactio ea pacto nudo facta erat, quapropter cum actio
adhuc sublata non sit, si promissa non obseruentur^e, poterit quisquis ille accusationem
ordiri: & si de transactionis pacto excipiat, de contemptu haeredis replicabit, qui fi-
dem non seruauit: & eo casu transactionem per pactum factam, Vlpiani uerba expref-
sim ostendunt, at in Alexandri rescripto, transactio non pacto, sed renunciatione cele-
brata erat: quod Aretinus, Riminaldus, Socinus admittunt, renunciatio autem ipso iure
actionem perimit: & hoc casu pacto longe efficacior est, ut etiam Decio uidetur^f, nil
ergo mirum, si semel sublata querela, ad subsidiariam praescriptis uerbis actionem di-
uertendum est: nam & mater ipsa, si uiuisset, non alio remedio potuisset uti, nec nobis
obstat, quod Accursius opinatus est, per pactum ipso iure querelam tolli: nam & falsum
est, & communi calculo reprobatur^g, quod ex interpretum recentum scriptis apparet,
nec dicat quisquam non constare in praedicta Alexandri constitutione transactionem,
pacto nudo factam non esse: nam satis hoc probari uidetur, dum querelam instaurari
posse, negat: siquidem nisi perempta esset, de instauratione agendum non fuerat: cum
proprie id sit instaurare, quod rem, quae prius erat, in pristinum statum reducere, adhuc
rendum itaque huic responsioni est, quae aliud quoque argumentum eliditur: quod ex supe-
riore titulo de pactis Accursius adducit^h: & Bart, Aretinusque multum inde sese angunt.

H

^a l. si instituta. in
prim. ff. de inof.
testa.

^b l. ij. §. ex his. de
uerb. ob.

^c l. qui promissit.
de condi. inde.

^d l. quamuis. C.
de trans.

^e l. cum proponas.
C. de pactis.

^f Dec. in l. post-
quam. C. de pact.

^g Alex. in d. l. cum
mota.

^h l. actione. C. de
pact. l. cum pro-
ponas.

Paragraphum, quod si faciam, in l. naturalis, de prescriptis uerbis, uulgo male accipi; & innominatos contractus ex forma, quam initio accipiunt, denominari; tamen Bartolus & alij contra. Cap. VII.

a in l. naturalis.
§. quod si faciā.
de prescri. uer.

b in l. cum proponas. C. de dolo.
Decius in d. l. cum mo.

c in d. l. cum proponas.

d l. si pecuniā. de conditio. ob cau.

e in l. actione. in iij. col. C. de trans.

f l. ij. §. ex his. et ibi Soci. no. de uer. ob.

g l. iura. de lega.

h l. actione.

i l. cū proponas.

k l. cum mota.

l Soci. in rubr. de uer. obliga. in xliij. col.

m l. ubi autem. de uer. ob.

n l. solent. de prescrip. uerbis.

o ut per Bar. in d. l. cum mota.

IN contractu innominato (inquit Paulus¹) si faciam, ut des, & posteaquā feci, cessas dare, nulla erit civilis actio, & ideo de dolo dabitur, uidentum est, quemadmodum responsum id intelligendum sit: & Bart. quem cōmuniter alij sequuntur, locum sibi uendicare eam dispositionē arbitratur, quando ex facto nihil illi adest, qui dare debuerat, quare alio casu prescriptis uerbis agendum esse, quā interpretatio non iniuria quibusdam displicuit, ut Iuriconsulti uerba, quā generaliter in formam regulā proferuntur, rarissimo eo casu duntaxat intelligantur, cum ex facientis opera aliquid alteri cōtrahenti non adest, quamobrem Christophorus Castellioneus², & Fulgosius, Deciusq; semper & indistincte in ea contractus specie dari actionem de dolo, tradiderunt, sed & nihilominus prescriptis uerbis agi posse: quoniam pluribus id legibus testatur est, nec Pauli uerba quicquam eos mouent, dum nullam esse actionē civilem dicit; nullam enim intelligit specialem & nominatam, alioqui generalem quandam dari, quē actioni de dolo coniungi possit; civilem itaq; actionem, id est nominatā exponit. uerum hanc opinionē impingit & expugnat Alexander³, ut etiam ab ea, cum cauillo quoq; non careat, recedendum sit, Iuniores alij interpretes ex Alexandri rationibus in nouam sententiā iuerunt, ut dum dicitur, nulla erit civilis actio & c. de ea loqui Iuriconsultus credatur, quē plenē provideat; nam in alijs innominatis contractibus habet locum prescriptis uerbis actio, ut promissor adimpleat, uel conditio ob causam, ut si poenituerit acceptū restituat⁴, sed in ea specie contractus, quando aliquid factum est, condici non potest, cum facta infecta fieri non possint; idcirco in locū conditionis actio de dolo datur, uerum & hoc nobis haudquaquā applaudit, cum conditio possit in quibusdam quoq; factis intendi, ueluti in obligatione rem tradi, & si admiseris eo casu cum factum repeti ualeat, & condici, & prescriptis uerbis agi posse (quod Alexander existimauit⁵) non minus Iuriconsulti superiora uerba restrinxeris, quā uel Bart. uel Fulgosius, uel quicuis alius fecerit, quamobrem generaliter nos illud responsum interpretamur, ut eo casu nunquam prescriptis uerbis agatur, sed solum doli mali iudiciū intendi queat. & ratio cur nō detur prescriptis uerbis actio, sicut in alijs contractibus esse potuit; quoniam cum facta ut plurimū repeti non possint, lex generaliter introduxit, ut agere de dolo: tamen si quandoq; reperiantur casus speciales, sed ea non debuerūt generalem regulam impedire, cum huiusmodi regulā habeat locum etiam in casibus, qui tanta ratione non substinentur⁶, cum item lex frequentiora respicere soleat, non quē ex inopinato accidant⁷. probatur etiam nostra sententiā ex Alexandri Imp. in titulo de transactionibus cōstitutione⁸, atq; ex lege quarta in tractatu codicis de dolo malo⁹, quā generaliter in praedicto contractu actionem doli tribuit: quāuis à Bart. & alijs maximo cauillo restringant, cum reo ex alterius facto nihil adest; nec in cōmunem sensum nos traxerint duo argumenta, quibus illi nituntur, prius est, quod Alexander Imp. cōstituit¹⁰: si in querela inofficiosi cum filio heres scriptus transigerit, ut filius à lite discederet, & partem bonorū susciperet, fide non seruata filio si stipulatio non interuenit ex stipulatu, alioqui prescriptis uerbis actionem dari, sed eo in casu non esse contractū, facio ut des, sed potius, facio ut facias, crediderim: quod & Socius in anteludijs rubricā de uerborū obligationibus probat¹¹, & nos confirmamus: quoniam nisi eo in textu haeres scriptus solum se ad tradendum obligasset, non actio ex stipulatu (ut uerba indicant) sed certi cōdictio cōpetisset¹². Posterius argumentū ex Iuliani responso dependet, apud quem, si tibi promisero decem, si fugitiuum seruū indicaueris, deinde ea non soluam, cōpetere aduersus me prescriptis uerbis iudiciū traditur¹³; sed contractū nos illum opinamur, qui sit, do ut facias: nō, qui casus est noster, facio ut des, siquidē & contractus innominatos à forma incundi denominari, magis placeat¹⁴. quam sententiā Accursius ubiq; tuetur, & nos non rationibus tantum: sed & Iuriconsultorum uerbis probari, quandoq; animaduertimus. Nam si dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas; manumisti, euictus est Stichus; non actionem de dolo, sed

A sed prescriptis uerbis dari, Vlpianus scribit¹⁵, certē si alios sequeremur, qui manumisit, agere de dolo malo potuisset, tanquā is contractus esset, cum facio ut des; nec Alexandri Imolenis responsio quicquā obest¹⁶, distinguētis, an nihil datum sit, an aliquid, licet non plenē, ut primo casu de dolo agat, sequenti non item: nam cōuincitur id expresse, cum in contractibus innominatis non interfit, nihil praestes, an totū non praestes¹⁷. necq; Pauli responsio adiuuatur Alexander, dum in praedicta quaestione dari actionem de dolo putat¹⁸, si sciens alienū Stichū tibi dederim; nam ea actio de dolo subsidiaria est ex aequitate, ut Riminaldus existimat, non quā ex contractu, facio ut des, oriatur, siquidem & nos adiuuat, quod innominati contractus sub modo contrahuntur¹⁹: quamobrem etiam antequam aliquid coeptum sit, oritur obligatio. cur non igitur ab ea determinatur? sed & Bartoli opinio probabilis non est, dum ratione eius qui dedit, contractū esse, do ut facias, ratione facientis, facio ut des, existimauit, nam si semel à me tibi datum est, quomodo (quāso) tu facies ut des, cum iam acceperis: quod si qua huic sententiā argumenta aduersentur, adeundus est Riminaldus²⁰, qui ea omnia diffuse & eleganter explicat. Ceterum cum locus hic omnis planē salebrosus sit, non puduit me quandoq; mutare sententiā, & in cōmentarijs de uerborum significatione Pauli Vlpiani²¹ responsa aliter interpretari²², posterioribus semper, ut dici solet, melioribus.

Cur in adulterij accusatione licita transactio non sit, efficax ratio assignata: & ceterae ante nos traditae, confutantur. Cap. VIII.

PROLOQUIUM IURIS FIRMISSIMUM EST, IN CRIMINIBUS, IN QUIBUS DE POENA SANGUINIS AGITUR, PACTIONE TRANSACTIONEMQ; PERMITTI²³: quoniam unicuique proprium sanguinem redimere licet: à qua regula adulterij crimen excipitur, dubitauerunt longis quaestionibus interpretes nostri, quā nam huiusmodi dispositionis ratio fuerit: & alij aliter responderunt, quidam adulterium grauissimū crimen esse, & idcirco quo magis arceatur, quācunq; pactionem prohiberi. sed grauiora eo quaedam delicta plures annotauerunt²⁴: & Baldus non admodum graue existimauit, quoniam huiusmodi ad facinora impellēte natura, procliuēs sumus²⁵. quapropter Romanus Pontifex, qui in grauibus delictis facultatem absoluedi sibi reseruauit, de adulterijs, & alijs leuioribus criminibus ius indulgendi, reliquis episcopis relinquit²⁶. Bartolus igitur, & alij quidam, in causa huius rei asserunt: quod si pro comperto stupro pecuniā quisquam receperit, puniendum esse, legibus cauetur²⁷: non itaque mirum si transigi non potest, Alexander Bartolum damnat: quoniam pacisci saltem liceret, cum sine pecuniā simplex pactio procedat. sed dixerit aliquis, pactiones quoq; prohiberi, ne de lenocinio paciscens suspectum se faciat. uerum quamuis pro comperto adulterio maritus, si uxorem non accuset, lenocinijs reus sit²⁸: non tamen idem esse quisquam probauerit, cum de crimine dubitatur, quid enim si deliquisse uxorem ambigens, eam accusauerim? cur ex hac ratione non debuit permitti pactio? sed & quid si extraneus accusauerit: num is lege Iulia lenocinijs punietur²⁹? nam & concedamus, pecuniā, ut crimen non deferat, acceptantem plecti, debuit saltem ualere transactio, cum & alibi legerimus, tamen si cōtrahentes puniantur, actum tamen ab eis gestum ualere³⁰, at Salicetus, Fulgosius, Paulus Castrensis, Alexander, & ceteri iuniores, introducunt id fauore matrimonij existimauerunt, ne uidelicet ignobili patre nati liberi, per adulterij generosis familijs inferantur³¹, sed cur non idem in stupro? cum ubi graue sibi uterū uel uidua, uel puella senserit, uerisimile est nupturam, ut citra famae dispendium, tanquā ex marito conceperit pariat: & tamen in stupro idem non esse frequentior opinio est, nam & fauorabilior omnino causa uitae humane est, & tamen super homicidio transigit, ut fauorē hunc in causa huius rei nō esse, facile mihi persuadeat. Omissis itaq; aliorū dictis, sciendū est, iure ueteri adulteros poena sanguinis non coerceri, sed potius deportari solitos³²: quod Bart. & ceteri prodiderunt. Igitur eo iure cum poena sanguinis non irrogaret, transactio locū non habebat: quia in huiusmodi criminibus, cū publice expediat scelera uindicari, superscriptū proloquiū non procedit: & hoc ex praedicta ratione, ut crimina arceant, quā ratio non omnino efficax, sed suatoria impulsuaq; est³³.

p l. iurisdictionum. uerf. et ideo. ff. de pac.

q in d. l. cū mota.

r l. j. ff. de rerum permut. gl. in d. l. iurisdictionum.

s in l. naturalis. §. at cū do. uerf. si. sed si dedi.

t Bar. in l. si quis cum debitor. ff. de iureiur.

u in d. l. cū mota.

x l. Labeo. ij. de uerb. sig.

y l. transigere. C. de transac.

z l. fina. §. j. ff. de pub.

a in c. at si cleri. §. j. de iud.

b in d. c. at si cler.

c l. auxilium. in fi. de mino.

d l. is cuius. in j. respon. ff. de adulte.

e l. j. in prin. de adult.

f Bar. in l. non du biu. C. de legib.

g l. super statu. de quaestio.

h l. si quis uidua. de quaest. Bar. in l. Claudius. de his quibus ut indig.

i l. j. §. sexum. de postul.

m l. quamuis. C.
de adulter.

Igitur quamuis ea cesset, remanet adhuc dispositio: cessauit enim, cum posterioribus legibus capitalis poena adulteris irrogata sit^m; at non idcirco prior ipsa dispositio fuit tollenda, animaduertendum tamen est, quamuis praescripto casu pacisci nemini licet; odium tamen ultro, citroque remittere, litigatores permittuntur, & ex pace inimicitijs modum statuere, quod Bart. Alexanderque testati sunt, nemoque quicquam his aduersari prodidit.

Cur in falso transigi liceat; itemque explicatum, an in poenalibus fiat extensio, quasi reipublicae intersit reos puniri: noua quaedam aduersus Bartoli Aretinique sententiam decisa. Cap. IX.

a d. l. transigere.

b l. ita uulneratus. ff. ad l. Aquil.

c l. j. de bonis eorum.

d Inno. in c. nouimus. de uer. sig.

e l. iusta. de manu. uind.

f per l. fina. de prauari. l. eius qui de iur. ff.

g l. in l. iurisgenitum. §. quod se re. de pac.

b Dec. in c. porrecta. de confir. utili uel inut.

i in l. quemadmodum. C. de agri. & cens.

k in l. Gallus. §. quod si is. de libe. & postb.

Ideamus nunc regulam superiori contrariam, quae est: In criminibus, quae poenam sanguinis non ingerunt, non permittit aut transactio, aut pactio^a, praeterquam in crimine falsi. & huius pronuntiati ratio est: quia publice expedit reos impunes non esse^b. quod quamuis generaliter uerum sit, ex humaniore tamen regula, qua licere unicuique sanguinem suum redimere, traditum est^c, restringit ut non procedat, nisi cum de sanguinis poena non agitur. sed & in eo dubitari solet, cur falsi crimen exceptum fuerit: & hoc esse propter eius atrocitatem, Doctores scripserunt, quippe homicidio grauius creditur^d, ut etiam sacerdotes eo delicto rei Pontificum decretis statim exautorandi, ciuili iudicio criminali sententiae subiaceant, uerum quicquid ab alijs traditum sit, non dubito grauiora delicta quaedam esse, in quibus tamen transigi non licet, nam & uix cuique probabile fuerit, ut idcirco licita sit transactio, quoniam atrox crimen est: atqui tanto minus permitti debuerat, Bart. igitur aliter sensit, qui, sicut in homicidio transactio conceditur, ita & in falso, prodidit, cum hoc in crimine de hominis existimatione & fama agatur, quae uitae par est^e: cum plerumque grauiore hanc causam uiri boni & prudentes uitae periculo ducant, sed & hoc nobis non probabitur, cum ex hac ratione consequens esset, ut quoties de infamiae nota ageretur, transigi posset, quod iuris autoritate uacillat. Ideo rectius nos sentire forsitan aliquis crediderit, nam in priuatis publicisque criminibus idcirco transigere non licet: quoniam huiusmodi transigens pro confesso habetur, hoc Bart. hoc Baldus, id ceteri omnes probant^f, haec autem confessio non uera est, sed odio in reipublicam delinquentis introducta: & idcirco ficta, praesumptiue: quod & plerique omnes tradunt, at nos id in crimine falsi speciale esse scimus, ut ex eo quantumlibet firmis praesumptionibus nemo condemnatus sit: quod Accursius, Baldus, Alexander, Iason testati sunt^g, & a Philippo De test. cum ex hoc condemnari uti confessus non possit, sed haec haecenus. Dissoluenda nunc est ex supradictis proloquijs quaedam dubitatio, quoties de nocentis alicuius poena agitur, solent nostri Doctores, qui patrocinium reo exhibent, allegare in poenis mitiorem interpretationem retinendam, restringendaque huiusmodi odia, at qui actoris partes fouent, in primis Bartolum adducuntⁱ, qui dixerit admittendam extensionem: cum fauorabilis res sit, & reipublicae expediat fontes damnari, quemadmodum quaelo haec simul non pugnant: Aretinus^k Bartoli sententiam reprobatur, uerum nos ex supradictis ita opinamur, ut quoties poena sanguinis ingerenda est, mitiora probanda sint: si uero ea non indicatur, fauor reipublicae praeualeat.

Qua poena stuprum iure ciuili puniatur, duo contraria responsa simul conciliata: & disputatum, an in stupro transigere liceat. Cap. X.

a l. inter liberas. ff. de adulter.

b §. item lex iulia insti. de publi. iud.

Utrum superius a nobis disputatum sit, cur in adulterio transactio uel pactio, ut ab accusatione discendatur, nullius momenti sit, consequens est, ut uideamus quid iuris in stupro sit obseruandum: & quidam idem esse opinati sunt, quoniam adulterij appellatione etiam stuprum comprehendatur, & lex Iulia promiscue stuprum & adulterium *phorap* appellat, quod & nos probamus^a. Sed quo nostra haec sententia firmiter sit, querendum est, qua poena stuprum puniretur: nam si ea ad gladij ius non pertinet, indubitatum profecto, quod opinamur, fuerit, Tribonianus in institutionum calce^b: lege, inquit, Iulia stupri flagitium puniatur, cum quis sine ui uel uirginem, uel uiduam honeste uiuentem stuprauerit. poenam autem

A autem eadem lex irrogat peccatoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidia bonorum: si humiles, corporis coercionem cum relegatione. quae uerba indicant, eo in delicto sanguinis ultionem non esse, quod memoratu dignum & singulare Matthesyllano uisum est^c. ceterum dudum ipse animaduerti, Paulum de extraordinarijs criminibus supradictis aduersantia prodere^d: Is, si quis uirginem interpellauerit, peracto flagitio, capite puniendum: imperfecto, deportandum, autor est: tum comites qui pecunia corrupti opem dederint, trucidandos, nam & Baldus^e, si se iudice huiusmodi stupratores oblati fuissent, summum supplicium de illis sumpturum se dixit. quippe absurdum est, minus adulterio stuprum puniri, cum regulariter equiparari soleant, uerum totius dubitationis cardo in hoc uertitur, quemadmodum Tribonianus uerba elidi possint. Cotta uir plane doctus & diligens^f, corruptum institutionum codicem existimauit, & in eo non peccatoribus, sed praedicatoribus legendum: quod & humanitatis profectores quidam censuerunt^g: sed & hoc uix probauerim, cum atrocissimo illi delicto nimis leuis poena haec esset: alibi utique traditur, in uindictam armari iura gladio fuit, & cum precatoribus legerem, & interpretes hortatores, & sceleris intelligerem, quod etiam haudquaquam aridum, quamobrem uerius est, lege Iulia stupratoribus eam poenam irrogari, sed extraordinario iudicio longe grauius eos plecti, nimirum poena quam Paulus tradidit, nec enim nouum est, eiusdem criminis diuersis legibus, diuersas poenas constitui potuisse.

Transactionem in causa sanguinis processui finem imponere, & nouo intellectu utcumque exposita lex ij. C. de abolitionibus. Cap. XI.

B

Vperea ut uideamus, an transactio in accusatione criminali, cum fieri licite potuit, iudicio processui finem imponat: & imponere Bartolus alijque responderunt, nam si ubi transactum foret iudex extra ordinem inquirere permitteretur, nihil certe a legibus, quae transactiones eo casu concedunt, inuaremur, cum etiam quod quisquam pacisceretur, non tamen sanguinem suum redemisse dici posset, & quamuis publice intersit, nocentes puniri: & graui atque bono praesidi conueniat, in eos inquirere: de inquisitione generaliter facta intelligendum est: nam alioqui simul pugnantia facere praesides uideretur. siquidem ab accusatore qui transigit ex Turpiliano senatusconsulto quinque libras auri exigere potest, quae multa his indicitur, qui ab accusatione desistunt: quod ut plurimum sit, deficientium probationum metu, unde eas accipiens uidetur fateri accusatorem prauaricatum, & accusatus in dubio insons praesumitur: si igitur inquirat, de rei noxia adhuc agit. In contrariam tamen sententiam iure Fulgosius, Riminaldus, & quidam alij, huiusque disputationis summa ex Constantini Imperatoris constitutione pender^a: Is, si accusator, inquit, per deceptionem uel pecunijs a reo corruptus ad postulandam abolitionem uenit, redempta miserationis uox minime abmittatur, sed aduersus nocentem reum inquisitione facta, poena competens ingeratur. quae uerba Bartolus solum procedere intellexit, cum transactum est in illis casibus, in quibus iure transigi non potest: uidelicet cum de poena sanguinis non tractatur: sed hoc subtiliter illi reprobant, quoniam in illis casibus transigens pro confesso habet, aduersus quem inquisitio locum non habet, nisi modica quaedam inuestigatio, an delictum factum sit, & tamen inquiri lex iubet: quid affirmandum? Bartoli me plurimum & autoritas & ratio mouet^b, tum quod & eius sententia humanior est, nouo itaque intellectu accipiendam esse Constantini eam sanctionem putauerim: dum enim in ea scriptum est, si accusator a reo pecunia corruptus desistat, uoce redemptae miserationis non admittenda, ita intelligendum est, ut ipsi accusatori abolitio non concedatur: sed aduersus eum qui, quoniam desistit ab accusatione, factus est reus, inquisitione facta poena competens ingeratur, quae est, ut si desistit ab accusatione, quae pactio recipiebat, quinque auri libris ex Turpiliano puniatur^c, alioqui poena talionis^d: & hoc sensu nihil de ipso primi criminis reo in constitutione dicitur: nam & solus de accusatore ea loqui, is iudicaturus est, qui totam legerit, & hoc quidem modo Bartoli opinio defendi potest, tamen si non sine scrupulositate, & (quod uulgo dicitur) non citra puluerem.

H 3

c in notabili. e.

d l. j. de extraor. cri.

e in l. si quis non dicam rapere. C. de epi. et ele.

f in memorialibus.

g Baptista Pius in annot. c. l. iij.

a l. ij. C. de aboli.

b in d. l. transigere.

c l. si. C. de accus.

d l. qui crimen. C. qui accus. non pos. l. iij. de prauaric.

Quatuor interpretationes, quæ in l. ubi pactum, C. de transact. per Accursium reseruntur, omnes defendi posse, quod alij non putauerunt: tum in alia questione ibidem aduersus Bartoli sententiam itum. Cap. XII.

l. ubi pactum. C. de transact.

Amosissima est Imp. Gratiani, Valentiniani, & Theodosij lex, in hac uerba: ubi pactum uel transactio scripta est, atq; Aquilianæ stipulationis & acceptilationis uinculis firmitas iuris innixa est, aut subsecutis secundum legem accommodandus est consensus, aut poena una cum his quæ data probant, ante cognitionem causæ, si aduersarius hoc maluerit, inferenda est, uestigandum in primis fuerit, quo sensu constitutio hæc percipienda sit, & Azo, quem Bart. crebriusq; ceteri secuti sunt, ita interpretatur, ut is qui prædictæ transactioni contrafacit, & ab ea recedere uult, non solum accepta restituere, & poenam soluere teneatur, sed etiam agens nihilominus exceptione summoueri possit, at Petrus Cynus, Rainerius, Fulgosius, & iuniores alij, prædicto casu si accepta restituta sint, & soluta poena, exceptioni locum non esse arbitrati sunt, quæ sententia uerbis legis defenditur, dum aut promissioni standum, aut superscripta exoluenda esse tradunt, cum enim per disiunctiuam uoculam concepta sint, sufficit si alterum interueniat^b, ut nemo non euidenter calumniatum Alexandrum deprendat: dum quamuis disiunctiue uerba prolata sint, non idcirco tamen negare existimat, quin coniunctim ea remedia competant, quasi qui per disiunctiuam promittit, coniunctim ea se daturum non neget^c, sed & aliter respondere alij nituntur, quorum dicta quoniam recentiores^d confutant, iterum subincludere reuocare, præsentis instituti non est: nam & præter Fulgosij argumenta illud quoque communem sententiam impellit, quod si ea in transactione iuramentum interuenisset, grauior aliqua pecuniaria poena non infligeretur^e: & illa opinione recepta nihil periculum uindicaretur, præterquam simpliciter infamia: cum tamen eas omnes poenas se statuere in peierationis uindictam Imperatores declarant. siquidem ecquis quæso tam mentis inops esset, ut si Bartolus probetur, transactioni contrahentiæ cum & accepta, & poenam reddere cogeretur: & tamen nihilominus quicquid ex pristina actione consequi posset, exhibenda igitur hæc est interpretatio, quæ & inhumana est, & non uerisimilis, & uerbis legis repugnat, ceterum cum per acceptilationem actio sublata sit, uidendum est, quemadmodum rursus agi possit, & quatuor antiquorum sunt sententiæ, quas communiter nostri Doctores damnant, & eas omnes defendi posse nos opinamur, & in primis glossematam scriptor Albertus, fuscitari directam actionem dixit, ne poenâ & res datas cum ceteris bonis reus habeat, quod Bartolo Alexandroq; non uidetur: cum etiâ si hoc expressè ageretur, non tamen contrahentes facere possent, ut extincta actio reuiuisceret, uerum generaliter ego animaduerti omnes contractus dissolui, si per omnia contrarium agatur^f, quamobrem etiam quod per contrariam acceptilationem præcedens acceptilatio non pereat^g: quoniam, ut uulgo scimus, negationes nihil ponunt, si tamen agant partes, ut cessante acceptilatione, prior obligatio duret, nihil opinor oberit quominus directâ suscitetur^h, cum igitur non utrunque remedium, sed alterum tantum reo competat, si poenam recipit, & data repetit, id agere uidetur, ut actio rursus oriatur, quamobrem ex legis dispositione satis admitti potest, priorem actionem actori indulgeri, & hoc suadente æquitate, ne omnia reus habeat, cetera quæ aduersus hanc interpretationem referuntur, quoniam satis leuia sunt, piget adscribere: alij utilem renasci actionem magis probant, nam quum iniquum sit res retinere, & poenâ petereⁱ: ubi actor poenam, & res receptas soluerit, restitutionem in integrum ex clausula generali poterit petere, quapropter actio illi à prætore decernetur, quæ utilis est, nam & aduersus transactionem restitutionem competere, ex legibus satis & super constat^k, & hæc expositio ratione utiq; non caret: tametsi Bartolus & post eum alij aliter Accursij uerba perceperint, quod facilius in sua ipsi sententia persisterent, quidam nullam actionem renasci maluerunt, sed potius conditionem sine causa dari: quæ sententia omnium maximè probabilis est, sed & hoc iidem Doctores oppugnant, quoniam cum causa propter actoris culpam cesset, non debet actionem consequi, ne ex proprio dolo locupletetur, uerum & hoc argumentum per se leue est: cum enim remedia illa disiunctim competant, falsum est actorem delinquere, qui

l. ab emptione. ff. de pact.

gl. in l. si unus. §. pactus ne peteret. ff. e.

arg. l. quamuis. §. quoties ad uellei.

l. apud Celsum. §. labeo. ff. de doli excep.

l. i. §. ij. C. si adu. trans.

qui facultate sibi à lege concessa utitur^l. Igitur absurdum non est, si condicere potest, ut se reus in antiquam obligationem reponat: dummodo enim æquitas subsit, conditio sine causa locum habet^m, tametsi qualisqualis culpa arguatur: alioqui si absq; causa decem promiserò, condicere non possem, cum uerum sit me fidem fallere, nam & si quid in re mala fide possessa utiliter prædo impenderit, repetitionem impendij illi dari, iure Romano cautum estⁿ. poterit itaq; actor de facto agere: & si reus poenam & res datas petierit, tunc ut in pristinam obligationem restituatur, condicet. Quarta sententia aliorum est, quam Petrus Fulgosius, & Paulus Castrensis probant, dicentium, de facto agi posse^o, nam generalis regula est, reo uolente huiusmodi actionem admittendam: quapropter cum remedia illa disiunctim competant, reus qui res datas & poenam accepit, necessariò uelle uidetur, ut agere actor possit: quoniam si primus actus spontaneus est, qui necessariò inde consequens est, æque uoluntarius censetur^p, & hanc interpretationem si ita declaraueris, Bartoli & Alexandri uelitationes nihil eam impediunt, neque dicat quisquam, posse hunc actorem ex officio iudicis repelli, cum sine actione experietur: nam cum reus ipse non possit, ex æquitate nec iudex potest, ut fufius Riminaldus, recentioresq; alij explicant.

Qui promissioni suæ de facto contrafacit, quemadmodum teneatur, improbat Bartoli Aretinijq; sententia: & nouo intellectu dilucidata lex, ea quidem, C. si mancip. ita fuerit alien. Cap. XIII.

I quicquid non facere sub poena promiseris, deinde perperam & irritò modo feceris, dubitatur num committi poenam dicamus: & Bartolus^q distinguendum putat, ut si stipulator lædatur, dicamus committi, alioqui non committi: sed cum dubij sumus, an incommodum pati possit, idem existimandum esse, ut soluenda sit poena. Itaq; si in mancipij uenditione eam legè dixerò^r, ut nuncq; manumitti possit, & stipulatus sim poenam, si emptor manumiserit, non committitur poena: quoniam manumissio ea nullius momenti est, & uenditor nullum dispendium inde patitur. Ceterum distinctio hæc dubio apud me non caret, cum prædicto casu uenditoris interesse possit, ne seruus manumittatur, cum etiam in contractibus bonæ fidei, ratio affectionis non modica habeatur^s, sed & quid uenditoris dispendium illud consideremus, cum manifestum sit, in poenis quicquid quod inter sit non considerari^t: Aretinus dum se ex hac nassa eximere uult, distinguendum putat^u, ut si quicquid his quæ ex proprietate sermonis in conditione stipulationis poenalis continentur, quoquo modo contrafactum sit, poena omnino committatur: alioqui cum ex proprietate non continentur, si stipulatoris inter sit committi, aliter non committi, sed uerba hæc Aretini hauquaquæ nobis uera esse uisum est, cum lex^v dicat, ubi transactio per acceptilationem facta est, si contra quam cautum sit, fiat, & poenam solui, & data reddi: & tamen eo casu non nisi perperam agi potest: nec lex explicat, an uerba propriè accipiantur, uel impropriè: quid enim si eo casu expressim cautum esset, ne actor etiam de facto contraheretur, nonne quauis non interesset, committeretur: quod tamen Bartolus negat, nonne etiam generaliter dici solet, contrahenti uerba, quæ de iure intelligi non possunt, ad solum factum, ut actus subsistat, referenda^w: quod etiam in his quæ stricti iuris sunt procedit, ut etiam iudicia ea interpretatione adiuuentur^x, ne ad nihilum reducantur. Itaq; sciendum est, stipulationes poenales duplici de causa apponi solitas, ut contemptum ulciscantur, & ut id quod interest resarciant. qua de causa si directè illis contrafactum sit, tota poena committitur, si ex interapedine & obliquè, tunc nisi quatenus interest exoluitur^y. Igitur in proposita questione, si stipulationis uerba eum sensum patiantur, ut etiam de facto contrahentem comprehendere possint, idq; actum uerisimile sit, tunc poenam committi censeo, quod si per obliquum contrahat, si inter sit, eatenus committi, quatenus interest. nec uideo quemadmodum dubium esse possit, an inter sit, cum aut stipulator probabit, & contrafaciens punietur: actore autem non probante reus absoluetur^z. Nec ab hac sententia nos dimouebit Gordiani Imperatoris¹ constitutio, qui in prædicto casu, cum seruus sub conditione, ne manumitteretur, uenit, si manumissus sit, non tamen committi stipu-

l. Græcus. C. de adulte.

m. l. qui sine. ff. de cōdi. sine causa.

n. l. plane. ff. de peti. heredi.

o. l. Iulianus. §. quantum. ff. ad exhib.

p. l. & ideo. in prim. de cond. furt. Aret. in l. is potest. in fin. de acqui. here.

q. in l. ubi pactum. C. de trans.

r. l. ea quidem. C. si m. ita fu. ali.

s. gl. in l. fideiuss. ff. de pact.

d. l. stipulatio ista. §. alteri. ff. de uerb. obl.

e. in l. continuus. §. cum quis. ff. de uerb. obl.

f. d. l. ubi pactum.

g. l. stip. ista habere. §. hi qui. ff. de uerb. obl.

h. l. solemus. ff. de iud.

i. Bar. in l. ij. §. item si in facto. ff. de uerb. obl.

k. l. qui accusare. C. de eden.

l. d. l. ea quidem.

12 Iason in l. pacta
nouis. C. de pa.
in d. l. cōtinuus.
§. cum quis.

lationem poenalem sanxit: existimo enim intelligendam, cum non primus, sed secundus aliquis emptor manumiserit: quod cōstitutionis ipsius finis ostendit, quamuis enim ex facto primi emptoris contrafactum sit: quia nisi alteri uendidisset mancipium illud, liberum non foret: quia tamen directio non contrafecit petitioni, poenae locus non est, & hanc legem ita accipiendam, Accursius censet: & id quidem in ultima interpretatione, quae prioribus praeuerrere solet^m. neque obstat Iurisperiti responsum, quo promissum forem sub conditione, si res sacra uenderetur, non incidere in poenam uulgo traditur: quoniam ea Iurisperiti uerba aliter accipienda sunt^m; neque enim ibi mentio ulla de poenali stipulatione habetur, sed solum is casus attingitur. Finge Titium mihi promississe x. si ecclesia uenderetur, nullius momenti haec est promissio, quoniam sub conditione impossibili facta: atque item contra bonos mores: quod & ibidem Ioannes ab Imola interpretatus est: omnino enim responsum illud nihil aduersus nos nouat.

Alio sensu, quam ceteri hucusque fecerint, perceptus uersiculus ultimus in l. cum filio, de leg. primo. Cap. XIII.

Voties pater fideicommissum grauatus est, filio à testatore instituto, restituere hereditatem non ut haeres, sed ut pater grauatus esse intelligitur, quae propter ex Falcidia lege quicquam detrahare prohibetur: quod Papinianus scripsit, cuius uerba haec subsequuntur, intellectu admodum difficilia. Ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se peruenit, ex legato uel hereditate filio relictis restituere, isque uiuo patre decedat, omnimodo patrem id retenturum, quoniam fideicommissum ex persona patris sui uires recepit, quae uerba ex contrario sensu indicant, si extraneo rogatus sit pater restituere, & extraneus interim moriatur, patrem non retenturum fideicommissum: quod uix defendi potest, sitque potissimum, ut quod in directo sensu dicitur, indubitabile sit: quoniam regula est, fideicommissum conditionale non transmitti: quod uero tacite colligitur, falsum, cum nec extraneus transmittat, sed tum quoque apud heredem permaneat. Accursius, Iacobus ab Ardena, Bartolus, Petrus Besutius uariis modis, ut gryphum hunc dissoluerent, Iurisperiti uerba declarauerunt, sed quoniam eorum expositiones ab Iasone acutissime confutantur, silentio eas transigendas duxi, cum uideam satis esse, si Pauli Castrensis, quem Aretinus & Iason ipse sequitur, sententiam legi non conuenire conuicerim. Igitur Paulus ita suprascripta uerba accipit, ut si extraneo grauatus sit pater post mortem suam restituere hereditatem, & ille interim decedat, fideicommissum ad filium deuoluatur, qui effectus erat sui iuris, tempore quo ante patrem extraneus decessit: quod latius Iason refert & exponit. Sed scire uelim, quomodo ex eo uerborum contextu inducant, filium uiuente patre sui iuris effectum fuisse: euidenter quippe uerba contorquentur, & illud inducitur, de quo in lege uerbum est nullum, & regulae repugnat, qua traditur, emancipationem nisi apertissimis probationibus constet, subinducendam non esse^a. quam obrem nos aliter ea uerba Iurisperiti interpretamur: recto enim sensu non dubitauerim uerum esse, si filius antequam fideicommissum sibi restituatur, decedat, non transmitti, sed apud patrem omnimodo remanere: at si ex obliquo extraneum inducamus, tunc quoque concesserim, si is moriatur, remanere apud patrem, sed non omnimodo. nam cum quidam casus enumerentur, quibus fideicommissa transmitti possunt, ueluti cum mentionem mortis non propter conditionem, sed ut solam moram respiciat, expressè factam constaret^b: uel cum is qui moritur filios relinquit, ad quos coniectari possit testatorem uoluisse fideicommissum deuolui^c, his quoque & similibus casibus ad patrem fideicommissum pertinet: quamuis in extraneo sit contra: & ratio est: quia cum pater rogatus est restituere, uti pater, mortuo filio, non ad eius heredes, sed ad se bona pertinet: quod paternae pietatis causa inductum uidetur: quapropter aliae coniecturae, quae filij heredes adiuuare possent, non admittuntur: quae ratio in extraneis locum non habet, & hoc sensu dictio illa, omnimodo, maximam emphasim habet, quae, si aliorum interpretationes sequeremur, in Papiniani uerbis superflueret^d.

Legem

A Legem municipalem, seu quamcunque aliam dispositionem, tamen si nihil noui inducat, non ita interpretatione adiuuandam, ut antiquiora corrigat, quod plerique omnes arbitrati sunt. Cap. XV.

Ritissima iuris regula est: uerba in quacunque dispositione ita debere interpretatione ampliari, ut aliquid operentur^a: quod Raphael Comensis^b intellexit, etiam si perquam improprie accipitur, quamobrem ne dispositio nihil inducat, etiam pupillum intelligemus, qui xxv. annis minor est: & si quis priuilegio suo renunciauerit, etiam communi iuri renunciasse, ex hac regula Decius tradidit^c: quam & recentiores uberrime sic declarant, ut nihil sit ea diffusius tractatum. Inter cetera & illud communiter probatur, ut quamuis facultas alicui à lege concessa, secundum leges interpretari debeat, si tamen nihil noui induceret, ita extendenda sit, ut contra ius commune accipiat^d: quod & suffragio suo Baldus^e item consilio quodam Ancharanus, adiuuant^f, & alij retulerunt: quae in re, quod equidem sciam, solus ego anceps, uix extrico: in primis quae animaduerti, ex Iurisperitorum responsis aliter probari, nam cum conditiones, quae tacite insunt, uim suam amittant, dubitatum est, si Titio haerede instituto, ita legauerim: si Titius haeres erit, centum Seio dato, num conditionale legatum sit, & iuris autor respondit^g, non esse: tamen si uerba illa, si Titius haeres erit, nullius effectus sint, cum ergo potius superfluere uerba existiment, quam conditionem inducere, nonne & multo magis idem dicendum est, ne legum correctio utique odiosissima inferatur: sed & ex Pontificis Max. decretali epistola, eandem sententiam comprobare dixerim^h. sacerdotes, qui à proprio templo recedant, eius reditus & uindemias amittere, generaliter cautum iure commune est: praeterquam si inter Romani Pontificis Palatinos sint, uel suo archiepiscopi deferuiant. Fingamus sacerdotum collegio constitutum inter se fuisse, ne absentibus quicquam reditus nomine praestetur, an si quis in Pontificum, antistitis uel sui officio sit, excusabitur: & excusari traditum est, uidentur ergo, constitutionem eam non solum ius commune non corrigere, sed & nihil omnino operari, nec in specialibus illis casibus quicquam mutare: & tamen facilius quae ex interpretatione derogatio sit (limitationem uocant) conceditur, quam correctio. Accursius quoque expositione perceptum Iurisperiti responsum, idem indicatⁱ. si enim municipalis lex sit iuri Romano conformis, nimirum ut in ordine digniores praferantur, quamuis nihil ulterius inducatur, ex iure tamen communi intelligenda est, ut uidelicet idonei tantum praferantur, cum tamen generaliter declarata alicuius effectus esse possit: quod & ex secunda constitutione de noxalibus Salicetus prodidit: quin & Innocentius dixisse traditur^j: quoties in mandato id exprimitur, quod iure communi inerat, toties interpretandum nouam formam illi non esse datam: quod etiam Baldus frequenter scripsit. Quamobrem si delegata iudici causa, ut iusticiam faciat, mandem, & ille non fecerit, nihilominus tamen sententia in rem iudicatam transsit: nec uidetur aduersus mandati formam lata, & quamquam diu hac in re à ueteribus disceptatum sit, in praesentiarum tamen nemo est qui non Innocentium sequatur, aduersariorumque sententia crebriore calculo reprobatur^k. uerum & Bartolum nobis addicere opinor: is, si constitutione municipum caueatur, ut effractorius centum soluat: deinde alia constitutio ne rursus dicatur, ut quinquagena tantum pendat, primam non corrigi existimauit^l, sed potius posteriorem hanc legem irritam esse: idemque Ancharano & Alexandro, aliisque uisum est: tamen ex iunioribus alij eo argumento Bartolum damnant^m: quod nos falsum esse disputamus. Superest ut contraria argumenta dissoluam: & quamuis plura soleant adduci: quoniam tamen leuia sunt, & ex aliorum scriptis conuincuntur, ea tollere necessarium magis uisum est, quae fortiter aduersari uideantur: quorum prius ex iure ciuili est, posterius decretalibus epistolis introducitur. Cum Cn. Pompeius Ponticus debellatis, eorum regionem in prouinciae formam redegit, hoc illis indulget, ut qui Pontica matre nasceretur, Ponticus esset: quod Iurisperiti quidam ad solos uulgo quae sitos pertinere credebat. at Celsus & Iulianusque non probaueruntⁿ: nec enim debere id caueri, cum iure commune idem esset, quare ad eos trahendum est, qui ex diuersarum ciuitatum parentibus orirentur, sed id ego ita interpretatum crediderim: quia qualia essent priuile-

a l. etiā. in prim.
de bon. lib.
b l. cum filio. ff.
de leg. iij.

c inc. j. de iud.
per glo. in l. j.
ff. si quis in ius
uoc. non ierit.
d in l. nullus. C.
ad l. iul. maies.
e in cōf. clxxxvj.

f l. in conditioni-
bus. §. j. de con-
di. & demonst.

g c. ad audientia.
de clerico nō r.

h in l. ut gradatim.
§. si lege
ff. de mu. & ho.

i in c. prudentia.
in iij. col. de of-
fic. dele.

k Feli. in c. cau-
sam quae de re-
iud.

l Bar. in l. iij. §.
cū Titio. de a-
di. le. & Alex.
in l. si constan-
te solu. ma.

m Ias. in d. l. si con-
stante. & in a-
lijs locis.

n l. j. in fi. ad mu-
nicip.

gij uerba expressim non constabat: quamobrē ea inducta est interpretatio: sed si qualis forma diplomati sit, appareat, expressimq; nihil quod ad ueteris iuris correctionē spectet, in eis legatur, tunc potius ad literam uerba accipienda sunt, quam ita extendenda ut aliquid nouent. Pontifex uerō Romanus cum quibusdam ex Francisci fraternitate concessisset, ut ubicunq; forent, cum altari uiatorio mystica sacra celebrare possent, ita interpretandum priuilegiū asserit^o, ut etiam absq; p̄sulum licentia id facere eis concedatur, cum alioquin ea necessaria esset: sed hoc me nō mouerit. cum enim constaret Pontificis eam mentem esse, ut eis indulgentiam aliquā faceret, nisi ea interpretatio admitteretur, nihil concessisset: at nostra quæstio tunc dubitabilis est, cum nescimus, qui statuentiū animus fuerit: nam & maximū fuisset illis incommodum, si à tot p̄sulis licentia accipienda fuisset: & hoc modo indulgentia illa in damnum, fastidiumq; fratribus uertisset^p: p̄sertim ubi de celebratione missarū agit, quę perq; fauorabiles sunt.

Quæ sint de substantia, de forma, de solennitate actus, & quemadmodum hæc simul differant, solereq; hæc ab ineruditionibus non discerni: tum quædam alia scitu non indigna. Cap. XVI.

Olent nostri temporis Doctores, ea quæ formam, uel substantiam, uel solennitatē alicuius actus respiciūt, simul cōiungere, & nihil differre arbitrari, uideamus paulō diligentius, quali differentia discernantur: & Baldus² formam sic definiendam putat, ut ea sit ordinata series, rem ad substantiā deducens, quam sententiam autoritate Nicolai Abbatis confirmari crediderim^b: is, ut denunciatio, quam euangelicā uocant, ualeat, quinq; seriatim requiri tradidit: quæ si minus interueniant, actus ille non subsistit, sed & idem Baldus³, eius efficiaciæ formam scripsit, ut ex ea quælibet dispositio essentiam suam capiat: si nō interuenit, nullius momenti sit: & quoties in eadem materia diuersam esse formam proponatur, non unū actum, sed diuersos esse, Ioannes Andreæ F. Bononiensis^d, tripliciter formam diuidi scripsit: aliam enim uerbis consistere, ut in stipulatione, quod præcedat interrogatio, & sequatur responsio: aliam rationalem esse, ut in contractibus, testamentisq; consensum: aliam legalem, ut in usufructus seruitute personā, uerū is non satis propriē formam accipit, sicut & Bartolus^e, dum ex consensu formā stipulationis consistare opinatus est: si enim propriē loquamur, Baldi definitionem probandam esse non dubitauerim, ut illud rectē de forma sit, quod seriem quandam ordinemq; denotat: quæ si in aliquo actu requiratur, & minus interueniat, in causa est, ut ipso iure is actus deficiat: quod eō usque fortiter defenditur, ut etiam contractus alioqui fauorabiles, non subsistant^f. quin & si culpa notarij in instrumento aliquid ad formam pertinens omissum sit, damnum ad contrahentes in tantum peruenit, ut frustra egisse iudicentur^g, sed & si non solum quæ necessariō requiruntur interuenerint, uerū & aliquid ulterius, uitari pariter contractum, quidam arbitri sunt^h. Quamobrem cum muni-
cipum lege in testamentis tribulis sacerdos, quem parochianum uocant, adesse tenere-
tur, & duos quidam aduocasset, testamentum irritum esse aliqui responderunt, quasi
contrā quā lex uelit, factum fuerit: unum enim requiri, non duos: sed id magis ad
solennitatem spectat, & non æquitati solum repugnare, sed & iure ciuili falsum esse
aliquando admonui. Caterum supradicta omnia eo casu non procedunt, cum for-
ma illa, quæ requiritur, leuis est: tamen enim ea remoueat, nihilominus quæ agun-
tur, ualida suntⁱ, quemadmodum autem dignoscamus, quæ sit leuis forma, ostendit
in decretalium præfationem Baldus^k, ut quoties alteri actui, quā qui sit, forma il-
la conuenit, leuis dicatur, quamobrem in doctorum nostri temporis designatione, li-
bri datio iustam formam respicit: at osculum, & chirotheca, & tegmen capitis, leuem:
cum ea nihil ad doctrinam spectent. Id uerum est, eundem Baldum existimasse, for-
mam quę a lege traditur, in dubio interpretandam, ut maximum pondus habeat, quod
& Aretino, & Iasoni uisum est^l. Sequitur ut de substantia disputemus: & Baldus: sub-
stantia, inquit, est, quæ primam rei essentiam præstat^m: quod Alexander, & Decius
probantⁿ, uariā uidem, & alibi substantialia esse tradidit^o, quæ in ipso faciendi con-
tractus

tractus tempore interueniunt: sicut accidentalialia, quę post contractū inferuntur: quā-
doquidem accidentalialia esse definiuit^p, quæ præter naturam contractus inducuntur, ut
pactio eundi Romā: naturalia, quæ, etiam si non expressē agatur, insunt, ut in emptio-
ne euctio: substantialia, sine quibus actus non ualeat, quale in uenditione precii, quæ
propter si agamus, ut emptio absque precio consistat, nihil tamen agimus. Accursus
quoq; credidit, non posse legem facere, ut contractus, cui substantia desit, ualeat^q: nam
pugnantia simul hæc essent^r, actum ualere, & in substantia deficere: qua ratione si pu-
illus aduersus debitorem sibi ex tutoris contractu obligatum agat, & in libello tutorē
se habuisse neget, intentio hæc ipso iure nulla est, quoniam sibi ipsi aduersatur, cum ex
tutoris contractu libellus subsistat, & ipse tutorem neget: & ita in facti quæstione Bal-
dus respondit^s: quæ res Aretini quoq; calculo confirmatur, sed & Baldus^t non ualere
legem tradidit, quæ sententiam confirmet, omni remota substantia prolata. Verū
tamen animaduertendum arbitror, ut quæ pro substantia in contractu iure ciuili requi-
runtur, possint à lege tolli: si de iure gentium, secus: alioquin in consule Iuriconsultus
dubitasset, an emptio sine precio procedat^u: alibi Baldus substantiæ contractus illud ef-
se appellauit, quod naturam eius necessariō & immutabiliter amplectitur: quod uerō
immutari uel extingui potest, hoc non substantiæ, sed qualitatis esse^x, uerū & idem in-
terpres aliquando sic distinxit, ut triplicem esse substantiam opinaretur^y: unam formę,
aliam materiæ, tertiam consensus: quæ si in primis casibus desit, negocium omni iure
reijciatur: sed si cōsensus simplicis solum defectus proponatur, licet à principio actus pe-
reat, deinde tamen potest conualescere^z. quæ Baldi pronunciata uera esse existimo,
quamuis in hac distinctione substantia non admodum propriē accipiat^a: nam hæc
differre nec ipse ignorauit, dum aliud esse de consuetudinis forma, aliud de substantia
arbitratus est^b. Sed & Ioannes Andreæ facilius formam tolli, quā substantiam tradi-
dit^c: tamen Zenzelinus mutata forma monetæ, mutari & substantiam affirmet^d, hoc
amplius scripsit Angelus, quæ de forma sunt, post actum expediri non posse: quæ de
substantia, posse: contrā Baldus^e etiam quæ substantiā spectant, eodem tempore cum
actu induci debere^f, sed ego in Nelli sententiam pedibus iuerim^g, ut si negocium sit,
quod unico contextu fieri debeat, ut contractus sunt & testamenta, Baldo acquiescam:
alioqui si interuallum admittat, Angelum sequar. Verū dubitauerit quispiam, quem
admodum secernamus aliquid de substantia esse: & Baldus^h ea quæ in definitione di-
cuntur, eius dictionis substantialia esse autumat: quod & Aretinus & Iason probaue-
runtⁱ: ipse quandoq; dubitauit, quoniam iurisdicō est potestas de publico introducta
cum necessitate iuris dicendi, & æquitatis statuendæ^j: & tamen constitutio boni & æ-
qui ad substantiam iurisdicōnis non pertinet: quippe etiā iniusta sententia ex iurisdic-
tione non deficit, sed & plerunq; Iuriconsulti aliquam rem ex effectu definiunt, ut in
bonorum poss. uidimus, cum nemo dubitet, substantiam ab effectu differre, quamob-
rem quod ex prædicta opinione argumentū colligeretur, probabile crederem esse, nō
quod necessario concluderet. Nunc ad ultimū transeamus: & Baldus: solennitas, in-
quit, modus est, seu qualitas quędam rei accidens, qua actus sit solennis^k, sed Bartolus
solennitatē à substantia nō differre sensisse uideri potest^l: quod uerū est, si lata significa-
tione eas uoceamus intelligis: nam differentia propriē loquendo Innocētiū agnouit^m,
qui tripliciter electionē accipi dixit: latē, ut cum iure naturali tantū ualeat: propriē, ut si
in ea substantialia tantū interuenerint: significantius & magis propriē, cum & substan-
tialia & solennia eius facta esse proponit: nā & promiscuē atq; indistinctē solennia lege
ciuili auferri possunt, cū tamen substantialia nequeatⁿ. quin & si substantiā testamenti
probare uoluerimus, septē testes requiri nemo ignorat: si solennitatē, duos satis esse, Bar-
toli autoritate docemur^o. solenniū duplicē esse speciē, idem scripsit^p: alia enim substan-
tiam respicere, ut cum aliter contractū negociū lex irritat, alia probationē: in prima au-
tem specie renunciationē non admittit: quod ego non procedere opinor, cum ea solen-
nitas fauore priuato inducitur^q: tunc enim à partibus remitti potest: quapropter ualeat
cōuentio, ut etiā non iurata testationi stetur: itē filij consensus, ut paternis tabulis præ-
tereatur^r, & si qui similes casus: sed & si lex interuenisse solennitatem fingat, idem iuris

^o e. in his. de pri-
uilegijs.

^p Abb. ibi.

^a in c. j. de no.
for. fidel.

^b in c. nouit. de
iudic.

^c in d. c. j. de no.
for. fi.

^d in c. fin. de ba-
ptism.

^e in l. ita stip. de
uerb. oblig. in
opp. & in l. j.
de condi. indeb.

^f l. qui Romæ. §.
Flauius. de uero-
bor. obl.

^g c. super eo. de
elec. & Mod. in
l. ambiguitatem
C. de testa.

^h per l. diuus. §. li-
cet. ff. de iure co-
di. ias. in l. si mi-
hi. §. in legat. in
ij. lec. de lega. j.

ⁱ l. j. §. fin. ff. de
uentre inspici.

^k in ij. col. in ru-
bri. extra.

^l in l. ij. §. si pri-
us. ff. de uul.
& pup.

^m in l. etiā. C. de
exc. rei iu.

ⁿ in rubri. extra.
de appellat.

^o in l. uniuersa.
ubi etiam ias.
C. de prec. im-
pe. offe.

^p in l. pacta. de cō-
trab. emp.

^q in l. ij. ff. de usu
fru. earū rerū.

^r Angel. conf.
clxxvij.

^s Bald. conf. clx-
xxj. in ij.

^t in l. prolata. C.
de senten.

^u in l. j. de emp.
& uendi.

^x in d. l. prolata.

^y in l. unica. in ij.
col. C. si ser. e-
xtero.

^z l. fi. C. ad mace.

^a in c. fi. in v. col.
de consue.

^b in c. super eo.
de sen. excom.

^c in c. cum ad sa-
crofacta. in uer-
bo, taxetur.

^d in cōsi. lxxxvij.
incip. pro deci-
sione.

^e in rubri. C. de
rescin. uend.

^f in tract. de test.
uerfic. xx.

^g in l. cū quis. in
ij. col. C. de in-
ter. fac. ign.

^h in l. ij. in ij. no.
de uul. & pup.

ⁱ in l. nemo po-
test. de leg. j.

^j l. j. de iurisdic-
tione. iud.

^k in l. etiā. C. de
exc. rei iu.

^l in d. l. nemo po-
test.

^m in c. quod si-
cut. in ij. col.
de elec.

ⁿ Innocent. in c.
cum dilectus. de
consuetu.

^o in l. ij. C. de con-
tra tab.

^p in l. j. de cond.
indeb.

^q c. tuis. de te-
stibus.

^r Bar. in l. nō du-
biū. C. de testa.

in l. ex facto. in xij. col. de uul. & pup.
l. obligari. §. tu tor. ff. de auct.
in l. ad executi- onē. C. de dot. prom.
in l. j. C. de fid. inst. li. x. Rom. de ope. no. num. l. j.
l. eleganter. de dolo.
in c. super eo. de elec.

est, ut actus ualeat: quod Baldo Aretinoq³ scriptum est: & hæc uera sunt ratione efficiacis obligationis, nam quamuis in aliquo casu solennitas propriè accepta deficiat, ori obligationem naturalem magis est, quocirca pupillus sine tutoris autoritate natura liter obligatur: quod in his quæ sunt de substantia, uel forma, secus est: & ita sensisse Baldum aliquoties annotauit. Sed & fortasse non falsò dixeris, contractus stricti iuris ipso iure ex defectu solennium infectos nō esse, cuius opinionis id mihi argumentum est: nam omnis solennibus negotium ipso iure cur corrumpatur, ea ratio traditur, quoniam mala fide id actum præsumitur, ut Bartolus sensit³, & Pontanus non damnat, dum notarium, qui instrumentum nō solenne conficiat, lege Cornelia falsi reum esse testatur: at mala fides superscriptos contractus ipso iure non uitiat³, cæterum his contraria scripsisse Baldum, me non latet³, dum electionem cassam esse, uel ex solennium, uel ex personæ defectu cum tradidisset, subiunxit, in dubijs ne dolus præsumatur, existimandum esse, solennia potius defecisse: quod & nobis placet, quapropter & Bartoli eam rationem nequaquam probo.

Testes, qui in testamento requiruntur, probationis, non substantiæ ergò introductos; & id aduersus cæteros noua ratione defensum. Cap. xvii.

in l. nemo potest. de leg. j.
l. si unus. C. de test.
in c. j. in ultim. col. quid sit in uestitu.
in l. current. ff. de testib.
Bar. in l. an inutilis. ff. de acceptil.
in l. hac consuetudina. §. fin. C. qui test. fac.
in l. fin. C. de fideicom.
in c. ij. de inuestitu. inter dom.
in l. fin. in iij. col. C. de codi. per illum tex.

Probabiliter dubitari consuevit, an testes, qui septem in testamento necessariò aduocantur, testamenti ipsius substantiam respiciant, an probationis causa solum requirantur. & Accursius, Baldus, Iason, & communiter alij³ de solennitate substantiali esse arbitrantur. Quā sententiā cum quandoq³ sequeretur, eo rescripto adiuuabam, quo testatū est³, si testamento sex tantum testes adfuerint, illud iure deficere: de his autem quæ interlita sunt, non ad iuris solennitatem, sed fidei quæstionem pertinere; nam aduersatiua dictiuncula, autem, ostendit superiorem casum ipsum ad solennitatē spectare, sed tamen respondendum est, & concludendum, ad solennitatem, nō quidem substantialem, sed probatoriā pertinere: cum & Baldus³, autor sit, in dubio ita fieri solere interpretationē, ut testes probationis ergò, non causa solennitatis inducti credantur, curēt quoq³, Venuleius inquit³, magistratus testari uolentibus, ne desint testes, ut probatio rerum salua sit, neq³ dixerit quicquam, nō ex probatione solum, sed ex solennitate quoq³ id dici. Nam cum maius damnum inferat, si omittatur, quod ad solennitatem, quā quod ad probationem spectat³, non est uerisimile, iuris autorem quæ magis referunt, silentio inuoluisse, ut minor diceret; nec id citra culpam facere potuisset. Iustinianus³ etiam in testamento cæci, multorū testium conspectum requirere se tradit, ut nullum locum relinquant insidijs, tot oculis spectata, tot insinuata sensibus, tot insuper in tuto locata manibus: quæ omnia non ad aliud, quā ad probationem pertinent; quin etiam idem Augustus alibi³: lex, inquit, ne quicquam falsitatis incurrat, maiorem numerum testium expostulat: ut per ampliores homines perfectissima ueritas reueletur. & hanc sententiā non prædictis legibus tantum, sed & ratione confirmauerim. cur enim contractum, etiam si de mille philippeis periclitaretur, duobus probare possum, at testamentum quantumuis minimi precij, per septem testes necessariò asserere debeo: nōne ut Baldus existimat³, quoniam in testamento de eius uoluntate agitur, qui in rerū natura non est, & quid iuris sui sit exprimere non potest: quod in contractibus regulariter non accidit, ut hæc quoq³ ratio ad probationes tendat. Vt igitur hanc sententiā tuear, scire debemus, testes quidem in testamento probationem solum respicere: sed si legitimus numerus non adfuerit, testamentum deficere: non quòd probari non possit, sed quoniam mutata testatoris uoluntatem lex firmiter præsumit, nam cum quilibet leges nosse credatur, quæ hoc disponunt, ut septem testes adsint, si quis sex tantum adhibuerit, uidetur elusoriū actum conficere uoluisse: quod & pluribus comprobari potest, nam si quis condiderit testamentum, quod non nisi iure codicillorum substineatur, cur, nisi clausula codicillorum addatur, omnino perit, cum etiam contractus ualeant, ut ualere possunt, non alia certè ratio est, quā quòd præsumitur, testatorem uoluisse frustra agere: alioqui contractus testamentis fauorabiliores essent; in quo Iason ualde dubitauit³, sed & Christophorus Castellioneus

A Castellioneus, quotiescunq³ à facto testatoris conditio penderet, si non illi pareat, pœnituisse eum præsumi tradidit: quod & Iason³ sequitur. Paulus quoq³ Castrensis, si testator instituat hæredes, dein incipiat legata relinquere, & non perficiat, testamentum nō subsistere opinatur: quoniam tamen si testamenta absq³ legatis uires suas exerceant, quod tamen legata non perficit, mutasse totam uoluntatē præsumitur: idemq³ Aretinus probat³, generaliter quoq³ ex regula dici solet: ubi quisquam actum non perficit, quē perficere potuisset, pœnituisse eum uideri³. Accursius quæ ante testamenti finem inconsumptè deleta sunt, non deberi scripsit: quoniam si testator ea præstari uoluisset, credibile est iterum eadem scripturum fuisse³: quod cum nequaquam factum sit, uidetur pœnituisse, & à pristina sententiā decessisse. huc accedit quod Baldus affirmat³, si decreto decurionum caueatur, ne eorum rescripta, nisi sub certa forma ualeant, dein aliquid statutum sit, ea nō seruata, non ualere decretum, quia consensus deesse præsumitur, nam in nostro casu cum septem testes necessarij sint, si non allegentur, in testamento consensus pariter deesse præsumi debet: quamobrem nec obligationem naturalem oriri inde crediderim: in quo tamen Doctores certant³, & adhuc sub iudice lis est,

Cur iure ueteri l. Falcidia prohiberi non poterat, uetera confutantur: & disputationum, an in codicillis hodie prohiberi quadrantis deductio ex Trebel, possit. Cap. xviii.

Questum est, qua ratione introducta sit lex Falcidia, quam tribunus plebis Falcidius, ut in chronicis Hieronymus testatur, tulit: & Bartolus, in fauorem testatorum latam, autor est³, ne uidelicet absq³ hærede morentur: quamobrem cum Iustinianus statuisset, hærede non adeunte ad cohæredes, uel substitutos, aut legatarios, uel fideicommissarios hæreditatem deuolu³: quoniam tunc prædicta ratio cessabat, consequenter induxit, ut testator prohibere posset, ne in suo testamento Falcidiæ locus esset: quam opinionem meritò improbari opinor: quoniam aut sensit Bartolus, Falcidiā prohiberi posse, quasi testamentū omnino substineatur, uel per ius accrescendi, uel ex substitutione: & cum idem iure ueteri esset, non uideo cur Iustinianus illud induxerit³: aut quia etiam singularibus legatarijs fideicommissarijsq³ locum in successione fieri constituit: & nec hoc sufficere crediderim, cum etiam iure ueteri legitimi hæredes, qui ab intestato succedant, fideicommissarijs legatarijsq³ præferantur³: & tamen Falcidiæ legis portio reijci non poterat, tamen hærede nō adeunte legitimi successissent: & sicut hi in testamento nuncupati nō sunt, sed solum tacita uoluntate admittuntur: ita legatarij ipsi respectu hæreditatis præteriti dicuntur, & solum legis dispositione quibusdam potiores sunt³. Aliā itaq³ ratio affertur, iure ueteri institutos hæredes, non nisi lucris causa adire solitos, at postq³ Christiana religio inualuit, humaniores factos solius pietatis gratia adire debere, Iustinianū existimasse: quæ ratio friuola est. & ut alia omittam, an qui actionem ex pacto non dedit, delictumq³ mendacij ultus non est, tam leuem pietatem considerasse credetur: quamobrem arbitror Falcidiæ legi iure ueteri renunciari nō potuisse, ex regula qua admone mur, à lege, quæ aliquid fieri ueret, recedi nō posse³. uerū Iustinianus hic noster induxit, ut hoc casu posset, tum ut testatorum uoluntates ampliaret, tum quòd ad ius antiquum reuertebatur, cum Falcidius legem xij. tabularum correxerit. Cæterū si Bartoli rationes sequeremur, dubitabilis admodum esset illa quæstio, an Trebelliani beneficio hæredi debitus quadrans in codicillis per testatorem nē detrahatur, prohiberi possit: nam posse dicendum esset, cum etiam quòd hæres nō adeat codicilli substineantur: & hæreditas ad eos pertinebit, qui in testamento cohæredes, uel substituti, uel legatarij sint, quam sententiā Aretinus quodam consilio uidetur approbasse³, & recentiores sequuntur: quoniam in Iustiniani lege, de hac remissione uerba faciente, expressim cauetur, ea in omnibus ultimis uoluntatibus locum sibi uendicare³, at dubium non est, quin codicilli ultimis uoluntatibus attributi sint: uerū in contrariam sententiā eundem Baldum animaduertisse memini³, quam & nos probamus, cum quadrans (de quo agimus) iure institutionis ab hærede capiatur: igitur per codicillos remitti non potest;

in l. Stichū qui meus. in v. col. de leg. j.

in l. si is qui de testa.

in d. l. si is qui.

in l. j. §. sed si legi. ff. de his quæ in test. del.

in l. humanum. in ij. col. C. de legib.

in l. j. de condi. indebi.

in l. nemo potest. de leg. j.

§. si uero. in authentication. de hered. & Falcid.

l. unica. §. si uero. C. de cadu. tol.

l. conficiuntur. ff. de iure codic.

§. eadem. insti. de hered. quæ ab intest.

glo. in rubr. C. no. fid. dot.

confi. xij. in ca. Nicolai.

§. fin. in authentication. de hered. & Falcid.

cōf. cccclxxiij. ad euidentiam. in secundo uol.

quoniam non debet id in codicillis auferri, quod in eis praestari non potuisset: nam & ita sequeretur, omnem hereditatem codicillis dari. quid enim si legitimo heredi fideicommissum, ut hereditatem Titio cum quadrante restituat: nec obest uerba legis esse, ut ea in omnibus ultimis uoluntatibus procedant: nam quamuis generalis clausula ad ea restringitur, in quibus ratio sibi locum facit: sed cum herede scripto non adeunte fideicommissum uniuersale non sustineatur, ut Iacobus Beluissus, Baldus, Alexander, Iason opinantur: non potest dici remissionem hanc codicillis fieri posse: & hoc, si Bartoli primam rationem sequamur, quam supra retulimus, argumentum admodum probabile est.

An testator quod supra dodrantem est, ex Trebelliano, quod minus detrahatur, prohibere possit, minus frequentem sententiam uerorem uideri, & quomodo intelligatur, uniuscuiusque uoluntatem legibus concordem praesumi. Cap. XIX.

Ed subsequens quaestio est, an uerum sit, quadrantem ex Trebelliano debitum, non deduci, cum testator uetuit. nam Iustinianus in lege Falcidia solum corrigit: & communiter dici solere annotauimus, in hoc differentiam non esse, cum quadrans ex Falcidia iure antiquo illi aequiparetur, qui ex Trebelliano senatusconsulto deducitur. sed animaduertendum est, contrariam sententiam, quam quandoque Bartolus probauit, esse uerorem. siquidem frequentiore calculo probatur, Falcidiam legem inductam fuisse fauore testatoris, ut qui in testamento ab eo scriptus est, facilius ad hereditatem adeundam animum applicet. Senatus autem consultum Trebellianum, non idcirco scriptum est, ut heres adeat, cum possit cogi, sed ne directae actiones incassum heredi, uel contra heredem competerent. Igitur quamuis de Falcidia aliquid a Iustiniano mutatum sit, non sequitur idem esse in Trebelliano, cuius autoritas diuersa ratione subnixa est: cum id principaliter heredis fauorem, ea testatorem respiciat: faciliusque fauori suo renunciare cuilibet permittendum est, quam beneficio quod heredis causa inducitur. cum itaque nihil hoc casu mutatum sit, consequens est, ut concedamus, etiamnum eam Trebelliani portionem contra uoluntatem testatoris detrahi: quae uero ex Falcidia sit, non detrahi: tamen si ante Iustinianum etiam legis Falcidiae dodrans aduersus testatoris sententiam refecaretur: quod & Alexander & Ioannes ab Imola, alijque approbauerunt. uerum quandoque dubitauimus, quoniam pacto id defendi possit, cum nihil sit in iure uulgatius, quam testatorum contrahentiumque uoluntates secundum legis dispositionem interpretari: & quemlibet praesumi idem uelle, quod etiam lex uelit. Quamobrem ita arbitror in praecedenti regula distinguendum, ut si lex aliqua sit, cui renunciari possit, nisi expressim constet renunciatum fuisse, eadem praesumatur contrahentis dispositio, quae & legis est: sed si aliquid fieri omnino lex iubet, tunc metu legis magis quam sponte actum credi: nam & Vlpianus, uelle, inquit, non creditur, qui obsequitur imperio patris uel domini. cui rei ratio est, quia cum cogi possent, uidentur timore ducti uoluisse: ut non parum dubitem, si agnati simpliciter compromittant, uideatur ne timore idem disponentis decreti, an sponte id (ut communiter probatur) factum: & magis est, ut a communi sententia discedam, & ex hac distinctione dilucide admodum praedicta quaestio intelligi potest: quamuis Barbatius, recentioresque alij uix extricent.

Si testator decem annua leget, donec legatum soluatur, ualere legatum: nec decem ea aliquid ad foenus pertinere, quod alij opinati sunt. Cap. XX.

Vm Titius testamentum conderet, Sempronio centum legauit, & heredem damnauit illi in annos singulos sex dare, donec omnem summam solueret: dubitatum fuit, an legatum id ita, ut factum est, ualeret: an uero ea sex quae quotannis exhibentur, forti sint imputanda. dubitationis ea ratio est, quod manifestum est, iure, quo hodie utimur, omne foenus prohiberi: nec concedendum uidetur, ut testator possit facere, ut haeres cuiquam usuras soluat: quippe rem inhonestam, & quae bonis moribus aduersaretur, iuberet: usuram autem hanc esse, Vlpiani responsum id ostendit: si cui certa quantitas legetur, & quoad praestetur, in singulos

A in singulos annos certum aliquid, ueluti usuras iusserit testator praestari, legatum ualeat, &c. & hanc opinionem non Bartolus solum & Iason secuti sunt, sed in facti quaestione Petrus Ancharanus, Iacobus Puteus, atque Aretinus ita esse responderunt: ipse contrariam sententiam potius cum Socino defendendam arbitror: quoniam in proposito casu interpretari potest, uoluisse testatorem annua illa sex potius ex legato, quam iure foenoris praestari. si enim in confesso est, posse quemlibet tot annua legare, donec illud aut illud factum sit, nonne idem & hoc casu admittendum aequitas admonet: ueluti cum dictum fuerit, donec illi centum dederis, tot annua haeres meus dato: siquidem & usura ea est, cum ab inuito quis extorquet pecunias ob moram: at nostra quaestio tunc procedit, cum pecunia ab inuito non exiguntur: haeres enim non ex sua, sed ex defuncti persona tenetur, & eius uoluntatem exequitur: ut haec praestatio eodem iure censeretur debeat, atque si testator ipse pecuniam repraesentaret: quo casu foenus non est, cum sponte soluitur: sed & utique haeres, qui annua illa soluit, non de suo soluere, sed de testatoris aere creditur: quam legem suis rebus imponere eum potuisse, non dubitauerim, his accedit, omnes leges quae usuras exerceri prohibent, de his loqui, quae ex contractu debitoris, pactione uel aliqua debentur: quod hic dici non potest, quod ergo mutatum non est, cur prohibetur stare: nec Vlpiani responsum efficaciter aliorum sententiam adiutur: tum quod ex eo tacite probatur, posse certum aliquid in singulos annos dari, quod usura non erit, tamen si detur, donec fors omnis soluatur: alioqui generalis clausula unico exemplo restringeretur: quod inconcinnum esse nemo non dixerit: tum etiam, quod si expressum sit, deberi illa annua pro usuris, non ambigam usuras esse: sed si earum mentio facta non fuerit, aliud iuris est: & tunc nostrae sententiae locus erit: expressa enim nocent: non expressa, non nocent, quamobrem si in contractu iurauerim soluere tot nomine usurum, nullam omnino obligationem oriri, Baldus scripsit: cum tamen, si nil de usuris dicatur, non dubitemus agi posse.

QVINTI LIBRI FINIS.

ANDREAE ALCIATI PARADOXO-

RVM IURIS CIVILIS LIBER

SEXTVS.

PRO O E M I V M.

RGENTIBVS iam calcem, & metam tenentibus, afferenda excusatio est, quae uel in carceribus ipsis, uel saltim in stadio initio facienda fuerat. Quis enim non auerfetur eum de iure disceptantem, qui si laesus esset, ex edicto uti minor posset restitui: quicquid si paterna res administranda illi foret, uix aetatis ueniam iustis annis potuisset impetrare: cum & Homerus iuuenem leuissima esse consilia, at contra seniorum grauiora, auctor sit. qua de causa Lycurgus, qui Lacedaemonijs leges scripsit, omnium primum instituit, ut XXVIII. seniores semper principibus Laconum assisterent: quod in eius uita Plutarchus refert. Queritur in Epigrammatis Posidippus, iuuenes stultitia, opinio numque uanitate affici. & debilitate uitulos, fortius boues lassos pedes figere, Hieronymus attestatur, quod & Vergilius noster in Darete, Entelloque eleganter ostendit: quam ad rem in Casina Plautus alludit, dum, qui utuntur, inquit, uino uetere, sapientes puto, caeterum tamen horum grauiissima est autoritas, non tamen usquequaque reijcienda iuuenum opera existimandum est: quandoquidem & adolescens haec aetas suarum laudum quamplurimos assertores habet, quamobrem in problematis Aristoteles dubitauit, cur ingenij celeritate, efficaciacque promptiores senioribus iuuenes essent, Ausonius usque poeta ad Paulinum inquit:

Non quia mille annos uiuit Gangeticus ales,
Vincit centum oculos regia pau tuos,
Cedimus ingenio, quantum praecedimus aeuo.

^a l. j. de postul. Nam & Nerua filius, Vlpiano autore², traditur decimo & septimo anno publicè de iurē respondisse. Mitto Celsum, qui ubiq; adolescens appellatur, cum ea ætate ius civile interpretatus fuisset, siquidem & Papinianum constat, tanti nominis uirum, iuuenem admodum decessisse. Celebratur in patriæ nostræ monumentis C. Valerius Petronianus, qui annos tres & uiginti natus, diuina humanaq; iura calluerit, nihilominus medicinam politicamq; professus, legationeq; urbana & peregrina quinque functus: quapropter Græca appellatione *ὑπόμνημα* dictus, quod breuī multa percurisset; nam & caudicus Veiento iam ætate grauior, cum à Cæcilio secundo superaretur, Homérico carmine senum imbecillitatem consolatus est:

ὦ γέρον ἢ μέλα δὴ σε νεοί τεύρουσι μαχηταί.

Te senior iuuenes pugnaces acriter urgent.

Quid memorem in re militari celebres admodum Imperatores: nonne Cn. Pompeius decimo octauo anno, & decimonono C. Octauius ciuilia bella sustinuerunt? an Alexandrum Seuerum præteream, in cuius consilio Vlpianus, Paulus, Modestinus, alijq; Iurisconsulti fuere, cum tamen & ipse consultiuissimus esset: num eius ætate minor Gordianus adolescens fuit: cuius auspicio nō solum feliciter foris disciplina populi Romanī, sed & domi leges seruatae sunt, conspiciunturq; etiamnum in codice quamplurimarū sanctiones ab eo latae, uerū quid quæso magis nos adiuuat, quā Imp̃p. Diocletiani Maximianiq; constitutio: qua quī liberalibus studijs, iurijq; ciuili incumbunt, uacationem munerum usq; ad uigessimū quintum annum habent: quoniam eo transactio tempore, nemo (ut Bartolus inquit^b) addiscere adhuc posse præsumitur, & hæc quidem in iuuentutis nostræ excusationem satis & super.

^b in l. j. prima. C. qui prof. li. x.

Perplexæ quædam enucleata, & lex, æquissimum, ff. ad Tertul. cum quibusdam alijs responsis, nō hæcenus à professoribus extricata, nunc declarata (nisi fallor) optimè.

Cap. I.

^a in l. æquiss. ad Tertul.

Auli uerba sunt²: Si ex filio nepotē auus manumiserit, isq; patre, & auo, & matre superstitibus decesserit, potest quæri, quis potior esse debeat. nā si mater excluserit auū manumissorē, qui patri antepositū, edicto prætoris inducitur pater defuncti: quo admissio definit senatuscōsulto locus esse, & rursus auus uocabitur. itaq; rectius est, auo ius suū conseruare, qui & contra scriptos hæredes bonorum possessionem accipere solet. & cum huius responsi interpretatione nihil mihi uideatur difficilius, quærendum est, cur non aliter Iurisconsultus suum hunc ordinem deduxerit, nam eodem modo & sibi mater hæreditatē uendicare poterit, quasi auus patrem, ipsa auum uincat: quod argumentū pro patre quoq; deduci posset, cum mater auo, ipse potior matre sit, quemadmodum ergo extricamus? & Bartolus^b Angelusq; idcirco prædicto casu matrē excludi opinantur: quoniam auus non ex persona sua, sed in locum patris succedens hæreditatem petat, pater autem matrem remouet, sed his ego non annuero, cum probandum id sit, auum in patris locum succedere, atqui contrarium uulgò dicitur, in ascendentiū successionibus alterum alterius sedem non ingredi^c. Cyrillus Homodeus eius legis rationem eam esse scribit^d, ut circuitū euitemus, nam cum auus patrem uincat, & pater matrem, ut breuius res expediat, auus quoq; matre ipsa potior esse debet, sed & hoc dilemma est, cum mater uincat auū, auus patrem, cur eadem ratione matrē non adiuuamus? Philippus Corneus^e pro eo pronuntiandum putat, qui in discretis casibus iure potentiori utatur, quamobrem cum pater iura efficaciora habeat, meritò matri antepositur. uerū & hoc quoq; telum ipse retorserim, cum dubiū nequaquā sit, ualidiores matris esse rationes, quā sint aui: & tamen auus superior est. Baldus^f uincere eos tradit, qui primā suæ uictoriæ & exclusionis alienæ causam tenent, quamobrem idcirco auum potentiorē, quoniam primus ipse patrē excludat, à quo mater submouetur. quod eisdem rationibus conuincitur, quibus & proximæ opinionones, siquidem & pater ipse primus matrē excludit, & tamen remotus auo locum facit. Quid igitur censendum? & si me non lateat, tam scabrum salebrosūq; hunc casum esse, quā ullus in iure ciuili alius sit, licet admodū anceps, ita finit

^b in l. j. §. qui habebat. ff. de bon. poss. cōtratab.

^c ut in auth. de functo. C. ad Tertul.

^d in repe. l. si ego de iniusto rupt.

^e in l. fin. C. ad Tertul.

^f in d. l. fin.

^a ita finiendum puto, ut primum gradum consideremus, & qui in eo cedit, semper excluditur, quamobrē cum in prædicti nepotis successionē, primus gradus patris & matris sit, mater à parente exclusa, non amplius se cōmittit, sed perpetuò remouetur: & auus qui patre potior est, succedit, & hoc pro uero accipiendum est, cum is qui succedit, eadem semita progreditur, ex qua præcedentis gradus hæres est: alioqui si diuerso stipite sint, tunc qui antiquiore & magis simili causa succedunt, primi computantur: & dein sequens admittitur, si illis iure potior est, quapropter si sit agnatus defuncti, & naturalis pater sit in adoptiua familia, matrem admittimus²: quoniam patrē agnatus excludit, agnato autem potior mater est: nam cum pater & agnatus iure ueteri uocarentur, primò de illis agendum fuit: eo igitur iure patrē agnatus deturbat, unde ex Tertulliano senatusconsulto inducitur mater, quæ agnatum ipsum uincit, cum enim senatusconsultum Tertullianum factum est, idcirco inducitur, ut matri, non alijs prouideretur: at in scripto Pauli responso³ nō ita est: quippe auus simul cum matre non inducitur, quia cum eodem ordine, quo pater ueniat, inducendus primò fuit pater, à quo mater ipsa uicta est. Itaq; si in municipio statuatur à fratribus patruelibus matrem excludi, & aliquis patruelibus matre & amita superstitibus, moriatur, puto patruelles tantum admittendos, nam quamuis amita in gradu patruelibus propinquior sit, & uerbis legis nouæ non comprehendatur, cum tamen omnes diuerso iure hæreditatem petant, & iure ueteri mater amitam uincat: inducuntur deinde ex statuto patruelles, qui matrem ipsam remoueant: quod etiam, licet alijs rationibus, sensit Baldus⁴, at si aliqua sit persona, quæ omnino non excludatur, tunc ea cum collegis suis admittitur, quare si sit cōsanguinea soror defuncti, & mater sit, atq; item pater adoptati, ea cum matre reiecto patre succedit⁵. Hinc si ex lege filia dotata per patruū excludatur, attamen poterit unā cum indotata admitti, quæ omnino succedit, cum nec iure communi, nec municipali lege abdicetur, ut ex Cornei consilio quodam annotauit⁶.

² l. ij. §. si sit agnatus. ff. ad Ter.

³ in d. l. æquissimum.

⁴ in d. l. §.

⁵ d. l. ij. §. si sit cōsanguinea.

⁶ Corn. in d. l. §.

^B Legem, si is qui pro emptore, de usucapionibus, non uideri rectè intellectam esse: quamobrem alio sensu enodata.

Cap. II.

Amosissima Pauli Iurisconsulti lex est, in hæc uerba: Si is qui pro emptore possidebat ante usucapionē, ab hostibus captus sit, uidendum est, an heredi eius procedat usucapio: nam interrumpit usucapio: & si ipsi reuerso non prodest, quemadmodum hæredi eius proderit: sed uerum est eum in uita sua desisse possidere, ideoq; nec postliminium ei prodest: quod si seruus eius emerit, in pendēti esse usucapionē, Iulianus ait, & c. Marcellus, posse plenius habere potest in his, quæ serui egerunt, quā quæ per se, uel per seruū possidebat: nam hæreditates in quibusdam uice personæ fung, receptum est: ideoq; in successoribus locum habere usucapionē. In huius responsi interpretatione si alios sequamur, & in primis eius in cōmentationibus uerbosissimos, Bartolum, recentioresq; notabiliter his diuinandum est, semelq; atq; etiam iterum uerba textus inuertenda sunt: & cum hac in lege de bonis ex peculio per seruos cōparatis, ne mentio quidem sit, nihilominus in uersiculo, quod si seruus, de eis uerba Iurisconsultū facere, in principio non facere prodiderunt: tum in uersiculo, quæadmodum Iulianū loqui, qui Marcelli argumento dein respondeat: cum tamen posterior ex Spartiano, & Lampridio Marcellus Iuliano tradatur, quamobrē Iacobus ab Arena, rei absurditate perterritus, impossibilem esse scholasticis huius legis interpretationē professus est: ceterum nos admodum clarā semper opinati sumus: & si rectè accipiatur, nihil esse quod meritò quenq; angere diu possit, sciendum itaq; est, inter Iulianum Marcellumq; olim id cōtrouersia fuisse, quod Iulianus tradiderat², ab hostibus capto eo, qui pro emptore usucapiat, usucapionē interrumpi: quod si interim serui eius aliquid emisissent, uel anteq; caperetur, possiderent, usucapionem in eo nō interrumpi, Marcellus nihil interesse dicebat: & idcirco neq; in primo casu, cum ipse dominus possideret, usucapionē interrumpi: quam cōtrouersia ita fuisse, in tractatu de captiuis Triphonius refert³. Igitur in nostro textu talem quæstionē eue-

² l. in bello. §. facta. ff. de captiuis.

³ in d. §. facta.

nisse fingendum est, cum pro emptore usucaperem, & captus ab hostibus ibi deces-
sissem, tractatum est, an hæredi procedat usucapio: & non procedere certum est, cum
etiam si ipse rediissem, ius postlimini in eo mihi non profuisset: quare & de lege Cor-
nelia idem iuris est, sed quid si non ipse, sed seruus meus emerit, & possederit: & tunc
usucapionem locum habere, ex Iuliani sententia constat, solumque illud in penden-
ti est, cui acquiratur per seruum: siquidem me reuerso, mihi acquisiuisse uidetur: al-
ioqui dubium est, an hæredi ex lege Cornelia acquisiuerit: & hæc à Paulo Iuricon-
sulto ex Iuliani sententia referuntur, nunc Marcelli opinio, quæ ad nostram quæstio-
nem facit, recitanda est. Is plenius legis Cornelia fictionem accipiendam putauit:
quapropter dum Iulianus procedere usucapionem à seruo factam existimabat, & tunc
postlimini acquiri: sed quam dominus per semetipsum perficiebat, interrumpi: mini-
me hanc sententiam probauit, quemadmodum enim plus iuris postliminio reuersus
dominus in re, quam seruus possidebat, habere potest: quam in re, quam ipse posside-
ret, cum omnis eorum potestas à domino pendeat: Igitur quod ad principalem quæ-
stionem attinet, cum hereditates in quibusdam uice personæ fungi receptum sit, & le-
gis Corneliae uerba plenius accipienda sint: dicendum est contra quam Iulianus opi-
naretur: & ex eius sententia Paulus in principio dixerit, in successoribus locum habe-
re usucapionem, nam negatiuam hoc loco nullam esse, ostendunt antiqui codices,
quorum duos ego ante Accursium scriptos offendi: sed & ipse Accursius in quibus-
dam se libris ita legisse attestatur, tamen etiam si negatiuam hic admittamus, possit ta-
men nostra hæc interpretatio defendi. Igitur ut hunc intellectum tueamur, illud in pri-
mis asseuerandum est: eandem hic attingi opinionem Iuliani, Marcelli que, quam &
alibi Triphonius recensuerit: quamuis ipse clarius in Iuliani sententiam, Marcello re-
iecto, eat: sed hic noster Paulus, cum quæstionem ex Iuliani sententia determinet, e-
iusque distinctionem referat, & tacite ei adhæreat, Marcellum demum contraria sen-
tientem describit, quem nec probare, nec expressim reprobare audeat: quapropter Tri-
phonio adhærendum est, & hæc pro legis intellectu sint satis, nam quæ argumenta nos
uel adiuuent, uel confutent, uix discernas, cum admodum dubitabilia esse Iason osten-
dat, quale illud: an peculiaria bona ab alijs, quæ serui possident, secernantur usucapio-
nis causa: item & an differentia sit, acquisita ne ex peculio ante domini captiuitatem à
seruo bona sint, an postquam hostiū potestatis factus est: tamen ipse putauerim, cum
prius à seruo quæsitæ sunt bona per captiuitatem domini usucapionem interrumpi, si-
ue ex peculio sint, siue non sint: at post captiuitatem peculium in seruo considerari, quo-
niam illud administratione suum est, cætera uero minime.

Paragraphum, si pignora, in l. à diuo Pio, de re iudic. alio intellectu decla-
randum, quam hætenus factum sit. Cap. 111.

Alpiani uerba hæc sunt: Si pignora, quæ capta sunt, emptorem non inue-
niant, addicantur ipsi, cui quis condemnatus est: addicantur utique pro
quantitate, quæ debetur, nam & si creditor maluerit pignora in credi-
tum possidere, hisque esse contentus, rescriptum est, non posse eum quid
amplius, quam quod sibi debetur petere, quia uelut pacto transsegisse de
cætero uidetur, qui contentus fuit pignora possidere: nec posse eum in certam quan-
tatem pignora tenere, & superfluum petere, dubitauit admodum, cum eius lectio-
ni adesset, ætatis nostræ maximus Iuriconsultus Iason, quemadmodum secunda hu-
ius responsi pars intelligi, saluis Iuriconsulti uerbis posset, siquidem interpretum no-
strorum Bartoli, Alberici, Alexandri, & id genus similes expositiones, scabra & pa-
rum conuenire illi uidebantur: tamen nihil ipse ex suo penu illic deprompserit: com-
mune omnium interpretamentum hoc traditur. Si creditor nolit pignora capta sibi ad-
iudicari, sed malit ea tantum possidere, & dominium penes debitorem relinquere: de-
bet hoc contentus esse, etiam si minor sit huius possessionis redditus, quam id quod sua
interesse posset, debitum non solui: nam de cætero transsegisse uidetur, cæterum ut ar-
gumenta, quæ ex uoculis improprie acceptis, omittam, non uideo quomodo non ab-
surda

A furda sit hæc interpretatio, quis enim credat à Iuriconsulto Vlpiano consideratum es-
se casum fuisse, cum creditor sibi adiudicari pignora negat, sed mauult possessione so-
la contentus esse: cum enim fructus percepti in sortem computarentur, quis quæso,
tam demens, & sui prodigus esset, qui non malit addici, quam possidere: singamus de-
bere te mihi mille, & pignora precij mille, & centum aureorum capta fuisse: nonne et-
iam si pignora quingenta tantum ualerent, satius esset ea iure domini nunc retinere,
quam fructibus esse contentum: cum intra uiginti fortasse annos consumptis fructi-
bus tua pignora restituere dein cogi possim, quamobrem aliter nos suprascripta uerba
accipi debere existimamus: & quoniam scribentis mens intelligi non potest, nisi ex uer-
bis: attendendum primò est, quid proprie significet, addicere. & Laurentius Valla,
& humaniorum literarum professores cæteri, in iure ciuili in eam significationem id uer-
bum capi tradunt, cum rem aliquam auctionamur, & alius alio maius precium offert:
nam tali modo uendere, addicere est, uideamus nunc, quid significet in creditum pos-
sidere: & ego existimauerim id esse, cum ex causa crediti à iudice nulla facta additio-
ne rem nobis concessam in solutum accipimus, nec idcirco minus domini translatione sit.
In creditum enim ire apud Iuriconsultos significat, cum ex causa crediti à debitore rem
aliquam peto, ut eam non tradat solum, sed etiam det: quo sensu pluribus in locis ca-
pitur: & quamuis nec ire, nec possidere quicquam ad dominium faciant, quoniam ta-
men creditum ad translationem domini proprie pertinet, non simplicem traditionem,
sed dationem accipimus. Igitur in hoc responso sic ponendus est casus: cum deberem
tibi centum ex re iudicata, & iudex pignora capi iussisset, cum in auctione exposita
emptorem non reperirent, qui tanti ea empturus esset, quantum tibi debeo, addicenda
à iudice tibi esse pro omni debito, Vlpianus censet, siue pluris, siue minoris ualeant:
quod si omissa auctione ea à me ex causa crediti petas, egoque simpliciter dederim, id-
em iuris est: quia illis contentus esse debes, solumque hic à superiore casus differt, quia
si maius sit æs quod credidisti, petendo pignora uideris de cætero transsegisse: at prio-
re casu, cum additio per iudicem fiat, & actus necessarius sit, non potest uideri factam
transactionem, magisque tunc aliquid ulterius petere iudicis autoritate prohiberis, quam
quod transsegisse uideare. Igitur posteriore hoc casu non poteris pignora retinere, & su-
perfluum petere: quoniam de hoc superfluo transactio facta intelligitur: & hoc cum
simpliciter in creditum, in pignora iueris, alioqui si expresse aliud ageretur, lex contra-
ctus seruanda esset: & uerbum, addicantur, in textu geminatum, maiorem emphasim
facit: mirum quippe illud uidebatur.

Rationes legis, in quartam, ff. ad legem Falcid. alias esse, quam quæ hætenus
à professoribus relatæ sint: tum uersiculus, sed & quod implenda, nouo sen-
su à cæterorum errore uendicatus. Cap. 1111.

I Martiani Iuriconsulti responso traditum est, quadrantem, qui ex lege Falcid-
ia deducit non computari, nisi quod iure hereditario acceptum est: quam-
obrem neque præceptiones, neque quicquid causa conditionis implenda acce-
ptum legatarijs prodesse, quominus integrum quadrantem heres deducat,
sed in Trebelliano senatusconsulto aliud est: in eius enim portionem omne
imputari, quod ex iudicio testatoris heres habeat, dummodo uniformiter habeat: quãob-
rem in legato à cohærede relicto dimidium computari: quoniam illud iure hereditario
habeat: aliud dimidium non computari, ne biformem (ut ita dixerim) portionem accipi-
at. Videndum est, quæ sit huius rei ratio, cum enim in fideicommissis uniuersalibus
quadrans ex Pegasianò senatusconsulto, perinde atque ex lege Falcidia, deducatur, non
fuerat absque magna aliqua ratione differentia hæc admittenda. & Bart. hanc rationem
tradit, in lege Falcid. cauere, ut is quadrans de hereditate deducatur: quamobrem non ni-
si quod hereditario iure accipitur deduci: at in Trebelliano, cui Pegasianus senatusconsul-
ti uires attributæ sunt, de hereditate nil dici, sed solum illud cautum esse, ut de fideicom-
misso quarta portio retineatur: & idcirco tam uariè inductum, quoniam cum in lega-
tis particularibus plus graue hæres (in legatarijs quippe onus æris alieni non transit,

a in l. ij. si cer. pe.

b arg. in l. bali-
sta. ad Trebel.

c l. in quartâ. ad
l. Falcid.

d §. postea uero.
instit. de fid. hæ-
red.

e in d. l. in quarta
tam.

d Bar. in l. ij. de leg. j.

e in l. imponenda. ad l. Falcid.

f in l. filium quē habentem.

g Picus in l. in quarta. col. xl.

b in d. l. filium.

i l. si fideiusfor. §. si necessaria. ff. qui satis. cog.

k in col. iij.

l Picus in d. l. in quartam.

m in l. j. de legi.

n l. j. ad l. Falc.

o l. uerbis. ff. de uerb. sig.

p d. §. postea uero.

quod in fideicommissio uniuersali non est in uno grauatus, adiuuari in alio debuit, sed hanc rationem & recentiores reprobant: & nobis haud satis facit: quoniam cum uterque quadrans lege ueteri aequiparetur^d, quod in uno dicitur, ad alium quoque trahendum est. & quamuis accidere possit, dictionem, perinde & sicut, & si quae similes, eandem similitudinem prorsus non inducere, regulariter tamen inducunt: & nisi expressim differentia constituitur, idem omnino iuris habent, cum itaque ex Pegasi uerbis nulla diuersitas inducatur, non admiserim, nisi aliud constet, rationem hanc esse ueram: quamuis neque multum applaudat, grauari haeredem, quia in legatarios as alienum non transit: quod enim onus considerari debet, cum quadrans hic ex lege Falcidia deducto omnino a alieno detrahatur^e: Baldus aliam rationem refert^f, quod Falcidia res hereditatis respicit: senatusconsultum uero non bona ipsa, sed uniuersitatem quandam, quamobrem in eo particularia non perpendit: & ideo quodlibet in quadrante imputari, quod testatoris iudicio datum sit, sed & hoc multisimam improbat recentiores, quos tute adire poteris^g. Matthesyllanus fauorem fideicommissi uniuersalis id operari tradidit^h, ut multo plura computentur in eius quarta, quam in particularibus relictis: quod & iuniores alij probauerunt. nam nisi fauorabiliora essent uniuersalia fideicommissa, non cogeretur haeres adire: uerum hoc haud multum nos mouet: cum enim cogatur, cur potius non ei succurratur, qui cogi potest, quam qui sponte adit: nam & ita demum fideicommissa particularibus legatis fauore praualent, cum aliqua hoc specialis ratio suadet: quam in hac dubitatione certe non reperimus: alioquin & plures casus annotare est, in quibus legatis magis, quam fideicommissis indulgemus: ut ex Bartoli commentarijs, in lege prima, de legatis primo constat^k. Alij in legatis non deduci, nisi quid iure hereditario accipitur, existimant: quoniam legata non nisi in testamentis iure digestorum relinqui poterant, quod in fideicommissis contra est, uerum nec hoc auri sat placet, & multo minus mihi, cum pronunciatum illud falsum sit: & crebrior sententia probetur, etiam in codicillis eo iure legari potuisse^l: tamen si uel eo admissio, non satis consequens ea ratio^m sit, quid enim cum in testamento fideicommissum relinquitur, an idcirco quod possit in codicillis, ampliandum fuit in legitimi haereditis detrimentum: ceterum nostra tandem opinio recitanda est: siquidem in Falcidia non computari, nisi quod hereditario iure accipitur, inductum esse non a Martino Iuriconsulto, sed ab ipso autore legis Falcidia magis crediderim: & huius rei autorem habeo diu Hieronymum in Eusebij chronica, cuius haec uerba sunt: Imperante Augusto C. Falcidius tribunus plebis legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quam ut quarta pars haeredibus superesset, si quatuor, aut minus essent: si autem plus quatuor, medietas: eo tenore, ut siue liberis, siue propinquis, idem exteris pater sua legaret: illa pars, quam Falcidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fruuentibus, & hisdem carentibus, aequanimiter partiret: nam si aequaliter quadrantem cohæredes deducturi sunt, tam qui praeceptiones habent, quam qui non habent: certe sequitur, uoluisse Falcidium praeceptiones non computari: quod & ex eo efficaciter probatur, quod Falcidius induxit, ne plus quam hereditatis dodrans testamento legari possetⁿ. Igitur qui superest quadrans, portio hereditatis esse debet, & iure hereditario capi. cum enim legis xli. tabularum uerba ita essent latissime concepta, is uti legasset rei suae, ita ius esto^o, per Falcidium potestas haec coangustata est, ut non nisi intra dodrantem ualerent legata. quamobrem quod supra dodrantem in hereditate esset, id iure hereditario ad haeredem pertinere debuit: & hoc in causa est, ut nec praeceptiones, nec data implenda conditionis causa in Falcidiam imputentur: at in Pegasi^p no senatusconsulto aliud iuris est, quandoquidem illud non prohibuit ultra dodrantem fideicommissi, sed solum constituit, ut si fideicommissum foret, quarta portio deducere^p. Nil itaque mirum, si etiam quod iure hereditario non acquiri, in ea portione computatur. satis enim senatusconsulto sit, si perinde quadrans apud haeredem permaneat, sicut in lege Falcidia remaneret: quauis non eadem prorsus forma remaneret: & hoc supradicta ratione, quam nec Bart. nec eius complices satis perspexerunt, quod si quaeras, cur Falcidius hoc in lege expresserit, senatusconsultum uero non expresserit: In senatusconsulto, respondere possumus, uoluisse amplissimum ordinem heredi consulere, & tamen quam

minimum

minimum posset fideicommissario prauidicare: quid autem in Falcidio efficaciter dicam, uix suppetit: & cum uerba legis qualia fuerint, satis ex Hieronymo constet, non arbitror adhuc inquirendum: potuit enim legislator persuasiva aliqua ratione moueri, & legem ferre, quam populus sciuerit: ueluti si iustum existimauit, ut qui in testamento haeres scriptus esset, saltem quadrantem iure hereditario haberet: quod & simili casu in filijs ferè Iustinianus introduxit^q, ut uidelicet teneat pater iure institutionis quadrantem filio relinquere: uidetur enim Falcidij legem imitatus, dum etiam constituit, ut si plures quatuor liberi essent, semissem pro legitima habeant^r: quod & Falcidium statuisse, Hieronymus ostendit: quamuis hucusque, quod equidem sciam, animaduertit nemo. Videamus nunc, cur in fideicommissaria hereditate, si cohæres suum aliquem fundum praestet, ab haerede totus in quadrantem computetur: si uero fundus iste hereditarius sit, portio solum hereditaria, puta dimidia, imputanda sit. & Accursius, quem Bartolus^s sequitur, id introductum tradit, ne eadem res diuerso iure censeatur: quae ratio merito recentioribus omnibus displicuit^t, cum hoc casu potissimum eadem res uarie accipitur: quippe pars una Falcidia imputatur, alia non imputatur. quidam, rei alienae legatum non tanta interpretatione adiuuari, sicut propriae, scribunt, quamobrem legatario incumbit onus probandi, cognitum fuisse testatori, rem esse alienam. Igitur cum cohæres fideicommissa rei non hereditariae praestat, ut uoluntas haec perstringatur, omne quod praestat, Falcidia imputari debet: cum uero hereditaria res est, latiori interpretatione sola portio computatur. Verum nec id ego probauerim, cum ex pronuntiatione Bartoli^u constet, non aliam interpretationem fieri solere, cum res haereditis legatur, quam cum propria relinquitur: sed & si falsum id esset, ex eorum tamen ratione contrarium asserendum fuerat. cum enim Falcidia aduersus testatoris uoluntatem detrahatur^x, quo magis fideicommissario fauetur, eo amplius testatoris sententiam adiuuamus: fauetur autem maxime, cum tota res aliena legata Falcidia imputatur. sed & tamen si onus probandi legatario incumbat, non ideo minus legatum rei alienae interpretatio ne protendi dicendum est, cum argumentum de probatione ad substantiam rei nihil inferat^y. quid erit si heres hic, cui huiusmodi legatum factum est, sit filius testatoris, uel consanguineus: tunc enim quicquam probare opus non est: quamobrem fortasse in Baldi sententiam eundem fuerit^z. Scire enim debemus, tam in Falcidia legis, quam in senatusconsulti portione id imputari, quod uoluisse testator credi: cavit utique id expressè Falcidius, & ex Iuriconsultorum quoque responsis palam est^a. Igitur ordinatio testatoris, eiusdem rei diuersos titulos constituentis, confundi non debuit, & sicut quod accipitur iure praelegati, differt ab eo, quod iure hereditario accipimus, ita etiam in computatione faciendum fuit: & hoc tamen si frigide, utcumque defendi potest, quando nec Alexandri^b argumenta quicquam urgeant. sed quid si ratione noua ipsi nodum hunc dissoluimus: ut enim supra uisum est, induxit Pegasianum senatusconsultum, ut haeres retinere quartam fideicommissi, hereditatis uel posset: at cum fundum hereditarium dari cohæredis fideicommissum est, pars hereditaria imputatur: quia uerè pars hereditatis est, reliqua non est, & idcirco non imputatur: nec obstat, quod datum causa conditionis implenda, uel rei propriae ipsius haereditis legatum imputatur: quoniam illud subrogari loco quartae portionis fideicommissi uidetur: sed in nostro casu pars non hereditaria fingi non potest in ea portione subrogari^c: cum enim idcirco legatum hoc ualeat, quia a parte eius haereditis, cui praestari debet, separatur, non debuit fingi pertinere ad eius hereditatem posse, ne a se sibi legatum uideatur^d, & una cum ceteris omnino corruat. Et ex hac ratione bellissime inferat ad sequentes Iuriconsulti Martiani decisiones, cum enim rei hereditariae portio, quae ad cohæredem spectat, non possit fingi pars esse hereditatis alterius, idcirco non imputatur: quid si legatum hoc consistat in pecunia: & tunc secus est, cum nil fictioni repugnet: quoniam in genere suo pecunia functionem recipit^e. Subsequitur, quid in fideicommissio dato causa conditionis implenda: ueluti si testator me, & Titium haeredes instituat: & grauet ut Titio partem meam, si fundum mihi ille dederit, restituam: dein Titio fideicommittat, ut fundum mihi ipsum det: uidet hic fundum, quia hereditarius, nisi pro parte imputari debere: contra ostendit ex uoluntate defuncti, qui uoluit

q §. aliud quoque. in auth. ut cum. de ap. r auth. nouissi. C. de inoffi. test.

s in d. l. in quartam.

t Mod. in d. l. filium quem. col. xxxiij.

u in l. nemo potest. in iij. op. de lega. j.

x l. Titia. ad l. Falcid.

y l. duo sunt. de testat. tut. Bal. in l. cum quis. C. de iur. et fact. ign. in d. l. filium.

z l. cum quo. §. si. ad l. Fal.

b in d. l. in quartam.

c gl. in l. talis. de lega. j.

d l. legatum. §. j. de leg. j.

e l. ij. si cer. pe.

dari causa conditionis implendae: cum quae eo modo dantur, integrè computari soles: ant: & hoc magis Iuriscultus uisum est. ponit itaque regulam, à qua duos casus excipit, cum pecunia praestatur, uel cum fideicommissum causa adimplendae conditionis datur. Et hoc sensu puto accipienda eius uerba: interpretationes enim Doctorum perquam calumniosae sunt: quarum prima est, fideicommissum haeredi datur, id est, dandum iniungitur: quod merito recentioribus displicuit: quapropter alij, fideicommissum appellari posse, quod causa implendae conditionis datur, lata & impropria significatione autumant: quae responsio seipsam ostendit, ut confutatione non egeat. Alij aliter, & inepte, ut huiusmodi assamiae quibusdam ante nos improbatæ sint: alij ab uno dari, puta x. causa conditionis implendae, ab alio fideicommissum malunt, quod uerbis Iuriscultus non congruit.

Intellectus omnes qui hactenus dati sint l. filium quem habentem, C. famil. hercis. probabiles non esse, quare aliter quam à ceteris declarata: & nil differre deductionem ab alijs legatis, Cap. v.

Illium, quem habentem fundum portionem hereditatis fratribus & quibusdam alijs, sub conditione uerbis precarijs restituere, sanxit testator, post eius conditionis euentum hereditaria parte praedij in quarta ratione resecta: compensato praeterea quod à cohæredibus uice mutua percepit, & si quid deest in supplementum deducto, quod à ceteris in eo fundo soluitur, supra quartam habens, reddere compellitur. Sacratissimorum Imp. Diocletiani Maximianique hoc rescriptum tam difficile intellectu, tam horridum tractatu, tam confusum interpretamentis existimatur, ut non aliud simile forsan in iure ciuili reperiatur. uideamus nos igitur, quo sensu accipiendum sit: & in Accursiana paraphrasi tres expositiones afferuntur, quae eò tendunt, ut fideicommissum uniuersale, adueniente conditione deducta quarta restituatur, in qua hereditaria portio fundi computetur, quem fundum in peculium datum ueteres crediderunt. Ioannes praelegatum mauult, Azo mortis causa filio donatum, quae declarationes & textum peruertunt, & etiam iure non probantur: nam cur fundum hunc in peculium datum dicamus, uel mortis causa donatum, cum id in rescripto non exprimitur: sed & concedamus hoc exprimi, cur in quadrate fideicommissario computari debet, si non ex iudicio testatoris accipitur: ea enim quae donantur in quartam computari non debent: item quae in peculium filijs conceduntur, post mortem patris non retinenda, sed communicanda sunt: quod in dubio cum effectu intelligendum est, cum & id dicatur proprie ad communionem reuocari, cuius pars ad unum, pars ad alium, uel pertinet, uel pertinere potest, neque dicat mihi quisquam, ex Bartoli sententia fundum hunc filio ex causa omnem adiudicatum fuisse: quoniam & hoc extra rescripti uerba inducitur: & à quibusdam etiam alijs modis confutatur: quam alea Ioannis quoque interpretatio subit, quod uidelicet textus uerba multisa riam transferat, & quaedam improprie accipiat, quamobrem Cynus improbabilem eam appellat, & merito ab aula, ut eius uerbis utar, reiectam. In quam sententiam & Bart. & uno consensu alij scribunt, fuit & noua interpretatio Matthæyllani, quam cum expugnata, confutatamque Politus Senensis, me hercule & diligens & bene doctus Iuriscultus, relinquit, illi acquiescendum duco. disputemus interim, an quod ipse ex suo peniore interpretamentum affert, defendi possit: is huiusmodi casum in rescripto asserendum opinatur, ut pater tribus filijs, uel fortasse quibusdam alijs etiam institutis, unum ex filijs sub conditione rogauerit portionem suam restituere: retento tamen & deducto sibi fundo hereditario, eueniente conditione tractatum est, quemadmodum ratio legis Falcidia ineunda esset: & responderet, debere eum portionem hereditariam fundi computare, tum etiam si quid iure legati, uel fideicommissi à cohæredibus accepit, & si adhuc ad quartam desit, suppleat ex hereditate: illud autem quod in fundo habet, non hereditarium, sed ex cohæredum portione, hoc non imputetur, sed supra quartam habeat, & licet hæc interpretatio mihi quandoque applauserit, duo tamen maxime nunc uidentur illi aduersari. nam si diuinandum non est, ut certe non est, quomodo in textu probabitur, uoluisse testatorem, ut

rem, ut filius retineret fundum: de hoc utique in quo huius declarationis cardo consistit, in rescripto uerbum est nullum: sed cum à testatore dictum non constaret, & Imperator retineri iubeat, Bartolus ut multò minus ariolaretur, induci id ex tacita uoluntate testatoris tradidit: quae ex eo praesumitur, quod fundus is in peculium illi datus fuerat. Secundum argumentum ex Pauli epistola ad Nescennium Apollinarem colligitur. cum enim quartam ex senatusconsulto filius hic deducat, non uidetur quod portionem tantummodo hereditariam in eo fundo computare debeat, sed aduersus cohæredes omnem potius, neque mihi satis arridet illa distinctio, ut secernamus, an testator à cohærede fideicommissario legauerit, uel fideicommissum, ut tunc epistola Pauli obseruetur: an uero iusserit haeredem deducere, ut hoc casu hereditaria solum portio deducatur, nam si Dynum, Bartolum, concordemque aliorum traditiones sequamur, contrarium potius dicendum foret, cum illud quod deducitur facilius totum computetur, quam quod ab alio accipitur: exemplum in pecunia, quam si haeres ex seipso deducere iussus est, totam imputat, alioqui non imputat. Sed & non crediderim probabilem hanc esse differentiam, cum indubitati iuris sit, in legatis uerba non considerari: ut siue haeredi dictum sit, accipias fundum, siue lego tibi fundum: nisi expressim à Iuriscultis animaduersum id offendam, nihil referre arbitror, nam & si deductio hæc à legato differret, debuit utique à Iureconsulto nominari: quod si legati species est, tunc Iustinianum obijciam, qui legata sinendi modo nihil ab alijs differre, iudem & præceptiones ex constitutione diuorum fratrum ostendit. Sed & Papiniani responsum, quod suae opinionis argumentum habet, pro nostra & communi sententia induci potest: cum enim pecuniam omnem imputari in Falcidiam docuisset: diuersa (inquit ille) causa est praediorum pro hereditaria parte retentorum: quippe pecunia omnis de portione retineri potest: praediorum autem alia portio non nisi à cohærede, qui dominium habeat, accipitur, nam cum de pecunia scribens, utatur Iuriscultus uerbo retentionis, deinde aduersariue loquendo de fundi portione, accipitur, inquit, à cohærede, ostendit non posse haeredem propria autoritate deducere, & nihil deductionem hanc à legato differre, uerum nec uerborum uide differentia hæc, quod ille opinatur, satis probari potest. Si enim scriptum in testamento sit, deducto fundo fili hereditatem restituas, non propterea fundus in Falcidia computandus non est: alioqui si hoc obseruaremus, nec hereditaria pars deduceretur, quod textus noster iubet: nam & in legatis dicitur, ut heres accipiat, uel haeredi detur: & tamen in effectu integrè non accipit, cum teneatur reddere. praeterea quibus ex uerbis constet in textu nostro de deductione actum, uelim Politus ipse uiderit: simpliciter enim scriptum est, fundum habentem, cur non alio potius iure, quam deductionis: atqui uerbum, habere, lausissimum est: ut ita coangustari non debeat. Confutatis igitur aliorum expositionibus tempestiuum est, ut quod ipse sentio, in medium adducam: non quod sententiam nostram probari postulem, aut maleuolis uilitigandi ansam prestare uelim: sed ut qualemqualem offam studiosis potius obijciam, itaque sic me interprete fingendum est de facto euenisse. Testator pluribus filijs haeredibus institutis, uni praelegauit fundum per legatum uendicationis, quod fiebat hoc modo: fili mi talem fundum tibi habe, uel praesume, uel uendica, ut Caius in institutionibus sub rubr. de legatis scribit. Idem testator eum rogauit ut hereditatem fratribus, si nauis ex Asia ueniret, restitueret, mandauitque ut ipsi fratres uice mutua decem illi darent: ea conditione eueniente, quærit quid quartae ex senatusconsulto Trebelliano deducendae imputandum sit: & si hereditas restituenda centum aestime, xxv. erunt pro ea quarta retinenda: quae computatio sic inibitur, ut in primis portionem hereditariam fundi imputet, quæ, si fundus x xiiii. ualeat, cum tres haeredes scripti proponant, erit viii. rursus decem quoque illa quæ à cohæredibus uice mutua percipit compenset: quod uero ad quartam deest, nempe vii. ex eo quod restituere debet, sibi suppleat, reliquas enim partes fundi supra quartam habet, nec imputat: & reddi hoc modo sensus clarissimus, & dictio illa, habentem, ad legatum uendicationis refertur, quod solebat eo uerbo concipi: tamen si etiam nihil impedit, eam uocem ad restituendi uerbum referre, quasi eo tempore habeat quo restituit: ne existimemus (quod alij arbitrantur) eum habuisse fundum uiuente patre. Nec me mouet Nescennij

f Bar. Alex. ibi.
g Mod. Perusim.
ibi.

h in l. filium quem
habentem.

a l. filium. C. fam.
mil. hercis.

b in quartam.
c l. certum. C. fam.
mil. hercis.

d Politus in d. l.
filium.

e l. Nescennius. ff.
ad l. Falcid.

f in l. in quartam.
in septima op-
posi.

g l. ij. C. commu-
na. de leg.

h inst. de leg. in
princi.
i in l. deducta. S.
numis. ff. ad
Trebel.

k l. stipulatio ista
habere. de uer.
oblig.

consultatio, qua tradit, aduersus cohæredem omne legatū cōputari: quoniam eo casu loquitur, quo hæres grauatus à cohærede legatū petit: erit enim cohæres cōuentus exceptione doli tutus, nisi ille huiusmodi legatum Falcidie imputauerit: at nos loquimur in hærede qui non ipse quicquam petit, sed ab eo petitur: cum enim fundus per uenditionem sibi sit prælegatus, non compellitur eum petere, sed propria autoritate ex se ipso accipit, ut Caius attestatur: sicque uocula illa, habentem, perquam *ἐμφατικῶς* ea in constitutione accipitur: nec nouū est, æquitatem, de qua in Neseñij consultatione, soli exceptioni sufficere, & adeo efficacem non esse, ut inde actio produci possit, totum enim id uoluntas testatoris facit, qui legando per uendicationem magis fauere honorato uoluisse uideri potest: & quamuis hodie sublata sit differentia legatorum uendicationis, damnationis sinendi modo, & præceptionis, hoc procedit quantū ad actiones, quæ eadem quibuscumque conceduntur, non quantum ad alios effectus, qui ex mente testatoris proueniunt, quæ potissimum attendi debet: quod pluribus exemplis probare possum, sed duo sufficiant, si testator per damnationem nuri sue adhuc in matrimonio agentis, ius petendæ dotis prælegauerit, nihil agit¹, si hæredem sinendi modo grauauerit, ut sinat se conueniri ab ipsa, quamuis de facto, utile legatū est, idque frequentius re calculo Alexander probat^m. rursus si per uendicationē testator dixerit, Titius talem fundum accipiat, sibi habeat, uidetur etiam hodie concessa facultas propria autoritate sumendiⁿ, cum alioquin de manu hæredis petenda sint regulariter legata. quod & in ea specie respondit Modestinus, cū testator filio dixisset, uolo ipsum à seipso præcipuum accipere, *συνκτησιον ἀποδορόν κοινῶν τῶν αἰσ' ἐξ ἐγὸς ὁδῶναις πατρὸς*, latifundium agniferum comianum cum omnibus quæ habet instrumentis^o. Adde quod Iustinianus in legatorum fauorem quatuor illas species exequauit, ut minimè uerisimile sit, manus iniectionem, quæ ex legato uendicationis concedebatur, ab eo sublatam: ne quod fauore indultum fuit, in odium retorqueatur.

Africani Iurisconsulti responsum in l. qui cccc. §. qui cc. ff. ad l. Falcid. à recentiorum calumnia defenditur, qui errasse Iurisconsultum in computatione asseuerabant. Cap. VI.

Utrum quidam ducenta in bonis habens, Titium hæredem instituisset, mihi centum purè, Seio centum sub conditione legauit: interim dum conditio euenit, ex legati fructibus $\times \times v$. percepit, dubitatum est quemadmodum legis Falcidie ratio ducatur: & Africanus Iurisconsultus respondit²: quoniam tanto minus meo legato Seij legatum est, quanto fructus interrim collecti aestimari possunt: censeretur centum mihi, Seio $\times \times v$. legata esse: quare septem partes fieri debere, ut tres Seius, quatuor ego soluam: quæ decisio quamplurimis uisa est iniusta, & calculi errore facta. & memini, cum adhuc Iustinianus nouus essem, uixque liminarem digestorum pagellam euoluisssem, fuisse quendam magni nominis scholasticum, qui publicè ostensurum se proposuerit, maximum hac in computatione Africani errorem: quamobrem, tamen etiam tum disciplinæ huius admodum rudis, dolebam tamen tantum uiri memoriam lacerari, aliquo post tempore editus tractatus est, non eius quidem arrogantis uiri, sed perquam consummati Iurisconsulti, qui ut uerbis modestior est, ita rationibus efficacioribus pugnat³: is inquit, siue tempus quo conditio existit, consideremus, siue tempus mortis cum superiore iunctum, utroque casu uideri aliter computandum fuisse, nam cum, ubi extitit conditio, dominus legati puri centum uiginti quinque habeat (ex fructibus enim $\times \times v$. illi acquisita sunt) cui uero sub conditione legatum fuit, centum teneat: non septem partes, sed nouem faciendæ fuerant: non enim quarta amplius, sed quinta in legato puro est, cū ego centum $\times \times v$. Seius centum acceperit: quod si aliud tempus, nimirum mortis, consideremus, ego centum habui, Seius non æquè centum, sed tanto minus, quantum potuisset interim ex fructibus acquiri, donec centum fierent: quæ summa $\times \times \times$. esse potest, cum ex centum lucrer $\times \times v$. eadem ratione ex octoginta, $\times \times$. Igitur perinde est, ac si à principio ego centum, Seius $\times \times \times$. habuisset, qua ratione in nouem quoque partes diuidendum

^a in l. qui cccc. §. qui cc. ff. ad l. Falc.

^b repe. l. filium. C. fami. hered.

Adundum fuit, quod conferendum erat. Caterum quoniam uerisimile non est, Iurisconsultum Africanum errasse, uideamus an defendi sua hæc computatio possit. & crediderim, si tempus quo conditio existit, respiciamus, non posse dici, eum cui purè legatum est, $\times \times v$. habere, ut ille existimauit, sed centena tantum: nam cum is sua centum statim habuit, confusa sunt proprijs bonis, factaque sunt pars patrimonij ipsius legatarij^c, & ideo fructus inde collecti amplius non computantur: ut idcirco augeri legatum dicere possimus, cum illi fructus sint rei iam sue: at in fructibus legati conditionalis aliter est, quia hæres eos in quocumque euentum de re hæreditaria capit, quapropter utrique computat, censeturque illo minus in eo legato esse. Igitur merito mihi centum legata cōputantur, Seio $\times \times v$. & in VII. partes sit deductio: neque à tempore mortis ex altero argumēti capite fieri computatio debuit, cum si Seius $\times \times \times$. tantum haberet, $\times \times$. illa sibi soli acquireret, sed in nostro casu $\times \times \times$. hæc v . collecta nō Seio tantum, sed & mihi profunt^d: ut tandem nobis in hoc applaudam, quod eius sententiæ semper fuerim, ut magis me Iurisconsultos ingenij debilitate non intelligere faterer, quam eis erroris aut negligentiae notam inurerem: non quod & ipsi homines non fuerint, sed quod nos ita illis inferiores, ut discernere ubi lapsi sint nequeamus: si tamen quandoque dormitauerunt, quod non opinor.

Intellectum Hugolini in l. re coniuncti, de leg. iij. non rectè à recentioribus defendi, tamen si uerus sit: quamobrem disputatū, an alijs modis substineri possit. Cap. VII.

Difficilis est Pauli illa lex, qua qui sint coniuncti, uel re uel uerbis, explicatū est: idque siue materiam expositiones uel Doctorum respicias, siue etiam Iurisconsulti uerba: præfertur enim (inquit) ceteris, qui re & uerbis coniunctus est: quod si re tantum coniunctus sit, constat non esse potiorē: si uero uerbis quidem coniunctus sit, re autem non, quæstionis est, an cōiunctus potior sit, & magis est ut ipse præferatur: dubitatum fuit, quo intellectu uersiculus hic ultimus accipiendus esset: & quoniam ueteres maiorum opiniones, Ioannis, Roglerij, Azonis, & id genus ceterorum referre, cum ab omnibus recentioribus confutentur, operæ præciū non est, uideamus an Hugolini interpretatio, quæ dubio procul uerbis legis admodum cōgruit, uera sit, & quomodo defendatur. existimauit is, à Iurisconsulto in ultimo responso quæri, num coniunctus uerbis tantum, præferatur illi, qui re solum coniungitur, & responderi præferendum: & profectò cum præmodum contextis uerbis congruat hæc expositio, nō arbitror futuros fuisse unquam aliquos, qui cum Hugolino nō sentirent: nisi Iurisconsulti quodam responso arcerentur, quo hoc uideatur traditum est, eos qui uerborum complexu iunguntur, & qui re connexi sunt, æqualiter succedere, nec alterum alteri præferri: Pomponij^e enim in tractatu de hæredibus instituendis uerba hæc sunt, Si ita quis hæredes instituerit: Titus hæres esto, Caius & Mauius ex æquis partibus hæredes sunt, quamuis, & syllaba coniunctionem faciat: si quis tamen ex his decedat, non alteri soli pars accrescit, sed omnibus hæredibus pro hæreditarijs portionibus: quia non tam coniunxisse, quam celeriter dixisse uideatur. Petrus ex Genabo, quam Aureliam dicunt, & alij quidam Gallici Doctores^b negant Titium in proposito exemplo re tantum coniungi, atqui ex eorum sententia, inter primam institutionem, & secundam addendum fuit punctum, quod æquè pollet atque copula, & idcirco etiam uerbis coniungit. sed hæc responsio nemini non reprobatur: ubi enim necessaria est copulatiua illa uox, uel subinducitur, uel ex puncto colligitur: at in nostro casu nemo eam ad rectam locutionem quicquam facere fatebitur. Salicetus distinguendum putauit, ut si cōiunctus re, alios uerbis coniunctos præcedat, quod in superiore casu est, tunc pariter succedant, ex præsumptione legis, quæ testatorem magis uoluisse celeriter scribere, quam cōiungere, arbitrat. perinde igitur est, ac si omnes re coniungere uoluisset, at uero si cōuerso scriptū sit, & coniuncti uerbis ordine scripturæ eum antecedant, qui re coniungitur, secus esse, cum eo casu quicquam de celeritate non fingatur: Iason id improbat^c, tanquam in textu ordo ille non consideretur,

K

^c l. sed & si plur. §. filio. ff. de uulga. & pupil.

^d in ratione. eo. tit.

^e l. si ita quis. ff. de hered. instit.

^b in d. l. re coniuncti.

^c in d. l. re coniuncti.

d. in rep. d. l. re.

e. in d. l. si ita q.

quod partem me mouerit; fortius ex eo urgeor, quoniam si testator re coniungere uoluisset, non instituisset eo addito, se aequis portionibus instituere: quo casu etiam celerius dixisset, sed & hac admissa opinione, praefrendi erant, uel Caius uel Mauius, quod etiam uerbis coniuncti forent. Petrus Besutius^d nunc coniungi eos uerbis negat: quippe non ut coniungeret, sed ut celeriter diceret, appositam a testatore copulam: nunc Titium re quoque disiunctum opinatur, tanquam uerba illa, aequis portionibus, ad eum quoque referri debeant, sed utranque expositionem argutissime Iason confutat: cur enim uox haec, aequis partibus, ad Titium referatur, cum quae in aliena clausula dicta sunt, ad praecedentem referri non debeant: aut cur coniunctos Caium, & Mauium non dicamus, qui una oratione positi, etiam remota copula coniunguntur: Iason cum se ualde notabiliter respondere testatus esset, Titium asseuerauit neque re coniungi: cum enim in principio absque partibus haeres institutus sit, censetur institutus in totum, quamobrem ubi Caium, Mauiumque testator addidit, existimandus est ad dupondium transisse. Cum igitur diuersis assibus instituti sint, non potest credi ius accrescendi inter eos, tanquam re coniunctos, esse, sed & Caius Mauius non coniungitur, quoniam non tam coniunxisse, quam celeriter dixisse testator uidetur. Ceterum & haec Iasonis interpretatio minime mihi satisfacta est: cum, si ratio celeritatis cessaret, praesupponit textus Titium alijs coniungi, ergo ad dupondium transgressum non est: quod & Ioannes ab Imola satis perspicue ostendit^e. nam & cur Caium Mauius iungi negem? quasi testator duas orationes facere, separatimque eos scribere uoluerit, sed celeritatis causa, una clausula utrumque instituerit: uidetur utique nobis hoc non sat congruere: quis enim Iuriconsulto hanc testatoris uoluntatem manifestam fecit, ut ex ea a communibus regulis recederet? ex uerbis certe non constat: ergo obseruanda non fuit, sed potius ex ui uerborum respondendum fuerat, Caium aut Mauium Titio praeferrere. Quid censendum? existimarem in casu claro, cum constat testatorem expressse egisse, ut unus uerbis coniungeretur, alius re tantum, eum qui coniunctus uerbis est, praeferrere: quod ex Hugolini interpretatione constat: alioquin in dubijs tantae efficaciae non esse coniunctiuam copulam, ut propter eam disiuncti excludantur: quamobrem censeretur potius, gratia celeritatis appositam, eo scilicet respectu, ut etiam disiuncti simul admittantur, non ut coniunctum uerbis tantum, quasi non coniunctum excludat: & hoc in haeredibus praesertim in quibus ut aequales portiones fiant, legibus admodum placuit.

Lex, mulieri & Titio, de condit. & demonst. declarata: & ab Raph. Soci. Ias. argumentis defensa: & noua ratione dicendum ex ea probari, tamen si specialiter iure succedatur ius accresc. esse posse. Cap. VIII.

a. in l. re coniuncti.

b. Raph. & Soci.

in d. l. mulieri.

Ias. in l. re con-

iuncti. col. liij.

c. l. si Titio usufr.

ff. de usufr.

Mulier & Titio ususfructus, si non nupserit mulier, relictus est: si mulier nupserit, quandiu Titius aduierit, & in eodem statu erit, partem ususfructus habebit: tantum enim beneficio legis ex legato mulieri concessum esse, intelligendum est, quantum haberet si conditioni paruisset: nec si Titius qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit. Ex hac Papiniani lege eam conclusionem collegit Bartolus^a, ut quoties aliquis iure speciali aduersus testatoris uoluntatem legato fruitur, in coniuncti portione ius accrescendi non habeat: cuius rei uariae rationes a Baldo diuersis locis referuntur, quae a Socino Iasoneque collectae, omnibus ad manus sunt. ceterum uidendum est, an communis intellectus defendi possit: existimauerunt enim Raphael Comensis, & recentiores alij^b, non solum Bartoli eam conclusionem ibi non probari, sed potius contrariae sententiae argumenta duo efficacia colligi: primum est, dum dicitur, quandiu Titius uiuit, & in eodem statu erit, partem ususfructus habiturum: si igitur non uiuet, uel in eodem statu non erit, ususfructus ad mulierem pertinebit. sed argumentum hoc haud ita ego admiserim: quoniam si Titius in eodem statu non erit, sequitur eum non habiturum ususfructum, non tamen concedendum est, ad mulierem deferendum: atqui ad proprietarium potius ex regula pertinebit. quamobrem, quod Iason adfert, uerba illa nihil operari, explendum est: operantur enim, ut Titius ususfructu deturberetur, & dominus proprietatis eius capiat.

A. capiat. Secundum argumentum ex ratione legis deducitur: inquit enim Papinianus, tantum ex beneficio legis mulier consequetur, quantum haberet, si conditioni paruisset: sed si paruisset, iure accrescendi toto usufructu frueretur: cur ergo contra: uerum & hic respondendum puto, uerba ea accipi secundum legis casum oportere: cum enim Iuriscōsultus, quando Titius legatum acceperat, locutus esset, subiunxit illam rationem, quae eo casu perquam uera est: sed ubi Titius repudiaret, tunc ea ratio inducenda non est, nec obijciat mihi quisquam rationem generalem esse^d, & ideo extra casum trahi, quoniam tamen hoc peruulgatum sit nimis, & indistincte uerum esse omnes admittant: possunt tamen plures leges adduci, quae huius pronuntiati falsitatem ostendunt, sed & Bartolus id intellexit, si commodum ad alios casus ratio produci possit, non aliter: Baldus uero hoc admittit, cum in generali clausula ratio recitatur, non si in speciali, uel (ut uerbis eius utar) discretiua^e, quod in nostro casu est, et haec ad communem intellectum defendendum satis. Ceterum aliam huius responsi rationem esse opinor, quam uel Baldus, uel alius quisquam tradiderit: fauore enim matrimonij in suprascripta questione admittatur mulier, etiam contra uoluntatem testatoris: sed postquam iam nupta est, cessat pauxillum ille fauor (non enim quae nupta est, aliud matrimonium sperare debet) quamobrem priuilegium cessat, & id ex regula, cum acquisitionis causa amplius non subest, licet quaesita permaneant, acquirenda desinere^f. Igitur aduersus Bartolum existimauerim etiam inter succedentes iure speciali ius accrescendi esse: si tamen specialis illius iuris, & gratiae causa adhuc supersit: sed si non superest, neque iuri non decrescendi locum esse, nam si Bartolum generaliter sequamur, illud falsum dixerimus, iuri non decrescendi etiam inter speciali indulgentia succedentes, semper locum esse: in praedicto enim respondit, mulier Titio non uerbis tantum, sed & re coniungitur: quapropter & ius non decrescendi utique illi competeret, & tamen non succedit.

Num definitionem generaliter procedere sit satis: Accursij, Angeli, Alexandri, Aretini, Abbatis sententia ueram non uideri. Cap. IX.

Quesitum est, an definitio ea substinenda sit, quae non omnes casus comprehendit, sed regulae tantum adhaeret, atque generalia complectitur: & Accursius substinendam esse arbitratus est^a, neque ex speciali iure aduersus definitionem probabile argumentum esse, quamobrem Nicolaus Tudiscus, Aretinus, Decius^b eam iudicij definitionem probauerunt, ut sit actus trium personarum in iudicio contendentiū: tamen enim quandoque absque actore iudicium sit, quaele est inquisitionis: satis tamen esse opinatur, si quae frequentiora sunt, describatur. Alexander^c quoque in dote illud in definitione probat, ut detur propter onera matrimonij: quamuis aliquando accidat, ut ex pacto teneatur mulier, ea onera de suo substinere, non uir ex dotalibus bonis, sed & Aretinus de testamēti substantia esse haeredis institutionem scripsit^d, quamquam speciali casu miles in codicillis instituat. Angelus^e quoque filij definitionem Iuriconsulto Vlpiano traditam probat, ut is sit, qui ex uiro & eius uxore nascitur, licet & alij filij sint, non ex uxore nati: ueluti legitimati, ut uocant, qui ab illis iuris aestimatione non differunt. Sed satis fuit generaliter finire, quod & ex Papiniani responso probatur^f, qui: lex, inquit, commune praecceptum est, cum tamen priuata quoque leges sint. Vlpianus^g: puto, inquit, conditionem, quae in potestate est, generaliter recte definiri: facti potestas est: potest enim haec, si Alexandriam peruenerit, non esse in arbitrio propter hyemem: quare ad generalem definitionem recurrendum est. Ceterum licet me horum autoritas plurimum moueat, non dubitauerim tamen contrariae opinionis assertorem me praebere: & ut ab alijs discedam, efficacioribus utique rationibus adducor, nam nemo, opinor, negauerit, cui rei id quod in definitione dicitur, non competit, nec definitionem congruere^h: quod si ita est, sequeretur, ut speciales casus improprie appellarentur: alioqui definitio cum definito non conuerteretur: nec esset quod Graeci dicunt *ἀντιστοιχία*: itaque iudicij inquisitionis, iudicium non esset: dos, in qua onera matrimonij non substinerentur, dotis nomenclaturam proprie non haberet, & id genus cetera: quod certe nimis nouum est. Siquidem & quod Iuriconsultus in regula iuris tradidit,

d. l. regula. ff. de iur. & fac. ign.

e. in l. metum. §. animaduerte. ff. quod met. cau.

f. in c. secundo requir. extra. de ap.

g. l. j. in prin. ubi Cor. C. de cadu. tol.

a. in l. omnis. de regu. iur.

b. in rubri. extra. de iud.

c. in rub. ff. sol. mat. col. x.

d. in l. j. de test. col. pe.

e. in consi. lxxj.

f. in l. j. de legib.

g. in l. suus quoque.

h. §. puto. ff. de haer. insti.

b. l. quintus. §. cui

aurum. ff. de aur.

et ar. leg.

- i* l. omnis. dere
gu. iur.
- k* in rub. so. ma.
- l* l. j. de reg. Cat.
- m* ind. l. j.
- n* l. j. de dolo.
- o* in rubri. ff. de
usufru.
- p* in d. l. j. de le-
gib.
- q* in d. s. puto.
- omnem definitionem periculosa esse¹, quoniam facile subverti potest, falsum esset: si enim satis foret generaliter definire, quæ quæso difficultas est in terminanda regula: nulla utiq; ut Iason ait^k. Celsus, regula, inquit, Catoniana sic definit¹: quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret legatum, id quodcunq; decesserit, non ualere: quæ definitio in quibusdam falsa est, uidentur igitur definitionem, qua generalia tantum describimus, idcirco reprehendi, quoniam in quibusdam deficit: neq; oberit, si ex Bartoli testimonio eam non definitionem, sed descriptionem esse dixeris^m: quoniam si descriptio, quæ facilius subterfieri solet, eo argumento confunditur, quanto hercle magis definitio: nam & Ulpianus Seruij definitionem in dolo reprobaturⁿ: quæ tamen si generaliter uera sit (rarò enim fit, ut citra simulationem dolo inducatur) quia tamen etiam sine simulatione id agi posse Labeo ait, Labeonis definitionem uti magis ueram probat. Accursius^o quoq; si cautio in definitione ususfructus esset, non posse absq; ea ususfructum dici, autor est: ut inde expressim ostendat, omnia quæ in definitione dicuntur, requiri, ut definita res nomen suum habeat, & uel speciales casus comprehendat, et nostræ huic sententiæ non aduersatur suprascriptum Papiniani responsum^p: quoniam eo non tam lex definitur, quam simpliciter describitur: quod recentioribus quoq; quibusdam uisum est: sed & Ulpiani auctoritati^q, quo minus respondeat, in causa est, quod in utraque partem adduci posse uideo, licet efficaciter neutram probari.

Canonem pontificium à synodali nihil differre, & probabilem non esse
huius rei disceptationem. Cap. x.

a Abb. & Mod.
in c. j. de spō. a.

b Feli. in c. j. de
spō. Dec. in c.
j. de iud.

c gl. in c. si Papa.
xl. distim.

d c. j. de ren. lib.
sexto.

e c. nimis. de iure
iur. c. fin. ij. q. j.

f Scrib. in c. at si
clerici. §. j. de
iudi.

g c. prudentiam.
de off. deleg.

h l. humanum. l.
fin. C. de ll.

i xx. distim. in
princi.

Radunt canonica legis periti, duplex esse constitutionum genus: alias enim Pontificias esse: alias quæ à sacerdotum generali conuentu synodales conciliares uel dicuntur^a, qua in re, ut communem sententiam tueamur, ex doctiorum annotationibus quædam axiomata affirmanda sunt, in primisq; illud: ut constitutio in conuentu generali facta, tamen illi intersit Romanus pontifex, tamen conciliaris dicatur, si à concilio originè tractatus trahit: cognoscimusq; id, cum in constitutionis titulo solum ex concilio promulgata scribitur: alioqui si suppresso sacrosanctæ synodi nomine solus Pontifex inscribatur, pontificia esse constat. quod si proponatur dictum, Iulius Pontifex de consensu concilij, Nicolaus Tu discus oratione quadam, conciliarem esse asseruit: recentiores Felinus, & Decius contra^b: quoniam iuris regula est: solere res gestas facientibus attribui, non ijs qui consentiunt tantum, sed sciendum est, in quibusdam contractibus requiri quorundam consensum, ad quos contractus ipse non pertinet: & non dubitauerim suprascriptæ regulæ adhærendum: sed cum is qui facit, & ille qui consentit, etiam separatim potestatem faciendi habent, cum par hoc casu sit utriusq; conditio, fortiori titulum rei gestæ attribui mus: quamobrem & cum generalis sacrorum antistitum conuentus, legem promulgandi ius habeat, & nihilominus idem Pontifex possit, in dubijs fortiori adhærendum fuerit: præualere autem concilium non ambigam^c, quod si non generalis synodus, sed conuentus aliorum, puta Cardinales cōsenserint, Pontifici negotium omne adscribemus^d. Hinc si Pontifex se legem ferre asserat, uel auctoritate concilij, uel decernente simul sacrosancta synodo, conciliaris ea lex appellabitur^e. Sed quid si inscriptum sit, Iulius Pontifex sacro approbante concilio: pontificalem esse traditum est, cum potuerit à Iulio prius fieri, deinde à synodo approbari, sed quorsum hæc: num de titiullio, caprinæ uel na disputamus? minimè uerò: nam in hoc utilis quæstio est, quia difficilius aduersus constitutionem synodalem admittitur dispensatio, quam aduersus Pontificis legem^f, quæ enim à pluribus fiunt, maiori firmitate nituntur^g: & hæc ex aliorum sententia, cui nos nequaquam subscribemus. hæc enim ratio sacrosanctæ apostolicæ sedi iniuriam facit, quasi in sanctionibus, ex ea diuulgatis, perfecta cognitio non adhibeatur. nam & cum imperator legem promulgat, si in consultationem quamplurimos consistorianos adhibet, & uniuersis approbantibus, tum demum se legem ferre attestatur: cur eandem diligentiam in Pontifice Romano non præsumimus^h? atqui non ita sensit Gratianusⁱ: qui, decretales, inquit, epistolæ canonibus conciliorum pari iure exarantur:

A quantur: nam & si id admittimus, consequens esset, constitutionibus senatusconsultis præuortere, quod nemo dixerit: sed & cum Pontifex approbante concilio sancit, cur hanc rationem non producimus? probabilem itaq; tot interpretum superiorem quæstionem non arbitror: inutilis quippe est, & quæ nullo usui esse possit.

PARADOXORVM FINIS.

CLARISSIMO ET OPTIMO VIRO DNO IO-

ANNI SELVAE, REGII SENATVS MEDIO-
diol. præfidi, Andreas Alciatus Iurisconsultus. S. D.

B VM in omni disciplina maximo nominis sui periculo hi agant, qui uetere, & multis seculis probata lectione, immutata, nouas ipsi res substitunt: tum illi nobis uidentur temere magis facere, qui in sacrosancta iuris ciuilibus uolumina id moliri ausint. quippe cum in cæteris fere artibus, si mystica & medicinam demas, nullo humani generis incommodo peccetur (nec enim multum refert, in emendatus circumferatur alicuius historici, poetæ, musici, astronomi, huiusq; professionis auctoris quisquæ liber) in legibus ipsis si quod uerbum uel excidat, uel male percipiat, maximum in humanis opibus detrimentum affert. quapropter quæ mei muneris partes esse deberent, satis hoc ipso admonitus, non sine summa trepidatione quicquid innouare ausus fui, etiam si certissimis fere rationibus adduceret: donec emendatissimis quoq; codicibus nostras annotationes cōprobari posse cognouissem. cum igitur & plura à nobis collata exemplaria fuissent, cum item Hetruscorum Pandectas obiter, ceu per transennam, legere mihi datum esset: decreui pauculas aliquas de multis, insigniores tamen, in codicillum obseruationes redigere: mediastinisq; seruiolis, qui in alienum locum impudenter obreperant, de familia eiectis, ordinarios restituere: & quantum in me esset, in libertatem asserere, quod num satis legitime à nobis factum sit, id omne, uelim nolim, ad lectoris iudicium pertinet: in cuius notione cum tergiversari nequeam, solum illud relictum est, ut facilem candidiq; pectoris sortiri desiderem: qua in re optima me spe plenè, merita certa nostra constituunt. cum enim non ambitioni opus id scripserim, cum & superbiæ multo minus à me tribuatur: quid est quod dubitem, ne non humanum, modestumq; habere contingat: cum item delator ipse neminem in ius uocem, famæq; aliorum per me nihil detractum sit: non est quod uerear, ne crabrones dicar excitasse, accedit his minime ampullosus titulus, demissæq; sub illum disputatiunculæ, quas etiam si uiderit Momus, minime operæ precium facturum est: si uerum est, summa petere liuorem, & rapidissimis uentis in concussa radice stare harundines. non hic magnam eruditionem quisquam requirat, minusq; à leguleo sermonis nitorem, & styli candorem expectet: rebus solum ipsis pugnamus, idq; ne frustra membranæ occuparentur, quanto paucioribus uerbis fieri potuit, non opisthographa, & uel in tergo (quod ille ait) Orestem scriptum multi facimus: agellus noster minor est, & qui uilioribus solum holusculis luxuriat. desideret quisquam lepidum dicendi characterem, exquirat eruditionem (non nostrum hoc onus) is alios adeat, uel certe miscellaneis immoretur, exoptet, nescio quis plurimarum obseruationum ingentem syluam, res ipsas curet, stylum quamuis ineptum non auerfetur, poterit & hoc ab aliquibus accipere. exierunt & dignæ lectu aliæ annotationes, in quibus & bonam frugem colligere studiosi possunt, & recentium auctorum ingenia admirari: eos ipse imitatus in iuris ciuilibus disciplina composui, quæ illi in alia professione facitauerant. sed in eo mihi durius certamen fuit, quod nemo est tam infelicis ingenij, qui non paucos apud quemcunque autorem locos possit uel emendare, uel diuersa à cæteris sententia interpretari: & id etiam, si dijs placet, sine ulla præuagationis noxia: at qui de uno codice id ipsum faciat, non passim, ut opinor, reperietur, extiterit qui ante nos paucas quasdam notulas hoc tractatu uulgauerint, sed illi quidem,

non dicam aridi, & ieiuni (quandoquidem id à nobis etiam ultro affectatum est) sed nullius planè iudicij literaturæq; fuerunt: ut non iniuria temeritatem damnes, ea quæ ipsi ignorant, publicæ editioni mandantium: contra & alios cernere est perquam eruditos, qui tamen quod ferè omnia ad humanitatis studia deflectant, Iurisconsultis ipsis non æquè magno sunt usui. uerùm hoc in re literaria frequens uitij est, quod uidelicet cæca ambitione omnes ducamur: neque est quisquam, quem non in aliqua re uidere Suffenium possis, quamobrem & fortasse nos, nostraq; suspendet naso aliquis, præsertim cum tam libere ausus fuerim etiam præiudicij præscriptione reiecta, annotatiunculis hæc nostris, contra receptas à maioribus sententias pronunciare. sed hi uelim sciri, quæ à nobis affirmantur, non eo animo dici, quod lectorem etiam reluctantem in nostram sententiam uelimus pertrahere: liberum unicuiq; iudicium sinimus: & uelut in apparatusissimo conuiuio plurima fercula apponuntur, ex quibus quod magis sapiat, uocati eligant: ita & honestioris ocij studiosis pro ferculo hic exhibetur liber, quem is deum legat, probetq; ad cuius stomachum hæc lectio fecerit. ego quidem ad utranq; subeundam aleam paratus, constanter quaecumq; iudicium tulero: ut si forte populari aura exceptus, multorumq; manibus tritus fuerit, non idcirco exultem, cristam uel tollam, cum plures malos Bias existimauerit: uel econuerso si rarissimum quencq; etus lectio retinuerit, hæc causa mihi displiceam, cum deserto ab omnibus auditoribus discipulo, Antigenidas musicus: mihi, dixerit, & musis cane: cuius exemplū imitatus Augustus, cum omnium cauillis obnoxium Tiberium ipse approbaret, *ἐμοί, inquit, καὶ τοῖς μουραῖς σπαρτυγῶν* Tiberi: ut meritò, quacumque huius nostri cœpti se alea uerterit, etiam clarissimorum uirorum exemplo habeam, unde causam tueri possim: & his quidem ipse satis aduersus caninam facundiam firmū me præparauī. minus certè negocij exhibebunt, quos togatos uultuios uerè appellaueris, qui non alia fine iuri ciuili assiduam dant operam, quàm ut assidui fiant, hocq; potissimū studio sint locupletes, nam hi ut plurimum solis interpretum uulgatissimorū scholijs immergi, cum Latine tria uerba effari non possint, non est quod dubitem aduersus illos etiam intra telia factū nudus progredi. Intendi animum iandiu, in diesq; & horas hoc ipsum ago, ut Bartoli, cæterorumq; sententias optimè teneam: quo in studio nec recentiorū uolumina auersor: adlubescūt mihi ea omnia, autoresq; ipsos ob ingenij quandam perspicaciam, acumenq;, non modica in ueneratione habeo. cæterum uix æquo eos animo possum ferre, cum optimè Iurisconsultorum responsa se interpretaturos prædicantes, omnia potius comminiscuntur, quàm quæ à Dionysium, ut in prouerbio est, faciant: quos tamen non dubito, si nostras hæc paucas interpretationes uidissent, de sua sententia in nostram quandoq; transituros: quod minime nostrates isti recentiores facturi sunt, qui ubi paulo elegantiorē libellum uiderint, attoniti, tanquam ueteres illi barbari, Romanā aciem uix oculis sustinent: quin etiam uelut magica manibus deturbant: quod & si mihi contingat, nō iniquo tamen animo laturus sum, quandoquidem Lucilli exemplo, qui Tarentinis, Siculis & Consentinis solum se scribere attestatus est: ipse humanitatis studijs insignibus tantum Iurisconsultis scribo, & non aliter, quàm à deorū mysterijs profanos omnes, impiūq; uulgos hinc arceo, explodant ergo, reijciāt, deturbent: id nō secus boni consulam, quàm si rem nihil ad se pertinentem, ne attingere quidem uelint: quanquam & mihi satis fuerit paucorum consensus, non omnino nostras lucubrationes aspernantium, nec enim eò temeritatis mihi progredi licet, ut librū hunc protinus approbari, & ceu Phidiacum opus in Mineruæ arce statui uelim, quapropter non nisi multorum, & præsertim consuliſſi, uiri Iaco. Minutij conuicio ferè debellatus adduci potui, ut in apertum, tanquam insignem tabulam referrem: cessi tamen plurimorum iudicio, maluiq; nimiae facilitatis, quàm morosæ cuiusdam contumaciæ reus describi. Postquam igitur uela uentis permisimus, auram (quod ille ait) soluentibus bene prece mur: ne ea, ut Vlyſſis focijs accidit, utre dilapsa, in Lestrygonas Circeūq; litus nostrā penè disiectam ratem impingat. Id autem periculi ut audacius pertranseam, tutelare aliquod numen deligendum fuit, quam personam tu amplissime pater, senatusq; nostri columen Ioannes ut sustineres, cum etiam atque etiam desiderarem, posse id affectum qui mihi

Locus Tranq.

Locus Quinti-
liani.

A qui mihi uisus sum, si opus hoc, qualecunque est, tibi dedicarem: quod ut facerem, & egregia merita tua, & clarissimi illius uiri Antonij à Prato, qui tibi primum hunc locum demandauit, autoritas impulerunt: si enim summā integritatem, sapientiā, æquanimitatem, iurisprudentiam perspicere uouerimus, nō aliud clariū exemplum etiā inter ueteres inueniri poterit: rursus, si animo aduerterimus, quanta cū dignitate principem hunc in senatu locum tuearis, uerē te summī illius uiri personam sustinere nō diffitebimur, sed hæc auribus tuis iam nimis persillata sunt, qui cum quotidie beneficere non desistas, in communeq; amplissimæ huic urbi consulere, plurimas quoque de te laudes audire compelleris, quandoquidem hoc uel maximum uirtutis præmiū est, laus & gloria. Accipe igitur, cōsultissime uir, dispunctiones hæc nostras, ea lege, ut arbitrio tuo uel stent, uel cadant; autoremq; ipsum iandū tibi additū, commendatum habe. Bene uale.

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONSULTI DISPUNCTIO
NVM LIBER I.

P R O O E M I V M.

v M propter imminientia Insubribus bella, nostrorumq; temporū
in ea regione calamitatem, collibuisse paucillum secedere, Bono-
niamq; forte aduenissem: nescio quo pacto in manus meas incidit
uenale digestorum uolumen antiquissimū, membranis scriptum
tam pulchris characteribus, ut pridie eius diei notatum uideretur,
qua ad me delatum esset: in eo nulla Accursij interpretatio, nullius
paraphrastis glossemata cernebantur: sola erant in regulas iuris cu-
iusdam antiqui expositoris scholia, quæ eruditione, & Latinæ linguæ elegantia cū ipsis
Iureconsultis certabant: & quod non minorem codici gratiam comparabat, autorum
in scripta aderat nomenclatura, tam diligens, ut numerum librorum titulosq; unde re-
sponsa excerpebantur, contineret: tum non uulgaribus protritissq; tomis diuisa uolu-
mina, sed in duas tantum partes, et posterior à Trebelliano senatusconsulto exordium
accipiebat. quæ res abundè mihi exploratissimum fecit, ineptam esse recentium dubi-
tationem, dum potissimū ambigunt, cur secundum digestorum uolumen infortiatum
dicatur, quasi nō barbara hæc uox sit, & nullius sensus, ab indocto aliquo literatore pri-
mū facta, quæ deinde alij æquè indociles secuti sint. Igitur cum sparsim & inordinate
eos libros quodammodo delibasse, annotaui insigniora quædam errata in uulgatis
codicibus esse: quæ si cum antiquo illo conferantur, poterunt cognosci, & de omni al-
bo uel induci, uel circumscribi. et quoniam, quo anno hæc probebam, tractatum de
acquirenda possessione celeberrimi quiq; professores declarabant, libuit à prima eius ti-
tuli lege auspicari. Et cum in promulgatis exemplaribus sic legatur:

Vnde possessio dicta sit, & declarata lex prima, ff. de acqui. poss. Cap. I.

Paulus: Possessio appellata est à pedibus, ut & Labeo ait, à pedibus pedū quasi positio, &c. in eo ueteri libro sic inscribitur: Paulus libro LIIII. ad edictū: Possessio appellata est à sedibus, & ut Labeo ait, quasi positio: quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei insistit, quam Græci *κατακλι* dicunt, &c. Vulgatam enim lectionem falsam esse, literatam, puto, neminē latebit, cum possessio in etymo uocabuli nihil commune cum pedibus habeat: imò grammatici omnes norunt, possidere, assidere, confidere, residere, dissidere ab hoc uerbo sedeo omnia formari: quapropter Baldi, Pauli Castrensis, Iasonisq; quæstiones quis laudauerit, dum id maximè scire satagunt, cur possessio magis à pedibus, quàm ab alia corporis parte denominetur? Sed & quis Accursij argumentum probauerit, possessionem

proprie in rebus mobilibus dici negantis, quoniam in earum possessione pedibus non eamus: ut illud mirum in eo sit, qui cum meliora uiderit, id quod deterius fuerat, maluerit sequi, quod autem dicitur, quasi positio, allusio uocabuli est, quandoquidem etiam dicimus, ponere sedes.

Inemendam l. si paterfam. de hered. inst. notorice suo modo instituta, ut amplius optima quaque ingenia non habeant quo se in eius explicatione torquere possint. Cap. II.

Liud subsequitur maius erratum, ut maximi quicunque Doctores ualde se ob eam rem torserint: id in titulo, de heredibus instituendis, est, in quo ex Marcelli responsis ita traditur: Si paterfamilias Titium, quem ingenuum esse credebatur, heredem scripserit, ei que si haeres non esset, Sempronium substituerit: deinde Titius, quia seruus fuerat, iussu domini adierit hereditatem: potest dici Sempronium in partem hereditatis admitti, &c. ut in hoc casu duo semisses fiant, ita ut alter semis inter eum qui dominus instituti heredis fuerit, & substitutum aequis portionibus diuidatur, dubitauit hic Accursius, & fere omnes, cur computatio hoc modo fieri debeat: itemque, quid de semisse, qui superest, sit agendum: & cum longissimi tractatus hac de re centuriati sint, nihil attinet tantam molem confutare. In antiquo codice is Sempronius Titio cohaeres traditur, hac scriptura: Si paterfam. Titium, quem ingenuum esse credebatur, heredem scripserit, ei que si haeres non esset, Sempronium cohaerem substituerit, &c. ut planissime pateat, si cohaeres Titio Sempronius fuit, prius duos semisses constituendos esse, ut alter ad Sempronium, alter ad Titium pertineat: deinde propter patrifamilias errorem, rursus semissem illum Titij cum Sempronio aequis portionibus diuidendum: quod & Tribonianus in institutionibus asserere uidetur, qui in parte admitti debere substitutum refert: partis autem appellatione de dimidia intelligendum est, nec quicquam obstat, quod Iurisc. de semisse integro, Sempronio dando, expresse non loquatur: nam cum principalis tractatus sit de errore testatoris, nihil pertinuit diutius immorari in Sempronij portione, cum id scrupulo omni careat, & ita in facto euenisset, ut etiam cohaeres esset: accidit autem fictis nominibus, nam res in Parthenio Titij imperatoris seruo reapse contigerat: is autem est Parthenius, cuius & Martialis meminit, consocius cum Entello & Stephano necis Domitiani: cuius rei Tranquillus & Dion sunt auctores, ut facilis deprensu sit error, cum in digestis Tiberius tradatur, quem in institutionibus Titium castigatus appellant. Quod autem dicitur, Sempronium in parte hereditatis admitti, intellige eam partem hereditatis, quae Titio applicanda erat: alioqui Sempronius suum semissem omnino habiturus erat, tanquam cohaeres.

Subrepta ciuitati pecunia, quae actio competat: conciliata duo responsa, quae aduersari simul uidebantur. Cap. III.

Arcellus quoque in titulo, ad l. Iuliam peculatus: Qui, inquit, de re ciuitatis aliquid sibi surripiat, constitutionibus cauetur, peculatus crimen committit, & hoc iure uiuimus, &c. cui responsio contrarium affertur aliud Papiniani: qui ob pecuniam, inquit, ciuitati subtractam actione furti, non crimine peculatus tenetur, quos obices dum remouere querit Accursius, mera agrotationum somnia affert. In antiquo exemplari ita refertur: Ob pecuniam ciuitati subtractam actione furti, necnon crimine peculatus tenetur, cessat itaque hic omnis dissensus, & concors fit Marcello Papiniano.

Ex Graecae uocis defectione Caius, qui absurdè loqui uidebatur restitutus. Cap. IIII.

Ed & Caius libro xxxiii. ad edictum adducit, in l. licet, de uer. sig. Qui, licet, inquit, inter gesta & facta uideatur quaedam esse subtilis differentia: attamen nihil inter gestum & factum interest, &c. quae quaso differentia hac est: qui modus loquendi? In eo codice Graeca dictio textui inseritur, hoc modo: attamen *κατασκευαστος*, nihil interest inter factum & gestum: significat autem illa uox, quod abusuue dicimus: & hoc uel maxime propter leges municipales est notandum.

Supellex

A. Supellex unde dicta, emendatum Vlpiani responsum. Cap. v.

Vlpianus de supellectili legata: Labeo ait originem fuisse supellectilis, quod olim his, qui in legatione proficiscerentur, locari solerent, quae supellectilis uel forent. Inemendatus est codex, quae ex insigni nota uidetur Iurif. inepte loqui: quamobrem cum ueteri nostro codice reponas, locari solebant, quae sub pellibus uel forent: ut ea sit supellectilis etymologia: quod autem sensu capiendae sint hic pelles, neminem latebit, qui Iulium Caesarem in commentariis legerit.

Deesse integram legem in tit. de probationibus: quapropter a nobis in integrum restituta. Cap. vi.

Nultima lege, titulo de probationibus, quae lex Iurisc. Seruidio Scauola tribuitur, deest in fine huiusmodi responsum, quod paragraphum uulgò dicimus. Si ancilla fuerit, ad libertatem perducta non uideri, neque per fideicommissi relictum sibi probationem, nec quod alimenta sint, uti nutricia praestita.

Subsequitur deinde alia lex hoc modo. Idem lib. ij. ad Masuriū Sabinum: Commemorationem in chirographo pecuniarum, quae ex alia causa deberi dicantur, factam, uim obligationis non habere. Quae uerba cum apponere dubitarem, ne male dicendi ansam praestarem calumniatoribus, ut adscriberem perpulit: quoniam ita quoque scriptam esse in antiquissimis Florentinorum Pandectis, quidam mihi retulerunt.

Legem, non hoc, C. unde leg. haecenus regulis iuris repugnasse, nunc a nobis emendata, non aequè. Cap. vii.

Elebratissima est Imp. Diocletiani, & Maximiani constitutio, in titulo, qui in codice Iustin. est, unde legitimi, & unde cognati: quae in uulgationibus lib. his uerbis annotatur. Non hoc, an tenuerit quis res hereditarias, nec ne, sine uoluntate acquirendae sibi hereditatis, quaerendum est, sed an admiserit hereditatem, uel bonorum possessionem. Quod quidem rescriptum, si ita legatur, non satis idonea ratione adduci uidetur, dum potissimum negat id esse inquirendum, an quis res hereditarias tenuerit sine uoluntate sibi acquirendae hereditatis, nam cum hereditas adeatur, uel solo animo, qui extrinsecus ex aliquo facto innotescat: si probetur, aliquae res hereditarias tenere cum animo acquirendae hereditatis: nonne satis constabit eum esse heredem? sicut ex contrario, si probabitur abesse uoluntatem adipiscendae hereditatis, probabitur ex eo actu non adiuuasse, cur igitur non quaerendum est, cum idem sit, uel id quaerere, uel illud, an admiserit hereditatem, bonorum uel possessionem? quamobrem cum de uera lectionis incolumitate dubitarem, consului antiquos codices: & non solum, quem habebam ipse, id genus unum, sed etiam alios, qui mihi paulò uetustiores Accursio uiderentur: in his reperi aliter legendum esse illud rescriptum, & uerba illa, sine uoluntate acquirendae sibi hereditatis, esse cancellis inducenda: quoniam superfluant, & abundant: quippe existimaui pro glossmate ab aliquo Iurisperito superapposita, quae dein ab imperitis in ipso contextu recepta fuerint. Ceterum non uulgata solum lectioni, sed & nostrae huic declarationi obstat Bartoli, l. i. infra de rep. aliorumque argumentum, quo probare contendunt, responsum id iure non consistere, siquidem si delatam Titio hereditatem dicamus, probato eum res hereditarias tenuisse, constabit esse heredem: quod si non delatam dicamus, etiam quod admiserit, non sequetur uerè esse heredem: cui rationi, concordiam omnium interpretum consensu, respondetur, ita textum accipi debere, ut principium in eo intelligamus, cui delata non sit hereditas: finem uerò legis contra in eo, uidelicet, cui sit delata, quae portenta sunt haec: quae cauillationes: ipse certe tota legem, cum delata est hereditas, accipiendam puto: nec id admiserim, idcirco quod quisquam res hereditarias retinuerit, in dubio existimandum adiuuasse, nisi fortasse is sit filius, qui uel ipso iure est haeres: quo casu lex ista non procedit, cum ex rubrica constet, de legitimis, & cognatis hunc titulum principaliter loqui, non de filiis. Itemque nisi cum alio is de re hereditaria contraxerit, ne scilicet ullus casu pioni sit locus, & ita quandoque disputando defendi.

Bart. l. gerit.

L. cum putarem, fami, hercis, declarata aliter, quam alij existi-
mauerint. Cap. VIII.

In lege, cum putarem, familiae hercisundae, sub ipsius responsi finem Pau-
lus Iuriscultus de cohæredibus loquens, quorum alter falsò cohæres
existimabatur: Planè, inquit, si sine iudice diuiserint res, etiam conditio
est earum rerum, quæ ei cesserint, quem cohæredem esse putauerit. In an-
tiquo meo exemplari fidelior hæc lectio reperitur: Planè si sine iudice diui-
serint res, etiam cōditionem ei, qui fuit hæres, competere dici potest: non enim transac-
tum inter eos intelligitur, cum ille cohæredem esse putauerit. ex quibus uerbis colligi-
gitur, si transactum intelligeretur, nullius partis cōditionem dari: & tamen Accursius
plerumq; in hac fuit sententia, in diuisione hæreditaria, in qua transigi uidetur, pro parte
euinci posse, & pro parte condici: quod meritò reprobatur: nam & nostræ huius
legis generalibus uerbis conuincitur: dum enim dicitur cōditionem dari, quis æquo
animo coartationem hanc admittat, ut intelligamus pro parte tantum dari, pro reliqua
uero rei uendicationem; nec me mouerit Accursij ratio, asserentis, cum rem meā quasi
tuam trado, non transferri dominium: quoniam qua ratione pro dimidia transfertur,
eadem & pro tota transfertur: cum in diuisione uniuersitatis altera res in locum alterius
us succedat: & quod unus hæres habet, ex seipso habere, non à cohærede creditur,
quod & Bartolus annotauit.

L. eam quam, C. de fidei, hucusq; non uero sensu declaratam, quare
emendatur, uti debuit, Cap. IX.

Ractatus fideicommissorū in Iustin. codice hoc rescriptum habet: quod
ut breuitati consulerem, non ut uulgò legitur, sed ut in antiquo meo codi-
ce extat, referre operaprecium duxi. Eam quam frater tuus instituerat,
siue quæstia, siue non quæstia hæreditate decesserit, cum tantum simpli-
citer antequam duodecimum annum ætatis impleisset, uerbis precatiuis,
testamento facto, nonnullos ei uoluerit substitutos, nihil prohibet fideicommissum pe-
tere, uel ab ipsius hæredibus, qui bona intestati tenent. tunc enim locum habent, quæ
regulariter traduntur, ea quæ in testamento relinquuntur, si ex testamento non adeatur
hæreditas, non ualere: cum uerbis relicta directis adiri potuit hæreditas, non cum illa
ipsa sic data est, ut esset etiam ab intestato successoribus postulanda: quod rescriptum
sequentes adseuerationē tuam, quasi scripta hæres non fuerit iure adoptata: alioqui si
in familia relicta hæres facta decessit, consequenter ipsius hæres petitioni fideicom-
missi respondere coguntur, ponendus autem ita est in facto casus: Titius habens ad-
optiuam filiam, solam hæredem instituit: & præterea prælegauit etiam fideicommis-
sum, in quo fideicommissum substituit & quosdam hæres, si moreretur ante duodeci-
mum, quæritur quid iuris: & respondent Impp. siue filia adeat, siue non, fideicommis-
sum deberi: nam cum testator solam eam instituit hæredem, & præterea prælegauit, il-
lud prælegatum, ea adeunte hæreditatem, esset nullum: quia à nemine sibi ipsi legatur:
quapropter uidetur eam fuisse defuncti uoluntatem, ut eo casu ualeret, cum nō adiret-
ur hæreditas: igitur filia competat fideicommissi persequutio. sed ponamus eam adire-
uisse hæreditatem, uel fuisse hæredem ipso iure, & decessisse intra duodecim annos:
num substituti admittentur: uidebatur non admitti, quia fideicommissum à principio
est inutile, contrā responderetur: quoniam uel sola uoluntas ex coniectura in fideicom-
missis sufficit, determinatur itaq; hac in constitutione duo, me hercle, pulcherrimi ca-
sus, & ualde dubitabiles, qui etiam ex uulgato exemplari colliguntur, si ubi legitur peti,
petere corrigamus: alioqui cæteræ interpretum expositiones, salua Latini sermonis ra-
tione, non consistunt, quod autem in principio dicitur, siue quæstia, siue non quæstia
hæreditate, deflecte ad fratrem, ut is respiciat filiam maui, intellige, decesserit: nō tunc quidem,
quæstia fuit hæreditas: uel si respiciat filiam maui, intellige, decesserit: nō tunc quidem,
cum petit fideicommissum, sed postea, ut id uerbum decesserit, tractum habeat.

l. fideicom. §.
sic fidei. de leg. iij.

In definitione furti, quædam uerba superfluo addi, aliaq; corru-
pta esse. Cap. X.

Egem primam de furtis, quæ Iuriscultus Pauli est, ex antiquo codice li-
bet in medium asserere: ea legitur hoc modo: Furtum à furuo, id est, à ni-
gro dictum Labeo ait, quod clam & obscure fiat, & plerumq; in nocte:
uel à fraude, ut Sabinus ait: uel à ferendo, seu auferendo: uel à Græco ser-
mone, qui φῦγας appellant fures: imò & Græci dixere φῦγας φῦγας, &c.
dein paulò inferius: Furtū est contrectatio rei fraudulosa, lucri faciendi gratia: id est,
uel ipsius rei, uel etiam usus eius, possessionis ue, quod lege naturali, &c. operapreci-
um autem idcirco existimaui prædicta referre, quoniam uulgò in definitione additur,
furtum fieri solum inuito domino: quod usquequaque uerum non est: nam si domi-
no uolente, cum existimem eum nolle, quicquam surripiam, Pomponius ait, furem
me esse: quod & ratione non caret, ex delinquentis enim animo maleficia pensantur,
non ex aliorum uoluntate. Sed & de incolumitate ueræ lectionis Accursium non la-
tuit, qui ea uerba, inuito domino, tam in digestis, quam in institutionibus subaudienda
existimauit: tamen ab impressoribus glossema in textu insitum perperam nunc le-
gatur.

L. Antiochenium, de priuileg. cred. emendata, & nouo sensu
clarior reddita, Cap. XI.

In titulo de priuilegijs creditorum Papiniano tribuitur responsum quod-
dam corruptissimum, ita ut nullo pacto construi, & salua ueterum loquen-
di ratione intelligi possit: id nos ex antiqua lectione sic reponimus. Pau-
lus libro decimo: resp. Antiocheniū Cælosyriæ ciuitatis, qui de lege sua
priuilegium in bonis debitoris defuncti accepit, in ius persequendi pigno-
ris durare cōstituit: ut sit sensus, Antiochenum quemcunque, qui ex lege sua municipa-
li præfertur cæteris creditoribus, si iure legis agat, non idcirco minus posse propter an-
teriorem hypothecam agere, cum illud ius sibi saluum remaneat, & lex illa quicquam
de ciuium iure non detrahat, sed accumulet potius. Est autem Antiochia Syriæ metro-
polis, & omnium orientis urbium, ut Herodianus scribit, longè pulcherrima: cuius for-
tasse utilitati concessum erat, ut ciuium Antiochenium in bonis debitorū potior causa
esset, hiq; cæteris aliarum urbium ciuib; anteferrentur: πρῶτον πρῶτον id priuilegiū ap-
pellari, Plin. Cæcil. in epistolis ad Traianū Cæs. ostendit. Sanè quæ Accursius & Bar-
tolus hic scribunt, uerbis legis non quadrant, alioqui salua uulgatior lectione sic pos-
set construi: Constitit ius pignoris persequendi durare, quod ciuitatis Cælosyriæ An-
tiochenium priuilegium de lege sua ipsa scilicet ciuitas in bonis debitoris defuncti ac-
cepit, sed alius hic est quàm à cæteris tradatur sensus, & minime uerisimilis: non enim
solent Iuriscultus scribere, lex aliqua municipalis duret, uigeatq; an id minus: cum
de facto non respondeant, sed de iure quod factum sequitur.

In titulo de publicanis, quoddam responsum antiquæ lectioni
restituendum esse. Cap. XII.

Pud Paulum in l. licitatio, de publicanis, principium legis aliter in exempla-
ri nostro fideliori legitur, quàm in alijs soleat: nimirum his uerbis: Locatio
uectigalium, quæ calore licitantis ultra modum solitæ conductionis infla-
uit, admittenda est, &c. quibus uerbis nihil iuuatur Philippi in epistolis
sententia, ex uulgatæ lectionis argumento, existimantis licitatorē pro pro-
xena accipi: sed & ferè incontinenti sequitur: ad conducendum uectigal inuitus ne-
mo compellitur: & ideo impleto tempore cōductionis, ea alijs locanda sunt. Reliqua
tores uectigalium ad iterandam conductionem, &c. Hæc autem quantum non in uer-
bis, sed in re ipsa ab alijs diffideant, qui Accursium ibi legerit, cognoscet.

In defini-

Paragraphum Augerius, in l. qui Romae, ff. de verb. oblig. non satis ha-
ctenus intellectum; sed & in eadem lege, §. Seia, corruptum
circumferri. Cap. XIII.

Utrum uulgatissimam legem, qui Romae, de uerborum obligationibus, per-
legerem, & impressa cum manu scriptis codicibus conferrem, animadu-
erui ex duobus responsis, quae paragrapho signantur, alterum, quamuis cor-
ruptum non circumferatur, uulgò tamen rectè non intelligi: alterum uero
ob scripturæ labeculam erroris causam Accursio, deinde Aretino dedisse:
is est huiusmodi in §. Seia. Queritur, si Seia, quæ sortem transactionis causa, usurasque
hæredi promiserat, cum hæres, transactioni ne staret, diu litigasset, teneatur usuras eius
temporis præstare, quod interim lapsum est, dum iniuste hæres litigat. Et Scauola res-
pondit: Si Seia non cessasset ex stipulatione pecuniam offerre, iure usuras non deberi,
ex quibus uerbis Accursius, Aretinusque existimant, necessariam fuisse obligationem,
alioquin usuras deberi, Bartolus & alij frequentiori consensu consentaneum iuri id non
existimant, sed tamen uerbis legis expressim aduersantibus idonea responsione non sa-
tis faciunt, igitur ex antiquo meo codice ita legendum est: Respondi, & si Seia ante cessa-
isset ex stipulatione, & cetera; non autem, si Seia non cessasset. Quod uero responsum
rectè non percipitur, hoc est: In paragrapho Augerius, traditur talis casus, non quidem
ut Doctores referunt, sed ut ipse arbitror: Augerius seruo Mæuij promissit, se soluturum
quicquid patrem suum debere constitisset, patre defuncto, & alio hærede instituto: cum
Mæuius egisset cum hærede, & constitisset, queritur num Augerius teneatur: & id po-
tissimum ratione eius temporis, quod intercessit ab eo tempore, quo stipulatio conce-
pta est donec constituit: & respondet Iuriconsultus, si conditio non extitisset, stipulatio-
nem non esse commissam: & consequenter cum respectu accessionum & debiti interea
temporis aucti conditio non extitisset: & ubi extitit, solum referatur ad tempus, quod
stipulationem præcessit, non quod secutum est, merito ob illud non tenetur: ratione uero
ipsius fortis, & summæ quam constituit tempore stipulationis conceptæ debitam, te-
tur. negat id ex cõmuni intellectu Doctores: & ut colligitur, tribus rationibus: prima
Roglerij hæc est, nam cum Augerius promissit, quicquid patrem debere constitisset,
nisi constet eo uiuente, post mortem euanesceat stipulatio: quoniam pater amplius non
debet, sed debuit: igitur constabit patrem debuisse, non debere: quo quidem modo con-
cepta sunt uerba stipulationis, quæ ratio leuior nescio, an absurdior sit: cum enim in sti-
pulatione conditio ubi euenit, retrahatur ad tempus, quo concepta est, & illud conside-
randum sit: certè eo obseruato, tum debebat, non autem nunc debuerat, nam & cum sti-
pulatio ad hæredes transeat, hæres ipse qui patris personam fidei refert, non solum non
debuit, sed nunc debet, an in stipulationis uerbis cauillamur? Cognouit certè Paulus
Castrensis abesse id à naturali ratione. Secunda ratio assertur, iniquum esse, ut declara-
tio debiti facta cum hærede, qui forsitan instructus non est, præiudicet filio: sed & hoc
leuissimum est, cum calculus ducatur ex rationibus, quæ nunc tam præsto erunt hære-
di, sicut patri futuræ fuerant, nec probabilis sit superscripta præsumptio. quapropter in-
eptas esse has rationes animaduertens Iason, tertiam hanc addidit: nam & si constet
quid quantum debuerit pater, non tamen constat cum Augerio, & idcirco in eius da-
mnū non dicitur constare, nec committitur stipulatio. Sed & hoc non probauerim, cum
Augerius hic non differat ab intercessore fideiussoreue: quapropter res inter alios acta,
quamuis alijs non præiudicet, tamen si actum sit cum principali, id fidem facit respectu
accessorij, quod pluribus exemplis in tractatu rei iudicatæ confirmat Alexander. omitto
communem hunc intellectum, non nisi per cauillum accepto cõtextu procedere. quid
enim aliud est ita interpretari, si conditio non extitisset, id est, quia conditio non extitisset:
Igitur dubitandum non est, quin nostra sententia sit probabilior, dum ergo in textu
dicitur, quesitum est, an Augerius teneatur, intellige uerbum, tenetur, generaliter, non
solum respectu fortis, sed etiam auctarij à tempore conceptionis ad euentum conditio-
nis: & dum sequitur, respondi si conditio non extitisset, & c. declara eatenus, quatenus
extitit conditio committi stipulationem: extitit autem respectu fortis, & accessionum usque
ad tempus

l. pap. §. si ex
causa. ff. de in-
offi. test. Alex.
in l. sepc. in vj.
charta. de re iudi.
gl. in l. de
unoquoq. ff. de
re iudi.

ad tempus conceptionis, post non extitit: priore igitur casu est commissum: posteriore non
æque, respondit autem Scauola succinctè, & breuiter, more suo, & uerba contulit di-
rectè in eum casum, quo conditio non extitit, id est, usurarum: quia is casus magis dubius
fuerat: ratio autem decisionis ea est, quoniam Augerius non promissit, nisi quod con-
stitisset: igitur donec constat, non est in mora: non debet ergo soluere seu fructus, seu
usuras medijs temporis, quæ solent deberi propter moram, cum ipse nequaquam in eam
inciderit. & ita disputationis causa differebat Alciatus.

gl. in uerb. cer-
tas. §. j. j. cõst.
cod.

Titulo, de fideicommissis, libert. responsa quedam correctæ. Cap. XIII.

E fideicommissarijs libertatibus sic legitur apud Celsum: Scauola Clau-
dius, cum tibi iussum fuerit manumittere, utiliter datur fideicommissaria
libertas. sed ex nostro perueri codice aliter legendum esse admonemur,
nimirum hoc modo: Celsus libro XXI. ad Sab. Acciolam, Claudius cum
uisum tibi fuerit manumittere, utiliter datur fideicommissa libertas. Sed &
eodem titulo in l. generaliter, uersiculo coget, dum dicitur, si hoc maluerit is, qui roga-
tus est manumittere, superfluum est uerbum manumittere, ex antiquo codice: & hic non seruus
accipiendus est (quod fecit Accursius) sed ipse heres. Et paulò inferius: Sed potius ab eo
ad libertatē perductus, qui erat rogatus manumittere. In antiquis legitur, manumittere,
quod magis placet. Quin etiam in l. fideicom. lib. ita dari, dum legitur uulgò, si te merue-
rit, corruptus est codex, quia Latine non dicimus mereo te: quapropter legendum, si de-
meruerit. ut hæc præpositio in compositione augeat, quæ quandoque minuere solita est.

Legem, imperatores, de appel. in emendatam circumferri: & propterea à nobis
tractatum, quomodo restituenda uideatur. Cap. XV.

Imperatores Seuerus, & Antoninus rescripserunt appellationes, quæ re-
tro ad principem factæ sunt, omittis his, ad quos debuerunt fieri, ex uno
ordine ad præfides remitti. Lex hæc in titulo de appellationibus corruptè
circumdata, maximum Accursio negocium fecit, dum unum ordinem nunc
interpretatur referri ad clarissimos, nunc ad ordinem, qui sit, ut ab minore
ad maiorem prouocet: & utrunque non conuenit: non quidem prior, cum præfides ipsi
Clarissimus dignitate fungantur, nec de clarissimo ad clarissimum appelletur: sed nec
posterior, cum deficeret rescriptum in eo, quod maxime intererat referre, uidelicet à qui-
bus iudicijs prouocetur, nec enim passim uerum est, à quibuscumque iudicijs retro
prouocetur, ad præsidem negocii remitti. Igitur ex antiquo codice, ubi legitur retro, repo-
ne recto: ubi uno, imo, appellauit autem in unum ordinem magistratus municipales, quo-
rum ordo infimus est: & ab his ad præfides iure prouocandum esse, uulgò dicitur.

Alexandri imp. rescriptum inter tractatus appellationum, hæctenus à ne-
mine intellectum, nunc nostro Marte, de Græco translatus,
unicuique posse intelligi. Cap. XVI.

Neodem titulo alia est lex Græca Alexandri imperatoris, ab aliquo in La-
tinum uulgò translata, qui se & Latine, & Græcè nihil intelligere demon-
strauit: ea rectius hunc in modum transducenda fuerat. Imperator Ale-
xander uniuersis Græcis in Bithynia existētib; Prouocare quidē qua-
liter quisquam ab ius dicentibus prohibeatur, non uideo: cum aliam uiam
capeissentem, idem facere liceat, & ad me celerius deuenire: iniuria autem, & ui aduer-
sus prouocantes uti, & custodiam militarem circum immittere, & (ut simpliciter lo-
quar) eis ad nos accessum huc præstruere prohibemus: suggerētes procuratoribus no-
stris, & populorum magistratibus, ut quam protulimus, nostræ huic iussioni obediāt:
illudque sibi proponant, non minorem subditorum securitatis curam nobis esse, quam
eorum uel beneuolentiæ, uel obedientiæ sit. Si quis autem uerba desiderat hæc sunt,
Αὐτοκρατορ Ἀλεξανδρος ἐπὶ κοινῇ τῇ ἐν Βιθυνίᾳ ἑλλήνων. ἐγκαλεῖσθαι ἢ πῶς ἀντις καλῶντο ἀπὸ
τῶν δικαστῶν ἢ ὁρῶν, ὅποτε ἐξέσι τῇ ἐτέρᾳ ὁδῷ παρεπόμενον τὰν τοιοῦτον, καὶ θέλοντες πρὸς με-
αὐτὴν ἐλθεῖν. ὁ βρεῖ ἢ ὁ βία χρῆσθαι πρὸς τοὺς ἐγκαλουμένους, καὶ φρεσὶν στρατιωτικῇ πειθαίνασαι, ἢ ἑ-
πὶ πᾶσι τοῖς ἀποφράττειν αὐτοῖς τῇ δόξῃ ἀννοδῶν, ἀπαγορεύοντα τοῖς ἐπιτρόποις ἢ τοῖς ἡγεμῶ-
σι.

vois τῶν ἐδνῶν, καὶ περὶ τῶν τῶν μὲν τῶν ἀρχαίων, καὶ τῶν ἐλδοδερίων, ὅσον καὶ τῶν ἐννοίας αὐτῶν καὶ περὶ τῶν. Et huius constitutionis exemplum re- tulimus, ut inde ceteri cognoscant, quantum fidei adhibendum sit illi, quisquis fuit, qui quæ plurima in digestis sunt, responsa Græca transtulit in Latinum, sane consti- tio hæc ex Pandectis Florentinis accepta est.

Decipi in decisionibus litium etiam peritos, ob humaniorum literarum imperitiam: atq; ibi instauratum Iurisconsulti responsum, ti- tulo de pœnis. Cap. XVII.

Vm duo pueri aleam luderet, atq; ut fieri solet, iurgio orto, quod in regia one aluei recte dispositam tabellam alter negaret, paulo iracundior alter, tempeporio cultro, quem secum de ludo literario forte attulerat, collu- sorem percussit, ita supra pubem, ut statim & euestigio moreretur: quæsi- tum est, qua pœna puer plectendus esset, respondi, nō ultra exilij ultionē

in l. aut facta. S. fin.

in l. aut facta. S. 1.

coercendum: atq; id ex Homeri carmine il. 4. quod Claudius Saturninus in titulo digestorum de pœnis allegat: quamvis in vulgatis codicibus uitio scriptorum nihil le- gatur quod ad rē faciat. Verba Iurisconsulti ex antiquis codicibus ita reponenda sunt: Euentus spectatur ut in dementissimo quoq; facta (quanquā non minus lex eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam qui occiderit, puniat) & ideo apud Græcos exilio uoluntario fortuiti casus luebantur: ut apud præcipuū poëtarum scriptū est:

Ἐν δ' ἐμὲ τυτθὸν ἰόντα Μενότιος δὲ Ὀπόωντος
ἤγαγεν ὑμέτερον δ' ὧ ἀνδρὸς κακίας ὑπὸ λυγρῶ,
ἤματι δ' ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος
νήπιος δ' ἐδέλω, ἀμφ' ἀσπράγδοισι χολωθείς.

In uestras puerum ex Opoente Menœtius ædes
Me duxit, cædem quod fugi propter amaram,
Tempore cum fatuus genitum Amphidamante peremi
Inuitus: propter talos cum incanduit ira.]

Nec quicquam obest, quod Homerus inquit ἐκ ἐδέλω, id est in uitus: quoniam nemo ita percussit, ut inuitus percussit: sed accipiendum est, uel quod post iracundiæ calcrem pœnituerit, uel quod non existimabat eum ex tali uulnere periturum, quod maxime in nostro casu fuit, cum ex genere cultelli coniectemur mentem nolentis occidere: is quippe armorum appellatione non continetur, quod & existimauit Aretinus. Sed & huiusmodi homicidia fato plerumq; imputantur: nec Cornelia de sicarijs puniuntur, nisi alijs delictis aggravata sint: nam tunc rei summo officio afficiuntur.

consil. lxxx. l. f.
C. de sic. l. si qd.
S. qui abortio-
nis. ff. de pœnis

In titulo, depositi, duo responsa emaculata: & quid sit trophima. Cap. XVIII.

Egem, Publia, quæ sub titulo depositi est, nōnihil inemendatam esse cum dubitarem, placuit cum antiquis scripturis uulgatas conferre: in his ita le- gere est. Lucius Titius ita cauit, ἔλαβον, καὶ ἔχω εἰς λόγον πᾶσαν ταδὴν, τὰ πλεονεκτήματα τῶν ἀργυρίων δυνάμει μύρια, καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφανῶ, καὶ ὁμολογήσω ὡς πλεονεκτήσει, καὶ συνιδέμεναι χωρηθῆσαι σοι τόσον ἐκείνης μῆ- ἐκείνη μὲν οὐδὲν τίσασθαι μέχρι τῆς ἀπὸ τοῦ ἀποδοθείας πάντος τῶν ἀργυρίων. quæ uerba sic Romanè transferas: Accepi, & in rationibus depositi relatū habeo, ut perscripti argen- ti sesteriā quadraginta, omnia facturum, ut consentio, & ut firmissimè promitto secu- dum suprascripta: quibus conueni me fœnoris nomine daturum in unūquēq; men- sem tibi pro singulis libris obolos quatuor, donec omne argentū reddidero. quæro in usura peti possint. Paulus respondit, eum contractum, de quo querit, depositæ pecu- niæ modū excedere: & ideo secundum conventionē usuræ quoq; actione depositi, peti possunt. Legendus autē est hoc modo iste paragraphus: qui cum Græca cautione con- scriptus esset, Accursius nihil admonito, cuius essent ineptæ illæ translationes, tanq; Iu- riscons. ipsius fuerint, eas interpretat: cum tamen nemo, nisi planè ἀμσος sit, qui impo- siturā lectori fieri non animaduertat. Sed & sequens paragraphus ita legendus uidet. Titius Sempronio salutē. Habere me à uobis plus minus x. & discos duos, saccum signatum:

A signatum, ex quibus debetis mihi x. quos apud Titium deposuistis: item quos tro- phimati decem: item ex ratione patris uestri decem, & quæ excurrunt & c. Significat autē trophima hīc, ut arbitror, τροφίμα, id est, mercedem ipsam & precium nutrica- tionis, & id ferè quod uulgo precium duodenæ dicimus: potest Latine dici nutritium, sicut plurali numero nutritia, nutritiū merces: à qua uoce nec Vlpianus Iurisconsul- tus se abstinuit. Ostendit igitur Titius hac epistola, habere depositum, super quod in- ter cetera sibi debeantur decem, quos trophimati debebat Sempronius. τροφίμα signi- ficat alere, τροφή ἢ τροφίμα nutritionem: ut non omnino damnandus sit Accursius, qui id ingenue falsus est, se non intelligere: & non satis recte alij faciāt, qui nescio quid hīc de cistiphoris inculcant: quod, me hercle, tantum ad rem facit, quantum, quod dicitur, in lente unguentum.

Legem ult. C. de bon. auct. iud. pos. ex unius uoculæ superfluitate inenodabilem esse. Cap. XIX.

Vm imperator Iustinianus sanxisset, ut si plures creditores alicuius con- tumacis essent, & unus ex primo decreto in possessionem missus foret: is etiam alijs ita prodesset, ac si illi quoq; in possessionem iuissent: subsequi- tur in ultima constitutione de bonis auct. iudic. possid. his ferè uerbis. Sin autem hī qui detinent possessionem, uel ex sententiā iudicis rem uen- diderint, uel alio quocunq; modo legitimo, omne ius, quod in hīdem rebus habere noscuntur, in alias personas post definitum à nobis tempus transtulerint, & certam pecuniam acceperint: quicquid superfluum inuentum fuerit, deponatur & c. Dubita- uit Accursius, quid esset istud tempus, à Iustiniano definitum: & nunc idem tempus o- pinatur, quod in iure domini impetrando statuitur: nunc id quod ad præscriptionem necessarium est: quorum utrunq; non conuenit: quandoquidem ius domini in pigno- ribus conuentionalibus, non autem pratorijs impetratur: itemq; tempus præscriptio- nis expectare nimis longum esset, cum secundum decretum soleat sequenti anno in- terponi. Igitur cum dubitarem, consului antiquiores codices: in his reperi illa uerba, à nobis, non esse: sed solum legi, in alias personas post definitū tempus transtulerint & c. quapropter libet hæc contexta uerba aliter intelligere, uidelicet statutum tempus signi- ficari, non quidem à lege, ut uulgo existimatur, sed ab ipso iudice: puta, quia creditor ex primo decreto ita missus est ab ius dicente in possessionē, ut si debitor intra annum, uel xxx. menses non comparuerit, habeat ius uendendi ea bona, in quorum posses- sionem destinatus est: esse autem tempus id prætoris arbitrio statuendum, communi calculo censei Ioannes ab Imola, & Alexander abundè testantur.

Legem, si hæreditas, de testa. tut. ex minimo scriptorum lapsu obscurissimam reddi: quapropter suæ luci à nobis restituta. Cap. XX.

Vrisconsultus Vlpianus de testamentaria tutela: Si pater filio & nepoti ex eo tutorem dederit mortuo, uiuente se, filio confirmari dationem tuto- ris in nepotem ex lege Iulia Velleia tradit: cum enim confirmatum sit te- stamentum, consequenter tutoris quoque datio ualebit in eo testamento quod ualeat, ubi nepos uel hæres institutus sit, uel nominatim ex hæreda- tus. Impressi codices, & etiam bona pars eorum, qui post Accursium scripti sunt, di- ctionem habent superfluentem, quæ non parum negocij ipsi Accursio fecit: siquidem post hæc uerba, in eo testamento quod ualeat, subsequitur, idem ubi nepos uel heres in- stitutus sit & c. cum aut uox illa eradenda sit, aut, quod in alijs annotauī, legendum sit, id est: ut sit sensus, ualere dationem tutoris in testamento quod ualeat: tunc autē ualeat, ubi nepos uel sit institutus, uel ex hæredatus: quoniā alioquin agnatione rumperet, ut ex Galli Aquilij institutionibus cōstat. nam quod Iacobus Areneus hīc comminisci- tur, mihi certè non fiet uerisimile, qui in sequēs cōma illud uerbum, idem, refert: quæ- si diceret, idem esse, uel quod nepos sit institutus, uel quod ex hæredatus. Sed certè hæc ex se ipsis constant: tantum abest ut nostris argumentationibus reprobanda sint.

Rubricam C. de senten. ex periculo recitandis, uicio scriptorum labe non care-
rere: quapropter declarata uera lectio. Cap. XXI.

Explicandae nunc sunt quaedam rubricae, quae propterea quod corruptae circumferantur, non satis integrum sensum habent. & in primis titulus est codicis Iustiniani, de sententijs ex periculo recitandis: in quo lemma uox illa, ex periculo, non satis recte explicari potest. nam si Doctorum interpretationem hic referam, scio uix tenere risum lector poterit: quando quidem tractari aiunt, quemadmodum sine periculo sententiae ferant: & in exemplum adducunt, nescio quem, praetorem Genuensem: qui cataphractus equo insidens sententiam tulerit, dum iram uicti formidat, sed ut uerum fatear, *ἐπιφιλίδης τῶν ἐσι καὶ πρὸ μίλματε*, ut Aristophanis uersiculo utar. quapropter ex quorundam sententia legendum uidetur, de sententijs ex breuiculo recitandis: tractat enim totus ille locus, quem admodum sententiae ex scripto recitari debeant. breuiculus, diminuta forma deducitur à breui, hoc est, ab schedula, seu scriptura, pictatio ue. & ut alios omittā, imp. Valentin. Valens & Grat. titulo Codicis, de cōueniendis fisci debitoribus, lib. x. inter chartulas (aiunt) confiscati cuiusdam, breuis asseueratur inuentus, & c. quamuis futuri sint, qui existimabunt barbaram etiam uocem, qua nihil frequentius in Romanorum scribarum archiuis. meminit & plerumque Lampridius, & huius monetae consimiles. In uetustis tamen codicibus, itemque Theodosiano codice uulgata lectio approbat, ut forte dictio illa, periculum, ad experientiam memoriae referenda sit, *ἀπὸ τοῦ πείρας*, id est, à tentamento, ut in diuinatione in C. Verrem interpretatur Asconius Pedianus,

Rubricam C. de sponsalibus, non recte uulgò consideratam Cap. XXII.

Et malè exposita rubrica Codicis, de sponsalibus, & arris sponsalitijs, & proscenetis: interpretatur autem Accursius proscenetica salariū esse, quod proscenetis datur: & cum de hoc nil agatur hac in tota sectione, existimauit rubricam esse ipso tractatu generaliore, sed sciendum proxenetriam significare conciliatricem nuptiarū, & sensu sequiori ideo dici, quoniam id munus soleret per foeminas fieri, uocatur & promnestria. Aristophanes in Nubibus, *εἰδ' ὅφελ' ἢ προμνήστρια ἀπολέσθαι κακῶς, ἢ τίς με γῆρ' ἐπιγῆραι τῇ σὺν κνίτρεα*, imprecatur mortem Strepsiades, iratus filio, promnestriae, quae suaserat ut eius matrem duceret in uxorem. Igitur in hac rubrica arbitror legi debere proxenetrijs: ut intelligamus hic tractari de arris sponsalitijs, quae uidelicet danē sponsis & proxenetrijs, quae scilicet deponuntur apud proxenetrias: & hoc modo rubrica ita generalis non erit, quin possit comprehendī, ex his quae in tractatu dicuntur. Caterum quod Accursius tradit, proxenetricū dici salariū proxenetar, aduertendum est quoniam Iurisconsultus in eius tituli lege ultima tradit *ἐπιμνηστριῶν* dici: quamuis in uulgatis codicibus Graeca uox desideretur.

In lege secunda, C. de uet. iur. enucleando, quaedam uerba emendari declarariq; debere. Cap. XXIII.

In posteriori constitutione, de ueteri iure enucleando, edicit imperator, ne alicui liceat interpretationes in ius ciuile condere, ne ex his aliquid dubietatis insurgat, unde iterum omne ius turbetur: quod edictum non modo palam contemnitur, longa iam interpretandi cōsuetudine ab Himerio corrupta, ab Accursio perfecta, à Bartolo, Baldo, ceterisque *συμμεταίς* usque ad nauseam aucta: uerumetiam, si dijs placet, nemo laureola Doctoratus insignit, nisi cum hac praefatione: damus tibi autoritatē glossandi, ut sicut prima initia aduersus Iustinianum legem auspicant, ita discant in futurū in eadem corruptela perseverare, & indies aliquid aduersus legum latores conari. Libet Caesaris ipsius uerba referre: quoniam in uulgatis codicibus Graecarum quarundam uocularū defectu sunt imperfecta, nemo eorū qui iuris peritiam habent, audeat commentarios hīdem legibus adnectere: nisi tamen si uelit eos in Graecam uocem transferre sub eodem ordine, eaque cōsequentiā, sub quo Romanae uoces posita sunt, hoc quod Graeci *ἡ πόδια* dicunt: uel si quis forsitan per titulum subtilitatem annotare maluerit, & ea quae *πρὸς τίτλα* dicuntur, componere: significat

A significat: illud per uestigia, quasi hīdem uestigijs inherere: hoc uerò summaria quaedam per titulos, quorum mentio quoque in praecedenti constitutione.

Legem, Meuius, §. duorum. ff. de lega. secundo, non recte haecenus perceptam: nunc posse intelligi: si quis tamen haec quoque, si quis scripta legat. Cap. XXIII.

Erba Iurisconsulti ita se habent: Duorū testamentis pars fundi, quae Meuij est, Titio legata est: non ineleganter probatū est, ab uno hārede soluta parte fundi, quae Meuij fuit, ex alio testamento liberationē obtingere: nec potestea parte alienata reuocari actionē semel extinctam. Sed si pars fundi simpliciter, non quae Meuij fuit legata, solutio prior non perimit alterā actionem, atque etiam hanc eandem partem aliquo modo suam factam potest alter alter hāres, namque plures in uno fundo dominium iuris intellectu, non diuisione corporum obtinent, & c. Accursius hoc in loco non, namque plures, ut uetus meus codex habet, sed, neque plures, legit: atque exponere conatur duobus modis, sed me hercule tā alienis a uero sensu, quantum ipse à literatis literis fuit: fuit autem opido quam longissimè. Igitur ne in his quae minimè necessaria arbitror, confutandis tempus teram: sic in hoc responso fingendum esse casum opinor, atque ita declarandū. Fundus, puta Trebatianus, communis erat Meuij & Sempronio: fingamus duorum testamentis mihi legatā partem huius fundi, quae Meuij est, hoc casu solutio prior perimit alteram actionem: sed pone non esse dictum aliquid de Meuij, sed simpliciter legatam partem fundi Trebatiani: an hic idem erit quod superius: minimè uerò: & ratio est, quoniam Meuius & Sempronius in eo fundo dominium habent iuris intellectu, non diuisione corporum: cum enim constet medium fundum utriusque esse, non tamen constat utra pars alterius sit: igitur non habent dominium diuisione corporum, sed solo iuris intellectu, quo iure totus fundus illis communis est. Igitur si soluat mihi pars huius fundi, ex quo possibile est, ut in diuisione spectet ad Sempronium, recte soluta est: si iterum soluat, recte quoque soluitur, tanquam uerè eadem non sit, cum iuris intellectu potuerit uel Meuij esse, ergo tanquam diuersa penditur. Idemque iuris est hoc casu, cum fundus est duorū, atque si res aliqua generaliter legatur, quae potest rursus solui, licet diuersa ratio sit in homine generaliter legato. Caterum his ulterius insistere, praesentis non est institutum: non enim me praeterit, quam dubitabilis hic sit intellectus, ut existimo, tamen uerus.

Restitutum Graecum responsum l. ult. de act. & oblig. ex cuius ignorantia antiqui decepti, longè de linea aberrarunt. Cap. XXV.

Ultima lex in titulo de actionibus & obligationibus circumfertur: quae si eo legatur modo, quo in antiquis digestorum uoluminibus conspiciatur, & emendatior erit, & non parum à uulgationibus differens. uerba ita se habent. Procurator Seij admisit subscriptionem apud argentarium uascularium in uerba infra scripta: *Λύκιος Κλαύδιος ἐπὶ γυναικὶς πρὸς γέγραπται, τίς τῶν παρ' ἡμῶν ὀφειλόμενα*. quero an C. Seium obligare potuerit, & c. (nam quae sequuntur, satis fideliter in impressis leguntur) Caterum nec interpretatio Accursij, qua, nescio quis, inuertit potius, quam Graecam illam subscriptionem conuertat, admittenda est: quippe quae nil commune cum uero sensu habeat, cum in ea de exactione debitorum nihil de uasculis cōficiendis minus sit: sed hoc modo rectius dixeris: Lucius Claudius agnoui, prout adscriptum est, reliqua à nobis debita esse. Est autem L. Claudius procuratoris nomen, nec uascularius artifex quicquam ad argentariam pertinet. non probatur itaque, ut Doctores opinantur, ex hac lege, confessionem procuratoris extraiudicium factam domino non obesse, sed potius si procurator in calculo subscribat, reuoluto Accursij translationem: quoniam cum (ut dicitur) neque cœlum, neque terram attingat, operaprecium non arbitror, talia chartis infarcire,

Adulterium
Suprum

Paulus libro primo ad legem Iuliam, de adulterijs, cuius responsum sub eodem titulo in digestis relatum est: Lex, inquit, Iulia stuprum & adulterium καταχρηστικῶς appellat φθοράν. Sed proprie adulterium in nuptiam committitur propter partum, ex altero conceptum composito nomine: stuprum uero in uirginem, uiduam uel committitur, quod Graeci διακόρυτον appellant. Igitur quod in uulgatis codicibus est, promiscue, abradendum est: quandoquidem non id καταχρηστικῶς significat, sed potius quod dicere soleamus, abusiuius & magis improprie: quod uel propter leges municipales notandum est, ceterosque id genus tractatus, quibus per extensionem uerba non accipimus: & quamuis latius quoque aliquando capiamus, uix est ut ad hunc maiorem abusum trahamus, nisi fortasse sit fauore testamentorum: pro quibus sustinendis non improprie tantum, sed ut Raphael Comensis ait, improprie quoque uerba declarantur.

in l. cum filio de leg. iij.

in l. T. ais. §. sorore.

Scuola Graecum responsum aliud uulgata translatione significare quam debeat. Cap. XXVII.

Refertur & in fideicommissarijs libertatibus huiusmodi Scuolae responsum: sorore sua haerede instituta, de seruis ita cavit. βόλομαι καὶ πρὸς ἀλλοτρίαν γλυκυτάτην με ἀδελφὴν, ἣν πρὸς ἀπαλλαγὴν ἔχων Στίχον καὶ δάμαρ τῶν μετὰ πρᾶγμα τῶν τῶν, οὗς ἐγὼ ἐκ ἐλευθέρων ἀφ᾽ ἑαυτοῦ καὶ τῶν φίλων ἀποκαταστήσωσι, καὶ δὲ καὶ σοὶ ἀρῶσιν ἐλευθέρῳ σοὶ τῶν γυναικῶν με. quaro, si paratis actoribus rationes reddere, haeres libertatem non praestet, dicendo eos non placere sibi, an audiendi essent: respondi, non spectandum quid haeredibus displiceret, sed id quod uiro bono posset placere, ut libertatem consequantur. eas autem uoces Graecas, quisquis ille fuit, ita uulgò transtulit: Volo & rogo dulcissima mea soror, in commendatione te habere Stichum & Damam meos actores, quos ego non manumisi donec rationes redderent: si autem tibi placuerint, significauit tibi mentem meam. Quae uerba utcumque translata satis congruunt Graecis literis, referuntque totius clausulae sensum: ut quod inde sequitur, omnino sit abradendum: significauit tibi mentem meam, id est, ut redditis rationibus sint liberi. postrema enim haec uerba supra contextum Iurisconsulti pro glossa te ab aliquo addita, deinde in ordinem ipsum ab imperitis relata crediderim: quae quanti momenti sint, nemo certe non uidet: cum longe dubitabilior sit is casus, quem simpliciter Graecus Iurisconsultus proposuit: alioqui si ea uerba in fideicommissio fuissent, nemo dubitasset hos boni uiri arbitratu fore liberos.

l. item praetor. c. Rhodolph. ubi Abb. de rescrip.

Iuliani sententiam quandam iure non subsistere, nisi menda de illius scriptis tollatur. Cap. XXVIII.

A pud Iulianum de suis & legitimis: quod, inquit, nepotes ex consuetudine cognati appellantur, non proprie, sed per abusionem potius accidit. Quae uerba si hoc modo legantur, id necessario probant, cui nemo non, qui peritus sit, reclamaturus est, generis uidelicet uerbum per abusionem de specie dici: id enim falsum est. nam cum cognatio uox sit generalis, quae agnatos contineat, non uideo cur nepos etiam post mortem testatoris conceptus, non dicatur proprie fuisse illi cognatus. Quare & antiquum meum codicem, & eum qui Florentiae sit, non dubito longè fideliores esse: in his ita propemodum est, non proprie, sed per abusionem, uel potius ἀναφορικῶς accidit. significat autem uocula haec, per relationem: & hic est sensus: ut cum testator sit mortuus, non possit habere cognatum, tamen per quendam quasi abusum, uel potius relationem ad hoc tempus, si uiueret, dici cognatum. Illud ergo quod dixerat Iurisconsultus, per abusionem, statim emendauit, insuper Graecam illam dictionem additando.

Declaratus

A Declaratus Iurisconsultus, dum amphorarium uinum explicat, Graecam uocem Latine subrogandam. Cap. XXIX.

In ultima lege, de tritico, uino, & oleo legato: quod si, inquit Iurisconsultus, ita esset legatum, uinum amphorarium, aminatum, & dulcia omnia: nihil inter dulcia, nisi quod potionis fuisset, putat Labeo, &c. In antiquo codice, non aminatum legitur, ut sit species uini, cuius Virgilius & Ausonius meminerint (syllaba tamen in illo inemendata, sunt & amineae, pro sunt etiam amineae.) sed potius Graecè αμεινον, id est optimum: quod quidem in iure non multum referret, nisi Comensis Raphael in ea aduersus Bart. fuisset heresi, ut si generi una tantum species adderet, existimaret per speciem genus non restringi: si uero post genus plures species annumerarent, tunc coarctari, cuius opinionis argumentum ex scriptis uerbis colligebat: quasi non alia ob causam dulcia omnia restringant ad potiones, quam quia duae enumeratae erant potionum species, uinum scilicet amphorarium, & uinum aminatum, sed, uti dixi, inemendatus est codex, non tamen diffiteor, Raphaelis sententiam longè mihi probabiliorè uideri, quam Bart. qui hoc in tractatu ita distinguit, secatur, subsecatur, minutiasque rursum diuidit, ut in clarissima re chaos ipsum induxerit.

in l. quæsitum. §. si. ff. de fund. instruct.

PRIMI LIBRI FINIS.

ANDREAE ALCIATI IURISCONSULTI
TI MEDIOLANENSIS IN SECVNDVM
LIBRVM DISPVNCTIONVM
PRAEFATIO.

SCRIBENTEM me, & hisce quisquilijs successiuas horas tribuentem, nihil aequè ab incepto deterret, quam quod lectorum iudicium reformidem. nam & eo magis id mihi pertimescendum est, qui maximis (his praesertim diebus) negocijs distractus, uix otium studio suppeditare possum: quapropter, non iniuria, uereor ne in nos studiosior aliquis genuinum meritò frangat, minimeque eius audaciam probet, qui aliud agens, adenda, & per manus hominum itura, componat, sed & his fortasse illud satisfecerit, quod non omni laude defraudandus sit ille statuarius, qui tametsi ipse poliendi ignarus, corpus tamen ipsum, marmorisque uenas diligenter conspiciat, materiam peritiori exhibuit. sicut nec omnino illaudenti rhetores, quod iugum nudent, in quo excellentiores oratorum eloquentiae aciem stringant, sic enim & ipse defendi poterò, qui locos difficiles & mendosos annotarim, & ceu digito indicauerim, prodeat nunc eruditior aliquis, qui maiore eos ocio explicet, qui distringat, qui expoliat, uerum omnino ab his qui ista facere possunt, parum mihi metuentum est. sunt enim in literis fuci quidam, qui cum ipsi, uel Cinnæo melle amariora congerant, doctos tamen naso suspendere non erubescunt: solumque inde eruditos se arbitrantur, quod sibi tum maxime placeant, cum de peritioribus iudicant. his ergo non aliud respondeo, quam sicuti Solon existimauit, eos demum bene imperare, qui ipsi seruissent: ita eos demum de eruditis rectè pronunciare, qui ipsi uel aequè bene, uel melius componant, quandoquidem meo iudicio is in literarum palaestra solum aliquod nomen mereatur, qui πῶς τὴν σωτήριον ualeat: sic antiquos, sic etiam recentiorum aliquos laudamus. qui nihil aliud quam criticus est, is ut phreneticus meritò insputatur. Horum igitur cum uti Megarensium, & λόγῳ, οὐδ' ἀριδμὸς sit, secundum hunc librum dijs auspicijs exordendum duxi, què uel sola nouitate plausibilem fore meritò suspicor, studiososque hoc nomine ad eius lectionem prouoco: ex quibus fortasse aliqui in hisce Graecis uerbis maiorè sermonis puritatem requirunt: qui uelim sciant, in facto ita accidisse, ut eo modo concepta clausula proponerent: nec idcirco Iurisconsultos arguendos, qui non de castitate elocutionis, sed de iure responsitarent, ceterum & si quisque nobis etiam alia obiecerit, is sibi hoc proponat, eum qui edere quicquam in publicum uel

lit, periculi magnitudinem nō prospicere, at studio forū humanitati diffidere qui nolit. c

Celebratissimum quoddam Scauolæ responsum non rectè à glossemat-
cis translatum, declaratumq̃. Cap. I.

Cap. I.

Instituto filio hærede, ex eo nepotibus emancipatis, ita testator cauuit. Βῆ-
λομαι δὲ τὴν ἐμὴν οἰκίαν μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῆς κληρονομίᾳ, μηδὲ δανείζεισθαι παρὰ αὐ-
τῆς, ἀλλὰ μένειν αὐτῇ ἀκεραία αὐτοῖς τοῖς ἰστέροις καὶ ἐκγόνοις εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. εἰ
ᾧ τις βελήσῃ αὐτὴν πωλῆσαι τὸ μέρος αὐτῆς ἢ δανείζεισθαι, ἢ αὐτὴ ἐξουσίαν ἔχῃ τὴν πω-
λῆσαι τοῖς συγκαληρομένοις αὐτὴν καὶ δανείζεισθαι περὶ αὐτῆς, εἰ δὲ τις παρὰ ταῦτα
ποιήσῃ, ἔσται τὸ χρηματὶ ζόμενον ἀχρηστὸν καὶ ἀκυρόν. queritur cum filius defuncti mutuā pecu-
niam acceperit, &c. legendum hoc modo est Scæuolæ responsum, non uti ex uulgata
lectione passim circumfertur, nam & illud mirum, Accursius præter morem suum,
non admonuisse lectorem, Græca testatoris uerba in archetypis esse. Eorum transla-
tio hoc modo faciunda erat his, qui Latina barbaris antistare arbitrantur. Hæres meus
domum meam ne uendito, ne uel creditoribus obligato, sed ipsa permaneat simplici-
ter in filiis, inq. nepotibus per omne æuum: si quis autem ipsorum uel uendere, uel
creditoribus obligare partem suam uoluerit, id ei ut faciat potestas esto, dum coheredi
uendat obliget uel: si quis hanc iussionem aduersus fecerit, quod ob pecuniam obli-
gat, inutile & infirmum esto, Ex ueteri quippe translatione non constar, an uoluerit tes-
tator alijs, quàm fœneratoribus posse obligari domum, cum uerba illa simpliciter pos-
sint restringi ratione aliarum obligationum: & tamen Græcè dicitur μηδὲ δανείζεισθαι,
quod non solum ad creditores fœneratitios, sed ad quoscunq. qui pecuniam credunt,
referri potest. His adde, quòd uerbum illud, neque fœnerari super eas, in uulgata trans-
latione Latine non ponitur: cum fœnerari in passiuâ significatione ueterum nemo di-
xerit. dicit aliquis, quid istud ad iuris ciuilis professionem attinet? cui ipse non aliter,
quàm totus titulus de uerborum significatione.

Græca lex, titulo locati, restituta: cum tamen ex interpretibus eam deesse ha-
ctenus nemo animaduernerit. Cap. II.

Cap. II.

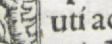
Libet referre Græcam legem, quæ in omnibus codicibus impressis ita des-
sideratur, ut neq; ullam interpretationem Latinam habeamus: ea in Pan-
dectis Florentinis est in titulo locati, subsequiturq; legem, cui initium est,
si qui locauerit. Modestinus libro v1. excusationum. οἱ ἐπίτροποι γηρό-
μυροι ἢ κηρύττωρες πρὶν ἐκτίσαι τὸ τοῖς μισθῶσι, μισθωτοὶ λαύραρον γινώσκαι λαύ-
ρονται, καὶ αὐτοὶ ἀποκερναμένοι τὸ τοῦ περὶ σέλιτι τῇ μισθώσει τῶν τοῦ λαύραρος χωρίων, ὡς πρὸς τοὺς
ἐσσεὺς λαλάζειται, ὅσοι ἐκείλυσον ὁ ἀποκράτωρ Σεβήρος, καὶ ταῦτα ἡ καὶ ἐγχειρόντες ἐπὶ προποίαις ἢ
κηρυττωρίας, εἴμυρ ἐκακωμένοι μισθῶναι καὶ πρὸς τοὺς περὶ. Qui tutores facti sunt aut cura-
tores, priusquam satisfecerint, conducere aliquid à Cæsare prohibentur: quod si quis
dissimulans progrediatur: & agros Cæsaris conducatur, uti contrà faciens punitur, ut Im-
perator Seuerus constituit: secundum hæc & qui tutorum, uel curatorum officium in-
iungunt, ab fisco conducere prohibentur.

facit. l. j. C. ne
tut. uel cur.

Non antiphona, sed antichresis, in duobus digest, responsis legendū: in eaq̃ interpretatione maiores nostros omnes hallucinatos esse. Cap. III.

Cap. III.

in l. si pecu. ff.
de pig. act.

 pecuniam, inquit Marcellus, debitor soluerit, potest pignoratitia actione uti ad recuperandum antiphonā: nam cum pignus sit, hoc uerbo poterit uti. Accursius hic, cum corruptū in codicem incidisset, meras nugas effudit in declaratione huius legis: quem & secutus Bartolus, existimauit hinc probari pignus, quod sub alterius nomine datum esset, repeti per pignoratitiam actionē, sed nescio an maiora fuerint Pauli Castrensis somnia, qui nescio quid hinc de prætorio pignore intelligit: quod tantū ad rem facit, quantum crepidā, ut dici solet, clauus trabalis. Itaque legendum est, non antiphonā, quæ ad hanc legem nullius sensus est, sed antichresin. *αντιχρεσις*, ut ex etymo uocabuli conijcere licet, pignus est, quod ita datur, ut eius usum & fructum pro usuris sibi creditor cōputet: puta, si tibi tradam fundū ea cōditione, ut eum pignori habeas, donec tibi centū soluerim: & ut interea fructus

A rim fructus colligas pro usuris, quas alioqui tibi præstare debuisses. uerbi gratia; Sex, uidebatur, quoniam id non omnino consuetum pignoris formam seruaret, non com- petere pigneratitiâ actionem, quod Marcellus negat. Et hoc quoque sensu hæc uox accipienda est in titulo de pignoribus, ubi idem Iurisconsultus, & si, inquit, *in pignoris* facta sit, & in fundum, aut in ædes alias inducatur, eousq; retinet possessionem pigno- ris loco, donec ei pecunia solvatur, &c. ubi etiam de pignore prætorio Accursius & cæ- teri intelligunt; qua expositione nil frigidius est, Eius autem sensus hic est; Si promitto tibi fundum Seianum in pignus dare, cuius fructus in usurarum compensationem tu capias, deinde non illum, sed alium tradiderim, an retineas possessionem, &c.

Restituta Graeca uox Iurisconsulto, cum antea mutilus esset sensus. Cap. IIII.

Cap. II II I.

N lege, quam, Tuberonis, de peculio, unius Græcæ uoculæ defectus totum sensum tenebris inuoluit & maculat. nam cum Iuriconsultus dixisset, ut seruus peculium habeat, scientiam domini necessariam esse subiungit; scire autem non utique singulas res debet ex necessitate, sed *παρὰ τὴν ἐξουσίαν*. & in hanc sententiam Pomponius inclinat. Significat uox illa, *πιν* *γνι*us: id alia declaratione non uidetur indigere, cum & ea in hunc sensum Aulus Gellius utatur libro xiiii. Cap. i.

Eudæmonis deprecatio non satis fideliter uersa : quapropter hîc de eius
expositione disputatum. Cap. v.

Cap. V.

Refertur nunc à nobis est Græca lex, quæ in uulgatis codicibus ita translata, ut sensum qualemqualem exprimat, quibusdam interpretibus inæpitudinis, aut erroris ansam præstuit: ea est in titulo digestorum ad legem Rhodiam, de iactura, in hæc uerba. Ἀξίως Εὐδαίμονος Νικομηδείου πρὸς Αὐτῶνινον βασιλέα. Κύριε βασιλεῦ Ἀντώνινε, ναυάγιον ποιήσαντες γὰρ τῇ ἰταλίᾳ, διηπάγημεν ὑπὸ τῇ δημοσίᾳ τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκάντων. Ἀντώνινος μὲν ἔπειρ Εὐδαίμονι, ἐγὼ μὲν τὸ κόσμον κυρίως, ὃ δὲ νόμος τῆ βασιλείας, ὅς νόμος τῇ Ῥοδίῳ κρινέσθω ὅς ναυπῖον, γὰρ οἷς μή τις τῶν ἡμετέρων αὐτὸ νόμος γινώσκῃ. τὰς γὰρ αὐτὸ καὶ ὁ θεὸς τὰς Ἀγύσσας ἐκρινεν. Eudæmonis Nicomediensis ad Antoninum imperatorem supplicatio. Domine imperator Antonine, naufragium facientes in Italia, direpti sumus à publicanis, Cycladas insulas habitantibus. Antoninus dixit Eudæmoni: Ego quidem mundi dominus, lex autem maris, qua lege Rhodiorum nautica iudicetur, in his in quibus nulli nostrarum aduersatur. Idem enim & diuus Augustus existimauit. Libuit hanc legem referre, ut duos interpretum nostrorum errores confutarem. & in primis dum Accursius & Bartolus ceterique aiunt ita accipiendam, ut ualeat consuetudo, cui lex non aduersatur: cum nihil hic de consuetudine dicat: imò ὅς νόμος, inquit, τῇ Ῥοδίῳ κρινέσθω, id est, lege Rhodia iudicetur. νόμος enim apud Græcos, si proprie loquamur, legem scriptam magis significat: sicut θεσμός legem non scriptam, & quandam potius consuetudinem refert. Nam & Iurisconsultus ubique hanc Rhodiam legem appellat: ut non uideam cur consuetudinem hic intelligamus. Sed & dum dicitur, ego quidem mundi dominus, lex autem maris: quidam Gallici Doctores existimabāt propter aduersatiuam, maris imperium ad imperatores non pertinuisse: quod sanè peridiculum est: tamen Baldus & Iason hac ratione existimauerint Venetos Romano imperio subditos non esse, sensus autem huius legis is est: Nam cum imperator sit mundi dominus, certè non terra tantum, sed & mare ipsius legibus parere debuerat, & ipse in eis leges statuere: cum tamen in mari, non lege propria iudicet, sed Rhodia, quæ ab eo approbata est. Intelligit ergo, dum dicitur, ego mundi dominus: quia orbem terrarum ex lege mea rego, lex autem, intelligit Rhodia, maris: quoniam ex ea ius in mari redditur. huic accedit, quòd particula hæc ὃς, id est, autem, non ita aduersatur, ut præcedentia semper excludat.

Io. Igneus in
tract. Bal. in ru
br. de rerum di
ui. Iason in l. ex
hoc iure.

Ex Solonis legibus uerba quaedam à Caio adducta suo loco restituenda esse: eorumque interpretatio adiecta. Cap. VI.

Egem, quae in titulo finium regundorum ultima est, fuisse maxima ex parte à Iuriconsulto Caio Graece scriptam nemo ignorat: eam in digestis ex Bulgari translatione Latinam habemus, licet non sat politam: eiusmodi tamen ut sensum satis conuenienter exprimat, praeterquam in fine, dum dicitur: alia autem ligna quinque pedes: nam scribendum erat, alias autem arbores duos pedes. Id ex Graeca ipsa Solonis lege constat, cuius Plutarchus quoque meminit: ea in hunc modum in Pandectis extat. *ἐάν τις αἰμασίαν παρ' ἄλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύξῃ ἢ ὄρου μὴ διαβαλεῖν, ἐὰν τε χίον πόδια ἀπολείπῃ, ἐὰν δ' οἴκημα δ' ὄνο πόδια, ἐὰν δ' ἄλλοτρίῳ ὄρου μὴ διαβαλεῖν, ὅσον το βάθος ἢ, ποσὶν ἀπολείπῃ, ἐὰν δ' ἐξέαρ, ὅσον, ἐλῆαν δ' ἢ συνκῆν γίνεα πόδια ἀπὸ τοῦ ἄλλοτρίῳ φυτῶν, τὰ δ' ἄλλα δ' ἐν δ' ὄνο πόδια.* Cur autem hic error in ualuerit, non aliud in causa fuisse existimauerim, quam quod in Iustini, codice, Vasilentis imp. legem esse animaduertent, quae, nescio quid, de quinque pedum praescriptione loquitur: sed ea alium sensum habet, ut ex Iulij Nipsi commentarijs alibi declaraturus sum, nam & mutatos quandoque in sepulchris fines, apud Ciceronem 11. de legibus traditur, sanè & quod uulgo translatum est passum, malum ulnam: ὅρα enim id quoque mensurae significat.

Ex mala interpretatione I. Lucius, de ser. rust. praed. quaedam Bartoli, ceterorumque distinctiones adductae, de albo tolluntur. Cap. VII.

De seruitutibus rusticorum praediorum lex est Graece scripta his uerbis. *ἄν τις τίς τῆς γαίης εἴῃ ἐπὶ ἀδελφῷ πλεῖστα χεῖρῃ. ὅς δ' αὖτος τὸ εἶνός ἐς τὴν κρήνην τῆς κατὰ δὲ ἀδελφείαν ἢ ἰδιῶν ἀπὸ πατρὸς μὲν, διδωμι καὶ χεῖρῃ οἰκίᾳ σοι δῖα κτήλας ἢ οἰκίαν σὲ τῇ γῇ ἢ ἰδιῶν, ἢ ὅπως δ' αὖ ἐπὶ ἐσθλῇ.* Lucius Titius Caio Seio fratri salutē dicit plurimam. Ex aqua fluente in fontem, quē instruxit in Isthmo pater meus, do, & ob gratiam concedo tibi digitum, in domum tuam in Isthmo, aut quocunque uolueris, quaro an ex hac scriptura usus aquae etiam ad haeredes C. Seij pertineat. & Paulus respondit, non pertinere: huius rei rationem ego arbitror: quoniam am non tanquam ius, sed in modum simplicis facultatis concessum erat, ut aqua duce retur. Item uerbum *χεῖρῃ οἰκίᾳ σοι*, id est, gratificor tibi, personam respicit: & ideo ad haeredes nil transmittitur, unde constat, in textu qui Latinus circumfertur, legendum non esse, ius aquae fluentis, ut passim habetur: nam cum Bartolus distinxisset ea ratione, ut cum uerba concessionis referuntur ad factum, concessio sit personalis: cum uero ad ius, tunc ad haeredes transeat: & huic opinioni cū obstarēt id responsum, quo dicit, concedo tibi ius aquae, & cetera: eo cōfugit, ut rursus subsecaret, an concessio terminata esset, uel ne, quae quidem sunt merae scholasticorum cruces: tantum refert, incidisse uel in deprauatos, uel malè translatos codices: quapropter antiqua translatione abraza, nō dubito quin aequissimus & doctissimus quisque pro nobis sit. Illud non praetereundum, Accursium hīc tam ineptē, digitum aque, intellexisse, ut planè constet, mechanicarum rerum nihil sciuisse, quandoquidē etiam nū uulgo mensores & hydrometræ non aliter aquarum mensuras colligant, quàm per digitos, palmos, pedes: quarum rerum rationem in Iulij Celsi cōmentarijs, quos de arithmetica arte facit, legere memini, sed quoniam togatus aliquis uulturius exclamabit, *ὅδε μὲν πῶς δόνουσαν*, hīc referre supersedeo.

Legem, iura, ff. de legibus, cum non sat rectè acciperetur, alio modo declarandam. Cap. VIII.

Vra constitui oportet (inquit Iuriconsultus Pomp.) ut dixit Theophrastus in his, quae *πρὸς τὸ πλεῖστον* accidunt, non quae *ἐκ πλεονόχου*. Subsequitur deinde Celsus: Nam ad ea potius debet aptari ius, quae frequenter & facile, quàm ad ea quae perraro eueniunt, quoniam, ut ait Theophrastus, *τὸ γὰρ ἀπὸ αἰτίας ἢ δὲ πλεονόχου οἱ νομοθέται.* Has leges ita interpretantur recentiores Iuriconsulti, ut casus qui rarò accidunt, non habendos in consideratione existiment: quod nequaquam ipse probauerim, quare sciendum est, nomothetas non simpliciter

A simpliciter autores legū significare, sed ipsos qui principaliter leges promulgant: quales apud Gracos Solon, Draco, Minos, Lycurgus: apud nos Pompeius, qui tulit legem Pomp. Iulius legem Iuliam, Cornelius Sylla legem Corneliam, & similes. Ipse uero Iuriconsultus Vlpianus, Paulus, Scauola, non sunt *νομοθέται*, sed legum interpretes: hi plerumque casus referunt, qui rarissimè eueniunt: quapropter de his in superscriptis responsis minimè intelligendum est, ut uulgo fieri uidemus, sed & rarissimos casus non cōsiderari fatendum est, raros tamen cōsiderari: uerbi gratia, scemina uel septe nos parere potest, istud est rarissimum: potest & tergeminos, istud rarum: unum uero uel duos, frequēs, quod igitur statuendum: certè mediū illud, tres posse nasci, quam obrem Paulus: quia, inquit, fieri poterat, ut tergemini nascerentur, quartam partem superstiti filio assignauerunt, *τὸ γὰρ ἀπαξ ἢ δὲ*, ut ait Theophrastus, *πλεονόχου οἱ νομοθέται.* ideoque & si unū paritura sit, &c. hoc enim modo legenda sunt Iuriconsulti uerba, quae in uulgatis codicibus tam peruerse circumferuntur, ut nullum sensum accipiant: cui rei insignem errorem addidit Accursius, qui tergeminos interpretatus est sex.

Legem, aduersus, de arbitris, quorundam temeritate corruptam circumferri. Cap. IX.

Duerfus sententiā arbitri sit, si petatur ab eo à quo arbiter peti uetuit: quid ergo si à fideiussore eius petatur, an poena committatur? & putat Iulianus committi, & ita Sabinus scribit: nam *τὴ δυνάμει* à reo petitur, ita legenda sunt Iuriconsulti uerba: significant autem cum à fideiussore petitur per quandam, ut ita dixerim, possibilitatem à reo peti, cum si fideiussor soluat, actionem habeat contra reum, uerba autem Graeca non solum in Tuscorum celebri archetypo, sed & in alijs antiquis codicibus ita se habent, ut nemini dubium esse debeat, quin quisque ille fuit qui uulgatam translationem induxit, longè aberrauerit, im posturamque ceteris fecerit: is ita transtulit: nam etenim qui à fideiussore peti, à reo petit, quid quæso commune hæc uerba habent cum Graeco *τὴ δυνάμει* dixerit aliquis, cur Iuriconsultus Latinè potius locutus non est? sed & hoc plerisque notum, dici istud non sat eleganter potuisse, nam & ueteres *δυναμὶν* dicebant: quoniam possibile, non admodum recepta uox erat.

Sibi ipsi restitutus Vlpianus, cum scriptorum incuria nullo sensu eius uerba acciperentur. Cap. X.

Vlpianus de interrogatorijs actionibus, seu ut antiqui codices habent, de interrogationibus in iure faciendis, ita ferè in castigatis uoluminibus ait: Quod autē ait prator, omnino nō respondisse, posteriores sic acceperunt, ut omnino non respondisse uideat, qui ad interrogatū non respōdit, id est *πὸς ἐπὶ*: cuius uocis interpretatio est, ac si dixeris, ad uerbū. *πὸς* enim significat ad, *ἐπὶ* uerbum: ut hīc risum tenere nequiverim, cum uidissem Accursium Græcas uoces tanquā Latinæ essent, exponentē, pro se pos: cui deinde quoniam ultima syllaba nihil significabat, facile fuit addere, ut diceret, poscit, sed quid ego hīc Accursium? quasi uel hīc unus eius error, aliosque nihilo leuiore fecerit, uel iustam causam non habeat, qui eorum uitiorum reus fiat, quæ temporis magis erant quàm hominis. Sanè *ἐπὶ* Græco sermone uariè accipit, sed praesertim pro carmine heroico, cuius inuentio nē Pythio Apollini tribuunt: responsa enim dabat carmine, id per excellentiā epos dictum fuit, quod *ἐπὶ τὰ πρῶτα τοῖς χρονοῖς*, id est, uti responsum erat, res subsequerentur, ut Eustathius sub ipsum Iliadis Homericæ principiū tradit, inde natum adagiū ego crediderim, ut cum res iuxta praescriptum consequerentur, *πὸς ἐπὶ* euenisse dicerentur: quæ uero minimè proposito quadrarent, ea *ὅδε μὲν πῶς ἐπὶ* facere testemur, quo sensu & Luciani in Philopseude uerba accipiēda sunt, *ὅδε μὲν πῶς ἐπὶ τὰ πάντα φασιν*, nihil hæc ad uersum, ut dici solet: nec enim de his interrogabam, *ὅδε περὶ πάντων ἡρόμην*, non me latet ERASMV M ROT. modis omnibus incomparabilem uirum, adagiū rationem aliunde deducere, nimirum ut à scena translatū censeatur, ubi histrio saltatu gestuque carminis genus representat, sed uerissimilius uideat, quod nos prodidimus.

l. antiqui. ff. si pars hered.

in l. aduersus, ff. de arbit.

l. de etate, §. quod autem,

Amisij lapsus.

Vnam uoculam malè in l. iij. de con. tritic. translatam, totum sensum peruertere.

Cap.

XI.

^a in l. iij. de con-
di. trit.

DE conditione triticaria, in digestis titulus est, in quo tractatu Vlpiani Iurisconsulti hæc uerba in emendatis codicibus referuntur^a. In hac actione si quaeratur res, quæ petita est, cuius temporis æstimationem recipiat, uerius est, quod Seruius ait, condemnationis tempus spectandum: si uerò desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed etiam *ἐν πλάτει* secundum Celsum erit spectandum: non enim debet leuissimum uitæ tempus æstimari, &c. significat autem dictio illa *ἐν πλάτει*, quasi latius dicas, & inobseruatis iuris angustiis, ne ita tempus mortis spectetur, ut ad leuissimam æstimationem rem redigamus: sed potius, quod bonum æquumque est, æstimemus. Inducenda igitur circumscribenda uel est uox illa, antea, quæ loco Græcæ dictionis supposita fuit: ut uariæ illæ & incōstantes Accursij expositiones explodantur: qui dum illud aduerbiū tripliciter interpretatur, ostendit planè se textum nō intelligere. Sanè uox ista, *ἐν πλάτει*, non hic solum, sed in tribus alijs digestorū locis reponenda est: & in primis in Labeonis responso^b de probationibus, cum quaeritur memoria facti, non hoc quaerit, num aliquis meminerit, quo die aut quo Consule factum sit, sed num id aliquo modo probari possit, quando id opus factū sit, & hoc Græci *ἐν πλάτει* dicunt. Iulianus quoque^c de solutionibus, ratum, inquit, habere dominus debet mox, cum primum certior factus est: sed hoc, *ἐν πλάτει*, & cum quodam spatio temporis accipi debet. In quem sensum & Vlpianus^d, in titulo rem ratā haberi: Græcè, inquit, hoc ita erit accipiendū, *ἐν πλάτει*, & cum quodā spatio temporis.

Dictionem *ἀπαταπικώς* duobus Iurisconsulti locis reponendam, nec sine ea sensum satis quadrare.

Cap.

XII.

^a l. j. ff. unde leg.

Hæc uerba edicti^a, quo prætor legitimos ad bonorū possessionem uocat, quem ei esse heredem oporteret, si intestatus moriuus esset, *ἀπαταπικώς* nō ad mortis testatoris referunt tempus: ita in emendatis codicibus (intellico autem Florentinorum Pandectas) legitur: quāuis uulgò Græca uox non desideretur: quia nec impressorum uitio spatium quidem relictum est, in quod possit referri: cū tamen necessaria sit, si eas quas Accursius facit^b, subauditio: uelimus euitare, id autem denotat *ἀπαταπικώς*, quod est cum extensione: unde apud Græcos præteriti imperfecti nomen: & nō hic solū locus, sed & lex III. ex quibus causis in possessionem eatur, ubi ex fideliori lectione ita reponendum est: Hæc uerba, neque defendere, *ἀπαταπικώς* scripta sunt, ut neque sufficiat unquē defendisse, si non daret defensio: neque oblit si nunc offerat, hac in emendatione diutius immorandū non arbitror: quandoquidē uix opinor fore, qui his antilogia cōnectat, ut Plautino uerbo utar.

Vlpiani emaculata uerba, titulo de iniurijs.

Cap.

XIII.

IN lege iniuriarum de iniurijs, uox Græca deest, quæ totum sensum obnubilat, ut uix quicquam sanè ex eo eliciatur: est autem ibi ita legendum: si quis me prohibeat in mari piscari, uel uerriculum, quod Græci dicunt *σαγηνήν*, ducere, an iniuriarum iudicio possum conuenire: significat autem *σαγηνήν* rete, nec huic absimilis est minimus quidem uocularum defectus in lege, si quis uxori, de furtis, nisi clarus idcirco sensus deprendi non posset. Si quis, inquit Vlpianus Iurisconsultus, asinum meum in equas suas, *ἐλ γόνυς* duntaxat *χέρι* captum admisisset, furti non tenetur, nisi furandi quoque animum habuerit, hoc autem uerba illa referunt, quasi Latine, generationis gratia, dixisses.

Lege in ultimam, de colleg. illicitis, & in Latina uoce, & in Græco sensu corruptam circumferri.

Cap.

XIIII.

Aius quoque Iurisconsultus in titulo de collegijs illicitis, inter cæteros adducitur, qui in hæc uerba responsum id cōscripserit: quod referre operæ precium non arbitraret, nisi tam Latinis uerbis, quàm in Græco sensu deprauatum esset. Sodales sunt qui eiusdem collegij sunt, quos Græci *ἐταίρος* uocant: his autem potestatem facit lex pactionem, quam uelint sibi ferre, dum ne quid ex

A quid ex publica lege corrumpant, sed hæc lex uidet ex lege Solonis translatam esse: nam ibi citata est eadem. *ἐὰν δὲ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἐρεῖς ὀργίων, ἢ ναῦται, ἢ συνίται, ἢ ὁμοπάφιοι, ἢ θιασῶται, ἢ ὑπὸ λείαν ἰσχυροὶ, ἢ εἰς ἐμπορίας, ἢ πρὸς αὐτῶν τοὺς ἀλλήλους κύριον εἶναι, ἢ μὴ ἀπαγορεύσει δὴμόσια χρήματα.* Si plebs uel uicini, uel sacrificoli, uel nautes, uel cōuiuæ, uel communia sepulcra habentes, uel in thiasis socij, uel ad prædam simul profecti, uel in negotiatione, uel id genus simile, alter cū altero cōuenerit, firmū esse, dum publicis sanctionibus nō contradicat. Sanè *συνθιασῶτας* Athenæus eisdem cū *ἐραταις* esse tradit: hi sunt college, qui thiason, hoc est tributū, de publico exigunt, ut inde donatiua, seu congiaria in plebem, uel in collegia distribuunt: quamuis alia quoque uulgaris sit thiasii significatio. Demosthenes & Xenophon thiasotas appellant multitudinem, rei diuinæ causa cōiuntem: quales nostro tempore sunt, quos uocamus uulgò scholares & disciplinatos, sed & huius legis mentionē facit Plutarchus in Solonis uita, & Cornelius Tacitus augustæ historia libro XIIII. ex his autē manifestus est Accursij error, qui Latinum codicem corruptè legens, meris ambagibus inuoluit illa uerba, nam ibi citata est eadem, quasi uel illicita, uel licita legendum foret: cum nostra sententia dubio procul probabilior sit, dicitur autē citata, id est nominata eadem: indicant autem illa uerba, *μὴ ἀπαγορεύσει δὴμόσια χρήματα.*

Duæ leges restitutæ cum Græcis uerbis, superque ea re disputatum. Cap. XV.

Duæ sunt in tit. de ædilitio edicto leges, quæ quoniam impressis uoluminibus absque græcarum uocum descriptione uulgatæ sunt, non satis perspicue possunt intelligi. eas ex Pisano codice placuit his nostris quisquilijs adnectere: & quantum interest inter uitia, quæ Græci *κακοήθειαν*, & quæ *πίθος* aut *νόσος* appellant, tantum inter alia uitia, & cum morbum ex quo quis minus aptus usui sit, differt. alia lex hæc est Pauli Iurisconsulti: Mutum morbosum esse, Sabinus ait: morbosum enim esse, si sine uoce apparet. sed qui grauitè loquitur, morbosus non est, neque qui *ἀσάφως*. planè qui *ἀσχημώς*, hic utique morbosus est. significat autem *ἀσάφως* obtuse loquentem, sicut *ἀσχημώς* idem est ac si sine ulla significatione sermonis diceret: qui quidem sonū emittunt sine ullo intellectu: & idem ferè quos Iurisconsultus de supel. leg. loqui ait *τῇ ἀνέχθῃ φωνῇ*, id est uoce inarticulata.

Demosthenis uerba Claudio Saturnino restituta, & hæcenus non intellecta, lex nunc optime declarata. Cap. XVI.

Laudius Saturninus in titu. digestorum de poenis: Qualitate, inquit, delicta cognoscuntur, cum factum uel atrocius uel leuius est: ut furta manifesta à non manifestis discerni solent, rixæ à grassaturis, expilationes à furtis, à uolentia petulantiā. Qua de re maximus apud Græcos orator Demosthenes sic ait: *οὐ γὰρ ἡ πλὴν ἡ πρὸς τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ ἡ ἀπειμία, οὐ δὲ τὸ τυπῆσαι τοὺς ἐλευθέρους δὴν δεινόν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρις. πολλὰ γὰρ αὐτοὶ ποιοῦσιν οὐκ ὀρθῶς ἀδυνατοῖ, ὡς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀνὰ δυνάμει ἐτέρῳ, ὅπως γὰρ βλεμματικῶς φανῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κοινὸν ὕλοις, ὅταν ἐπὶ κέρους. ταῦτα κινεῖ, ταῦτα ἐξίστην ἀνθρώπου ἀντὶ τῆς τοῦ πτωχευτικῆς οὐδ' εἰς αὐτὸν ἀνδρείας ἀδυνατοῖ, ταῦτα ἀπαγγέλλων δὲ δυνάμει, τὸ δεινόν, παρὰ τὴν αἰσθησιν, οὕτως ὡς ὑπὸ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ πράγματος ὅτι πείθοντι καὶ τοὺς ὀρθῶς ἐναργὲς ἢ ὕβρις φαίνεται.* Non enim plaga iræ præ se fert, sed contemptus: neque graue est liberis uerberari, tamen si graue, sed si per contumeliā. multa enim is, qui uerberat, o uiri Athenienses, facit: quorum quædam is qui patitur, neque alteri denunciare poterit, habitu, aspectu, uoce. percutit quis uti conuiciator, percutit uti inimicus existens, percutit pugnis, percutit in maxillam: hæc mouent, hæc extra seipsos cōstituant homines, iniuriam pati non assuetos, nemo enim, uiri Athenienses, denuncians hoc quod aggrauat, audientibus representare potest, ita uti rei ueritas se habet: cum tamen ipsi perpeffo & uidentibus manifesta iniuria apparuerit. Ita totus hic locus emendandus est, & uulgares ineptiæ explodendæ.

M

Quaedam uerba nec latine, nec fideliter tit. de pign. translata: quapropter
à nobis declarata uti debuit. Cap. XVII.

In l. cum taber-
nam. ff. de pig.

Scauola in ultimo ferè responso de pignoribus, huiusmodi refert episto-
lam. *δανεισάμενος πρὸς σὸν δηνάριον πεντακόσια, πρὸς ἀλλοτρίω, μὴ βεβαίως ἀλλ'
ὁποσδήποτε πρὸς ἐμοῦ λαβὴν, οἶδας γὰρ ἀκριβῶς ὅτι ἡ ταβερνα καὶ οἱ δούλοι μου οὐκ
ἐνὶ κατέχονται ἢ σοι, ὡς ἐν ἀκριβοῦς ἀνθρώπων πειδέντας.* Cum mutuo acceper-
im à te denarios quingentos, id rogo, ne aliam à me cautionem petas, sed
hypothecam accipias: euidenter enim nosti, & tabernā, & seruos meos, ad neminem
alium quàm ad te pertinere: qui mihi tanquam honesto uiro fidem adhibendam duxi-
sti. Libuit & hanc referre: quoniam in protitis exemplaribus non satis fideliter Græci
huius epistolij sensus redditur: ut mittam barbaras uoces inculcatas: cum nec certifica-
tionem, nec foeneratū, nec suppositionem eo sensu prisce illi Iurisconsulti agnoscant: ut
indolendum sit, quas græcas uoces illi ornatus causa suis scriptis inseruerāt, eo tempo-
rum culpa decidisse, ut turpissima carcinomata perpolitio alioqui responsis induxerint.

Legis quoq; ult. de decret. ab ordin. faciendis, sensum non rectè in uulga-
tis reddi. Cap. XVIII.

In fin. ff. de decre-
tis ab ordi. fac.

Eiusdem Iurisconsulti responsum, in titulo de decretis ab ordine faciendis,
in hæc uerba relatum est. Municipali lege ita cautum erat: *ἡ αὖ τις ἐξω τοῦ
σωματος δικαστηρίου, πούτος συνδρίου ἐργέτω, ὃ πρὸς ἀποπινύτω δραχμὰς χιλίας.*
quæsitum est, quam pœnam sustinere debeat, qui ignorans aduersus de-
cretum fecit, respondi, huiusmodi pœnas aduersus scientes paratas. Itale-
gendum est hoc responsum: & ex quibusdam antiquis codicibus, & ex Etrusco uolu-
mine: quamuis in impressis codicibus interpretatio quædam Græcarum dictionū ada-
dita sit, quæ longè nugacior est, & multò plura continet, quàm græcum illud cōma si-
gnificet, quòd uidelicet uariæ expositiones, & recentiorū annotatiunculæ, quæ super
contexta Iurisconsulti uerba adiuncta fuerant, ex subsidijs in ipsam aciem transiere. si
quis ad uerbum transferre uoluerit, is ita interpretetur necesse est: si quis extra collegi-
um iudicio experiri uoluerit, prohibeatur, & soluat drachmas mille, quæ enim sequun-
tur, uulgò addita sunt, & in familiam alienam irrepere: nec Scauola eas uoces agnos-
ceret, quantum autè id in iure ciuili referat, qui legem uulgatam uiderit, scio nihil du-
bitaturus est: etiā si illi adsit (quod aiunt) cornea fibra.

Clausulam codicillare ex Paul. responso nō satis bene perceptam: idcirco
noua expositio assignata. Cap. XIX.

In ex ea. c. fin.

Aulus Iurisconsultus in tractatu de testamentis, ex his, inquit, uerbis *πάντα
τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ βούλομαι εἶναι κυρία καὶ πάσης ἐξουσίας,* quæ in scriptura pa-
ter familiās addidit, uideri eum uelle uoluisse omni modo ualere ea quæ
reliquit, etiā si intestatus decessisset. Accursius ita Græcas uoces interpre-
tatur, dubitans tamen & per cōiecturas: Legata quæ reliqui, & fideicō-
missa dari uolo ab omni hærede meo, etiā ab intestato, quæ interpretatio nihil habet
cōmune cum ipsis literis: quare ad uerbū ne dubites ita traduci debuisse: id testamen-
tum uolo firmū esse per omnē potestatē, quibus uerbis clarū est etiā comprehendi hæ-
redis institutionē: quæ si iure directo sustineri nequibit, in fideicommissum flectet. nam
Accursij expositio solum legata, & fideicōmissa, non autē institutiones comprehendit:
quod etiā Baldus notauit: cum tamen uel præcipuè in tractatu testamentorū respi-
ciantur institutiones, alioquin ea lex in legatorum sectione referenda fuerat.

Declarata quoq; lex, cū enim, de stip. seruorū, ante nos nō intellecta. Cap. XX.

In cum enim. ff.
de stip. seruorū

Si seruus cōmunis Titij & Mauij ita stipuletur, Titio aut Mauiō dare spon-
des, inutilis est stipulatio: idem si dixerit, Titio x. aut Mauiō fundum dare
his: non idem si Titio aut extraneo stipulatur, et rationem his uerbis profe-
quitur Vlpianus titulo de stipulatione seruorum: cum enim stipulatur do-
mino aut extraneo seruus, utrunq; cōstat, & in domini persona stipulatio,
& in

A & in extranei solutio. at hic *το ἰσάλογον* corrumpit stipulationem & solutionem, signifi-
cat illa uox græca, æqualitatem, qua eadem forma per disiunctiuam nominati sunt do-
mini, propter quam dubietatem uitari stipulationem, at cum domino & extraneo sti-
pulatur, *το ἰσάλογον*, hoc est æqualitas ista cessat: quoniam extraneo cum stipulari nequi-
uerit, habetur solum pro adiecto. Accursius hoc in loco quantum recedat ab orbita, ac
toto erret cœlo, qui eum uiderit, non ambiget.

Quid sit quod uulgò dicitur, Romam esse cōmunem patriā, quicq; item ciues Ro-
mani, plurimæ leges hæcenus nō intellectæ, declarantur. Cap. XXI.

Odestinus Iurisconsultus titulo ad municipales: Roma, inquit, cōmunis
patria nostra est. Cuius uerba Accursius enarrans, id dictum idcirco exi-
stimat, quòd quilibet Romæ conueniri possit, quam sententiā, qui in ius
pontificiū scholia ædiderit, ubiq; probant: nullusq; ferè est ex iuris ciuilibus
Doctoribus, cui hæc interpretatio non applaudat. cæterum hæc mihi sen-
tentia tantum abest ut placeat, ut uerbis Iurisconsulti eam repugnare existimem, quis
enim admittat id consequens esse, propterea quòd aliquis conueniri in illa urbe possit,
idcirco eam censeri patriam: an quòd Statiliensis si à suis iudicibus ad senatum Medio-
lanensis Ducis prouocat, Mediolani litigare aduersariū cogit, ideo Mediolanensis est?
Igitur ut non hanc solum legem, sed & multa alia iuris ciuilibus responsa explicem, animū
aduertendum est, nequaquam uulgò cognitam esse historiam, unde hæc omnia decla-
rantur, quam eo libentius referre destinaui, quòd pleriq; etiam eruditi humanioris lite-
raturæ professores, hac in re hallucinati uidentur. Constat hoc in primis, cum Romani
uicinas sibi nationes armis domuissent, ueluti qui Latium incolunt, eos non planè pro
subditis habitos, sed in societate admissos: ita ut in legione Romana ius militandi habe-
rent, magistratusq; in ea plerunq; gererent: quales sunt decurionatus, tribunatus, præ-
fectura castrorū, & similes: id uocabat ius Latij ueteris: & hoc ea ratione, quoniam sub-
sequente tempore Latinis socijs ius quoq; in urbe Romana adipiscendi honores indul-
tum fuit, ferebantq; unā cum Romanis tribubus suffragia: plerunq; & ipsi in magistra-
tus deligebantur: unde nō iam ius Latij habere dicebantur, sed ius ciuitatis: fuitq; pri-
mo Latinis hæc prærogatiua à Romanis tributa, quòd uidelicet uiciniores erāt, & con-
terranei omnes (Roma enim, ut Plinius autor est, Latij pars est) quòd item eorū fide-
li opera in prælijs utebantur, quapropter apud Liuium ferè ubiq; legimus Romanis le-
gionibus additos socios Latini nominis. propagatis deinde uiribus, cum Italis quoq;
dominarentur (intelligo autē Italiam secundum ueteres terminos) & illi peterēt ut ipsi
quoq; ciuitate Romana donarent, & factione optimatū Romani id denegarent, multæ
seditiones exortæ sunt: quarū præcipuum incitamentū Fuluius Flaccus fuisse dicitur.
hunc Apianus Sophistes tradit, cum consulatū gereret, primum retulisse de admitten-
dis in ciuitatem Italis, deq; iure honorū illis concedendo, quod cum impetrari non po-
tuisset, irati Itali bellū Romanis, duce Tito Afranio, intulerint, quorū partes cum Etru-
sci quoq; sequi constituissent, dubitantes Romani ne tantā belli molem sustinere non
possent, eos præoccupauerunt, sic Etrusci priores in urbem adsciti, demū cum aliquan-
diu cum Italis belligerati esset, multaq; incōmoda ultro citroq; illata: tandem pax se-
quuta est, & Itali quoq; ciues Romani habitū sunt: cuius rei etiā Velleius Paterculus
historiæ libro primo meminit, celebratur Ennij spondaicum carmen apud Censorinū:
quo traditur Campanos in ciuitatis Romanæ iura etiā admissos, cæterum in feren-
dis suffragijs nouos hosce ciues Romani decipiebant: quoniam quinq; & triginta Ro-
manorum tribus priores rogabantur: quæ cum Italicis numero superaret, facile quos
libitum fuerat, promouebant: quod à principio clām fuit, uerū cognita fraude, nouæ
seditioni ansa præstita est, donec bona fide Romani cum socijs egerunt, post aliquod
deinde tempus, cum Transpadani populū idem ius peterent, annitente Pompeio Stra-
bone, qui Cnei pater fuit, lex lata est, qua & ipsi iura Latinitatis recentiora consequuti
sunt, hoc est ius petendi magistratus, & eadem quæ Itali antè habuerant: cuius rei au-
tor est Asconius Pedianus, uerū id tum etiā omnibus Insulribus concessum non

In Roma. ff. ad
municip.

In l. qui Ro-
ma. ff. de uerb.
oblig.

fuisse arbitror: cum Tranquillus autor sit, Lambri accolae de petenda ciuitate, L. Sylla & P. Antonio consulibus, agitasse: & Plutarchus tradat Nouocomenses Iulij Caesaris rogatione ciuitate adeptos. quod cum agrefere Marcellus, eorū decurionem flagris publice cadi iussit, cum hac exprobratione, ut meminisset ciuem se Romanū non esse, nec Caesarem ius id indulgendi habuisse, sed utcūq; sit, & uniuersis etiā Insubribus id iuris tandem indultū esse, ex Corn. Tacito constat. Conqueritur Cicero apud Atticū, quod M. Antonius Siculis iura ciuitatis Romanae concesserat: tanquā id fieri debere, in cōmentarijs Caesaris uidisset, protensa demū hac cōcessio est in Narbonensem prouinciam: scribit Tranquillus ex semibarbaris Gallorū quosdam à Iulio Cesare ciuitate donatos, & in curiā admissos, nam & alibi traditur, propositos publice libellos, ne quis nouo senatori curiam monstraret, quod uidelicet tot externi in curiam pro senatoribus irruerant. ceterū quamuis Galli ciuitatē Romanam adepti forent, ius tamen adipiscendi honoris aliquandū illis detractum fuit, donec Aulo Vitellio, & L. Vipsiana consulibus, Claudius imperator uniuersae Galliae Comatae illud quoq; indulsit, habita super hoc ornatissima oratione, quam x i. libro Corn. Tacitus refert. fuit & id prolātū ad aliquas Hispaniarū urbes, donec in uniuersum illa quoq; ciuitatē adepti sunt, apud Strabonem refertur, uidisse eum Nemausi in Gallia, Gallos homines, qui adilitatem quaesturamq; in urbe Rom. gesserant, quod uidelicet ciues Romani effecti forent. Legitur & Apud Spartianū, à diuo Seuero Neapolitanis & Palaestinsibus ius ciuitatis sublatū, quod in armis contra eum fuerāt. Paulus Iuriscultus in titulo de censibus: Iuris, inquit, Italici sunt *τρωας, βυρυτες, δ' υρραχιοι*, hoc est Troas, & Berytus, & Dyrhaechium. Quamuis in codicibus graece uoces ubiq; praeterquā in Pandectis Florentino rum desint. & Vlpianus eodem titulo: Iuris Italici est in Syria Phoenice splendidissima Tyrionum colonia, unde mihi origo est, nobilis regionibus, serie seculorum antiquissima: sic enim legendum est, referunt enim in illo titulo multae ciuitates, quae ius habent Italicum, hoc est, quorū incolae adipisci possunt in urbe Roma magistratus: & sunt immunes, sicut ipsi Romani Italiae, qui nec uectigalibus multis, nec tributis, capitationibusq; atterebantur. quapropter Drepanus Paccatus (nisi fallor) in quodam panegyrico in Maximū Tyrannū inuehitur, qui in Gallias hanc capitationē perduxerat. Cum igitur, ut superius ostendimus, id ius ciuitatis plurimis nationibus & gentibus concessum esset, tandem diuus Antoninus lege lata sanxit: ut qui imperio Romano subditi forent, ciues Romani essent. Paulus iuris autor in titulo de statu hominū: In orbe Romano qui sunt, ciues Romani ex constitutione diui Antonini effecti sunt: ita enim in Pandectis Etruscis habetur: quamuis uulgò lectū sit, in urbe Romana, nec quenquā moueat nouitas dictionis: quandoquidem uox hac frequens Spartiano, Lampriodio, Marcellino, & id aetatis autoribus, nam nimis nouū esset, si idcirco quod quisquā Romana esset, ciuis Romanus haberetur: quod existimauit Accursius, quoniā ita statutum fuerit in grāmaticis & professoribus, Tranquillus in Caesare: Omnes, inquit, medicinā Romae professos, & liberaliū artium doctores, quo libentius & ipsi urbem incoherent, & ceteri appeterēt, ciuitate donauit. Idem autor est, multas ciuitates sua merita in rem publicā allegantes, latinitate uel ciuitate donatas, intellige autē per latinitatē ius illud Latij ueteris, Plinius libro quarto naturalis historiae, cum de Lusitania loquitur: in ea, inquit, coloniae sunt quinq; municipiū ciuium Romanorū unum: Latij antiqui, tria. & lib. iiii. de citeriore Hispania loquens: Continet, inquit, oppida ciuiū Romanorū, xiiii. Latinorū ueterū, xviii. foederatorū, unum: stipendiaria, cxlix. & alibi saepe. Sed & Iosippus libro aduersus Appionē secundo: Romanorū, inquit, clementia non modicū cunctis appellationis suae donū concessit: nō solū uiris singulis, sed etiā in uniuersum maximis gentibus. Hiberi deniq; antiqui, & Tyrrheni Sabiniq; Romani appellati. Idem approbat Strabo, qui omnes Italos hac ratione Romanos dictos scribit, relatū est apud A. Hirtū, hybernīs in Gallia à Caesare peractis, eum uenisse in Italiam, ut municipia & colonias appellaret: quibus M. Antonij quaestoris sui cōmendauerat sacerdotij petitionē, quod idcirco factū est, quia ius suffragiorū habebant, & una cum po. Ro. magistratus creabant, ceterū id ius ferendi suffragij, ut erat ante occupatam

l. iur. ff. de cens.

l. i. ff. de cens.

in l. i. in prin. C. de cadu. tol.

latinitate donati

A patam remp. maximum, sic postea modicae utilitatis fuit: quoniā ut Heren. Mod. scribit, ad curiam principis magistratū creatio coepit pertinere: quapropter & lex Iulia de ambitu, in urbe cessauit, uerū alias inde comoditates accipiebāt, qualis immunitas, & quam graeci *ἀτέλεια* uocant. Item quod iure Romanorum proprio, quam rem inferius declaraturi sumus, utebantur. Item quia principes in magistratus nō adittebant, nisi ciues Rom. hoc est subditos imperio Roma, quapropter lib. xvii. scribit Amianus Marcellinus, inuectum in Constantinum patrem, filiū, quod Barbaros quosdam, & in orbe Romano non genitos promouisset ad consulatū. Illud tamen non diffiteor, non idcirco quod alicui cōcessa ciuitas esset, habuisse eum protinus ius suffragiorum, nam cum Itali in ciuitatem Rom. recepti sunt, post aliquot annos ius quoq; suffragiorum recepere: quod ex Liuji Periocha constat: sicut Galli Comati prius ciues effecti, dein annitente Claudio in curiā etiā iura prorupere. nam & illud concesserim, quam plurimis nationibus ius ciuitatis datum, honoris solū causa, nō quod immunitatem aliquam haberent. Igitur constitutionem diui Antonini, cuius meminimus, ciuitatem omnibus tribuisse, ita intelligo, ut non tamen ciuium immunitatem cōcesserit, solum Italicum immune fuisse, etiam Iurisculti posteriores tradiderunt: non aequē prouincias, quae annua tributa pendebant, nec tamen omnino inutilis fuit hac cōstitutio: quandoquidem omnibus tribuebat ius in legione Rom. militandi, & in ea honores adipiscendi, quod non ciui Rom. uetitum erat. Hinc in palatinis Theodosij officijs legimus, in legione Rom. militasse Neruios, Dacos, Belgas, Batauos: cum alioquin auxiliares tantum fuissent, non legionarij, sed & qui ciues Romani essent, flagris subijci ex delicto non poterant, hinc in Actis Apostol. *πρωτοκλῆς δ' ὁ χιλιάρχος ἐπεὶ αὐτῶν, λέγει μοι ἐν ῥωμαῖος εἶ; ὁ δὲ ἐφη, ναί. ἀπεκρίθη τὸ ὁ χιλιάρχος, ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαιοῦ τὴν πολιτείαν τὴν ἐκτισσάμην. ὁ δὲ πάλος ἐφη, ἐγὼ δὲ καὶ γενένημαι, εὐθείας οὐκ ἀπέσκησα ἀπὸ αὐτοῦ οἱ μέλλοντες αὐτῶν ἀνέξεταιίτην. ἢ ὁ χιλιάρχος δὲ ἐφωβήθη, ἐπαγγέλλεται ὅτι ῥωμαῖος εἶ, καὶ ὅτι ἦν αὐτῶν δεδωός.*

B hoc est, accedens tribunus dixit illi: dic mihi, num tu Romanus es? at ille dixit: etiam responditq; tribunus: ego multa summa ciuitatem hanc consequutus sum. & Paulus dixit: at ego etiam natus sum, protinus ergo discesserunt ab eo, qui eum torturi erant: tribunus quoq; timuit, postquā rescituit quod Romanus esset, & quod uinxisset eum. Erat & aliud ciuibus Romanis proprium, quod uidelicet in potestate filios habebant: si modò ciuem Rom. uxorem habuissent: cum alijs enim matrimonium nō erat, quod etiā sequenti capite ostensurus sum, ceterū ut tandem capiti huic finē imponā, potuerunt & ex suprascripta Antonini cōstitutione, alia oriri cōmoda: quae nos quamplurimis negocijs occupati, colligere ex autoribus nequaquā potuimus, sed nec indecorum Varro putauit, spicilegio pfecto spicā relinquere, sicut nec uindemiatori racemū.

l. i. ff. ad l. Iul. de ambitu.

in l. i. C. de usu. cap. transf.

Quemadmodum intelligendum sit, Francigenas in potestate filios nō habere: item num subditi fuerint Roma, imperio.

Cap. xxii.

Cribitur autor Caius, in potestate nostra filios esse, quos ex iustis nuptijs procreamus: quod ius proprium ciuium Romanorum est. Id quoque intelligendum sit, non omnibus constat: tamen si satis repertum id apud autores facile sit. Nam cum id ius ad ciues Romanos tantum pertineat, sequitur ut qui iura ciuitatis nō habuerit, minimē filios in potestate habeat: sed potius huiusmodi liberi uentrē sequantur. hoc magni momenti fuerat, priusquam diuus Antoninus statuisset, in orbe Romano qui essent, ciues fore Romanos, quamuis enim Romanis armis domitae essent nationes, parerentq; prouinciae: nō tamen in eis filij patriae potestati suberant, nisi si qui parentes ius ciuitatis impetrassent. hinc quandoq; legimus, ius Quiritium foeminis fuisse impartitum: quod nō alia causa fiebat, quā ut ex eorum connubio nati, in patrum potestate essent, haberentq; Romani ciues. ostendit id in Topica Ciceronis Boethius, quin & ipse Cicero: Si mulier, inquit, cum fuisset nupta cum eo, cum quo connubium non esset, nuncium remisit: quoniā qui nati sunt, patrem nō sequuntur, pro liberis manere nihil oportet, uera igitur sensit Accursius, qui Francigenas non habere filios in potestate tradidit, quod hi

l. uend. de his qui furt. sui. in statu. de pa. po. S. fin.

Hic non I. ab arg. ab

ciuitatis iura nunquam habuerint. non me latet, quantum nugarum hoc in articulo recentiores quidam infarserint: quas omitto, ne chartae dispendium feram, historiae ueritas ita se habet, Gallos omnes Romanis principibus paruissse, & ius ciuitatis adeptos. quoniam Orosius, Eutropius, Eusebius, siue quisquis ille fuit, qui additamenta *τοῖς ῥωμαίοις* scripsit, ostendunt Romam prius ab imperio Romano desciuisse, nimirum a Gothis captam, quam Gallias ipsas. Igitur Franci Scythica prius, mox Germanica natio, Maximo Diocletianoque imp. Rheno traiecto, in Neruijs & Treueris cōsederunt: cum id ab ipsis imperatoribus impetrassent: ut in quodam panegyrico (nisi fallor) Mamertinus refert. De quibus intellexisse Ausonium crediderim in Mosella:

Aruacq; Sauromatum quondam metata colonis.

Hi & Salij dicti sunt, ut Amianus Mar. libro. xvi. scribit, & eorū lex, Salica: unde & Sidonius: Salius pede, falce Gelonus. accidit deinde, ut direpta a Gothis urbe, legiones Romanae, quae Rheno impositae arcendis Barbaris erant, cū ipsis hostibus, qui maxima multitudine aucti, flumen transire conabantur, conuenerint, ut quas Romani tunc retinebant urbes, eas sibi haberent, reliqua Gallia ipsis accederet. quamobrem propulsatis populariter Gallis, Franci eorū sedes tenuere, ut scribit Procopius: & hinc Francia dicta. horum rex Theudibertus, cum in Italiam numero cum exercitu uenisset, & Iustiniani duces, Gothosq; simul profligasset, minime propositi tenax, recessit in Galliam: quod interpretatus est Iustinianus, tanquam metu suorum ducū fugissse: unde se Francicū appellauit. quo titulo uir nimis superbo indignatus Theudibertus, decreuerat cum exercitu in Thraciam penetrare, & Byzantio bella indicere: sed id uotum fato prope mors eius frustrata est, ut Agathius scripsit. Igitur Galli ipsi, item Franci, qui Treuironum, Neruiorumq; loca tenuerunt, imperio Rom. paruere. At alij, qui tandem traiecto tota gente Rheno Franciae nomina dedere Romanorum hostes, suis solum regibus ceruices summiserunt, nisi quandoque Episcopum negantem in Gallia dominatos Romanos, qui si uel Hilarium suum legisset, huiusmodi deliramenta effusum deprendit: tūc non fuisset ausus, sed uerum est, quod cum Romae essem, faxeo illi Pasquillo affixum deprendi:

Tandem maxime Pontifex galorum

Pasquillo hoc tribuas tuo roganti.

Si sensu sine sum, rude atq; marmor,

Complures quoq; episcopos creari

Ipsos me mage faxeos uidemus.

Annotati duo errores, in decretis Pontificū, ab ipsis autoribus commissi, ex Graecae linguae imperitia.

Cap. xxiii.

xxxv. q. v. c.
quod autem

Ibet duos summorum uirorum errores, quorum scripta pro lege recepta sunt, confutare: atq; id citra uerborū ambitum, cum ueritas ipsa huiusmodi non egeat adminiculis, nosq; quamplurimū a multiloquio abhorreamus. In ueterum patrum decretis, relatum est Alexandri Pontificis, huius nominis secundi, quoddam responsum, quo dicitur duorum fratrum uxores ianitrices appellari, quasi eandem ianuam tenentes, uel per eandem ianuam intrantes. quam sententiam, quisquis fuit, Isidorus omnino malus lapinitatis autor, in etymologis illis suis uisus est sequi, sed dii boni, quam euidenti errore: tantum refert incidisse in corruptos a librarijs codices. Modestini uerba sunt in titulo de gradibus affinitatis, ita legenda: Viri frater leuir est, apud Graecos *δ' αὖρ* appellatur, ut est apud Homerum relatum: sic enim Helena ad Hectorem dicit, *δ' αὖρ ἐμοῖο κύνος*. uiri soror glos dicitur, apud Graecos *γὰλως*, duorum fratrum uxores *ἐνατέρες* dicuntur apud Graecos, quod idem Homerus uno uersu significat, *δ' αὖρ ἢ γὰλως ἢ ἐνατέρας ὑπέπλω*. Cum igitur magis probi illi patres quam docti, apud Modestinum legissent, duorum fratrum uxores inateres dici, Graecam dictionem, quae in eorum codice latinis nouis scripta fuerat, latinam existimauerūt, & corrupte scriptam: unde non inateres, sed ianitrices legendum crediderunt, quorum error ex carmine illo Homeri deprenditur. *id. e.* quod inter legendum

l. non facile. ff.
de gradib.

l. non facile. ff.
de gradib.

A legendum a nobis repertum, Iuriconsulto restituiamus. nemo enim unquam audebit profiteri, se apud idoneos autores ianitrices eo significatu offendisse: nisi is planè exors sit, & omnium indoctissimus, sunt qui has *συνηφους* uocant: sanè duarum sororum uiri aelij, *ἀελιοι* nuncupantur. Alius est Isidori error, xxi. distin. quo in loco eius autoritate refert Gratianus, Metropolitanos dici a mensura ciuitatū, quod falsum est: cum *μετροπολις* graece dicta sit, quasi matrix ciuitas, quamobrem per *ἡγε* scribitur: cum si uera esset Isidori sententia, *μετροπολις* per *ἡγε* dicendum foret. Suidas metropoles dici tradidit eas urbes unde coloniae deductae sunt: quoniam hae quasi coloniarum matres sunt, meminit & in hunc sensum Thucydides.

Quid significet lis & controuersia, item iudicium: & Isidori error in c. forus, de uer. sig. Cap. xxiiii.

Erratum est uarijs opinionibus inter nostros Doctores, quomodo lis, & controuersia accipi debeat, & crebrior sententia uidetur esse, ut controuersiam de re extra iudicium acta dicamus: item uero tunc dici, cum in iudicio facta est contestatio. Sunt qui aliter opinentur, respondeantq; contrarijs argumentis: ut nihil est in iure, quod altercando non inuoluatur. Ipse proprietatem sermonis ex antiquis scriptoribus accipiendam duco: inter quos Cornelius Fronto in opere, cui titulum fecit, de nominū, uerborumq; differentiis: Lis, inquit, nascitur: controuersiam pertinacia efficit: & litigant homines, res in conuersiam deducitur: ita controuersia partis est, lis summa, ex quibus uerbis constat, proprie quoq; litem dici antequam contestatio fiat: controuersiam uero potius post iudicium acceptū, quae sententia ex Digestis ipsis plerumq; probatur: licet Iustinianus & Rom. Pontifices in decretalibus uocis proprietatem non obseruent. Carterum & dubitatum est, quomodo intelligatur iudicium: & aiunt post litem contestatam solū esse iudicium, quam sententiam Isidori autoritate confirmant: qui forus, inquit, est exercendarū litiū locus, a sando dictus, siue a Phoroneo rege, qui primus Graecis leges dedit, constat autē forus causa, lege, & iudicio, causa a casu quo uenit, dicitur: est enim materia & origo negotij nondum discussionis examine patefacta: quae dum proponitur, causa est: dum discutitur, iudicium: dum finitur, iustitia, uocatur autē iudiciū, quasi iurisdicō: iustitia, quasi iuris status: uerba haec Isidori quam inepta, quam falsa sint, nemo arbitror doctus ignorat, & in primis ubi nam gentiū reperitur forus masculino genere, hoc in significatu: nemo enim ex antiquis hoc dixit: nec dubito, si Papinianus, aut alij Iuriconsulti ita dicit audirent, quin barbarā uocē deridiculo haberent, despicerentq; sed & etymus ipse nihil melior: fari primā producit, forum corripit. A Phoroneo uero dictū qui credam? cum Phoroneus Argiui regis nomen, id apud suos Argiuos non obtinuerit, ut de suo nomine forum dicerent: ipsi enim *ἄγορῶν, δικαστηρίων, πολιτῆγιον* dicunt, non forū: quin *φάρος* apud ueteres Graecos cum tributum significet, tum & alia nihil ad forū facientia, ut non parum mirer, Philadelphum, alioqui uirum eruditissimū, maluisse Isidori ineptias quadam oratione sequi, quam grauissimum auctorē M. Varronē: qui lib. i. de lin. latina, forū dictum a ferendo ait, quod in eum locū litigantes controuersias deferant, sicuti negotiatores res quas uendere cupiūt. Sed & quod subsequitur, dum discutitur causa, dici iudiciū, aut aliter intelligendum est quam uulgō fit, aut nō satis recte opinor dictū, quippe iudiciū etiam dici ante litem contestatā ostendit Iuriconsultus: qui ubi coeptum est iudiciū, ibi & finiri debere ait, quae uerba Bartolus, & alij omnes interpretant, ut sit coeptū a solius citationis transmissione. Igitur existimo Isidorū non ad uocabuli significationē respexisse, sed ad res ipsas, quis enim admittat, causam ubi discussa est, dici iustitiam: id certē nō conuenit definitioni: nam & proprie negotiū discussum dicitur causa, ut Bartolus & ceteri tradiderunt: cum tamen Isidori uerba non satis id admittant, arbitror itaq; hanc fuisse eius sententiam, ut causa esset uerbum generale, quod comprehendat principium negotij cum proponitur, & cum quis deliberat, & proponit ut litigat: ubi autē ea discutitur, est iudiciū, quod accipiendum est, non solum cum ipsum factum discutitur, sed etiam tractantur quae preparatoria dicimus ipsius discussionis.

c. grati. de offi.
dele.
in l. j. de iur.
om. iudi.

l. creditor. ff.
de sol.

at ubi iudicatum fuerit, dicitur facta iustitia: quia tum ius suum unicuique est redditum. nam & si iudicium à iurisdictione dicitur, id constat, ante litis contestationē, iurisdictionem dici coeptam. Illud non omiserim, non minus quam Isidorum falli eos, qui iurisdictionem non à dicendo iure, sed à ditione, hoc est dominio iuris appellatam perquam ridiculē tradiderunt. & hæc quidem satis.

Quid sit pecunia erania, nō herosa apud Iuriconsultū titu. de solu. Cap. xxv.

Erbidij Scauolæ uerba hæc sunt, in titulo de solutionibus: Creditor obligatam à debitore pecuniam, ut alia die accepturus distulit: mox pecunia, quia illa respublica utebatur, quasi herosa iussu præsidis sublata est: respondit detrimentū creditoris non esse. Videndum est quid significet uox illa insolens herosa: & ut mittam Accursij ineptias, cum ad ueteres codices confugissem, deprendi græcam dictionem corruptā circumferri: non igitur legendum est herosa, sed *ερανος*, significat eranos græcè mercedem, tum etiam collationē pecuniae uice cuiusdam tributi indictæ, *από του συνεργου*, id est à contribuendo. autorem huius rei citant quidam Athenæum. Plinius Secundus uocis ipsius mentionem facit, apud quem extat Traiani epistola in hunc modum: Amasenos concessum est eranos habere, si tali collatione nō ad turbas, nec ad illicitos cœtus, sed ad sustinendam tenuitatem inopiam utuntur. ex his igitur constat quid Iuriconsultus intellexerit. Meminit *ερανος* & Iulius Pollux libro octauo, *λεφ. λε.*

Restituta græca dictio, atq; declarata in l. uerbum, C. de infam. & consideratum Lucæ uerbum in euangelio. Cap. xxvi.

l. uerbum. C. ex
quib. causis in-
fa. irrog.

Imperatoris Gordiani constitutione cautum est, cum iudex causa non cognita accusatori dicit, *εσυνόφραντος*, non idcirco eum notari infamia. dubitarunt aliqui de uocis ipsius significatione: & sciendum est ad hoc trahi, ut significet calumniatus es. Vetus est hac dictione Lucas in euangelio: *μὴ δὲνα διασέσητε μὴδὲ συνόφρανῃτε, ἵνα ἀρκῆσθ τοῖς ὀφειλοῖς ὑμῶν*, neminem concutias, neq; calumniemini, & contenti estote stipendijs uestris. deducitur id uerbum ab eo quod est ficos mandere, scribit Festus, apud Athenienses dictos sycophantas: quoniam cum fici essent in precio, multa indicebatur his qui eas auferrent: at qui aliquem accusaret huius criminis, sycophanta dictus, qui litem de re leuissima ordiretur, hinc coeptum est trahi ad calumniatores, & uiros nihili. meminit hoc significatu Aristoph. in Pluto, & Terentius, Plautus, ceteri, quapropter ridicula est Accursij interpretatio, nescio quid ex Aesopi fabula asserentis. Græcè autē legendum *εσυνόφραντος*, non autem latine sycophanta, indicio sunt antiqui codices.

l. j. C. de an. &
capit.
l. ij. ff. de statu
ho.
l. edita. de eden.

Quid sit edictum perpetuum: & quædam ad Iulianum Iuriconsultum pertinentia. Cap. xxvii.

Ideamus quid in iure civili sit perpetuum edictū: cuius titulos atq; ordinē se imitari Hermogenes ait: & imperator, mutari, inquit, & corrigi actionē conuenit, prout edicti perpetui monet autoritas, mentio huius est & mille alijs locis, & sciendum est, edicta prætorum annua fuisse, quæ ipsi in albo proponebant: ubi magistratu functi fuissent, alius succedebat, qui noua edicta proponebat, sic ius uariē dici solitū: quod cum ambitiosis prætoribus malefaciendi ansam præstaret, lege à Cornelio lata cautum est, ut prætore ex edictis suis per totis ius dicerent, ut scribit Asconius Ciceronis interpres. Ceterum tempore Hadriani principis, Salustius Iulianus Iuriconsultus (patria Mediolanensis, ut ostendit Dion, & Aelius Spartianus, si apud eum emendat lectio) omnia prætorum edicta in unū collegit, & sub congruis titulis posita interpretatus est. coeperuntq; tum prætore congesta ab Iuliano edicta sequi: nō autē ipsi noua proponere. Eutropius, Didius, inquit, Iulianus rempublicā inuasit, uir iure peritissimus, nepos Saluij Iuliani, qui sub Hadriano perpetuum cōposuit edictū. tradit Spartianus, Seuerum imperatorem in Didij Iuliani inuidiā fuisse, Saluij decreta aboleri: quod non obtinuit, edictū uidelicet perpetuū indicans. In eius laudem id epigramma statuae quandoq; inscriptum græcè legi:

τοῦτο

A τοῦτο ἰσχυρὸν νομικὸς φάος, ἔπορ ἰδούσαι,
ῥά μιν καὶ βερόν, πάντα θεὸς δ' ὕναται.
Iulianum, Beroë, leges, mirata, docentem:
Romaq; dijs possunt omnia, dixit, agi.

Quid sit abdicatio, emendata quædam constitutio, declarataq; cum græcæ uocis additamento. Cap. xxviii.

Vb titulo, qui est in Iustin. Cod. de patria potestate, huiusmodi constitutio diuulgata est: Abdicatio, quæ Græco more ad alienandos liberos usurpabatur, & ἀπικίεσις dicebat, Romanis legibus non cōprobatur. Quæ lex in impressis codicibus corrupta circumferebatur, nō in græca tantum uoce, sed etiam in latina: cum alienandos legeretur, pro eo quod est alienandos. & ut omittam Odofredi interpretationē, quæ nullius est precij, sciendum est abdicatōnem hoc modo fieri solitam: cum filius patrē iniuria affecisset, aut minus audiēs dicto fuisset, eum pater ad iudices uocabat: & probata causa permittebatur abdicatio. causæ autē ipsæ minime semper eadem erāt, sed incertæ, & fere patris arbitrio. hinc declamationū frequēs materia: genere & familia indignos abdicari lex cōcesserat. causas huiusmodi fuisse Lucianus in Abdicato tradit: si filius noctu foris cubuisset, si comessaret, si lenones pulsasset, si libidinibus incumberet, addit Fabius Quintil. in declamationibus, eū quoq; qui uoluntati paternæ repugnasset, abdicari potuisse. eum autē qui abdicatus fuerat, pater educare nō tenebatur: imò omnium egenū, uestibus spoliatum dimittebat: defuncto patri in hereditatem non succedebat. Idem alibi tradit, sine narratione culpæ patribus permittum non esse, ut filios abdicent: nullam autem certam esse abdicatōnis causam, sed & idem ostendit, eos qui à parentibus abdicatos recipiebant, læsæ reipublicæ reos fieri. apud Lucianum dubitatur, num pater filium, quem semel abdicauerit, receperitq; deinde in potestatem, possit rursus ex noua causa abdicare. celebratur à Val. Max. Celetus eq. Ro. qui Cæsari iubentī, ut quendam filiorum abdicaret, respondit: celerius mihi Cæsar omnes filios eripies, quàm ex his ego unū nota pelam mea. abdicari autem ad tempus potuisse uidetur credidisse Seneca libro controuersiarum. 111. apud quem quamplurima abdicatōrum exempla leguntur. Illud non omiserim, superuacuum fuisse exheredationum causas ab Iustiniano nominatim scribi, si lex abdicatōnis non fuisset abrogata.

Quid sit edere, ex Labeonis sententia declaratū: nec omnino rectè restitutū fuisse eius locū à Politiano in Miscellaneis, atq; qd sint aduersaria. Cap. xxix.

In lege prima, in digestis, titulo de edendo, eum quoq; edere (inquit Vlpianus) Labeo ait, qui aduersarium sum ad alium producit, & demonstrat quid dicturus est, uel id dicendo quo uti uelit, &c. neminem puto later in edendo. Miscellaneis suis Angelum Politianū ostendisse, non alium, sed album: item non dicturus, sed dictaturus, in Pandectis Florentinis legi. ceterum nec tamen omnino istud nos probamus, quandoquidem uix est ut aliquem sensum elicias, qui nō de uerbis extorqueatur. noster codex, ut in aliquibus in emendatior est, ita quædam uerba habet, unde scripturæ ueritatē possumus coniectari. Legendum itaque hoc modo est: eum quoque edere Labeo ait, qui aduersaria sua ad album producit, ut demonstret quid dictaturus est, uel id dicendo quo uti uelit. Sciendum enim est, latine aduersaria dici tabulas rationum tumultuariē confectas: quæ idcirco conscribuntur, ne res memoria excidant, uulgò dicimus notas, uel quinternetos, solent enim mercatores rationes suas chartulis quibusdam summatim inscribere, quas & inducūt & circumscribunt, deinde diligentius aestimato calculo in libros rationū referunt. Igitur eum edere Labeo existimauit, qui ad albū prætore aduersaria producat, & demonstret rationes illas summatim, & per notas in eis descriptas, quemadmodum in calendarijs seu libris rationum, sit extensus: etiam si non omnem rationē, quæ in aduersarijs annotata est, uelit in calendarium referre, sed aliquam partem tantum: & hoc modo clarissimus est Iuriconsulti sensus, de aduersarijs Cicero in oratione pro Roscio mentionem facit:

nem facit: usque adeo ne te diligis, & magnifice circumspicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, sed ex aduersarij petas: suum codicem testis loco recitare arrogantia est: suarum praescriptionum & liturarum aduersaria proferre, nonne amentia est: Quin & idem rursus: quid est quod negligenter scribamus aduersaria: quid est quod diligenter conficiamus tabulas: qua de causa: quia illa sunt menstrua, illa aeterna: haec desuntur statim, haec seruantur sanctae: haec parui temporis memoriam, illa perpetuae existimationis fidem & religionem amplectuntur: haec sunt coniecta, illa in ordinem confecta, itaque aduersaria in iudicium protulit nemo, codicem protulit, & caetera in hunc sensum. eius uocis meminit etiam Ann. Seneca, haec censeo esse quae Iurisconsultus graeca uoce τὸν ἀποδογμὰν dixit in titulo de bonorum possessione sec. tab.

SECUNDI LIBRI FINIS.

ANDREAE ALCIATI IURISCONSUL

TI MEDIOLANENSIS DISPUNCTIONVM IN

IVRE CIVILI, LIB. TERTIVS.

PROOEMIUM.

ICVT apud Gracos, qui comœdi esse nō poterant, tibia sese exerce-
re solitos ueteres tradunt: ita uereor ne in nos aliquis illud intorqueat,
qui de suo ingenio tanquā ex pœnore quicquam promere nequeat,
aliena cōmentaria corrigere interpretariq; cōsueſſe, quanto enim me-
lius, si magnum aliquod opus aggressus, decumanum (ut ita dicam)
librum confecissem: unde nomini meo gloriā, & inter posteros quo-
que famā comparare potuissem, uerū quid huic ueriora ueris obijcienti respondeat:
confitentem certē reum habebit, dum id ſciat, non me iudicio, sed necessitate deceptū,
fore enim nos latebat, si forte Triphon aliquis emendata digestorū uolumina edidisset,
ut ut nostri labores sordescerent. Id autem facile euenturum non solum prauidere
potui, sed etiā sperare debui. & utinam hoc iandū accidisset, ne bonae illae horae, quas
huic negotio impendi, omnino temere consumptae uiderentur: grauioribus etenim for-
tasse studijs eas tribuissem, quamuis necessariū & id opus, publice q; utile futurū arbi-
tror, quod multa hic quoq; declarantur, quae haud de triuo sumpta quicquam dixerit.
sed & qui sic nos improbauerint, uelim felicioribus auspicijs oneri huic incumbant, in
quo nos succubimus: ea q; prosequantur, quae nobis assequi minimē licuit: tum enim
cognoscent despiciatū omnino non habendum hunc librum, qui eruditissimorum uir-
rorum exemplo sit confectus, praesertim q; ueterum Iurisconsultorum, quos me imitari
nequaquam pudebit, quid enim aliud Claudij Saturnini notae in Scauolam indicant,
quam mihi eadem ratione à nostrorum Doctorum traditionibus recedere licitū, eos q;
redarguere, dum id iure agere me credam: uerū & quis iusturandum calumniā à scri-
ptore expetat: multi enim maximiq; interpretes, uitio librariorum corruptis codicibus
in foedissimos errores prolapsi dicuntur: quod nisi ita esset, haudquaquam opus fuit
Iustiniani lege prohiberi, ne ius ciuile per notas traderetur. execratus est eos Hierony-
mus librariorum, qui quae de suis scriptis exciperent, exemplaribus conferre negligebant,
diligenter q; non emendarent. quod si à tanto uiro in historia est factum, quid nos in
iure agamus: ubi tanto cautius agendum est, quanto maiore cum noxa delinquitur.
non me praeterit, ineptum & ἀδύνατον fore, si quisquam id etiā uelit, ut prorsus in scri-
bendo non erretur, hoc tamen diligenter curandum esset, ut in his tantum quae modici
momenti forent, peccaretur, quoniā cum impressoria haec ars eiusmodi sit, ut quod
malè uno in loco est positum, per omnes exemplarium quoq; traduces inuertatur, late
uagatur malum, nimioq; plures decipit. Ipse qui quantum in me fuit, insigniora in iure
primum errata corrigere adortus sum, quaedam uetera nunc ab alijs non explicata in-
terpolabo, eum q; deinde sensum uerbis afferam, qui cōuenire magis uidebitur, quod
idcirco libentius à me tertio hoc libro fiet, ut uertendo stylo nimium lassus lector, habeat
etiā quo interim quiescat & fastiditus quo se recreet.

Quae sint

A Quae sint centesima usurae, quid calendariū, quid semissales, defenſa Hermolai So-
ciniq; sententia: & restituta sibi ipsi lex Septimia, de pollicitationibus. Cap. I.

Entesimis calendis dari utiliter stipulamur, inquit Paulus: quoniam praesens obligatio est, in diem autē dilata solutio. uidendum est unde hic mo-
dus loquendi defluerit: et scire debemus, ueteres solitos scenerari non in
annos, sed in menses: quod ostenditur ex uulgato Pauli responso: Lecta,
inquit, in auditorio Aemilij Papin. est cautio huiusmodi. L. Titius scripsit
me accepisse à P. Mauiō quindecim mutua numerata mihi de domo sua, & haec x v.
proba recte dari stipulatus est P. Mauius: sponendi ego L. Titius: conuenitq; inter
nos, ut P. Mauiō ex summa supradicta menstruos refundere debeam denarios trecentos,
& c. nam & Aeschynes in oratione aduersus Ctesiphontē in Demosthenem inue-
nitur: qui in singulas minas sceneris nomine menstruas drachmas exigeret. Aristopha-
nes quoq; in uespilais Strepsiadem senem inducit, qui aliquā sibi opat incantatricem
Thelalam, quae carminibus lunae exortū differat: sic enim futurū, ut creditoribus suis
usuras non reddat: cum argentarij in nouilunia usuras exigant, & ex neomenijs scenus
crescat: νεομηνίας autē nostris calendis non absimiles nemo ignorat. Igitur cū calendis
scenora exigi solitū fuerit, centesimae usurae dictae sunt, ex quibus duodecim pro cente-
nario recepimus: idcirco sic nuncupatae, quod centesimo quoq; mense sortē aequent,
cuius rei argumentū praestat Sidon. Apol. sub finē tertij libri ad Turnū: qui, cauta, in-
quit, sceneratori est centesima: quae per bilustre perducta tempus, modum fortis ad du-
plum adduxit: nam octo annis quae centū fuerant, fiunt ducenta, lustrum enim hic pro
quatuor annis accipitur: quod ex Dionysij quoq; Alicarn. uerbis conuincit, & Suidae.
Idcirco apud aliquos quinquenniū comprehendit: quoniā post quatuor annos exple-
tos statim erat lustrū, ut ad principium quinti anni respiciendum sit, non ad finē. idem
enim est lustrum, quod Olympias Ouidio, Martiali, Aufonio, Seruio Gram, ex supra-
scripta ergo ratione, etiā stipulationes concipiebantur in calendis: quapropter Paulus
dixit, centesimis calendis dare spondes: ex hac etiā consuetudine deductū puto, ut cal-
endaria libros rationū dicamus: nam ut animaduerti, solet Iurisconsultus ea dictione
uti, cum sceneratorum rationes describit, caeterum centesimis usuris, duodecim in cen-
tenarium accipi, sicut semissibus sex, trientibus quatuor, Hermolaus ex L. Columellae
autoritate docuit: quam sententiam Socinus lausissimo tractatu defendit: ostenditq; no-
stros Doctores hac in re ἐκ δὲ μέρους, quod aiunt, errasse. eadem sententia in titulo de pol-
licitationibus comprobatur. Septimia certamen patriae suae pollicendo sub hac condi-
tione pollicita est, uti fors apud eam remaneret, & ipsa usuras semissales ad praemia cer-
tantium resoluat, in hac uerba: φιλοτιμὸς καὶ ἀνδρῶν ἀγῶνα τετρασπυρίων ἀπὸ μυριάδων τριῶν
τῶν τοῦ κεφαλῶν, αὐτὴ καὶ τέσσα ἀργύριον ὁ ἀσφαλισόμενος παρὰ τοῖς δεκαπρωτοῖς ἀξιοχέως
ὡς τῶ τέλει τῶν ἐξ ἑβδὸς τριῶν μυριάδων τέκον, ἀγνωστοῦντος καὶ πλεονεξομένου τοῦ ἀνδρός μου.
ἐπαύδης δὲ τῶν ἐξ ἐμοῦ γεννησομένων τέκνων. χωρήσει δὲ ὁ τέκνος εἰς τὴν αὐτὰ τῶν θυμολικῶν, καὶ δὲ
ὡς ἐφ' ἐκείνους ἀβλήματος ἢ βολῆ ὀρίσιν. Ex liberalitate mea quadriennale certamen dedico
triginta milliū sortis: ut pecunia penes me retenta, idonee apud Decemprimos caueā
me soluturā, quae solent praestari x x x. milliū usuras, designatore & praefecto ipsi cer-
tamine marito meo, deinceps q; filijs, qui ex me gignētur: cedetq; id sceneris in Thyme-
licorū praemia, sicut unoquoq; in certamine Senatus decernet. V olui graeca ipsa appo-
nere, ut absq; exēplo nos à uulgata lectione recessisse nemo calumniet. Igitur si mulier
haec mauult semisses usuras praestare, quam ipsam sortē, nonne expressim iudicat, has
non esse quinquaginta in centenariū, sed sex: alioquin mulieris huius insaniā ellebo-
ro purgare opus fuisset, uerū & Hermolai sententiā Budaus in libro de asse, Demo-
sthenis Plinijq; autoritate cōprobat: ut minimē dubitem, quin ueriora ueris recenseat.
Idem & alio argumento me annotasse memini, cū antiqua eulogia interpretarer. extat
Mediolani Plinij Caecilij monumentū, quo inter caetera inscribitur, eū in nominibus li-
bertorum suorū collocasse centies & decies octies millia nummū, hoc est sestertia
C X V I I. itē rursus nummorū sexagies sexies centenorū, hoc est sestertia sex, & num-
mos DC. cuius summae incrementū centū & quinquaginta sex esse ait: nā si p semisses

l. centesimus. ff.
de uerb. obli.

Centesima usura

Lustrum.

Calendaria.

Soci. in l. iij. §.
fin. ff. ad l. Fal.
l. Septimia. de
pollicit.

l. Publio. §. Lu
cius. ff. de positi.

usuras incrementū computetur, ex superscripta summa centum & quinquaginta sex denarios in menses lucrificari cōstabit. mēstruas enim usuras fuisse suprà diximus, penā dīq; eas denariorum quantitate eodem loco Iuriconsultus ostendit. at Pliniū solitum semissibus pecunias locare, ipse est autor, VII. lib. ad Caninium. In Papin. quoq; re sponso, titulo depositi, cuius superiore quodam capite memini, L. Titius promittit *ἡσσαι τὸν ὅρον ἐκείνης μὲν ἐκείνου μὲν ὁβολοὺς τέσσαρας*, prestare usuram singulis mēstribus pro unaquaq; mina obolos IIII. cum enim sex oboli drachmam constituunt, & cen tum drachmā minam; sequitur beses usuras prestari, hoc est octo in centenariū, atqui si Accursij & aliorum uera esset opinio, octoginta pro centenario extorquerentur, non igitur dubito nos ueriora dicere, cum Iustinianus sanxerit, negociatores besibus scēne rari posse, & non ultrā. ex responso autē hoc Papin. colligū hoc esse octo in unaquaq; centū, paulō diffusius hāc explicauī: quoniam adhuc ex recētoribus fuere quidam, qui Accursiū etiā impressis tractatibus defenderēt: sed (dij boni) tam ineptē, ut nihil peius.

Declarata lex, lecta, ff. si cert. pe. & quid significet decies festeriūm. Cap. II.

l. lecta. ff. si cer.
petatur.

Osteaquam in usurarum tractatum incidimus, licet uulgatam illam Pauli legem interpretari titulo de rebus creditis. Lecta, inquit, est in auditorio Aem. Papinia. praef. praet. cautio huiusmodi, L. Titius scripsi me accepisse a P. Mauiō quindēcim mutua numerata mihi de domo sua, & hāc xv. proba rectē dari calendis futuris stipulatus est P. Mauius: sponendi ego L. Tit. si ea die superscripta summa P. Mauiō data, soluta nō erit, tunc eo amplius quo post solūā penā nomine in dies xxv. denarios centenos: denarios singulos dari sti pulatus est P. Mauius, sponendi L. Titius: conuenitq; inter nos, ut P. Mauiō ex sum ma superscripta mēstruos refundere debeam denarios trecētos ei, hāredīue eius, &c. Huius quātītatis rationem Paulus Castrensis dum cōmentarijs suis inire uult, mirum est quantū a recto tramite recedat: & memini cum tyro essem, Paulum Picum praece ptorem nostrū, uirū alioqui maximi nominis, integrā lectionis tēpus transēgisse, dum calculū hunc ducit: nihilōq; doctiores hāc in re scholasticos ab eo recessisse, quā ad uenerant, hoc igitur primō sciendum est, festerios & nummos idē fuisse, denariūq; quatuor nummos ualuisse, seu mauius quatuor festerios: at mille nummos, festeriūm unum neutri generis aestimari, ostendit id Budaus Parisiensis, uir clarissimus, in libro quem de assē & eius partibus scripsit: nec in hoc aliqua est controuersia, cāterū in eo rota lis uersatur an idē sit, promitto xv. festeria, uel promitto quindēcies festeriūm. Budaus longē hāc differre existimauit: quoniam quindēcies festeriūm, quindēcies cen tena millia festeriūm nummūm significat, hoc est festeria neutro genere mille & quin genta: ostenditq; id pluribus argumentis. In cuius nos quoq; sententiā rectā contendimus: quoniam consuetudinē hanc loquendi apertissimē demonstrat grauissimus autor T. Liuius, Is belli Punici libro quarto, ita ferē ad uerbū scripsit. Cum deessent nautae, Consules ex senatusconsulto edixerunt, ut qui L. Aemil. & C. Flaminiū censoribus, millibus aris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset usq; ad centum millia, aut cui postea tanta essent facta, nautam unū cum sex mēstrum stipendio daret; qui supra centum millia usq; ad ccc. millia, tres nautas cum stipendio annuo: qui supra ccc. millia usq; ad decies aris, quinque nautas: qui supra decies, septem, ecce enim quemad modum clarē demonstratur, decies aris significare decies centena millia aris. Igitur in hoc responso, siue legamus quindēcim mutua, siue quindēcim millia mutua, idē est: quoniam xv. millia nummūm intelligemus: quā summa reddit denarios IIII M. DCC L. Igitur priore pacto actū fuit, ut singulis xxv. diebus in centenos denarios singuli pro fēnore redderēt: quāmobrē ex summa superscripta soluēdi erāt denarij xxv. estq; admodum graue id fēnus, quippe quod centesimā etiā duabus uncijis excedat, reformata ergo pactione, ut omnino ccc. denarij mēstrui soluerentur (qua ratione fors annua die fuisset restituta) quāritur quid de usuris: subieceram hoc loco ad ipsum Budaum epistolam, quam quia nimis proluxa, & ad institutū opus parū pertinēs erat, summouendam hāc adiūctione duxi, & inter epistolarum mearum regesta seruandam.

Quae

Quae fuerit lex Papia, ex autoribus relatum: Isidorique in canonicis decretis lapsus. Cap. III.

Vadam, inquit Isidorus, IIII. distin. leges dicuntur ab his, qui eas condiderunt, ut Consulares, Tribunitiae, Iuliae, Corneliae. nam sub Octa uiano Casare suffecti consules Papius & Pompeius legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur Papia & Pompeia, continens patrū prae mia pro suscipiendis liberis. quantum hoc loco deceptus sit Isidorus, ex hoc probat, quod non duo consules legem hanc tulerunt, sed ab Augusto lata est, ap pellaturq; lex Papia Poppaea. ea cōtinebat, ut si uir & uxor filios non haberēt, quod al ter alteri reliquisset, decima parte fisco adiudicaretur: sublataq; est Honorij & Arcadij imp. cōstitutione, quae adhuc sub titulo de infirmādis pōenis cōlibatus legi, ut mirū sit, eum qui in ius canonicū scholia illa composuit, eius legis sententiā ignorasse, quē uulgatissimo in libro repertu facillima foret. ad hanc pōenam alludit Iuuen. Saty. IX.

dis. iij. c. quae-
dam.

l. si. c. de infir.
pōenis cōlib.

Iura parentis habes, propter me scriberis haeres,

Legatum omne capis.

Si enim filios non gignebant, decima parte legati mulctabant. ut & non parum admi ratus sim, quid super illis carminibus alij sentiant: quandoquidem totus ille pōetā lo cus ex hoc capite declarari potest, si illud addiderimus, quae ex lege Papia Poppaea por tio legatario uel hāredī auferebatur, caducā dici: de quo etiā infra dicetur capite VI. Tacitus libro histo. III. Relatum est, inquit, de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus post Iulias rogationes, incitandis cōlibum pōenis, & augendo ara rio sanxerat: nec ideo coniugia & educationes liberorum frequentabantur praeualida orbitate. hinc apud Aufonium, Iuriconsulto qui uxorem duxerat, sed adulterā, dici tur placuisse legem Papiam: quoniam ea cōlibes prosequeretur, uerū displicuisse Iuliam, quod eius quodam capite, mariti crimine lenocinij plecterentur, qui adulteras uxores in matrimonio retinebant. Eandem hanc Papiam esse arbitror, quae apud Sue tonium dicitur de maritandis ordinibus: Hanc, inquit, cum aliquanto seuerius, quā cāteras emendasset, prae tumultu recusantium ferre non potuit, nisi adempta demum, lenitā ue parte pōenarum, & uacatione triennij data, auctisq; premijs, sic quoq; aboli tionem eius publico spectaculo pertinaciter postulante equite, accitos Germanici libe ros, receptosq; partim apud se, partim in patris gremium ostentauit: manu uultuq; si gnificans, ne grauarentur imitari iuuenis exemplum: cumq; etiam immaturitate spon sarum, & matrimoniorum crebra mutatione uim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coartauit, diuortijs modum imposuit, ex his colligere possumus, emendatam fuisse hanc legem a diuo Augusto: cum prius eam Pappius Poppaeus tulisset: quare etiam simpliciter ab autoribus Iulia appellatur. Iuuen. Nam placet Vrsidio lex Iulia, non enim ibi intelligenda est ea, quae in adulteros sauit: quod alij existimarunt, eius dem legis aliquo capite etiam cauebatur, ne maiores quinquagenarijs, uel sexagena rijs nuptias contraherent: quod caput a Tiberio legit additum Claudius antiquauit, ut idem Tranquil. scribit: nos certē Iustiniani lege id factū deprēdimus, titulo de nuptijs.

Iuuenalis.

l. sancimus. c.
de nup.

De ordine dignitatum quamplurima: & decipi pluribus capitibus Doctores nostros in l. j. ff. de offi. eius cui man. est iurisdic. Cap. IIII.

Vm de ordinibus dignitatū tractatur, solent nostri Doctores ita rem ex plicare: ut hi quatuor sint: alios enim superillustres, ut patritij & senato res: alios illustres, ut consules, praefectus praetorio: alios spectabiles, qua les praefectus urbis, praetor, proconsul: alij uerō sint clarissimi, sicut prae sides prouinciarum. quam sententiā & in ipsa serie, & in exemplis nun quam probauī: nec enim usquam probatur, in dignitatum ordine superillustres esse: nec ea dictio satis Latina est, cumq; praefecti spectabiles sint, ostendit Aufonius ab il lustrium dignitate solum superari: is in Mosella ita canit:

l. j. ff. de offi.
eius cui.

Quiq; suas rexere urbes, purumq; tribunal,
Sanguine & innocuas illustrauere secures,

N

Præfecturarum titulo tenere secundo.

Quamuis me non lateat, aliter quoque hunc locum accipi posse: quin & Cassiodorus libro epistolæ v. dignissimos esse illustres tradit, tum spectabiles: Spectabilitas, inquit, clara, & consistorio nostro dignissima inter illustres ingreditur, inter proceres advocat. & rursus: quando, inquit, hic vicinus est honor illustribus, dum alter medius non habetur, delectet te illos imitari, quos proximitate contingis, hinc est ut apud eum toto in opere nulla fiat superillustrum mentio: nec quicquam in Iustini, authenticis necessarium in hanc rem probatur: ut non immerito aliqui etiam ex nostris, à communi sententia discesserint, sed & quod illi tradunt, ultimum dignitatis gradum esse clarissimos, oppido quam falluntur: post illos enim subsequuntur perfectissimi, quamobrem Iustinianus cum libro Codi, xxi. de clarissimis dixisset, subdit tractatum de perfectissimatus dignitate, ubi imp. Constantinus, codicillis, inquit, perfectissimatus fruuntur, qui impetraverunt, si abhorreant de conditione servili, aut fisco, uel curie obnoxij non sunt, uel si pistores non fuerint, uel non in aliquo negotio constituerint, nec sibi honorem uenali suffragio emerint, nec rem alicuius administraverint, &c. ut non parum mirer, quoniam modo maiorum nostrorum diligentiam constitutio hæc sefellerit, ceterum & quod illi singulos magistratus sub aliquo harum dignitatum certo gradu collocant, in eo quoque falli demonstrabo: cum his dignitatum nominibus illustres viros ad ipsa munera assumi appareat, non autem à muneribus seu officiis ipsis dignitatem accipi. Amianus Marcellinus, qui res sub Constantio gestas descripsit, libro xxi. de eo principe loquens: nec sub eo, inquit, dux quisquam cum clarissimatu prouectus est: erant enim, ut nos quoque meminimus, perfectissimi, ostendit idem & Cassiodorus libro vii. dum duabus epistolis formam uerborum tradit, quibus hæc dignitates à principibus solent conferri: ex eo enim noscere possumus, officiorum accessiones has non fuisse, exat Ticini in fronte templi Ioannis in Burgo antiquum marmor, Græcis inscriptum notis, alicuius, ut arbitror, eorum Græcorum, qui sub Iustiniano cum Gothis certarunt: in eo traditur perisse eum sub consulatu *πρωτοῦ καὶ λαμπροτάτου*, unde colligitur, eum, tamen consul esset, solummodo clarissimum fuisse, solent autem Græci nostra dialecto priores gradus pronunciare *μακροῖσι καὶ ἀριστοῖσι*, ne quis admiret si Græcè apud Zonarum Procopium, idque ætatis leuiore auctores, ita scriptum reperiatur, legi & apud Agennium geometricum autorem, cuiusdam imperatoris constitutionis uerba, quæ geometras spectabiles esse decernitur, & antequam profiteantur dici clarissimos, perfectissimorum mentionem aliquoties & in eulogijs, & in autoribus deprendi: & cum nostri Doctores profiteantur, præfides prouinciarum esse clarissimos, eorum sententiam ueterum auctoritati discordem hinc cognosco. In Hispania Tarracone hæc inscriptio in marmore legitur, Pijss. fortiss. feliciss. D. N. Constantino Maximo uictori semper Augusto, Badius Macrinus v. p. p. p. His. Tar. &c. quas notas sic interpreteris, Macrinus uir perfectissimus, præfides prouinciæ Hispaniæ Tarraconensis. Cæleij quoque uictori Augusto Martinianus v. p. Præfides prouinciæ Norici. Iudubitatum enim apud nos est illas notas, v. p. uirum perfectissimum significare. Inter uulgata Panegyrica extat oratio Eumenij Gallicani rhetoris, quam pro restaurandis scholis coram præfide Galliarum habuit: eum ipse rhetor compluribus inter orandum, uirum perfectissimum appellat: qui titulus quandoque præscriptis tantum notis, quandoque extensis scriptus est, ut nemini id dubium esse debeat, Mediolani quoque in diui Ambrosij cœnobio, marmori inditum eulogium quoddam ita legitur, Atilius Crescens v. p. ex tabulario palatii, quæ uerba non aliter interpretanda crediderim, quam ut uirum perfectissimum significant: sic cut hæc notula, v. c. uirum clarissimum demonstrant. Ambrosius lib. epistolæ vii. Anathochus, inquit, uir c. hoc est uir clarissimus, & Romæ in foro Traiani sub statua Claudiani poetæ ita legebatur, Cl. Claudiano v. c. Tribuno & notario: ut male sentiant aliqui, qui uel quintæ cohortis, uel uirum consularis interpretantur: abolita enim ætate erat consuetudo, qua quis consularis diceretur, reciderantque dignitates in semibarbaras hæcæ appellationes, rursus Tarracone & id legitur eulogium, M. Aurelius

A Valentinianus v. c. præfides prouinc. Hisp. citer, leg. Augg. &c. nam & Apuleius in Apologia, quam orationem habuit coram Claudio maximo proconsule, eum appellat uirum clarissimum. Indeque ostenditur, non semper spectabiles fuisse proconsules, sed aliquos quoque clarissimos, eodem titulo Mauortium Lollianum consulem ornat Iulius Maternus in procemio operis: cum, si uera nostri sentirent, illustris fuisset appellandus, uerum & idem in iure ciuili probari nemo sanus ambegerit, aiunt ipsi præfecti urbis fuisse spectabilem: atqui Theod. & Val. quadam constitutione illustrem appellat urbicariam præfecturam, at Ambrosius in epistola ad Valent. cum, inquit, uir clarissimus præfectus urbis Symmachus, aiunt rursus proconsules esse spectabiles: attamen quandoque legi esse clarissimos. Seuerus: si tabulas, inquit, testamenti uir clarissimus proconsul est secutus, &c. quin etiam senatores ipsos solum clarissimos appellat Constantinus: Clarissimi uiri senatores in hac regia urbe, &c. sed & alibi dicitur: Cum salutatus esset imp. Antoninus à Daciano Auentio, & Opellio Macrino præfectis prætorio clarissimis uiris, &c. Quid igitur censendum? & illud scire debemus, tres ciuium ordines olim fuisse, senatorum, equitum, plebis: qui senatores erant, hi & clarissimi existimabant: cuius rei fidem faciunt non solum quædam supra à nobis relata argumenta, sed & Vlpiani auctoritas, qui cum tradidisset, foeminas nuptas mariti dignitate censeret, subiecit, nupta senatori, esse clarissimam, Plinius quoque libro vii. nat. hist. Vestilia, inquit, C. Herdicij, ac postea Pomponij atque Orfij, clarissimorum uirorum coniunx: cum senatores intelligat, sed omnino apertius Aelius Lampridius in Alexandri Seueri uita, præfectis prætorio suis senatoriam addidit dignitatem, ut uiri clarissimi & essent & dicerent: quod antea uel raro fuerat, uel omnino non fuerat, eod usque, ut si quis imperatorum successorem præfecto prætorio dare uellet, latitauit (uestis est senatoria) eisdem per libertum summitteret. Alexander autem idcirco senatores uoluit esse præfectos prætorio, ne quis non senator de Romano senatore iudicaret, hæc ille. Hos inter clarissimos aliquis erat gradus: siquidem Isidorus etymolog. libro ix. cap. iiii. primi ordines, inquit, senatorum dicuntur illustres, secundi spectabiles, tertij clarissimi, inferius quantum aliquod genus non est: quamuis autem senatoria quisque origine esset, usque ad legitimos annos eques Romanus erat, deinde accipiebat honorem senatoriæ dignitatis, Iustinianus quoque cum lege ueteri constitutum esset, ut clarissimi per procuratorem litigarent, de his clarissimis solum intelligendum sanxit, qui iidem & illustres essent: & horum descendentes ipsi quoque senatoriam dignitatem habebant: & ideo Vlpianus, senatores, inquit, accipiendum est eos qui à patribus & consularibus, usque ad omnes illustres uiros descendunt: nam si aliquis equester uel plebeij ordinis, beneficio principis in senatum allectus fuisset, ius senatorium ad hæredes non transferebat, nisi insignibus illis fuisset ornatus: hinc apud Cornelium Tacitum consularia, quaestoria, prætoriana, censoria insignia: hinc apud Vlpianum uir præfectorius, speciosus, seu quod idem est, spectabilis, media uox erat, quæ & illustres comprehendebat, itemque solum clarissimos Plinius epistolæ libro v. & spectatissimos appellasse uidetur: adhibui in consiliū duos, quos ciuitas nostra spectatissimos habuit, Cærelum & Frontinum, &c. quapropter Vlpianus, speciosas, inquit, personas accipere debemus clarissimas personas utriusque sexus, item eorum qui ornamentis senatorijs utuntur: quod perinde est ac si illustres dixisset: consularia enim, quaestoria, prætoriana insignia, senatorum ornamenta sunt, apud posteriores Cæsares uidentur illustres esse consules, præfecti prætorio, magister militum, præfectus urbis, quaestor Cæsaris, quod hi ipsi principi assidebant, maioresque magistratus erant: qua ratione & comites sacrarum largitionum, item rerum priuatarum, item sacri palatii eadem dignitate censebantur. Qui uero à senatu sortito deligebantur, ut proconsules, hi spectabiles erant: sicut & qui alio titulo ex senatu ad prouincias, uel militiam regendam à principe destinebantur, ut duces, ut comites consistoriani, ut comites sacri patrimonij, ut comes orientis, ut uicarius præfecti prætorio orientis aut Aphricæ, quique illi honore æquati sunt, ut magistri sacrorum libellorum, ut proximi memorij, ut archiatri, ut comites qui prouincias regunt, ut professores, qui uigilum stipendium promouerint: ceterum prætor quoque, item præfectus

l. ij. C. de dom.
l. j. C. de prep.
lib. l. xij.
l. j. C. de eq.
dig.

uigilum, & ipsi spectabiles erant: non enim sacri consistorij pars iure magistratus sui erant, sed & primicerij domesticorum eodem pertinent, neque non silentiarj. qui uero his officijs functi iam essent, simpliciter clarissimi dicebantur; quo fit ut quandoque consulari, id est clarissimatus dignitate lex appelleret: senatoria enim dignitas illis remanebat, nec tempore finiebatur. Et hæc quidem quod ad clarissimos attinet sufficiat. Equestris dignitas clarissimorum gradum consequitur, olim maxima in autoritate, quod ex equitibus centumuiralis ordo constabat, ad quos pleraque iudicia pertinebant. præfectus quoque augustalis Alexandriæ eques erat, spectabili dignitate insignis: illustribus enim negatum Aegyptum accedere, Tacitus lib. 11. Augustus, inquit, inter alia dominationis arcana uetitis nisi permissu ingredi senatoribus, aut equitibus Romanis illustribus seposuit Aegyptum, cæterum & procuratores Caesaris eiusdem ordinis erant, idem Tacitus lib. x 11, eodem anno audita uox principis est, parem uim rerum habendam à procuratoribus suis iudicatarum, ac si ipse statuisset. nam & Augustus apud equestres, qui Aegypto præsiderent, lege agi, decretaque eorum perinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani constituissent, mox alias in prouincias & pleraque in urbe concessa sunt, quæ olim à prætoribus noscebantur; Claudius omne ius tradidit, de quo totiens seditione, aut armis certatum, liberosque quos rei familiari præfecerat, sibi & legibus adequauit. Qui nec ex senatu, nec ex equestri ordine ad dignitates assumebantur, perfectissimi uidentur appellati; quod supradicta Iustiniani constitutio, Amianique Marcelini locus ostendunt, quibus ab equestribus, & à clarissimis distingui perfectissimos aparet. Constantinus in cod. Theod. senatores, inquit, apud grauitatis tuæ officium de suis moribus perdoceant: perfectissimi apud uicariam præfecturam, equites Romani & cæteri, apud præfectum uigilum, nauicularij apud præfectum annonæ.

Qui fuerint defensores ciuitatum, quid item duumui in municipijs, & interpretum nostrorum magna incuria. Cap. v.

Municipes.

l. iij. & iij. C.
de def. ciuit.

l. j. ff. si quis
iud.

l. j. de alb. scr.

Vo sunt in Iustiniani codice tituli, quorum alter de defensoribus ciuitatum inscribitur, alter de magistratibus municipalibus, qua de causa Azo uir ille celebris, & Odofredus, tum alij existimauerunt, defensores eos dici qui in ciuitatibus sunt: municipales uero magistratus, in uillis seu castris: municipium enim castrum significare, sed quæ amentia hæc: unde hæc sibi somnia isti confinxerunt: nemini enim ita alphabetario præceptorum ignotum esse arbitror, municipes primo dictos ciues Romanos, qui in urbibus suo iure, suis legibus utentes, muneris tantum honorarij cum Romanis erant participes: deinde obseruatum est, ut unusquisque suæ ciuitatis municeps diceretur, hinc Plinius in epist. & Comum & Mediolanum municipia appellat, ostendit idem Vlp. Paulusque, & Festus Pomp. qui tres municipum species refert, magistratus itaque municipales dicuntur ipsi ciuitatum decuriones: at defensores ciuitatum, non ex decurionibus, sed ex alijs deligebantur tres numero, qui hoc agerent: ne tenuiores, & infirmi à nobilibus laderentur: quod ex ipsis constitutionibus satis constat: ut admirer quo nam modo duo legum, ut ita dixerim, aduersus ea docere ausi sint, quæ expressim Iurisconsulti ipsi declarant. Ipse quippe Vlpianus ciues ipsos municipes esse dixit in ciuitate, & eorum magistratus à defensoribus differre, ipsæ constitutiones declarant, cæterum in eo contigit dubitari, duumuiorum magistratus quisnam esset, & in urbe Roma criminalia tractasse T. Liuius libro primo autor est, & de eis etiam multa legere memini apud eum qui titulo Fenestellæ de Rom. magistratibus circumfertur: sed operæ precium est inquirere, qualesnam fuerint in alijs urbibus, Iurisconsultus Vlpianus de his intelligens, omnibus, inquit, magistratibus, non tamen duumuiris, permissum est, iurisdictionem suam poenali iudicio defendere, Angelus, maximos fuisse magistratus istos existimat: alij aliter intelligunt. cõmuni sententia uideat approbari, eosdem esse duumuiros & magistratus municipales, dixerit aliquis: quid hoc refert ad ius ciuile? cui nos, ut inde cognoscamus, an ius mulctam indicendi spectet ad magistratum municipalem. Igitur ipse arbitror, duumuiros ex ipsis decurionibus duos fuisse: quod ostendit Pau. in ut. de albo scribendo. In albo, inquit, lex,

A quislex, præponi debet, qui maximo honore in municipio functus est, ut qui duumuiratum gessit. Item alibi: is qui non sit decurio, duumuiratu uel alijs honoribus fungi non potest. Item rursus alio loco: In duumuiros, & in rempublicam etiam post annum actio datur, ex contractu magistratuum municipalium. Iterum in tractatu de damno infecto: Duas res magistratibus municipalibus prætor iniunxit, actionem & possessionem: cætera iurisdictioni suæ reseruauit, si forte duratur non cauere, ut possideri liceret, non duumuiros, sed prætores permissuros, duumuirum fascibus uti Impp. constitutionibus cautum est, sub titulo de decurionibus, quod arguit fuisse decurionem, eosdem carceribus municipiorum præfuisse, Iurisconsulti tradunt: sed & eos locare publica solitos Vlp. scribit, meminit horum Cæsar in commentario belli ciuili primo. Duumuiris municipiorum omnium imperat, ut naues conquirant. mentio est & apud Cæcil. libro epist. 1111. Gymnicus agon apud Vienenses celebrabatur, hunc Trebonius Rufinus in duumuiratu tollendum curauit. Spartianus in Hadriano: per Latina, inquit, oppida dictator & ædilis, & duumuir fuit, apud eos emancipari neminem iure ciuili posse, constitutiones indicant. Igitur duumuiros, in ordine decurionum duos fuisse ex suprascriptis constat, qui carcerum curam habebant, qui publica locabant, qui reipublicæ negocia gerebant, qui fascibus utebantur: cæterum qui ius mulctandi non habebant, sicuti nec defensores ciuitatum, quique autoritatem emancipationibus interponere non poterant. Vnde constat male argumentari Doctores nostros, qui magistratui municipali existimant non licere mulctam indicare, & consequenter, neque delegato: item coram eis non posse emancipari, quasi aliquid non permittat toti ordini: quod tamen duobus eorum abnegetur: ut idcirco non dubitè, quin ordo decurionum, & quilibet cui mandata sit iurisdictione, suam iurisdictionem poenali iudicio tueri possit, quam quæstionem aliquando latiore tractatu commentarijs nostris explicuimus.

l. honores. ff. de decur.

l. in honorijs. de ac. & oblig.

l. iij. §. duas.

l. duumuirum.

C. de decur. lib.

xij.

l. si quis uxori.

§. si fugit. ff. de furis.

l. j. C. de eman-

ci. lib.

l. defensores. j.

C. de def. ciuita.

arg. l. ij. C. de

spor. in l. impe-

rium. ff. de iur.

om. iud.

B Quid sit uicesima, uetigalque illud, declarata duæ constitutiones Iustiniani. Cap. vi.

Iustiniani constitutione quadam traditur, edictum quoddam fuisse à duobus Hadriano inductum, sub occasione uicesimæ partis hæreditatis: uideamus quid nam id sit. & sciendum est, cum propter multitudinem exercituum, quos Augustus Cæsar alebat, propterque maxima impendia, quibus fisco grauabatur, maximis egeret pecunijs, instituit legibus latis quædam uetigalia: & ut se excusaret, professus est, diui Iulij commentarijs se edoctum, ut ea institueret. Igitur legem Papiam tulit, quæ multa capita continebat. Primum est, ut si quis extraneus hæres institutus fuisset, is priusquam hæreditatem adiret, uicesimam partem fisco impendere teneretur, qua lege filij & proximiores hæredes non tenebantur, huius rei autor est Dion. Aliud caput erat, ut si hæres institutus uiuente testatore, uel ante aditam hæreditatem decessisset, fisco bona addicerentur: & hoc ab Iustiniano sublatum, titulo de caducis tollendis, nemo ignorat. Tertium caput fuit, ut quod uir uxori, uel uxor uiro legasset, decima parte fisco attribueretur, si filios non haberent: & huic capiti Constantini constitutione derogatum supra ostendimus. Primum caput Nerua emendauit: sed non omnino ut dignum erat. Traianus eo solum teneri statuit alia familia genitos hæredes: quod decretum Cæcilius in panegyrico plurimis uerbis collaudat. Cæterum Gratianus Imp. in totum uicesimam ipsam sustulit: quod in gratiarum actione Ausonius affirmat. Hinc est quod Iustinianus ait uicesimam hæreditatis de republica recessisse, scribit Pompon. de origine iuris, primum A. Offilium de legibus uicesimæ scripsisse. addit Capitolinus, M. Antoninum philosophum, de uicesima hæreditatum leges tulisse. additum fuit illi legi aliud caput à Tiberio Cæs. quod Claudius antiquauit, ut est apud Tranq. ex his autem non dubito, quin Accursij error intelligatur: qui caduca bona in bellis ciuilibus idcirco attributa fisco tradit, quia homines occidebantur: cum tamen supra ex Dione propter impendia bellorum latam legem illam ostenderim.

l. fina. C. de ed. diui Hadr. tol.

l. j. C. de cad. tol.

Reuocata sub incudem interpretatio l. cretionū. C. de iur. delib.

Cap. VII.

l. cretionum. C.
de iur. delib.

Retionū scrupulosam solennitatē hac lege (inquit Theo. & Valen. Cas.) amputandam decernimus. dubitauī quandoq; quid dictio tam insolens significaret: tandēq; illud placuit, ut intelligamus derogari solennitatibus, quā in hāreditatū aditione seruabantur. creui, inquit Festus, significat hāreditatē adij: a uerbo crescere, & cernere. Cicero ad Atticum lib. epist. XI.

Cretio

Cretio

l. f. C. de cad.
tol.

Literas tuas accepi pridie Nonas Feb. eoq; ipso die ex testamento creui hāreditate, sed & idem rursus: Galeonis hereditati creui. duco enim cretionem fuisse simplicem, quoniam ad me missa est. Idem ad Dolabellam: a te peto, ut me hanc, quasi falsam hāreditatem alienā glorię sinas cernere. Igitur arbitror, non aliud esse cretionem, quā aditionem: cum ergo obseruarent in adeunda hāreditate solennitates quādam, eas imp. hac constitutione substulerunt. ceterum quā nam solennitas hac esset, haud facile dictu est: nisi ex lege Papia introducta fuerit, cuius suprà meminimus: mortuo enim testatore statim hāreditas adiri non poterat: quare dies non nisi ab apertura tabularū ce-
debat, quod per Iustinianum emendatū fuit, sed & hac in re Isidorus pro malo autore ipse nō duxerim, hic etymolog. lib. v. cap. XXIIII. totā hanc rem sic explicat: Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus hāres aut adit hāreditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum illi est tempus ultra capiendā hāreditatis. appellata est a decernendo, id est constituendo, quod hāres debeat decernere: ut puta cum sic scribitur, ille hāres mihi esto, additurq; intra dies tot. adeundarum autem hāreditatū statutus erat certus dies, & ultra cretio non erat, & c. Igitur secundum supradicta accipi debet & Plin. Cæcil. epistola ad Traianum: Iulius Largus rogauit me testamentum, ut hāreditatem adirem cerneremq;. In codice Theodosiano uidet cretio solennitas esse, quē in hāreditatibus intestatorū locū sibi habebat, ne legi Papia fraus fieri posset.

Novo intellectu declarata l. generaliter. §. fi. ff. de decurionibus: disputatumq; quid sit Iudaica superstitio. Cap. VIII.

l. generaliter.
§. fi. ff. de decu.

Os qui Iudaicā superstitionē sequuntur, diui Seuerus & Antoninus honores adipisci permiserunt: sed & necessitatē his imposuerunt, quā superstitionem eorum non laderent. Verba hac Vlpiani sunt, titulo de decurionibus: quā quantū Accursius, Bart. & ceteros torserint, illud argumentum est, quod cum alibi legissent, Iudeos omnibus honoribus arceri, hoc autem responso uideatur cōcedi: in eam sententiā deueniunt, ut responsum istud sit correctum, quo nihil putidius ferē potuit dici: quapropter ut nos ueritatem ipsam omnibus notam faciamus, illud scire conuenit, Vlpianum ipsum a Christiana religione fuisse discordem, ethnicorumq; deos coluisse, floruit enim Alexandri imp. temporibus. Aelius Lampridius, Alexander, inquit, Paulum & Vlpianum magno in honore habuit: quos praefectos ab Heliogabalo alij dicunt factos, alij ab ipso: nam & consiliarius Alexandri & magister scrinij fuisse perhibetur Vlpianus: qui tamen ambo affeiores Papiniani fuerunt. Idem etiam autor est, neminē solum admittē Alexandrum cōsueuisse, praeter praefectum suū, & Vlpianum, & affeiores suos: quos propter summā iustitiam singulariter diligebat. Igitur tempore quo Vlpianus uiuebat, nondum recepta erat CHRISTI fides. Primus enim imperator Christianus fuit Philippus, longē Alexandro posterior, cum itaq; a CHRISTI traditionibus alienus esset Vlpianus, non mirū est si nostram fidem superstitionē Iudaicā appellauit, quoniam enim primū in Iudaea Christiani fuerant, nomine hoc fuerunt dicti, hinc est quod Septimius Florens in apologetico cap. XXII. ostendit Christianos a Iudaeis differre: & id non aliam ob causam, quā quia Gentiles omnino qualis esset nostra religio ignorabāt. Tacitus quoq; hist. lib. primo & uigesimo, ubi Iudaeorum superstitiones descripsit: transgressi, inquit, in mores eorum idem usurpant: nec quicq; prius imbuunt, quā contemnere deos, exuere patriā, parentes, liberos, fratres uilia habere. quē uerba in Christianos ab eo cōtorta sunt. Idem expressius de eis lib. XV. ergo, inquit, abolendo rumori Nero subdidit reos, & exquisitissimis poenis affecit, quos per flagitia inuisos uulgus Christianos

Vlpianus no Christianus.

primus impator Christianus

Iudaica superstitio

A Christianos appellat. autor eius nominis CHRISTVS, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat: repressaq; in praesens exitiabilis superstitio rursus erumpebat: non modō per Iudaeam, originem eius malī, sed per urbem etiam. Idem etiam sub finem libri secundi: actum, inquit, est de sacris Aegyptijs, & de Iudaicis pellendis: factumq; patrum consultum, ut quatuor millia libertini generis ea superstitione infecta, quis idonea aetas, in insulam Sardiniam ueherentur, coercendis illic latrocinijs: & si ob grauitatem cœli interissent, uile damnum: ceteri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent. & hac quidem impiissimus autor Cornelius Tacitus scribit: quibus non absimilia Plinius Cæcilius eruat libro, qui inscribitur epistolarum ad Traianum: de Christianis enim loquens, eorum appellat superstitionem, prauam immodicāq;. Item rursus: neque ciuitates, inquit, tantum, sed uicos etiam atque agros superstitionis istius contagio peruagata est. sed & Suetonius, nescio an magis Plinio impurus: is, a Nerone, inquit, affecti supplicio sunt Christiani, genus hominū superstitionis nouae ac maleficae. Spartianus quoque in Caracalla: septennis puer cum collusorem suum, puerum ob Iudaicā religionem grauius uerberatum audiisset, neque parentes eius, neque autores uerberum diu respexit. Quintilianus etiam libro tertio: est, inquit, conditoribus urbium infame contraxisse aliquam perniciosam ceteris gentem: qualis est primus Iudaica superstitiois autor, & Gracorum leges inuisae. ex his igitur haud difficulter cognoscere possumus, Vlpianum non de Iudaeis, sed de Christianis intellexisse: quod etiam clarius ostenditur ex rescripto, cuius auctoritatem citat. nam cum diui Principes Marcus, & Verus, Marcomanis inferrent bellum, eamq; ad inopiam peruenisset exercitus, ut a qua penuria periclitarentur omnes: Christiani milites precibus largissimos imbres a deo impetrauerunt. cumq; in certamen prodissent, fulmina faciem hostium perstrangebant: impetusq; grandinis eorum animos ita exterruit, ut maximam Romanis uitātoriam de se Marcomani praeberint. unam legionem Christiani nominis id impetrasse Dion autor est, quā deinde *λεγεωνοβολα* dicta sit, id est, fulminatrix. Suidas rem omnem in Iulianum quendam mystem coniecisse uidetur. Igitur imperatores tanti beneficii non immemores, per rescriptum, Christianorum dogma confirmarunt, Christianosq; accusari uetuerunt, eiusdemq; conditionis cum ceteris esse in honoribus adipiscendis constituerunt. meminit huius rescripti Septimius Florens in apolog. cap. v. Si, inquit, literae M. Aurelij grauiissimi imp. requirant, quibus illam Germanicam sitim Christianorum militum precationibus impetrato imbri discussam contestatur: sicut palam ab huiusmodi hominibus poenam dimouit, ita alio modo palam disperdit, adiecta accusatoribus damnatione, & quidem tetriore. Igitur in Vlpiani responso legendum est, non diui Seuerus & Antoninus, sed diui Verus & Antoninus. nam Aelius Verus unā cum hoc Antonino imperauit, ut est apud Capitolinum, simili menda corruptos esse textus alijs in locis, ante nos alij admonuerunt.

Impiissimus autor Cornelius Tacitus

Aduocatorum honorariū quam pecuniā nostrae summā non possit excedere: quid item nostrae monetae comprehendat aureus, de quo in digestis. Cap. IX.

Vm de aduocatorū mercede, quod honorariū appellare Iurisconsulti solent, tractatur, solet adduci Vlpiani responsum: quo traditur, permissum aduocatis esse pro singulis causis usq; ad centū aureos accipere. Quae uerba solent nostri temporis Iurisconsulti interpretari, ut centū ducatos, qui nostro tempore cuduntur, significant. quam sententiā quidam recentiores idem esse quod aureum. ostendit id Tranq. in Othone: qui Othonem tradit excubanti cohorti diuidere solitum, quoties coena principē acciperet, uiriū unum aureū, quod describens Tacitus libro XVII. centenos sesterios dedisse Othonem attestatur, nec obstat quod Iustinianus in institutionibus de libertorum successione scribit, pro mille sesterijs unum aureum cōputari: quia uel accipiendum est ex mille sesterijs aureum pro reditu computari: sic enim lucriferi continget ex dextantibus usuris, & satis id con-

in fin. l. i. §. licita, ff. de uar. et extra. cog.

§. postea uero. insti. de succes. lib.

stat apud Columellam: uel, quod magis placet, sensus legis is est, ut cum tempore quo lata est lex Papia, ditiores essent liberi, quam sub Iustiniano, ut ipsemet demonstrat: quod lex Papia disponebat in eo, qui mille festerios possidebat, ipse disposuit in eo, qui suo tempore possidebat, unum aureum, nec enim diuitie Romanorum sub Iustino comparanda fuerunt aetati illi aureae, quae Augusti tempore erat. Igitur dum Iuricon sultus dicit mercedem licitam esse centum aureorum, intelligenda sunt festeria decem: seu, quod idem est, festerij decem mille: congruitque quantitas haec illi, quae per Claudium Caesarem taxata est. Cornelius Tacitus libro histo. x. i. nihil, inquit, publicae mercis tam uenale ea tempestate fuit, quam aduocatorum perfidia, adeo ut Samius insignis eques Ro. quadringentis nummorum millibus Suillio datus, & cognita praeruaricatione, ferro in domo eius incubuerit. Igitur consurgunt patres, legemque Titiam flagitant, qua cauebatur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam, donum uel accipiat, deinde obstrepentibus ijs, quibus ea contumelia parabatur, discors Suillio praemia eloquentiae cogitauissent pulcherrima, alioquin & bonarum artium principem sordidis ministerijs foedari, ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quae stuum spectetur: ut quomodo uis morborum precia medentibus, sic fori tabes pecuniam aduocatis ferat. & paulo infra, haec ita haud frustra dicta princeps ratus, capiendis pecunijs posuit modum, usque ad dena festeria, quae egressi repetundarum teneantur, meminit huius senatusconsulti etiam Plin. Caecil. ad Valerianum libro v. ubi affirmat se latari, quod in causis agendis, non modo pactione, dono, munere, uerum etiam xenijs semper abstineret, ceterum uidendum nunc est, quam quantitatem pecuniae nostrae centum hi aurei, seu dena festeria faciant, & sciendum est, festerium, duas libras argenti & semissem ualuisse: quae summa nostra moneta libris centum plus minus ualeat: ut inde consequens sit, festerium aeris, seu maioris nummum, duobus tantum assibus nostris ualuisse: cum horum millia festerium argenti neutri generis constituant. Sunt itaque decem festeria, mille librae. Qua ratione aureus apud Vlpianum x. librarum nostrarum summam aestimatione reddet, non, ut nostri Doctores arbitrantur, quatuor libras, & ita ad aestimationem nostram redigenda est etiam poena legis Iul. repetundarum, quam Venuleius refert. Is tradit, non licuisse magistratibus pecuniam accipere, nisi usque ad centum aureos in anno. quapropter cum Hermogenes scribat, non esse pauperem, qui quinquaginta aureos habet: intelligamus eum non esse pauperem, qui nostrae monetae libras habeat quingentas. & hoc quidem modo aurei aestimatio ineunda est, cum eius mentio reperitur in digestis, nam tempore Iustiniani suus ille solidus, cuius mille locis mentionem facit, subsequens plus erat ad ueterem aureum, nec in eius aestimatione a recentioribus recedo.

l. eadem. ff. ad l. Iul. rep. l. nonnulli. ff. de accu. l. eos. C. de modo mul. Soci. conf. xlv.

Adducta quaedam de uectigalibus, & nouo sensu illustratus uersiculus, si de uectigalibus, in l. si finita, de dam. infec. Cap. x.

l. finita. S. si de uecti. ff. de dam. infec.

l. cum sponsus. ff. de publi.

Vlpianus lib. XLIII. ad edictum, cuius responsum sub titulum, de damno infecto, Tribonianus redegit, ita fere ad uerbum: Si de uectigalibus non caueas, mittendum in possessionem dicemus, nec iubendum possidere: nec enim dominium capere quis possidendo potest: sed in uectigali praedio si municipes non cauerint, dicendum est dominium per longum tempus acquiri, uerum uisum id Accursio est, alteri responso repugnare, quo Paulus, in uectigalibus, inquit, & in alijs praedijs, quae usucapi non possunt, publiciana coepetit, &c. & Accursius specia liter hoc in causa damni infecti obseruari tradidit, ut possit praescribi: alijque aliter torquent. nobis uidef locus satis clarus, & id praesertim si Higini de limitibus agrorum uerba audiamus. Is, uectigales, inquit, agri sunt obligati quidam reipub. p. R. quidam coloniarum, aut municipiorum, aut ciuitatum aliquarum: qui & ipsi plerumque ad Populum Ro. pertinentes, ex hoste capti, partimque ac diuisi sunt per centurias, ut assignarentur militibus, quorum uirtute capti erant: amplius destinato modo quam uerus militum exigebat numerus: qui superfuerant agri, uectigalibus subiecti sunt: alij per annos, alij uero

mancipibus

A mancipibus ementibus, id est conducentibus in annos centenos, alij quinos. plures uero finito illo tempore iterum ueneunt, locanturque ita, ut uectigalibus est consuetudo. municipales autem ipsi per centurias locant, aut uenundant proximis quibusque possessoribus, puto itaque in Vlpiani responso non municipales legendum, sed municipales: ut hi intelligantur, qui ius uectigalis per centum annos emerunt, aut ergo aliquis non emit ius perpetuum a republica, & nihil unquam praescribit: aut emit, & si non caueat, praescribitur ob dominium illius iuris empti: ita tamen, ut id nihil reipublicae damno sit. Posset etiam intelligi, si municipales ubi iam fundus reuersus est ad eos, non caueat praescribi, nisi alia lege urgeremur, qua sancitum est, nec res populi Rom. nec ciuitatum posse usucapi.

l. usucapionem. ff. de usucap.

L. quidam ignauiae, C. de decur. libro x. qua fraternitates istae religiosorum iniquissimo iure reprobantur, declarata ex historijs. Cap. xi.

Xtat x. Cod. Iust. libro quaedam constitutio, quae Valenti imp. adscribitur. Ea sancitum est, quicumque monachio congregantur, tanquam ignauiae sectatores, & qui munera ciuitatum subterfugiant, debere de heremis extrahi: eorumque bona eis applicari, qui horum loco munera ipsi subirent, hanc legem cum a religione homines auocare uideatur, Doctores intellexerunt in pseudomonachis tantum sibi locum uendicare: & his qui non dei zelo ducti, sed solum ut munera subterfugiant, in heremum secedunt, quam interpretationem, ut istis diebus recipiendam puto, ne quid uideatur in iure tam impium, ita ipsius legislatoris longe aliam mentem fuisse attestari libet, siquidem is Valens tam atroci odio monachos prosequutus fertur, ut per Lucium nequitiae suae satellitem tria eorum millia ex Aegypti heremis abstraxerit: Macharium eorum pontificem & magistrum in insulam exulare coegerit, Eusebium Caesariensis histo. lib. xi. Valens, inquit, uastat heremum, bella quiescentibus indicit: tria millia simul, aut eo amplius uiros, secreta, & solitaria habitatione dispersos, oppugnare pariter aggreditur. Idem attestatur etiam Socrates Episcopus tripart. histo. lib. viii. cap. vii. sed & Theodoricus in vii. cap. xxxix. Heremi incolas Antonij sequaces Lucius expulit: eorumque sanctissimos praefules duos Macharios, Isidorumque, & ceteros speluncis suis eiciens, in quandam insulam, quam impij habitabant destinauit, quinetiam Eutropius: Valens, inquit, impietatem, quam dudum meditatus fuerat, operibus implens, lege data ut monachi militarent: nolentes per tribunos & milites fustibus iussit interfici: quorum innumera multitudo per uastas tunc Aegypti solitudines diffusa constat: praecipueque apud Nitriam martyrii consequuta est palmam. Paulus quoque Horosius: Valens, inquit, effrenata liber audacia legem dedit, ut monachi, id est Christiani, qui ad unum si dei opus, dimissa secularium rerum multimoda actione, se redegerant, ad militiam coerentur: uastas illas tunc Aegypti solitudines, harenasque diffusas, quas propter sitim & sterilitatem, periculosissimamque serpentum abundantiam conuersatio humana non nosset, magna habitantium monachorum multitudo compleuerat. huc tribuni & milites missi, qui sanctos ac ueros milites dei alio nomine persecutionis adstraherent, interfecerunt agmina multa sanctorum, &c. Sed & Hieronymus in chronica Eusebii: Valens, inquit, data lege ut monachi militarent, nolentes fustibus iussit interfici, quapropter Suidas ὁ ἄλως, inquit, εἰς ἐξορίαν ἐπέμπετο πρὸς τὸν ὁδὸν καὶ διακόνους καὶ μοναχούς, in exilium misit Valens monachos, haec igitur execrabilis est illa constitutio, cuius supra scripti autores meminerunt: idcirco fortasse a Triboniano non reiecta: quoniam aliam interpretationem recipere poterat, praeter eam quam Valens ipse probabat: tamen & id Triboniani impietati potest imputari: quandoquidem Suidas scribit eum fuisse ἄθεον, καὶ ἀλλότριον ἢ πάντα τὰ τῶν χριστιανῶν πιστεύων, omnium deorum contemptorem, & praefertim a fide CHRISTI abhorrentem, cui tamen auctori uix est ut ego assentiendum putem, cum apud grauissimae existimationis historicos aliter de Triboniano traditum sit.

l. quidam. C. de decur. li. x.

In inscriptione epistolarum Iustiniani, an legendum sit antecessores, an uero assessores res, disputatum: & ibi quaedam de Pandectis Florentinis. Cap. XII.

N digestorum principio extat Iustiniani epistola, quæ mittitur Theodoro, Theophilo, Dorotheo, Isidoro, Anatolio, Triboniano, alijsq; Iurisconsultis, quos titulo antecessorum uisus est honorasse, quamobrem quandoq; dubitauit, ne non antecessores, sed assessores potius legendum esset, cuius emendationis argumentum ex Procopio deprenderam, qui Parthici belli lib. 1. Tribonianus, inquit, Pamphilus imperatoris paredrus, quem magistratum Romani quæstorem, Latini Iurisconsultum uocant, & alibi: Basilidem fecit quæstorem, mansuetudine ac æquitate inter patritios clarus. & alibi: Proculus tunc imperatoris paredrus erat, magistratus quæstoris gerens, uir iustus, &c. quibus in locis interpretis si dem desidero, qui pro quæstore ubiq; coestorem transulit, nescius Romanarum dignitatum uocabula Græco idiomate non recte pronunciari, quod apud Suidam centies deprendisse memini, ceterum paredrū Græcè, assessorem Latine dici, nemo est qui uel ex lexico discere non possit. Scribit Iulius Pollux, Athenis *ἀρχὴς* fuisse, solitosq; principem regem, & imperatorem (ita enim interpretor *πολεμάρχον*) binos assessores eligere, quos secum haberent: necesse autem erat quingentorum iudicio hos prius approbari. Igitur his argumentis non dubitabam, quin eo in loco assessores legendum foret. equidem nunc admodum dubius sum, cum antiquorum codicum scriptura emendationi huic dissideat: semper enim antecessores legit, sed & in Pandectis Florentinorum ante titulum, qui est de legatis primo, epistolam Græcam Iustiniani ipsius legi, qua ita scriptum annotauit, *μετὰ παρίκτιον τὸν Πλευκλῆδης μνήμης κυριώτερον καὶ ἀπληρότερον*, post patritium inclytæ recordationis quæstorium & antecessorem, quam epistolam Latine scriptam uulgo habemus in titulo de ueteri iure enucleando. Illud tamen animaduerti, dictionē Græcam à censore uideri deductam, ut ea ratione procensor dicatur, qua *κύριος* pro consul, sed tamen magis arbitror Græcum scriptorē nesciuisse Latinas uoces adamussim describere, nec tanta omnino illis libris adhibenda est fides, ut eorum autoritate potiores non sint rationes: quandoquidem & in eis aliquos errores scriptoris manu commissos agnouimus: ut minimè *ἀρχὴς* illud cum Politiāno existimem, sed potius multis post Iustinianum seculis descriptum: ut ineptē faciant, uel qui tantis cum (ut ita dixerim) ceremonijs illud ostendunt, uel qui etiam seria omittunt, ut uideant. Sane in antecessum dare Annæo Senecæ, epist. c. xix. uidetur esse in nominibus creatorum, quod in ultimis uoluntatibus prælegatum, ut suspicari libeat, antecessoris uocabulum ea tempestate in usu fuisse: hocq; nomine appellatos qui iura profiterentur.

Explicata Iurisconsulti, Grammaticorumq; sententia, quid donum à munere differat. Cap. XIII.

Donum inter & munus hoc interesse Vlpianus & Labeo existimauerunt, quod inter genus & speciem, nam genus esse donū Labeo ait, à donando dictum, munus speciem: id enim est donum cum causa, ut puta natalitiū, nuptiarū. Martianus autē munus esse tradidit quod necessariò subimus: dona uero quæ nullius necessitatis, seu officij causa præstantur, subditq; in hoc uentum esse, ut non quodcunq; munus idem donum accipiatur: sed quod donū fuerit, recte munus dicatur, quæ uerba Vlpiani responso aduersari uidentur. si enim donum est genus, cur munus non recte donum dicatur: annotauit id Laurentius Valerius, & utrumque Iurisconsultum damnat: nullum enim donum esse sine causa, certe & in hac re aliter Grammatici opinati sunt, munus scilicet hominibus mitti: at dona dijs dari, quod Seruius & Donatus existimauit, quorum sententia ex Plin. Cæcil. uerbis confirmatur, qui libro epistolarum quinto ad Valerianum scribit, se in orandis causis non modò pactione abstinuissē, sed & dono, munere, xenijs, sed & Agrætijs donū dantis esse, munus accipientis scripsit: quo nihil est ineptius, & certè agrestis hic nimis est literator. Cornel. Fronto: munus, inquit, est quod amicus, uel cliēs, uel libertus officij causa mittunt, uel munus gladiatorium: donum, quod dijs datur, inde ubi dona ponunt, donarium

A donarium appellatur, possunt & illa nihilominus dona dici, quæ donant pauperibus diuites & potentes. Illud quoq; donum putandum est, quod donatur militibus in castris, ut uallaris corona. Igitur Vlpianus donum latiore significationem habere tradit quàm munus, negat id Martianus: sed eius sententia non aduersari Vlpiano: quoniam ipse accipit munus latissimo significato, cum trahitur etiam ad onera, ueluti munera ciuitatum, munus gladiatorium, &c. Vlpianus uero munus cum ad largitionē refert, non æquè latam notationem habere putat. Ceterum quod subiungit Martianus, in eo uentum esse, ut quod munus fuerit, id donum recte dicatur: ad consuetudinem loquendi respexit, non ad proprietatē: & hoc modo Vallæ impetus coercetur, tametsi etiam alij aliter dissoluerint, tanquam donum, & generis & speciei nomen sit: quod non probo. Illud sciendum, in responso Vlpiani, genus & speciem *καταχρηστικῶς* accipi: sicuti & in institutionibus cū dicitur, populus differt à plebe, sicut species à genere: non aliud enim significatur, quàm latiore sensu accipi populum, quàm soleat plebs.

Cur donatio inter uirum & uxorem prohibita sit, Plutarchum nouam rationem assignasse: sed & quaedam de libertis uindicta manumissis, nouusq; intellectus constitutioni datus. Cap. XIII.

Antonini principis oratio, cur donatio inter uirum & uxorem iure ciuili prohibita sit, in hac uerba ostendit: Maiores nostri inter uirum & uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis æstimantes, famam etiam coniunctorum consulentes, ne concordia precio conciliari uideretur, ne uel melior in paupertatem incideret, & deterior ditior fieret. ceterum his rationibus aliam addit grauissimam auctor Plutarchus, qui Traiani Cæs. præceptor, uir plurimæ lectionis, in opere cui titulum fecit, *γαμικὰ πῶς ἀγαθὰ*, sic propemodū scripsit: *καὶ γὰρ ὁ ῥωμαῖος νομοθέτης ἐκώλυσε διῶρα δίδναι καὶ λαμβάνειν παρ' ἀλλήλων οὐδ' ἐγγεγραμμένους, ἀλλ' ἵνα μηδενὸς μεταλαβάνωσιν, ἀλλὰ ἵνα πάντα κοινὰ νομίζωσιν*. quibus uerbis demonstratur, idcirco prohiberi donationē, quod absurdum legislator existimauerit, uideri aliquid inter uirum & uxorem, quod commune non esset: præsertim cum sint, ut in sacris literis dicitur, duo in carne una. cum igitur in sponsis hæc ratio locus donare possit. Libet & hic referre, quantum à constitutionibus uideatur recessisse Cornelius Tacitus: is libro hist. xiii. manumittendū duas species institutas scripsit: ut relinquere poenitentia, aut nouo beneficio locus, quos uindicta patronus non liberauerit, uelut uinculo seruitutis attingeri, quæ uerba indicant tametsi propter ingratitudinem liberi in seruitutē reuocentur, eos tamen nunq̃ reuocari, qui manumissi uindicta forent, quæ sententia admodum mihi placeret, tum quod ita Tiberium Cæs. constituisse scribit: tum etiam quod multis Iurisconsultorum locis quadrare uideo: nisi me Constantini imp. constitutio non parum moueret: is ad maximum præf. præf. Si is, inquit, qui nostro consilio uindicta liberatus est, post coërcionem poenitentia dignum se præstitit, ut ei ciuitas Romana reddatur: non prius fruatur beneficio libertatis, quàm si hoc patronus eius oblati precibus impetrauerit. quæ uerba indicant, & eum qui uindicta manumissus erat, ex ingratitudine in seruitutem reuocari: nisi rescriptū istud alio modo malimus interpretari: ut uidelicet significet, non libertatem quidem amittere, sed solum ciuitatis Romanæ iura, quod ex eo probatur, quod requirit lex ut patronus hoc petat: nam si in seruitutem reuocatus foret, non patronus, sed dominus diceretur. quod autem dicitur, non prius fruatur beneficio libertatis: intellige beneficium iustum, quatenus iura Romanæ ciuitatis comprehendit.

Explicata lex, siue, si mensor falsum modum dixerit: & ex Agennio Urbico quaedam de mensuris. Cap. xv.

Simensor falsum modum dixerit, eum ex edicto prætoris teneri constat, addit Paulus idem esse, siue de itineris latitudine sefellerit, siue de seruitute immittere, proijciendiq; queratur. contorsit hic se Accursius: quid enim com-
mune habet mensoris officium cum seruitute immittere & proijciendū illa

S. plebs. insti.
de iust. & iur.

l. ij. de don. in
ter uirum & u-
xorem. in fi.

l. si manumissa
sus. C. de lib. &
eorum lib.

l. siue ff. si men.
fal. mod. dix.

Pandectæ florentina.

l. tanta. C. de ue
te. iure enucle.

Donum
Munus

l. inter donum.
ff. de uerb. sig.
l. munus. secun-
da. de uerb. sig.

l. in sacris. cir-
ca med. C. de
prox. sac. scrini
orum. lib. xij.

enim mensuram non accipiunt : quare intellexit, cum agitur de latitudine loci, in quē c
mitatur projiciatur : ue : quam expositionem ipse non probo : cum tunc non de seruiz
tute ipsa quærat, ut Iurifconsultus dixit, sed de loco in quo seruitus cōstituatur. quæ
propter sciendum est, mensorum officiū apud antiquos non solum in eo uersari solū
tum, ut agros metirentur, sed ut etiā pronunciarent : & non de mensuris tantum, sed
etiam de seruitutibus. ostendit id Agennius Urbicus in libro de cōstitutionibus agro
rum : quī cum de seruitutibus iūneris, aquæ, pluuiæ, & similibus differuisset, subiun
git, difficillimum esse mensori in eis plerunque iudicare. Sed & in iudicando, inquit,
mensor uirum bonum & iustum agere debet : neq; ulla ambitione, aut sordibus moue
ri : seruare opinionem, & arti & moribus, omnisq; illa artificii ueritas custodienda est,
exclusis illis similitudinibus, quæ falsæ pro ueris subijciuntur. quidam enim per imperi
tiam, quidam per impudentiam peccant : totum autem hoc iudicandi officium, & ho
minem, & artificem exigit egregium. erat æquissimum & in aduocatione eandem fi
dem exhiberi in controuersijs a mensoribus : sed hoc possessores æquo animo ferre nō
possunt. nam cum his ueritas exposita est, aduersus synceritatem artis eos facere co
gunt, multa enim sunt in professione, quæ generaliter pro ueris asserantur, multa quæ
specialiter : quædam quæ argumentis etiam mentiri artifices cogunt. & hæc quidem il
le de mensoribus refert : quæ idcirco libentius in medium attuli, quoniam is autor ne
quaquam uulgatus est : unā tamen cum Iunio Nipso, M. Varone de arithmetica, &
Balbo de colonijs Latinis, breui in publicum prodibit : si modò per ocium mihi licue
rit eos emendare : liber enim ipse tam abrosis characteribus est, ut uix legi possit.

Cur digefforū libros hac nota, ff. citemus: itē quid ſit paragraphus, Cap. xvi.

 V id in causa sit, quòd cum digestorum aliquem locum volumus allegare, librum ipsum per duplex ff. signamus, quandoq; ut sententiã meam proferrem requisitus, non dissimilia his respondi. Cum responsa hæc iuris prudentium tanquam in centonem quandam Tribonianus rede gisset, operi & Digestorum & Pandectarum nomen imposuit: & quoniã Græci ipsi confarctores fuerint, verisimile est eos solitos sub Græco nomine pandectarum, librũ ipsum adducere. Cum itaq; primam tantum notam ¶ cum accentu circumflexo describerent, nostri Latini eos imitabantur: sed scriptores librarij, qui literas ignorabant, existimauerunt esse binas ff. in quam figuram facile fuit adiecisse unco Græcam notã deprauare: & hinc mala hæc scribendi consuetudo inoleuit. Nunc uideamus quomodo apud ueteres paragraphus accipiatur. & sciendum est non tritam, promulgatamq; hanc esse uocem: sed à doctissimis quoq; Græcorum scribi solitam, siquidem Hephæstion autor est in Aristophanis comœdia, asteriscum inscribi, ubi genus cœminis uarietur, eius nota est stellæ imaguncula: at coronidem apponi, uel cum locorum cômunitatio fit, uel histriõnes relicto choro abscedant, uel econuerso recedat chorus subsistentibus histriõnibus: eius nota est linea ab inferiori parte flexa J. Paragraphũ uerò etiam lineam protensam hoc modo dici —, quæ ἡ πρώτη ἀμφοῖα, iambicis & chorificis inter stropham & antistrophum apponitur: huic dipla addi solet, redditurq; trigoni obliqui citra basim species <. Eustathius inter poetarum figuras παραγράφον nominat, id est paragraphen: quæ fit cum precedentia completentes, ad alia transitũ faciunt, ut apud Homerum, οὗς οἱ μὲν τὰ πρῶτοντο ἦσαν σπαράξαι. Idem & alij Grāmatici tradidere: ut possimus etiã paragraphen dicere eo sensu, quo ineptiores paraphr̃ dicunt. Itameriti sidorus etymolog. primò, paragraphũ scribat hac nota ¶ poni ad separandas res à rebus, quæ incōnexæ cōcurrunt: quemadmodũ in catalago loca à locis, regiones à regionibus, in agone præmia à præmijs, certamina à diuersis certaminibus separant.

Nouo sensu perceptus paragraphus tripli, in institutionibus, de action. & ex Graecis autoribus depromptum quid sit sportula. Cap. XVII.

In Iustiniani Cod. titulus est notissimus, qui inscribitur de sportulis: sed & co-
rum frequentissima est mentio, passim per varia iuris ciuilis loca. In institutio-
nibus quoque Tribonianus; cum quidam, inquit, maiorem uere estimationis
quantitatem

A. quantitate in libello conventionis inferuit, & ex hac causa uiatores, id est exequutores litium, ampliorem summam sportularum nomine exegerint, tunc ad id quod propter eorum causam damnum passus fuerit, reus triplum ab actore consequatur, &c. Sunt qui interpretentur sportulas dici pecunias, quæ nuncijs dantur, addit Accursius dictas, quia in sportulis quibusdam obligationes ponebant. quæ quantum uera sint, iam declarabitur, et sportulam primò acceptam constat pro eo, quod indies clientibus suis sub limine portæ Romani exhibebant ad uitæ usum: cuius loco quandoq; pecunia dabatur, centum uidelicet quadrantes, ut apud Iuuen. saty. prima, & Martiale non uno in loco legitur, nomē accepit à sportula, seu sporta, uel sportella; quæ nomina sunt utensilium sparteorum ad maioris summæ pecunias capiendas. Caterum cum aliquis magistratum nouum inibat, uel alicuius lætitiæ causa, per liberalitatem pecunias decurionibus distribuebat, quòd singulis dabat sportula, dici coeptum est, quo in sensu & Dion, & Tranq. & Plin. Cæcil, ad Traianum, & Apul. in apolog. & aliqui ex nostris Iureconsulti uerbum id acceperunt, sed & alibi pro mercede aduocatis data intelligitur, ut apud Cæcil. lib. 11. In media basilica tam palam sportulæ, quam in triclinio dantur; ex iudicio in iudiciū pari mercede transitur, sed hæc quidem quæ ab alijs etiam tractata sunt, haud multum ad superiora iuris ciuilis loca pertinent; quare ut quod ipse legerim, in medium proferam, aliter quam ceteri fecerint, libet sportulam intelligere, siquidem cum Aristophanis nubes per ocium carmine de Græco in Latinum transferrem, apudq; eum Strepsiadem senem mœstem legissem, quòd ueretur ne prytanijs condemnaretur, Græcum eius pœtæ interpretem, eundemq; doctissimū uirum consului: qui prytania nuncupari scribit à Græcis, quod Romani sportulam dicunt, cum enim contestanda lis esset, actor & reus pecuniam contribuebant, deponebantq;: is autem qui in causa succubisset, omnia pendebat. ea uerò pecunia sportula dicebatur, & uel fisco addicebatur, uel eam iudices pro mercede sua retinebant. Idem & Suidas

B. scripsit: qui decimam partē eius, quod à debitore petebatur, pro sportula dari solitam autor est. Igitur cum decimam pars dari pro sportula iudicibus consueuisset, si maiorem summam aliquis petiisset, omne damnum quod ex ea causa reus fecisset, refarciri illi cum tripli additamēto Iustinianus sanxit. In authenticis tamen coarctatū id legitur, ut in centenos quosq; aureos, octo exoluerent: cum alioquin denos præstari necessariū fuisset.

Constitutio, Archigerontes, C. de epi. & cle. declarata, præter Accursij, cæterorumq; sententiam: & quorundam Grammaticorum error in expositione uerborum iuris ciuilis. Cap. XVIII.

Arcadij Honorijꝫ imperatorum constitutio est sub titulo de episcopali au-
dientia, in hac uerba: Archigerontes dioecetæꝫ, *ἀρχιγερонтаί*, nō nisi
Christiani dirigantur, &c. dubitatum fuit quo sensu accipi debeat, & in-
ter primos se offert Accursius, qui eos sacerdotes, quibus delicta sua in
metallum damnati cōfitentur, Christianos esse iuberi hac lege existimat:
idꝫ eo argumento, quod scriptum sit dioecetæ ergastianorum: quæ uerba ipse inter-
pretatur significare episcopos seu dioecanos damnatorum in metallum, id enim esse
ergastianos, quæ expositio quàm inepta sit, nemo alicuius iudicij, qui Græcè sciat, nō
cognoscet. Igitur fidelis lectio uidetur, quam supra retuli: uetant pīssī, impp. aliquos
præfici qui procurent negocia aulae principalis, seu qui annonam, & penū, & quæ ad
uictus principis palatinorumꝫ pertinent, emant, nisi ijdem Christiani sint. *ἀρχιγερὼν*
πῦς, si ad uerbum transferas, principes seniorum, seu summos senes significat, quæ ra-
tione *ἀρχιεπίς* Matthæi in Euan. summi sacerdotes dicuntur. καὶ ἐξ ἑπτὰ οἱ ἀρχιεπίς, καὶ
οἱ γραμματεῖς, πῶς αὐτοὶ ἀποκτείνουσιν. dioecetæ uerò procuratores, dispensatoresꝫ de-
monstrat. διοικητὴς procurator, ἐργασία lucrum, quæstum notat. ταμίαιος promptua-
rium, penus. hinc Tamiā mulier Homero, σὶ τὸν δ' αἰδ' οἶον ταμὴν παρέδινε φέροντα. in quo
libet priuato dicitur ταμίαιος. Sed hac in constitutione placet intelligere solum de prin-
cipis cella: sicut in x i. Cod. libro de prædijs Tamiaciis. Sanè & ταμίας quæstorem si-
gnificat, & œconomum. Et cum Accursius in harum dictionū interpretatione insigni-

C

ter errauerit, non tamen durè agendum cum eo, aut contumelijs insectandum, quod quidam Grammatici fecerunt, existimo, siquidem uitia illa temporum fuerunt, nō hominib; perierant enim assidujs bellis non solum Græcæ literæ, sed & Latinæ, at nostra ætate illi ipsi humanioris literaturæ professores, si de significatione uerborum iuris ciuilibis errare sibi licere permittunt, cur Accursium non tolerant, in uerborum latinorū sensu cæcutientem? audiui quandoq; irrisum ab Socino Angelum Politianū, quod ignorasset quis suus hæres diceretur. falluntur Ouidij interpretes in illo carmine, Artificis periit cum caput arte sua. quod uidelicet non perceperint quæ sit capitis diminutio. falluntur rursus apud eundem poëtam: Neu uos erronem tellure admittite nostrū. cum uerbum illud iuris errone non intelligentes, errore legunt in Sapphus epistola, præuaricantur in Val. Maximum, qui bonorum possessionem non explicant, Labuntur apud Plautum alij in quæstione seruorum, in tribus libertatum speciebus; in eo quod leno filiofamiliâs pecuniam mutuam dare abnegat, ne eum perdat lex. Sunt apud eos trecenta similia, quibus ipsi miserrimè hallucinantur: & deinde non erubescunt in Accursio nihil prorsus uelle desiderare.

Callistrati responso in l. semper, de iure immunitatis, restituta Græca
diuorum fratrum epistola. Cap. XIX.

Tebet in eorum gratiā qui græca didicerūt, particulā rescripti referre, quod à diuīs fratribus emanatū, à Callistrato Iuriscōsulto citatur, titulo de iure immunitatis. Verba ita se habent: ἡσαν καὶ ἄλλοι πῖνες ὑπὸ πεφάσει τῶ ναυα κλήρων, καὶ τὸν σῖτον ἐλαίου ἐμπορευομένων εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου τοῦ ῥωμανικοῦ ὄντων ἀπὸ τῶν, ἀξιοῦντες εἰς λιμενίας διαδιδοῦσθαι, μὴτε ἐπιπλεόντες, μὴτε τὸ πλεον μέρος εἰς οὐσίας γν' αὐτῶν ναυκληρίαις καὶ αὐτῶν ἐμπορίαις ἔχοντες, ἀφαιρεθῆναι τῶν ποιούντων ἢ ἀτέλεια. Fuere & quidam alij sub nauiculariorum prætextu frumentum & oleū mercantium in foro populi Romani, qui immunitate fruebantur, æquum ducentes publicas functiones subterfugere: cum neq; nauigent, neq; plurimam substantiæ partem in nauicularia & in mercatura habeant: huiusmodi igitur uiris immunitas auferatur, &c. existimo autem hac in lege accipi forum Romanicum, non forum quod Romæ foret, sed ἀγορὰς, id est cōcilialibula cōuentūsue, in quibus annona uenalis esset: quæ deinde Romam portabatur, alioquin dictio illa ῥωμανικοῦ multum insolens est: ut ea ratione dictum sit ἀγορὰν τοῦ δήμου τοῦ ῥωμανικοῦ, qua horreum populi Rom. Siciliam, Aegyptum, Libyam Aristides appellat in oratione εἰς τὴν ῥώμην.

Itauri latrones, Buccellarijꝑ in cōstitutionibus quales accipiēdi sint. Cap. xx.

LSauros, qui populi Lycaonibus Pamphilisq; & Gallogræcis finitimi sunt, latrocinij infames fuisse Strab. xii. refert: quos cum Seruilius superasset, & ad internecionē redigisset, Isauricus dici meruit. Eisdem Amianus Marcel. in xiiii. scribit sub Gallo Cæsare ad pristinas artes relictos, piraticam quoq; exercuisse: & coacto ualido exercitu, etiā à legionibus Rom. se aliquandiu tutatos, cū finitimos populos diripiissent: ut non immerito horum audaciam ulturi Arcadius & Hon. Imp. etiā uenerandis paschatis festis, eos ad supplicium duci permiserint, nulla feriarum ratione habita. Leo quoq; Imp. lege Iulia, de uī publica, eos teneri sanxit, qui uel Isauros, uel Buccellarios domi alerent. qui autem fuerint Buccellarij, non ita facile repertum est. Suidas Buccellarios Gallogræcos dictos fuisse scribit: & Buccellariarum regionem, Gallogræciam. Is qui sub Theodosio iuniorē militiā Rom. descripsit, autor est, Buccellarios equites fuisse in exercitu Romano, quibus magister militum per orientem præerat, aliosq; iuniores dictos, alijs seniorum nomen fuisse: ut existimare libeat, milites hosce cum missionem acceperint, latrocinari, & rapto uiuere solitos. sed & fortasse gentis uitium hoc fuit. Isauri enim Gallogræcis proximi, cū huiusmodi socijs latrocinia exercebant. Iustinianus quadam constitutione fabricari priuatim arma prohibet, quæ Isauris *μονοκώμια* dicuntur, quæq; itē Sitinnos uocant, seu uersabilia. sic enim legendum & in antiquissimis codicibus, & in eo opere, quod sub nouellarum Iustiniani titulo circumfertur, deprendi, dicta sunt for-

l. prouinciariū.
C. de ferijs.
l. fi. C. ad l. iul.
de ui pub.

in auth. de ar-
mis. §. fin.

A tasse μονοκόπια, quòd solo manubrio cōsistant, uel quòd etiā remi uicē praeberēt: Pira-
tica ēm exercuisse Isauros suprà scripsi, nō me latet id nominis *ισπια* fallcē, seu teli quo-
que genus significare apud Græcos; sed magis placet ἀπὸ τῆς κώπιας ea tela nuncupari.

Emendata lex prima, & rursus lex ultima, in tit. naut. caup. stabul. & qui sint me-
sonautæ & epibatæ: & aliorū error qui nautobatas legunt. Cap. xxi.

In eius edicti interpretatione, quo nautas, caupones, stabularios, ut recepta reddant, compelli posse prætor iubet, scribit Vlp. pro nauta intelligendum esse exercitorem; nõ enim dominus debet per remigem, ut inesonau tam obligari. Interpretatur Hermolaus uilis mancipij nomen esse mesonautam, qui in medio nauis ad imperia omnium excubet; qua ratione mesodactini in domo dicuntur, quam sententiam alacrius probarem, nisi in Pandectis Florentinis *μισοναυτηρ* per *ἡπικ* scriptum esset. subsequitur idem Iurisconsultus: & sunt quidam, qui in nauibus custodiæ gratia præponuntur, ut sunt diætarij, fuit tempus cum legendum existimarem *ναυταγῆροι*; in ipsis tamen Pandectis legitur *ναυφύλακες*. sed & subsequitur: Si quis igitur ex his suscepit, puto in exercitorem dandam actionem; quia is qui eos huiusmodi officio præponit, committi eis permittit; quanquam ipse uel nauicularius, uel magister id faciat, quod Græci *χρέμβολογ* appellant, id est manus immissio- nem, &c. nõ me latet a nobis quandoque aliter lectum fuisse: sed quod nunc probamus, Pandectarum Thufscarum lectioni conuenit: igitur ueterum exemplo cum meliora na- ctus sim, *πικλινωδῶ*. Apud eundem Iurisconsultum ita ferè alibi legitur: Si nautæ inter se damnum dederint, hoc ad exercitorem non pertinet; sed si quis sit & nauta & merca- tor, debebit illi dari. & quid si quis ex his sit, quos uulgo *ναυτεπιβάτης* dicunt: & huic tenebitur: sed & huius factum præstat, cum sit & nauta, per nautepibatas intelligi eos arbitror, qui nauem inscendunt: & pro precio uecturæ, seu nauulo, ipsi nautarum officio funguntur: *ἐπιβαίνω*, inscendo, non me latet quosdam nautobatas legere hoc in loco, & eos interpretari, qui per funes nauium inscendunt; sed hoc nõ multum quadrat sen- sui, & ex archetypi, quod aiunt, lectione genuinum non esse Iurisconsulto cõiuncitur, sanè hic aliqua de epibatis dicerem, nisi hoc instituti nostri minime esset, uocabula ui- delicet interpretari, satis enim id lectori esse debet, si ea attingimus, unde ipsorum Iu- risconsultorum sententia possit explicari.

LIBRI TERTII FINIS.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONSVL

TI IN LIBRVM QVARTVM DISPVNCTIO=
NVM, PRAEFATIO.

 I C V T I optimum quęq; militem in ultima acie collocabant ueteres Rom. Imperatores : ita & scribentē me in hac literaria palæstra, me-
liores obseruationes sub operis finem seruare æquum fortasse fuerat : cum præsertim auiditate rei adducti, prima quæque etiam non digna perlegamus : at in processu, nisi operæ precium sit, utpote fastiditi, mi-
nime persistimus. uerumenimvero neque à nobis tam scrupulose scri-
bi conueniebat : tum quòd multorum exemplo & per satyram factus hic liber, ne o-
mnem gratiam amitteret, non uerebar : tum etiam quòd uel sola breuitas fastidium id
uidetur ablatura : nisi quisquis is fuerit, lector, non dicam delicati stomachi, sed planè
imbecilli fuerit, polliceri multa, & uel merces Indicas quarto hoc me libro traditurum
nequaquam ausim. quid enim hoc opus, ubi id protinus præstandum est, quod spo-
ponderis : atq; ubi Græca solùm fide cōtrahatur : illud tantum etiam iuratus affirmare
possum, bona me fide cū omnibus doctis agere : quapropter nūl ultra à lectoribus po-
stulare, quàm ut paria mecum faciant, risi certè superioribus mensibus ineptam *μικρο-
λογος* cuiusdam (cur enim non ita appellem eum, qui leuissima quæque insectatur?) pa-
rænesim. Is cum quoddam Dispunctionum caput legisset, in contrariā statim iuit sen-
tentiam, uulgatamq; interpretationē ita cœpit defendere, ut argumenta à glossematis

Accursij cōfingeret, dictiones improprie ex fece Doctorū conformatas inculcaret: bre- uiter ita pro cōmuni staret, ut clypeo solū se tueretur, hasta non impeteret. quis dubi- tat nihil à ueritate tantum abhorre, ut dicendo (quod ille ait) probabile non fiat: at si quisquis ille ita in animū sibi induxisset, ut arma potius pro nobis indueret, eadem rae- tione, & fortasse facilius communia impugnasset: ut nesciam magis faustum fortunae numen Bartolus habuerit, an iratum quidam alij senserint: cum quae ille scripsit, ceteris reiectis ita probentur, ut pro eis omnes pugnent: nō quod is ueriora alijs, sed quod popularia magis adiderit, quapropter non falsū crediderim mentiri Satyrū, qui in uir- tute nullas fortunae uires tradidit: cū quotidie uirtutis atq; existimationis prēmia inde etiam pendere uideamus, ut & ipsi mihi implorandum eius numen sit, ne nullo non in loco inconstans haec dea lasciuat.

Quid sit proprie nomen, errare uulgares Grammaticos: & noua interpretati- one declaratus §. primus, in l. pater, de leg. iij. Bartoliq; & ceterorū in hac re hallucinatio. Cap. 1.

§. si quis nomi- ne. inst. de le- gatis.

I quis in nomine testator, uel cognomine, prænominē, agnomine, legata- rij errauerit: si de persona constet, nihilominus ualet legatum: idemq; in haeredibus seruari, Iurisperiti tradunt. declarauit haec uerba Accursius, ut intelligendum existimet nomen, quale sit Albertus: cognomen uerō quasi familiae, seu cognationis uocabulum sit, quale est Asinellorum, quae gens fuit Bononiensis. qua ratione nomen mihi erit Andreas, cognomen Alciatus: & sic in similibus. nemoq; est in praesentem diem, cuius uulgata sit opinio, qui non in sen- tentiam Accursij iuerit. Iurisperiti, Rhetores, Grammatici, turmatimq; ceteri id ge- nus scriptores, non uno in loco hoc prodiderunt. qua ratione Matthaeus & Pantheus Veronenses Plinium ex Secundorū familia fuisse tradiderunt: sicut alij Valerij ex Ma- ximorum, Tullium ex Ciceronū gente natos asserere minimē dubitauerunt. quam sen- tentiam penitus falsam esse spero fore, ut nemo tandem dubitet. & in primis illud no- bis cum ceteris nequaquam cōuenit, in nominibus Romanorū, qualia sunt, C. Iulius Caesar, quod nomen proprie dicimus, simplicē hominis appellationē comprehendere, sicuti praesenti aeo Albertus, Andreas, Franciscus, & similia. illa enim Iulij nuncupati- tio etiam familiae nomen comprehendit: quapropter Caesar ipse ex ea appellandi formu- la, ex Iuliorum familia fuisse ostenditur: ut non praeter rationē eius filia Iuliae quoq; no- men habuerit, quam nuptā Cn. Pomp. nemo ex Tranq. Plutarcho, Lucano ignorat: sed & ipsius amitam eodem modo dictam ex eius oratione Tranq. refert: amita mea Iuliae paternū genus dijs immortalibus coniunctū est: a Venere Iulij, cuius gentis fami- lia est nostra, nam & idem autor est, Claudium Tiberij familia Claudia fuisse. patritia gens, inquit, Claudia orta ex Regillis oppido Sabinorū, inter cognomina & Neronis assumpsit, quod significat lingua Sabina fortis & strenuus. Idem in Nerone: Ex gente, inquit, Domitia duae familiae claruerunt, Caluinorū & Aenobarborū: ostenditq; Do- mitium nomen, nō cognomen esse. hinc Cn. Domitius Neronis atauus, & alij eodem nomine usq; ad Neronē: qui & ipse Domitius dictus est, ut scribit Tacitus. qua ratio- ne C. Suetonius Tranquillus, C. Suetonium Ienem patrem sibi fuisse attestatur. hinc in antiquis inscriptionibus eodem nomine parentes cum filijs annotatos plerunq; legi- mus: qualis illa Mediol. ad Victoris Martij. D. M. Aurelio Ian. signi. ex numer. Dal- mat. fort. & Aurelio Valentiano exarcho posuit Aurel. Iustus. pater, &c. ecce enim quemadmodum Aurelij nomē patri filijsq; cōmune, ostendit familiā significare. nam si ipsum cognomen familiā referret, quomodo Ciceronis, Scipionis, Neronis filia nun- cuparetur. haec enim appellationes scēmineū sexum nō comprehendunt. quapropter Ci- ceronis filia Tullia, seu per diminutionē Tulliola dicta est, quoniam ipse ex Tulliorum, non Ciceronum fuit familia. quod & in legibus ostendit, dum addubitat, num sui ma- iores à M. Tullo rege originem trahant. ceterū & alijs autoribus sententiā nostram probare faciliū fuerit. Val. Maximus libro vii. autor est, Q. Metellum plures & ce- leberrimos eiusdem nominis uiros praeterisse, ut extraneū heredem institueret, nemo

A certe aliud per idem nomen hic intelliget, quā eandem familiam. Cincius, Gentiles, inquit, mihi sunt, qui meo nomine appellantur. tradidit idem & ad Trebatij scribens Tullius in Topicis: Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt, & qui ab ingenuis oriundi sunt. extat penes me Val. Max. quoddam opusculum, quod inscribitur de no- minibus Rom. in eo ita fere legitur: Romanos arbitrandum est maxime ab Albanis & Sabinis multiplicandorum nominū consuetudinē traxisse: quoniam ab illis orti sunt. omnia autē quae ad unum quēq; nostrū differendum excogitata sunt, à nomine diffe- runt: quia eo gens cognoscitur, ideoq; gentilitiū dicitur: cetera ordine uariantur: nam quod praenominatur, prænomen: quod postfertur, cognomen: quod ad ultimū additur, est agnomen. sed quaedam cognomina in nomen uersa sunt, ut Cepio, qui hunc in Bruto nominis locum obtinuit, &c. Diomedes quoq; Grammaticus eandem sententiā pluribus explicat: qui prænomen, inquit, est quod nominibus gentilitijs praenomi- natur, ut M. P. C. nomen propriū est, gentilitiū, quod originem gentis uel familiae decla- rat, ut Portius, Cornelius, Iulius. cognomen est, quod uniuscuiusq; propriū est, & no- minibus gentilitijs subiungit, ut Cato, Scipio, Caesar. agnomen est, quod extrinsecus cognomentum adijci solet ex aliqua ratione, uel casu quæsitum, ut Censorinus, Aphri- canus, &c. Idem & in Graecis nominibus fuisse Aruntius Claudius asserit, ut hoc ex- emplo, Alexander Dardanius Paris, Achilles Aeacides *πρὸς ἄνδρας*, ex his declaratur Scaeuolę responsum, titulo de manumissis test. qui enixa matre sublatum filiū nomine patris uocatum tradit, quod alia ratione dictū non est, quā ut ostenderet iura fami- liae eum semper retinuisse: ut non omnino imprudenter Baldus scripserit: qui si posthu- mus nascatur, appelleturq; nomine aliquo paterno, eius filium fuisse praesumi tradit, cuius nomen refert: licet Iason in contrariam iuerit sententiā. nam & alibi in iure ple- runque patres filijs cognomines annotauit. Papin. Imperator Hadrianus, cum Iunius Cerealis filio suo Iunio Simonidi, si in potestate sua esse desisset, &c. Paulus de haeredi- bus instit. Pacumeius Androsthenes Pacumeiā Magnam, filiā Pacumeij Magni, ex asse heredem instituerat, &c. Illud *πατρὸς*, Pactuleium potius uideri legendum, sicut & Noniū Rufum: quorum necis in Cōmodi uita meminit Ael. Lampridius. Igi- tur & Aphricanus titulo sol. mat. Titia diuortium à Seio fecit: hanc Titius in sua pote- state esse dicit, &c. & id quod tradidimus, regulariter uerum est: alioquin me nō latet, legi etiam plures filios, quorum diuersissima sunt à parentibus nomina: sed id idcirco accidit, cum filij emancipati in alienam familiā irrepserūt, ex arrogatione adoptioneue, uel alia causa: puta quia haeredes ab aliquo instituti fuerāt, cuius nomen ferre erant te- stamento iussi, quandoquidem lege Diocletiani permissum est unicuiq; prænomen, no- men, cognomen sibi mutare, dum id in alicuius fraudem nō fiat. Ceterū & seruī cū manumittebantur, domini nomen accipiebant, eiusdemq; cū domino familiae cen- sebantur, quapropter Pomponij Attici seruus Dionysius, postquā uindicta liber factus est, coepit appellari M. Pomponius Dionysius: idem de Eutychide à T. Cæcilio manu- misso, qui factus est T. Cæcilius Eutychides: ut est apud Cicer. libro quarto epistolarū ad Atticū, cuius cōsuetudinis etiā meminit Tertullianus, & latius explicat Politianus quodam capite Miscellaneorum: ut iam in promptu esse possit, quemadmodum Ser- bidij Scauolę responsum percipi debeat: duobus libertis Stichō & Erote haeredibus institutis, ita cauit: fundum Cornelianū de nomine meo exire ueto, unus ex haeredibus Stichus ancillam Arethusam testamento liberam esse iussit, eidemq; partem suā fundi legauit. quæro an haeres, & ceteri colliberti Stichi ex causa fideicommissi eius fundi par- tem ab haerede Stichi petere possint, respon. nō contineri. Intelligendum autē est non contineri scilicet fideicommissō, & consequenter ab Arethusa restituendum fundum non esse. quod quidem responsum optima ratione subsistit. Finge testatori ex consue- tudine Romana nomen fuisse Caio Sempronio Tuditano, qui manumiserit Eroteū & Stichum: his huiusmodi nomenclatura attribuetur, C. Sempronius Eros, item, C. Sempronius Stichus, rursus pone Stichum Arethusam liberam esse iussisse, ea dice- tur Sempronia Arethusa, cum ergo testator Sempronius Tuditanus uetuerit fundum de nomine suo exire, si Arethusa id habeat, fideicommissō locus non erit, cum & ipsa

Gentiles.

Nomen
Cognome
Agnome

Luxorem.

Ias. in rubri. so.
ma. in iij. col.

L. imp. ff. ad
Trebel.
L. si. ff. de ha-
red. insti.

L. pater. §. i. ff.
de leg. iij.

ἡ ποτὶ δὲ αὐτὸν ἀγορεύει, ὅτι οὐκ ἔστιν ὡς κυρία ὄντι τῶν ἐμῶν, ἐμοὶ πάντεσσι κύρια εἶναι πᾶσι
 ὑπὸ σοῦ γινώμενα ἡγεμένα, καὶ μηδὲν ἀντιλεγόντος σοι πῶς μηδεμίαν πράξιν. Seio filio salutē.
 Ego quidem secundum naturā esse arbitror, quemlibet pro patre & parētis filiis nego-
 ciari, etiam sine ulla mandati quaestione. si ergo ita fert usus, mando tibi de omnibus
 meis rebus, uti uolueris negocia exerceas, siue uendere uelis, siue obligare, siue emere,
 siue quomodocumque agere, nō aliter atque si dominus tu rerum mearum esses, me quic-
 quid feceris, ratum firmum ducente, & nihil tibi contradicente, nec in unam quidem
 rem. Igitur ex uerbo illo ὑποτίθειμι, quod Accursius pacisci transtulit, nos maluimus
 obligare; constat generalissimum fuisse mandatum: quod tamen non comprehenderet,
 quā Seius in propriam causam uerteret.

Novus intellectus l. ob as, C. de pradijs minorum: & ibi quantum
 referat puncti ratio. Cap. v.

R

ationem scribendi, puncta quoque dictionibus suo loco addendi, non minime
 apud Grammaticos diligentiae partem fuisse illud ostendit: quod si ea nō
 obseruetur, non mediocres intelligendis autoribus tenebras inijcit. hinc
 cum apud Latinos plerique Grammatici de punctis scripserint, Nicanor
 quoque Alexandrinus idcirco *συματίας* est cognominatus, quod anxie &
 nimis sollicitē *πρὸς συματίας* scripsisset. Igitur ut etiam in iure civili ex eorum omissione ali-
 qua perueri ostendam, satis erit unicam cōstitutionem referre, quam imp. Diocletia-
 nus & Maxim. Augg. & Cael. Leontio direxere, in hac uerba: ob as alienū tantū cau-
 sa cognita, praesidali decreto pradium rusticum minoris prouinciale distrahi permittit-
 tur, quam constitutionem nostri interpretes ita interpretantur, ut inde regulariter pro-
 dant, taxatiuā dictionem similia non excludere: cum enim legissent, & ex donatione
 propter nuptias, & ex causa dotis, & alijs quoque modis pradium minoris posse ueniri
 dari, si cōstitutione cauetur ob as alienum tantū id fieri posse: consequens est nō exclu-
 di similes causas, & ex hac interpretatione uarijs in locis plurimas quaestiones perpe-
 ram explicant nostri Doctores, quas per Iasonem alicubi collectas reperire non admo-
 dum difficile est, ceterum omnis hic error ex eo promanauit, quod suo loco punctum
 in uulgatis codicibus appositū non erat: cum post dictionem, alienum, statim subden-
 dum fuisset, eo sensu, ut ob as alienum fundum distrahi liceret, cognita tantum causa.
 non enim quamuis statim constet uenditionē ob as alienū fieri, idcirco decreto opus
 non est: quinimmo necessaria est causae cognitio, quid enim si alia ratione, quā mino-
 ribus magis conducatur, as alienum dissolui potest, quom ex fundi uenditione: nec sent
 hic aliqui argutias, quasi indubitati id esset iuris: quos confutare superuacuum est.

Lex, pars literarum, de iudicijs, nouo sensu elucidata, & explicatum
 qui sint Archontes. Cap. vi.

P

Aulus libro responsum 1. i. his uerbis utitur, quae sub titulo de iudicijs,
 à Triboniano in Digestis relata, in omnibus uulgatis codicibus non satis
 fideliter leguntur. Pars literarum diui Hadriani: τὸν ἀρχοντὸς οὗ ὡς ἀρχόν-
 τος, καὶ τοῖς φερόμεν πρὸς αὐτοὺς εἰσαγωγισμοὺς ἐν τῇ δικῇ. Archontas, id est Atheniensium
 summos magistratus, quo in administratione erūt anno, neque propriā causam introdu-
 cere oportet, neque actores, neque reos esse: nec in eorū quidem causis, quorū tutores, uel
 curatores sint: ubi autē magistratu functi fuerint, & ipsis aduersus reos, & reis aduersus
 ipsos actiones introducendae sunt, & hoc modo transferēda fuit haec epistola: alioquin
 si uulgatam lectionem sequamur, dubiū erit quid sibi uoluerit Hadrianus, cum dixit,
 non posse magistratus cognoscere de his rebus, pro quibus tutores fuerint, non enim
 rebus tutores dantur, sed ut Iurisconsulti nostri tradiderunt, personae, ceterum & Ac-
 cursij, Bartoli, ceterorumque interpretatio minime conuenit, qui generaliter hanc les-
 gem in omnibus summis magistratibus locum sibi uendicare existimarunt, qua in re
 quantum decepti sint, non dubito quin eruditi cognoscant, quod enim nos alios
 sequuti,

A sequenti, τὸν ἀρχοντὸς exposuimus summos magistratus, de eis tantum intelligendum
 ducimus, qui Athenis constituebantur, neque id nominis apud Græcos frequentius pro
 alio magistratu accipitur, quā pro Atheniensibus: quod apud Latinos in Spart. quoque &
 Treb. Pollione deprendes. scribit Suidas hos magistratus Athenis fuisse Archontas,
 quos ferē principes Latine dixeris, hi erant nouem: quorū thesmothetæ, id est, legum la-
 tores numero sex, βασιλεὺς καὶ πολεμαρχος, hoc est rex, itemque imperator: tum ipse Ar-
 chon meminit & Plut. in Politicis, & in Periclis uita, Pausaniasque, horum quoque men-
 tio est apud Iulium Pollucem. Igitur quod Hadrianus scripsit πρὸς ἀρχόντων, intelligen-
 dum est specialiter ab eo in Atheniensium iudicijs ita constitutū, ut minime trahen-
 da sit pars epistolae ad omnes, qui summum magistratū gerunt, ut hactenus nostri in-
 terpretes fecerunt. qui cum complura responsa eorū sententiā aduersantia uiderent,
 antinomial per quādam subterfugia quaerunt euitare, sed & exemplo non caret, ali-
 quid in iure civili relatum, quod unius tantum ciuitatis iura respiciat.

Iustiniani inconstantia in condendis legibus sugillatur: tum ex Græcis autoribus
 refertur quis uir Tribonianus fuerit. Cap. vii.

E

Xtant in Iustiniani Codicis tractatu ad s. c. Tertullianum, quaedam con-
 stitutiones tam simul contrariae, ut nemo extricet: quin clarissime constat
 ab altera alteram corrigi: quam rem breuissime explicabo, defuncto filio,
 sola matre superstitē, ex senatusconsulto mater succedebat: si fratres erant
 superstitēs, non succedebat, siue uterini, siue germani forent: si sororum
 aliqua extassent, in stirpes uocabantur, ut mater dimidiam, ceterae sorores aliam dimi-
 diam obtinerent. emendauit haec iura Iustinianus, & primò cōstituit, ut fratres utrinque
 coniuncti, unā cum matre succederent, quae in uiriles portiones admitteretur, emen-
 dauit rursus hoc idem imp. distinxitque eos, qui utrinque cōiuncti essent, ab his qui solū
 germani forent, sed & cum sorores extarent, correxit idem imperator legem quam se-
 mel confirmauerat: statuitque ut si sorores utrinque coniungerentur, succederent in dimi-
 diam: quod si fratres quoque adessent, eorum beneficio in uiriles partes uocarentur.
 rursus idem correxit, ut semper mater cum sororibus utrinque adiunctis in uirilem
 admitteretur, etiam si fratres extarent: si utrinque defunctum non attingerent, penitus
 excluderentur. huius inconstantiae, leuitatisque rationem cum posteriores interpretes
 diu uestigare contenderint, atque in primis Corneus mirifice hoc in negotio se distor-
 queat, ne amplius quisquam se cruciet, libuit Triboniani uitam referre: unde quid in
 causa huius rei fuerit, facillime dignosci poterit. Igitur Suidas Græce quidem, sed in
 hunc sensum: Tribonianus, inquit, Græcus omnis religionis contemptor, & praeser-
 tim à Christiana fide abhorrens, adulator & fraudulentus, persuasit Iustiniano impera-
 tori fore, ut is nunquam moreretur, sed in coelū cum carne assumeretur: Quæstor fuit
 Iustiniani: hic tantū naturae dotibus, ingenioque pollebat, ut suae aetatis nemini secūsus
 esset, auaritiæ autē eousque erat deditus, ut ius & fas uenale haberet, nam singulis diebus
 & leges ferebat, & latas reuocabat: uti indigentū usus, à quibus pecuniam acceperat,
 postulare uideretur: cum diu post indeptum honorem superuixisset, morbo tandem
 decessit, ab aliquo nulla prorsus affectus iniuria, quod uidelicet sermone comi, blan-
 doque erat, & auaritiæ morbum doctrinae praestantia uelabat, ceterum & his non absi-
 milia in Tribonianum Procopius lib. bell. Pers. primo refert, additque fuisse genere Pam-
 phylum, & unā cum Ioanne ut populi seditiones sedaret, à Iustiniano de magistratu
 quandoque deiectum, ut non absimilem illi arbitrari quis possit, quem Ver. notat, qui le-
 ges fixit precio, atque refixit: frequens enim id Græculis delictum fuit, quapropter idem
 Procopius cum Proclum laudare uellet: erat, inquit, Proclus imperatoris assessor, ma-
 gistratum quaestoris gerens: uir in primis iustus, & procul ab omni auaritia. Ideo neque
 aliqua legem facile in alicuius gratia cōscripsit: ut iam Triboniani ipsius mores nemini
 ignoti esse debeant: tamen si eum Iustinianus ubique laudet, sed facile est indocto impo-
 nere regi: ἀναλφάβητος quippe Iustinianus fuit, & omnium literarū ignarus. quid mirū
 cum eius pater Iustinus à teneris annis suum custos, mox boum, dein lignarij fabri mi

l. Antiochen-
 um. ff. de priui-
 le. credi.

l. pen. & si &
 aut. C. ad Tert.

Tribonianus, quis tri-

Iustinianus ἀναλφά-
 βητος.

l. ob as, C. de
 pred. min.

in l. si cōstante.
 ff. sol. mat.

l. quod Labeo.
 ff. ad carb.

l. pars literarū.
 ff. de iud.

nister fuerit, ut Accursij scrupulum tollamus, ubiq; dubitantis, propterea quod Iustinianū, Constantini filium, in decretis legerat, sed ille alius est, nostro posterior: qui *ἐκ τῆς* *νόμιμος* Gracē cognominatur, quia truncis esset naribus. Sunt tamen qui aliter de Triboniano sentiant, nec temere grammaticis de Iureconsulto credendum arbitrentur, quandoquidem etiamnum uideamus, & sapissimē experiamur, quanto supercilio id hominum genus, quo iure, qua iniuria & mortuos & uiuentes insectetur, quamq; suis in studiis hi sibi placeant moriā beneficio felices, alios omnes contemnant: & epistolis ante ipsos legum codices praefixis, Accursiū, Bartolum, ceterosq; acerbissimis conuicijs dilacerent: imperatoris sui Laur. Vallae exemplo prouocati, cui mortuo honos hoc epitaphio habitus fuit:

Tandem Valla filet, solitus qui parcere nulli est.

Si quæris quid agat, nunc quoq; mordet humum.

Quod sanē carmen longē magis ipsis quam Vallae cōuenisset: cuius doctrinā pleriq; huiusmodi condonanda sunt: at hi ea maximē reprobant, quæ non intelligunt.

Restituta Iuriconsulto, titulo de nundinis, Platonis uerba, declarataq; lex ante nos inextricabilis.

Cap. VIII.

Crispit Callistratus iuris autor, titulo de nundinis, in hac ferē uerba: Si quis ipsos cultores agrorum, uel piscatores deferre utensilia in ciuitatem iusserit, ut ea ipsi distrahant, destituetur annonæ præbitio, cum auocentur ab opere rustici: qui confestim ubi detulerint mercem, tradere eam, & ad opera sua reuerti debeant, deniq; summa prudentiæ, & autoritatis apud Gracos Plato, cū institueret quemadmodum ciuitas bene & beatē habitari posset, in primis istos negociatores necessarios duxit: sic enim *ἐν πολιτείᾳ αἱ δὲ γὰρ πλείονες γεωργῶν τε, καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν, καὶ τῶν ἄλλων διακονούντων, ἐκ τῶν γεωργῶν, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δημιουργῶν, οὗτοι δὲ εἰσὶν ἐμπόροι. νομίσας δὲ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγορὰν τι ὧν ποιεῖ, ἢ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν, εἰ μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἢ καὶ τοῖς δεομένοις τὰ παρὰ αὐτοῦ ἀνταλλάξαι, ἀργήσας δὲ αὐτοῦ δημιουργοῦ γέρας καὶ κέρμενος ἐν ἀγορᾷ, οὐδ' αὖτως, ἀλλ' εἰσὶν οἱ τοῦτο ὁρῶντες ἐκ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν πάντων.* pluribus igitur agricolis, & alijs artificibus, & ministris opus est, qui importent & exportent singula: sunt autem hi mercatores, cum autē rusticus aliquid horum quæ ipse facit, uel aliquis alius artifex in forū defert, si nō eodē in tēpore ueniat, quo & illi quibus cum est hæc permutaturus, cessabit ab opere in foro consistens: minime uerō: sed sint qui cum hoc animaduertant, seipsos ad hoc ministeriū præparent, & c. & hoc modo restituendus fuit hic locus: quandoquidem si uulgatā translationē intactā reliquerimus, nullū sensum satis conuenientē possumus elicere, sed & illud admonendus est lector, Callistratū Iuriconsultū, ut breuitati consuleret, nō omnia Platonis uerba retulisse: sed intermissis quibusdam clausulis, dialogorūq; interlocutionibus, simul iuncta adscripsisse, quæ in suam sententiā facerent, longē enim apud Platonē diffusior est hic locus libro de republica secundo, quā is sit quē Iuriconsultus mutuatus est, ueræ autem lectionis incolumitas in Etruscorū uoluminibus à me obseruata est.

Qui sint parabolani, Accursij error.

Cap. IX.

l. placet. & l. seq. C. de epis. & de.

Parabolani

Idi plerunq; ab eruditis Iuriconsultis dubitari, qui nā fuerint parabolani, & unde dicti: quorum mentio in constitutionibus habetur. & Accursius, qui nihil se præterisse uideri uoluit, tanquā rem maximē haberet in promptu, statim pronunciauit, parabolanos esse medicos: nomēq; ab eo sumptum fuisse, quod multas haberent parabolas, quod uidelicet ut quisq; loquacior est, ita doctior medicus uulgi opinione existimetur, quæ expositio, meo quidem iudicio, planē ridicula est: quare aliter ipse censuerim: fuisse enim plebeios quosdā parabolanos, qui famulatio uel ecclesiasticum, uel hospitaliū, xenonum ue deputati erant, & quasi adscripti glebæ: ut sicut illis omni uita ab agrorum cultura recedere nō licebat, ita his ab seruitio agrorum, qui in nosocomijs residebāt, parabolanos, glebæ adscriptos esse, in iuris ciuilibus Graco interprete legi, dicti à Græca prepositione *παρὰ* & *βάλλω*, quæ uox pro gleba accipitur.

Modestini

Modestini trutinæ suppositum responsum in l. natorum, de uerbis signifi.

Cap. X.

Modestinus libro excusationum. II. *ἡ δὲ* inquit, *τίκνον* *περὶ συγγείας καὶ υἱῶν* *τῶν ἐκ γόνου ἐκτείνετο*, quod responsum à Triboniano sub rubricā de uerbis signifi. translatus Gracē lectū fuit, donec aut Accursius, aut quis uis alius latinam maluit interpretationem asferre, in hunc modum: Natorum appellatio & ad nepotes extenditur, ceterum quoniam me nō later, quā diffusus sit hic tractatus: num appellatione filiorum cōtineantur nepotes, quid item cum liberis dicimus, & rursus num sub nepotibus cōtineantur pronepotes: uo luit lectorem admoneri, firmum & irreprehensum argumentum ex superscripto responso asferri in hanc rem non posse: quandoquidem Modestinus de proprietate, & significatu Gracæ uocis disputat, non Latinæ.

Rationem l. i. C. quæ res exportari non deb. aliam esse, quā Doctores uulgō tradiderint.

Cap. XI.

Mpp. Valentiniani & Gratiani constitutio, ad Theodosium magistrū militum in hac uerba legitur: Ad Barbaricum transferendi uini, olei, & liquaminis nullam quisquam habeat facultatem: nec gustus quidem causa, aut usus commerciorum, cuius quidem legis argumento ductus Baldus, existimauit eum, qui lege municipalī annonam in aliam ciuitatē deferre prohibetur: si aliquam portiunculam, uel gustus causa deportet, legis poenā obnoxiiū esse, Negauit id Iason, non alia ratione quā quod poenās quāmitissimē interpretari æquū sit, cuius sententiā statim sequutus fuissē, si eius legis uerbis Baldus non adiuuari docuisset. Ceterum ipse arbitror rationem legis spectandam, quæ profectō non alia meo iudicio esse potuit, quā ne eius liquoris gustu admoniti Barbari arma in nos uertant: idcircoq; eas regiones armis quærere studeant, unde sibi id liquaminis cōparare possint, nam qui primi Gallorū in Italiam uenerunt, hoc gustu allectos grauissimi auctores tradiderunt, inter quos T. Liuius lib. v. gentem Gallorū, inquit, traditur fama dulcedinis frugum, maximeq; uini, noua tum uoluptate captam Alpes transisse: & inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa, cum ergo lex municipalis magis lo cupletandī territorij sui causa, & auertendæ caritatis, ita iubeat, quā alia ratione, non arbitror qui gustus causa annonam alibi detulerit, eius iussu coerceri.

Declarata lex, cum quis, §. codicillis, de leg. III. & restitutæ Gracæ dictio nes etiam in l. II. C. commu. delegat.

Cap. XII.

Erbidij Scauolæ responsum, sub rubricā de legatis tertio, in hac uerba in l. cum quis, §. emendationibus libris legi. Codicillis ita scripsit: *Βούλομαι πάντα τὰ ὑποκαταθέντα ἐν τῇ ἐκείνῃ κληρῷ καὶ ἐν τῇ ἐκείνῃ κληρῷ, ἵνα αὐτῶν ἀνδρῶν ἐν ἀποδύσει, καὶ γίνονται οὗτοι τὰς τρεῖς μύρια, ἀποδοθῆναι ἢ αὐτῶν βούλομαι, οὕτως γὰρ τῶν δέκα αὐτοῦ ὁμοσε.* uolo omnia, ut infra digessi, firma esse Maximo domino meo denaria quinque millia, quæ in depositū à patruo ipsius Iulio Maximo accepi: ut ubi uir factus esset, cum incremento et usuris triginta millia redderē: restitui ipsi uolo, sic em ipsius patruo iuraui, quæ situm est, an & ad pecuniā depositā petendam sufficiant uerba codicillorū, & c. Libuit ex archetypo Florentino Gracū hoc responsum referre: tum ut Roglerij audacē nimis expositionē confutarē, qui cū Gracas dictiones nō uidisset, ex cōmodo Latinas nihil ad rem faciētes cōfinxit: tum etiā ut importunā nimis Bartoli quæstionē offenderem, huius legis argumento colligentes, paria nos facere, siue legemus cū quis uir fuerit, uel cum adultus, quā sententiā ipse minime probo, ceterum huius consuetudinis, cum in testamēto testatores iureiurando se obligant, meminisse Iustin. quadam cōstitutione: l. ij. C. commu. cuius uerba quoniam in uulgatis codicibus nimis concisē referuntur, opere precii fuerit referre. Omne uerbū significans testatoris legitimū sensum, legare uel fidei cōmittere uolentis, utile atq; ualidum est: siue directis uerbis, quale est iubeo forte: siue precarijs utatur testator, quale est rogo, uolo, mado, fidei cōmitto: siue iuramentū interposuerit.

C. quæ res exportari non deb. l. i. C. de iur. om. iud.

in l. ij. in fin. ff. de iur. om. iud.

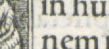
l. cum quis, §. codicillis.

l. ij. C. commu. delegat.

cum & hoc nobis audientibus uentilatum est, testatore quidem dicente ἐν ὀρκῳ, parti-
bus autem huiusmodi uerbum huc atq; illuc lacerantibus, &c. In impressis enim deest
uox Græca, nonnullius tamen momenti, si uerba constitutionis recte percipere uolue-
rimus: cum enim testator ἐν ὀρκῳ, id est cum sacramenti religione legasset, dubitatur
nunquid deberetur legatum: ut, iuro me daturum Titio centum. legata enim uolun-
tatis liberæ sunt, non necessitatis, ut iusiurandum necessarium sit.

Paragraphus ult. in l. dominus, de pec. leg. quemadmodum uertendus de Græco erat. Cap. XIII.

l. dominus. §.
fin. ff. de pecu.
leg.

 Aliud quoque est eiusdem Scauolae responsum in tractatu de peculio legato, in hunc uerborum modum: Seruis libertates legatae dederat, & conditio nem ita scripserat, *ὅσος καὶ τὰ λοιπὰ ἐλευθέρους καὶ τὰ λοιπὰ, αὐτοὺς τοῦτους βαρ λουμαὶ εἶναι ἀνεξέταστος*, quaesitum est, an peculia quoque eis legata uiderentur. Respondi secundum ea quae proponuntur, non uideri legata: idem etiam ut reliqua rationum legata non sint. transulit eam clausulam nescio quis ex ueteribus, & non satis perspicue: uerbum enim illud *ἀνεξέταστος*, interpretati sunt, non seruatos, & sine inquisitione: quod ineptissimum est. si enim aliquis factis legatis subderet huiusmodi clausulam, nonne uideretur adimere legata: quid enim aliud significat, non seruari: igitur ita transferendum fuerat: quotquot dereliqui liberos, atque eis legata, ipsos uolo esse inexcussos, hoc sensu, ut inexcussus accipiat pro eo qui liberatus sit a fasti dio adamussim reddenda rationis, & calculum semel ductum rursus ineundi. *ἐξέταστος* indagatio est: unde deducitur *ἀνεξέταστος*, potest & ad illud trahi, quasi inobseruatos di cas, ut uidelicet minimas operas heredibus debeant.

Legem I. de legibus, non recte ab Accursio intellectam: quapropter
emendata & declarata. Cap. XIII.

1. ij. ff. de lib.

MArtianus Institutionum primo, cum definiret quid esset lex, Demosthenem Chrysippumque autores adduxit. eius responsum sub titulum de legibus Tribonianus retulit: sed cum parte plurima græcis characteribus notatum esset, superiorum temporum incuria penè incognitū manserat: retulimusque quandoque quemadmodum quod ex Demosthene adducebat, legendum foret, nunc opportunum fuerit, ut Chrysippi quoque uerba restituamus: præsertim cum quisquis fuit ille, qui ea transtulit in Launum, haud multum feliciter sit rem aggressus. Sic itaque eo in loco legendum esse iudicamus. sed & philosophus summus Stoicæ sapientiæ Chrysippus, sic incipit librum, quem fecit *πρὸς νόμους: ὁ νόμος πάντων θεῶν βασιλεὺς, θέσμις τε καὶ ἀνθρώπων πραγμάτων. δεῖ δὲ αὐτὸν προσεῖναι εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχροῦν, καὶ ἄρχοντα, καὶ ἡγεμόνα, καὶ κατὰ τοῦτο, καὶ νόνα τ' εἶναι δικαίων καὶ ἀδικίων, καὶ φάσει πολιτικῶν ζώων, θεσπαστικῶν μὲν ὧν ποικίλοι, ἀπαγορευτικῶν δὲ ὧν οὐ ποικίλοι. quæ uerba sic in Romanam uocem transferri possunt: diuinari humanarumque rerum regina hæc lex, quæ præsidere, principem, ducemque esse & honestis & turpibus cōuenit: secundumque hæc iustorum iniustorumque regulam esse, & eorum quæ naturaliter ciuilia sunt amantium: ut facienda quidem iubeat, rursus non facienda prohibeat. Intellige autem καὶ νόνα, id est regulam, quam omnes imitemur: sicut Plinius lib. xxxiij, Polydectus, inquit, fecit quem canona artifices uocant, lineamenta artis ex eo petentes, uelut à lege quadam: solusque hominum artē ipse fecisse artis opere iudicatur: ut in aperto Acursij error sit, qui regulā eo sensu accepit, quo Iurisperiti tradunt, eam esse quæ rem, quæ est, breuiter enarrat: quod minime in præsentī casu congruit, sed & idem scholiographus existimauit, dum de diuinis rebus Chrysippus dixit, idcirco factū, quoniam plurimæ leges ius diuinū respiciunt: ut quæ de fide catholica loquuntur, quæque sacra dotibus leges statuunt, quod etiam minime nobis applaudit: quandoquidem tempestate Chrysippi harum legum nulla extabat. Item βασιλεὺς non satis quadrat, quapropter ad illud Euripidis in Hecuba allusum esse magis crediderim;*

Nos imbecilles forsan & captæ sumus?

At dñs ualentes, lexq̃ diuis imperans,

Etenim

A Etenim uel ipsos lege censemus deos.

Aequa atq; iniqua hac finientes uiuimus, ut intelligamus legibus quoq; ipsis
subijci deos, hinc apud Ouidium Iupiter sic deos alloquitur:

Vos etiam (quocq; hoc animo meliore feratis)

Me quoq; fata regunt. Connectet hic aliquis argutias: quoniam in iure quan-
doq; legerit, principes ipsos legibus subiectos non esse. sed alia est lex, quam Chrysip-
pus definit, aliæ sunt Impp, constitutiones, quibus ipsi non coërcentur.

Quem sensum accipiant uerba illa, ditis causa, &c. in l. III. cōmodati, Cap. xv.

A decorative initial letter 'I' in a woodcut style. The letter is large and bold, with a central vertical bar. On either side of the bar, there is a figure. The figure on the left is shown in profile, facing right, and appears to be in a dynamic, possibly struggling pose. The figure on the right is also in profile, facing left, and seems to be interacting with the first figure. The entire scene is enclosed within a rectangular border. The style is characteristic of 16th-century book ornamentation.

N Vrisconsultus Caius de uerborū significatione libro primo, saepe ad hoc, inquit, commodantur pecuniæ, ut ditis gratia numerationis loco intercedant, quod responsum ab Iustiniani cōfarcinatoribus in tractatum cōmodati translatum est; ibiq; se mirum interpretem Accursius ostendit, qui diutis interpretatur, id est diuitis: uerbaq; responsi in eo accipit, qui ut diues appareat, commodata utitur pecuniā, ne eum facultatibus labi cernentes alij creditores, nimis durè statim exigere uelint, quē sensum si illis uerbis exprimere uoluit Caius, mirum est quā bardus, latiniq; sermonis imperitus fuerit, primū id ab eo quæsierim, ubi nam gentium dis pro diuite singulari numero in Romana lingua ex communi usu recipiatur: rursusq; & si maxime admissum sit, nunquid ea uerba illum intellectum patiant? Ipse plerumq; de lectionis incolumitate dubitauit: sed quoniā uix occurrebat quod in eum locum simile uerbum quadraret, plurimorumq; ueterum codicum scriptura contra me erat, non ausus fui quicquā pro certo constituere. hoc solum opinatus sum; longè magis conuenire, si non ditis gratia, sed dantis legeretur, sūge me tibi debere decem, quæ tua interfit tibi debere titulo mutui: hoc ut commodius fiat, mihi decem commodabis, quæ ego coram testibus recipiam, promittamq; restitutum ex lege mutui: deinde ubi testes abscesserint, commodatum tibi restituiam: supereritq; tibi actio ex mutuo, nec mihi ulla exceptio non numeratæ pecuniæ competet. erit autem eo casu commodatū pecuniæ: quia easdem quas mihi ut numerare dedisti, protinus restituo.

Quomodo à principis rescripto appellatur, diuī Pij epistola, ut debuit, trans-
lata, reiectis aliorum nugis. Cap. xxvi.

 Quæsitum est, inquit Vlp. an aduersus rescriptum principis prouocari possit, forte si præses prouinciæ, uel quis alius consuluerit: & ad consultationem eius fuerit rescriptum: est enim quæsitum, an appellandi ius superis sit, quid enim si in consulendo mentitus est: de qua re extat rescriptum diui Pij, quo ostenditur prouocari oportere. uerba rescripti ita se habent: *ἐὰν ἐπιστάτης τις ἡμῶν, ἅμα δὲ καὶ ἀντιγραφῶν ἡμῶς, ὅτι ὅν ὑπάρξει τοῖς ἐσλομένοις ἐπικάσιος πρὸς τὴν ἀπόφασιν, εἰ γὰρ διολέγεσθαι ἢ ἀνδρόως, ἢ οὐχ οὕτως ἔχει τὰ ἐπιστάτην, οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δόξει προδικηνοσμένον τῶν ὡς ἐκ τῶς ἔχουσιν τὴν γραφῆσιν ἀντεπιστάτων.* hoc est, si scripserit quisque ad nos, & illi aliquid rescripserimus, uolentibus ad sententiā nostram prouocare permittum erit, si enim docuerint uel falsa, uel non ita se habere quæ scripta sunt, nihil à nobis uidebitur iudicatum, priusque contrascriptū fuerit, quemadmodum aliter res se habeat, quàm nobis insinuatum sit. Et hoc modo legendi emendandique sunt codices: qui enim uulgarem lectionem instituit, is non sat recte rescripti, neque uerba, neque sensum latinis reddidit, & præsertim dum uolentibus, inquit, prouocare ab enuntiatione licentia extat, Græca enim uerba *πρὸς ἀπόφασιν*, id est ad sententiā dicunt: ut uidelicet accipiendum sit de eo ad quem prouocamus, non autem à quo: ut minimè dicatur appellari posse ab enuntiatione, id est mendaci relatione principi facta, ut Accursius sensit, sed ab ipso rescripto, eo uidelicet prætextu, quod minus uera in supplice libello enarrata fuerint. sed & hoc ex rescripto dubius aliquin articulus finietur: finge iudicem secundum sacri rescripti formam iudicasse, ad quem erit prouocandum: num ad eum, qui illo iudice superior est, an ad ipsum principem, à quo rescriptum fuit: & superscriptæ epistolæ uerba indicant ipsum principem adeundum.

F

l. hereditate. ff.
de cast. pecu. in
prim.

Quid sit cōmilitiū in l. hereditate, de cast. peculio: & correctā lex illa. Cap. xvii.

N titulo de castrensi peculio, Triphonij Iurisperiti responsū legitur: quod quoniam insigni corruptela notatum est, nec Accursius illud intellexit, nec eo modo scriptum quisquam alius, nisi per coniecturas intelligeret. nostri itaque erit instituti, breuiter quemadmodum castigatē legendum sit, percensere, sic ergo reponendum est: Triphonius libro 1. x. di-
sputationum: Hereditate ab agnato cōmilitone data, Scauola noster dubitabat: quia potuit & ante notus, & amicus dare: potuit & non dare, nisi cōmilitium charitatem auxisset, nobis ita uidetur, si ante cōmilitium, factum sit testamentum, non esse peculij castrensis eam hereditatem: si postea, contrā. emendandā igitur sunt in uulgariis libris tres dictiones, cōmilitonum, cōmilitum, itaq; dicitur autem latine cōmilitium, militum commercium, & facultas ipsa seu ius quo unā militant. Reperitur hæc dictio etiam apud Tacitum, & in epistolis Sidonij Apollinaris.

Comilitium

l. qui habebat.
ff. de leg. iij.

Legem, qui habebat, de leg. iij. nequaquam fideliter ab Accursio translata, intellectamq; Cap. xviii.

Scauolæ uerba sunt: qui habebat in prouincia, ex qua oriundus erat, propria prædia, aliāq; pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit: *τῇ γλῶσσει κατὰ τὴν μου πατρίδα βόλομαι εἰς τὰ μέρη αὐτῆς δοῦναι, καὶ ἀφορίσω αὐτῇ χωρία πάντα τὰ ὅσα ἐγὼ σκεῖα κληῖται σὺν τῶσι τοῖς ἐνδοῦν βοσκήμασιν, δούλοις, καὶ πεποιτοῖς, καὶ θετοῖς, καὶ σκλάβοις πάσις.* quæsitum est, an & prædia, quæ pignori habuit testator, patriæ suæ reliquisse uideatur: secundum ea quæ proponebantur, respondit nō uideri relicta, si modò in propriū patrimonium, quod fere cessante debitore sit, nō sint redacta, ceterū ut clarior sit Iurisperiti sensus, ita transferri possunt legati uerba: suauissimæ patriæ meæ uolo in partem suam dari, & ipsi separatim adiudico prædia omnia quæcūq; in Syria possideo, cum omnibus in eis existentibus, & pecoribus, & seruis, & fructibus, & usu cōsumptibilibus, & apparatu omni, ex Accursij enim interpretatione illud in primis dubium relinquitur, num testator pecora solum, quæ ibi in sunt, omnia reliquerit: quandoquidem uniuersalis illa dictio, omnibus, pecora tantum apud eum respicit, at in græco legato generaliter & absolute dictum fuerat, *σὺν τῶσι τοῖς ἐνδοῦν*, rursus dictio illa *κατὰ τὴν μου πατρίδα*, quam ille depositus uertit, à græco uerbo *κατὰ τὴν μου πατρίδα* deducitur, quod consumere significat. quapropter melius fuit eam referri ad omnia, quæ usu consumi possunt, & prodigi, nam si prædia cum depositis quisquam legauit, forte non idem iuris fuerit: cum is qui pignori fundos habet, satis possit dici depositos eos habere penes se, donec debitor fidem absoluat.

Nouo sensu exposita l. Titia, §. Titia cū nuberet, de leg. ii. nihilq; ad rem ibi enunciatua uerba facere: & Græci legati uerba restituta. Cap. xix.

Quam diffusa, & quā longis tractatibus explicata sit illa quæstio, num uerba enunciatua disponat, nemo opinor ciuilibus studiis initiatus ignorat: & in ultimis uoluntatibus disponere Petrus Besutius, ciuis meus, & Raphaël Comensis tradiderunt: idq; ex Modestini responsō, quod interea gro uolumine interpretatus præceptor meus Paulus Picus, mihi tamen plerunque dixit, se ipsius Iurisperiti sensum uix potuisse percipere, tum quod ineptie translata erant in eo de græcis quædam uerba: tum quod & latina, propria obscuritate non quadrarent, quibus uerbis mihi alioqui plus nimio curioso, aurem uulsi: quapropter sententiam meam explicaturus sum, ea uerba sic legi debent: Titia cum nuberet Caio Seio dedit in dotem prædia, & quasdam alias res: postea decedens codicillis ita cauit: *ταῖον σκῆπον τὸν αὐτὸν μου πατρίδα κατὰ τὴν μου πατρίδα, καὶ βόλομαι δοῦναι εἰς βίον καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν μου πατρίδα κατὰ τὴν μου πατρίδα, καὶ ἀφορίσω αὐτῇ χωρία πάντα τὰ ὅσα ἐγὼ σκεῖα κληῖται σὺν τῶσι τοῖς ἐνδοῦν βοσκήμασιν, δούλοις, καὶ πεποιτοῖς, καὶ θετοῖς, καὶ σκλάβοις πάσις.* hoc est: C. Seium maritum meum commendo tibi o filia: cui uolo dari in uitæ usum & fructum, participationem pagi Naccleni, quam olim in dotem cum corporibus doti illatis dedi: & in nulla re eum molestari in dote: erit enim post

A post mortem ipsius tua & filiorum tuorum, præterea alia multa huic eidem marito legauit, ut quandiu uiueret, haberet. quæro an propter hæc quæ codicillis ei extra dotem relicta sunt, possit post mortem C. Seij ex causa fideicommissi petitio filia hereditaria competere, ut earum rerum nomine, quas in dotem C. Seius accepit, Modestinus respondit: licet nō ea uerba proponantur, ex quibus filia testatricis fideicommissum à C. Seio, postquam præstiterit, quæ testamento legata sunt, petere possit, tamen nihil prohibet propter uoluntatem testatricis, post mortem C. Seij fideicommissum peti, sen sum itaq; huius responsi sic interpretamur: cum in dotem Seio Titia fundum Nacclenum instructum dedisset, iussit eum restitui post mortem mariti: quærebatur num etiam ea quæ ultra dotem marito legauerat, essent restituenda, & uidebatur non esse, propterea quod fideicommissi illa uerba, erunt post mortem tua, & filiorum tuorum, solum ad bona dotalia referuntur, non ad alia legata, & quamuis in eis dictum fuisset, ut ea quandiu maritus uiueret, haberet: poterant tamen huiusmodi uerba intelligi, ut non inde fideicommissum esse uideretur, cum etiam si hæres C. Seij ea haberet, aduersus uerba testatoris non uideatur factum: quippe tum quoq; maritus quandiu uiuit, ea habet: sed tamen Iurisperitus ex præsumpta testatricis mente, non solum bona dotalia, sed etiam alia, fideicommissio comprehendit interpretatur, cum enim quisquam ita legat, ut quandiu uiuit legatarius habeat: licet scrupulosa quadam interpretatione dici possit, non esse fideicommissum: attamen mens testatoris illa esse satis creditur, ut restitui post mortem debeant, nihil igitur ad rem facit, an uerba illa, erunt post mortem tua, & c. enunciatua dicantur, uel id minus, cum Iurisperitus pro claro habeat fideicommissum inducere: sed in hoc dubitauit, an in ceteris legatis idem iuris esset, quapropter cum in uulgatis codicibus legitur, & earum rerum nomine, & c. corruptus est locus, & non coniunctua dictio, & c. legenda est: sed potius quæ ad similitudinem refertur, ut pro sicut, quæritur enim, num petitio fideicommissi competat ratione bonorum, quæ extra dotem relicta sunt, ut pro sicut, competit earum rerum nomine, quæ in dotem data sunt, ob castellum Nacclenum cum corporibus uidelicet illatis, in hoc enim clarissimum est, competere actionem: sed dubium fuit, respectu illarum rerum, quas marito legauerat, ut eas haberet, quandiu uiueret: ut inde cognosci possit, quā minima elementum unius inuersio, totum sensum obnubilet, & obscurum reddat: tum & illud, nihil ad præsentis responsi interpretationem, eam quæstionem facere, num enunciatua uerba disponant, quem tractatum, cum identidem à quibusdam ubique inculcetur, merito repositam cramben appellauerim.

Legē, diem functo, malè intellectam ex unius dictiunculæ inuersione. Cap. xx.

Rapinianus libro responsorum tertio: Diem, inquit, functo legato Caesaris, salarium comitibus residui temporis, quod legatis præstitutum est, debetur, modò si non postea comites cum alijs eodem tempore fuerint: diuersum in eo seruatur, qui successorem ante tempus accepit, hæc uerba sub titulo de assessoribus relata hodie leguntur: corruptis tamen exemplaribus, in quibus non præstitutum, sed præstitum falso legitur. uerum & tantum negotij ex eis, interpretibus nostris fuit illatum, ut in quatuor hæreses diuisi, uaria in responsi interpretatione tradiderint, nos omisso quid ipsi senserint, cum facile unusquisque eorum commentarios sibi comparet, nostram sententiam sic explicamus. Cum imperatores legatum suum in prouinciā mittebant, salarium suum quod sibi haberet, constituebant: tum etiam aliud quoque assignabant, quod suis assessoribus dederet, fingamus igitur legatum, cum in prouinciā uenisset, mortem obijisse: num idcirco de suo salario assessores periclitabuntur? & non periclitari responsum est. finge rursus non defuncti ante tempus successor datur, non sit id, nisi cum ipso contumelia, & ob peruersos mores: quapropter & omnes qui ab eo electi sunt, decidunt, quoniam ab improbo sunt delecti, in morte non ita est: nec dicat quisquam, posse successorem dare legato, qui tamen nullius culpæ erit reus: quoniam nisi delinquat, non solet princeps alium subro-

gare ante finitam administrationem: cum etiam si sua opera indigeat, possit praeses per delegatum, quem princeps approbauerit, in magistratu esse: nam & qui Romanae historiae peritus fuerit, non opinor hac in re aliquid dubitaturus est.

Multa Iuriconsultorum responsa, de uasis mensurisq; loquentia declarantur, re-
ducunturq; illa ad nostri temporis normam. Cap. XXI.

Mensurarum
noia

Amphora uas est uinarium, mensuram uidelicet continens. Vt autem breui-
bus expediā, nō tam quod alij longissimis tractatibus prosequunt, quam
quid ipse sentiam: Hemina uncias continet nostras septē semis: sextarius,
uncias xv. cōgius, heminas xii. modius, heminas xx xii. urna,
heminas xlviii. amphora, heminas xcvi. Sed quoniam qui sextar-
ij pondus nouit, cetera nouisse facillimē potest, probandū a nobis est, in sextario xv.
esse uncias: & in primis Plinium laudo autorem, qui lib. xx i. cap. ultimo, cyathum
pendere drachmas x. scripsit: unde cum in sextario constet xii. esse cyathos, sequit
centum & xx. drachmas, hoc est uncias xv. pendere. sic & Rhem. Palemon de cy-
atho: bis quinque hunc faciunt drachmae, si appendere tentes. Cleopatra quoque quae de
unguentis, & chemistica ratione graecē scripsit: ὁ ξίστος, inquit, μέτρω μὲν ἐξ ὀκτώνας β.
σαβμῶν δὲ δραχμῶν εκ. λαλείτω δὲ πρὸς Αἰγυπτίους ὁ ξίστος ἵνιορ. id est, xestes, qui & sextarius
us, mensura habet heminas duas, pondere drachmas cxx. uocaturq; ab Aegyptijs
Inium. Galenus quoque: πρὸς τοὺς ἰατροὺς, inquit, εὐρίσκειται ὁ χῶς μέτρω μὲν ἐκ τῶν ξίστων
s. πούλας β. σαβμῶν δὲ ὀδῶτος ὀμβείας, ὅτι ἐστὶν ἁλὸς ὀδῶτος, δραχμῶν ικ. in Italis con-
gius inuenitur, in quo mensura sextarij sex insunt, id est heminae xii. pondere uero
drachmae dccxx. aqua pluuiāli accepta, quod ea iustissimum semper pondus ha-
beat, nec mentiatur unq; nec me mouet quod ab autoribus traditū est, in xeste, seu sex-
tario Atticā uncias xvi. alibi uncias xx. esse. quoniam Attica uncia erat aliquan-
to leuior q; Romana. communis uero Graecorū longē leuissima, eiusdemq; ponderis
erant Romane quindecim, cuius Atticae xvi. Graecae xx. quae res cum a me alibi
tractata diffusius sit, non est quod hic repetatur. Sanē cadus congios decē continet, si-
cut & metreta Dioscoridi lib. v. licet alij cadum duodecim cōgios cōtinuisse referant.
Pollux metretam, amphoram quandoq; significasse scripsit: sed priorem sententiam
probo. Hae uolui praefari, ut quaedam Iuriconsultorum loca exploratiora facerem in
titulo, de tritico, uino & oleo legato. Pomponius, uino legato, ea demum uasa sequun-
tur, quae ita diffusa sunt, ut non ad perpetuum usum referuantur, ueluti amphorae &
cadus. cum enim amphora, & cadus uasa sint mensoria, & non magnae amplitudinis, in
eis uinum perpetuo non seruat, sed ad tempus conditur, non ita est in dolijs, quia do-
lia etiam maximae amplitudinis fiunt, nec certā mensuram habent. hinc eodem titulo
Proculus: Illud uerum esse puto, cui uinum legatū cum uasis erit, ei amphoras, cados,
in quibus uina diffusa seruamus, legatos esse: uinum enim in amphoras & cados hac
mente diffundimus, ut in his sit, donec usus causa probaretur: & scilicet cum his am-
phoris & cadis id uenditamus. In dolia autem aliam mentem conijcimus, scilicet ut
ex his postea, uel in amphoras & cados diffundamus, ut sine ipsis dolijs ueneat. decla-
ratur eodem modo aliud responsum, quo traditur, legato uino in amphoris illud com-
prenderi, quod in urnalibus erat: urna enim dimidiā amphoram comprehendit.

Legē, quisquis, C. si cert. pet. haecenus non intellectā: tum quid ibi significet col-
lectarius: rursusq; quaedā de argentarijs & mensarijs. Cap. XXII.

l. quisquis. C. si
cer. pe.

Collectarius

L. Mpp. Honorij & Arcadij ad Theodosium praef. praet. constitutio est, in
haec uerba: Quisquis iudici foenebrem pecuniam mutuauerit, si in provin-
cia fuerit uersatus, quasi emptor legū atq; provinciae: uel si quis collecta-
rius honoris precium dederit ambienti, exilij poena una cum ipso iudice
plectetur. pro huius constitutionis interpretatione dubitatum fuit, quid
significet collectarius. & Accursius, mox alij existimauerūt, eum hanc appellationem
fortiri, qui eundem honorem ambienti rualī suo pecuniam dat, ut desistat, nec secum
conceret: quae sententia nullius auctoritate comprobatur. Suidas, Collectarius, inquit,
est, ἀργυρα-

A est ἀργυραμοιβὸς ἢ τοὶ λαμβάνοντες ἀργύρῳ ἀλλοτρίῳ. hoc est argentarius campfor, &
pro argento monetā uicissim tribuens. Acron quoque in Horatium, collectarios pro co-
actōribus argentariorū accipit. Igitur sciendum, in re nummaria esse argētarios nūmu-
larios, mensarios, campfores, trapezitas, collybistas: quae omnia uocabula fere idem
significāt: nisi quod argentarij maiores negociatores erāt, qui non in permutando tan-
tum, ut ceteri, tabernam exercebant: sed qui etiam nummos foenori collocabant, non
suos tantū, sed etiam aliorum, hinc apud Plautum argentarius pro foeneratore accipit:
sicut enim nostris temporibus in foro mercatorum literis quibusdam, quas cambij uo-
cant, debitores subscribunt, soliusq; proxenetae testimonio utuntur, ita ueteres illi ar-
gentarij rationes pro instrumento habebant: quapropter ne fides labefactaretur, de pu-
blico solebant constitui: eligebanturq; magnae fidei homines. si itaq; aliquis collecta-
rius, id est argentarius, pecuniam ambienti aliquem honorem praesidi, quod eum facili-
us consequatur, dederit: & ipse & praeses exilij poena coërceri debent. hic itaq; rectus
est constitutionis sensus, ut nemini dubium esse possit, uulgatum illum Accursij explo-
dendum esse: nisi quisq; in significatione uocabulorum idoneū illum habet autorem.

Praescriptis uerbis actio unde dicta: & quid ab exceptione distet praes-
criptio: quid item sit actionem dare: & declarata l.

II. C. de formulis. Cap. XXIII.

Heodosij Valentinianiq; impp. constitutio est, Hieronymo praef. praet.
scripta his uerbis: Nulli prorsus non impetratae actionis maiore, uel mino-
re iudicio agentī opponatur exceptio, si aptam rei & proposito negotio
competentem eam esse constiterit. quae quidem constitutio non id respi-
cit, ut a Pontificibus, quod Accursius & quidam alij attestati sunt, actio-
nes impetrari solitas ostenderet: cum id etiam ante horum impp. tempora, in usu esse
desisset: sed potius ad iudiciorum, quae sub praetoribus agitantur, consuetudinem
refertur, nam priusquam quisquam litem contestari permitteretur, necesse erat, ut praet-
orem adiret: narrataq; illi re, praetor quae cōpetere sibi uidebatur, actionem illi dabat.
Cicero in Verrem, si quis eum pulsasset, edixit se iudicium iniuriarum non daturum:
quicquid ab eo peteretur, iudicem de sua cohorte daturum: ipsi autem nullius rei acti-
onem se daturum. hinc in edictis praetorum, quae passim sub titulos digestorum com-
posita leguntur, itemq; in interdicitis, praetor nunc se daturum actionem affirmat, nunc
uti aequitas suggerit, negat. erant autem actiones quibusdam formulis cōprensa, quas
litigatoribus iudices praestabant: nisi quod ex facti differentia plerumq; eas praetor im-
mutabat: & pro arbitrio uel expungebat, quae ad rem non faciebant, uel quae necessa-
rio erant apponenda, subiungere non grauabatur. nō ita erat in contractu innomina-
to, in quo certa forma uerborum erat statuta, ut uidelicet quemadmodum se res habe-
ret, describeretur: tum quae cōtractus species esset, referretur. hinc actio praescriptis uer-
bis dicta. Cicero de finibus bonorum & malorum: omnis autem in quaerendo, quae
uia quadam & ratione habetur oratio, praescribere primum debet. ut quibusdam in
formulis ea res agatur. Idem in oratore ad Brutum: quid est quo praescriptū aliquod,
aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere praestet, & plura genera sint:
praescribere enim latina lingua statuere, & certo modo ante ordinare comprehendit. cu-
ius uulgatae significationis non est quod hic satagam probationis causa quicquam as-
ferre, ut inde fortasse praescriptiones pro exceptionibus sumi credendum sit: quod cer-
tis formulis exceptiones ita cōstarent, sicut & actiones. Fortunatianus certe rhetor, atq;
idem consultus, libro primo institutionum rhetorices: quid interest, inquit, inter praes-
criptionem, & translationem? quod praescriptio excludit actionem, translatio autem
differt, quibus uerbis ostendit, generalius esse exceptionis nomen, cū praescriptio ad
eas solū referatur, quibus seu a principio, seu post litem contestatam probatis euane-
scit actio: licet Socinus aliam ipse differentiam excogitarit, quam non sequor.

DISPVNCTIONVM FINIS.

in rub. ff. de ex-
cep. Dec. in ru.
extra. co.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONSUL

TI, AD MAGNIFICVM ET CONSVLTISS. VIR-
RVM IOANNEM BAPTISTAM APLANVM
REGIVM SENATOREM EPISTOLA.

E Vt hoc semper instituti mei ampliss. Senator, ut si qua à nobis ingenti monumenta elaborari contingeret, ea non nisi ad eruditissimos quosque destinare. qua in re imitari veterum scriptorū diligentiam existimaui, qui opera sua non tam amicis dicabant, quam corrigenda tradebant, accidit enim plerumque, ut hallucinemur, & cū diuino illo Homero, nimio plura quam deceret dormitemus: quapropter plurima, quae nunc adunt, emendatione indigent. sic Cicero Atticum, Varronem, Brutum, operum suorum titulis praetulit: sic ad Balbum Iulius Fronto, ad Nemesianū Calpurnius, ex nostris Vlpianus, Paulusque ad Sabinum scripsere. Idem & mihi his diebus usu euenit. cum enim superiore anno Venetijs agerē, ubi hospes publicam priuatamque urbis magnificentiam perspexissem, non potui diu solus, hoc est, sine libris esse: quapropter comodato acceptis quibusdam iuriscivilibus interpretibus, eius quod interest tractatum perlegi: qui & si mihi aliās lectus animaduersusque fuisset, propter crebras tamen occupationes in multis exciderat. haec postquam à me materia diligentius inspecta est, quod quidam interpretes longē & late à linea aberrare mihi uidebantur: decreui in eam militiam & ipse nomen dare, uiresque meas experiri, num dilucidē & latinē interpretari ipse possem: eaque argumentis confutare, quae à uero abesse iudicarem. assumpsi itaque prouinciam, non satis scio an humeris meis parem, quibusdamque noctibus ad umbilicum perueni. quapropter cum dubitarem, ne accelerata nimis aeditio, raraque librorum supellex, diligentiae nostrae multa detraherent, non sum ausus impressoribus tractatum eum te inconsulto tradere: si qua enim nos fessellissent, ea, scio, minimē ingenij tui summū acumen praeferibūt. quod & à me idcirco alacrius, confidentiusque factū est, quod te uirū noram non Iuriconsultorū solum (quod de Vlpiano Modestinus ait) *νεμεφαιον*, sed etiam humaniorū literarū ita studiosum, ut quoties per publicas occupationes licet, in earū sinum, ceu in amoenissimum uiretū soleas diuertere. Laudarem hic uirtutes tuas, & sicut aequū esset, latissimo in bene dicendi campo uagari: quod & si tuae glorię, quae supra captum ingenij nostri est, nihil conferret, posteris tamen exemplo multum profuturū uideret, dū unusquisque optimos tuos mores respicere, te imitari quereret, te uti speculum sibi proponere in primis curaret: sed tua quoque humanitas talis est, ut celebranda facere quam celebrari malis: & cum ad uirtutis summum gradum perueneris, nihil tamen te supra ceteros extollis. quae incomparabilis tua humanitas & prudentia, omnium animos in sui admirationem erexit: ut cum maximos amicos beneficijs tuis obnoxios comparaueris, non minores quotidie uirtutibus magnis allicias, tot ergo merita tua, tot animi fortunaeque munera, hoc de me etiam postulare uidebant, ne silentio te preterirē. Qui uentri, qui luxui dediti sunt, qui malis artibus famā aucupant, eorum aequissimū est perpetuis ignorantie obliuionisque tenebris nomina inuolui: quod & *λίσκη* palus, decantatusque poëtae abyssus *αλμυροειδής* significat, at qui uirtute ornatī, moribus conspicui, uita innocentes, tuique plane similes sunt, eos in omnium ore esse, & pro rostris nomina semper recitari conueniret, ut inde omnes sibi exemplumsumeret, meritū igitur & hac quoque causa tibi librum addixi, dicauique: quamuis mei potius honoris hac in re rationē habuisse uideri possum: cū enim acerrimo tuo iudicio lucubrationes hae nostrae indigeant, certe si eas tuo arbitratu correctas ediderim, longē cōsultius egero, fuere inter ueteres, qui quod aliquid in arte praeter ceteros explorassent, nouos sibi atque eosdem superbos titulos indiderint: qualis Callimachus ille sculptor, qui se *πνεύματι*, quod arte subtilius expoliisset, appellauit, his ego contraria penitus sententia, recte mecum actū existimabo, si obretractorum dignas uoces euitaui: tantū abest, ut quicquid mihi laudis aut glorię cōparari putem, ut igitur ex uoto negotiū omne succedat, tua hoc industria efficere poterit, si uehementem te censores, ac qualis Aristarchus fuit, criticum, expertus fuero. Vale.

ANDREAE

ANDREAE ALCIATI

88

IVRISCONSULTI IN COMMENTARIOS EIVS
QVOD INTEREST, PRAEFATIO.

MORIS fuit apud quosdam ex antiquis autoribus, ut quotiescunque alia quid praeter uulgatam consuetudinem aederent, tanquam causae suae diffidentes, à lectoribus ueniam peterent, quamobrem cum Albinus, nescio quis, Romanus scriptor, patriam historiam Græco idiomate tractaret, indulgeri id sibi in operis procemio petijt: quod uti ineptū M. Cato non immerito delusit: si enim Amphictyonum decreto coactus fecisset, æquum id concedi fuerat: sed ei qui sciens prudensque deliquit, haudquaquam ueniam dandam esse arbitratus est. Ego etsi contra aliorum consuetudinem, latinē in iure ciuili disserturus tantum abest quicquam deprecari, ut potius qualiquali commendatione non indignum me existimem, non me latet ab Romani imperij inclinatione nullius opera extare, quae latina dictione in ciuili disciplina concinnata sint: quin potius tum primum ab recto cursu flecti coeptum est: & barbaris quibusdam corrupta commentaria, in pretio tamen habebantur: deinde processu temporis Mandrabuli more eò deuentū, ut nostris hisce diebus nulla bona litera in omnibus, quotquot sunt, iuris ciuilis interpretibus, reperiri queat: & iam uulgò circumferat, nullum esse Iuriscōsultum posse, qui latinē loqui & eleganter sciat, quod certē nescio qua ratione absque impudenti calumnia dici possit: cum antiquos, uel XII tabularū, uel rescriptorum, uel edictorum interpretes uideamus & doctē, & eleganter scripsisse, ex quibus Herennius Modestinus non solum quaedam græcē adidit, sed etiam uersificator egregius P. Maronis periochen composuit, Antistius Labeo omnium scientiarum cognitionē professus ab Gellio quoque traditur, Atteium Capitonē non minus eloquentia, quae ceteris artibus praeditum Tacitus affirmat, quin & legislator Solon, quanta humaniorū studiū autoritas fuerit, ipse expertus est, siquidē ut Demosthenis interpretēs *πρόδιδες* *πρεσβύτεροι*, & Plutarchus Laertiusque tradit, cū Attici & Megareses de Salaminos insula possessione cōtenderēt, Solon Atheniensium causam Homericō uersu approbasse dicunt:

Αἶας δ' ἐκ Σαλαμῖνος ἄγχι δρυοκαίδεια νῆας:

Bis senis Salamine Aias cum nauibus ibat.

Cui carmini subsequens ex suo tanquam Homeri addidit:

στῆσε δ' ἄγων' ἐδ' Ἀλλυαίων ἵσαντο φάλαγγες:

Cecropidum quo castra loco posuere phalanges, quem numerum Homeri esse iudices arbitrati, autoritate uatis ducti, tanquam omni memoria Atheniensium Salamin fuisset, pro Solone pronunciauerunt. his accedit, quod & non hos tantum, sed principes quosque Philosophos ab hisce studijs non abhoruisse, ferē constat, cum tam eleganter Plato scripserit, ut non alia lingua locuturum, si in terras descenderet, Iouem Cicero diceret, quam Platonica, mitto Empedoclē, res naturae carminibus decantantem. quid Socratis hymnos, Epicharmi modos, Xenophontis historias, Xenocratis satyras commemorem: cum uel maximē Epicurum damnet Cleomedes, quod barbaras uoces suis scriptis inseruisset: & M. Cicero quosdā sui temporis philosophos infectetur, qui se neque distinctē, neque eleganter, neque ornatē scribere profitebantur, quam ob causam lectione indignos eorum libros attestatur. quanto melius Madauensis Apuleius, qui sibi de philosophia disputanti nec unum solocismū ignosci, nec unam syllabam barbarē pronunciatam donari, uolens libensque agnoscit, possem & Christianae pietatis mystica in exemplum adducere, quibus satis in confesso est, & Hieronymus fatetur, uatum prophetarumque responsa lyricis carminibus constare: tanta fuit humanitatis studiorum autoritas: quapropter & illud traditum, deū oracula uersibus edita fuisse, quid igitur est quod quisque miretur, si interpolata ueterum consuetudine, in iura ciuilia latinas interpretationes cōdidero: & haec quidē, non quod ipsi hanc nobis gloriā uendicemus, quasi uel lepidiusculē, uel eleganter disceptatores hac in disciplina esse possimus: sed quod etsi non satis recte omnes, nos tamen minus quam ceteri

P 4

(quod ad huiusmodi studia attinet) barbarè loquimur, & scribimus. sit itaq; hic quem ædimus tractatus, quasi quoddā huius nostri conaminis specimen: quod si læta fronte studiosi excipiant, ad cætera capessenda animum fecerint: alioqui græci carminis memor, pedem referam: *πάλιν δρόμοναο μέλλω γὰρ ἢ δρόμου κενός*. mecumq; interim illud infufurrabo: bene qui latuit, bene uixit. cæterum antequam institutum munus exequar, constitutionis ipsius uerba recitanda sunt.

Imp. Cæs. Iustin. Aug. Ioanni de sententijs, quæ pro eo quod interest proferuntur.

Quod de eo quod interest dubitationes antiquæ in infinitū productæ sint, melius nobis uisum est, huiusmodi prolixitatē, prout possibile est, in angustum coarctare. Sancimus itaq; in omnibus casibus, qui certam habent quantitatem, uel naturam, ueluti in uenditionibus & locationibus, & in omnibus cōtractibus, hoc quod interest, duplī quantitatem minimè excedere: in alijs autem casibus, qui incerti esse uidentur, iudices qui causas dirimendas suscipiunt, per suam subtilitatem requirere: ut hoc quod reuera inducitur, damnum hoc reddatur, & non ex quibusdam machinationibus, & immodicis peruersionibus in circuitus inextricabiles redigatur: ne dum in infinitum cōputatio reducitur, pro sua impossibilitate cadat: cum scimus esse naturæ congruū, eas tantūmodo pœnas exigī, quæ uel cum competenti moderamine proferuntur, uel à legibus certo fine conclusæ statuuntur, & hoc non solum in damno, sed etiam in lucro nostra amplectitur constitutio: quia ex eo ueteres quod interest, statuerunt, & sit omnibus, secundum quod dictū est, finis antiquæ prolixitatis huius constitutionis recitatio.

Quod in primis in lege dicitur, dubitationes antiquas fuisse, uidendum est qua in re ueteres dubitarent, & Accursius in eo uersari dubium credidit, quemadmodum æstimatio quatenus interest faciunda esset: id ne quod extra rem lucrum, damnumq; uenit, an id quod circa rem tantum uersatur, quod ipse quidem non probauerim: hæc enim constitutio idcirco est ædita, ut ueterum altercationes tollerentur: quamobrem si dubitatum foret, quatenus extrinsecus interesset, debuerat hoc præsentī lege imperator declarare: cum tamen res hæc tam dubia adhuc sit, quantum nunquam. Petrus & Cynus^a uariatū in eo tradunt, quod ueteri digestorū iure, id quod interest in bonæ fidei actionibus ad duplum usq; progrediebatur: sed an idem in cōtractu stricti iuris esset obseruandum, non æquè constabat, sed & id nihilomagis placet: cum si ita fuisset, æquum & rationi conueniens erat, ut ex contextu legis hoc tandem explicaretur: cum tamen posset adhuc ea opinio defendi, in cōtractu stricti iuris ad duplum non prorogandam æstimationem: nam lex duo exempla affert, uenditionis scilicet & locationis, qui cōtractus bonæ sunt fidei: & licet uulgò dicatur regulam, exempla non arctare, si tamen plura exempla sint^b, in confesso est saltem declarari, ut in eadem specie solum regula procedat: nec obstant uerba constitutionis in omnibus cōtractibus, &c. quoniam de similibus tantum accipienda sunt illa uerba, & id cum Accursio. Igitur omnes cōtractus intelligere possemus, qui tamen bonæ fidei essent. si itaque admitteremus eorum sententiā, consequens esset, in eo adhuc ambigi, quod se declaraturum imperator credidit, Bartolus^c autem uidetur existimasse, nihil dubitatum, an lucrū, quod cessaret in eius quod interest æstimatione, esset computandum: sed idem prorsus hodie iuris esse, quod & olim in hac quæstione fuerat: quod & Fulgosius opinatus est^d. & in hanc sententiā crebrius est itum, sed num circa id quod extrinsecus intererat, quicquam per hanc constitutionem sit immutatum, non reperio qui Accursio dissentiat: quem tamen supra non probauī. cæterum nec illud nobis sit uerisimile, nihil hac lege noui inductum: quo fit, ut (cum lex dicat, in cōtractibus certis, quod singulariter interest conuentæ summæ duplum excedere non posse: in incertis secus) putem in hoc potissimum certasse ueteres: sed tamen in digestis nihil reperiri, quod eorum sententiā iuuat, qui aduersantia huic constitutioni prodiderunt: quoniam huiusmodi responsa per Tribonianum, collegasq; de eo uolumine sint reiecta^e.

Quod

Quod subsequitur, certam quantitatem uel naturam: disputemus quemadmodum certa quantitas accipienda sit: & Bartolus quid alij opinati sint, refert, ex quibus Accursius: cōtractus, inquit, dicuntur certi, quorū quantitas uel species certo fine terminata, potest ostendi qualis quantaq; sit^f, cū ergo in obligationem uertitur certa quantitas, certam quantitatem habere dicitur: cum certa species est in obligatione, dicitur habere certam naturam, sed ab hac interpretatione idem recedit tum Bartolus, ceteriq; eo maximè argumento, quod uerbum, naturam, ita in lege superflueret: nam & ea quæ certam speciem habent, dicuntur certam quantitatem habere, qua ratione si quis legauerit quantas summas distauerit, censuit Aristot^g, species quoq; contineri: & si quis stipuletur sibi dari quantas pecunias ex hæreditate peruenierint, non precium, sed rerum corpora stipulatus uidetur^h, sed tamen quamuis ceteri id probent, satis leuiter arbitror hanc sententiā oppugnari: quoniam eadem ratione Iurisconsultus Paulus repunderetur: qui, certū, inquit, est cuius species, uel quātitas ostenditurⁱ, superflueret enim species, sed & appellatione quantitatis propriè speciem contineri nusquam probatur: imò ex aduerso plura argumenta deduci possent^k, nec nos tangit Aristonis responsum: quandoquidem aliud est si dixerō, lego Sempronio quantitatem: aliud, si quantas summas, &c. dictio enim quantus adiectiua, non ad solam quantitatem refertur, imò ex propria uocabuli significatione magnitudinē potius notat. Ex poetis affatim exempla succurrūt, Verg.

Nam qualis quantusq; cauo Polyphemus in antro. Idem:

Nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles.

ex Iurisconsultis illud^l, quantæ audaciæ, quantæq; temeritatis sint publicanorū factiōnes, &c. nec de sermonis proprietate ambigi, standum esse grāmaticis, nec obesse, quod uerbum quantitatis à quanto formetur: quoniam consuetudo loquendi à doctis obseruata, ipsa est quæ uerbis proprietatē tribuit, ut Fab. Quintil. lib. 11. est autor^m, unde cum consuetudo non assumpserit uerbum quantitatis pro specie, adiectiuū uerò ex adiuncto frequentius: non est absurdum, alterum propriè dici, alterum non æquè: nam & familia à famulando dicitur, & famuli appellatione non uenit dominusⁿ, & tamen uerbo familiæ comprehenditur. Item adnotauit Aristot uerbum, summæ, quod ipse probauit ad certas species referri: tum & in eo casu uoluntas testatoris ex præfatione talis esse conijciebatur: quapropter tot collectis, æquum fuit statui ibi certam speciem contineri: sicut & cum quis quantam pecuniam dari stipulatur, quippe uerbum pecuniæ generale est, & species comprehendit. consequens igitur est, primam hanc Accursij sententiā posse defendi, quamuis semet ipse damnauerit, ab ea in aliam transiens. Hæc est, ut per certam quantitatem, speciem quoque accipiamus: per certam uerò naturam id potissimum intelligamus, cum promissio de genere aliquo est facta: ueluti promitto hominem, spondeo equum: & homo enim & equus certos fines naturaliter habent, non placuit id Iacobo ab Arena, quibusdam rationibus, quas per Bartolum reiectas cernere est, pergit etiam Accursius id declarando, ut certum intelligatur, cum in obligatione est datio: quamobrem si stipuler dari Titium, certam speciem stipulor: si dari centum, certam quantitatem: si uerò dari hominem, uel equum, tunc stipulor certam naturam, & debebitur mediocris^o. Cæterum si fieri aliquid stipulemur, puta dari curari centum, uel Stichum, uel hominem^p: hæc stipulatio incerta est, quippe facti, & stipulationes facti sunt incertæ, damnāt rursus id Iacobus ab Arena, & Petrus: nam uenditor solum tenet tradere^q quod facti est: & tamen lex uenditionis cōtractū appellat certum, sed uenditionē meri facti non esse respondet Bartolus, quoniam uenditor si dominus sit, nō tradere tantum, uerū etiam transferre dominium tenetur^r, cæterum, ut idem affirmat, non idcirco defenditur Accursius: quoniam in lege subsequitur exemplum locationis, quæ proculdubio est facti: cum conductori dominus patientiā præstet, quæ meri facti est^s. Aliter itaq; accepit ea uerba Iacobus ad Arena: quem dum Bartolus improbare uidet, explicat: nec tandem ab eo ipse dissidet: quod & Baldus facit. aiunt illi, cōtractus dici certos, qui certam quantitatem, uel naturam respectu sui uel adiuncti, habent, quam sententiā sequor, nam id quod interest, non in iure, sed in

^f l. certum. ff. si cer. pe.

^g l. quisquis. de leg. 1.

^h l. cum stipu. de uerb. sig.

ⁱ in d. l. certum.

^k ueluti in l. ex morte. C. de pac. conuen.

^l l. quantæ. ff. de pub.

^m Bartol. in l. 1. col. pen. si cer. pet.

ⁿ l. familie. ff. de uerb. sig.

^o l. legato genera. liter. de leg. 1.

^p l. si. ff. si cer. pe. l. ubi autem. ff. de uerb. oblig.

^q l. ex empto. de act. emp.

^r l. in conuentionalibus. de uerb. oblig. l. si rem alienam. de act. emp.

^s no. in l. ij. de uerb. oblig.

^a Bal. in ix. op. hic.

^b gl. in l. nunquā. de priua. deli. Lancel. in l. 1. de iur. om. iu.

^c Bar. hic in viij. col. uers. uenio. ad ult. partem. d. in l. 1. de act. emp. ff.

^e arg. §. 1. quibus in prima cōsti. cod. & no. in l. 1. de leg. 1.

facto consistere Iurisconsulti dicunt^a. solent autem ea facti appellare, quorum uis est dubia, & omnis à probationibus pendet^b. Igitur in tractatu eius quod interest, certitudo uel dubietas non est accipiendae ratione obligationis, uti sit in obligatione dandi faciendique: & in hoc deceptus est Accursius, nec est accipiendae ab eo quod ab initio in obligationem deducatur id quod interest, uel non deducatur: quod Nicolaus Mart. credidit: sed id quaerendum est, possit protinus probari, uel non possit. Igitur in uenditione & locatione cum de precio conueniatur, clarum est, si conuenta non seruentur, minus interesse nequaquam posse, quam sit premium: & idcirco cum hic contractus respectu probationis euidentis sit, dicitur certus: idem in pacto eundi Romam, si uicissim promissa sit pecunia: & si qua similia, uti declarat Bartolus: qui tamen aduersum non extricat, quomodo certam naturam intelligamus, si enim eum sequamur, idem fuerit uel certam quantitatem, uel certam naturam dicere: quod non probo. nec admittam eius sententiam, quam ceteri omnes creberrimo calculo approbant, Accursij opinio procedit: nam si hominem generaliter promitto, ipse existimauit promissionem hanc certae naturae esse: & tamen eius aestimatio ratione sui, uel adiuncti, non sit planè certa. concedamus debere mediocrem, non sequitur tamen certitudo: potest enim pluri aestimari unus mediocri alio aequè mediocri: quandoquidem hac mediocritas certos fines non habet. & cum hac electio sit multum difficilis, & ambigua, non uidetur certam naturam habere, non itaque omnino hac in re communem sententiam sequor: quae & eo amplius conuincitur, quod nulla lege naturam ita accipi probant: quare illud debemus scire: ea de natura contractus dici, quae tamen non exprimantur, in eum deducta intelliguntur, uel ex consuetudine, uel alia de causa, ueluti in emptione: nam de natura huiusmodi contractus est, ut praestetur euictio^c: quod inducitur est, quoniam assidua consuetudo fuit ut praestaretur, dicitur etiam de natura rei illud, quod illi regulariter accidit^d. quomobrem Raphael Comensis de natura penoris esse tradidit, ut breui consumeretur^e: certè in eius aestimatione ipsius quoque naturae ratio duenda est, non me fallit penoris naturam interpretatos esse alios fauorem, quoniam penus propter alimenta fauorabilis sit: sed frequentius admittitur de natura, quod primo dixi. Igitur in proposita quaestione dicendum opinor, per certam quantitatem intelligi ea, quae expresse solent deduci in contractum, puta premium & rem: per certam naturam, quae tacite de natura contractus recepta creduntur, exempli causa: uenditio uel loco tibi domum centenis: hic contractus certae quantitatis est: traditio Stichum, est certae speciei, quae facile aestimationem capit, mutuo centum frumenti modios tu recepisti: negas reddere aequè bonum: hic contractus habet certam naturam, de eius enim natura est, ut aequè bonum reddatur, iudex itaque hac ex constitutione id aestimaturus est. Baldus aliter uisus est intellexisse, ut per uerbum naturam, accipiamus facta, quorum natura respectu uicissitudinis mensuram recipit, ueluti premium ratione rei, usus rei ad pensionem: sed & id reuoluitur eodem, nam si concedo tibi usum rei non statuta pensione, in aestimationem redigetur ille usus, ex natura similium contractuum, & ex consuetudine, quantum pensionis de huiusmodi rebus praestari soleat^f. & haec quidem satis & super. Ceterum quoniam Accursius uidetur existimasse, in contractu emptionis factum non uersari: & Bartolus non merum factum, sed etiam dationem: Iacobus autem ab Arena, contraria differuerit: uideamus cui sententiae adhaerendum sit, & in tractatu, si certum petatur, communis ferè omnibus est opinio^g, si uenditor dominus sit, teneri dare: si uero dominus non sit, tradere solum obligari^h, à qua sententia nullo pacto discedendum esse Fulgosius, Doctor alioqui peruiacax, & ceteris refractarius, prodidit, nobis tamen quid ultra alios occurrat, subticendum non est: & in primis hoc existimo, sententiam quam turmatim alij sequuntur, à ueritate abesse: quoniam immo indistinctè & impromiscuè uenditorem tradere tantum obligari, cuius rei primū argumentū est, quod Celsus scribitⁱ: si tibi pecuniā dedi, ut Stichum dares, non emptio nem, sed innominatū contractū esse: nam si datio ad emptionē faceret, nequaquā prescriptis uerbis agi posset, respondet huic rationi Philippus Decius^j: ideo contractum hunc innominatum esse, quoniam eo modo concepta erant uerba, quo in contractibus innominatis

minatis solent: alioqui si contrahentes uoluissent emptionem esse, non eo modo conceperissent. quam responsionem non probo: quoniam ex uerborum forma contractus iuris gentium nequaquam uariantur: non enim attendimus quod nomen contractui datur, sed quid in eo deductum sit: quomobrem etiam si contrahentes uerbo emptionis & uenditionis uterentur, & pacto expresse uenditor diceret se rem dare, nihilominus emptio non esset. & quamuis eo in responso Celsus dubitet, an emptio fuerit, cum tamen subiungat nullam aliam obligationē, quam praescriptis uerbis oriri, consequens est, nihil referre an contrahentes emptionem appellauerint, cum non ab ipsis, sed à iure publico nomina contractibus data sint. quare rursus responderet idem Doctor, idcirco in responso Celsi, contractum eum innominatum esse, quoniam pecunia uti certa species data sit, quod quidem diuinatoria coniectura affirmat: nihil enim hac de ratione est in eius uerborum contextu. Igitur iterum referunt generaliter quidem uenditor rem non teneri dare, nisi idem & dominus sit, & tradendi facultatem habeat, uerum & hoc perquam improbabile est, cum in responso Celsi coniectetur, eum qui Stichum dare promiserat, non fuisse dominum: quod praeterquam quod extra legis uerba inducitur, nequaquam uerisimile est, aliquem scilicet id promittere uoluisse, quod in se non haberet, nam & Celsus competere ait repetitionem pecuniae, si Stichus antequam des, moriatur: quod referre operae precium non erat: cum etiam si Stichus mortuus non esset, competere tamen repetitio: quippe tibi dedi pecuniam, ut Stichum dares: si ergo Stichus dominus non es, quomodo potes eum dare? omnimodo igitur pecuniam condicere possum: quoniam non dedisti, ut conuenit, sed tradidisti, non recedunt itaque recentiores à prima responsione, quam consutaui: & eò magis, quoniam si is contractus emptio esse potuisset, absurdum non erat, si Celsus pronunciaisset, & conditionē ob causam competere, tanquam ex contractu innominato: & etiam actionem empti, tanquam is contractus emptionis & uenditionis esset, simili enim ratione motum Vlpianum stauisse utranque actionem competere posse aliquando legi^k. Secundum huius sententiae argumentum est, quod Papinianus scripsit^l: si uenditor nouata priori obligatione, uenditori per stipulationem spondeat rem dare, nihilominus non nisi ad tradendum obligari: quia uerisimile non est id actum, ut obligatio augeat: ut qui tradendi solum reus erat, uoluerit dandi quoque obligationem superaddere, loquitur autem Iurisconsultus in eo uenditore, qui dominus erat. Id ex eo probamus, quod si uenditor ancillam tradidisset, Iurisconsultus^m in bonis emptoris futurā tradidit: nam si dominus is non fuisset, non dominium, sed usufructuendi facultas solum esset translata: non enim res in bonis dicitur, nisi quae in dominio estⁿ. Tertius, & quidem fortissimus locus est ab Celsi auctoritate, in tractatu de actionibus empti^o. Is tradidit, si factum retis emero, & captos pisces piscator nolit tradere, ad aestimationem rei agendum: nam si uenditor dare teneret, non ad aestimationem, sed ad ipsam rem specialiter obligaretur: piscator enim piscium quos capit, dominium iure gentium nanciscitur, hunc obicem ita remouent recentiores, quod ad factum obligatus principaliter uenditor esset, retia scilicet aquis immergere, quamobrem quamuis pisces acquirat, datio tamen uti accessoria facti principalis naturam respicit: unde in id quod interest, obligatio succedit, hanc responsionem meminimus, cum Iason confutare uellet, & Decius etiam deposito pignore tueri conaretur, doctissimum quendam graeco hemistichio utranque taxasse: *Διὸς καὶ Διὸς καὶ ἐκείνῳ*. Ipse certe arbitror non defendi: quoniam si solum factum illud principale consideretur, locatio esset, non emptio^p. quandoquidem si premium des, ego uicissim factum, operarum locatio est: sicut si rem, esset emptio. In proposito ergo casu diceretur piscator locasse operam: quod falsum est: cum Iurisconsultus emptionē esse uoluerit, si argumentum à titulo uerū est, nam cum iactus hic propter pisces fiat, debuit censeri ac si pisces ipsi absque aliquo facto uenum darentur: quo casu piscium datio in obligationem uenisse uidetur: factum autem quod dationis causa inducitur, dationis effectus operatur^q. Praeterea existimo factum id non aliter considerari, quam in eo qui uenationem uendat, cum indagines disponit: quod utique leuissimum est, utranque enim Iurisconsulti equiparant^r: atqui nullius facti esse indagines, & retia pedicas uel collocare, nemo ferè ignorat:

f ff. de praes. uer.
l. insulam facit.
l. si quis in fundi.
ff. de leg. 1.

g l. Labeo scri. si
mibi bibliothecam.
ff. de contrahen. emp.
h in l. si stipulatus.
ff. de decu.

i l. sequitur. §. de
illo. ff. de iudic.
k l. bonorum. de
uerbo sig.
l l. si actum. ff. de
ac. emp.

m l. conuenit. l. fun
di. ff. de contrah.
emp. l. ij. ff. locati.
ti. §. si.

n l. naturalis. §.
quod si faciam.
ff. de praes. uerbo.
l. cū seruus.
ff. de condi. &
demon.

o l. ex empto. §.
fina. ff. de act.
emp.

re ignorat; sed & factum ipsum non uenditur, uerum pisces ipsi qui capiuntur; cur ergo factum hic principaliter asseramus? respondent itaque alij, idcirco aestimationem piscium peti, quoniam illi facile corruptibiles, litis finem integri non expectant: quod adhuc perquam frigidum est: id enim temporis quo durant, debuit saltem posse eos peti, distinguendumque à Iurisconsulto fuisset, extaret, uel non; nam & uerisimile est, in re leui, qualis est captura piscium, protinus ius reddi à praeore: qua ratione interdictum de glande legenda triduo perimitur. Aliter itaque Aretinus Socinusque cauillantur, nam ideo non teneri dare piscatorem aiunt, quoniam à principio uenit in contractum id, cuius nondum uenditor erat dominus, quod equidem ratione caret: cum emptor spem emerit, & in eum casum collatus sit contractus, quo uenditor dominus futurus esset, non dubito itaque eo ex responso probari uenditorem, quamuis dominum, non tamen specialiter, ut det, cogi: quae sententia ex prima quoque lege de actionibus empti probatur: licet Fulgosijs etiam id opinatus sit, uenditorem non dominum, si tradendi facultatem habeat, tradere ad unguem teneri. Adducuntur etiam in hunc sensum Vlpiani uerba: qui uendidit, necesse non habet fundum emptoris facere, ut cogitur qui fundum stipulanti spondit, nam eum loqui in uenditore qui dominus sit, illud est argumentum, quod non esse eum similem dicit promittenti fundum: quoniam is cogitur dare: si enim cogitur dare, necesse est esse dominum: quoniam impossibile est, ut qui dominus non sit, det; cum traditio nil amplius transferat quam in se habeat, si igitur in spondore qui dominus sit, uerba Iurisconsulti accipiuntur, certe & in uenditore domino accipi debent, cum aliter claudicaret argumentum. Sed & alibi Vlpianus, uenditorem reum tradendi esse ait: dein subiungit, siue is uenditor dominus sit, siue non, respondent recentiores: cum uenditor est dominus, teneri quidem tradere: quae traditio secum dationem habet; inquit enim, oportet uenditorem tradere: quod uerbum puram necessitatem tradendi inducit, unde aestimatio solui non posset, non id mihi placuerit, cum oportere plerumque aliquid fieri dicamus, quod nullius necessitatis est, sed commoditatem tantum respicit: nam & cum in datione duo insint, ipsa traditio, sine qua dominium non transfertur, & etiam dominij ipsius abdicatio, debuisset potius Vlpianus uerbo dandi uti cum appellatione traditionis: quae leuior est datio, non comprehendatur. Sunt & pro hac sententia aliae rationes, quas cum alij referant, & nihil in praesentiarum quod illis addam occurrat, referre superfedeo. Superest ut argumentis, quibus contraria sententiarum opinio fulcitur, respondeam, ea omnino relatu digna duo sunt. Primum est, quod Iabolenus scripsit: nemo potest uideri eam rem uendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut aliud genus contractus. Respondet Socinus ex Baldi sententia, pactum quod naturalia contractus impedit, non ualere: quod falsum est; substantialia quippe contractuum pactitionibus tolli nequeunt, naturam respicientia queunt, colligi itaque inibi uidetur, dominium de substantia contractus emptionis esse: sed tamen & id non probo, si enim dominium substantiam eius contractus respiceret, res aliena uenundari non posset, & tamen nemo dubitat ualere uenditionem. Igitur aliter dicendum putauerim: nam cum emptio & uenditio inuenta sint, ut per eas acquiramus iure gentium dominia, uel usufructuendi conditionem, lex absurdum existimauit posse expressè conueniri, ne dominium transferatur: expressa igitur nocent, non expressa non nocent. Alterum argumentum est: quod si emptor possessionis, uacua possessionem tradi stipulatus sit à uenditore, huiusmodi stipulatio causam bonorum continet, ut Vlpiani responso cautum est: sed certe responsum illud in emptore intelligi non potest, sine expressa uerborum cauillatione, quam obrem eam interpretationem Iason se idcirco attestatur sequi, quoniam meliorem non reperit. Ipse cum Accursius aliter sentio: ut distinguamus, an aliquis simpliciter tradere promittat, & solum factum uidetur promississe: quod si etiam uacua possessionem sponderit, tunc talis stipulatio causam bonorum complectitur, differentiae ratio est: nam nisi ex hac posteriore dominium transferretur, tradi uacua possessio non diceretur: cum ille penes quem dominium residet, merito animum possidendi habere praesumatur: non igitur possessio esset uacua, nec hanc interpretationem argumenta Iasonis conuellunt, qui

lunt, qui Pomponij illud asserit, emptorem qui possessionem sibi tradi stipuletur, idem facere ac si uacua possessionem tradi stipuletur. nam respondeo, solere expressionem aliquando plus operari, quam si tacite idem ageretur, nam & in emptore illud procedit, qui secundum contractus naturam stipulatus intelligitur: secus est in eo qui sola stipulatione possessionem sibi uacua tradi stipuletur, & hoc modo sublata sint argumenta, quae communem sententiam adiuuabant: reliquum est ut ratiunculas quasdam neotericorum elidam: ueluti dum dicitur, uenditor de euictione teneri, quod admodum obligari eum dominium transferre, nam consequens id esse negauerim: alioquin si hac praesumptio reciperetur, is quoque qui rei uenditae dominus non esset, dare cogere, cum euictio eum teneat, alia est ratio ex eo responso, quo qui alienam rem uendiderit, si medio tempore dominium acquirat, cogitur implere uenditionem, sed & dici potest, in eo casu rem non fuisse traditam priusquam dominum acquireretur: & hinc satis impleri uenditionem dici, eam tradendo, ut in eius interpretatione Accursius scripsit, ex hac igitur opinione, quam aduersus communes traditiones tutatus sum, constat argumentum, quod Iacobus ab Arena contra Accursium intorquebat, uerum esse: nec per Bartolum rectè responderi, animaduertendum tamen est, si à frequentiori sententia non recedamus, mixtamque dandi & faciendi obligationem in uenditione fateamur, nihil impedire quin idem in locatione defendamus, prorsusque ab Iacobo Accursium tueamur. Ille enim usus, quo conductor fruitur, loco dominij succedit, quod Socinus arbitratu est: quod & ipse idcirco comprobauerim, quoniam à nemine non traditum est, ubi conductor fructus collegerit, tum demum illorum dominium acquiri, non prius: quapropter damnū uel uenientis exercitus, uel alterius rei, fructibus collectis, ad conductorem pertinet: si adhuc in agro sunt, locatoris periculo pereunt: nam damnū rei ad dominum semper pertinet, & hanc Socii sententiam defendi posse in agri, similisque rei locatione crediderim: non in eo qui operas locat, puta nomenclatore, tibicine, histrione: non enim hi quicquam faciunt quod ad dationem trahi possit, qua de re scitū est apud Plutarchum Dionysij tyranni dicitur: Is Musici canorem admiratus, eo ardore inimi praemij ingens illi promissit, post aliquot dies musico promissa repetenti, nonne, inquit, par pari relatum est: tu me re inani, sono uidelicet, alacrem fecisti: contra ego te spe pollicitationis, quae aequè inanis est, quarendum hic esset, an seruitutes certa dicantur, uel incertae: & uideretur id ab ea quaestione emanare, an in seruitutibus principaliter datio uerteretur, an factum, quam rem aliquando latius excussi in lege quae secunda est, de uerborum obligationibus, sed quod ad rem praesentem attinet, id inquirendum non arbitror, ius ne, an factum contineant: cum in hoc tractatu hoc modo certitudinem non accipi supra dixerim. Igitur puto esse incertas, cum in his nequaquam sit certa quantitas, aut natura: in arbitrio ergo ius dicentis fuerit, quatenus interest in eis aestimare.

Quod lex habet, id quod interest &c. uideamus quid sit id quod interest, tū & quotupliciter intersit. Et Accursius dupliciter id definit: Interesse est (pe to à latine scientibus insolentis uoculae ueniam) singulare rei precium, nam Venuleius, stipulationes, inquit, quanti ea res est, promissionem habent, quae uerba id quod singulariter interest, respiciunt, definitionem tamen hanc ueteres non probant; idem & Bartolo, Baldo & Salyceto uidetur, nam id solum finit quod singulariter interest, cum tamen alijs quoque speciebus intersit, sed hoc facile reiecerint, qui existimabunt de una hac tantum specie loqui constitutionem hanc, quod inferius enarrabo. Igitur aliter impugnāt, cum in eo quod interest, ratio damni emergentis ducatur, sicut & lucri cessantis: cum tamen de hac re in definitione sit nihil, posset responderi, uerbum rei generale esse, & augmenta diminutionesque sub eo comprehendere: appellatione enim rei auctarium quoque eius continetur. quapropter ex hac definitione ita accipiendum erit, ut interesse sit singulare precij rei non praestitae cum suo augmento accessioneque, hoc est lucri, damnique non habita ratione, alia item ratione urgetur haec definitio, nam id quod interest, precium rei quandoque excedit: sed uti asserui, res hic generali significatione accipienda est, non ut id tantum quod à principio in contractum

d l. datio. ff. de act. em.

e glo. in l. si stipulatus. in gl. j. de usur.

f l. iulianus. §. j. de uer. ob.

g l. si quis alie nam. ff. de actio. empt.

h in l. certi conditio.

i Scrib. in l. si merces. §. uis maior. ff. locati.

k in l. fin. de praeto. stip.

l l. ait praeor. §. per hac. ff. quae in frau. cred.

m l. etiam. ff. de solu.

n l. j. de actio. empt.

deducitur, comprehendat: sed ut sequentiū quoq; accessionū ratio in eatur, quippe dubi-
 um non est, aestimationē rei simpliciter acceptam, interesse non dici: sed eam aestima-
 tionem cum damni emergentis, & lucri cessantis aestimatione iunctā, tum demum eius
 quod interest uerbo contineri. Secunda Accursij definitio hanc traditur: Interesse est
 damnum emergens, & lucrum cessans ex eo quod aliquid fieri cessatur, hanc probant
 Martinus, Iaco. But. Baldus, & ex antiquis maior pars, reprobaue tamen aliqui,
 quod interesse damnum non est, sed hic accipiendum est damnum pro eius aestimatione,
 exemplo legislatoris, qui, damnum hoc, inquit, reddatur, id est damni aestimatio: superad-
 ditur aliud, quoniam plerumq; lucri cessantis ratio non habetur^p, respondet Salycetus:
 licet omne lucrum non attendamus, id tamen deduci quod iure cōmuni delatum est,
 procedit itaq; definitio in lucro, quod iuris est, ut computetur, nam id negare non pos-
 sumus, cessantis lucri rationem in eo quod interest haberi: id enim hac constitutione
 expressim cauetur, satis autē est si definitiones casus regulares comprehendunt, non qui
 raro, & obiter proueniunt, qua ratione Alexander dotis, Nicolaus Tudiscus iudicij,
 Aretinus testamenti uulgares definitiones tuentur, quam rem in Paradoxorum sexto
 sub incudem reuocaui. In idem Bartolus quoq; argumentat: quoniam reperire est, quod
 publice interfit, & aestimationem non capiat, uti libertas, fauor dotium, & id genus ca-
 tera^r, cui rei respondendum est, omne quidem id generaliter & in uniuersum statui nō
 posse: sed tamen lex quandoq; moderatur, & ad aestimationē redigit, praeterea absur-
 dum non esset, si fateremur, de eo quod inaeestimabiliter interfit, definitionē non loqui,
 quid enim id ad praesentem tractatū? lex quippe de eo facta est, quod a praetore taxari
 possit. Prosequitur Bartolus, aliterq; impellit: quoddam, inquit, interesse appellamus,
 cum non lucrum cessat, sed damnum, & econuerso lucrum emergit^s, Finge hostē mihi da-
 mnum dare, certe mea interest cessare damnum: idem in legato repudiato, interest enim
 mea lucrum emergere, uerū argumentū id *ἀντισπεσθαι*, ut Graeci dicunt, & conuersio
 rium est, tolliturq; ex inuersione capitum: nam si aduersus hostem ago, in causa est da-
 mnum, quod emerit, emeritq; est mihi: si heredem qui me legatū cōegit repudiare,
 in ius uoco, id idcirco facio, quoniam eius causa cessauit lucrum, similis argumenti exem-
 plum habemus apud Gellium, & etiam Africanum, titulo ad legem Falcidiam^t, sunt &
 qui alijs rationibus idem impugnent: quoniam nō id quod interest comprehendit, cum
 damnum ex eo inferitur, quod id fiat quod fieri non debet, responderet Salycetus, satis com-
 prendi: quoniam appellatione facti, non facere (ut ipse ait) continetur: hinc si stipuler
 non fieri, stipulatio facti est^u, Sed & ipse in hanc definitionē illud intorqueo, quod nō
 comprehendit id quod nostra interest: quia cum promississes dare, nō dedisti: in obligatio-
 nem enim rem dari id quod interest, deducitur, quamuis non iure obligationis, saltem
 iudicis officio^x, Cum igitur id non contineat, cōsequens est definitionē non esse perfe-
 ctam: nisi dixeris appellatione faciendi latissimē dationē uenire, licet improprie^y, praet-
 er ceteros aliam quoq; finitionem adidit Bartolus: ut distinguamus id quod in gene-
 re interest, an quod etiam uniuersaliter, si enim sequenti hoc modo accipiamus, inter-
 esse, inquit, est iusta alicuius utilitas, quod sanē quam improprie a Bartolo dicitur, nam
 & genus, ut ipse ait, generalissimum in eo quod interest dici, sicut & alibi professus est,
 in officio iudicis, nemo dialecticus unquam admiserit: itaq; non dubitauerim id quod
 interest, generaliter dici posse, quod uerō aliud sit aestimabile, aliud quod petatur, ali-
 ud inaeestimabile, aliud quod peti non possit, sintq; hae eius species: ipse nequaquam fa-
 rebor: cum potius accidentia sint quae speciem diuersam non faciunt, ut si dixerim, ho-
 minum quidam albi, quidam nigri sunt: qua ratione possessio pro emptore, aut pro do-
 nato, aut pro derelicto, species quidem possessionis non sunt, sed differentiae quaedam
 ex accidenti^a, Ceterum etiam si Bartoli hanc distinctionē admittamus, dubio tamen
 non caret eiusmodi definitio, cum iusta alicuius utilitas reperitur, quae tamen proprie
 ad id quod interest, non refertur: quale est rei precium^b, quod si probari dixeris aesti-
 mationem quidem rei ab eo quod singulariter interest non comprehendit: sed non tamen
 esse consequens, quin id quod in latissimo genere interfit, aestimationē hanc cōtineat,
 respondeo, ab eo genus remoueri, a quo omnes eius species abdicantur, hae autē spe-
 cies sunt,

cies sunt, singulare conuentum cōmune, quibus speciebus clarū est rei aestimationem
 non contineri. In eundem etiam illud contorquetur, aliquid nostra interesse: non tan-
 quam utilitatis non habitae precium, sed uti damni emergentis aestimationē^c, & de pro-
 prij sermonis natura multum differentia est, si dicamus damnum emergere, uel utilitatē
 non haberi: alioquin in Accursij definitione superflueret, lucrum cessans, cum expressis-
 set id damnum emergens, merito itaq; Bartoli definitiones sectatorē nullū in hoc tracta-
 tu habuere: sed Accursio creditū est, praecedentem nostrā rationē Dyni^d argumentū
 confirmat: is inter iuris regulas hoc syllogismo utitur: haec uerba, quanti ea res est, non
 ad id quod interest, sed ad rei aestimationē referuntur, ut Iurisconsulti tradunt: negatiua
 autem uerbo, potest, praecedente, omnis potentiae actus excluditur: quoniam uniuersa
 liter negat, rei ergo aestimatio nullo modo id cōtinet quod interest, & tamē iusta est ali-
 cuius utilitas, nam & quod idem dixit, aliquid fieri nostra interesse, quod quidem aesti-
 mari possit, peti nō possit, nimis planē perfectoriū est, nam quatenus interest, in facto
 cōsistit, quod ad probationē referri superius dixi: si igitur peti nō potest, nec in iudiciū
 deduci ualet, & probationes erunt incongruae, nec a iudicibus admittendae, non uideo
 itaq; cū probari nequeat, quomodo nostra interesse dici possit, tum iniri aestimatio, nisi
 Bartolū loqui intelligamus de eo quod interfit quidē uerē, sed probari nequeat: quod
 si probaretur, aestimationē caperet: probatio enim nihil de rei substantia immutat^e, de-
 finiuit & aliter Dynus: qui interesse, in quantitate consistentem damni aestimationē di-
 xit: quod quidem defendi potest, si appellatione damni, rationem quoq; lucri cessantis
 ducendam putauerimus: & id enim quodammodo damnum dici potest^f, In hanc ta-
 men definitionem aliquis idcirco dixerit, quoniam id quod nostra sola affectione interfit
 non comprehendat, Item dum putat aestimationem esse in quantitate consistentē, nescio
 an satis probem: quoniam fortasse mea interest habere fundum^g: id ergo quod mea
 interest, in quantitate non consistit: licet damnum mihi per dationem quantitatis resti-
 tuatur, & hoc argumento superscriptae Doctorū definitiones reprobari possent: quia
 interesse, ut ipsi dicunt, non est ipsa aestimatio rei uel damni, lucrum: sed per huiusmodi
 aestimationem compensatur mihi, & restituitur damnum, ita quod mea amplius non
 interest, uerū aliud est ipsa res, aliud rei solutio: nam & aestimatio hanc quoddā quasi
 subsequens est eius quod interest^h, quoniam ex ea rem ad precium deducimus, defini-
 tiones autem rei substantiam amplecti debent, non exterioraⁱ, nemo enim dixerit aesti-
 mationem substantiā eius quod interest, respicere, sed potius quendam effectū, qua-
 propter cum lex dicat, quatenus interfit in facto consistere^k, definitiones autē non quae
 facti, sed iuris sunt, soleant terminare, non arbitror in hoc inquirendum: modicā enim
 id utilitatis: definitiones uerō in iure periculosae sunt, quamobrem & Iurisconsulti ue-
 teres descriptionibus potissimum utuntur^m.

Varo, id quod interest, quot modis accipiatur, Et plures species adducun-
 tur, quae tandem in treis reuoluuntur: interest enim singulariter, comuni-
 ter, & ex conuentione, interesse singulariter dicimus, quod in persona pe-
 tentis consideratur: cōmuniter, quod cōmuni aestimatione, finge, uen-
 didi tibi fundum redditus aureorum sex in annos, dein accepta pecunia nō
 trado, quinimo annum integrum retineo, tu tandem mecū agis: iudex id quod inter-
 est aestimabit, si singulariter aestimaturus est, accidere posset tua uel uiginti interfuisse,
 quod statim non tradiderimⁿ: uel ex probabili aliqua affectione, uel ducta alicuius da-
 mni ratione quod tibi euenit, quia fundū non tradidi, si cōmuniter aestimatio in eatur,
 fortasse tua nō referret xii, puta quia in homine eiusdem qualitatis cōmuniter ex mo-
 ra maius in simili re detrimentū non accidit, sed finge rursus in eo cōtractu affuisse pa-
 ctionem, ut si euestigio fundum non traderem, dena tibi rependerem: dicitur ex con-
 uentione interfuisse decem^o, Superest uideamus ut uera sit haec distinctio: & in primis
 Dynus^p, & alij quidam existimauerunt unico tantum modo nostra interesse: cuius rei
 argumentum in hac cōstitutione esse arbitrati sunt, dum sanxit Iustinianus, hoc quod
 interest, dupli quantitate minimē excedere, id est duplum communis aestimationis,
 aiunt ipsi igitur, cōmunis aestimatio non est species eius quod interfit, cum quod exce-

c l. j. §. fin. ff. si
quis iud. l. si. de
prato. sti.

d Dy. in c. mora.

e c. j. de reg. iur.
libro vj.

f l. duo sunt. ff. de
testa. tu.

g l. Proculus. de
dam. infec. l. iij.
in prin. ff. usu-
fruc. quemad-
mo. cau.

h l. in fundo. de
rei uen.

i l. j. de contra-
ben. emp.

k Bar. in rub. de
appel.

l d. l. quatenus.
m l. j. de reg. Cat.
l. j. de do. l. su-
us. de ha. in lit.

n l. j. ff. de ac. em.

o l. si. de prat. sti.
p in c. mora.

q l. fin. de fund.
instru.

v in rep. l. qua-
tenus.

s l. ij. §. fin. ff. qui
satisd. cog.

t l. fin. ff. si quis in
ius uoc.

u l. penul. de in
lit. iur.

x l. uidemus. §.
si tamen. eo. ti.

y l. lex ait quan-
ti. l. si seruū. ad

l. Aquil.

a Bal. in ix. col.

b l. cum te. C. de
pac. inter em.

c l. estimare. ff.
so. ma.

d l. cum duobus.
§. damna. ff.

pro soc.

e l. fin. de preto.
stip.

f in viij. colum.
uer. uenio ad ul-
timam.

dit, minime idem sit cum eo quod exceditur, nam & quæ res disponit, & quæ res dispo-
nitur, eiusdem non sunt generis^a: quomobrem si id quod communiter uel ex cōuentio-
ne interest, æstimationē rei prætergreditur, disponitur & restringitur, ne duplum exce-
dat, æstimationēq; coarctat. Igitur absurdum est opinari eiusdem generis species esse:
consequens alioqui foret, æstimationem cōmunem non respicere id quod interest, sed
respondendum est huic rationi, uerum esse, cōmunem æstimationē ab eo quod inter-
est differre: non enim ipsius rei cōmunis æstimatio, & interesse cōmuniter idem est, ut
argumentum Dyni supponit: sed ultra rei cōmunem æstimationem damni emergen-
tis, & lucri cessantis cōmuni usu ducta ratio id efficit, quod interesse cōmune appel-
lant, & Bartoli, caterorumq; uerba ita accipi debent: ut malè faciant recentiores^b qui
dam, qui, ut Bartolū arguere uideantur, eius uerba falsò referunt, & pessimè declarant.
Illud tamen profitebor, si ex mora damnum aliquod non accidisset, nec propterea à lu-
cro esset cessatum, tunc latissima significatione æstimationē rei in eo quod interest con-
tineri. Adducit & in sententiā suam alia argumenta Dynus, quæ si referam, operæpre-
cium facturum non sum: quoniam id satis esse debet, legi ea apud Salycetum confutata
posse. uerior itaq; ea est cōmunis opinio, quā suprà retuli, tribus scilicet modis id quod
interest diuisionem capere: à qua tandem nec Dynus ipse recessit. Videamus quemad-
modum singuli modi probabiles sint: & quod communis æstimatio sit pars eius quod
interest, deducitur ex eo quod qui iudicio aliquem sistere promittit, ad cōmunem æsti-
mationem condemnatur^c: & tamen lex quandoq; affirmat, damnari in id quod inter-
est^d, nam & in litem iuramus, quatenus nostra interest^e: & tamen in tali iuramento ue-
nire rei æstimationem constat^f: quinetiā lex Aquilia quandoq; legitur æstimationem
damni ulcisci^g, quandoque plectere quatenus interest, id uerum est, posse id intelligi,
quatenus interest singulariter, non cōmuni æstimatione: allegant in hanc rem & quæ-
dam alia Dynus Salicetusq; quæ tute uidere poteris, at illud quod ex cōuentione de-
betur, interesse conuentū dici Baldus^h quibusdam rationibus prodidit: nam precium
id ex debitoris, non tradentis mora petitur: ergo ratione eius quod interest præstatur,
siquidem ex poenitentia precium non datur, quando in nominatis contractibus poeni-
tere non liceat: cōsequens igitur est ex mora præstariⁱ, quod nō aliud est, quā quod
interest, sed hoc argumentū efficax non est: cum non ex mora principaliter id precium
debeatur, sed ex contractu, quia ita conuenit si non fieret, tantum dari, quare cum legi
contractus paritū non sit, euenit conditio: debetur itaq; illa poena nō propter moram,
sed propter conditionis euentum, alia Baldi ratio ex eo deducitur, quod si rem æstima-
tam uxor marito in dotem dederit (cum non hoc est actum, ut uendita sit) soluto mari-
monio, diminuta re uel perempta, æstimatio petitur^j: idem in pecore æstimato in so-
cietatis contractu^k. Certè hæc æstimatio dicitur conuenta, cum ita æstimari conue-
nit, quod argumentū friuolum est: cum æstimatio conuenta ab eo quod interest in con-
uentione differat, addit idem scriptor, probari id in Venulei responso^l: quoniam alio-
quin difficilis sit huiusmodi probatio. Et hoc argumento clarissimè explicatur, quid sit
quod Doctores interesse conuentum appellant: nō enim esse ipsam rei æstimationem,
ut præcedenti ratione deduxerat: sed poenam quæ additur, si principalis cōuentio non
obseruetur: ueluti uendo tibi Seianum fundum centum aureis, & promitto tradere: &
si non tradidero intra annum, spondeo x x. quod nam hic erit interesse conuentum?
certè ipsa uiginti, non autem centum, quæ sunt ipsa rei æstimatio. Idemq; Dynus pro-
bat, & quandoq; Bartolus^m: licet idem cum Accursio etiam uariauerit: & ipsa centum,
interesse conuentum existimauerit: si quis tamen in propositio exemplo centum & uiginti
interesse conuentum appellauerit, uiginti quidem in ea summa propriè dixerit,
centum impropriè. & hæc sunt de aliorum traditionibus, quæ prosequi placuit. Cater-
um quæ nobis magis adlubescant, talia sunt: & inter cætera uerbū, interesse, substan-
tuo modo prolatum, in iure ipso ciuili nō reperiri, quoniam latinè sic dici nō potest, nisi
ex adiecto insolens dictio tēperetur: quale illud Aufonij: Hoc quod amare uocāt,
aut misce, aut solue Cupido. Solent itaque Iuriconsulti appellare id quod interest,
sed &

A sed & diuisiones hæc, quas suprà ex recentiore disciplina tradidi, à ueteribus nō referun-
tur, neq; enim singulariter, uel cōmuniter, uel ex cōuentione interesse, apud antiquos
legere est: sed uoces hæc à neotericis interpretibus factæ sunt, ut facilius quod mente cō-
ceperant, declararent: quod etiā Fulgosium non præterijtⁿ. Igitur quicquid ad me per-
tinet, qualitercūq; dum non iniuste pertineat, mea interesse dicitur: nostra enim refert,
nē quicquā iurium nostrorū aliquis perditum uel minutū eat: in summa, quicquid ad
nostram utilitatē spectat, nostra interest: formatur autē ab eo quod est in re esse, qua de
re si promissisti dare centū, & nō des, nostra interest te centū dare: si spondesti tradere
Stichum hominē, & nō tradas, ad nostrā rem pertinet, ut tradas, uel id soluas quod cō-
muni æstimatione Stichus ualeat: & idem in similibus. Potest itaq; pro certo affirmari, in
eo quod interest etiā rei precium uersari: si em rem non das, utiq; mea interest te æstimatio-
nem saltē dare. si ergo hoc quod interesse uocāt, generaliter accipiat, omnes species
cōprendet, & quidē propriè: species enim suo generi propriè inest^o, nisi quis existimet
hominē propriè non esse animal, & equū non esse bestia, uel pauonē propriè non esse
auem. Illud tamen aliquando accidit, ut uerba angustiore significatione accipiantur, q̄
proprietas uocis ferat^p: aliquando latiore & uberiore, uti uel rei de qua agitur ratio, uel lo-
quendi cōsuetudo tunc requiratur^q, quapropter quod legi, hæc uerba quanti ea res est,
non ad id quod interest, sed ad æstimationē referuntur, idcirco dictū est, non quod no-
stra nō interest, æstimationē habere, sed quod æstimationē deberi alia ratione iam clarū
est, unde cū dicitur, non ad id quod interest, & c. intellige generaliter, uel ratione cōmu-
nis interesse uel affectionis, uel alio modo: sed ad æstimationē, id est rei precium, ut quod
interest illā æstimationē non excedat. Illud non diffiteor, in tractatu nostro interesse il-
lud intelligi, quod singulariter interest, quamuis & quandoq; cōmune accipiamus, sed
id rarius, idq; hac ratione, quoniam utrunq; incertū, & probari debet: quare & æstimatio
communis, quæ nondū certa est, hoc uerbo plerūq; accipitur: si uerò certa sit, rarissimè
sic nuncupari reperies: quoniam aliud habet nomē, & quidem elegantius, uidelicet æsti-
matio uel precium, quo frequentius appellatur: & quæ loquendi cōsuetudo, in altero
insolentiā & quandam improprietatē induxit. Igitur omne quoquo modo interest, di-
citur propriè interesse: & licet aliud peti possit, aliud non possit, non tamen ideo minus
dicitur interesse: nec propter hanc differentiā, speciei uarietas uidetur inducēda^r: quo-
circa quod interest intra rem, uel extrā, uel affectiōis causa, in specie differre nō opinor.
 It lex, dupli quantitatē minime excedere: quæsitū est, duplum id quemad-
modum colligendum sit. & Accursius treis sententias refert: & prima Pla-
centini est, id quod ex cōuentione interest, duplari, hunc ipse Accursius,
Bartolus, cateriq; damnant: quippe plurimos esse casus, in quibus nihil
quod interest, in cōuentionē deducitur, nec coarctandam legem, quam
obrem Bulgarus, & Iacobus Butr. id quod communiter interest, duplari crediderunt.
Accursius Bartolusq; ubi interesse cōmuniter potest, in æstimationemq; id cadit, hoc
duplari malunt. si uerò communis hæc æstimatio iniri non possit, tunc quod ex con-
uentione interest, ad duplum usq; protendi poterit, ita tamen, ut si eadem in re accidat
& communiter interesse, & ex cōuentione, id quod cōmuniter interest, dupletur: si
maior ea summa futura est, quā ea quæ de æstimatione conuenta fuerit: alioquin du-
pletur conuenta: & hoc in odium eius qui in mora est: quoniam is in maiori quantitate
semper condemnandus est^s. Videamus quemadmodum interesse ex cōuentione hic
accipiamus: & si poenam ipsam, quæ inobseruantiam cōtractus principalis punit, in-
telligamus, dubio procul existimo Bartoli & sequiorum sententiā à ueritate abesse.
si enim contrahentes expressim cauerunt, non uidetur ab eorum prouisione receden-
dum^t: cum regulam iuris habeamus, quæ expressè aguntur, ea quibus tacitè lex proui-
derit, tollere. & hanc sententiā Salycetus probat, qui fragile Bartoli argumentum o-
stendit, satis enim est, si qui contractui non paret, id quod interest ad duplum pendat,
durissimeq; secum ageretur, si maioris summa duplū repræsentare cogeretur, sed quid
si Bartoli sententiā accipiamus in æstimatione conuenta, hoc est, in rei ipsius precio:
nec etiā arbitror rectius sentire Placenum, & in primis sciendum est, aliorum sen-

g Fulg. in l. j. de
act. emp.

h l. prætor ait. de
suis & le.

i c. cum de no. de
præb. lib. vj.

k l. si uno locati.

l Bar. in l. j. in
iij. colum. de
acqui. pos.

m arg. l. contuma-
cia. de re iudic.

n l. fin. ff. de præ-
to. stipu.

o l. j. de act. em. tentiam unico Vlpiani^o responso paucillum adiuuari: is tradidit, si res uendita nō tradatur in id quod emptoris interest agi, hoc autem interdum precium egreditur, nō enim statuit Iurisconsultus summā ad quam usq; protendatur: tu intellige egredi usq; ad duplum, ut hac lege cautum est, quā efficaciter in illos inducitur. At lex, in contractibus certis, qualis est emptio & locatio, id quod interest, dupli quantitatē minimē excedere: constatq; his in contractibus uersari precium^p, idq; esse quod aestimationem cōuentam appellamus. Cum igitur lex dicat non excedi duplū, ratione simpli dictū id nemo negauerit, cum in duplo simplum insit^q, & sic ipsa aestimatio, at aestimatio rei alia non est prāter cōuentam, cum conuenta cōmunem tollat, quoniā quod expressum est, tacitū tollit, nam & in uenditione quod conuentum est, semper attenditur, cetera negliguntur^r. quare & Bartoli ratio explodenda est, qui in contumacis iniuriā maiorem summā attendi probauit. Nam potius quod minus est, obseruandum fuerit: cum hāc constitutio, non ad extendendam eius quod interest aestimationē, sed ad coarctandam promulgata sit. Sed & nostra hāc opinio Pauli Africanicū responsis luce clarius probatur^s. hi, si hāres seruū, cui fidei cōmissaria libertas debeatur, uendat, & emptor in eo erudiendo multas pecunias effuderit, deinde ex constitutione seruus in libertatē prouocet, competere emptori repetitionem precij tradiderunt, & id omne quod emptoris interest, quia in eo erudiendo profudit, ita tamen ut precij duplum non excedatur, en ergo quemadmodum ipsa aestimatio cōuenta dupletur. Sed quia subsequitur aliud responsum, uideamus an supradictis aduersetur. si enim aream aliquis alienam uendiderit, & emptor in ea aedificauerit, deinde per dominū euincat, dubitat Iurisconsultus, an emptor in omne id quod interest, uenditorē conuenire possit, & cum erga dominum exceptione ut sibi restituat quod aedificando impendit, tutus fuerit, nō posse a uenditore id repeti. At in omnibus tamen his casibus si uenditor alienū sciuerit, omnimodo teneri debet, respondēt quidam, uerbū id, omnimodo, ita coarctandum, ut duplum nō excedat: sicut uerbum, omne, in priore responso positū, per Iurisconsultū ad duplum restringitur, quod ego, cum cauillatione non careat, non admitto. Bartolus priorem legem per hanc sequentem corrigi tradidit, quod aequē absurdum est. Fulgosius nō corrigi, sed declarari arbitratus est: ut distinguamus an uenditor ignorauerit rem esse alienam, & duplum nō excedatur: an sciuerit, & tunc omnimodo teneri: quod & Bartolo ferē placuit. Sed & id ipse nequaquam sequar: cum uerisimile non sit, Iurisconsultum, qui priore responso ignorantia in hārede nullam tradiderat, tam cito de sententia decessisse. Itaq; arbitror ueterū & hac in re perspicacitatē longē defecisse: uersiculus enim ille ultimus, non ad computationem referendus est, quā in aestimatione eius quod interest prius facta fuerat, sed ad obligationis ipsius substantiam, quod ostenditur ex illis uerbis, teneri debet, & c. traditur enim an teneatur, uel id minus, nō autem quomodo uel quatenus teneatur. Igitur quia superius explicauerat, cum aream alienam quisquā uenūm dedisset, si ubi emptor aedificia struxerit, euincatur, an uenditor in id quod interest emptoris, sit condemnandus: & si emptor in possessione fuerit, non teneri tradiderat, cum dominū exceptione doli mali expensas reficere emptor compellere potuerit: si uerō in possessione non fuit, tum agere contra uenditorē emptorē posse. quod declarando Iurisconsultus prosequitur: ut cum uenditor rem alienā sciuit, omnimodo teneatur: non possideat emptor siue possideat, & doli exceptionē non opposuerit, nec aliter exprimit quatenus ratione eius quod interest, sit condemnandus uenditor. quod & ex superiori responso, & ex hac constitutione deciditur, duplum non egredi. Igitur distinctio in sciente tradita in secundo illo casu procedit, non autem ad hāredem serui uenditorē, quod in priore responso scribitur, trahenda est, hāres enim suprascripto casu dubio procul onus manumissionis sibi a testatore impositū norat: quamobrem & Seia legatū accipere noluit, utpote ferē inutile, nec uerisimile est, hāredem testamentū quo institutus fuerit, ignorasse: uox itaq; illa, omnimodo, ad proximiorē casum referenda est, quā interpretatio etiā regula iuris adiuuatur, relationes uidelicet ad proxima quāq; trahi. Caterum & sententia hāc nostra ex ipsius legis ratione cōfirmat, in contractibus em̄ certis duplū idcirco excedi nequit, in incertis uerō quantumcūq; interest, deducitur:

A deducitur: quoniā in illis, cum certā quantitatem uel naturā habeāt, facilius quod simplum est dignoscitur: quamobrem contrahentes non uidentur uoluisse illud maxima summa excedere: at in incertis non ita est, cū haud facile simplū reperitas. Si igitur hāc ratio uera est, nemo quippe est qui eā non probet, in quē alium finē certitudo ista considerari potest quā propter precium: quoniā uidelicet hi cōtractus certū precium uel habent, uel habere haud difficulter possunt. quod enim cōmuniter interest, quibuscūq; in casibus deprendi potest, puta uicissim promissimus, ego Romam ire, tu Venetias, id nōne in cōmunem aestimationē redigi potest: cōsequens igitur est, aut legis huius distinctionē ratione carere, aut ipsius rei aestimationē conuentā duplicari, quam sententiā ferē cōmunē dixerim, cum non solum Placentino, sed & Salyceto placuerit: tū Petro, recentioribusq; quibuscūq; Aureliensibus: hi ita existimauerūt, in casibus certis cū precium statutū est, illud duplicari, quod si nihil certi constitutum sit, quod cōmuniter interest attendendum, nō habita affectus ratione: finge igitur me tibi centū sesterijs domum uendidisse, nec postea tradidisse, quā propter morā tu trecenta amittis, si aduersus me agas, & tantū te damni passum probes, iudex me in ducentis solum condemnabit: duplum enim nō excedet, quod si te amississe quinquaginta tantū probaueris, in ea quinquaginta damnabor: excedere ita duplum non potest, in minorem summā cogere potest, in incertis contractibus id iuris nō est: quia quicquid interest, id omne redditur, & differentie rationē dixi: quoniā cum certum est precium, seu conuenta aestimatio, qui maior damnum duplo patitur, suam culpā agnoscere debet, qui non quibuscūq; remedijs usus sit, ut sibi cōuenta seruarentur: sed cum a principio incerta est aestimatio, quicquā actori imputandum non est, cum incertus fuerit quantum potuerit sua interesse.

I Nec legis uerba, ut quod re uera inducitur damnum, hoc reddat, declaranda diffusius sunt, & id uestigandum est, quemadmodum ipse quod interest aestimatio ineunda sit: hoc em̄ est damnum reddere. discutiamus itaq; quid sit cum singulariter interest, tum de eo quod intra rem uertitur, dein quādo extrinsecus interest, tandemq; quid in maleficijs iuris sit, quod primo querendū proposui, ita explicat Bartolus. Cū de eo quod singulariter affectionis causa interest dubitamus, condemnationē idcirco non augendam, quoniā ex cōmuni usu precia rerū constituuntur: & si seruū aliquem meū quis occiderit, ex Aquilia lege in eius precium condemnatur: nec idcirco poena augetur quod eū ualde amauerim, quod uel paterna ex hereditate ad me peruenerit. In actionibus tamē bonae fidei huius affectionis rationē habendam Papinianus scripsit, indeq; actionē dari, quod in stricti iuris iudicijs est contra, nisi fauor minorum tum quoq; dari suadeat. & suprascripta Baldus, Salycetus, ceteriq; omnes probant. Mihi quādam notare placuit, & dum generaliter traditur propter affectum, condemnationē nunquam augeri, in bonae fidei iudicijs actionē tamen dari, quā alioqui non cōpetisset, rationē huiusce rei nullā esse dixerim: si enim affectus hic ita sit efficax, ut actionē inde dari fateamur, quanto magis poterit in causa esse ut aestimatio augeatur: maioris quidem operae est rem nouam concedere, quā concessam paulisper augere, sed & diminutionē aestimationis suadente affectione Celsus fieri, in proposita specie scripsit, si areā alienā inaedificauerim, re euieta a domino restituendum mihi est quod fuerit impensum, nisi is dominus sit: qui si omne restitueret, lartibus fundisq; auitis carendum haberet. si igitur diminutio aestimationis ob affectus quandoq; sit, ita si idem affectus iusserit, augmentū faciendum uidetur. Caterum & quod passim aiunt, in actionibus bonae fidei ob affectū agi posse, cū alioquin in stricti iuris cōtractu aliud sit, probare ipse nequeo: cū in confesso sit, actionem, qua testamenta rescidimus, stricti esse iuris, sicut & aliā quamlibet rescissoria: & tamē hac competere ob affectionē Iabolenus autor est. Pone libertū meū, qui soluendo nō erat, me testamento praeiussisse, an contra tabulas bon. poss. petere possim? & cum mea non inter sit, nō posse uideretur, quod si in eius hereditate fundus est, qui parentū meorū quandoq; fuerit, uel seruus qui singulari aliquo officio me demeruerit, cur mea non interest? competet itaq; persecutio. Sed & alibi traditū est, patri qui fundum pro filia dotis nomine tradiderit, si is fundus constante matrimonio euincatur, actionem

x Moder. in l. quatenus.
y l. precia. ad l. Falc.

a l. precia. ad leg. Fal.
b l. qui seruus. ff. ad leg. Aq.
c l. cum seruus. ff. manda.
d l. fideiusoris. ff. de pac.
e l. si in emptione ff. de min.

f l. in fundo. ff. de rei uen.

g arg. l. fin. § fin. de leg. iij.

h Bar. in l. si hāres. ff. de eo qd certo loco.

i l. libertus qui soluendo. ff. de bo. lib.

k l. pater. ff. de cuius.

ex stipulatu duplæ ob affectionem competere. neque dixerit quisquā stipulationē hanc, quoniā uenditioni accesserit, bonæ fidei esse: nam stipulatio eius cōtractus naturam, cui accedit, ita inistatur, ut firmiorē ualidioremque conuentionē faciat: non ut qui nō teneretur, idcirco teneatur: & qui agere nō poterat, idcirco possit. Nam & si tradidero tibi seruum, & mihi tecū conuenerit, ut eum manumittas: uel si ancillam tradidero, pactus ne prostituatur, & tu conuenta non serues, agam in id quod mea affectionis ergo interest: atque id impromiscue, seu cōtractus bonæ fidei fuerit, seu non; idemque Accursio uisum est. cōmunem igitur sententiā merito non sequor, nec me mouerint quæ res ferunt Doctores argumenta: quale illud ex Papin. responso: cum seruus se ab extero emi mandat, si emptor non manumittat, domino cōpetere in id actionē: quoniā in bonæ fidei iudicijs affectus ratio haberi solet; interest autē uenditoris ut manumittat affectu. Nam responsum illud non ita simpliciter accipi debet: sed hoc potissimum modo, cum seruus se emi ab extraneo mandat, mandatū a principio non ualet, sed eius robur ex domini uoluntate descendit, ratam ne habere uenditionē uelit: hoc est precium accipere, an mancipiū consequi: si igitur approbat cōtractū, quicquid in eo est deductū, censetur approbasse, non solumque ut seruus sit uenditus, sed ut manumittatur, quoniā illud est consequens, & idcirco seruus mandauit se emi. In cōtractibus autē bonæ fidei id esse actum, uidelicet ut seruus manumittatur, præsumitur, eius affectionis ratione, quam homo homini debet, præsertim cū libertatis accedit fauor, at in cōtractibus stricti iuris nō præsumitur actū, nisi quod expresse constat, & quod perquam necessariū consequens est. nō itaque in proposito casu actio simpliciter datur, quia propter affectionem interfit: sed quoniā tacite ita conuentū uidetur, ut fieret seruus ille liber, alioquin dominus nō fuisset uenditurus. Non ergo id propter naturā actionis omnimodo est inductum: sed quia cum dominus principalē cōtractū approbauerit, uidetur etiam consequentiā approbasse, & id egisse, ut seruus manumittatur, in cōtractibus enim bonæ fidei id deducitur omne quod actum est, in stipulationibus uero id quod est expressum. Aliud adducit argumentū ex Neratij Prisci responso: is tradidit, si in fundi in se collatā minor adiectione superari se passus sit, in integrū restitui, cū sua interest; puta quia fundus ille paternus fuerit, quod cum specialiter in minore inductū fuerit, cōmuniter affectionem non considerari in his iudicijs ostendit: restitutio enim in integrū stricti iuris est. Sed & hic animaduertendum est, cum minorem respexerimus, satis fuisse quod prætor in integrū restitutionē concessit, nec æquū fuit ut accumulato nouo fauore specialiter in eo affectionē cōsiderandam duceret, quare hoc scire nos æquū est, id responsum ita intelligi debere, cum minor rem emi, quam affectionis causa habere sua interest, & dein ex licitatione superatus eam perdit, restitui eū in integrū posse: agit enim de eare rursus in suum patrimoniū redigenda: fauorabilioreque causa recuperandi est, quam acquirendi, at semel fundum minoris fuisse illud ostendit, quod adiectione superatū dicitur, sanē uenditio ea lege facta, pura est, sed quæ ex conditionis euentu resoluatur. Quapropter suprascriptis rationibus aliter distinguendum opinor: cū enim agimus ut ius nostrū conseruetur, nec quicquā depereat, affectionis ratio habenda est: idemque iuris, cum res nostra perdita est, sed nos id agimus, ut recuperetur in his qui facultatē recuperandi habent, & hæc rei illius ratione quā a nobis teneri nostra interest, quod si de ipsarum rerū æstimatione tractemus, ea tam in bonæ fidei quā stricti iuris cōtractibus ex affectu nō augetur, cum uero an ex huiusmodi affectione actio detur querimus: & si expresse cōuenit, dari nemo dubitauerit; idque siue bonæ fidei actio, siue sit stricti iuris, aut nihil expresse est actū: & in bonæ fidei cōtractu facilius tacite actū præsumitur, quā in cæteris; sed & in cōtractu stricti iuris tacite id cōuenisse, quandoque præsumitur, ueluti si fauore dotis admoneamur, uel aliter ita dicet æquitas. Nec nostræ huic sententiæ negociū facit quod legi: si libertus fundū uendiderit, & in fraudem suā uenditū patronus idcirco asserat, quod in eo maximā haberet affectionē, ex uicinitate, opportunitate, zelo: quod uel illic fuerit enutritus, uel parentes sui sepulti, non tamen Flauiano iudicio experientē audiri: nā nihil id patronū mouere debuit; cū in rebus suis arbitrari quoquo modo uelit, libertus queat, potestque libere accepto precio alienare, dū minor

centenario non fiat: non enim nos admiserimus, quotiescūque de reuocando agitur, id quod ob affectionē interest, in æstimationē deduci: sed tum deduci, cum is qui agit, ius reuocandi habet. Igitur ex suprascriptis huiusmodi quæstionis ueritas elucescit: cū pater Titio in uxorem filiā tradidisset, & curator Titij uaticū se ei præstiturū promississet, ut Romæ studiorū causa alii posset: defuncto curatore dubitatū fuit, an aliqua actio patri competeret, ut curatoris hæredes Titio uaticū præstare cogerentur. & Baldus Nouellus respondit competere: interest enim soceri, generum fieri eruditiores: quod eodem procedit, quoniam cōtractus dotis respectu soceri bonæ fidei est. Sed & alia quæstio deducitur: lege municipali cautum est, ut agnatus rem, quæ paterna fuerit, uenditam redimere intra annum & diem possit: an si minor, cui facultas hæc competisset, lapsu temporis exclusus est, possit in integrum restitutionē petere, & recentiores posse arbitrantur, & hoc ex Neratij Prisci responso, quod supra ostendimus, nō multum sententiam hanc adiuuare, quandoquidem eo in casu ius in re minor habuerat, quod per negligentiam amissum est: at in proposita quæstione debilius est ius, uidelicet ad rem, quod non ita euidenter minorem lædit, utcūque sit, eorū sententiam non damno. Illud etiam non est prætereundum, Accursiū existimasse, in cōtractu stricti iuris affectionē considerari: quam opinionē reprobari supradicta ostendunt. Cæterum quoniā Bartolus id, quod ob affectionē interest, singulariter interesse dixit, recentiores quidam argutias in eum intendunt, nam eius quod singulariter interest, in emptionis cōtractu ratio habetur, & tamen affectionis non habetur. Item id quod interest, indistincte peti lex ait, & tamen ex affectu non petitur. quæ argumenta nullius precij sunt: quoniam non idem planē esse id quod singulariter interest, & quod ex affectione, Bartolus scribit: sed alterum alterius partē esse, & uti speciem in genere comprehendī, in his enim casibus, quibus affectus ratio ducitur, nostra singulariter interesse dicimus. Discutiendū nunc est aliud Bartoli pronuntiātū: id huiusmodi est, aliquando nostra ob affectionē peculiariter interesse, unde etiā in litem iuratur, id cōsiderari generaliter, & ut actio detur, & ut æstimatio augeatur, quæ quidem usque ad duplū protendi potest: sequunturque idem Alexander, Iason, cæteri. Ego etiā duplum excedi posse crediderim, quod ex Vlpiani responsis probo: is iurari in infinitum posse, tradidit. Idem dubitat, an iudex qui ius iurandum defert, possit quantitatem taxare intra quā iuretur, si enim suprascripta opinio uera esset, quis dubitauisset posse, uel saltem cum duplū usque taxatur: quæ enim lege permittuntur, indubitatum est fieri posse, quod item opere precij fuit, quicquam de ea taxatione ambigere: cum hac cōstitutione specialiter coarctetur, sed & idem in bonæ fidei iudicijs arbitrio iudicantis reliquit, an taxare eam summā uelit: quod apertissime ostendit, nihil eam taxationē ad legem nostram pertinere, distinguendum quippe non in bon. fid. uel stricti iuris iudicijs, sed certis uel incertis casibus fuerat. Prosequitur idem, cum iuratum est posse iudicem ex magna causa à iureiurando discedere: quod certe non recte dictum esset, cum etiam sine causa, ubi duplū excessum est, recedatur, nam & constitutio cum in casibus certis duplum non excedi iussisset, in incertis uero id attendendum, quod uere probabitur, subiungit ita statutum, ut uideatur infinitas. Videri ergo quod ad duplum restringitur, infinitū non dici: & tamen suprascripto casu in infinitum iurari diximus. nam & cur ita iurari lex concessit, si regulariter id iuramentū intra duplum coërcetur: uerum etiam alibi idem Vlpianus, qui restituere iussus, rem interuenerit, condemnandum scribit, quanti actor in litem in infinitum sine ulla taxatione iurauerit. id enim est longè duplum excedere, cum sine taxatione, id est iudicis præfinitione iuretur: quod etiam uerborum geminatio exuberantiaque arguunt. Nec obstat nostra constitutio, à qua Vlpiani supradicta responsa corrigi Iacobus ab Arena existimauit, quod sanē non satis probabile uerisimileque est. Igitur ipse crediderim, cum lex concedat in litem in infinitum iurari, id omne quod iuratum est, præsumi uere iurantis interesse: idcirco præstandum tanquā res ita sit iudicata, locum itaque sibi uendicat constitutio, cum per alias probationes damnū probatur, quā per iuramentum sacramentum, quod præsumptionē efficacissimā inducit, Albericus Rosates nobiscū sentit: & in eo quod ob affectionem interest, cōstitutionem nequaquam procedere existimat. sed & eandem sententiā Fulgosiū probat.

d Bal. Nouellus
intra. dot.
in quarta par-
te, in fin.

e not. in §. fue-
rat. de acti.

f in l. dudum. C.
de contrah. em-
ptio. in l. quate-
nus. iij. col. de
regu. iur.

g glo. in l. si unus.
in prin. in uer.
uideamus. ff. de
pac.

h l. j. de actio.
emp. hac l.

i l. uideamus. §.
fi. de in lit. iur.

k l. qui restituere.
ff. de rei uend.

l Alb. hic in ult.
col.

m Fulg. in d. l. ui-
deamus.

Equens quaestio est, quid cum intrinsecus damnū incidit, an omne reddatur. Et priusquam ulterius progrediamur, agendum paulisper est de uerborum significatione, quid sit quod intrinsecus interest, & quid quod extrinsecus. & Bartolus arbitratus est, quae ex ipsa re continenter proueniunt, ut partus, fructus, & similia, ad id quod intrinsecus interest referri: quae uero non ex ipsa re, sed occasione rei procedunt, extrinsecus respicere. unde consequens fuit, hereditatem seruo meo delatā, uti habeam ad me extrinsecus pertinere. Petrus & Albericus id notarunt, quin potius intrinsecus dici quod rem quacumque committatur: idem & confirmarunt alij, quoniam lex uenditorem quanti emptoris interest, rem non esse euictā prestare debere ait: ueluti ancilla praegnanter euicta, uel seruo cui hereditas relicta sit: aequat enim partum & hereditatem relictam, quae paritas ostendit utrumque intrinsecus spectare. Idem & alibi similibus argumentis probatur, quae nobis satis leuia uidentur, cum nos de nomine disputemus, illa ad rei effectum pertineant. Ipsi in Bartoli sententiam, quae communiter probatur, pedibus uado. ea Antonini constitutione^p adiuuatur, qui damnū extrinsecus ueniens illud appellat, quod non ex re uenit, sed in rem datur ex remota causa. Vlpianus^q: hereditas, inquit, augmentū & diminutionē recipit, sed ea quae ex ipsa hereditate proueniunt, puto hereditati accedere: si extrinsecus, nō quia personae possessoris accedunt. Caius^r: procurator, inquit, quod ex lite consequutus est, seu principaliter, seu extrinsecus, restituere domino mandati actione compellitur. quibus uerbis constat, quicquid principaliter non adhaeret, extrinsecus interesse, non tamen diffiteri ausim, uerbum id aliquando largius, quandoque aliter accipi, proutres quam tractamus requirit. inde conditiones extrinsecus^s uenire alia significatione dicimus: item in stipulationibus extrinsecus^t aliqua deduci eodem sensu lectū est. Sed quod hereditas seruo nostro delata, ad nos extrinsecus pertineat, alia quoque ratione probari potest: nam cum intrinsecus nostra interest, quia in eo uersatur rei aestimatio, cum his accessionibus, quae continenter ex re proueniunt, semper augeatur condemnatio: eiusque ratio habetur: ex his enim accessionibus locupletiores dicimur, quod euidenter constat: etenim uaccam praegnantem pluris licitabere, quam sterilem: & tamen qui eum seruum habeat, cui hereditas delata sit, non idcirco dicitur locupletior^x. non igitur ita intrinsecus hoc nostra interest. Vt cunctae uoces hae, intrinsecus cum uel extrinsecus interesse barbarae sunt, a Doctoribusque nostris confictae: nec in iure civili specialiter appositae reperiuntur, ut aliquid in eo quod interest denotent, fatuum igitur crediderim super recentiorum uerbis disputare: cum qui ea fecerunt, illis possint quam uoluerint significationem dare. Nec enim in iure uidimus, idcirco magis rationem eius quod interest duci, quia extrinsecus inter sit, uel non: res equidem considerantur, non uerba, quae non alia ratione pennata Homerus dixit, quam ut leuitatem notaret. Hoc tamen ex Bartolo annotatione dignū duxerim, cum ferē existimasse, causam seruitutis ab ipso fundo separatam dici. quod recentiores non probant: nam creditor pignoratitia actione conuentus, non solum fundum, sed etiam seruitutes tenetur restituere^y: quod argumento est, fundum seruitutes in se, non extrinsecus continere. seruatus enim fundo annexa est, & sine eo esse nequit^z. quam sententiā & ipse confirmauerim: quandoquidem petitione hereditatis nō solum fundos consequimur, sed etiam seruitutes^a: & tamen lex ait, nos ex ea nō consequi, nisi quod intrinsecus comprehenditur. Nec Bartoli mouemur argumento: nec enim passim uerum est, seruitutes non esse in bonis^b: quinimo sunt, licet protinus fundo debebantur, & consequenter ad nos pertinent. unde existimauit Bartolus, quae ab aliqua re porro descendunt, ea illius rei esse extrema. quod legi municipali intelligenda confert^c: qua cauetur, cogi quemlibet iurare delata sibi ab aduersario iurisiurandi forma, starique sacramento, praeterquam in his quae extrinsecus a formula ueniunt. Finge, detulisti iurandum, an mutuatus mihi centum fueris: iuro te mutuatum, sed me tibi tantundem uini praestitisse, extimū id est, nec crederetur compensatio, si suprascripta sententia uera esset. Adde etiam extimū id dici, quod de rei natura non est^d.

ⁿ l. uenditor. de euic.

^o l. praeterea. de rei uend. l. actione. §. diximus pro socio.

^p l. j. c. locati.

^q l. item ueniunt. §. item non solum. ff. de peti. here.

^r l. qui proprio. de procur.

^s l. conditiones. quae extrinsecus. ff. de condi. & demon.

^t l. extrinsecus. ff. de uer. ob.

^u l. nō quocumque. §. iul. de lega. j.

^x l. preciarerum.

^y l. creditor. ff. de pig. actio.

^z l. cum fundus. ff. com. praed.

^a l. item ueniunt.

^b l. j. de usufru. l. Bar. in d. l. j.

^c Segnor in consil. post malef. Ang. Aret.

^d l. sum. §. utrū. de dam. infectio.

Explicitis

Explicitis itaque uocum ipsarū quibusdam quasi interpretatiunculis, prosequendum est, quemadmodum suprascripta quaestione determinemus: et quod intrinsecus interest, quatenus rei aestimationē spectat, semper considerari, rationēque illius duci, Bartolus, & ceteri tradiderunt^e. Sed in eo nō modica difficultas uertitur, quod dubiū est a quo tempore aestimatio crearetur, nam si tibi uinū mutuo dederim, nec reddas, aestimationis rationē ineundam temporis, quo in iudicio petierim, Sabinus scripsit^f: at si uinum uendiderim, nec tradam, aestimatio emptori computabitur, quanto pluris uinum ualuit, uel cum uenditum est, uel cum fuit petitum: quod Pompo^g tradit. quemadmodum hac responsa extricabimus: & ueteres interpretes plurifaria distinctionibus ea dissecuerunt: quorū sententias Bartolus, & recentiores confutant^h. Igitur ipse in uenditione tempus quo contractus initus est, perpendi idcirco prodidit: quia tunc in mora esse uenditor incipit, cū precio accepto statim teneatur uinū tradere, non probant id recentiores, nec admittunt statim uenditorem precio accepto esse in mora: nam nec lex Bartolū defenditⁱ, cum precio accepto uenditor non solum rem, sed etiam rei accessiones teneatur tradere, solumque ratione lucri non faciendi sit in mora, non autem si damnum emergit. Aliter itaque ipsi respondent, in Pomponij responso actū fuisse ut statim uinum praestaretur: & hoc per locum a solitijs coniungunt: uisum enim est, ut in uenditione data pecunia statim res tradatur. item mutui natura est, non ut incontinenti reddatur, sed post aliquod tempus: at in uenditione cum aliud non agitur, praesentis die debetur. igitur in mutuo contractus tempus non inspicimus, quia tunc non solet reddi: in uenditione contra. & ita Fulgosi quoque existimat: sed in aduersum deducitur: quoniam si contractus tempus in uenditione respiciamus, consequens esset, ut tum uinum quoque periculo uenditoris periret: quod falsum est, cum periculum emptor subeat^j, ut Vlp. scribit. nisi dixeris tunc periculum ad emptorē pertinere, cum uenditor morā non commisit: at in Pomp. responso commiserat: quia interpellatus fuit, cum enim Iuriscōn. loquatur, cum uenditor fuerit in mora, necessario debemus interpretari uenditorē fuisse compellatū: alioquin mora non dicitur. nam quoties legislator aliquid refert, intelligere debemus omnia interuenisse, quae actui necessaria sunt^k. Accipiendū itaque Pomponij responsum est, ut interpellationem ab emptore factam dicamus: alioquin si uenditor uinum non tradidisset, nulla in eo fuisset mora. Ceterum quoniam hic tractatus responsa quaedam simul pugnancia continet, quorum concordia cum diu interpretes nostri tractauerint, uoto frustra habiti sunt: quoniam ut Iason ostendit^l, eorum distinctiones & in cauillis & cōiecturis quibusdam fallacibus consistunt: nostrae operae fuerit, Gordianū hunc nodum, nō ut Alexander fecit, gladio secare: sed quantū uires possint, manibus dissoluere, & quoniam ueritas uerborū adminiculis non indiget, aliter quam in praesentē diem quisquā existimauerit, sic arbitror explicandum. Cū de his contractibus ambigimus, in quibus debitor facere tenetur, ueluti fundū restituere, rem tradere, distinguendū putamus eos qui sunt stricti iuris, ab his qui bonae fidei dicuntur, in illis morā purgare ad litis usque contestationem^m: & idcirco aestimatio nō nisi a litis contestationeⁿ in his, quoniam magis ex bona fide procedit, usque ad sententiā tradi uel restitui res potest^o: quapropter rei aestimatio nō fit, nisi in sententiā tempus^p. Cum uero de his contractibus quaerimus, in quibus uersat datio, eodem modo distinguendum, ut in bonae fidei contractibus aestimatio ineatur, utriusque temporis uoluerit actori, morae an sententiā^q: in contractibus stricti iuris litis contestatae tempus obseruemus^r. quod si certā speciem dari actū est, quamuis obligatio praecisi uideatur^s, tamen tempus sententiā attendemus: ita tamē, ut si res interrim deterior facta sit, eius quoque ratio habeatur, quapropter tali casu lex litis aestimationē solui iubet^t: quae aestimatio & rei ipsius & accessionū omnium, eiusque quod interest ualorem refarcit, unde consequens est, ut praecise non compelli quenquā ad dandum existimem, praeterquam eum qui rei uendicatione superatus sit: ab hoc enim res manu militari propter ius domini, quod in actore est, auferri debet^u. at in casu nostro satis est litis aestimationē dari: nam quamuis lex teneri eū omnimodo dicat, non tamen consequens est, ut aliter quam in pecunia cōdemnandus sit^x: si enim dominiū promissor nō transferat,

^e l. uinum. ff. si cer. pe.

^f l. datio. §. cum per uenditorem. ff. de actio. emp.

^g in d. l. uinum.

^h l. curabit. c. de acti. emp.

ⁱ l. j. de pericu. & commo. rei uen.

^k Decius in c. j. de iud. Fulg. Alb. de Rosa. Ias. in l. Barbarius. in j. col. de offic. preto.

^l in l. uinum.

^m l. insulam. ff. de uer. oblig.

ⁿ l. hominem. ff. manda.

^o §. in bona fide. inst. de act.

^p l. iij. §. in hac. ff. com.

^q l. datio. §. si per uend. ff. de act. emp.

^r l. si de cōd. trit. l. uin. si cer. pet.

^s l. ubi autē. §. si de uer. oblig.

^t l. si seruus. de e. uict. l. heredes. §. si unus. & §. si incerto. fam. here.

^u l. qui restit. ff. de re iud.

^x Alex. l. ij. §. ex his. col. pen. de uer. oblig.

non exprimitur in lege quo alio remedio sit agendum: tamen si & non inepte dici possit, c
in promissore fundi Tusculani procedere, qui idem & dominus sit, & rei danda facultas
tatem habeat: at nos in eo loquimur, quem clarissime non constat certae illius speciei
praestanda potestatem habere, priorem tamen resolutionem magis probo. Si igitur sub
ipsum sententiae ferenda tempus debitor offerat aestimationem, quia dare nolit, iudex
debet id admittere, & creditorem compellere, ut rei petita precium recipiat: quoniam
si reus rem tunc daret, eius respectu liberaretur: idem ergo si precium praestaret, quod
si reus tunc nihil offert, iudex rem petitam solui pronuntiabit: & si reus non soluat, ex
officio iudicis id curabit, ut aestimatio in stricti iuris contractibus reddatur, eius tem
poris respectu quo res petita est, tunc enim mora incipit, in bonae uero fidei contracti
bus, iudex in aestimationem (ut dixi) condemnabit, utrum actor uoluerit, aut tempore
quo expressim mora facta est, puta per interpellationem, seu tacite, ueluti cum dies qua
solui actum fuisse praesumitur, interpellat: aut a tempore quo sententia est ferenda. &
Pomp. ita accipiendum est responsum, dum inquit uenditorem condemnari utro tem
pore pluris uinum fuerit, uel quo uinum uenit, uel quo lis in condemnationem deduc
itur, id est lis ipsa sit condemnatio, & fertur sententia: non enim de litis contestatione
hic quicquam accipitur, quippe uerba repugnant: quid tunc ad rem faceret condemnatio:
& suprascripta locum sibi uendicant circa aestimationem ipsius rei principalis: non
autem in fructibus accessionibus uic, quae indistincte a mora incipiunt in tempus senten
tiae, ut infra enarrabimus. & si in praesenti tractatu hoc modo distinxerimus, Accursij
& Bartoli, ceterorumque commenta minimum nos offendunt: e quibus alter cum rem
non satis perspectam haberet, antiquorum ingenia tenebris inuoluta fuisse tradidit. Di
xerit fortasse aliquis, absurdum esse, eum qui in mora ad usque sententiae tempus perseue
rauerit, tam leuiter plecti, ut rei aestimatio non habeatur, nisi quatenus tunc ualeat, cui
ipse responderim, aestimationem quidem, uti diximus, ineundam: sed non idcirco mi
nus poterit reus in eo condemnari quod ex mora iure inducitur: non enim ideo effe
ctus morae sublatis existimantur. Igitur Sabini responsum intelligi debet: cum iam sen
tentia sua iudex declarauit uinum reddi debere, & hoc est quod in eo dicitur uinum per
iudicem petum fuisse. in obligationibus enim dandi aestimatio non soluitur iure obli
gationis, sed postlatam sententiam officio iudicis. actor enim ubi reus condemnatus
fuerit uinum reddere, in executionem iudicati officium iudicis implorabit: & si ut
num non reddetur, iudex in aestimationem & quatenus interest, reum compellat, quod
ergo in responso dicitur per iudicem peti, ociosum non est: licet si communem eius legis
interpretationem sequeremur, nullius esset momenti, uel certe inauditam rem confir
maret: in mutuo uidelicet non solum certi conditione agi, sed officium quoque iudicis
implorari. Verum & in Pomponij responso illud adnotandum est, obligationem dan
di esse, quoniam uenditor in genere tenebatur: quod & recentiores, quamuis Bar
tolus repugnante, approbant. nam & locum sibi uendicare arbitror in rei iudicatae exe
cutione, quo officium iudicis requirimus: cum enim uenditor esset obligatus ad genus,
in principali causa solum queritur, ut uenditor det, non autem de eo quod ob moram
actoris interest. Ceterum quoniam in hoc tractatu non mediocrem scrupulum Vlpia
nus iniicit, eius uerba παραρρησ, & obiter emaculanda sunt. Is in lege III. de tritica
ria conditione, in Pandectis Florentinis ita scripsisse deprehendit: In hac actione si que
ratur res, quae petita est, cuius temporis aestimationem recipiat, uerius est quod Seruius
ait, condemnationis tempus spectandum, si uero desiderit esse in rebus humanis, mora
leuissimum uitae tempus aestimari, &c. significat autem dictio illa ὡς πλάττει, quasi late
us dicas, & inobseruatis iuris angustiis: ne ita tempus mortis spectetur, ut ad leuissimam
aestimationem rem redigamus: sed potius quod bonum æquumque est, aestimemus. In
ducenda igitur circumscribendaque est uox illa, antea, quae loco graecae dictionis suppo
sita fuit, ut uariæ illae & inconstantes Accursij expositiones explodantur: qui dum illud
aduerbiū tripliciter interpretatur, ostendit plane se textum non intelligere. & hac qui
dem a nobis dicuntur, non quod nostra distinctio a uulgata lectione discrepet: sed quod
non ab re

§. fin. insti. de
temp. ap.

d. l. uinum.

d. l. datio. §. de
per uendi.

l. iulianus scri
bit. l. fructus. ff.
de rei uen.

Bar. in d. l. ij. §.
in hac.

d. l. uinum.

l. si intra. ff. de
re iud.

d. §. si per uen
ditorem.

l. ex empto. ff.
de actio. emp.
in prin.

in d. l. uinum.

l. iij. ff. de tritic.

non ab re ducimus huiusmodi castigationes ceu gemmulas nostris scriptis inferere. Vt
ergo unde digressi sumus reuertamur, illud contra superscriptam distinctionem fortissi
me intorqueri potest. nec enim in obligationibus facti eam differentiam admittendam
esse uideretur, ut in stricti iuris contractibus, quanti res ualeat in litis contestata tempus
inspiciamus, tanquam hucusque rem promissam dare liceat: quinimo etiam post litis
contestationem, si reus offerat id tradere quod petitur, absolui debere ferè constat, sed
hic animaduertendum est, quoniam nequaquam arbitror uerum id esse, tamen Barto
lus ubique hoc tradat, alijque probent: plurimas enim hae haresis leges uiolat, & per ca
uillationes discindi cogit. & in primis si insulam, inquit lex, fieri stipulatus essem, &
transierit tempus quo potuisti facere, quandiu litem contestatus non sim, posse te fa
cientem liberari placet: quod si litem contestatus sim, nihil prodesse tibi si aedifices.
ecce quemadmodum in nostram sententiam uerba legis accedunt: & tamen Bartolus
intelligit, quando lis non super facti petitionem, sed super id quod interest, est contesta
ta, cum de eo quod interest uerbum ibi sit nullum: consequensque ex hac sua interpreta
tione sit, Iurisconsultum illud silentio transmisisse, in quo fundamentum & cardo totius
legis consistebat. Sed & Paulus, in contractu stricti iuris, si reus offerat, usque ad litis co
testationem diluere more damnum scribit, post lit. contestatam minime: imò sententia
omnino proferri debet. & id intelligere cum obligatio inefficax est, quod Bartolus fe
cit, perquam inconueniens & absurdum est. loquitur autem Paulus in obligatione
facti: interpretatur enim uerba illa, neque fecisse in praeoris de constituta pecunia edicto
prius ab eo descripta: ut merito Accursius quandoque & Raynerius existimauerint,
post iudicium acceptum indistincte moram amplius dilui non posse. Consequens nunc
est, ut obiecta redarguam. & dum adducitur iuris regula, si ante rem iudicatam is cum
quo actum est, satisfaciatur, actorem absoluendum esse: respondeo satisfieri in casu no
stro actori, si post litem contestatam super petitionem facti, reus non ipsum factum, sed
quatenus interest actoris rependat: inuito enim actore factum praestando non satisfac
cit. nam cum lex obligationem facti post litis contest. in aestimationem eius quod inter
est transfundat, illud incipit deberi, non factum, & haec ita defenduntur absque aliqua iu
ris scripti conturbatione: cum alioquin in hisce questionibus cernere sit Doctores ipsos
miros Autolykos Sophistasque, nam & pro nostra hac sententia illud facit, quod quo
ties stipulationi poena adijcitur, ea loco eius quod interest succedit, sitque hoc casu no
uatio, & post lit. contest. solum potest solui poena. cur non igitur idem est in eo quod
interest? Illud non omiserim, & in hoc multum se contorsisse Bart. cuius dicta quan
doque latissime discussimus. Cum a nobis declaratum sit, quemadmodum ineunda sit
eius quod interest ratio in rei ipsius debita aestimatione, reliquum est, ut & id queramus,
qua ratione inibitur in fructuum accessionumque computatione, & Bartolus, quem uti
signiferum ceteri ferè omnes sequuntur, tribus pronuntiatis rem absoluit. Si mihi fun
dum dare obligatus es, a tempore quo lis est contestata, fructus considerabuntur. Si
teneris tradere, a tempore more fructus accedent, non sicut fructus, sed uti portio eius
quod mea interest te non fuisse in mora. Si dandi simul & faciendi reus es, ueniunt
in condemnationem in tempus morae, nisi praecedentis contractus natura aliter sua
deat: ueluti cum uenditor rem dari, uacuantque possessionem tradi promittit. & haec
quidem Bartolus & ceteri dixerunt: quorum sententia nobis nequaquam uidetur pro
babilis. Et aduersus secundum pronuntiatum illud adducitur, quod Pomp. scribit,
eum qui sibi possessionem tradi stipulatur, nihil intelligi de fructibus agere, & propte
rea neque ab lit. contest. neque ab mora eorum rationem duci, & recentiorum in eo respon
so interpretatio perquam insulsa est, qui non computari fructus tradunt uti fructus,
sed tanquam portionem eius quod interest, quapropter cum uir diligens, & cautus ru
sticus longè plures fructus sit collecturus quam soleant patritij, si computaretur ut fru
ctus, quicquid rusticus collegisset, computandum foret: sed cum aestimantur tanquam
id quod interest, id solum in precio fuerit, quod uerisimiliter patritius collegisset. haec
expositio cauillatione non caret, cum enim fructus id sint quod intrinsecus interest, si Bar
tolus hic credimus, cum lex dicat fructus non deberi, nonne ostendit, id quod intrinse
R

§. si. insti. de
perpe. actio.

Bar. in l. si insu
lam. in j. opp.
de uerb. obl.

l. sed si alia. ff.
de constit. pec.

l. si reus. ff. de
procur.

d. l. interdu. §.
fi. de uerb. obl.

d. §. si. insti. de
perp. & temp.
ac.

l. si. ff. de praet.
stipu.

l. j. ff. de pen.
leg.

in l. ita stipula
tus magna. in
sexta quest.

in l. uideamus.
ff. de usur.

l. si fundum tra
di. ff. de uerb.
oblig.

l. stipulatus. ff.
de usur.

Iason in l. si si
liusfamil. §. si.
de uerb. obl.

l. datio. §. j. de
act. emp.

tus interest non deberi, quatenus in fructibus continetur. Sed & frigida est eorum ratio, cum possit patritius æque multos fructus recipere, atque facturus erat uillicus, si per æque diligentem agricolam uineæ coli faciat, sunt enim hæc subiles quædam argutia, non aliqua lege, non Iuriconsulti responso expressæ, sed quas suo de uertice Bartolus formauit. Quin & superscripta distinctio caret ratione: cum enim is qui tenetur dare, efficacius obligetur eo qui tradendi reus^a tantum est: nonne absurdum est, eum fructus debere, non nisi à litis contestata tempore, hunc uero ab ipsa mora^b itaque communem sententiam non probo, quam alijs etiam argumentis Syllimanus, Suzarius, Oldradus, Butricarius, Fulgosius^c damnant: tamen nec ipsi recte declarant. Illud igitur sciendum est, eum qui sibi fundum tradi stipulatus est, in dubio non uideri id egisse, ut causa bonorum huiusmodi stipulatione comprehenderetur^d, quapropter qui ita stipulatus est, fructus suos non facit: cum ex regula iuris ad dominum, non ad eum qui in possessione sit, fructus pertineant^e; in ambiguis quoque qui rem tradi stipulatur, de huiusmodi traditione uidetur intellexisse, ex qua fructus non debeantur^f. Cum ergo quisquam fundum certo die tradi stipulatur, si promissor non tradiderit, in id condemnandus est, quatenus stipulator damnum passus est, & lucrum amisit, sed num in fructus? & opinor non debere: quoniam si stipulator collegisset fructus, suos non faceret, sed restituere eos domino teneretur^g, unde sua non interest habere, quod illicitè haberet^h, & hoc modo est accipiendum Vlpiani responsum: qui, si fundum, inquit, certa die præstari stipulor, & per promissorem steterit, quominus ea die præstetur, consequutur me quanti mea intersit moram factam non esse, id enim est unde omnis caligo in præsentis articulo euagata est: est autem accipiendum in eo qui in mala fide esset, & idcirco fructus suos non facit, in dubio enim casu Vlpianus loquitur: & cum quilibet res suas scire præsumaturⁱ, si quis dominus fundi non est, haudquaquam uerisimile id eum ignoraret: quin potius creditur scire eum res suas, & consequenter fundum suum non esse, cum igitur aliquis fundum simpliciter tradi stipulatur, & scit fructus ad dominum pertinere^j, non autem suos fieri, eius probabiliter non interest fructus sibi dari, quos restituere domino cogetur, Iuriconsultus autem generaliter locutus est, à tempore moræ stipulatori quod sua interest restitui, si enim est bonæ fidei possessor, sua interest habere fructus: si malæ fidei, non interest^k, quæret aliquis, unde accidat ut in stipulatione quæ rem tradi cõcipitur, bonæ fidei possessori fructus à tempore moræ refarciantur, cum in stipulatione dandi non ita sit^l, cui ipse responderim, eum qui dare teneatur, esse uel debere esse dominum: cum qui dominus non sit, dare nequeat: donec igitur dedit, facit fructus suos. Caterum iniquum id uisum fuit, ut ex sua mora fructus lucraretur: quare placuit mediâ uiam eligi, ut post litem contestatam in fructus collectos teneretur, at priore casu fructus ad dominum pertinent, uel eum qui loco domini sit, puta quia bonæ fidei possessor, qua ratione si uersus dominum, uel bonæ fidei possessorem in mora sis, fructus tradere statim teneris: si uero creditor tuus dominus fundi non sit, non teneris. Igitur in hoc articulo sic distinguendum potius fuit: ut cum is qui stipulatus est tradi, nec dominus, nec loco domini est, nullo tempore fructus rei accedant^m, nisi uacuum possessionem tradi stipulatus sitⁿ: nam hæc causam bonorum continet, ut in principio operis demonstraui. Si uero est dominus à tempore quo mora facta est, fructus computabuntur^o, quod si quisquam sibi dari stipulatur, tunc in Bartoli, communemque sententiam uado, quod fructus ab lit. contest. tempore computandi sint^p. sed cum dari & fieri spondemus, fructus à tempore moræ collectos præstabimus^q. Idem iuris est si rem restitui petierim^r, quod & in actionibus bonæ fidei, uel earum naturam habentibus plerique existimant^s.

Etia quæstio est, quemadmodum id quod extrinsecus interesse aiunt, in condemnationem deducatur, quem tractatum cum Bartolus pluribus distinctionibus explicuerit, nos qui eius uestigia imitatur, quinque axiomatibus sumus enarraturi. Id igitur primum sit: accessio extrinsecus proueniens, quæ rem quacunque prosequitur, in eius quod interest æstimationem ita cadit, ut eius ratio semper habeatur: ueluti si ancillam uendidero, & euictus sit partus,

fit partus, in condemnationem deducetur quatenus tua interest partum non euinci, idem si seruum emero, cui sit delata hæreditas: finge enim à te occisum, certè mihi in omnem quoque hæreditatem teneberis. Sed hinc aduertendum est: quia communi æstimatione quamuis seruo relicta sit hæreditas, non tamen is carioris precij æstimatur, ut Paulus scripsit^t: cuius responsum ubi castigatè legitur, recentiores^s corrumpunt: at quod reuera corruptum est, silentio transigunt. is autor, precia, inquit, rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur, inuertunt quidam, & finguntur malum legere, uerum fictio hæc est, an potius æstimatio: nihil sanè hæc commune habent. Ipse uulgatam lectionem probo: accipiendum enim est funguntur, id est functionem recipiunt, hoc est æstimationem quæ fungitur uice rei, est autem in præ sua significatione positum, quod & ueteres in simili uerbo, uxor, fecisse Gellius obseruauit, & alij prodidere, maculosus autem circumfertur uersiculus, finem uersus, quem nos ex antiquis codicibus ita restituiamus: sed nec hæredem post mortem testatoris institutum seruū, tanto plus esse, quanto plus uenire potest Pedius scribit: est enim absurdum, me ipsum hæredem institutum non esse locupletiores antequam adeam, si autem seruus heres institutus sit, statim locupletiores effectum: cum multis causis accidere possit, ne iussu nostro adeat: acquirit etenim nobis certè cum adiret, esse autem præposterū, ante nos locupletes dici quam acquisierimus. & hoc modo legenda sunt eius responsi uerba, Sed & dum dicitur, eadem causa est eius serui, qui noxam nocuit, nec enim delinquendo quisquam preciosior sit: significat noxam nocere, delictum facere, quod per noxæ deditionem expurgetur. T. Liuius libro 1 x. quandoquidem hæc homines iniussu Po. Rom. Quiritiumque foedus ictum iri sponponderunt: atque ob eam rem noxam nocuerunt, quo Po. Rom. scelere impio sit solutus, hosce homines uobis dedo. Hoc autem dictum est propter æstimationem, quæ augetur in lege Aquilia. Sed his omissis, ad rem ex diuerticulo redeamus. cum constet idcirco quod alicui delata sit per seruum hæreditas, non censeris eum ditiores^u: certè consequens est, huius accessionis in eo quod interest rationem non duci. Sed tamen ut huic argumento respondeatur, debemus scire, si hæreditas mihi delata sit, cum in bonis meis ius adeundi comprehendatur, rectè nuncupari me locupletiores^x: sed cum seruus meus heres institutus est, non idem est, ut possim ipse locupletior dici: non enim propriè tunc mihi delata dicitur hæreditas, quippe delata est, quam quis adeundo consequi potest^y: at hoc casu adire ego nequeo, quid enim si seruus nec precibus nec minis fleatur, & aditurum se neget^z? ipse enim locupletior non sum, & multò minus seruus, cui nihil potest acquiri. Igitur ut omnes obices remoueamus, non obstat primum argumentum, quod uenditorem ancillæ euicto partu, teneri Iulianus scribat^a, quod & in uenditore serui probatur hæreditate euicta, nam utroque in casu & partus, & hæreditas emptori semel acquisita fuerant, unde ius habuit in re, non autem tantum spem, ex qua precia rerum non augentur, quod uero Neratius^b scripsit, si seruum occideris cui hæreditas delata fuerit, teneri te lege Aquilia in omnem hæreditatem: ea ratione inductum est, quia deliquisti, at in delictis quantiquanti etiam extrinsecus interest, sit condemnatio: quod infra disputabimus, sed & quod ait lex, si hæreditas amissa sit, quia seruus non exhibeatur, id damnum hæreditatis æstimari debere^c: in actione ad exhibendum sibi locum uendicat, quæ arbitraria est, & in qua iusiurandum in litem deferretur^d, unde non ratio solum eius quod extra rem damni incidit, in ea initur, sed affectio quoque probabilis est, & hoc modo possunt contraria argumenta euitari, Caterum & specialis ratio Pauli responso assignari posset^e, quapropter Bartoli superscriptum axioma generaliter accipiendum uideretur, quod enim ait Paulus^f, si hæreditas seruo meo delata sit, interrim non esse me locupletiores, nec huius lucri in eo quod interest rationem communiter duci: procedere arbitror in communi rerum æstimatione, quæ propter deductionem ex lege Falcidia debetur aduersus legatarios, qui ad lucrum admittuntur, quare si seruo meo delata sit hæreditas, cum cuilibet adire, uel id minus liberum sit, possum ego iussum seruo non præstare^g, ne uidelicet adeat, nec id mihi damno uersus legatarios esse debet: cum id in fraudem fieri nemo dixerit, si lucro abstineo. Igitur donec adiit

^s l. precia rerum. ad leg. Falcid.
^t Mod. in rep. l. filium, quem habentem.

^u d. l. precia.

^x Bar. in l. post emancipatum. §. si. ff. de lib. le.

^y l. delata. ff. de uerb. signif.

^z l. cū proponas. C. de hered. institut.

^a d. l. uenditor. ff. de euic.

^b l. unde Neratius. ff. ad l. Aq.

^c l. sed & hereditas. ff. ad exhib.

^d l. ite uideamus. §. si. ff. de in lit. iur.

^e d. l. precia. ff. ad l. Falc.

^f in d. l. precia.

^g l. qui autem ff. que in frau. cre.

feruus, nihil amplius aestimabitur: & id erga legatarios qui lucrum spectant. at in iuri-
bus, quae aduersari supra demonstraui, dominus cui resarciendum est damnum, de e-
uitando detrimento agebat: & uerisimile fuit, dominum ut seruus adiret iussurum fuis-
se, cum hoc domini utilitatem respiceret. at priore casu iussus in commodum legatari-
orum uergebat, non domini. quapropter credibile fuit, dominum prius non fuisse ius-
surum, quam cum legatarijs transgisset. & hoc uerius esse opinor, quam quod ibi Bar-
tolus commentus est. Secundum Bart. axioma est: In re quae aestimationem intrinsecus
augeri non patitur, id quod extra rem accidit, damnum representatur^h. quod cum ae-
stimatio intrinsecus augeri potest, contraⁱ: & id, cum interest, quia non fecisti, exem-
pli causa, quod Vlpianus ait, centum apud te deposui: quae cum repeterem, non tradi-
disti: aestimatio hic augeri nequit, centum enim aurei omni tempore centum ualent. ha-
bebitur igitur solum ratio eius quod extra ipsam rem mea interest. quid enim si pecu-
niam sub poena debui, & quoniam mihi depositum tradere renuisti, coactus sum poe-
nam soluere: & dictum id Bartoli communiter approbatur: uideamus quam uerum
sit. & in primis rationem nullam habere id uidetur. Cur enim cum aestimatio non au-
getur, uenit id quod extra rem interest: nonne utrumque simul considerari potest, ut &
aestimatio augeatur, & quantum interest etiam extra rem simul conueniat: nam Gal-
lus Aelius^k scribit, si uestimenta aut scyphus petita sint, & ea non praestes, non solum
te condemnari in eorum aestimationem, quae quidem augeri potest: sed etiam in id pre-
cium, quod mercedis nomine capi potuisset, si ea locassem: hoc enim extrinsecus in-
terest. sed & ualida ratione idem conuincitur: cum enim in his rebus, quae precium in-
trinsecus accipiunt, rationem cessantis lucri habeamus^l, quanto magis aestimandum
fuerit id quod extrinsecus interest, quatenus damnum respicit: multo etenim aequius
est, nobis ne detrimentum aliquod patiamur succurri, quam ne lucrum perdamus^m.
Verum & illud aduertendum est, Vlpiani exemplumⁿ, quod supra adduxi, haudqua-
quam sententiam communem adiuuare. cum enim centum penes te a nobis deposti-
ta abnegas, condemnaberis quidem in eo quod mea extrinsecus interest, in alio non
condemnaberis: quoniam pecunia certam habet aestimationem, igitur in utroque da-
mnareris, nisi alterum, uidelicet nummorum aestimatio, locum hoc casu non haberet.
quamobrem nostrae sententiae assertor quoque Fulgosius fuit: qui duplici ratione com-
munia insectatur, licet utraque non satis firma. aiebat enim, in oleo similibusque rebus
accessionis extimae causam facilius quam in pecunia admitti^o: ut facile & quod intra
rem, & quod extra damnum emergit, simul computetur, aiebat rursus, id lege consta-
re, si res uendita non tradatur, quanti interest emptoris agi^p, quod interdum rei precium
egreditur: ea enim uerba, quanti interest, necessario extrinsecus accipi, non enim intel-
ligi possunt in eo quod nostra habere ex affectu interest: nisi (quod uerius est, & ego
probo) responderis, de eo accipi quod singulariter ob utilitatem interest. id enim & in
condemnationem deducitur, & rei precium plerumque egreditur^q. Caterum nostrae
huius sententiae unicum Pauli Iurisconsulti responsum^r aduersatur: qui, cum per uendi-
torem, inquit, steterit quod minus rem tradat, omnis utilitas emptoris in aestimationem
uenit, quae non extra rem consistit, neque enim si potuit ex uino puta negociari & lu-
crum facere, id aestimandum est non magis quam si triticum emerit, & ob eam rem quod
non sit traditum, familia eius fame laborauerit: nam haec precium tritici, nec seruorum
fame necatorum consequitur. Huic respondet Fulgosius, non omne quod extra rem
damnum uenit, emptori rependi: sed illud tantum quod non omnino est impertinens.
cur enim non praeuidit emptor, hoc accidere potuisse, ut uenditor triticum non trade-
ret: sibi igitur aliunde interim parare debuerat: nec cauto patrifamilias conuenit dicere,
non putaram, responsum hanc Fulgosij ipse non approbo: quandoquidem uulgo
dicitur, exempla regulam non arcere, cum enim Iurisconsultus semel dixerit utilitatem,
quae extra rem consistit, non aestimari: sequentia exempla restringere dictum non de-
bent. nam & quod ratio cessantis lucri habeatur, nequaquam impertinens est, & ta-
men negat lex aestimari. Igitur alio modo censendum arbitror, & illud affirmandum,
hoc in tractatu ex contractu emptionis & uenditionis, ad ceteras promissiones argu-
mentis

A mentis non inferri, hoc enim in contractu etiam uersus negociatorem lucri cessantis
ratio non habetur^s: cum tamen in reliquis casibus habeatur^t. Itaque puto generaliter
concludendum, non solum eius quod intra rem, sed etiam simul eius quod extra rem
nostra interest, rationem habendam: aliud tamen esse specialiter inductum in emptio-
nis & uenditionis contractu. nam cum emptor & uenditor simili iure censeantur, &
quod passim aiunt, sint correlatiua, non debuit alter plus altero grauari^u, cum igitur id
statutum esset, ut emptor, si pecuniam non traderet, in usuris solum legitimis conde-
mnaretur, aequum fuit ut uenditoris quoque mora nihilo durius puniretur. unde si rem
uenditam non tradit, solum in eo quod intrinsecus interest damnatur: id enim quod
extra rem uersatur, legitimum usurarum modum excedit^x. Tertium Bartoli axioma
est huiusmodi. Cum quis non negligentia, sed ex male facto reus est, puta quia tradi-
dit rem non suam, si scienter, quicquid etiam quantumcunque extrinsecus interest^y: si
ignorans, usque in duplum tenetur: si uero ignorans uitiosam rem tradiderit, tenetur
quanti minoris^z: praeterquam is qui uas uitiosum praestitit^a. probatur haec sententia ex
Pauli Africanique responsis, alijsque item legibus. Verum supra admonui, ea responsa
male fuisse a ceteris intellecta: quoniam ex eorum uerbis ostendi etiam in sciente rem
alienam, illud procedere ut ad duplum solum conueniatur: nam & non comprehendere
um casum sub hoc axiomate existimaui: non enim qui rem alienam uendit, uerum est
male facere^b: immo rei alienae uenditio ualet: & satisfacit emptori is qui de euictione
se obligat. Igitur in diuersam sententiam eo: atque opinor, quoties ob rem alienam tra-
ditam agatur, siue imprudens uenditor, siue sciens fuerit, quatenus emptoris interest
omnino modo condemnandum, ita ne duplum egrediamur^c. quod si ob id agimus, quia
male factum, ueluti cum uenditor sciens tignum uitiosum, uel ouem morbosam tra-
dit, inde quicquid detrimenti emptor consequitur^d, puta lapsa domo uel corrupto gre-
ge, omne resarciendum est. quod in ignorante uenditore non ita est: solum enim agi-
tur quanti minoris. Verum dubitauerit aliquis: cur cum uenditor rem alienam igno-
rans tradit, non tenetur quanti minoris actione^e? respondeo: si emptor sciuisse alienam,
uerisimile est nullo precio ab eo empturum: at quando res non aliena est, sed uitiosa est,
uiliori precio saltem uendibilis est: expedit itaque tunc quanti minoris agere: quod ma-
ximè probo, cum uitium rei affixum est. Dixerit aliquis: cum uenditor sciens rem uitio-
sam tradit, Iulianus ait quanti quanti emptoris interest damnari: nonne id praesenti
constitutioni aduersatur, qua traditum est, in contractu emptionis & uenditionis du-
plum non excedi^f? Bartolus respondet, omne illud quanti quanti emptoris interest,
simplicem quantitatem, esse quatenus communiter interest. id ego non probo: quoniam
supra demonstraui hanc constitutionem ita intelligendam: ut condemnatio in id quod
interest non fiat ultra duplum uel precij conuenti, uel ubi nihil conuentum sit, precij
singularis^g: at in casu Iuliani exceditur, tignum enim tibi fortasse uenditum est decem,
& domus diruta ducentis ualet: igitur ex hac constitutione duplicanda fuerant sola de-
cem, itaque Fulgosius^h, ait, inquit, id quod interest in locum rei principaliter in obli-
gationem deductae succedit, & nunquam excedit duplum eius pro quo subrogatur:
aut principaliter ex se ipso perpenditur, & excedit: ut in casu superscripto Iuliani: cum
enim agitur ex maleficio, simplicem certum non est: unde tunc secundam constitutio-
nis partem attendimus, sed aduersus Fulg. deduci uidetur, quod constitutio duplum
ex precij conuenti quantitate deflectit, quod cum in Iuliani quaestione certum sit, non
possumus dicere incertorum casuum regulas obseruari: quid censebimus? Accursij sen-
tentiam, licet Bartolus confirmauerit, nequaquam supra admisi: quoniam nimis con-
stitutio coarctaretur, si eam disponere tantum dicamus circa duplum precij singularis:
nam & in Iuliani casu praedicto, quod communiter interest, tantum esse non credide-
rim: quoniam, ut etiam Albericus notauit, id accidere potest, ut domus cui tignum ui-
tiosum intuli, ex singulariter mea interfuit, non dirutam usque ad duplum, sed ti-
gni aestimatio duplabiturⁱ. Cynus, difficilis haec, inquit, est oppositio & cornuta. Mar-
tinus & Bulgarus nostram constitutionem aditam esse, ut solum quod intra rem inter-

^s l. ff. de periz-
cu. & com.
^t d. l. iij. §. ff. de
eo quod certo.
^u l. ij. C. de cu-
pres. lib. xij. d.
l. fi.

^x l. oleo. C. de u-
sur.
^y d. l. Titius.

^z l. Iulianus. ff. de
act. emp.
^a l. tenetur. §. qui
uas.

^b d. l. si rem ali-
enam.

^c d. l. Titius.

^d d. l. Iulianus.

^e in l. Titius.

^f Bart. in iij. op.

^g d. l. Titius.

^h d. l. Iulianus.

ⁱ d. l. Titius.

esset coarctaretur, existimarunt; Iulianum uero loqui cum extra rem interest, quod sum me displicet: lex enim hac nostra generaliter introducta est, ut omnes ueterum difficultates tollerentur, quamobrem Iacobi Raueni, Petrique sententiam probo, quam Nicolaus, Mat. Alberi, Q. Rosates sequuntur: nec aliter credidisse uidetur Fulgosius, ut communem hanc putem. ab his traditum est, in uenditione tigni duplicem obligationem uersari, rem tradi, & uitiosam non tradi: uenditor itaque tradere tenetur, & quod bona fide tradet, cum ex eo capite agitur, quia tignum non sit traditum, obligatio est certa, & duplum aestimatio morae non egreditur: cum ex alio agitur, quia in dolo malo es, & uitiosum tradidisti, ratione doli obligatio est incerta, hoc enim uitiosum tignum non trade re, certam aestimationem natura, uel qualitate rei non habet: & ideo condemnatio fit quantiquanti interest, idem iuris est in pecude morbosa: nec aliter Martinum, Bulgariumque sensisse opinor, licet mutile, & nimis laconice scripserint. Ceterum etiam dum Bartolus, quando quis rem uitiosam ignorans uendit, actione quanti minoris conueniri affirmat, non satis penes me hoc constat: cum alibi legatur, si tibi agrum locem, in quo mala herba nascitur, & propterea pecuascere non possis, te ad pensionem non teneri: non solum quanti minoris non agitur, sed nihil penitus petitur: nisi dixeris ex eo uitio fundum penitus inutilem reddi, quod non satis probo: magis etenim illud arriserit, si intelligamus idcirco omnem pensionem a colono retineri, quia ex morte pecorum tantum detrimenti fuerat passus: alioquin si malam herbam resecauerit, euulseritque, nihil obesse uidetur, quod minus solum quanti minoris conueniatur. Quod autem prosequitur Bartolus, in uase uitioso uendito idem iuris esse, siue sciuerit, seu ignorauerit: & uenditorem non quanti minoris, sed in omne prorsus quod inter sit conueniri: uidetur carente ratione, cur enim id in uase specialiter inductum est: merito itaque Accursij sententiam Fulgosius probat: is nihil in uase specialiter fieri scripsit: sed solum obseruari, ut si res quarum uitium probabiliter ignorari possit, uenundentur, uenditor ignorans quanti minoris iudicio solum teneatur: quod si non facile fuit, ut ignoraret, in omne quod inter sit condemnari. Verum nec hoc ipse probauerim: cum facilitas hac dignoscendi uitium, uel id minus, sit facti: quae augere eius quod interest condemnationem non debet, nisi quatenus probetur. sed & quid si pecus sit morbosum, uel tigillus cariosus, ut facile dignosci possit: si tamen uenditor ignoret: nonne conueniri quanti minoris lex ait? quae generaliter hoc sanxit, nam & contrarium potius distinguendum fuerat, cum in rei uitiosae uenditione minus emptori succurratur, cum uitium facile potest agnosci, quam si non sine industria deprehendatur. quapropter Vlp. si intelligatur, inquit, uitium morbus uel mancipij, ut plerumque signis quibusdam demonstrari solent uitia, potest dici edictum cessare. & ratio in promptu est: sibi enim suam negligentiam emptor imputet, qui uitium minime latens statim non deprenderit. Igitur a maiorum traditionibus discedo, interimque hoc magis probo, ut distinguamus, an res uendita seu locata, ob uitium penitus sit inutilis: & hoc casu uenditor, tametsi ignarus, in omne quod interest damnabitur, nam uas si uitiosum sit, puta quia uinum effluat, nullius commodi est: uasorum enim ea est natura, ut idcirco emanant, conducantur uel, quia uino impleri possint: hoc igitur uenditor tenetur scire, alioquin est in culpa, aut res uendita ex huiusmodi uitio non est penitus inutilis, sed solum depreciatur: & tunc quanti minoris experiundum est, nam pecus infirmum penitus nullius commodi non est, si cut nec tignus uitiosus: si enim onera graui nequibit ferre, sustinebit saltem leuia. Et distinctio hac probatur ex natura actionis: nam quanti minoris actio rem nihil penitus ualere non arguit, sed minoris ualere, unde cum res ratione eius operae ob quam emittitur, sit omnino inutilis, non ea actio competit: sed per actionem ex contractu quantum est quod emptoris inter sit, refarcitur: quoniam dominus scire debuit rem suam, an satis idonea esset operae cui principaliter conueniret. Accursius hoc in articulo plurifariam anceps fertur: cuius dissensiones referre operae precium non arbitror: quandoquidem & nostra sententia eo confirmatur, quod lex in uase non integro, & quod defluat, semper loquitur, quod ostendit ex eo uitio reddi nullius commoditatis. Quartum Bartoli axioma in hanc formam est: in contractibus qui utriusque contrahentis gratia sunt,

fiunt, qualis est uenditio, si seruus uendatur, emptor non aget contra uenditorem, nisi scientem, & qui tacuerit: quod in rebus inanimatis est secus. Videnda primo est ratio differentiae: & priore casu idcirco succurri uenditori crediderim: quia facile potuit a seruo decipi: uitia enim in homine facillime latent, & propterea reprehensionis & maledictionis deum Momum traditur ex fabula, tribus in rebus louem arguisse, quod capris cornua inutiliter fecisset, utpote reflexa, nec quibus se tueri possent. quod tauris eadem non in harmis posuisset: sic enim futurum ut ualentius impeterent, quod homini in petore fenestras non apperuisset, ut inde eius mens cognosceretur, ne deciperet: plerumque enim accidere, ut quos exterius pulcherrimos censeas, animo sint foedissimo. Sed ad rem, si Bartoli uerba simpliciter acciperemus, aperte reprehendi posset: quoniam ex traditione serui, ut obliget in eo quod extrinsecus interest, sufficiat etiam si ignorauerim: quia ob malam electionem sum reus culpa: quod procedit generaliter, cum seruus a me conduxisti uel emisisti. Itaque Bartolum intellexisse crediderim, cum simpliciter mecum egisti, ut locarem Stichum: nam si is tibi furtum fecerit, nil teneor, nisi sciuerim eum esse furem. sed & dum idem distinguit, an probabiliter ignorari uitium a me poterit, supra confutauit. Quintum axioma sic explicatur: in contractibus qui alterius contrahentium causa solum fiunt, puta dantis, ut depositum: is qui dat, tenetur in omne qualitercunque inter sit, sciat seu ignoret, at si causa recipientis fiant, sciens tantum tenetur: ignorans uero seruus pro noxa dando, liberatur. casus hi clarissimi sunt: quia ita expressè a Iuriconsultis proditum est, qui distinctionis quoque rationes afferunt. nodus ergo in serpo quaerendus non est: solum aliquid dubitationis est in mandato, cum alibi lex generaliter dicat: si seruus, quem ut emeris mandauit, damnum tibi intulit, me teneri: alibi uero distinguit, ut liberer eum pro noxa dando, sed quia id rectè Accursius, & ceteri extricant, ulterius non existimo agendum. Ceterum quoniam in plerisque superius a Bartolo recessimus: ex nostra sententia breuiter sic fuerit dicendum: in contractibus non reciprocis promissor pecuniae post moram, & quod intrinsecus, & quod extrinsecus interest, representare debet: cum generaliter uero quaerimus, in omnibus contractibus, accessionem rei quaquā tendat comitem considerari: in contractu autem uenditionis, quod extrinsecus interest, quia non factum quod fieri debuerat, non rependitur: in ceteris contractibus rependitur, quod si uenditor est reus quia male fecit: si sciens, omnimodo condemnatur: si ignorans, aut res uendita emptorem nihil propter uitium iuuat, idem iuris est: aut aliquid iuuat, & agitur quanti minoris, quod si uenditor iniuste tradidit, quia rem alienam, in id quod extrinsecus interest emptoris, condemnatur: dum tamen duplum non egrediamur, in alijs distinguo, ut ex Africani responso constat, titulo de furtis.

Vperest ut quartam quaestionem explicemus: num uidelicet hac constitutio in maleficijs, seu delictis, locum sibi uendiceret. Accursius, Bart. & ceteri communiter uendicare sibi locum affirmant. Sed in hanc sententiam illud torquetur, quod ex communi interpretatione in responso Iuliani superius retuli, si enim ut te decipiam, tignum tibi uitiosum uendidero, & domus corruerit, omne tibi detrimentum refarcire compellor: quod non solum duplum, sed decies decuplum potest excedere. Illud item adducitur: finge sub poena ducentorum aureorum promississe me tibi librum comodatum: Titus furatus est librum, quapropter coactus sum ducenta soluere, cum liber decem non excederet: num Titius refarcire mihi hanc poenam debet? certe constat debere. ecce igitur quemadmodum excedatur duplum rei, finge te ui aut clam aliquid mihi damni intulisse, ita debes damnari, ut eodem statu constituar, quo forem, si nec ui, nec clam aliquid fecisses, poterit certe id duplum aestimationis damni egredi. & ita censuit Petrus: nec nostra hac constitutio aduersatur: quia & ex uerbis ipsius, & ex exemplis apparet in contractibus solum procedere. quod & inter Baldi responsa Signorellus Homodeus retulit. Is, si, inquit, in fluuio communi molendinum aedificem: quod tu prohibeas, quia tua inter sit ne id faciam, ueluti quod tuum non, ita frequentabitur, nihilominus iniuste te id facere: quoniam ratio cessantis lucris in contractibus habetur ex praesenti constituta.

k l. sed addes. §. j. locati.

l l. tenetur. §. sed si. uas. ff. de act. emp.

m l. quatenus. de regu. iur.

n d. l. Iulianus.

o l. j. ff. de edil. edi.

p d. l. Iulia.

q d. l. sed addes. §. j.

r l. cum plures. §. si seruus. ff. loc.

s d. §. si seruus.

t l. in rebus. §. iij. qui sciens. ff. con. l. pe. eo. tit.

u in l. si seruus. §. quod uero. ff. de fur.

x l. inter causas. §. si seruus. ff. manda.

y d. l. nummis.

z d. l. uenditor.

a d. §. cum per uenditorem.

b d. l. Iulianus.

c d. l. sed addes. §. si uas.

d d. l. Titius.

e d. l. si seruus.

f d. l. Iulia.

g l. inficiando. §. si. de fur.

h l. semper. §. in hoc interdicto. ff. quod ui. aut clam.

i conf. lxxj. in primo.

tionem: non idem in ceteris factis: igitur constat constitutionem in contractibus solis loqui, posset tamen dici delicta ratione doli mali incerta esse, & idcirco secundum constitutionis casum attendi, ut quicquid sit quod interest refundatur: & hoc probo, nec aliter Iaco. Pau. Pet. Cy. Alb. Ros. Mart. Bulg. senserunt: & communiter ferè tenetur, si ita declarauerimus.

Prosequitur in constitutione: cum scimus esse naturæ congruum, &c. Ex qua parte legis Cynus, Bart. atq; alij annotauerunt, poenas in iure coarctari, nec in infinitum posse nos progredi, & poenas legales quadruplum non excedere satis constat. sed dubium est, quid in conuentionalibus, & distinguit Accursius, an per multiplicatiua nomina, an per numeralia stipulatio concipiatur, quod Gallici Doctores reprobant: cum uerborum differentie futes sint, id tamen facilliter rejicitur, cum has differentias in iure fieri plerumq; uiderimus, exemplum unum proponere interim sat fuerit: cui testator per uerba numeralia reliquit, puta, lego Titio centum, potest in testamento esse testis. quod si dixerit, relinquo tertiam partem hereditatis: licet hæc portio sit minor centum, tamen non potest esse testis, utcumq; sit, communiter Doctores Accursium supra scripta ratione damnant, Bartolusq; aliter distinguit: cum certa est simpli quantitas, poena uel quadruplum potest excedere: cum incerta, non potest: quoniam uerisimile non est, uoluisse contrahentem in tanta summa condemnari: uitandaq; hoc casu erit infinitas: quæ ratio fragilis est, cum in genere potuerit promissor simplum, quamuis incertum, aestimare, & sibi imputare debeat qui uoluit quadruplum egredi. Igitur constitutionis uerba de legali poena accipienda sunt. Bal. & Io. ab Imola existimauerunt per simplicia nomina, neque quadruplum posse excedi: quod & Alexander quibusdam rationibus confirmat: quibus Iason respondet, Ipse crediderim conuentam poenam aliquo modo egredi non posse, id quod cum legitimis usuris uerè interest, quæ sententia tribus rationibus adiuuatur. Prima: hæc poenæ eius quod interest loco subrogantur: igitur eius naturam imitentur, ne illud excedant. Secunda: lex nostra, quatenus taxationem eius quod interest coercet, argumentatur à poenis: igitur ultra legis restrictionem poenæ extendi non possunt: aliter enim argumentum non ualeret, nec dicat quisquam constitutionem loqui in poenis legalibus: quia probabilius est ad conuentas respexisse, quæ loco eius quod interest subrogantur. Tertia ratio: ex Papin. responso elicitur, si frustra dupli poenam adijci promissionibus autor est, quia sic facilliter legitimus usurarum modus excederetur. en ergo poenam excedere non posse id quod usurarum ratione habita interest. nec illud responsum in eo intelligendum est, qui foenerare soleat, nec item in obligationibus tantum dandi: sed etiam in factis, si subsit similis suspicio. Illud non negauerim, ubi suspicio fraudis nulla sit, in Bartoli sententiam me accedere: at cum simplum est incertum, tunc dubio procul duplum excedi nequit: idq; omnes probant.

Ostremo lex ait: & hoc non solum in damno, sed etiam in lucro, &c. Notandum his ex uerbis est, non solum damni emergentis, sed etiam lucri cessantis rationem ueteres habuisse. quapropter & in eo statuitur, ut duplum non excedat precij conuenti. pro declaratione igitur huius articuli statuendum est, quemadmodum generaliter lucri cessantis ratio habetur, & ut aliorum ambages missas faciamus, duobus uerbis id habet: ratio lucri cessantis, quod uerisimiliter aliquis fecisset, regulariter habetur, id non procedit, si lucrum illud cum alterius iniuria acquireretur. idem iuris est in emptionis, uenditionisq; contractu, ut utrinque æqualitas seruetur: ut supra declarauimus.

F I N I S.

ANDREAS

ANDREAS ALCIATVS SACROSAN-

CTO ANTISTITI PHILIPPO SAVLO ELE

CTO BRVGNATENSI S. P. D.

Vi meus in te est amor, summaq; obseruantia, humanissime Saule, cum iandiu munusculo aliquo tibi ostendere decreuissem: nunquam tamen, nisi in presentia, data est occasio. nam cum precibus quorundam adductus, treis ultimos Codicis Iustiniani libros, emendare conatus fuisssem, creuissentq; castigationes illæ in opusculi formam: uisus sum operæ precium facturus, si hoc quaecumq; est libelli, tibi nominatim dedicauissem: tum quod inde non minimam operi auctoritatem comparari uidebam, tum etiam quod non alij magis quam eloquentissimo Iuriconsulto opus dandum erat, quod ex iu recituli, humanioribusq; literis constaret: quibus in studiis ita tu profecisti, ut cum summa laude pos sis in utriusq; primas partes sustinere. accipe igitur sub patrocinio tuo eius auctoris opusculum, quem iandiu tibi addictum habes: uel ex eo maxime, quod & tu merito in huiusce gloriæ partem debes admitti: qui non parum multam opem nobis attuleris, cum nescio cuius antiqui auctoris de palatinis officijs, ad Theodosium imperatorem, quod unicuique extabat exemplar, mihi dono dedisti: quoniam illud ad hanc prouinciā obeundam necessarium esse cognoueras. uix cuiquam credibile fuerit, quantum difficultatis nobis attulit eorum auctorum inopia, qui tempore, quo constitutiones hæc, quas emendandas suscepimus, promulgatæ sunt, fuere in precio. Nam cum in his non admodum castigatum sit dicendi genus, dilabente latini sermonis elegantia, non Cicero, non Liuius, non ex antiquioribus aliquis fuit adeundus: sed qui posteriori inter Theodosium & Iustinianum ætate floruerunt: quorum scripta rarissima extant, quæ res, uti arbitror, una deterruit alios: ut cum plures sint qui in Pandectas annotationes ediderunt, nemo tamen ausus est hoc oneris adsumere: quod nos non quidem alijs doctiores, sed audaces fortasse magis sumus aggressi. me adiuuit itaq; tuus iste codex, nec minus legum interpretæ græcus, alijq; quidam recentiores, cæterorum manibus haudquaquā tritū, uulgatū ue: ut uel ob hoc non paruum gratiam aucupetur hic liber, quod repertum rara, nec passim cognita contineat. hac enim nostra tempestate, cum probabili certè consilio, se ueteribus unusquisq; familiarem præstet, eosq; auctores nocturna & diurna manu uerfet: usu uidemus, ut rerum posteriori tempore gestarum cognitio penè sit nulla, quotus enim ille est, eorum scripta qui uitas imperatorū post Tranquillum scripsere, qui perlegat, aut lectas intelligat: cum tamen in hac parte non parua sit utilitas. quod ad me attinet, etsi hoc opus breui tempore à nobis absolutū sit (non enim plus dimidio mense in eo elaborauimus) maximo tamen studio continuatq; cura ita usi sumus, ut quod propter tempus deesse potuit, sit repensum diligentia, auguror tamen, quin potius uideo, quantos in meum caput crabrones excitem: cum exploratum mihi sit, increbuisse eam inter recentiores iuris ciuilibus sectatores opinionem, ut eiusdem esse negent, & leges scire, & humanitatis studia profiteri, sed hos uel tu ipse potes conuincere: qui utranq; scientiam adprimè calleas: ut Aretinum omittam, græcè & latinè disertissimum: qui tamen etiam ipsorum iudicio, optimus fuit Iuriconsultus, nam & uterq; nostrum Iasonem audiuit etiam in latinis literis longè præstantem. sed hoc natura plerisque datum est, ut quod ipsi assequi non possint, maledictis deprimant, ceterum ut nemini hinc non esset quod posset addiscere, si obiter alicuius antiquioris auctoris, ab alijs malè intellectum locum, data est occasio declarandi, nec hoc grauati sumus adscribere, ut quoquo modo uidelicet studiosis proficerem, quod & ipsi quibusdam fortasse non probabitur, mancipiolum certè tuum tui erit officij defendere, & iuuare suffragio. Vale.

Bononiæ, Nonis Ianuar. M. D. XIII.

ANDREAE ALCIATI

IURISCONSULTI MEDIOLANENSIS IN TRES
POSTERIORES CODICIS IVSTINIANI
LIBROS, ANNOTATIVNCVLAE.

De iure fisci lib. x.

Metæci.

Locus in dig-
gestis.

Metæcia.

IN LEGE quarta, Codice de iure fisci, lib. x. certa, ait imperator, forma super metoicis data est. Crediderim uerā lectionem esse, metoicis: sic enim à Græcis dicitur qui sedes mutat, & de loco ad aliū tran- sit. Latine transmigrator dici potest, seu incolā, quem etiam *παροικος* Pomponius appellat. de uer. sig. l. pupillus. quamuis ibi græca dictio impressorum uitio desideretur. Sanè metoecion etiam locus Athenis fuit, in quo erat carcer. Metoecia quoque ibidem dies festus, item sacrificia de receptis in ciuitatem colonis, sic appellari auctor est Plutarchus in Theseo. Suidas metoecos dici eos tradit, qui extra patriam habitant: & tributum quod ab his persoluitur, metoecia on: uiri enim soluebant drachmas XII. fœminæ, VI. sed si qua filium peperisset, erat immunis. Menander horum meminit, & Aristophanes:

τοὺς γὰρ μετοίκους ἀχρὺν τῷ ἀσώῳ λέγω.

Paleam metoecos esse dico ciuium.

Optio miles.

IN lege, super.) scribit Accursius, optiones eos nuncupari, qui publica exigebant, eum ego haud recte percepisse hanc dictionē existimo: cum Plautus in Asinaria, Var- ro, Nonius, Vegetius, optionem in eum sensum capiant, ut miles sit, qui agros antec- dat, tanq̃ eorum uicem, si usus uenerit, gerere sit paratus. Priscis accensus dicebat, hoc in significato capitur apud Callistratum in l. ult. de iure immu. quamobrē etiam qui in palatina militia idipsum agat, quod in exercitu optiones, iure arbitror dici optionem.

Ut nemini liceat in emptione spec. &c.

Sitocomia.

IN rubrica, de munere siconiæ.) legendū, sitocomiæ. Est autem magistratus nomen, qui frumenta & annonam curabat. Arcadius Iurecons. in l. munerum. de mune. & ho- no. personale, inquit, munus est cura emendi frumenti & olei, nam harū specierum cu- ratores, quos *σιτοκόμης* Græci uocant, creari moris est. Vlp. quoq; de uacatione mun. l. 11. sextumdecimū, inquit, annum agentem ad munus Sitocomiæ uocare non opor- tet. Habetur etiā huius uocis mentio in l. ult. de administra. rerū ad ciuit. perti. uerūm & illic & apud Vlp. Accursius hallucinat, apud Arcadiū græcū nomen deest, quod in Pandectis dicit *σιτῶνας καὶ ἐλεῶνας*. Sicut etiā apud Hermogenianum in lege prima, in principio, de muneribus, ubi *σιτοκομία* ait, id est annonæ, ac similis cura, munus perso- nale est, nomen ipsum deducit *ἀπὸ τοῦ σίτου*, id est à frumento, καὶ κομῆσαι, quod est cu- rare. nec aliq̃ moueat, quod Arcadius eo nomine appellari tradat eos, qui etiā oleū emi curant: nā ea quibus uescimur, omnia possunt *σιτα*, hoc est cibaria dici, Hom. *ἰλ. 4.*

πάτροκλος μὲν σίτου ἐλῶν ἐπένειμε τραπέζῃ.

Diuisit capiens Patroclus edulia mensæ.

Idem *ἰλ. 7.*

Σίτου γὰρ οἶνοιο τὸ γὰρ μὲν δὲ καὶ ἀλκή.

Et Bacchus uires, & robur edulia præbent.

Ex his patet error Accursij, qui mentionem omnino nullam de Sitocomis, huius in le- gis contextu haberi tradit. & idcirco suspicatur aliquam legem græcam sub hoc titulo ab imperatore fuisse appositam, quæ amplius non extet: cum in primis uerbis scriptū sit: quoties urgente necessitate comparationes frumenti & hordei, &c. quid enim ali- ud hic designatur, quàm Sitocomiæ?

De decurionibus.

Circensium ma-
gistratus.

LEX, Circensium magistratus, existimat Accursius, Circenses populi nomen esse: quod nusq; legit, nisi fortasse Cyrenensium loco id nominis subditum fuisse, librariorū culpa aliquis opinetur, quibus lectionem uariare non placet, his opera precium factu- rus uideor declarare, qui nam hic sit magistratus, posse enim hic intelligi arbitror eos, qui Cir-

IN TRES POSTERIORES LIBROS C.

102

Designatores.

A qui Circensibus ludis præerant, quos quidam Plauti auctoritate in Pœnulo adducti, designatores appellant, sed eorum opinio haud satis probabilis est: cum ludis funebri- bus potuit ea fabula esse acta, sicut Terentij Adelphi, nam & Horatij interpres, & Do- natus scribunt, ludis tantum illis designatores præfuisse. quam in sententiam iturum Annæum Senecam existimauerim, qui de beneficijs libro VI. eos libitinarijs adiun- git. Vlpianus de his qui notantur infamia, l. athletas, magistratum esse ostendit: cum tanquam maximum beneficium huiusmodi administrationem à principe dari solitam testatur, qui autem sint ludi Circenses, sat puto esse perspectum ex Tranq. Seruio, & ceteris. Possumus etiam legere, circitorum: ut intelligamus eos, qui à triumuiris, aut à præfecto uigilum constituti, urbem noctu circumibant, ad extinguenda incendia, & ar- cendos fures. unde illud in Iuuenilibus: Quid mecum tibi circitor molestè? ad me cur prohibes uenire furem? Vegetius quoq; lib. III. idoneos, inquit, & probatissimos tri- buni eligūt, qui uigilias circumeant, ut renuncient si emerferit culpa: quos circitores appellant, nunc militia factus est gradus, & circitores uocantur. quid enim, si hos im- perator circenses appellauit? sanè circutor, alio atq; alio significato capitur apud Vlpia- num, in l. quicunq; de iustitia actione, & Modestinum in l. si duos, de excusa. tut. si modo fidelia sunt exemplaria, nam mihi subolet, eam legem, sicuti & alias plerasq; eo in titulo ex græco tralatas à quodam, qui non magis græcè quàm latine sciuerit. Cir- culatores uero apud Paulum in l. ultima, de extraordinarijs criminibus, hi dicuntur ra- bulæ, qui serpentes circumferunt, proponuntq;: quales sunt nostro tempore, qui se di- ui Pauli gratiam (ita enim dicunt) habere profitentur, sed id ab re est.

Circitores.

Circutor.

Circulatores.

Monozoni.

Monazonium.

Valentis in monachos
edum.

Noua declara-
tio data ad l. ge-
neraliter. in fi.
ff. de decu.

Iudaica super-
stitio.

Vlpianus in-
risconsultus.

IN lege, quidam ignauia, imp. Valens, quidam, inquit, monazonio congregantur.) Monozoni. Monazonium. hoc ad rem præsentem non facere existimo: quoniam hic per monazonium intelli- go in heremis locum, in quo monachi congregantur, *μονάζω* enim id significat, quod solitariè uiuo, unde & *μοναζόντων* patrio casu hic legi posset. Nam Eutropius atq; Oro- sius tanto odio tradunt Valentem, qui eiusce legis autor fuit, persecutum monachos: ut abstracta ex heremis multa eorum milia, Barbaris trucidanda obiecerit, eo in prælio quo aduersus Gothos conflixit, et si Bartolus, qui inter Iuriconsultorum interpretes longè primus est, cumq; secuti ceteri existiment hac lege prohibuisse Valentem con- uentacula impiorum: & eorum præsertim qui ad subterfugienda munera ciuitates de- serebant, sed hi profecto non norunt, quibus furijs sit in monachos inuectus hic impe- rator: nec ex historiarum ignorantia decepti hoc tantum in loco sunt recitiores, sed & in plerisq; alijs. duo interim proposuisse nunc sufficiat. scribit Vlpianus in l. generali- ter, de decur. eos qui Iudaicam superstitionem colunt, admitti ad honores posse: & di- ui Seueri atque Antonini rescripto, necessitatem ceteris impositam, ne huiusmodi su- perstitio læderet. In huius legis interpretatione, ita clausis oculis aguntur nostri Iuripe- riti, ut quoniā alibi legerint, Iudæos ad honores non admittendos, fateantur antiquo- rem legem corrigi: cum tamen haud de Iudæis Vlp. loquatur, sed de Christianis, nam ueteres quicq; scriptores, qui nondum per orbem terrarum Christi fide recepta floru- runt, eam superstitionem Iudaicam appellant: quod ex Cornelio Tacito libro XVIII. Tranq. in Tiberio, Plinioq; dignoscere unicuiq; est in promptu. quod autem de Anto- nini rescripto sit mentio, cur ab imperatoribus promulgatum sit, ostendit Tertulianus in Apologetico aduersus gentes. nam cū exercitus Romanus cōtra Barbaros dimica- turus esset: & ad summā inopiam aquæ ita foret uentū, ut milites siti perirent: Christia- norū qui in bello erāt, precibus à deo opt. max. impetratæ sunt pluuiæ: quibus omnis sitis leuata est. In huius rei gratiā, à pijsissimis imperatoribus lata est lex, cuius meminit Vlp. et si ipse quoq; gentilis fuerit, nam Alexandri tempore fuit in precio, cū nondum hic cultus publicè admissus fuisset, ut in Alexandri uita scribit Lampridius, qui huius uiri cum maximo honore facit mentionē. Secundū fuerit declarare, quonā intelligēda sit modo lex, quinq; pedum, C. finitū regundorum, qua quidem in constitutione ita la- borauerūt pleriq; Iuriconsulti, ut referat Accursius, nescio quē Petrum, qui omnes se leges intelligere gloriatus fuerat, de hac interrogatum obmutuisse, sensus itaq; huic tea-

Sensus uerior l.
quinq; pedum.
C. fin. reg.

Filij. fa. bon. ma
terna queri de
iure ueteri.

Lex Falcidia.

Augustales qui.

Augustanica.

Hypomnemata

Byblus,

xtui talis uidetur assignandus. Scribit Iulius Nypso in mensuris agrorū ad Celsum, legem xii. tab. apud Romanos fuisse, qua cauebatur inter confines uicinorum agros quinq; pedum spatium relinquendum esse, ubi aratrum circumuerti, & iter fieri posset, intra quod spatium nullus esset usucapioni locus, quod & Cicero libro de legibus primo ostendit, hanc igitur praescriptionem antiquatam hac constitutione crediderim, eodem Nypso autore: etsi in hoc non tam disputo, quam locū indico unde ueritas exquiri possit: cum enim per oclū potero, diffusius rem omnē sum explicaturus. Sunt & complura alia, quae longiore egent interpretatione: ueluti quid sit nexus, in l. unica, C. de usuca. transfor. quid item ibi res mancipi, & ne mancipi: & quid sit testamentum per aes & libram: nam qui Boethium in Topicis non uiderit, haudquaquam intelliget, quin & frequentissima illa dubitatio, an de iure digestorum, materna bona filijs famia lias quaerentur, ex Iulij Capitolini uerbis in M. Antonini uita, qui a diuis fratribus id lege declaratum tradit, luce clarius potest perspicere: cuius rescripti & iuricon. Caius meminit in l. sacratissimi, ad Tertulianum, ut proculdubio cōmunis recentiorum sententia hac in quaestione sit explodenda. Accedit his, quod ex lege Falcidia dodrantem ab hereditate semper deduci tradunt recentiores omnes: cum tamen diuus Hieronymus in Eusebij chronicis, ita demum euenire tradat, cum non plus quatuor heredibus erant instituti, alioqui semis apud heredes remanebat. Nam & quae sit cretionum solennitas in l. cretionum, C. de iure delibe. non intelliges, nisi ex Cicerone coniecteris: qui ad Atticū lib. xi. literas, inquit, tuas accepi pridie Nonas Februarias, eoq; ipso die ex testamento creui hereditatem. & rursus: Galeonis hereditati creui, dico enim cretionem fuisse simplicem: quoniam ad me missa est, licet Veneti librarij, ab Pomponij additione (cum eam non intellexissent) dissidentes, aliter impesserint: cum & creui hereditatem, acquirere significet, Festo autore. Sed haec alibi diffusius.

In l. quinq; summates. Imperatores Theodosius & Valentinianus mentionem faciunt augustalium, qui hoc nomine appellentur, non reperiunt, arbitror, qui id in expedito habeat. Vegetius rei militaris lib. ii. sic nuncupatos testatur eos, qui primos ordines in bello ducebant, quod ab Augusto ad id munus essent adiuncti. Capitur etiā huiusmodi dictio pro dignitate quadam, quae inter magistratus municipales erat. Horum mentio in plerisque antiquorum tumulis: qualis ille in antistitis Brixiani palatio.

Coll. Fabrum, & Cent. sex Sextio, Onesigeni ornamentis decurionali bus, Brixiae v. i. v. i. Augustal. patrono collegiorum Fabrorum, & Centonariorum, & Dendrophorum.

Creabantur autem hi Augustales ab ordine decurionum, ut ex alio epigrammate didicimus, quod in mensa marmorea Mediolani, in diui Nazarij templo est.

Faustus v. i. v. i. Augustalis, qui inter primos Augustales a Decurionibus Augustalis factus est, Viriae Maximae uxori cariss. & V. r. o. Lupo, Leoni, Libertis futuris. erant etiam tanquam iudices decurionum, ut ex lege sequenti cognitu facillimum est. Non me later, Augustalem praefectum in Aegypto fuisse ab Augusto constitutum: cuius mentio in digestis, de quo & hic agi crediderim: nam & inde appellatam credere quis possit Augustanicam, quae pars prouinciae Aegypti est, ut scribit Amianus Marcellinus: qua tamen in re iudicium meum non interpono.

In l. si quos spontaneos. Hypomnematomographi. quid haec uox significat ignorauit Accursius: quamobrem quaedam emponemmatibus nihil ad rem facientia inculcat. sed illis omissis, sciendum est, Hypomnematomographos eos appellari, qui cōmentaria scribunt. *ὑπομνηματῶν* enim cōmentarij sunt. Cicero filius epistolarum lib. xvi. multum, inquit, mihi operae eripitur in scribendis Hypomnematis, sanē postq; Augustus Caesar Aegyptum in prouincia formam erexit, inter ceteros magistratus, etiam Hypomnematomographos constituit, ut scribit Strabo, de his hac constitutione agi existimo.

De Municipibus. In l. prima mentio est nominis possessui, biblius, quod unde deductū sit, quidam aure nec hoc, nec illepidi ignorant: cum tamen Auianus, qui Dionysium poetam transulit, Byblum non longe a Libano in Phoenicia collocet: uicinamq; dicat Beryto

hoc car-

A hoc carmine: Hic Tyrus est opulens Berytus, & optima Byblos. Dionysius:

καὶ τὴν ὠρυγίνην, βρυτὸν τὴν ἀπὸ ἱερωνίου.
Berytus aut metropolitana urbs est, satis apud Iurecon. celebrata: ueluti in Pandectarum prooemio, in l. unica, de metropoli Beryto, in l. sciendum, de censibus, ubi Iurif. eam coloniam appellat, Augusti beneficijs gratiosam. quibus uerbis addicit Plin. lib. v. Cap. xx. qui non alia, uti arbitror, de causa felicem Iuliam appellari tradit. extant apud Graecos de eius incendio uaria epigrammata, minime ad praesens opus facientia. In l. secunda, ex prouincia equitaria. lege, Aquitania, quae Galliae est: sat nota ex Cosmographis, & Tibulli carmine:

Genis Aquitanæ, celeberrima Messala triumphis.
De incolis.

In l. ii. in splendidissima ciuitate Laudiciorum. uera lectio est, Laodiceorum, a Laodicea, quae & ipsa nota est ex Plinio li. v. Cap. xxxix.

De muneribus patrimoniorum.

Lex est, cuius initium, nec protofalia. Possumus hic legere, prostaia, nomen enim id a Graecis magis celebratur, pro cuiusdam praefectura genere. *πρόστατος* enim praesidem, adiutorem in bello, defensorem uel significat, prostates, inquit Suidas, sacrificu-

lus est, & altariū praesens: est etiam magistratus nomen, qui praerat inquilinis Athenas incolentibus. Prostaia quoque auxiliarem turmam significat, & alia, ut apud Suidam ex Demosthene & Didymo. Antiqua tamen lectio & ipsa improbanda non est: cum significatione non differat a prostaia. Capitur autem hic seu pro munere quod praestabatur a principe decurionū, seu (quod magis puto) pro eius magistratus munere, qui sacris praerat, apud Eustathiū uidetur prostaie idem munus esse quod proxenig: sunt aut proxeni hospitibus suscipiendis praepositi: quod munus solebat a regibus iniungi, ut Herodotus autor est. scribit Aelius Dionysius, proxenos ciuitatis hospites dici, ad

quos diuertant legati, & qui eos ad populi concionē deducant. Quod autē sequitur, decaprotiae. per decaprotos intellige eos, qui pecuniam exigebant, quam ipsi fisco demum numerabant, quod si morte alicuius, reipublicae fuisset illarum damnum, decaproti de eo quod receperant, ipsi supplebant, munus non absimile uectigalium con-

ductoribus, quod *ἀναγώνια* Graecē uocat. Arcadius Iuricon. in l. ult. de muneribus & honoribus: Praeterea habent ciuitates praerogatiua: ut hi qui in territorio earum possident, certum quid frumenti, pro mensura agri per certos annos praebant, quod genus collationis, munus possessionis est: munera uero mixta sunt decaproti, ut Herennius Modest. & notando, & disputando bene, optima ratione decreuit, nam decaproti de-

tributa exigentes, & corporale ministerium gerunt, & pro muneribus defunctorum fiscalia detrimenta refarciunt, censet igitur Iuriconfultus, eorum munus qui decaprotis dant tributa, possessionis esse: decaprotorum uero mixtū, hos decemprimos latina uoce dixit Cicero in oratione pro Roscio Amerino. Existi-

mo autem huiusmodi officium mancipibus proximum fuisse, quos Asconius Pedianus tradit publicanorum esse principes, qui decimas a fisco emebant, in eo tamen differre: tum quod ex decurionum principibus eligebantur, & idcirco nobiliores erant: tum etiam quod illi ex portorijs ut plurimum recipiebant uectigalia, at hi fundos ciuitati uectigales habebant, unde pecunias colligerent, ab eorum uidelicet dominis, huius fr-

quens uocis quoq; mentio est apud Iulium Fir. lib. i. i. i.

De excusatione munerum. Lex, negociantes partiarij. Corrigit quidam, pannarij: eorum uidelicet more, qui quoties aliquid non intelligunt, inclamant corruptum codicem: & culpam suam refundunt in librarios. Ipse certe minoris duxerim, ignorantia meam fateri, quam alios noxae reos facere, quod tamen in praesentiarum necessarium non est: cum partiarios hic, interposita aspiratione, intelligere possumus, parthicarum pellium negociatores: quarum mentio apud Plinium: & de quibus sensisse Martianum Iuris ciuilem autorem existimant plerique in l. ultima, de publicanis, alioquin & hoc nomine dici possunt, qui ex celeberrimo Carrarū emporio (is in Parthis uicis est) negociabantur, nam & inde

S

Partiarij.

Carreum apud Iurifcons. quid significet. Carreum, dicitur ligustrum Paulo Iurifconsul. in l. non omnes, de penu legata, etsi ibi c. impressus codex corruptus circumferatur.

Pollen. In lege, maximarum conficiendi pollinis. Carisus declinari iubet, pollis pollinis. Caesar in analogia, & Probus in Catol. pollen pollinis, mauult. Est autem flos farinae.

Restituta Iurif-consulto anti-qua lectio. Vnde deducuntur pollinctores: quoniam in funeribus coenas opiperas, panesque ex pol line compararent, precio non parcentes. Inde à Græcis *πμοπαλαι* dicti, ut Iulius Pollux autor est, horum mentio in l. cuicumque, de insti. act. si libitinaris, quæ Græci *παγια* ap pellant, seruum pollinctore habuerit, ubi in impressis codicibus & Græca uox deest, & pro pollinctore, pollicitator legitur. sunt qui existiment pollinctorem, quando libitina- rij seruum significat, dici à pollincendo, hoc est mortuos curando: ut ait Nonius. apud Catonem uerò eum significare qui pollinem facit: quod probo. neque me latet, quanta sit apud humanioris literaturæ professores contentio in huius uoculæ differentia, cum polluctore: quam hic referre non attinet.

Paraueredi. Quod autem sequitur, paraueredorum. intellige eos, qui ueredum (est autem cura- riculi genus) regunt, ueredarios dici, hinc paraueredorum munus, cum ultra ordinari- am cursus publici functionem, hoc munere extraordinario aggrauantur subditi, ut pa- raueredi causa aliquid conferant. quæ ratione dicitur & parangaria: de qua dictione infra dicturus sum.

Rhæticus li- mes. In eadem lege, Rhæticus limes. quid hic uelit Imperator, Accursius non perce- pit: quare sciendum est, Rhætos populos propè Germaniam esse: per quos opus erat transire barbaros, atque Rom. imperij hostes, qui in subdita Imperatori regna tenderet. iubet igitur hac constitutione Augustus, eos quibus Rhæticus limes curæ est, ne à bar- baris capiatur, à muneribus quæ supra retulit, non esse excusatos: ut si uisus uenerit, ipse ad eos possit ire, habiturus qui munera subeat. Fl. Vopiscus in Aureliano Fuluij Boij- mentionem facit, qui dux fuerit Rhæticis limitis, quin idem in Bonoso, Tribunatus, in- quit, egit, & dux limitis Rhæticus fuit. etsi apud eum, uitio impressorum, Rhæticis milia- tis legatur: sed castigatior lectio est, limitis.

Illyricus. In eadem lege, illicitæ expeditionis. legendum, Illyricæ, ex antiquo codice, sunt autem hi populi, quos Sclaonas uulgaris lingua appellat: de quibus Plinius cap. xx. tertij libri, & Polybius historiarum 111.

Quod uerò subsequitur, utilitatis. uerior lectio est, utilitas, hoc sensu: Sordida mu- nera nulli subeant, exceptis his, à quibus limes Rhæticus includit, & curatur, uel exce- ptis his, à quibus utilitas expeditionis Illyricæ adiuuatur, pro tempore & necessitate: id est, quotiescunque in Illyricos expeditionem ducere opus est, erant enim quidam qui ad munera tenebantur, quoties Imperator pro sua utilitate agmen in Illyricos fortasse re- bellantes duceret, hoc infra clarius patet in l. prima, titulo proximè sequenti.

Articularis morbus. Qui morbo se excusat. L. cum auriculari. uetustus codex habet, articulari. sic enim appellatur chiragra: quod articulos, id est digitos, lædat. quæ infirmitas quo modo leuet, habes apud Cor- nellum Celsum quarti libri capite ultimo. paruus hic utique error: sed uel ob hoc non obmittendus, ut antiquæ scripturæ fides salua sit.

De Athletis. LEX unica & singularis est, quæ athletarum certamina sacra appellat. cur sic nunc- cupentur, ab Accursio minime perspectum est: cum id adepta nominis sint, quod in- deorum honorem fierent, quatuor enim erant celebrati Græcis agones: quorum præ- ter Pindarum, hymno v. Archias quoque his meminit notissimo epigrammate.

Agones sacri quatuor. *Τέσσαρες εἰσι γῶνες ἀν' ἑλᾶδα, τέσσαρες ἰσοί. οἱ δ' ὅς μιν θνήσκουσιν, οἱ δ' ὅς ἀθανάτων, Ζηνὸς, Ἀντοῖδαο, Παλαίμονος, Ἀρχεμόροιο, Ἄθλα δ' εἴη, ἵππων, μύλων, σέλινος, πίτου.* Sacra per Argiuas certamina quatuor urbibus Sunt: duo facta uiris, & duo cœliuibus. Vitlois, & Phœbi, Melicetæque, Archemoriæ.

Præmia

A. Præmia sunt pinus, poma, apium, atque olea.

Hoc autem in certamine quinq; ludis utebantur: quos Paulus Iureconsultus in l. 11. de aleæ lusu describit, & Simonides hoc disticho:

ἰσθμία, καὶ πνυβοί, διοφῶν, ὁ φίλωνος ἐνίκη.
ἄλμα, ποδωκαίω, διοφῶν, ἀκοντα, πάλην.
Isthmia Philonis, Diophon, & Pythia, uicit
Et cursu, & iaculo, saltibus, orbe, pale.

apud Pindari quoque interpretem:

ἄλμα ποδὸς, διοφῶν τε βολῆν, καὶ ἀκοντος ἐρωή,
καὶ διοφῶν, καὶ πάλην, μίαν δ' ἐπλετο πᾶσι τελετῇ.
Cum disci iactu, saltus pedis, impetus hastæ,
Atque pale, & cursus, studium fuit omnibus unum.

Qui autem his omnibus ludis uicisset, pancratiafles nuncupabatur. Pancratium enim hi quinq; ludi uocabantur: sicuti & Pentathlum, autore Hermolao in Plinij. quæ ta- men sententia ex autoribus probabilis non est. nam Lucianus pro diuersa ludicri spe- cie pancratium ponit, dum palastram esse tradit ludum, qui in lutea aspergine fiebat: qui autem in puluere sit, recto stadio inuicem se percutientium, pancratium esse. Huius ludi meminit Synesius in li. de Somnijs, Thucydides lib. v. & Propertius: Dum pa- titur duro uulnera pancratio. Nam hic Propertium haud intelligere opinor de quinq; ipsis ludorum generibus: sed de eo tantum, cuius ex Luciano meminimus. Sicut & Iu- riscons. in l. qua actione, §. si quis, ff. ad legem Aquil. Si quis, inquit, in colluctatione, uel in pancratio, uel pugiles dum inter se exercentur, alius alium occiderit: si in publi- co est certamine, cessat Aquilia. Mentio huius etiam apud Senecam habetur in decla- mationibus: Plinium lib. xxv. Gellium li. 111. Imperator quoque Iustinianus in authentico de cōsulibus: Post illud, ait, quod dicitur totius diei, multa delectatione cō- plebit populum hoc, quod uocatur Græcè *παγκράτιον*, & cum bestijs pugnantes ho- mines. sic enim ibi legendum est, non pancarpon, id est latine, sylua conspecta. hæc enim uerba ab aliquo literarum ignaro addita textui ipsi crediderim. Quod autem se- quitur supradictis proximum, adorna, existimo eum locū sic dictum, quod in eo can- tantes cerneretur, *παρὰ τὸ ἄδω*, id est cano, καὶ ὀράω uideo. quod ad superiora attinet: dum Lucianus pancratiafles scribit exercere se in puluere solitos, intelligendum est de eo puluere quo se inspergebant: cuius mentio apud Statiū in pugna Tidei atque Agyl- lei: & apud Vergiliū: fulua luctantur arena. Inde Iulius Pollux inter gymnica instru- menta enumerat *κόνιος σπρίγ*, hoc est, pulueris sportulam. Sanè athletæ quidam sunt, qui quod hastis luderent, xistici dicebantur: sicut & histriones, thymelici, & saltatores nuncupati: ut in l. athletas, de his qui notan. infra, & in l. septicia, de pollicitationibus: quauis utrobique corrupta sit lectio. Adde quod pro agonica, id est certaminis uictore, seu athlotheta, id est iudice, legitur agoneta: & pro agone Heracleotico, erateticū: cum ibi certamen significet quod in Herculis honorem fiebat: & idcirco dictum Heracleo- ticum. Hinc in Græcis scholijs, & Polluci, *ποὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας, σεμνότερον ἡρακλείας ἀγῶνας ἐκλεσται*. meminit & Lampridius in Alexandro: Agoni præsedet, & maxime Herculeo, in honorem magni Alexandri, magis tamen placet lectio quæ de Pandectis Thuscis accipitur, de qua aliquando plura. Athletarū meminit etiā Vlpianus in lege, athletæ, de excusatio. tutorum, & Arcadius de muneribus l. ultima, his uerbis: masti- gophori quoque, qui athletas in certaminibus comitantur, personali muneri seruiunt, *μαστιγοφόροι* enim erāt, qui cū flagellis in manibus athletas præbant, sic autē ibi legen- dum est: seu athlothetas, hoc est, certaminū iudices: quos etiā *βραβευτῆς* appellant. Ve- rum hæc lectio accommodatior erit in prædicta lege, septicia, ubi legitur agoneta. Quod autem supra diximus de thymelicis, emendandum etiā est in sacris canonibus, de con- secla. dist. v. C. non ministros, & apud Imperatorem in prædicto aut, de consulib. ubi, in scena, inquit, ridiculorū est locus tragœdis, thymelicis, choris, & spectaculis uniuersis. Item paulò inferius: Sinimus eos spargere quæ uocantur missilia, thymelicis, & ca- uis, & in quadrangulis. Illud non prætereundum, hoc aut. ē Græco tralatū fuisse, & propterea cōplures barbaras in eo dictiones reperiri. Caterum latissimus est de huius-

Declaratus Iu- risconsult. in l. ij. de aleæ lu.

Pancratium. *πανκρατῖες*.

Propertij locus

Locus in dige- stis.

Locus in anth.

Emendate duæ in ff. dictiones. Heracleoticum certamen.

Emaculate Pan- dectæ.

Sacri canones correcti.

Restituta anti- qua lectio in au- thenicis.

Plauti locus.

Ouidij locus in
Ibin.

Boethi qui sint.

Boethij circūfer-
tur uulgò nomē
corruptum.Logistae.
Logographi.
Medogram-
matis.
Locus ff.
Diastoleae.

Decoctores.

Zygothates.

bita est, ut in prouerbium uenerit, nihil cocio. Istos enim aruspices Laberius cociones appellauit: ut est apud A. Gellium libro XVI. Cap. VII. Prouerbij meminit Plautus in Asinaria: & si eius interpretes locum non intellexerint; tamen eo in loco ipse arbirer nihil coactio legendum: & de argentariorū coactione intelligendum, cuius Seneca, Tranq. Iureconsulti, itemq. Horatius meminere. Plutarchus quoque, & Apollonij interpretes Tarreus, diuinatricem quandam Aglaonice, Egemonis Thessali filiam, cum in Ossa monte coitus lunae obseruaret, in iudicio conuictam à mulieribus, exstimantibus ab ea lunam cœlo deduci, grauissimis affectam supplicijs tradunt: & ex Ossa præcipitem datam, quam fabulam, seu historiam mauis, tetigit Ouidius in Ibin. Vtq. dedit saltus è summo Thessali Ossa. Sic enim ibi legendum, non Thessalus, ut interpretes crediderunt: qui dum poëtam hunc non intelligunt, uana quædam sunt cōmentū, ut uel ex antiquissimis fabulis appareat, diuinatores hosce, & magos, impu- nes non euasisse, quod ad præsens institutū pertinet, non solum hac in lege mathema- ticos, sed etiam mechanicos, legi potest, nam & antiqui codices sic ferè habent: & qui sinthi, satis notum est.

De tabularijs, scribis, & logographis.

Ci Nultima huius tituli cōstitutione hæc uerba reperies, Boethos, logistas, medogra- mateas, logographos, dialcoleas. Corruptum omnino ultimum est nomen: & legen- dum, diastoleas. Boethi dicuntur ab Imperatore, adiutores scribarum: quos alij, subada- iuuas, alij adiutorios appellant, ut in l. unicuiq. C. de prox. sac. scrib. Bonheus enim idem ualeat quod adiuuus, inde Seuerinus Boethius dictus, quem alij falsa uoce Boethi uocant, quorum errorem confutat antiquum marmor, quod adhuc Derthonæ extat, in diui Martiani cœnobio: ubi tumultus est, quem antiqua inscriptio, Boethio, & Eu- tharico consulibus factum ostendit. Quod autem sequitur, logistas, hi sunt qui ratio- nales alibi dicuntur. In hoc distant à logographis, quod illi libros rationum scribebāt, logistae curabant. Medogramatei uero sunt quos scribæ consulebant: nam *μεδογραμ- μαται* significat Suidæ, & ceteris, grammatei autem notarij, seu scribæ sunt: *γραμμα- τας* enim idipsum denotat, nomen sumptum uidelicet à literis: sicut grammatophyla- cium, locus in quo reconduntur literæ, quæ uox corruptè circumferitur in l. moris. ff. de pœnis. Diastoleæ uero dicuntur rationum correctores, seu distinctores: uel, quod magis erit gratia, diuifores, *διαστολαιοι* enim est id quod diuido ac distinguo: & inde *δια- στολαιοι* dicta. Sanè Ammonius in differentijs, logographos interpretatur eos qui *διαστολαιοι* *λογους* scribunt, id est, iudicialia acta.

De susceptoribus & præpositis.

Ci N lege, si aliquid, legitur uerbum, decoxit, ab Accursio malè interpretatum: quare scire æquum est, decoquere apud antiquos idem esse quod bonis decedere, & delin- quendo creditoribus imponere. Inde decoctores dicuntur helluones, & bonorū con- sumptores, autore Nonio, meminit huius uocis & Catullus: Decoctoris amica For- miani, & Spartianus in Hadriano, & deniq. est nemini non notū nomen. Sed nec lex ab Accursio adducta eū defendit: cū ex antiquis codicibus legenda sit hoc modò: qui- libet principalium, uel decurionum, si decoctor pecuniæ publicæ, uel fraudulentus in ascriptionibus, &c. Sciens id prætermiseram: sed quoniā uidi hinc falsæ latinitatis Ace- cursum ansam capere, uolui hoc saltē in loco lectorem admoneri.

De ponderatoribus.

Ci N lege II. per singulas ciuitates constitutio igostatē. Vetus codex habet, con- stitutū igostatē, uerū & ipse menda non caret, repono enim, Zygothates con- stitui, hoc est uirum qui ponderum, & staterarum rationem opime calleat. Is igitur in hac lege fortasse intelligendus est, qui non multum absumptis esset illi, qui ab antiquis nunc curio, nunc magister curiæ dicitur: nam is nummos erogabat existentibus in sua curia. Plautus in Aulularia: Nam noster nostræ qui est magister curiæ. Diuidere argenti dixit nummos in uiros, Appellatur etiam diuifor, à Cicerone in Verrinis: quod & no- tat Pedianus.

FINIS.

ANDREAE

ANDREAE ALCIATI IN XI. LI.

BRVM CODICIS IUSTINIANI, AN-

NOTATIONES.

N LEGE, cum nauarchorum, in fine: uel ex eo quod uocatur græcè, rea- ponenda est dictio *ἀλατορρηγία*, quæ uox Suidæ immunitatem, seu ex- cusationem à publicis oneribus significat, cui penè significatu par est *ἀρτε- λεια*. quod autem hic dicitur de carpatia, intellige classem à Carpato insu- la: unde Carpatius uates Proteus apud Verg.

De nauibus non excusandis.

Ci N I. iubemus ante felicem embolam interpretare, itineris ingressum: id est *ἐμβολ- λη*. embola uerò significat rostra nauium, & alia præter hoc, de quibus Hermolaus in corollario Pliniano, sanè *ἐμβολα* eiectionem denotat, quod uerbum reponendum est in l. III. de incendi. ruin. naufra. inde etiam eiectionem suam, Græci *ἐμβολα* appella- lant, ut ex Athenæo didicimus.

De Metallarijs.

C BALLYCA, quæ græcè chrysamus dicitur, Eri hanc lectionem quibus reproben- argumentis, non habeant: accommodatius tamen quibusdam uidetur, chrysoma *χρυσμα* legere, est autem uas in quo aurum infundebatur: unde & nomen sumpsit *χρυσος*, id est, ab auro. Plautus in Bacchidib. Opus est chryso Chrysale, Chrysa- mos auream harenam significat, hoc est auri ramentum, Herodoto dicitur chrysis, & quandoque psegma. hanc balucem appellari Plinius est auctor, libro XXXIII. Cap. IIII.

C Quod autem in textu sequitur, octonos scrupulos, intellige duas sextulas: quæ etiam duella dicuntur. Lentis enim duo semina, granum frumenti faciunt: grana qua- tuor, siliquam: siliquæ, hoc est ceratia VI. scrupulum: tribus scrupulis constat drach- ma. Duplex drachma Sicilicum creat: cuius mentio apud Scauolam in l. liberto, §. si- lium, de annuis legatis. & si ibi corrupti sint impressi codices, Drachmæ additus scru- pulus, sextulam facit: cuius ponderis est solidus: sextulas uncia sex habet: drachmæ autem octo, unciam faciunt: at uncij xii. constat Ramana libra, hoc est, drachmis xvi. Attica uerò libra lxxv. drachmas habet: sicut mina, seu mna, centum, nam Romana libra minor est hac quatuor drachmis. Talentū minus Atticum, minas lxx. hoc est, drachmarum sex millia continet: talentum maius lxxxiii. habet minas, & uncias insuper quatuor. Hæc ideo latius explicauit, ut iuris ciuilibus studiosis ponderū ratio fieret paulò notior: tamen alibi latius tractaturus sim, cum ad multarū legum cognitionem spectet: ut in l. I. C. de ratiocinijs operum, & in auth. ad hæc, C. de usuris, in auth. sed hodie, C. de epis. & cler. Ceterum mente huius legis nos ex- stimamus id præcipi, ut quilibet metallarius octo scrupulos aureorum ramentorū te- neatur præstare, priusquam inter metallicos principis designetur.

C In rubrica, de gynæciarijs, hi fortasse erant, qui mulierum uestes tingebant, cu- rabant ue: dicti *ἀπορρηγναιοι*, id est à foeminis, quæ lectio si placet, interpretare il- lud quod sequitur, gynæcij, esse locum in quo uestes hæ concinnabantur, eadem ra- tione deductū nomen, quæ & gynæconitis, apud Aemylum Probum, Accursius hic legisse uidetur, gymnaciarijs: & idcirco sic dictos opinatur, quod nudi essent, *γυμνός* enim nudum significat, inde *γυμναστική* ars dicitur, qua quis nudus se exercet, ut inde Lucellū aliquod consequatur quo in diem uiuat, uerū mihi prior lectio plus applau- dit. Iosippus lib. VII. ca. LI. de bello Iudaico: Transgressus, ait, ad eos est Ionates, ho- mo nequissimus, arte gynæciarius, & is qui de insignibus magistratū opus scripsit ad Theodosium Imperatorem: sub dispositione, inquit, uiri illustis, comitis sacrarum lar- gitionum, sunt magistri lineæ uestis, magistri priuata, procuratores gynæceorum, pro- curatores baphiarum, præpositi baltegarum, procuratores lanificiorum, procuratores monetariorum, ut ex eius uerbis, sicut ex huius tituli compluribus constitutionibus,

S 4

satis constet, hac omnia textrini imperatorij officia fuisse: ut conijcere liceat, gynacia-
rios fuisse qui pannos curabant: & uel peniculo adhuc rudes tergebant: uel forfice la-
nae nodos incidebant, extrahebantque: opus quod a mulieribus fieri solet. Inde gynaceu
dictu, quod si qui uiri foeminis mixti id agebant, a loco dicti gynaciarij, nam in gynae-
ceo operari solitas fuisse foemellas, ostendit huiusce tit. l. i. i. i. intellecta aliter quam cre-
diderit Accursius, & idem etiam demonstret Paulus Diaconus, ubi de narsete agit, &
in praesentem diem hanc mulierum praesertim esse operam, usu cognoscimus: nam &
Thessalum medicu damnat Galenus primo methodi libro, tanquam lanificem & de
gynaeceo educum, quod autem de monetarijs in l. i. fit mentio) nostri interpretes exi-
stimauerunt hic eos accipiendos qui monetam cudunt, quae sententia idcirco rejicien-
da est, quia nihil ad huius tituli materiam facit, quamobrem tum ex uerbis praedicti ad
Theodosium libelli, tum ex hac lege non dubito, quin monetarij & ipsi pro textrini
quodam officio capiantur: sicut & apud Flauium Vopiscum in Aureliani uita: ubi
seditio, inquit, monetariorum intra murana bellum grauissimum peperit: autore Felia-
cissimo, cui procuratio fisci madata erat. In qua re tamen dubito, cum Suidas contra-
ria disseruerit in uerbo *μονηταριοις*. dicti sunt fortasse monetarij, ab officij ipsius uilitate,
ἀπὸ τοῦ μνητοῦ, nam & hodie huiusmodi lanifices, in minimo sunt precio.

Monetarij.

Fl. Vopisci lo-
cus.

Bastagiarj.

Hoc nomine appellari posse eos reor, qui necessaria militibus portar-
bant: ut quod in bello calones, in priuata familia mediastrini, in militia palatina facies-
bant bastagiarj: a graeco uerbo *βάσταζω*, quod portare significat: inde etiam uernacula
lingua clitellam, baston appellamus: quod onera porter atque sustineat, & si bastagiar-
munus iungatur in praedicto opere ad Theodosium imperatorem, gynaciarj: quod
& sacrae constitutiones hoc in titulo fecerunt: ut bastagiarjos opiner eos fuisse, qui uestes
ad tincturam ferebant, referebantque, nam & ibidem traditur, tertio cerium dictum,
qui bastagas tractabat. Legitur & apud eum, bastaga priuata.

Bapta

Baptosericum
pallium.Fl. Vopiscilo-
cus.

Blatta.

Sericum.

In l. nota sericoblata & metaxa species.) castior lectio erit, sericobapta, id est, ser-
ici tincti. *βάπτω* enim significat tingere, inde bapta apud Iuuen. dicti quod faciem sua
co illinirent, *μετάβα* autem Graecis, a nobis sericum dicitur: cuius tinctores, baphij: *πα-
γὰ τοῦ βάπτου*, quod est tingere. Hinc baptosericu pallium, Flauio Vopisco in Aurelia-
no: licet corrupti codices, bratto serico, seiunctum habeant, quamuis nunc mihi fiat ma-
gis uero simile, & Vopiscum, & Imperatorem sensisse non de bapta, sed de blatta, hoc
est purpura: nam blattam pro conchylia capi, scribit Paulus Aegyneta: & quem Sue-
tonius in Nerone, coccineum funem, & Orosius purpureum, Eutropius blatteum di-
xit, meminit & Cassiodorus in epistolis, & Lamprid. in Alagab. Parauerat funes blatta-
ta, & serico & cocco intortos. Censeo itaque hic legendum, sericoblatta: & apud Vopi-
scum blattofericum pallium. & cum uxor sua peteret, ut unico pallio blattoferico ute-
retur, ille respondit: absit ut auro fila pensent, libra enim auri tunc libra serici fuit, & c.
prohibet igitur Imperator, non solum uestes inferri purpureas serico intextas, id est,
sericoblattas, sed etiam sericum ipsum simplex, id est, metaxam, nam sericas uestes
tanto in precio fuisse tradit Lampridius in Alexandro, ut eas Alexander imperator ge-
stauerit nunquam holosericas. Antoninus Alagaballus eas primus induisse creditur,
ut in illius uita scribit Lampridius: Dicti & hinc sunt metaxarij negotiatores, lege si-
nali, C. de pign.

In l. ultima legendum est, conchylegulo, iunctum, pro collectore conchylj: sicut mu-
rilegulo alibi, pro muricis collectore.

De uestibus Oloberis.

QUIDAM corrigunt, holosericis, id est, totis ex serico, quarum meminit etiam Lam-
pridius, Vopis. & alij, ego quantum possibile sit, uelim parum a pristina scriptura uar-
riare: quare lego, holobryzis, ut has uestes credam dictas ἀπὸ τοῦ ὀλῶ, ἡ ὀλῶ, quod
totae essent ex obryzo: quod aurum purissimum est, & quantumuis coctum, non dimi-
nuitur. Bartolus tamen, qui sine controuersia primas inter recentiores iuris prudentes
haberi, legisse uidetur, holobaris, quam lectionem neque ipse reprobam duxerim, ut
eas uestes hic denotari rear, quae ob aurum intextum graues sunt. *ὀλῶς* enim grae-
ce grauem

Holobaris ue-
stes.

ce grauem significat, inde apud Homerum, *Βαρεὺς χεῖρας*.
Quod autem sequitur de sacro murice.) idcirco dictum est: quoniam eo tincta ue-
stis insigne erat imperatoru. Lampridius in Alexand. hoc solum imperator is habens,
quod lacernam coccineam habebat. Laudatissima erant, quae ex serico ab Rhodo in-
sula aduecto, tingebantur, quod imp. in huiusce tituli l. i. i. i. significat: licet Accursius
locum non intellexerit.

In l. prima, sericas paragidas.) legunt quidam, parachlamydas: ut intelligamus ue-
stem quae supra chlamydem sumebat: a graeca praepositione *παρά*, & chlamyde: quod
genus uestimenti, non modo est militare, ut apud Plautum in Persa, sed etiam puerile,
Vlpiano in l. uestis, de auro & arg. lega. Nobis placet uel uetus lectio, uel sanè para-
gudas. Trebellius Pollio in Clau. Albam subsericam paragaudem triuncem unam.
Fl. Vopis. in Aureliano: Cum darentur tunicae subserice lineae paragaudae. Item in eo-
dem: Paragudas uestes ipse primus militibus dedit, cum antea non nisi rectas purpu-
reas acceperant: & quidem alijs monolores, alijs dilores, trilores alijs, & usque ad pente-
lores, quales hodie lineae sunt. Idem in Probo: huic dari iubebis interulas paragaudes
duas, etsi in aliquibus hisce locis uulgati codices mendosi sint, ex his planè uerbis con-
stat, paragaudas genus esse uestimenti uiril, ut plurimum linei, quod sub alia ueste ge-
rebatur, uinctum nunc unico nexu, nunc pluribus loris, auratis fortasse: ita enim intel-
ligo monolores, dilores, & similia: Licet Hermolaus Bar. a coloribus tractum putet co-
rollario Pliniano, nam & interulas, dilores nominat idem Vopis. in Bonoso.

Chlamys.

Paragaudes.

Vopisci locus.

In l. ultima, at quatuor de scrinio ad baphia phoenices.) castigandum hic est, de scri-
nio uestiarj ad baphias phoenices, ex antiquis codicibus, nam scrinium canonu, & scri-
nium uestiarj sacri, sub comite sacrarum largitionu erat: ut est in breuiario Theodosij.
quod si nil mutare placuerit, potest hic utique locus sic legi, & punctis distinguui: at i. i. i. i.
de scrinio baphia ad phoenices, nam baphia taberna est tinctoria, *βάψιν*, hinc Lamp.
in Alex. purpura Alexandrina, uulgo probiana dicitur: idcirco quod Aurelius Pro-
bus praepositus baphijs id genus muricis reperisset, quamuis ibi, baphijs legatur corru-
ptissime, apud Phoenices autem tingebatur preciosissima purpura: quorum tincturam
Suidas appellauit oxu, ὄξος ἐκ τῶν ἀπὸ φοινίκων, hinc oxobapta, in l. i. C. quae res alie-
nari non poss. ut male faciant recentiores quidam Bononienses, qui in ius ciuile pauca
las quasdam annotationes adiderunt: & in praedicto loco ueram peruerentes lectio-
nem, corrigunt dibapta. est & castorium tincturae species Suidae, de quo fortasse Persi-
us: licet alij de animali intelligant, quod nemini non notum est.

Baphia

Lampri. emen-
datus.Oxobapta
que sit.Declarata
lex C.

Nulli licere in frenis equestrib.

De cucurnijs.) legunt hic neoterici quidam, cucumis: ut accipiantur pro his orna-
mentis, quae ex aurichalco fiunt in modum lancis: & habenis affiguntur loris ue, quae
harmis pendent atque pectore equoru. Ipse hac in re sententia mea non interpono: nam
cucumam, pro uase capi ex Martiale, Petronio Arbitro, & Iurisconsultis dudum noui:
in hac significatione adhuc non legi: & si Politianus existimauerit uocabulum inuen-
turum, hoc sanè in loco mihi non displicebat gutturnijs, ut de colli ornamento intel-
ligamus: quamuis gutturnium aliud quoque significet.

De frumento urbis Constantinopolitanae.

In l. prima, pro annona praestetur.) annonam hic pro pane capi Accursius, & cae-
teri existimauerunt: quorum sententia illud accedat, quod & econuerso panis quoque
pro annona reperitur: praesertim apud imperatores, qui non ita emunctae naris sunt, ut
Iurisconsulti. conijciatur id ex eo, quod a fisco percipiendos redditus, quos Iustinianus
in auth. de non alien. §. hac ergo, annonam ciuilem appellat, idem Caesar in l. ultima,
C. de iure dotium, & in l. hac edictali, §. his illud, C. de secundis nuptijs, panem ciui-
lem uocat: quod hic apponere libuit, quoniam de hoc a plerisque interrogatus, cognos-
ui omnibus non esse ad manum & in promptu.

Panis ciuilis.
Locus C.

De annonis ciuilibus.

LEX, centum perapateumatis.) emaculandus liber est: & reponendum *πρόβατον*

ματος, perisseumatis: quasi dicas donatiui nomine. *Περισσεύω* enim id dici potest, quod abundantiam suppetit: hinc *περὶσσεύω* copia rerū superare significat. Sanè perisseumatis nomen commodius uertetur in congiariū, cum hoc proprie sit quod plebi datur: sicut quod militibus donatiū. Ael. Spart. in Aelio Vero, & Iul. Capit. in Pio, Solebat autē ultra stipendium dari liberalitatis causa, ut milites magis addicti Imperatoribus essent. Huius mentio in l. i. inferiori titulo, de re militari: licet Accursius, Anabatarū more, clausis oculis hac atq; illac in illius loci expositione feratur.

De frumento Alexandrino.

¶ QVIC QVID decreto elogij, & sygostafij munere, legendū, uti arbitror, quicquid decreto elogij sitostafij munere: ut intelligamus Imperatorē hīc confirmare quicquid præfectus Orientis, ad quē rescriptum istud dirigitur, statuerat decreto elogij, id est in elogio, quo continebatur quoddam decretū pertinens ad munus sitostafij, ita enim appellat eum, qui uendendo frumento præerat, *σιος* frumentū significat, *σιος* stationē: elogium autē nunc titulū, nunc breue seu ratiociniorū chartulam exprimit. Vergi, in culice, Modesti, de re militari l. iii. Tertuliano in apologet. & cæteris. Sed an illa lectio probabilior? ut admissa copula legamus, & elogij, & sitostafij munere, quasi munus elogij sit officij ipsum eius qui annonæ rationē procurat. *εὐλογος* enim rationalis, ratiocinator uē dicitur Græcis, hinc alogistes, & alogos, qui rationes reddere non tene-
tur. Cuius dictionis reperies mentionē apud Modest. in l. quidam, de administratione tutorum, Sitostafius uerò dicitur stationarius ipse, ab eo quem suprà retuli etymo.
¶ In l. seq. perisso corregiæ.) Accursius hīc, dum uerbū id conatur explicare, sese me-
ris implicat nugis, tu lege, perissichoregiæ, erat autem nomen magistratus, curator for-
tasse annonæ. *απο τῆς περισσεύσεως καὶ χορηγείας*, quod est abundantiam fertilitatemq; suppe-
ditare, Sanē huius dictionis mentionem alibi nusquam reperi, quod recorder.

De spectaculís.

CLEX prima, coartatur amplectenda felicitis populi stadia gynæcij ut agonis,) legendum, cohortamur; item, gymnici ut agonis. Agones enim, siue (ut latine loquar) certamina gymnica sunt quinque dicta, quod à nudis exercerentur. ea in Arcadia primus inuenit Lycaon, ut scribit Plinius in VII. Iulius quoque Pollux, athletarum appellatione omnes gymnicos comprehēdi existimat. Planè de his plura diximus in titulo, de athletis, præcedenti libro.

In l. 11. eos qui agítandi.) legendum, eis, tertio casu: ut regatur à verbo officii, id est noceri, ut interpretatur Cicero, & Ambrosius in officijs. potes tamen & cum vulgatis exemplaribus legere, eos affici. Agitare autem hoc in loco quid significet, parum Accursio compertum est: sicut & in l. 1111, in principio, ff. de his qui notantur infamia. *Agitatores.* nam agitatores, aurigæ sunt, qui in ludis Circensibus curuli certamine sese exercebāt. quorum species quatuor. Russi, Albari, Prasini, Veneti; Præmium, mappa, Horum mentio apud Plinium Cæc. lib. v111. Suetonium in Dom. & Calig. Iuvenalem satyra 11. & in epigrammatis Græcis, libro v.

CIn l. III. quisquis equos, intellige uel equos aurigarum, qui in Circensibus currebant: uel etiam defultorios, quorum defultores Græci ἀμφίπους uocant, ut est apud Aelianum. Horum mentio est in Liuiio, Cassiodoroq̃.

Pantomimi. ¶ In l. 111. Accursius hic in interpretatione, pantomimi, & proscenij, partim mutus, partim falsus est. Pantomimi quidem dicebantur omnium imitatores, effectoresque græca dictio, cuius meminit Plinius in panegy. Tranq. in Calig. Iulianus in l. si liberatus artem. de op. liber. solebant eorum opera ueteres uti in recitandis præsertim tragicæ dijs. Proscenium autem locus est ante scenam porrectus, in quo pulpitum erat ludicris exercendis accommodatum. Verg. Veteres ineunt proscenia ludi. Tranq. in Nerone: hos ludos spectauit ex proscenij fastigio. meminit Vitruv. lib. v. & Vlpianus in l. de pollicitationibus. ff. de pollicita. probè faciet Statius Rufinus si opus proscenij, scena autem ipsa dicta est *ἀπὸ τῶν σκιάς*, ab umbra: pudendo Accursij errore in l. 111. §. ult. de his qui notantur infam.

De aquædu^s

De aquæductibus.

De aquæductibus.
¶ Lex prima, sub quorum fines formarum transeunt, uide ne legendum sit, forinarum, potius: ita enim meatus, tubiue aquarū uidentur appellari in antiquis inscriptionibus: Genio forinarū & cultoribus, &c. sed in hoc nihil affirmo: cum in hac significatione apud Iulium Frontinum ubiq; legatur, forma: nisi & ibi corruptus est codex, est aut in opusculo cui titulus est, de aquæductibus, non ignoro, Forinæ deæ sacrificari solitū à ueteribus, ut est apud M. Varronem: foriamq; pro excrementis capi Nonio Marcel.
¶ Quòd autem paulò inferius dicitur, respurgium, lego, repurgium, Ambrosius ad Theodosium: Non audisti Imperator, quia cum iussisset Iulianus reparari templū Hierosolymis, diuino qui faciebant repurgium igne cremarunt, de his autem aquæductibus Procopius libro 1. Romæ, inquit, aquæductus quatuordecim sunt, cocto ex latere, per priscos homines illos ædificati, ea laitudine ac simul profunditate, ut equester uir aliquis ipso cum equo per eos superne euadere liberius queat. sane quod in fine legis dicitur, quoquo uorsum linquendos xv. pedes arboribus, ne formas ipsas radices destruant, circa hoc uidendum est lepidissimum senatusconsultum, quod refert Frontinus in prædicti opusculi fine.
¶ Lex

¶ Lex, eos qui aquæ, earum fistularum quas matrices vocant.) Matricis nomen mul-
 ta significare iampridem cognoui. nam & uterum, & quod Græci μήτραν uocant, signi-
 ficat, item nutricem pullorum, apud Columellam : & generaliter quamcunque educa-
 tricem, item cohornicum ducē, quem Græci δούλη μήτραν appellant transtulit Theo-
 dorus matricem. quomodo autem nomen id conueniat fistulis, certè non percipio,
 quare interim legendum puto, fistularum quas mastos uocant, est autem græca dictio,
 qua usus Vitruuius libro VII. ubi, Athenis, inquit, ex huiusmodi locis & fontibus
 masti, usque ad portum Pyreneum ducti sunt salientes, Hanc M. Varro, de re rustica,
 papillas uertit : Cassiodorus, ubera : dum, quanto, inquit, pulchrius est, Claudiam a-
 quam per tot sicca montium iuga, lacuacris & domibus liquores purissimos, fistularum
 uberibus emisisse, quæ sanè Cassiodori autoritas, multum ad rem præsentem cōducit,
 nam Claudia urbis Romæ erat aqua, ut Frontinus, Tranq. P. Victor scribunt, negat
 igitur Imperator se passurum, ut aqua quæ per mastos lacuacris & domibus Romano-
 rum infuebat, attentetur. Potest etiam alia ratione id esse prohibitum : quoniam mas-
 ti ipsi, seu epistomia, facile rumpebantur transuersa, ut sentit Iul. Frontinus, dum sena-
 tusconsultū interpretatur huic constitutioni similem, hoc, inquit, senatusconsultum
 dignum admiratione est, quod aquam non nisi ex castello duci permittit : ne aut rui,
 aut fistula publica rumpebantur.

¶ In l. si quis diuinā. quid in lymphæis. legendum, nymphæis. P. Victor tradit Romæ nymphæa fuisse x l. In Romanis inscriptionibus legitur huiuscemodi eulogium. Fl. Philippus, V. C. præfec. urb. nymphæum sordium squallore fœdatum, & mar-
morum nuditate deformē, ad cultum pristinum reuocauit. existimo autem fuisse locum,
in quo mulieres laurentur. Iosephus de bel. Iud. li. primo: Apud Ascalonā nymphæa
condidit, & lacus ornatissimos. Iul. Capit. opera Gorgiani Romæ nulla extant, præ-
ter quædam nymphæa, & balneas. ut malè faciant, qui illic genialem thorum interpre-
tantur, ut est in quadam Sidonij paraphrasi. sunt etiam Lymphionēs: quorum mentio
in epistola Adriani, ex libris Phlegontis, & Fl. Vopisco in Saturnino.

¶ In l. omnis seruitus, ad thermas, quæ achilles nuncupantur, corruptus hic utique locus, qui fortasse corrigendus est hoc modo: ad thermas, quæ Achilleæ nuncupantur. solebant enim principes thermas constituere, & alicuius herois nomine nuncupare: sicuti uidemus de thermis Agamemnonijs, quibus Agathius poëta nomen inditum tale scribit Epigrammatum libro quinto: *ἔνθ' ἔ' Ἀχιλλεύς*, hoc est, pro honore. duodecim autem thermas Romæ fuisse tradit P. Victor, & earum nomina: inter quas minime sunt Achilleæ, sed procul apud me dubio est, non de Romanis in hac constitutione fieri mentionem, uerùm de Constantinopolitanis. Socrates apud Cassiodorum libro duodecimo; interea, inquit, incendium in urbe Constantinopolitana factum, paulatim peruenit ad thermas, quæ uocantur Achilleæ, demum ad locum qui dici

108

as formal

foria

ie, and Hivov

2 = Aqueductus
er Romani.

$I =$ Matrix.

Masti.

1. Nymphaea.

= Achilleæ ther-
= mæ.

tur pelargus. Potes etiam legere, apfides, quod hæ fornices sint, Suida autore: quales reperiri in Baianis thermis tradunt recentiores. meminit Plinius in naturali historia, lib. 111. in epistolis Cæcilius lib. 11. sed tamen non dubito, quin alia superior lectio sit uerior, nam & Constantinianas thermas Constantinopoli fuisse ostendit Socrates apud Cassiodorum lib. x.

Vergilij locus. In lege, ad reparationem, ex operarijs qui cicanici, &c.) legendum fortasse, cyzicent: ut his nomen inditum opiner à Cyzico, urbe in ora Propontidis notissima ex omnibus Cosmographis, & Plutarcho in Lucullo: qui maxima in ueneratione ab his habitam diuam. non cœcytos, ut Domitius & Merula, dein cateri contra rationem carminis leant: ut inde coniectura ductus, castigationem lectionem putem zoxeni, ut hoc nomine credamus appellatos operarios, quod in diem uiuerent. *παρὰ τὸ ζῆν, καὶ ζῆντες*, quod uere significat in hospitij. Ipsi autem operarij qui aquæ ductus silice insternebant, silicarij dicuntur, Iulius Frontinus tradit duas familias cōstitutas fuisse in custodia aquæ ductuum: quarum altera publica erat, altera Cæsaris: utraq; autē uillicos, castellanos, curatores, silicarios, rectores, aliosq; opifices habet: quibus salarium cōstitutum est ex uectigalium redditu, ad ius aquarum pertinentium: quæ quidem uectigalia constant ex oliuetis, quæ sunt circa ductus, castellaue.

Musculi. In l. decernimus, contra munuscularios aquæ ductus, uera lectio, muscularios. Item de hisdem paralogijs, melius, paragogijs. Item aquarum custodes, quos hydrophylactos uocant, hydrophylactos, seu hydrophylacas legendum. Muscularios autē aquæ ductus appellauit eos, qui ex musculis dilabuntur, musculus enim instrumentum est ad similitudinem muris, quo in bellis utebantur ad æquandas fossas, ut Vegetius tradit, horum mentio apud Cæsarem in commen. frequens. erant autem tubi in ductibus ad similitudinem musculorum, quos hic intelligit Imperator, nam sicut à papillarum similitudine dicuntur masti, & ubera, ut superius diximus: & leones in canalibus Sidorio Apollinari libro secundo: cur etiam à musculorum forma, non dicemus muscularios aquæ ductus: Paragogia autem græcè hic dicta existimo pro ipsarum aquarum poris & meatibus, *ἀπὸ τῶν παγέων*, quod deducere est, hinc *παράγωγον* dicta Aelio Doctore, & cæteris: nam & *παγών* aquæ ductus est. Hydrophylacas uero capi pro curatōribus aquarum, satis notum esse debet, nam *ὕδωρ* aquam, *φύλαξ* custodem significat: quamobrem Plautus, phylacam pro carcere, custodiæ posuit: & Iurisconsultus, grammatophylacium, in l. moris, de poenīs. sanè musculus ultra supradicta etiam piscis nomen, autore Plinio, Sidon, epistolarum libro tertio, ad quem alludit etiam Claudianus in Eutropium, libro. 11.

Maiuma. De Maiuma. **CORRUPTVS** est hic titulus, & legendum, maiuma, Suidas, maiuma, inquit, festiuitas est, quæ fit Romæ Maio mense: nam Romani maritimam urbem adeuntes Hostiam, inter aquas uoluptatibus incumbēbāt, inuicem sese inuadentes: quam quidem solennitatem subtulit Anastasius Imperator, hæc ille, ut error nostrorum Iurisperitorum sit palam, qui existimant hoc illud esse festum, cum in præsentem diem quercum Kalendis Maij ludentes in urbem iuuenes portant.

Eucteria. De Agricolis & censitis. **CLEX**, immunitatis, provinciarum eucauterijs. Rectius fortasse dicitur, *εὐκατερίαις*, eucterijs, id est, locis in quibus orationes, actaq; provinciarū continentur, ut hac lege non solum censeantur immunitates, quæ in libris publicis cōtinebantur, reuocata: sed etiam si quæ nondum in libros relata erant, stabant tamen in grammatophylacio, eucterioue. quæ dictio nō solum Gracis, sed & Latinis uisitata: ut apud Tertullianum in apologetico Cap. xiiii. legendum sic existimem: scimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos eucterio examinantem, alioquin impressi coedices habent, canterio, nullo sensu, aut certe inepto, quamuis & illud non omiserim, posse apud eum cauterio legi: nam & in moralibus Plutarchus scribit, Cyrenensium tyrannum

A tyrannum Nicocratem, ne quisquam ciuis sæuitiam suam aufugeret, portis custodes apposuisse, qui etiam mortuos, dum efferuntur, pugiunculis uel cauterio scrutaretur. significat id ferramentum candens, quo inusta notæ imprimuntur. Sanè scriptores horum priuilegiorum, qui provinciales erant, Modestinus reipublicæ causa non abesse tradit, in l. inter, ex quib. caus. maior. appellanturq; exceptores. Tranq. & Pediano.

Cum antea Comanensium, legi potest, Comagenensium, ab Syria Comagene. uel si placet prior lectio, intellige populos habitantes in conuallibus Antitauri, in Comana urbe, cuius mentio apud Strabonem libro xii. in qua Chrysostomum sepultum tradit Suidas: meminit & Ptolemæus. Quod inde sequitur, Anatenensium, Amastriensium, potius legerim, ab Amastri pontica urbe: cuius Catul. Plin. Str. Pompon. meminerunt. Sanè Ariani in India sunt: quorum præter cosmographos mentio fit Arriano historico, & Apul. asini auri lib. xi. sed de his imperator intelligere non potuit: quoniam eorum non protulere arma Romani: cum neq; Parthos tenuerint, etsi uulgo circumferatur Bononiæ diploma Theodosij imp. scholasticis concessum: quo imperator ipse Indiæ sibi titulum usurpat. Sed proculdubio illud, quicquid est priuilegij, subdititium opinor, tum ex hoc maxime, cui accedit Herodiani sententia, Antoninum Comagobardiæ, Marchiæq; cum eo tempore id nominis hæ regiones nondum essent nactæ, qui igitur Parthos nō subegerunt, nec Indos potuerunt, ad quos per Persas accessus est.

B Amasinorum helenoponti. Amasina patria Strabonis, ex eius scriptis notissima: sicut Hellepontus nemini non notus: etsi in breuiario Theodosij, quandoq; Helenoponti dicatur, uerba eius: in Pontica regione pontus Polemoniacus, & Helenopontus. In nouellis quoque Iustiniani Cæsaris, titulus est ita inscriptus, de officio moderatoris utriusq; ponti, id est, Helenoponti. Eliocesariensium, Aeliocæsariensium, urbs ab Aelio Hadriano (uti suspicor) dicta, nam & Dion Aeliam ciuitatem, in Hadriani honorem appellatā tradit: cuius & meminit Suidas. Neocæsarea autem castrum est iuxta ripas Euphratæ: quod demolitus est Licinius imperator, ut scripsit Sozomenus libro secundo: licet Cassiodorus scriptorū uitio corruptus circumferatur. Sunt etiam Aeliopolitani, quorum mentio apud Vlp. de censibus, de his autem locis plura dicere opere precium non est: cum nemo sit, qui Plinium, Strabonem, Pomponium Melam non habeat: unde hæc affatim suppeditantur, quod non tam propter præsentem legem dictum à me sit, quam pro quamplurimis locis, oppidis uel, quæ in toto iuris ciuilibus corpore leguntur, nam ex his autoribus antiqua omnia, penè dixerim, urbium nomina poterunt facile cognosci. Item quod sequitur æquatores, addenda est præpositio, per. peræquatores autē dicuntur exactores censuum capitationis, quod æqualiter ab omnibus exigant, de quibus paulò inferius in tit. de censibus & censibus.

Ut nemo ad suum patrociniū.

CLEX, quia hic sit mentio cōsulatus Sigisbuldi: Hieronymus in Eusebium, Sigisbuldi legit, Aetio secundo, & Sigisulto cōsulibus, Theodosius & Valentinianus bellum aduersus Gothos gessere, ut necesse sit alterum codicem esse corruptum. Suidas Silxibulum Turcarum ducē fuisse tradit, quod deinde legitur de Cyro. Huius quoque mentio est in Hieronymi chronicis. Suidas: Cyrus panoplites, uerificator ac consul patritius, factus est præfectus urbis & pratorij. floruit sub Theodosio iuniore, & demum episcopus fuit Phrygiæ in Coryæo: & uixit usq; ad Leonis imperatoris tempora.

Non licere habitatoribus.

CLEX unica, quæ metrocomiæ communi uocabulo, Accursius metrocomias, uillas interpretatur, quæ ex iussu principis, metocis, id est peregrinis transmigratoribus distributæ sunt. *ἀπὸ τῶν μετρου, καὶ λώμης*, hoc est à mensura & uilla, quasi uillam mentam diceret, quam interpretationem, ut in re tam obscura (neq; enim id nomen apud alios autores reperiri facile est) improbare sat firmis argumentis non ausim: ita aliunde etymū deduci posse constanter affirmare possum. Scire itaq; debemus, eos qui in ciuitatibus habitabant, capitationibus non fuisse suppositos: qui uero ruri erant, contra, ut ex præcedentis tituli prima constitutione probatu facile est: sed quia erant pagi quidā,

Comana.

Amastri.

Priuilegium Bononiensis studij subdititium.

Amasina.

Aelia.

Cassiodori locus.

Peræquatores.

Sigisultus.

Cyrus.

Metrocomia.

qui licet ciuitatum nomine censerentur, uillis tamen nobiliores erant: & propterea qui
in his habitabant, capitatōne etiam ipsi eximebantur, negat imperator se passurum,
ut in his pagis exteri admittantur, ne fraus fiat fisco. Intelligo itaque per metrocomi-
am, pagos hosce maiores, qui paulum infra urbis dignitatem sunt, ut sicut *μητρόπολις*
dicitur ciuitas matrix, hoc est maior cæteris: ita etiam *μητροκόμια* pagus cæteris maior,
& caput aliarum uillarum. nam & hodie quoque sunt in Mediolanensi agro huiusce-
modi metrocomiæ, seu matrices pagi: quos uernacula simplicitas capita plebis appel-
lat. Thucydides, ἀποικία δὲ μὴν πάσασα τιμᾷ τῇ μητρόπολιν, ἀδιουμὴν ἢ ἀλλοτριῶται.
magno errore lisdori. xxi. dist. qui à mensura dictam metropolim existimat, quod
etiam alij adnotauerunt, improbaueruntq. hæce metrocomias Marcus in euang. co-
mopoles uidetur appellasse,

De colonis Thracensibus.

CLEX unica, humanæ capitatiōis censu iugatio, &c.) Non parum ad huius legis clariorem notitiā conducunt, quæ ponit Amianus Marcellinus lib. xxi. interrogatus quid haberet ex arte compendiij? uicenas diurnas respondit annonas, totidemq; pabula iumentorum, quæ uulgò dicuntur capita. accipiuntur autem capita diminuta apud Paccatum in panegyrico, pro capitatiōe: cuius & in hac constitutiōe mentio: pro tributo uidelicet quod pro singulo quoque capite exigebatur. etsi recentiores quidam, qui annotationes in uarios autores ædiderunt, apud Paccatum de capitis diminutiōe, per quam status diminuitur, intelligant; quod ad rem minimè facit, uerba Paccati sunt: quid memorem capita diminuta, & uitam ære taxatam? alioquin etiam de eman- cipatiōe posset hîc intelligi: quod est prorsus absurdum.

De censibus & censitis.

CLEX, omne territoriū sterilia atq; arenia.) lego, harena; quæ sterilis quammaximè est, Ouid. Quid harenæ semina mandas? ut etiam in proverbium uenerit, quæ ratione & seminare harenam dicitur, qui uxorem uetulam ducit. Leonidas in 11, epigr.

Γρηὺρ ἐγχευε φιλῖν' ὅτ' ἦν νέος, ἡνίκα πρῆσβυς
Δωδεκέτιω παφίῃ δ' ᾠρίθ' οὐδέποτε.

Καὶ γὰρ ἅπας δέμεινε τὸ πνεῦμα εἰς ἁκαρπία,
Νυνὶ δ' ἐτόποις γῆρας, ἀμφοτέρωθεν εἰρεται.

Quod nos pauxillum ab exemplari recedentes sic transtulimus.

Nupsit anus iuueni, uetulo tibi iuncta puella est.

Ō nimium ex omni tempore inepta Venus.

Aut alijs ducis, sterili uel conferis agro.

Coniuge nec frueris, nec frueris sobole.

Locus Martialis. Ad hoc fortasse alludit Martialis libro XI. in fine epigrammatis ad Lydiam.

De omni agro deserto.

CQVICONQVE dyacathochia.) Accursius, & eum secuti ceteri posteriores, interpretantur, hospitale, quæ declaratio nec sensui legis conuenit, nec ex se uera est. nam **Locus C.** hospitale, ptochotrophium, xenotrophium uel dicitur: ut in rubrica C. de epis. & cler. cernere est, quæ uerba nihil commune habent cum dictione de qua agimus. Ipse suspicor ueram lectionem esse, diacathartia: ut id nomen sit eius muneris, cum imperator priuatis fundos concedit, ut purgentur: non multum dissimile uidelicet emphyteutico contractui. *διακαθάρω* enim idem quod purgo: purgatio ipsa *καθάρσις* & *καθάρσις* dicitur, quod si diacathochen legere uoluerimus, sciendum id titulum possessionis prædij significare.

De fundis limitrophis.

C I N rubrica, qui sint limitrophī fundi, alij aliter atq; aliter interpretantur. quidam li-
minarcham, præfectum militum, qui limina imperij custodiunt, interpretantur: fun-
dos autem, unde his alimenta præstantur, limitrophos dici: à limine uidelicet, & *πρεφας*,
Limenarchas. quod nutrire significat. uerùm hæc sententiā omnino repellenda est: quoniam lime-
narchæ, non à liminibus imperij, sed *ἐκ τοῦ λιμένος*, id est à portu dicuntur: sunt autem
custodes portuum, quos Aristoteles in politicis appellat limenophylacas. nec enim
ratio

A ratio admittit, ut latina græca dictio componatur, ut Fab. Quint. autor est: & ita uox hæc intelligenda est in l. limenarchæ, de seruis fugitiuis. in l. munerum, de munerib. & honorib. Illud cum alijs sentio: limitrophos fundos dictos, non à limenarchis, sed à limitaneis militibus, quod tenerent eorum possessores annonam inde prouenientem, ad castra militum ducere, qui in imperij limitibus excubabant aduersus barbaros, hinc limes orientalis Fl. Vopisco in Saturnino: limes rheticus, eodem autore in Bonoso. Aelius Lampridius in Alex. sola quæ de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus, & militibus donauit: ita ut eorum essent, si hæredes eorum militarent: nec unquam ad priuatos pertinerent: dicens attentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent: ex quibus Lampridij uerbis cognoscere est, qui sint agri limitanei, de quibus in ultima huius tituli constitutione: & quomodo differant à limitrophis, Fl. Vopiscus in Probo: Accipit xvi. millia tyronum, quos limitaneis militibus interfereret. Rufus Festus de accessione Rom. imperij: impetrauit, inquit, Maximianus, ut reparato de limitaneis Daciæ exercitu, euentum Martis repeteret. Sulpitius Alexan. historiæ libro 1111. Eugenius tyrannus suscepto expeditionali procinctu Rheni litem petijt. Suidas hos præcipue collocatos fuisse tradit in orientali limite aduersus Saracenos & Persas: cum quibus, facta à Iustiniano pace, uenisse eos Constantinopolin: & ne rem populo gratam facerent, quicquid lucrati fuerant, clam sub uulnas tulisse. Corruptus est Suidæ co- dex, ubi legitur λιβιτανῶν, libitanæi: legendum λιμνιανῶν. Quod demum in fine rubricæ legitur, castellorum, ratio suadet, ut legamus, castellis.

De pascuis publ. & priuatis.

De pascuis publ. & priuatis.
CLEX, insignis Antiochenorum.) Antiocheni populi sunt ab Antiochia urbe Sy- Antiochia.
 ria præstantissima: quæ dignitate non multum inferior est urbe Roma, ut scribit Hero-
 dianus. Aelius Spartianus in Caracalla, Antiochenes dicit, non Antiochenos: urbs
 ipsa cognitissima est ex Cosmographis: barbarico sermone hæc dicitur Nisibis. in I. Nisibis.
 B III. C. de cōmer, ut quidam tradunt: licet ipse ex Amiano li. XIII. contrariū opiner. Locus C.

De fundis patrimonialibus.

De fundis patrimonialibus.

ALEX, omnes fundi per Mesopotamiam, & Osdrocenam. Osdrocenam suspicor legendum: quoniam antiquis codicibus uox hæc ita frequentius legitur, huius mentio fit Lampridio in Alex. & in Maximino. Rufus Festus, Traianus, inquit, Osenorum loca & Arabum occupauit: ut suspicer corruptum codicem. Suidas: Ostroem nomen loci, uel ciuitatis est. Amianus Osdrocenam appellat, lib. XIII. Herodianus Osrhæni- am, in VI. & VII. libro. In breuiario ad Theodosium, Osyhenia: & in seq. lib. de milit. ueste, l. prouinciæ, Osoënia legitur. Procopius Persic. libro primo Osoinam ab Osoo duce dictam opinatur, nusquam maior codicum inconstantia, omnino prouin- cia est Parthis contermina: ut scripturæ ratio, non res ipsa ueniat in dubium.

ALEX, omnes fundi per Mesopotamiam, & Osdrocenam.

Lex, iubemus, aut agonotheticos.) sacra erant certamina quatuor, quae in honorem deorum fiebant: Iouis, Phoebi, Palamonis, Archemori; ut superius retulimus. qui his praerant, Agonotheta dicebantur: erantque decemviri, ut Iulius Pollux scribit. Sanè prædia, quae iam emeritis distribuebantur, possunt agonothetica dici: siue ea, quae ipsi agonothetae athletis adjudicabant. nam multa praemia his dari solita, potest etiam ex Iuvenale cognosci, qui id ipsum conqueritur in Rustato Lacerta curfore: cuius fundus centum patrimonia caudicorum aequabat. SATYR. VII. Rustatus enim factionis aurigarum nomen est, unde in Epigr. graecis libro V.

ἔχων γῆρας αὐτὸν γυναικίους δούλους.
 Vt errēt, qui de milite intelligendū existimāt, fuisse enim populo & principibus gratif-
 limos, eodē lib. ostendit; quapropter & aliqui aureis statuis honestati, ueluti Vranius:
τῶν καὶ χρυσῶ μιν ἀνδραγαθὰν μετέλλω *ἀνδρῶν.*
 In Valentiniani Martianiq; nouellis cōstitutionibus agonothetici fundi dicuntur ciui-
 tatum fundi, ex quorum reditu seu canone honoraria agonothetis præstabantur.

De fundis rei priuata. Procurator
fisci.
C V N I V E R S I rationalium.) Accursius interpretatur, procuratores Cæsaris Iul. Cæ
pitulinus in Maximino, uidetur capere rationalem pro procuratore fisci, erat fisci pro= Rationalis.

curator in Libya, qui omnes Maximini studio spoliauerat: hic per rusticanam plebem interemptus est: sed cum per eos qui rationalem in honorem Maximini defendebant, uiderent auctores cordis, &c. In quam sententiam etiam accedere uidetur Lampridius in Alexand. nisi capiamus procuratorem fisci & Caesaris esse eundem: quod tamen negant recentiores Iureconsulti in l. prima, de offic. proc. Caesar. At dixerit aliquis, rationalem, generale esse uerbum: quod & fisci & Caesaris procuratorem in se continet.

De prædijs tamiacis.

Tamiaci fundi. **TRVBICA**, qui sint tamiaci fundi, uenire potest quantumuis perito in dubium. Accursius plures affert opiniones, quas potius somnia dixerim. Ipse tamiacos fundos eos arbitror, qui dispensatori publico præstabant annuos fructus uectigales: quibus ille postea in domo imperatoria dispensabat alimenta. nam *ταμίαι* dispensatorem significat, hinc innominatus poeta epigr. libro vi.

Ὅτι οὐμοὶ βίοντι τῶν ἀγαθῶν ταμίαι.

Aelius Lampridius in Alexan. Aurum & argentum raro cuiquam, nisi militi diuisit: nefas esse dicens, ut dispensator publicus in delectationes suas & suorum conuerteret id, quod prouinciales dedissent. *ταμίαι* etiam custodem pœnus significat, & plerumque exactorem, quæstorem uel. *ταμίαι* cella ipsa salgamaria, Tamiarum quoque in alio significato meminit Suidas.

Lex. meminimus gomathici. Barbara hæc est uox, & nullum capit sensum, fortassis uera lectio est, gunathetici: ut accipiamus saltus eos, quos homines quodammodo adscripti incolunt, nullam ulterius expectantes mercedem, quam quæ ex ipso saltu colligetur. *γουνός* is locus dicitur, in quo feliciter pullulât, proueniuntque arbores. *γουνός* autem mercenariû, seruitutiq; addictum hominem significat. potes hic etiam legere, *αγονοθητικοί*, quam dictionem supra satis explicauimus: & hic magis conuenire arbitror.

De diuersis prædijs.

Ergasteria. **LEX**, si quis ex titulo ergasteria. intellige officinas mechanicas, in quibus manu opera sunt, horum mentio in rubrica. C. de monopolij. græca est dictio. Leontius in sphaeram Arateam: *πρώτη ὡς καλεῖται οὐδὲν ἄλλο ἐν τῷ μηχανικῷ ἐργαστηρίῳ ἐργαζόμενοι*. id est, pri die obone Theodore in mechanico ergasterio laborantes, huius mentio est etiam in l. eos. C. de usuris. in l. prima. C. nego. ne milit. & XLIII. distinctione, nulli, quod autem in hac lege sequitur, Agonotheticos abunde supra declarauimus.

Lex. hac in perpetuum Calamacho. nomina sunt hæc possessionum Apamene urbis, quorû etymologiam uestigare frustra esset, de Apamena plura apud Plin. li. III.

De priuilegijs domus Augustæ.

ABSIT ut nos titulis, istud idcirco dictum est: quoniam si qui imperatores aut fecissent, aut instaurassent pontes aliquos celebres, solebant magnificentiam suam more inciso eulogio significare. quod etiam hodie Romæ passim conspicitur, ueluti in ponte Narseis, & in ponte Gratiani, & similibus: quod & Lampridius in uita Augusti testatum reliquit.

De grege dominico.

Palmati equi. **LEX**, propositis, siue Hermogenianis, siue palmatis. **Palmati** equi iidem ferè sunt quos uulgo baios uocamus: quoniam spandices, hoc est cum fructu suo ramusculos, græci *βαῖον* uocant: sic igitur dicti sunt à colore. Possumus etiam intelligere equos palmatos, quibus utebantur aurigæ in circo: à palma, ut Hermogeniani etiam in simili significato capiuntur ab Hermogene aliquo auriga, seu agitatore alicuius factionis, alioquin Hermogenes sub Constantio imperatore fuit præfectus prætorio: ut libro XXI. scribit Amianus. eundemq; magistrum equitum, & seditione facta, à Constantinopolitanis occisum tradit Socrates in hist. Cassiodori. fuit & Hermogenes rhetor, de quo Suidas. Sanè tunica palmata sunt quibus cōsules, aut alicuius magistratus uiri utebantur. Vopiscus in Aurel. Cape pro rebus gestis tunicam palmatam, sellam eburneam: nam te consulem hodie designo. Meminit & Trebellius in Galieno, Apul. in apol. & Seruius, qui triumphalibus uiris dari solitam scribit: cuius rei etiam Liuius est autor. Ausonius in Panegyrico, palmatam, inquit, ubi mīsi, in qua diuus Constantinus, pater noster

rens noster intextus est: hæc planè, hæc est picta non magis auro suo, quam tuis uerbis. Illud non praterendum, innominatum legum interpretem, qui tempore Iustini ani, uel certè paulò post græcè scripsit, in hanc sententiam palmatos equos declarare. fuisse enim Palmatium quendam equorum diuitem, cuius bona per tyrannidem proscripta sint. cuius in hunc propè modum meminit illustris Esichius philosophus Milesius, chronicarum diuisionum libro v. Tempore Valeriani in Casarea Cappadocia Palmatius habitabat, supra regiam præfectus: equorum indomitum, & etiam aliarum diuitiarum acquiritor: factionis plebeia princeps, & petulans ut quibus aliis: qui cum consularis uiri, Isoemi nomine, uxorem quæ Iosida uocabatur, rapuisset, inter proscriptos relatus est. Cæterum potes etiam legere Palladios equos. Cassiodorus in historiarum libro XLIII. Inuenit, inquit, Theodosius quendam uirum, animi habitum, corporisq; fortissimum: qui tanta uelocitate uereditur, ut tribus diebus perueniret ad terminos Romanorum atq; Persarum: & rursus totidem remearet ad Constantinopolim. is enim Romani imperij terminos uelociter transibat: de quo quidam eloquentissimus sic ait: Iste uir, cum sit lata Romanorum respublica, eam paruulam sua uelocitate demonstrat. erat autem illi nomen Palladius. Non tamen à ueteri scriptura reor discedendum. Sanè solitos imperatores equorum sobolem in Thracia alere, autor est Procopius in bello Africano.

De cupressis.

CIN rubrica, ex luco dampheis, uel perseis. lege, ex luco Daphnes, uel Perseidos, eodemq; modo corrigenda sunt primæ legis uerba. Daphne autem Antiochia in Syria suburbanum est, quod LXXX. stadiorum ambitu clauditur, ut scribit Strabo. in eo erant spectatissima tauri, autore Ausonio: unde & nomen sumpsit. Addit Philostratus, alibi insolitas in eo nasci cupressos, in memoriam Cyparissi, quem Apollo dilexit: cui ille lucus est sacer. eius meminit præter Arrhianum, Pausaniam, Cæsar. Iulianum, in oratione quæ inscribitur, Misopogon, Capitolinus in Antonini philosophi uita, & Claudianus:

Lambit Apollinei nemoris nutritor Orontes.

Perseidis autem luci rara est admodum apud autores mentio. Suidas, *πέρσις*, ait, *ὄνομα τοῦ περσέως*. Sosomenus historiarum libro vi. Fertur quod in Hermopoli Thebaide arbor, quæ uocatur Perseidis, multorum languores subegerit: si fructus aut folium, aut pars eius corticis collo ægrotantium ligaretur. Verum in his dubito, ne Suidas Persarum regionem, Sosomenus arborem intellexerit. nisi & de arbore hic quoque Imperator sentit: ut punctis distinguenda sint uerba.

CIN lege, omnes iudices: sed nec à luco, uel litucha. recentiores quidam, qui ne scio quas annotatunculas in ius ciuile addidere, legunt, à lucuco, uel à lucuca: interpretanturq; uirum, seu foeminam quæ lucum custodiat, quam expositionem, ut pluribus reprobare non curem, satis sit illud, quod sine autore loquuntur: quo nil in re latina est impudentius, aliq; à luco uel à litore legunt, cum nullum sit in Daphne litus, ego libentius legerim, uel, à liturgo: uel, liturga: seu (quod magis placet) litucho, uel litucha, liturgos enim græcè dicitur, qui publice operatur, circa res sacras præsertim, *λατρευγός* minister publicus: cuius etiam in epistolis Plin. Cæcil. meminit, lituchus uero non absimili significatione potest dici habens curam rei sacrae, quæ ad ius publicum spectet, *ἀπὸ τοῦ λατρεῖν* sicut etiam Rhabduchus dicitur præses curatorq; athletarum, *ἀπὸ τοῦ ῥάβδου* Suidæ, & cæteris. Sanè hunc lucum Daphnes sacrum fuisse, supra retuli ex Philostrato: cui ad stipulatur Rufinus sacrae historiae li. x. cum Iulianus in Daphnes suburbano Antiochia, iuxta fontem Castalium litaret Apollini, & nulla ex his quæ quærebat responsa susciperet: causasq; silentij percūctaretur à sacerdotibus, &c. Procopius belli Persici libro II. Rex, inquit, Daphnen uenit Antiochia suburbanum, ubi nemo amœnum, fontibus aquarum irriguum: hic ubi nymphis sacrificauit, abiit.

F. I. N. I. S.

T. 3.

D. ANDREAE ALCIATI IN DVODE

CIMVM LIBRVM CODIC. IVSTIN. ANNO-
TATIONES, DE PRAETORIBVS ET
HONORE PRAETVRAE.

LN rubrica, & in lege secunda, non facile reperies quid significet gleba, clavis, phollis, & septem solidorum functio. quare qui in obscurissima re coniectandi superest locus ut exprimam, existimo: quoties aliquis praturam inibat: intelligo autem militarem: solitos fuisse prouinciales, seu quoscunque alios, in magistratus initio illi collationem quandam, seu munus septem solidorum conferre: quod quidem onus mixtum erat, utebantur & fortasse solennibus quibusdam dationibus, ut glebam, clauum, follem daret: quas omnes imperatoria haec constitutio antiquauit. follem autem ad milites pertinuisse ostendit Vegetius libro secundo: denique decem folles, hoc est, sacci per cohortes singulas exonebantur, in quibus haec ratio condebatur: addebatur saccus XI. in quo tota legio particulam conferebat: nec nouum est in creandis praetoribus hunc fuisse morem: cum & quotiescunque consul aliquis fiebat, illi & baculus & fax dabatur. Vopiscus in Aurelia, te consulem hodie designo, scripturus ad senatum, ut tibi deputer scipionem, deputet etiam faces: intellige itaque praetorem uel militarem (nam quicunque militibus praest. potest dici praetor, Iuuenale & Asconio auto. hinc legatus praetorius, Vopisco in Censorino) uel quemcunque alium, dummodo non Romanum. nec enim hunc morem fuisse Romanis usquam legimus, qui profecto omissus non fuisset a tot autoribus. & haec dicta sunt non quidem pro certis, sed solum ut curiosis horum codicum daretur ansa diligentius fortasse uestigandi. nam & ipsi mihi plerumque tam parum constitit hic locus, ut in diuersam transiens sententiam, hic non follem, sed phollim legendum putauerim: cuius rei rationem explicaturus sum. Nam cum haec scripserim, peruenit ad manus graecus legum interpres, quem ex Creta in Italiam attulit Stephanus Niger, uir doctissimus: & ut non parum amicitiae tribueret, dono eum mihi dedit. is innominatus interpres, uir plurimae lectionis, quid sit phollis sic explicat: graece quidem, sed in hunc sensum. Phollis sub Theodosio iuniore tributum mulorum ab eo institutum Constantinopoli, quod his sibi in bello opus esse diceret. Phollis autem aliud tributum genus est, quod nobiliores quique ciuitatis pendebant, prout secundum habitationes fuerant comprehensi: ut nobilitas quae ad bonam fortunam illos perducere debuerat, hoc incommodi secum afferret: primo quidem tributo auri libra octo, secundo quatuor, tertio duae pendebantur. & ut ait Esychus illustris philosophus in VI. historiae de temporibus diuisione: Phollis pondus est, alio nomine dicta balantium: trahit autem donos ducentos quinquaginta, hoc est, libras CCCXII. & uncias VI. singuli uero doni libram unam, uncias XII. comprehendebant. Est & alius phollis coactus ex argenteis leptis, qui militibus quos militarios uocabant dabatur. Lepti autem ceratione unum cum dimidio continent. Ita phollis iste argenti, ceratua CCVII. habet, & nummos IXX. quae summa nunc ualeat millia CIX. est & alius phollis, a duabus auri libris incipiens, & usque ad octo procedens, prout soluentium tributa substantiae pariebantur. haec ille interpres, uerum Suidas: phollis, inquit, masculini generis, est obolus. Idem in dictione cermata, λεγεται, ducenti & X. oboli, quos phollis uocant: & hoc sensu Augustinus de ciuitate dei ultimo libro capitur, tametsi Beroaldus in Apul. pholles legerit: cum ea uox nunquam pro pecunia accipiatur. Puto itaque phollem, glebam, clauem, nomina esse extraordinarium functionum (nam & Corn. Tacitus lib. XIX. clauarium donatiui speciem esse tradit) quas hac lege substat imperator: nihil autem habere commune cum praetore, nisi forte quod ab illo exigebant. Procopius in bello Persico, li. III. Aula, inquit, praefectus, quem Romani praetorem uocant, & quaestor ararij, pecunias bello necessarias a populo exigebant. folles in hoc sensu mentio quoque est in Theodosij codice, in legibus nouellis Martiani, ubi imp. quicquid,

Prator.

Pholis.

phollis.

Balantium.

Doni.

Lepti.

AND. ALC. ANNOT. IN TRES POSTERIORES LIB. C.

112

A quicquid, inquit, ex titulo senatoris follibus in prouincijs debet, hoc iubemus remitti. De consilib. & non sparg. pecun.

RUBRICA. morem istum spargendarum pecuniarum damnat etiam Vopiscus in Aureliano. Vidimus proximè consulatum Furij Placidi tanto ambitu in circo editum, ut non praemia dari aurigis, sed patrimonium uiderentur: cum darentur lineae subsericae, lineae paragaudae: darentur etiam equi, ingemiscētibz frugi hominibus. factum est enim, ut iam diuitiarum sit, non hominum consulatus, qui utique si uirtutibus defertur, aeditorem spoliare non debet. perierunt casta illa tempora, & magis ambitione populari peritura sunt, haec ille, quae uerba sunt purae putae rationes huius constitutionis, quae missilia damnauit imperator. Quod autem sequitur in rubrica de patitijs, aliter apud ueteres scire debemus dictos patitijs, aliter in his legibus capi, nam apud Rom. senato-rij ordinis uiri, quicquid ab his progeniti erant, patitijs dicebantur: ut scribit Lilius libro primo ab urb. con. & sentit Tranq. in Aug. apud graecos autem, de quibus hic loquitur, omnino maior erat dignitas, non ex successione debita, sed quae solebat a principe concedi. Sidonius Apollinaris: Egidio honor patitiatus accedit: celerrimè, si cogites eius aetatem: si merita, tardissimè. Cassiodorus epistolarum libro VI. Nostro munere subleuatus, patitiatus culmen ascende, quod quidam iuridicorum a patribz dictum esse uoluerunt. Suidas patitijs esse tradit communis reipub. patres, qui in suprema dignitate senatorij consilij esse censentur, meminit & Procopius libro III. Interea patitijs uiros cum LXX. militibus, qui ad se paulò ante conuenerant, in Siciliam missi. palam est igitur male sentire Accursium, qui in §. filiusfam. institu. quibz. mo. ius pat. po. sol. hanc dignitatem cum uetere confundit.

Patitijs.

Fasces

Accursij error

Amianus, &

Vop. emenda-

ti.

In l. prima, repetiti etiam faces, alij codices, & ipsi impressi habent, fasces, & melius, consuli enim dabantur XXI. lictores cum fascibus, proconsuli uero VI. tantum, erant autem fasces, manipuli uirgarum, intra quos stabat securis, Plutar. in problema- tis. T. Lilio, & ceteris: licet Accursius in l. proconsules. de officio Procos. interprete- tur, uices: cuius erratum cum Beroaldus, tum alij detexere. Vopiscus in Aurel. consu- li a senatu deputari tradit faces. Amianus libro XXI. tunc & memoriam Constan- tini ut nouatoris, turbatorisque priscarum legum, & moris antiquitus recepti uexauit: eum aperte incusans, quod barbaros omnium primus adusque faces auxerat, & trabeas consulares, puto corruptum utrobique codicem: & propterea legendum, fasces. Sanè imperatoribus ignem praeferi solitum, libro VII. scribit Herodianus.

De praefecto praet.

LEX prima. Pomponius Letus, post ueteres existimauit, in opere cui de magistra- tibus titulum fecit, Magistrum equitum eundem esse, qui & praefectus praetorio sit, cui opinioni refragatur haec constitutio: quare sciendum est, olim regnante Romulo eum qui praerat praetorio, id est militibus, cohortibusque praetorianis circa palatium principis, solitum fuisse etiam in bella prodire: & dictum magistrum equitum, sed ubi Ro- manorum opes creuerunt, distincta fuere officia: ut hic excubias ageret, ad tuendam principis salutem: ille uero contra hostes imperium tueretur, etsi & illud subticendum non est, a paulò recentioribus Caesaribus praefectos praetorio missos quandoque ad regen- das prouincias, cuius rei testimoniū affert, l. pe. & l. ult. C. de offi. praef. praet. ubi legi- tur: praefectus praetorio Africae, & praefect. praet. orientis, cuius & mentio est in bre- uuario Theodosij. Ambrosius ad Titianum, epistolarum libro VI. Rufinus ex magi- stro officiorum factus est in consulatu praefectus praetorio, ac per hoc plus posse coepit: sed tibi iam nihil obesse: est enim aliarum praefectus partium, Sidonius li. IIII. ad Po- temium: biennium propè clauditur, quo te praefectum praetorio Galliarum, non noua uestra dignitate, sed affectu adhuc uetere gaudemus, quanta autem sit huius magistra- tus dignitas, ostendit Cassiodorus epistolarum li. VI. potestati praefecti praetorio nul- la dignitas est aequalis: uice sacra iudicat: nullus ei miles fori autoritate praescribit, exce- ptio officiali magistrum militum: curiales etiam uerberat: in officio suo ius retinet singu- lare: & talibus, tantisque noscitur iubere, quos etiam prouinciarum non auderent iudi- ces in qualibet parte cōtemnere: militia perfunctis tribunorum & notariorum honorem

Magister e-

quitum.

Praef. praet.

tribuit, & milites suos illis exaequat: grante impetator, quae ille constituit. &c. C
De praepositis sacri cubiculi.

LEX, hac nostrae Angarias, seu perangarias, uel etiam peraueredos, lego parangarias, & paraueredos: ut munera quae subeunt incolae cum carris & ueterinis, puta ad auehenda, reuehendaque instrumenta belli, ea dicantur per paraueredos fieri: quae uero aliter, dicantur angariae, seu parangariae. unde deducuntur paraueredi, supra explicauimus. & angarias appellat Vegetius libro secundo, omnia munera, quae a militibus fiunt, etiam non uilia, inde uigilias, itationesque, & gestationes in usum belli, angarias dicit: quotidianas etiam in pace uigilias, item excubitus: siue angarias de omnibus centurijs, quae uicissim milites faciunt, & cetera, & alibi: Si uero ad uigilias, uel angarias faciendas, siue ad opus aliquod, uel ad decursionem campi exeunt milites. Suidas, ἀγγαρία δὲ δημοσία καὶ ἀναγκασία δουλεία, publicum & necessarium munus. Procopius in Persico bello: ueredos, inquit, equos publicos uocant.

De primicerio.

Primicerius. **ACCURSIVS** in rubrica, existimat primicerium dictum, quod primus ferat cererum, quae etymologia plane ridicula est: nam primicerius notarius principis dicitur, & honore inter notarios primus: sicut sequens dicitur secundicerius. *ὑπὸς* enim ceram significat, *ὑπὸς* tabulam ceratam, in qua antiqui scribebant, ab huiusmodi igitur tabulis dicti sunt primicerij. Vegetius lib. secundo: Primicerius, inquit, in officio praefectorum praetorio, ad honestum quatuorsumque militiae peruenit finem. Athalaricus Gothorum rex, in quadam epistola ad senatores urbis Romae: Illustri uiro atque magnifico patrio Maximino primiceriatu, qui & domesticatus dicitur, gerendam duximus dignitatem. Suidas: *πριμικήριος ὁ πρῶτος τίτλος τῶν τελευτῶν*, dicitur autem primicerius non solum notarij, ut apud Renatum Frigidum in historia Honorij & Theodosij: Rusticus Agretinus ex primicerio notarij Louini, multique nobiles apud Arianos capti: sed etiam primus aliarum dignitatum. Hieronymus in chron. Eusebij: Louinianus ex primicerio domesticorum, imperator est factus. Amianus Marc. libro xviii. Inter quos etiam Valentinus ex primicerio praefectorum, tribunus. Hieronymus, uti suspicor, in uita Martiani: Hadrianus Septimium primicerium scholae candidatorum ordinauit. Innominatus autor ad Theodosium, primochirium appellat, quae si primum a manibus dicas: nisi corruptus est a scriptore codex, qui unus extat, quae autem huius officij sit dignitas, ostendit Cassiodorus epist. lib. vi. in forma comitiarum sacrarum & primiceriatu: ubi ad publicae, inquit, festiuitatis indicium, locum quoque primiceriatu adiungimus, parum est autem, quod prouinciarum iudices tuae subiaceant dignitati: ipsi quoque proceribus chartarum confirmas officium: dum perfectum non creditur, nisi a te fuerit pro solennitate completum. uestis quoque sacra tibi antiquitus noscitur fuisse commissa: curas quoque litorum aduentitia lucra, prouisionem comitis negotiatores, quos humanae uitae constat esse necessarios, huic potestati constat esse subiectos, nam quicquid in uestibus, quicquid in aere, quicquid in argento, quicquid in gemmis ambitio humana potest habere preciosum, tuis ordinationibus obsecrat. Zonaras, *μεγάλον*, inquit, *πριμικήριον σκήπτρον δὲ μέσον λόφου καὶ μέλαν*, &c.

De comitibus & Archiatris.

Archiatr. **ARCHIATRI** dicuntur medici principis. *ἀρχὴς* enim princeps, *ιατρός* medicus significat. Homerus:

ἱατρός γὰρ αὐτῶν πολλῶν ἀντάξει ἄλλων.

Vir medicus, multis alijs aequandus honore est.

Non igitur hic summos medicos interpretandum puto, quod alij faciunt: sed medicos principis in aula imperatoria. *ἀρχὴς* quoque Athenis summus magistratus erat, ut in Galienis scribit Pollio. Formam autem, quomodo constituerentur archiatr, cuilibet discere est facillimum ex Cassiodoro epistolarum libro, vi. ubi ex persona principis: Indulge, inquit, nostro palatio, habeto fiduciam ingrediendi, fas est tibi nos fatigare ieiunijs, fas est contra nostrum sentire desiderium, quae uerba clarissime ostendunt, fuisse medicos principis archiatros. Horum & meminit Iul. Firm. lib. iiii. Etymologiae autem

Agiae autem ratio hoc in titulo non inde deducitur, quod *πρὸς ἀρχὴν ἱατρός* essent: sed quod primi, principes uel medicorum illi existimandi sunt, quos in aula sua imperator haberet: alioquin & archiatrum Aesculapium Augustinus de ciuitate dei 111. appellat.

Et quod inferius sequitur titulus, de silentarijs. Procopius Persi. belli 11. Romanus, inquit, ad ea quae quietis sunt in palatio ministrum, silentarium uocant: sicuti domesticum, arcanorum principis conscium: ut in eodem opere legitur.

De praepositis laborum.

ACCURSIVS in huius tituli declaratione, anceps nimio plus quam aequum est fertur: cum antiqua lectio satis probabilis sit, quod his praepositis subessent mediastini omnes, alijque imperatoriae domus opifices. Illud fortasse fefellit Accursium, quod alibi legerat, ergolabos esse operarios. quae graeca dictio est, *ἐργολάβοι*, reperitur autem in l. unica, C. de monopolijs, quam lectionem probarem, nisi ueterum codicum autoritate adduceret, in quibus praepositos libellorum lego. Ceterum quoniam hic de labaro quadam Accursius dicit, illud sciendum, uexilli speciem esse labarum alijs nobilibus, quod ante imperatores ferri, & a militibus adorari moris esset. erat autem auro & preciosis lapidibus opertum: ut Socrates episcopus scribit in tripartita historia, libro primo, cap. v. Ut inde cognosci possit, quid sibi uoluerit Septimius Clemens in Apologetico, cap. xvi. Sympara illa uexillorum & labarorum stola crucium sunt.

De proximis sacri. scriin.

LEX II. corniculario. quia in huius dictionis significato Accursius hic fallitur: intellige cornicularium, id est, adiutorem principis custodiae, uel officialis. Asconius: accensi, inquit, dicebantur attributi decurionibus, hoc est, ministri eorum, quasi ad cenam additi, quos nunc commentarienses & cornicularios appellant. Valerius Max. lib. vi. cui Cominius tribunus plebis diem ad populum dixit, quod cornicularium suum stupri causa appellasset. dicitur autem cornicularius in bello accensus decurionis: quo significato capitur etiam apud Frontinum lib. 111. tribuni cornicularius uigiles quosdam excitauit. & apud Tranq. de claris grammaticis: Orbilius corniculo meruit. In palatina uero militia, cornicularij accipiuntur pro accensis primiceriorum, uel principis proximorum: quo sensu capitur haec uox hic, & apud Maternum lib. 11. & Tranq. nam quem ipse in Domitiano appellat Clodium cornicularium, Dion graece *κλῶδιον γνῆλον* dicit: quod quidam prodidere: licet eorum iudicio non omnino acquiescam, horum quoque mentio est in breuiario Theodosij de officio scriniorum. Cornicularii autem alio significato dicuntur, Vegetio in 11. sed hi nihil ad rem praesentem, dicitur autem in hac lege, caput officij, eo modo quo Vegetius dixit, caput contubernij. Sanne magistri ipsi scriniorum *ἀντιγράφοι* uocantur: ut graecus legum interpret scribit.

LEX. iubemus uenalitium. Venalitij dicuntur negotiatores, a uendendo, Plin. lib. xxi. & Ciceroni, & Nonio: praesertim seruorum: inde serui quoque ipsi uenalitij dicuntur & uenales, & in hac l. uenalitium munus, quando quis cogit negociari, quod uiro nobili indignum putatur. In sequentibus uerbis, temonis, lego, teloneis: hoc est tributis & uectigalibus. teloneon locus est ubi tributa fiscalia exiguntur: cuius mentio habetur etiam in euangelijs. *τέλων* exactor ipse, seu publicanus. Tranq. in August. nisi forte quis existimet temonem illud esse tributum, quod Amianus Marc. iugum appellat: quia in re dubito. Sanne Maiorianus in nouellis iugum uidetur mille solidorum censum appellare, ex quibus bini solidi functionis publicae nomine exactoribus praestabant.

LEX. peculiari usque ad meloproximos, simplici liquida legendum, si deducatur ea uox a graeco uerbo *μελοπρόξιος*, quod exercere significat: uel a graeco *μελα*, quod curae esse denotat. Nero in epigrammatis:

ἔμοῦ θανόντος γὰρ καὶ μὴ θύγῃ πορτί.

ὄνδρ' ἐμὸν μοι, τὰ μὰ, γὰρ καλῶς ἔχει.

Me terra sancto misceatur ignibus.

Id curo nil, mea probe se continent.

quos senariolos ideo libentius adduxi, ut explicationem haberes Senecae in libro de clementia 11. Tranq. in Nerone locum, significabit igitur meloproximus eum, qui

Silentarij.
Domestici.

Ergolabi.

Labarum.

Tertul. locus.

Cornicularij.

Venalitij.

Teloneon.

Temonis tributum.

Meloproximus.

secum proximo sacri scrini exercet: inferior tamen illo gradu dignitatis. eritq; hoc modo cōpositio græcæ & latinæ dictionis. quod etsi ueteres, autore Quintiliano, raro admiserint, posteriora tamen secula receperunt: nisi malis toto titulo, nō proximos legere, sed prochiros, græci enim *πρόχειρος* uocant hosce scribas, quod manu expediti sint, at facilis factu, lubricusq; error, & græcū in x uertere. potes itaq; legere, meloprochiros: etsi, ne lectionem rear mutandam, non parum me inducat Theodosius, qui ubiq; proximos, dicit: cui accedit & Amianus, licet corruptus scriptorū uisio autor, sed & potius ita ratione mesoproximus dici, qua mesonautas Iurisconsulti nuncupauere. alij meloproximum interpretantur qui futurus est proximus, qua ratione mellonymphum dicunt designatum sponsum, & mellothanaton capularem.

Lex, unicuiq; ut x vprimatum, iunctim legendum est, x vprimatum: erat enim dignitatis nomen, hoc est x v. primarij uiri in scrinijs. Cicero in Roscio Amerino: Itaque decurionum decretum statim fit, ut xprimi proficiscantur ad L. Syllam. Græcè dicuntur *ἀρχαῖοι*. Arcad. in l. ult. de mu. & ho. & supra diximus: est enim diuersa illa dignitas ab ea de qua loquitur.

Lex, hac parte, Antiquarios. intellige eos memoriales, qui antiquarum rerū principum memoriam suggerunt, antiquarius enim significat eum qui antiqua uerba interpretatur, qui uet curat uetera. Iuena. satyra VI.

Ignotosq; mihi tenet antiquaria uersus.

De agentibus in rebus.

Lex II. pateat cogia. locū hunc ut menda nō carere credam, facit dictio, cogia, nusq; reperta apud tot scriptores, præsertim tā audaci deriuatione, ut ā cogo fiat cogia: cū alij omnes dicāt, coactio: quare nō absurdè putauerit aliquis hic legendū, elegia pateant, hoc est concedat licentia, elogium enim plerunq; pro licentia ponitur, de quo superius dictum. Alij etiam de uulgatis codicibus habent, copia, quam lectionē probol.

Lex, matriculam, ducennarij. quorū hac in lege est mentio, quem in sensum capiuntur, probabiliter certè dubitari potest, nā hoc nomine appellari eos iudices legimus, qui de leuioribus rebus pronūciabant: dicti à censu ducentorum festeriorum, horum decuria addita fuit ab Augusto Cæsare: ut scribit Tranq. Ducennarij quoq; ut alij tradunt, capiuntur pro exactoribus, publicanis uel, ducennaria enim nomen uectigalis est, sicut centesima quinquagesima. Apule. lib. VII. nam procuratorem principis ducennaria perfunctum, dein fortuna tristiore decussum, orato fueram aggressus, reperit etiam id nomen in alio significato apud Vegetium li. II. ubi, primus, inquit, hastatus duas centurias, id est ducentum homines, ducebat in acie secunda: quem nunc ducennarium uocant, & paulò inferius: erant Centuriones qui singulas ducebant centurias, nunc centennarij nominantur. Sed in lege nostra, quod erant centennarij, & ducennarij in re militari, puto fuisse hos in domestica familia. Scotus ad Theodosium imperatorem, in schola agentium tradit fuisse ducennarios, qui in præfectorum officio in prouincijs fiebant officij principes: eratq; eis potestas principalis clementiæ adoranda. nā ducennarium habuisse proconsulem Achaia, comitem orientis, præfectum Augustalem, uicarium dioceseos Asiana scribit: qui in eorū officio scriptorio fiebat princeps.

Quod sequitur, Biarchorum, intellige eos qui emebant necessaria ad uitam totius domus principalis. *Βίος* uitā significat, *ἀρχός* principē. Cassiod. hist. li. VII. Demosthenis cuiusdā meminit, qui in imperatoris Valentis aula præerat emēdis obsonijs: cōstitutusq; erat super epulas imperatoris, possumus & legere, biarcei, quod ita appellentur uita necessaria curantes, unde epithetum Panos dei, Suida, & Archia in epigram.

Ἰσχυὶς βιαχέος ἀλλ' ὅτ' ἄλλος αὐτὰ μοι πρὸς αἰ. conuenit uenatoribus. *Βιαχέος*, uitæ sufficientis.

De Curiosis, & Stationarijs.

CREDIDERIM curiosos eos appellari, non qui ubiubi delicta fierent denuntiabant, ut sentit Accursius: sed tantū qui cōmissa incuria Principis, uel in comitatu præsidum, per omnes prouincias referret ad præfectos: unde & nomen sumpsere, alioquin fuisse officium, qui denuntiaret passim delicta, nusquam (ut arbitror) lectum est. Inno minatus autor ad Theodosium scribit, in officio magistrī officiorū esse curiosum unū

curus publici: item curiosos per omnes prouincias, quos magister officiorum emittit, horum fecisse mentionē arbitror Apuleium asini aurei lib. I. non equidem curiosus sum, sed qui uelim scire cuncta, uel plurima: timentibus enim comitibus, præsertim Aristomene, mortem comitis prodere, eos fari audacter hortatur: qui non curiosus, id est delator esset, sed potius libenter plurima scire cuperet, nam eo in loco ueteres codices habent, curiosum, at interpretes legunt, curionem: quæ lectio omnino falsa est, quid enim aliud est esse curionem, quàm uelle scire cuncta, uel plurima: magis itaq; credibile est, eleganti illa translatione uti Apuleium, quàm pugnantia loqui. Stationarij quoq; hoc in loco pro his accipiendi sunt, qui fugiuos & ad hostes transeuntes deferunt, Amiano Marc. autore lib. XVIII. sunt autem hi milites ordinarij, deputati ad aliquem tuendū locū in limitibus imperij: dicti, quod in stationibus habitent, nec uagentur, sanè curiosorum quoq; meminit Maternus libro III. si per noctem fuerint inuenti, erunt publicani, uectigaliarij, uel curiosi. Suidas etiā in uita Chrysostomi, reperiri tradit, *ἐλκόμενοι* *ὑπὸ τοῦ κουεῖως* *ἢ τοῦ λωῆος* *ἢ τοῦ μέσση* *ἢ τοῦ πόλῳ*, tractus sub curioso urbis in media ciuitate.

De palatinis sacri larg.

LEX, scrinijs: quisquis ducennarij numero unus cētenarij numeri, legendum, centennarij numero I. id est, unus: quod alia probatione nō uidetur indigere. Item in fine: barbaricarij centennarij numero II. intellige in quacunq; centuria duos barbaricos attributos. barbaricarij autem sunt Phrygiones, polimytharij uel, ut diximus superius, quos barbaricos alij appellāt: imperator in l. I. supra de præpositis agentib. in reb. barbaros, nam dictionis huius uaria est significatio. Siquidē antiquis illis temporibus, & Romani ipsi barbari dicti sunt: quod legato Romano apud Aetolos obicit orator Philippi regis, ut scribit Liu. XXXI. & Plautus linguam latinam, barbaram uocat in compluribus fabularū prologis, sequenti demū tempore exemplū hoc nomine sunt Latini, cū iam regna per diuersas prouincias protulissent: ut tamen & Hispani, & Galli, & Germani, ceteriq; præter Græcos & Italos sic notarent, at sub recentioribus imperatoribus barbari solum dicti, qui sub imperio Romano non erant: ut Sarmatae, Persæ, Scythæ, qua in significatione ubiq; capienda est hæc uox Amiano Marcell. & si qui eo tempore scripserunt, & in l. III. C. de seruis fugi. si fugiuui, inquit, serui deprehendant ad barbaricū transeuntes, pede amputato debilitentur. Ammonius in differentijs, barbarum tradit eum, qui Græcus non sit: barbaricum uerò, barbarorū uel locum, uel rem esse, hodie apud graues uiros barbari existimant qui Christianæ legis non sunt, uel sanguinarij & impij, quales milites gregarij plerunq; sunt. Vt cūq; itaq; capiat id nomen, Phryges ipsi barbari sunt: inde Phrygiones & ipsi barbari dicti: nam & rudis quicunq; dicitur barbarus. Plautus in Milite: nam hoc columnari Poëtæ esse inaudiui barbaro, taxat enim Næuium poetam, qui usus erat uerbo barbaro, columnari, quod latinum non est: ut conicitur ex uerbis Festi Pompeij, in dictione, barbaros, ut iure mirari possimus, quàm infelicitè Plautum declarauerit Hermolaus in corrolario Pliniano. Quod autem hac in l. mittendariorum sit mentio, Græcus legum interpret: Palatini, inquit, communi nomine dicuntur omnes habitantes in palatio: alij quidem semper in domo Augusti perseverantes, qui Comitatus dicuntur. Comitatus autem locum appellant, in quo uitam ducebat imperator. Qui uerò in prouincias mittebantur dicuntur mittendarij, à mittendo nuncio. hæc ille.

De Stratoribus.

STRATORES interpretantur quidā eos milites, seu mercenarios, qui castra præstant, ut loca accommodatiora ad traducendum exercitū facerent: uel aggeres, tumulos uel æquando, uel struendo pontes, & similia. quorū mentio apud Vegetiū lib. I. I. habet præterea legio fabros, tignarios, stratores, carpentarios, &c. etsi alij codices habent, instructores. uerū ipse in hac rubrica malim, stratores, legere: nā hos pro tabellarijs accipi Cicero ostendit, ut intelligamus hic eos, quos princeps uaria necessitate mittit ad prouincias, ut nuncient aliquid, quibus tenentur prouinciales subinde mutare equos, quod celerius eant, uulgus uernacula lingua, equitantes principis famulos uocat, tenentur autem prouinciales eis offerre equos, aliter fisco solidorum nomine sunt

Apuleij locus.

Stationarij.

Barbari.

Lingua latina barbara dicitur a plautis

Lex C. declarata.

Locus Plauti.

Palatini.

Comitatus Mittendarij.

Stratores.

Stratores.

obnoxij. Paulus Diaconus Longobardicorum lib. vi. Rex, inquit, Cunipertus, dum post hæc cum stratore suo, seu quem propria lingua marphais dicunt, consilium iniret. Suidas stratorem speciem esse dignitatis tradit, ut diuersa suspicer esse officia. Planè quæ Accursius et ceteri hic scribunt, nec ex autoribus probabilia sunt, nec uerbis legis uidentur congruere. Staticulum autem & uehiculari genus est Plinio libro xxxvii.

De Castrensiarum, & Ministerianis.

CHVNC titulum proculdubio corruptum opinor: tum ex eo, quod Accursius pluribus eum modis legit: tum etiam, quod dictiones illæ non admodum latinæ sunt, neque enim ministerianus, aliquo in autore est unquam lectum: cum alij, ministerialem potius dicant: ut Theodosius, qui in officio castrensiu hos connumerat, & si Suidas magisteriani mentionem faciat: cuius dignitatis & mentio est in compluribus authenticorum locis, quæ à magisteriali non uidetur differre: qualem fuisse, Cornelium Saturninum ostendunt inscriptiones ueteres: ut Bononiæ marmoreus stylobata, in Margariae ædificula memoriam P. Cornelij Saturnini magistralis, Cornelia prima uxor ex indulgentia colleg. signum liberi, basem. C. aulis. D. Sicut ergo & magisterianum, & magisterialem dicimus: ita utrumque dicendum uidetur in ministeriali, ministerianoque: & si apud alios autores hoc, ut præfatus sum, legi nunquam, certè latinè magis dicitur, de castrensiu ministris. Lampridius in Alexandro, castrenses ministros appellat: cuius uerba ideo maxime apponenda censui, quoniam quod horum esset officium, satis explicant, aulicum, inquit, ministerium in id contraxit, ut essent tot homines in singulis officiis, quot necessitas postulare: ita ut annonas, non dignitatem acciperent: fullo- nes & uestitores, & pictores, & pincernæ omnes castrenses ministri. Castrensiarum quoque mentio est in uetustis spectationibus: ut in illo tumultu, qui Mediolani est in templo maiori, T. Ponti Maioris negociatoris silentiarum & castrensiarum.

De Decanis.

MODESTVS in singulari libro, quem de rei militaris uocabulis fecit: Decani, inquit, erant decem militibus præpositi, qui nunc caput contubernij uocantur. Idem etiam testatur Fl. Rhenanus libro ii. eodem modo dicti quo centenarij, & ducennarij, de quibus supra in nominibus rei militaris: græcè δὲχος, καὶ δὲκάνια, & λόχος, idem sunt: & alij appellant γυνωμοτίας.

De Mensuris.

MENSORES, inquit Vegetius, & Modestus, sunt qui in castris ad podium dimetiuntur loca, in quibus tentoria milites figant: uel qui hospitium in ciuitatibus præstant. Theodosius in palatino officio mensorem lampadarij iungit: traditque eos subditos fuisse præfecto prætorij per orientem, scio mensorem etiam in alia significatione capi, sed ea nihil ad hunc locum.

De priuilegijs eorum, qui in sacr. pal. mil.

LEX, de cubiculi, uel obsequij temonariu, uel pentaprotiæ. lego πρὸς τὴν πύλιν, græca uox est, & significat quinque primorum munus: quos alia sacra constitutio- nes, quinque summates uocant. Ipse & quintum uiros appellari puto, ab antiquis enim quicumque magistratus extraordinarij, plerumque ad simile nomen redigebatur: ut duum- uiri, trium uiri, quartum uiri, quintum uiri, sextum uiri, decem uiri: quod & in magistra- tibus municipalibus obseruabatur. Planè dubium est apud recentiores Iurisperitos, an duum uiri ius gladij habeant, quos Liuius admonere debuit: qui ab urb. cond. lib. primo scribit iudicasse duum uiros, ut Tergeminus Horatius sicui suspenderetur, quod sororem interfecisset. quæ opinio & legibus ipsis probabilis est: nam duum uiri fasces habebant, i. duum uirum. C. de decur. qui capitalis animaduersionis sunt indices, ut T. Liuius scribit, & Plutarchus in problem. & Pompon. Iurisperit. in l. ii. de orig. iu- ris, nam & eos præfuisse carceribus, traditur in l. si quis uxori. §. si fugitiuum. de furis, quamobrem duum uiros existimo, ex magistratibus municipalibus duos fuisse, qui in reos inquirerent: & nullam ulterius iurisdictionem haberent, ut neque ante eos ex illo- rum autoritate posset filiusfam. emancipari: nec debitor prætoris decreto contumax, possit per eos iure puniri, nec olim coram eis bonorum possessio agnosci: licet contra-

rium statuerit Iustinianus. Sed hæc alibi latius cum certiora cõperta habuerimus. Quod autem in hac constitutione dicitur, temonariu, superius admonui, & probabiliter teleonariu possit legi. Quod & legitur, turmariorum, quos capitularios uocant, fortasse sunt hic accipiendi decani, qui turmæ præerant: & alio nomine dicuntur, caput contubernij: ut scribit Vegetius. quod si ita est, uetat imperator, ne decani possint in sui locum palatinos subrogare. sanè capitulum, non solum latinè paruum caput homi- nis significat, ut apud Terentium: sed etiam particulam opusculi, ut apud Vlpianum l. prima, & de testa. mili. ut parū iure agant, qui id ipsum in suis disputatiunculis negant.

De priuilegijs scholarum.

SCHOLARES hic intellige militantes in sacro palatio: nam & schola militum, dicitur Vegetio, Seuero Sulpitio in Martini uita, & ceteris: sicut schola literarum à Græco σχολή, id est, ab ocio. meminit Cicero in Tuscul. sanè negant plerique eruditi uiri, schola- rem, latinam esse dictionem: sed pro ea utuntur græca, scholasticus: quorum in senten- tiam ne eam, me multum mouet eloquentissimi uiri Fabij Quintiliani autoritas lib. ii. de officio discipulorum: ubi in ipsos, inquit, coetus scholarum læti & alacres conue- nient, si modo emendata apud eum est lectio.

De Perfectissimatus dignitate.

TRADUNT recentiores Iurisperiti, quatuor esse dignitatum species, ex quibus quidam sunt illustres, superillustres alij, quidam spectabiles, quarti clarissimi, tu uero his quintum adde gradum, perfectissimorum, ex hac constitutione, unumquemque au- tem magistratum sub horū aliquo gradu collocant: puta patritios, & senatores, super- illustres: consules, præfectos prætorio, illustres: sicut spectabile præfectum urbis, præ- torem, proconsulem: præsidem uero prouinciæ, clarissimum. Sed ipse aliter reor: neque enim omnes præsidēs erant clarissimi, uerum & perfectissimi quidam, prout dignitas prouinciæ requirebat, ad quam regendam mittebantur: qua de re alibi à nobis diffusè scriptum est.

De re militari.

CL. contra, seu de castris ripariensibus. riparienses hic accipiendos puto pro his mi- litibus, qui in imperij limitibus excubabant pro republica aduersus barbaros: puta in ripis Danubij, ad tuendas Pannonias aduersus Sarmatas: & in ripis Euphratis, ad- uersus Parthos. Herodianus li. vi. oppugnabat, inquit, Artaxerxes Persarum rex Ro- manorum castra, imposita fluminū ripis: quæ scilicet imperij limites tuerentur, & pau- lō inferius: nunciatū est, Germanos Rhenum, Danubiumque transgressos, in fines Ro- manos hostiliter intrasse, oppugnareque exercitus ripis insidentes. Idem & alibi cõplu- ries, nam ut Tacitus li. xvi. & Herodianus li. ii. prodiderunt: cum stante repub- lica Romana, omnes Itali semper in armis fuissent, primus diuus Augustus alienige- nas milites mercenarios habuit, qui Romanū tuerentur imperium: tum fluuiorū ma- gnitudine atque fossarum, tum montibus asperimis, & imperijs desertis locis.

De castrensi pecul.

CL. ius castrensis, legione prima adiutrice. Accursius in interpretatione huius uer- bi, adiutrice, se plurimum inuoluit, atque uix explicat, sed omisso quod ipse senserit, scire debemus, adiutricē hic pro legionis cognomine poni, cuius mentio Plut. in uita Otho- nis, Cornelio Tacito, & ceteris. Hoc enim legionis Othonianæ nomen erat, quæ cum rapace Vitellij conseruit manus: mutabantur tamen plerumque hæc cognomina. nam Spartianus in Hadriano, primam legionem appellat, mineriā: & secundam quoque adiutricem dictam, ostendunt antiquæ inscriptiones.

De erog. milit. annonæ.

CL. prima repetita consuetudo, id ab imperatore dictum est: quoniam etiam apud ueteres erant huiusmodi cibi militares, quales describunt hic, Spartian. in Hadr. ipse quoque inter manipulos uitam militarem magistrans, cibis etiam castrensiu in propa- tulo libenter utens, hoc est, larido, caseo, & posca: exēplo Scipionis Aemiliani & Me- telli, & autoris sui Traiani. Quid autem in hac lege sit, buccellatum, ostendit Amianus Marc. lib. xvi. firmatoque consilio triginta dierum, frumentum ex eo quod erat in se-

Capitulum.

Scholares.

Dignitatu spe-
cies quot sint.

Riparienses.

Adiutrix legio.

Buccellatum.

Buccellarij. **B**uccellarij, ad usus diuturnitatē excoctum, buccellatū uocant, humeris mī-
litum imposuit, dicitur autē à buceea, quā est frustulū panis, quantum cōmode bucca
capere possit. Augustus apud Tranq. post horam primā noctis duas buceas mandu-
caui. Inde fit buccella, Martiali. Buccellarij autem Gallogræci uocabantur, & Buccel-
lariorū regio, Gallogræcia, ut est apud Suidam. Sunt & buccellarij equites cataphra-
cti per orientem, qui suberant magistro militum, ut ad Theodosium imperatorem in
breuiario legitur.

Stellatura. **S**tellatura, (L. septem diebus stellaturā.) uocabulum hoc inuentu rarissimū, interpretare ut fere
tesseram frumentariā significet, nisi quod tessera gratuitū frumentū plebi dabatur, stel-
latura uiliore precio annona militibus uendebatur, idēq; à parocho seu opinatore, qui à
munificibus paganis acceptas species adarabat, id est aestimatas in militare ararium
(magazinū uulgō uocāt) referebat, ut nomine stellaturę distribueretur, quod & hac ex
constitutione & alijs pluribus ostendit. Hinc Pefennius Niger imperator, ut est apud
Spart. duos tribunos lapidibus obrui iussit, qui militum suorū stellaturas acceperant.
Lampridius in Alexand. annonā militū diligēter inspexit; tribunos, qui de stellaturis,
militibus aliquid tulissent, capitali poena affecit. puto dictas à stellis: ita enim Plinius li.
vi. columnas, seu pilas appellat, in quibus fœdera scribebantur. capiuntur etiam pro
quocunq; signo, etiam militari; nam & sedile collocatum in suggestu, Amiano unde u-
gesimo lib. stella regalis, cum aureo puluinari, nullo uetante direpta est, nisi in emenda-
tus est codex; & uerius legendum sit sella; sed & de stellatura nobis alio loco dicitur.

De militari ueste.

Tarsus. **P**ROVINCIAE Tarsiarum, Tarsus Ciliciæ ciuitas, à Perseo condita, sed & legi
potest, Trachea. Sextus Aurel. Victor in Vesp. Syria, inquit, seu Palæstina, nec non
Cilicia, Trachea, & Comagene, quam Augustofraternem nominamus, &c. Verū
hic malim legere, Thraciarum. Et paulo inferius, missia, Mœsia uerius lectio, est autē
duplex, superior & inferior. legito Plin. Scotus Mœsiam primam & secundam nomi-
nat: sicut Armeniam primam & secundam: quod & de Cappadocia refert in Pontico
tractu: diuisæ enim ita erant, & qualibet suum habebat præfectum.

Mœsia. **E**xceptis Ostereæ natis, & Osienis, & Isaria, castigatius puto legi, Orthodoxæ na-
tis, & Osrhania, & Isauria. Orthodoxa in Asia est trans Mæandrum, de qua Strabo lib.
xi. potes etiam legere, Ostroëne natis: quoniam Ostroën Suidæ urbs est diuersa,
ut suspicor, ab Osrhania, quam conterminam Parthis supra diximus ex Herodiano.
Isauria uerò cognita omnibus.

De metatis & epidimetis.

Metatores. **R**ECENTIORES quidam legunt, epimetaticis, cuius quidem uocabuli significæ-
tio, ut ipsi arbitrantur, inscriptiones continet, quæ à mensuris fiebant: puta in ualuis
ianuarum, quibus significabatur, quis in ea domo hospitaturus esset. domus ipsæ, me-
rata dicuntur: quam uocem numero singulari prolatam reperio à Cassiodoro lib. iiii.
historia: Et primum quidem interrogare militem, quis eum ad metatum duxisset epis-
coporum. Ipse à ueteri lectione nil immutare ausim: quoniam metatores, inquit Ve-
getius, & Modestus, etiam dicuntur qui hospitia in ciuitatibus præstant: unde & di-
metatores, à qua dictione potuit deduci, epidimetica, eo significatu quo epimetatica ca-
piunt: & si hæc quoque deductio non admodum latina sit, sed quid si legerimus, epis-
demeticis? ut ita appellari credamus hosce metatores, quoniam in urbibus metarentur.
Metatores. **E**pidimetica enim idem ualeat, quod ad ciuitatem in rem præsentem uenio. Metatores au-
tem sunt, qui præcedentes locū eligunt castris, ut scribit Vegetius. Erunt fortasse qui-
bus epidigmaticos, hoc est demonstratores legere placebit: quod uix probo. Sanè Lu-
cretianus in auth. ut nulli lud. uidetur epidimetica accepisse pro collatione pecuniæ,
quam à ciuibus extorquebant milites, ne in eorum domibus hospitarentur. quam si-
gnificationē & hic probo propter l. omnes, huius tituli hos, metatores uulgō foretijs
uocant, ab inscribendis ut arbitror foribus.

De Salgamo hospitib. non præbendo.

Salgamm. **S**ALGAMI appellauone uenit oleum, sal, butyrum, & huiusmodi esculenta ad con-
diendum

A diendum: atque etiam alia indies necessaria, ueluti ligna: Ausonius.

Salgama non hoc sunt quod balsama, cedite odores.

meminit & Columella in carminibus:

Tempore non alio uili quoq; salgama merce.

De numerarijs actuarijs.

CLEX, actuarij chimeleæ. hanc urbem nō reperio inter Cosmographos: quare for-
tasse legendum est, Cyreneæ. ea est primaria Aphricæ urbs, patria Callimachi, prius
Callisto, dein Thera, post Cyrene dicta, nemini non celebrata urbs. Amian. xxi. *Cyrene.*
libro: Aegyptus fertur habuisse temporibus priscis Aegyptum ipsam, & Thebaidem,
& Libyam: quibus duas adiecit posteritas, ab Aegypto Augustanicam, & Pentapo-
lim à Libya sicciore dissepalam. In Pentapoli Cyrene posita est urbs antiqua, sed de-
serta, quam Spartanus condidit Battus, & Ptolemais, & Arsinoë, eademq; lanchyra
dicta, & Darnis, & Berenice, quam Hesperiadem appellant. Verū apud Amianum
corruptissimus est hic locus: in quo baptus pro Batto, cura pro Cyrene, berenie pro
Berenice legitur. Seruius tamen in iiii. Aeneid. Barcen agnoscere uidetur Penta-
poleos urbem: unde Barcei Vergilio. Sanè Darnis hic, ut arbitror, appellatur, quæ
alio nomine Plinio & Stephano est Apollonia in Libya. Rufus Festus: Cyrenas cum
cæteris ciuitatibus Libyæ Pentapolis, Ptolemæi antiquioris liberalitate suscepimus.

De cursu publico.

QUID sit cursus publicus, ut breuiter explicem, sciendum est, per dispositos locos
provinciarum habuisse imperatores quosdam equos, qui sumptu publico alebantur:
ut quoties repentinum aliquid accidisset, mutatione equorum citissime quod uellet im-
perator, posset mittere quemcunq; nuncium. uulgus postas uocat: alludens latinæ di-
ctioni, quod in his sint dispositi equi: quorum etiam mentio apud T. Liuium. Verū
in hoc hæc differunt à cursu publico: quod hic sumptu principis alebantur equi, & sine
eius licentia, quam tractatoriam, aut euectionem, aut diploma uocant, priuatus nemo
eis utebatur: sed in præsentiarum priuato sumptu res agitur, estq; inde conducti loca-
trici actio. hisce etiam equis ibant in provincias præfides publico sumptu. Amianus
lib. xxi. Præfectus pratorio Taurus, ut hostem uitaret æternum, inde discessit: ue-
ctusq; mutatione celeri cursus publici, transitis Alpibus Iulijs, eodem ictu Florentinū
itidem præfectum secum adduxit. meminit & Cassiodorus lib. ii. appellatur etiam
cursus fiscalis. Spartianus in Hadriano: cursus fiscale instituit, ne magistratus hoc
onere grauarentur, ut horū autorum sensus ceteris incogniti tandem dilucescant. Sex.
Aurel. Victor: Constantius, inquit, ad frustrandos insequentes, publica iumenta, qua-
cunq; iter egerat, interfecit. meminit & Maternus lib. iiii.

CL. parphipum, lege, parippum: ut intelligamus eum, qui præter numerum in tra-
ctatoria comprehensum, uehiculum, uel equos agit: *parippus* præter, *paripus* equus. hinc
ephippia, ornamenta sunt equorum. parippi meminit non semel in epistolis Iulianus:
ἐφίππια δὲ τὸ δῆμιος ὁρῶντος ἡμῶν χαλκῶν ἐνὶ καὶ πῆνιππο. ducet te publicus cursus uno
utentem uehiculo & parippo uno: quod & alij annotarunt. hinc Suidas *πῆνιππος* *αὐτὸς*
interpretatur præter rectum iter currentes.

CL. quoniam ueredorum, interpretatur Accursus hic, auertam, equorum pectora-
le esse: quæ dictio sanè repertū rara est. Græci *λεπιδνα* dicunt coria lata circa pectus
equorum. Verū ut Accursio in hoc hæream; facit: quia sicut postilenam Plautus in
Casina appellauit incuruum illud corium quod à sella in caudam definit, uulgō crope-
riam uocant, ab eo quod post sellam sit: ita etiam potuit deduci auerta, quod antè col-
locetur. Sed quid si capitis ornamentū quo habenæ figuntur, intellexerimus: ab auer-
tendo, quod equi per eam uertantur, prout sessori uisum est. Græcus interpret auertam
interpretatur subalaria lora, quæ uehicularis equi humeris sustinētur. Quod sequitur,
centenarium, Suidas centenarium esse arbitratur nomismatum quantitatem. ut hic
intelligenda reat ornamenta in modum nomismatis, quæ pectoribus equorū affigun-
tur. alibi appellantur, cucumæ: qua tamen in re dubio; cum non uideam qua ratione
Suidas dictionem numeri generalem, de auri solū quantitate intelligat.

Hippocomi. **C**L. non patimur ypocomos. legendum, hippocomos, id est, stabularios, qui equos curant. ἵππος enim equum significat; ὑπόμω, nutrio, curo, existimo autem fuisse munus publicum eorum qui in id agebantur, ut de prouincialibus acceptos causa publici cursus equos, cura sua alerent. Et quod sequitur, sageorum. corrige, saga eorum. Sagum uestis est militaris: ἐσπερίδα Græci uocant. Plutarchus in Lucullo: non absimile fortasse ab eo quod uernacula simplicitas, saium, uocat, sanè quod de hippocomo dixi, ut probabile est latine scientibus: ita etiam uulgari alludit consuetudini, qui hosce homines, qui armati equestres sunt, hippagios appellant.

De Tractatorijs & Statiuis.

Statiua. **C**L. EX, tractatores cum statiuis. lego, statiuis: quæ uox etiam in rubrica corrigenda est, statua enim dicuntur loca in quibus aliquis moratur, à stando. unde & legimus: **Tractatores.** Caesar statua habuit castra. frequens & usitata scriptoribus uox. Tractatores uero hic capiuntur pro his, qui tractatorias habent, id est, licentiam adducendi equos in cursu publico: quam C. Plinius in epistola ultima ad Traianum, diploma appellat. Venerius Iurisconsultus in l. continuus. de uerborum obligationibus. non debet, inquit, diplomate diebus & noctibus continuare iter, omni tempestate contempta. Cuius uerba Plinius ipsum declarant, ante nos uix per coniecturas explicatum. Sanè de cursu publico supra, diplomatum hoc sensu meminit etiā Cornelius Tacitus in Othonis morte.

De Apparitorib. Procons. & leg.

Legati proconsulis. **C**DVBITANT nostræ ætatis Iureconsulti, quot legatos habuerit proconsul: nam alij unum, alij plures habuisse opinantur: & adhuc sub iudice lis est, in l. penul. de officio eius cui. sed & si hic titulus eorum adiuuet opinionem, qui unū illi attribuunt: tamen tres eligere solitum potius crediderim, tum quod & consuli tot numero dabantur: ut est apud T. Lium libro xxvii. quos petierat ad consulem tres legati missi, Sex. Iulius Caesar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Halymetus, tum etiam, quod exploratissimum apud me est ex Ciceronis epistola prima ad Quintum fratrem: ubi illi gratulatur Asia proconsuli, quod tres legatos optimos legerit, Tiberonem, Halienum, Gratidianum: nisi ex prouinciæ qualitate nunc plures, nunc unum tantum accessisse legatū crediderimus: quod mihi uero similis uidetur.

De Cohortalibus.

Cohortales. **C**IN hac rubrica malim legere, cohortalibus, quod in domestica militiā alicuius cohortis essent, uidemus enim à re militari sumpta nomina fuisse inter palatina officia, ueluti decanos, nam & Scotus cohortales, cohortallinosq; ubiq; scripsit: ut est in uetustissimo exemplari, quod ex BASILEA Germaniæ allatum est in Italiam: quam lectionem uisus est agnoscere imperator in l. officia, infra eo, ti.

Basiliensis. **C**L. solita bastagiæ. Munus hoc est ferendi res necessarias ad exercitum. Basiliensis porto, inde bastagiarij, de quibus supra.

CL. quicunq; per os drozenam. Osihaniam legi debere aliàs admonui ex Herodianus, & si dictio hæc diuersissimè legatur apud autores: quæ tamen uox apud antiquiores à me nusquam lecta est.

CLex ordinariorum, post primipili pastum. Accursius in hac dictione uacillat, & nunc ueterem dictionem agnoscit, nunc legit, fastum: sed mihi prior lectio placet, ut dixerit, pastum, propter annonam, quæ dabatur primipilo, differentem à cæteris: quod lex sequens ostendit: & si Accursius ridiculam afferat interpretationem. Sanè πασός thalamum significat Leonidæ Græco poëtæ, & alijs: πασός quoq; eodem significatu, hinc pastophori dicti Apuleio, Hieronymoq;: quos ex Horo in Hieroglyphicis, ad tuos rectè dixeris.

De diuersis officijs.

CLEX agentium, comitis phœniceos corsone. Phœniciæ Osihaniam lego: quæ uis Corsiæ urbs Bœotiæ sit, autore Suida. Syriæ. nota hæc ex scriptoribus. illud non omittendum, hortos pensiles, qui Babylonici erant, ab Assyrio quodam rege fabricatos in gratiam pellicis: ut scribit Diodorus lib. 111. hinc apud Martialem: Assyrius iacet nec Babylona labor.

Ita enim

A Ita enim est legendum, non assiduus, planè totum illud epigramma ex græco Antipatri translatum est: ἄσπετος αὐτὸς καὶ ἀσπίς καὶ ἡλίοιο καὶ θεοῦ. Plini, libro. xi. antiquitas mirata est pensiles hortos: siue illos Semyramis, siue Assyriæ rex Cyrus fecerit. Diodorus Syrum appellat, non Cyrum: ut necesse sit alterutrum codicem corruptum, libens in hac diuerticula plerunq; transeo: quoniam ea in se non minimā uidentur habere utilitatem. Libyæ pentapoleos. pentapoleos: quæ autem sit pentapolis, supra ex Amiaeno quædam retuli, & Ruso Festo, Mysiæ. Mœsiæ legendum. nam Mysia hic haudquaquam in proposito facit. corrupta hæc locorum prouinciarumq; nomina, ita corrigenda sunt: quorum si quis maiorem uelit habere notitiam, cosmographos adeat.

De Primipilo.

PRIMIPILVS est centurio decimæ legionis, nam decumana legio nobilior erat cæteris, cuius centurio dicebatur Primipilus: ut tradit T. Lilius li. vii. ab urbe condita. Veget. li. ii. Vetus, inquit, consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis promoueretur centurio primipili: qui non solum aquilæ præerat, uerum etiam quatuor centurias, hoc est cccc. milites gubernabat in prima acie. hic tanquam caput totius legionis merita consequebatur & præmia, Suidas, Primipilarius, inquit, maiorem dignitatem inter milites habens, à Romanis appellatur, Innominatus græcè legum interpret, primipilum tradit militarem annonam esse. cui opinionē ut accedam, facit lex tertia huius tituli: quæ aliter intellecta, omni ratione prorsus careret: mutant enim quæ nunc sunt in honore uocabula, si uolet usus, Horat. aut. quam interpretis sententiam etiam adiuuat l. speciebus, in superioribus titulis, de cohortalibus. nec tamen omnino absurda est hæc declaratio: nam cum primipilus in legione primus esset, cōsequebatur omnia legionis cōmoda: ut retuli ex Vegetio. & cōsequenter annona quoq; militaris illi concedebatur diuidenda per capita militum: ut tandem ueritati locus sit, quam Accursij, Bartoli, Abbatis Siculi commenta in hoc articulo obtexerunt tenebris.

Publicæ leuitiæ.

CLEX unica, fastus si honor datus fuerit. Accursius interpretatur fastus: quia homo sit fastuosus, sed id omnino mihi non arridet, siquidem, fastus, inter alia significata librum quoq; denotat, in quo leges & consules scribebantur, inde fastus honor, qui in lib. Fastorum refertur, plura de hoc ex Ouidio, Val. Max. Lucano tradunt grāmatici. Quod sequitur, sine modico. immodico potius legendum, sicut in rubrica fecit Accursius, nec enim uerisimile est uetari largitionē parua pro euangelio. Græci enim mercedem allati nuncijs secūdi, ἀγγέλια dicūt. Cic. ad Atti. O suaues duas epistolas, quibus euangelia debere fateor, meminit & Plut. in uita Demosthenis, & Isocrates in Areopago. quæ uox in l. falsus, §. qui alienū, ff. de falsis, est reponenda in uacuo ob græcas literas loco, quāuis alij malint ibi legere μύνηται, hoc est, indicij præmiū: quod non improbo.

F I N I S.

ANDREAE ALCIATI AD ILLVSTREM

REGIVM SENATOREM, CLARISS. Q. IVRISCONSULTUM, Iacobum Minutium, in Prætermissorum libros duos, præfatio.

MVM morum tuorū institutiones, uiuendiq; modum cōsidero, tantæ mihi admirationi es, clariss. Minuti, ut hominem te omnium bonorum usui natum, ubiq; prædicare non desinam, qui nō satis duxeris, in dies & horas, quæ tui muneris sunt, diligenter exequi, nisi & in eo quoq; te exercueris: ut quoscunq; uel eruditione insignes, uel plurimarū rerum scientiā perornatos, ut studia sua in publicū proferant, orationis uiribus & persuadendo compellas, ex quibus unum cum me arbitraris (nimis hac in re hebeti tantū iudici acie) precibus tuis, quæ mihi pro iussu sunt, ut per impressores tractatus hosce meos diuulgarem

adegisti, quod, quæ tua est autoritas, denegare tibi nequaquā ausus sum: quanquam multa essent, quæ me de hac sententia ut decederē, impellere poterant, uidebam enim in omnes, quæ de operū additione leges traderentur, me cōmittere, tyronē in primis, & non satis expertū: sed & uirū mearū iniquum te aestimatorē: tum & opus festinatū & informe, quod diutina lima indigeret: præponendumq; idcirco nobis ante oculos uisæ exemplū: quæ cum informes catulos ædat, diu lambendo in animantis sui similitudinem effigiem deliniet; uerū neq; Placci præceptū me obseruasse, quo in nouenniū diffinidi diem debere existimat, Merito itaq; id negocij differebā: cum tu omnis moræ impatiens, extorsisti ut aderē, cessi iudicio tuo: quod longē cōsummatissimū iandiu ante expectus fuerā. quapropter si insurgent aliqui, quibus quantulacūq; hæc nostra non arideant: tui certē erit muneris, sententiā tuam defendere; ne Iuriconsultus tu, alioqui celeberrimus, malē mihi cautā rem fecisse dicaris: quanquā nihil est quod formidem, Teucro duce, & auspice Teucro, non enim me latet, quantū lota (quod ille ait) aure sis, quamq; egregius patronus, ubi animū intenderis, uidit certē id integerrimus prudētissimūq; uir Antonius Pratus, cuius suffragio ad honestissimā hanc senatoriā dignitatem ascēdisti: in qua hercle designatione se optimi iudicij, qui te honori parē cognoscebat, & probatissimi animi hominē præstitit: qui ambitione sordibusq; inconcussus, non alia re ductus, magistratū hunc in te contulit, quā quod Pontificiū ciuiliq; legis acutissimū interpretem fuisse Aureliano in gymnasio sciebat. Vtigitur beneficia in dignum hominē conferret, te potissimū delegit: memor uidelicet consulū, uir uersiculū aniqui fuerat, beneficiū dando accepit qui digno dedit, tu enim is es, in quo uerē possumus dubitare, an tibi dignitas, an potius tu dignitati plus ornamentū conferas. Sed quid hæc ego: quasi uel nunc primū in te hæc sim admiratus, uel tu istis laudibus in præsentiarū egeas: quē nemo nō quotidie laudat, extollit, prædicat, animaduerti sæpe cum tecum de difficilissimis iuris quæstionibus differerē, tam acutē, tam eleganter te respondere solitū, ut nihil supra, qua admiratione captus, Homericū illud in susurrabā: *ἀνὴρ γὰρ πᾶσι καλέων ἐργασίῃ τελέει, εἰ καὶ πόθεν ἄλλοθεν ἔλθοι*, merito itaq; tuo iudicio parē re necessariū mihi fuit, quapropter si quicquā hinc opis ad studia sua aliqui acceperint, hi tibi debebunt: qui cum libros hosce adhuc supprimerē, & mihi ipsi nullo modo satis facerem, Horatianūq; præceptū sequi in animū induxissem, non potuisti tantum temporis expectare: sed ut es eloquens, & periclea illa *πῶς γὰρ τοῖς χάλειν* præmodum excellens, coëgisti ne amplius remoram facerē, & quaecūq; opus in tui grauiā aderē, quæ humanitas non in me solū, sed in studiosos omnes, & bonarū literarum cultores tua, tantis laudibus digna est, ut breui futurū arbitrer: cum talem de literis curam geras, cum fauoribus & beneficijs doctos prosequaris, ut passim nomini tuo dicentur optimi codices, decantentur in laudes tuas encomia, recitentur panegyrici: sisq; qualis Ethruscus eques Mecœnas, in cuius gratiā nemo nō scribebat: sed eō tu melior, quod non solū audire, atq; ea legere paratus sis, uerumetiam de autorum peritiā iudicare, reppererem hic ingens ingenij acumen, maximā rerū cognitionem, summā æquanimitatem tuā, nisi has uirtutes à cæteris, quā à me mallem prædicari. Ipsi enim mihi, qui tecum assidue conuersor, qui corā omniā uideo, ita ad dicendum ob admirationem lingua hæsitat: sicut his caligant oculi, qui de proximo nimis inspicunt, quantū credis me admiratū cū successiuis horis, & ut Græci dicunt, *παρεργως*, Atticæ linguæ operam dares: tam modico tempore te profecisse, ut præceptor ipse tuus Valterius Corbetes, iuuenis nobilissimus, & mihi cōmercio studiorū perquam charus, dicere græcum illum de te uersiculū non dubitauerit: *πολλοὶ μάστιγι καὶ ῥόπτῳ διδάσκοντες*. Sed hæc haetenus, uereor enim ne dum pluribus tecū ago, in omniū fortasse utilitatem delinquā, in qua nunquam desinis esse occupatissimus: dum constantissimus uir nunquā incalsum tēpus teris, dum domi aduocatos audis, dum ius ciuile adamussim perpēdis, dum in senatu sententiā dicis: forisq; nunc ad Eluetios pacandos legatus, nunc ad regiam maiestatem nuncius uadis: ut de te illud prædicare possim, quod de Alexandro Macedone Parmenio: ὁ στρενοῦ ἄνθρωπος, & nunquā cessantem, accipe igitur nomini tuo dicatum opus, quod Prætermisstorū titulo insigniui, Græcos, Hebræosq; ueteres imitatus.

Prætermisstorū

tus: quorū Quintus Calaber, & eo longē antiquior quisquis fuit ille Hebræus, *πᾶσι καὶ ἀπορία* conscribere, cum enim in iure multa sint quæ sine cognitione studiorū humanitatis percipi nequeant, à cæteris operibus ea segregauī: & in hunc locū congesti, ne inter tetricas illas (utinā non etiam odiosas) quæstiones, hæc nostratū Doctorum iudicio fordescerent. Cæterum & hæc nostra libellorū nuncupatio Saluij Iuliani, qui & ciuis meus fuit, exemplum præ se fert: qui *πολυγραφώτατος* uir, inter cætera, etiam in iure ciuili libros sex ad Minutium scripsit, quem tu fortasse inter maiorum tuorū stemmata habes: uel cuius certē personam induisti, si uera *ποδὶ δὲ παλιγγενεσίας* Pythagorici crediderunt. Bene uale, Mediol. Nonis Ianuarijs, M. D. XVIII.

ANDREAE ALCIATI

IURISCONS. MEDIOL. PRAETERMISSORVM LIB. I. AD MINVTIVM.

CEPHALI dicti sunt quidam peruersi dogmatis sectatores, qui hæc seos suæ propriū autorem nō habebant, unde id nomen sortiti, quasi sine capite, *ἀκεφαλός*, in his fuit Severus nescio quis exarchus, ut est apud Suid. Agapes conuiuia pauperum interpretatur Gratianus, XLII. distin. ipse à præceptoribus accepi *ἀγάπην* dilectionē significare, non conuiuū: quare fortasse ibi non agapes, sed elapinas, *ἐλαπίνας* legendum aliquis opinabit: significat enim id conuiuū, quod ad magnificentiā præparat, ut si quis omnes pauperes coena accipiat. Homerus *ἐλαπινὴν γέμει*, declarat id etiā Eustathius, nihil tamē ego censeo immutandum: quoniam apud Tertullianū Cyprianūq; Christianorū cōuiuia hac uoce appellari solita reperio. Albu, matricula seu pictatium, in quo nomina iudicū describebantur, Plin. quid te iudicem facis: cum hanc operā condicerem, nō eras in hoc albo. Rursus in quo prætores edicta sua describebant, græcè *λευκωμα* dicitur Iul. Poll. ut errent qui parietē dealbatū tradidere, qua in sententia est Suid. Arabarches, ex stat. imp. Val. Grat. Theod. constitutio in hæc uerba: Vsurpationem totius licentiæ submouemus, circa uectigal arabarchiæ, per Aegyptum, atq; Augustaneā constitutū: nihilq; super transductione animalū uendicari permittimus, &c. quæ uerba indicant arabarchen, præfectū fuisse exigendo uectigali de pecuarijs, quæ ex Arabia in Aegyptū deuehebantur: ut sit illud nomen officij publicanorum, merito ergo Iuuenalis, II. Alexandrum natione Aegyptiū (ut Tacitus lib. XI. scribit) taxans, arabarchen appellat: Atq; triumphales, inter quos ausus habere Nescio quis titulos Aegyptius, aut arabarches, ut nō immerito damnādi sint, qui simpliciter mollem accipiūt, idq; æditis annotationibus probant, quapropter & in epistolis M. T. ad Atticum, appellat arabarchen M. Antonium, quasi Aegyptium publicanum: extorquebat enim ab illis ingentia uectigalia: unde pecuniā conflaret, quā deinde prodigeret: ut est apud Plut. memorat & Eusebius Casariensis lib. II. sacra historie Alexandrum arabarchen: & etiam Iosippus lib. ult. de antiquitate Iud. apud quē Rufinus, præfectum salis interpretatur, quasi *ἀλασάχην* legisset, qua in re dubito, ne sicut in alijs plerisq; in eo quoq; fallatur Rufinus: quem laceßere nunquam desinit Hieronymus. Anachorita monachum significat, quasi secedentem & segregatum à cæteris, *ἀναχωρεῖν*, secedo. Apocha cheirographum significat, quod confessionē uulgō dicimus: cum enim debitor suam fidem liberat, de receptis cheirographum à creditore accipit, id apocha, *ἀπόχη* dicitur, *ἀπό τῆ ἀπόχης*, inde apocha receptionē quoq; significat, qua ratione uiceuerſa antapocham dicimus, quam debitor creditori facit, in præstationibus annuis necessariā, propter præscriptionem & similia, Apochæ in hunc sensum mentio est apud Lucilium lib. epigr. II. *εἰς νομικόν*. *φαιδρος πραγματικός καὶ ζωγράφος ἦν ἰσὶ τοῦ φαιδρος, τὸς θεῶν γράφει, καὶ τὸς ἀνθρώπων. Ἄλλ' οὐδ' ἰσὶ τοῦ φαιδρος τὸ γράμματα εἶμεν, φαιδρος ἔστι λαβὼν εἰσπρατικὴν ἀπόχην.* Acta notans Phædrus, pictor quoq; pignore certat.

Rufus, uter citius scribat, uter propius.

Sed dum concretos terit hic, soluitq; colores,

Descriptit uariam protinus ille apocham.

Annades

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

Antidora

quo in epigrammate Demetrius ἀποχὴν distantiam uertit, nimirum iuris uerbum illud esse ignorans. **Antidotes**, de adilitio edicto legendum est apud Vlpianū li. i. ad edictum adiliū curulium, nō antiacas, significant id morbi genus, cum tonsillae post inflammationes induruerunt: cui malo pharmaca adhibent Plin. Celsus, & ceteri.

Antidora græca uox est: remunerationē dicere possumus; ἀντίδορον: sicut & anti-
pherna, ἀντίφερν, quod uicissim à marito loco dotis uxori dat, de hoc sensisse Cæsare
in vi. cōmentario Gallici belli existimo: Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis no-
mine acceperunt, tantas ex suis bonis astimatione facta cōmunicant, φερνὴν dotem si-
gnificat, inde parapherna dicta, quæ ultra dotem dantur, **Antinomia**, contrarietas
legum, ἀντί νόμος. **Analogisten** tutorem dicere possumus ratiocinatorē: ἀναλογία
ῥομαι ratiocinor, quamuis apud Iul. de administ. tut. placuerit legi, alogistas, quasi ra-
tiones reddere non teneantur, λόγος ratio, inde λογιστής dictus & ἀλογιστής, **Archimandrita**, id significat quod dicimus abbatē, prisci enim illi monachi heremos colen-
tes, ὁ τῶν μόνων, id est in speluncis & cauis montiū habitabant: quod nō uno in lo-
co apud Hieronymū legere est, Sidonius Apoll. li. epist. vii. Palæstinos archimand-
ritas nominat, apud quem paraphrastes suos dictos putat, quasi principes sint mane-
dræ & agminis, quod non probo, quid enim brutorū conuentus cum sacrosanctis uir-
tis cōmune habet? licet idem quoq; senserit Accursius: cui error faciliter est remitten-
dus, quandoquidem extra suū forum litigabat, **Ascetria**, nō assisteria, in authenticis
& etiam Cod. Iustin. legendum est, significat monialem ἀσκητρία, meminit alicubi in
hunc sensum Greg. Nazanzenus, præsertim in panegyrico magni Basilij, deducitur à
uerbo græco ἀσκήω, quod laborare significat & exerceri, **Bacchatvs** circa phae-
na ab Vlp. libro primo ad edictum adil. curul. accipitur pro eo qui furore actus, lym-
phata ferē mente futura prædicat, βακχεύειν enim idem est quod μαινομένους, hinc in epi-
gram. græcis, Bacchæ insanire dicuntur ex Simonidis iambo:

Τὸς ἀδὲ: Βάκχος, τίς δὲ μὴ ξέος; σκόπας.
Τὸς δ' ἐξέμνη, Βάκχος ἢ σκόπας; σκόπας.

Basilica locus publicus est, in quo iudicia exercentur, uenaliaq; proponuntur, idem
ferē quod Latini forum appellant, Basilicam M. Vitruuius ita ædificari debere ostēdit
ut in superiore parte iudicia, in inferiore negocia exerceri possint, Paulus autor est, in
basilica negotiatorum uenale argentum reponi solitum, prohibuit imp. Theodosius,
in basilicarum tabulatis ergasteria constitui, uel eas picturis obumbrari, quem locum
de diuinis templis Bartolus intellexit: cuius sententiam alij quoq; damnauerunt, Ipse
non negauerim, ea tempestate basilicas pro ecclesijs accipi solitum fuisse: quod ostēda-
dit Ambrosius in ea epistola, cui titulus, de basilicis tradendis, **Baucalium** uas uinaze-
rium Aphrodiseo: de quo etiam infra emendandus est locus de supel. leg. oralia impa-
nalia, lego enim, bocalia cuppe aleisa: tamen & toralia legi possit ex Nonio, Marc.

Buccinum legendum est apud Vlp. de leg. i. non fucinum, ut uulgo scribitur, est
inter concharum genera minor purpura, à similitudine buccini, latē apud Plin. li. i. x.
id tractatur, **Buprestis** animal simile scarabæo, deuoratum tacto felle inflammat,
rumpitq; Plin. li. x. x. hinc est emendandus locus apud Marcellum ad legē Corn.
de sicarijs, animaduertit id etiam Beroaldus, **Burgi**, quorum mentio in constitutio-
nibus, Paulus Orosius lib. vii. crebra, inquit, per limitem habitacula constituta bur-
gos uulgo uocant, hinc in titulo Cod. de fund. rei priuatae: cum qui collegio, uel curie,
uel burgis, ceterisq; corporibus seruiert, &c. **Byrrum**, de quo x. x. dist. Cap. li.
quis, Suidas esse ἐφ' ἑσπιδᾶ autor est, hoc est sagum, uestem uē, quam supra alias indui-
mus, Sunt & atrabaticis petiū byrri Vopisco, nisi magis probes, cum atrabaticis byr-
ri picti, Atrabaticæ uestes sunt nigri coloris, quas ξηραμπλίνες etiā dici Suidas scribit,
mentio est etiā Iuuen. **Caballatio**, in constitutionibus, munus alendi equos
publicos: à caballis dicta, quorū Horatius, Festus, alij meminere, **Carchedonius**

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Basilica

Carthaginiensis, καρχηδονία Chartago, hinc Carchedonia fabula Plauto in Poenulo, &
carchedonius lapis Plinio, corruptus est authentic, codex de hæred. & fal. & archedo-
nij antiquā habent libertatē, **Cardinales** in pontif. iure, dictos opinor exemplo ciui-
lium magistratuū, In libro officiorū Theodosij præfecti cardinales appellatur præfecti
prætorio Asianæ dioceseos, & præfectus Aphricæ, quod maiores ceteris essent, hinc
& scapi cardinales Vitruuius, **Chartopatra**, Chartophylaciū, inquit Suidas, locum
significat, in quo omnia ad scripturas pertinentia custodiebantur, Chartopatræ charta-
rum ipsarum uenditores, **Castrati**, Hos accepit Accursius pro his qui naturaliter ita
nati sunt, ut gignere nequeant: quod alibi non legi apud humanitatis autores, Suidas
entomias & eunuchos ait esse, quibus de corpore per incisionē euulsi sunt testes, Thla-
dias uerō, qui fractos attritos uē eos habent: hos Iurisconsulti thlasias & thlibias appel-
lant, prima mares castrari Semyramis instituit, ut scribit Amianus, idem autor est, à Do-
mitiano primū, mox à Constantio prohibitū id fuisse: extat etiānum Constantij lex, ut
appareat castratos dici qui in infantia ita euirati sunt, ut uirile aliquid experiri neque-
ant, quales eunuchos describit Lucianus, **Catolicianos** in cōstitutionibus eosdem
cum Casareanis reperies, nomina sunt officialiū, seu militū, per quos executiones fie-
bant: nescio an à Casare magis, quā à Casarea dicti, Illud non dubitauerim, catholi-
cianos dictos apparitores præfecti prætorio orientis: quoniā is propter amplissimā iu-
risdictionē catholicus, id est uniuersalis diceretur: quē titulū etiā Antiochenos episco-
pos usurpasse auctores aliqui prodiderunt, Procopius quoq; Christianorū, inquit, epi-
scopus catholicus dicitur, quod unus omnibus præsit, accolis in regione quæ Persarū
est emporiū, & à Theodosia iter octo dierū distat, **Carreū** lasser apud Paulū de pen-
leg. quod à celebratiss. Carrarū emporio aduehebatur, Plin. li. x. i. i. in litore rubri ma-
ris, Steph. potest etiam legi carreū ligustrum, sed de hoc quandoq; plura dixi, **Cau-**

rela, uox omnino barbara non est, ut quidam existimauerūt, utitur ea Amian. Marcell.
li. x. i. i. i. tamen elegantiū captionē dicamus, **Camum**, leguntur apud Vlp. de ui-
no triticoq; legato, quædam genera uini factiū, Camum, Cezuphū, Zithum, Acima-
titū, Embamma, Chamū Simon Genuensis tradit esse uinū ex ordeo & alijs frugibus:
citatur & à quibusdam huius rei autor Dioscorides, ipse nihil nec in Græco, nec Latino
codice deprendi, prosequitur ille libro quinto, huiusmodi uinorū genera: inter cetera
chamidryten nominat, unde fortasse hanc dictionē, cami, quidam extorsere, Cerzu-
phum, puto corruptū codicē, & uel legendum cernū: unde apud Iulianū ἐν ἐπιγραμ-
ματι, nunc eū poëta dicit, τράγον, nunc πωρογενή, & βρόμον, quasi hircotum,
frumentigenā, siliginē: βρύον quoq; appellatur Sophocli, πίνον Aristoteli, uel etiā le-
gendū est zythū: quod uinū tradit Suidas ordeaceū esse, Aegyptiorū uisibus frequens,
mentio eius est apud Strab. ubi interpres zygon uertit, & ad pondera eo uti Aegypti-
os ridiculē dixit, acimatitū, magis arridet aromatitū, Vinum aromatite quemadmo-
dum fiat, scribit Dioscorides lib. v. cap. l. vi. quamuis & acinaticū legi possit: quem li-
quorē Cassiodor. Veronensis agri alumnū appellat, odoris simul & saporis suauissimi,
tum colore purpureo, dulcissimū, & tactu densum, ac si carneus liquor, aut esculēta po-
tio esset, Embammata sunt, quos saporis uulgo dicimus, ἀπὸ τοῦ ἐμβάμματος, ab intingen-
do, legitur apud Colum. & ante nos id docuit Beroal. in Tranq. **Collegia**, uide in-
fra in uerbo Militia, **Chomata** aggeres Nili, χόματα, apud Iurisconsultū & diacopi
legitur, quo uerbo scissuras intelligit, **Correctores**, magistratus qui nō omni in Ita-
lia erant, sed quibusdam tantū regionibus præerant, unde Maceium legi correctorem
Venetiā & Histriæ: erat & corrector Campaniæ, ut in officijs Theodosij legere est,

Chrysammos, χρυσάμμος, aureā harenā significat, hoc est ramenta auri, quæ à metal-
larijs effodiuntur, ballux Plinio dicitur li. x. l. i. i. Cap. i. i. i. coguntur Valenti imp.
constitutione metallici octo aurei segmenti scrupulos exoluere: deinde quod ultra re-
pererint, suū est, dummodo nō alij quam fisco uendant, ita lex illa accipienda est, quic-
quid aliquando aliter dixerim, **Dacia**, prouincia iuxta Danubiū, prima & secūda
dicta, quod à duobus legatis regerēt: qua ratione ab antiquis, Moesia, Armenia, Ger-
mania diuisæ erant, ut plerisq; constitutionib. constat, & Amian. Marcell. qui hodie Da-

Carthaginiensis

Cardinales

Chartopatra

Castrati

Catolicianos

Cau-

Camum

Chomata

Correctores

Chrysammos

Dacia

ei uocantur, in Cherrhoneso Oceani ab antiquis dicebantur Cymbri Strab. & Tacito. **C** Decaneta, in authenticis fortasse, dicatheta, quod locus esset in quo rei reponerentur, donec iudicatum esset. **C** Dromones, naues sunt a cursu dictae. **C** ELEPHORIA & hospitatura, inquit Arcadius, apud Alexandrinos patrimonij munus existimatur. existimaui quandoque castigatus legi debere eleamoria, quod id munus esset olei coemundi, nunc magis placet, ut ab impressa lectione minus discedamus, & telosphoria legamus, quod munus id esset exigendi tributum. In Pandectis quoque Florentinis non satis castam lectionem deprendi, sed cum ea quae circumfertur, eandem. **C** Epistalma, non sigillum est, ut existimaui Accursius, sed mandatum. *ἐπιστάλμα* mando, impero. sanè sigillum *ἀποσφράγισμα* Plin. Caecil. dicitur. **C** FASCIA crurulis magis placet apud Vlp. quam crinalis; sicuti & fascia pedulis. Corn. Fronto, pedale, inquit, mensura est pedis, pedule uero sub pedibus praestat utilitatem. uidetur autem id significare quod uulgo scalinum dicimus, uel ipsam soleam. **C** GYNAECIVM locus in quo mulieres laborabant, lanam praecipue trahentes: diffusius aliquando id tractauimus. meminit in hunc significatum Paul. Diaconus, Narseti Augusta, quia eunuchus erat, inter cetera fertur mandasse, quod eum cum puellis in gynacio lanarum faceret pensa diuidere. **C** HABERE. Cor. Fronto, habere potest etiam sur nequam, possidet nemo nisi qui aut relictae, aut donatae rei, aut emptae dominus est, ita in habente onus, in possidente usus est. **C** Hirenarchae, uiri sedandis seditionibus electi: & qui cognoscerent ubi de finibus certaretur. *ἐρένη* pax & concordia: non habet graece adspirationem. **C** Honorati etiam hi qui palatinam quidem dignitatem habent, ad ministratione abstinere: & quod Ausonius ait, muneris exortes, nomine participes, capitur hoc in significato etiam apud Amia. Marcel. **C** Idiocirca, Cynus interpretatur diuisionem manuū, ineptissime. Legendum est idiocirca: sunt chirographa propria manu scripta, unde nomen sumpserunt, *ιδιογράφες*. Esichius ad Eulogium, *πάντα δὲ αὐτὸς ἰδίᾳ χερί γράφω*. **C** LATERCVLVM idem esse arbitror quod scrinium, hinc princeps sacri laterculi in constitutionibus, qui alibi dicitur princeps sacrorum scriniorum. **C** Limitati agri, limites a limo, id est transuerso dicti sunt, eorum nomina octo & uiginti recenset Hyginus. Apud Florentinū iuris auctorem, limitati agri dicuntur, qui de hostibus capti, militibus per limites, hoc est centurias fuerunt assignati, in his neque alluionem esse, neque ius usucapiendi, in li. de controuersijs agrorum Agennius Urbicus scribit. Idem tradit solitos fuisse assignari agros ueteranis duobus modis, uno quidem, ut hi ex quorum territorio agri sumpti erant, nullam iurisdictionem amplius in eis haberent: sed leges ab his acciperentur, qui ueteranos deducerent, alio modo, ut iurisdicatio ciuitatis in eos agros salua esset, existimaui enim igitur apud Flor. ita distingui, ut qui ager deuictis hostibus, ita ueteranis sit concessus, ut in ciuitatis iure cuius erat permaneret, in eo ius alluionis esse, quoniam uidetur adhuc priuatus esse: sed si in ciuitatem non ueniat, uerum manucaptus assignatusque ueteranis sit, publicus populi Rom. remanet, nec alluione diminuitur. **C** Lufum aleae prohibuit Iustinianus, & quinque ipse ludos instituit: comonouolon, comodaulomolo, regindala, cempon, reipufara, quae genera ludorum nusquam ipse legi, nec eas quidem uoces in aliquo significato. quapropter cum locus hic salebrosissimus sit, nihil decerno. Solum lectorem admonendum ducimus, in primis posse corycouelon legi, quod iaculum pilae significat: *κορύνη* enim Paulo Aegynetae pilam esse eruditiores consentiunt, unde proverbium coryco exerceri, de eo qui incassum fatigatur: erat enim pila conacea instar utriculi, quae inflata uento, plerumque lusorem male afficiebat. Suidas in dictione *σάκκος* corycum interpretatur sacculum in quo panis recondabatur. Quod sequitur, comodaulion, quasi *κώμου διαυλον*, hoc est lusum cursorium, octo esse certaminum genera Suidas auctor est: inter quae diaulon, cum per duo stadia curritur. Rursus regindalia, existimo eum qui constitutionem transulit in latinum, ut erat indoctissimus, sic credidisse posse transferri eum ludum, quae Iul. Pollux onomasticum nono basilinda, βασιλινδα appellat, uocatur autem hic lus, cum ducta sorte aliquis sit rex: & is aliquid laboriosum ministro, qui forte pariter obigerit, imperat, Subsequitur, cempos. Festus

A Festus Pomp. simpliciter catampon genus esse lusum scripsit. erunt quibus forsitan placebit celtus; nobis omnino nihil arridet, Reipufara, forte corruptum est: & graece scribi debuit *ῥεῖπυ λυσερας*, a decursu latronculorum, hoc est calculorum, sed, ut dixi, haec omnia a nobis per coniecturam referuntur: nihil enim certi habemus, nam & fuerunt qui aliter hunc locum emendaret, comolem, idolomenon, rhindalcha, cyron, & ecpyrusan legentes; qui tamen huiusce castigationis rationem addunt nullam. **C** Lyciarcha C. de off. com. orien. sicut syrarchia, ludi quidam in Lycia celebrabantur: quibus qui praerat, lyciarches dictus est, constituebatur autem in id munus a Comite orientis, & eius officio: sicut syrarches, qui idem in Syria munus curabat, a praeside puincia Syriae. **C** MANCIPES interpretantur Arc. & Honorius quadam constitutione esse salinarum conductores: quod ex usu loquendi admissum crediderim: alioqui generalius est nomen, & omnes comprehendit, qui a fisco aliquid uel emunt, uel conducunt, hinc in L. Neruisj tumulo in Sabinis: secure solui semper fiscalia manceps, dicti sunt, quod sublata manu auctores se conductus significant, Festo, Meminit Cic. Tranq. Nonius, Pedianus, ceteri. **C** Mancipi dicitur infra in uerbo Nexus. **C** Mensularius idem significat quod numularius, & *τραπέζιτης*. Trapeza enim mensam significat: hinc trapezophora, sustentantes mensam tripodes, Paulo: licet alij nescio quid impertinens de amphora inculcent. **C** Miliarium argenteum Paulo dicitur uas ad coquendum, id hyeme usui est: sicut baucalis, quo aestate utimur refrigerandis in aqua cyathis.

*ἡ γράμμις χαλκοῦ μιλιάριον ἡλιδόωρε
τοῦ πῶδε τῆς θεῆς καὶ ψυχῆς τοῦ κατὰ τὸν ἐγὼ
μὴ καμνέ, μὴ φύλα, μάτην τὸν κατὰ τὸν ἐγὼ
ἐπὶ τὸ θεῶς χαλκοῦ βαυκαλίον ἡγούρας.*

Nicarchi hoc carmen est secundo epigrammatum; unde sententia nostra approbatur.

A Aeratum emisti miliarium Heliodore
Per Tracas flantis frigora habens Boreae.
Nesusta, fumum ue cites, sumasque laborem.
Aerata aestati baucalis empta fuit.

C Militia. Non ab re facturum me existimaui, si disputatiunculam hic nostram referrem, qua olim cum eruditissimo, tribusque linguis, Hebraica, Graeca, Latina, peritissimo uiro BENEDICTO IOVIO Nouocomensi disserui. eam quod ad ius civile non parum faciat, uisum est hic recensere: subsequitur autem in haec uerba. Existimaui tu quidem collegia ipsa fabrorum centonariorum dendrophorumque ad rem bellicam pertinuisse: quam sententiam & illud adiuvat, quod in Rauenate quadam inscriptione legitur, Flauiam salutarem H. S. X. X. dedisse collegio fabrum M. R. hoc est, ut Val. Probus interpretatur, militiae Rauenatis, sicut etiam Mediolani annotaui, Caesium collegam fabrorum & centonariorum M. M. id est militiae Mediolanensis, nam & centonarij a centonibus dicti sunt, quos ad indumenta militum posse pertinere uix negauerim: cum & Vlp. centones, funes, perticas, syponas, phormiones, id est storeas, legato instrumento contineri, ex Pegaso Iuricon. tradat. Mentio quoque eorum habetur Petronio Arbitro, & Apu. Iuuenalique. Ceterum quod minus hanc in sententiam in nostra historia a me itum sit, in causa illud fuit, quod exploratum mihi erat, nulla collegia in re militari permixta fuisse. Martianus iuris auctor in titulo, qui sit de collegijs illicitis, Digest. li. XLVII. mandatis, inquit, principalibus praecipitur praesidibus prouinciarum, ne patiantur esse collegia soldatia, neue milites collegia in castris habeant: sed permittitur tenuioribus stipem mensuam conferre, dum tantum semel in mense coeant: quod non tantum in urbe, sed & in Italia diuus quoque Seuerus constituit, sed religionis causa coire non prohibentur, &c. Nec quicquam obstat, quod dixi militiam Rauenatem, Mediolanensem ue his in collegijs dictam: quoniam militia non ad arma solum spectat, sed & uniuersitatem quoque designat, hinc militia aduocatorum impp: Leonis & Anthenij constitutione: militia palatina, pro omnibus qui in palatio, in breuiario Theodosij: militia literata Caesarum re-scriptis, in titu. de prox. sacr. scrin. militia negociatorum, Iustin. cod. lib. VII. ubi de pignoribus agens: qui super, inquit, hypothecis, quas metaxarij, uel distractores,

uel alij quarumcunque specierum negotiatores, pecunias sibi credentibus dare solent: c
 sancimus ut quamcunque militiam iisdem negotiatores acquisuerint, &c. ut ibi significet
 quantitatem aliquam rerum, quae in negotiationem deductae sint, quapropter & Sere-
 badius Scaeuola, inter uenditorem, inquit, & emptorem militiae ita conuenit, &c. Nam
 & dum Tesserarios ex Modestino intelligis, qui praecepta imperatorum per contubernia
 nia significant, magis ea in inscriptione probauerim eos accipi, qui frumentarii in urbi-
 bus sint. Vlp. de iudicijs: si libertis suis tesseras frumentarias emi testator uoluerit, ap-
 parer ex genere comparationis id fidei. Rom. praestandum. Pau. dele. 11. Si Titio
 tessera frumentaria, aut militia legata sit, meminit & tessera frumentaria Tranq. tamen si
 me non lateat, alia quoque hanc dictionem significare, ut igitur breuiter absoluam, non
 alio sensu in his elogijs accipiendam militiam existimo, quam ut illud denotet quod uul-
 go paraticum dicimus: sicut & apud Apul. li. x. 1. Asini aurei: quod tutior sis atque muni-
 tior, da nomen huic sanctae militiae, cuius non olim sacramento etiam rogaberis. Signi-
 ficat autem collegium Isiacorum sacerdotum. Plane si in castris ea collegiorum nomina
 extitissent, non essent certe a Vegetio, uel Modestino hac in re diligentissimis scriptori-
 bus praetermissa, sed & in libello, qui eodem argumento graece circumscribitur, *περὶ ὁπλο-
 μακίας καὶ ἀγχιότων*, nihil prorsus de illis offendet: quin & Cic. in urbibus ea collegia
 fuisse ostendit, in oratione (nisi fallor) aduersus Pisonem: collegia non ea solum, quae
 senatus sustulerat restituta: sed innumerabilia quaedam noua, ex omni fece urbis ac serui-
 tio constituta. Caius, collegia, inquit, Romae senatuscon. confirmata quaedam sunt: ueluti
 pistorum, & quorundam aliorum, & nauiculariorum, qui in prouincijs sunt. Mediolani etiam
 hic tumulus est, D. M. Epitynchan, M. M. fer. cisalpin. & transalpin. patr. coll. naut.
 comens. haered. fac. cur. an tu nautas istos quicquam comune habere cum militibus
 dixeris: nisi forte in lario tuo pugnatum credas. Caterum quomodo & interpretandos
 treis illos apices, fer. existimes, scire ex te uelim. nam seruum ne accipiam illud facit, quod
 seruus testamenti factio non est, nec ab intestato haeredes: sed & lex Solonis a iuris au-
 tore Caio, quem Boethius quoque in Topicis habet autorem, relata: Si, inquit, collegae
 sacramentales, uel nautae, uel frumentarii sint, quicquid ad negotiationem disponunt
 simul, irritum ne esto, quod igitur arbitraris dendrophoros fuisse, qui syluam caderent,
 & materiam deferri procurarent in castra, ut tibi non assentiam, in primis sit ea ratio, quae
 supra probauimus, ad rem bellicam collegia non spectasse: quod Martianus tradidit.
 Verum & illud argumento sit, quod aut eos accipis, qui ipsi cadunt deferuntque ligna:
 & hos calones esse ex Seruio, & alijs cognitum est: aut qui calonibus praerant, & cry-
 mologia repugnat: cum aliud sit arborem ferre, aliud ferentibus praesse, non est igitur
 cur loco me moueam, & existimem dendrophoros ad rem diuinam non pertinuisse:
 cum arbores dijs sacras fabella Auiani demonstret: & Plin. li. x. 11. Cap. 1. de arbori-
 bus loquens: Haec fuere numinum templa, priscoque ritu simplicia rura, etiamnum deo prae-
 cellentem arborem dicant. Item: arborum genera numinibus suis dicata perpetuo ser-
 uantur, & rursus: Ex arbore numinum simulacra fuere, nam & eos esse arbitrari quisque
 poterit, quos Caius in Solonis lege thyasotas uisus est appellasse, horum enim sacrifi-
 ciorum collegium fuisse, & ex Martiano retuli, & te non latet Romae quoque lectum
 fuisse collegium pontificum, sicut & pastophoros. Horus Apollon, in Hieroglyphicis
 cis, aedium sacrarum custodes extitisse autor est, non quod tu arbitraris, simpliciter pala-
 lium ferentes: tamen si sententiam tuam erimus defendat. Sed & dendrophoros Dianae
 sacerdotes legimus, & eschophoros in eschophorijs festis ramos oliuarum Athenis fe-
 rentes, Suidae, interpreti Aristophanis: & canephoros in sacris Cereris, Callimacho
 Pausaniaeque. Verum an hi collegium facerent, uix est ut affirmem, solus nostrae senten-
 tiae scrupulum iniecit Callistratus de iure immunitatis, qui, immunes, inquit, sunt qui cal-
 cem coquunt, & qui syluam incidunt, & qui arborem cadunt & torrent, ut dubitare
 hinc possumus, num dendrophoros intellexerit, sed omnino nihil id ad militiam castren-
 sem: tamen si nec hi fortasse collegium aliquod habebant, nec nobis aduersatur quod
 uexillarios, dolabrarios, scalarios legisse te dicis: nam hi speciale ipsi collegium non fa-
 ciebant: sed potius aliorum accessionem quandam fuisse crediderim: cum in tuis quoque
 collectaneis

A collectaneis cliuio pago adscribatur hic tumulus, L. Apicio Brutidio, & Albutiae filiae
 centuriae centonariorum, dolabrarum, scalarum ordines: ut inde conijciam, centonarios
 matricem ipsam societatem fuisse, quorum ordines dolabrarum, scalarumque erant, sint igitur
 tur fabrorum, centonariorum, dendrophororumque principalia collegia: sub quibus ta-
 men alia artificum nomina continebantur. nam & in Rom. inscriptionibus, in Chry-
 sogoniade, haec est: Magno & inuicto imp. Caes. VAL. Constantio, P. F. corpus cori-
 ariorum, magnariorum, soleariorum, unde existimo magnarios artifices fuisse calcea-
 rios, qua in re quid sententiae tuae sit libenter uelim scire: cum & uox haec apud Apule-
 tum inueniatur: penes quem Beroal, magnarium negotiatorem interpretatur, qui
 magnas res pertractet, magna quoque mercimonia exerceat. Caterum neque satis argumen-
 tum hoc tuum probo, dum idcirco plura fuisse collegia Mediolani asseris: quoniam
 Comi sint tesserarum, dolabrarumque, nam & ex plurimis constitutionibus, & ex prudentum
 responsis constat, collegia omnia prohibita esse: nisi quae uel a consuetudine, uel a prin-
 cipe probata sint, quamobrem etiam quod ea consuetudo Comi fuerit, ut tesserarum, dola-
 brarum, & id genus similes, corpus aliquod facerent: non ideo tamen Mediolani fecisse
 compertum est: cum in huius urbis palaeotilis sola trium collegiorum, fabr. cent. den-
 drophor. mentio reperiatur: sicut in cremonensi tantum municipio fabricenses extitis-
 se arbitror: quod Amia, Mar. libro xv. uidetur ostendere: qui ita dicti sunt, quod fa-
 bricam armorum, quam ibi Constantius imperator habebat, curarent, armaque ipsi fa-
 bricarent: quod generaliter non permixtum urbibus, Iustiniani constitutione docemur:
 ueluti id collegium approbati Theodosij & Valen. lex ostendit, sub tit. de haere. decu-
 rionum, ut fateri ausim, ut recte haec dignoscantur, necessaria esse aliqua in iure ciuili ru-
 dimenta. Verum & quod a me petis, ut paulo diffusius explicem, quae mea sit de colle-
 gio fabrorum sententia: existimo fuisse artifices tenuiores, quales materiarii, ferrarii, co-
 rarii, idque genus similes, quapropter cum sub Domitiano etiam de rebus leuissimis se-
 natum conuocari solitum ostendere uellet Plin. Secundus in Panegyrico Traiani, De
 ampliando, inquit, numero gladiatorum, aut de instituendo collegio fabrorum con-
 sulebamur, ubi interpres tuae sententiae autor, collegium castrense existimauit: quae in-
 terpretatio & ex hoc consutatur, quod non solebat ad senatum quicquam referri, quod
 ad milites pertineret, solumque id ius imperatorum erat, quod Tacitus in Tiberij rebus
 ostendit. Callistratus quoque Iurisc. de iure immunitatis: quibusdam, inquit, collegijs
 seu corporibus, quibus artificij sui causa ius coeundi lege permixtum est, immunitas
 tribuitur, scilicet eis collegijs uel corporibus, in quibus artificij sui causa unusquisque as-
 sumitur, ut fabrorum corpus est, & si qua eandem rationem originis habent, quae idcir-
 co constituta sunt, ut necessariam operam publicis utilitatibus exhiberent. Caterum
 & quam operam publice utilem praestaret collegium fabrorum, Caecil. Plin. in episto-
 lis ad Traianum, luce clarius demonstrat: qui, cum Nicomedie uastissimum incendi-
 um Gerusian & Iffon absumpsisset, nullusque in publico siphon, nulla hama, nullum
 denique instrumentum ad incendia compescenda esset, Traianum rogauit, an instituen-
 dum putaret collegium fabrorum, duntaxat hominum c. l. Egoque, inquit, attendam
 ne quis nisi faber recipiatur, ne uel iure concessio in aliud utatur, sed Traianus prohibe-
 it, quod dubitaret, ne *ἐντροπείαι* istae perquam graues fierent, propter studia factionum.
 Inemendata est autem eo in loco Aldi additio: significat uox illa *ἐντροπείαι*, sodalitia, seu
 collegia: sed & hamae & siphonis meminit Vlp. de fundo instructo leg. ubi acetum, in-
 quit, quod extinguendi incendij causa parat, instrumentum fundi est. Itemque centones,
 funes, perticae, scalae, phormiones quoque & spongiae, & hamae, & siphonas contineri ple-
 ri, & Pegasus, aiunt, sic enim ille: quauis in uulgatis pro siphone scopae supponant,
 quae nullius omnino sunt usus arcendis ignibus, sed & *ἀμφὶ* sarculum est, meminit si-
 phonis in hunc usum & Isidorus in etymologijs suis, habebant autem haec collegia pa-
 tronos suos, eligebantque potissimum aliquem ex decurionibus, Extat Bergomi latissi-
 ma mensa cum hac inscriptione, P. Mario Vot. Luperciano equiti Rom. equiti pub. o-
 mnibus honores municipales adepto, iudici de selectis, sacerdoti Caeniniensi, collegij fa-
 brorum, centonariorum, dendrophororum, militie Bergomatis patrono, cuius eximia
 X

Consultat interpretatio
 plurimj interpretis.

liberalitas post multas largitiones huc usque enituit, ut lucar aruinæ redemptum à re publica sua, uniuersis ciuibus suis in perpetuum remitteret. huius tot & tam ingentia merita ita remuneranda censuerunt, ut effigiem quartumuirii perpetua ueneratione celebrarent. locus decreto decurionum dicatus. **¶ NOSOCOMIUM**, multa sunt hoc in significatu corrupta uocabula: quæ sic in Iustin. Codice emendanda sunt. Nosocomium, ubi curantur morboſi, ualeudinarium quidam latine appellant. Prochotrophium, ubi nutriuntur pauperes, *ἀπὸ τοῦ προχοῦ καὶ τροφῆς*. Xenodochium, ubi hospites accipiuntur; unde uulgo hospitale dicimus. appellatur & xenon; quæ uox apud Sidonium quoque reperitur. Gerontocomion, ubi senes curantur: *τῶν γεροντων* nemo ignorat pro sene accipi. Brephtrophion, ab alendis infantibus: infans enim *βρεφὴς* dicitur, *τρέφειν* nutrire. Orphanotrophium, ab orphanis, uox est græca, qua significatur pupilli priuati patre. Assisterium, legendum ascettrion, pro loco in quo aluntur moniales, *ἀσκήτρια*. **¶ Nexus** apud Iustinianum de uſucap. transform. Nexus, inquit, Boethius, iuris solennitas est, quam in institutionibus Caius exponit. cum res mancipi uenduntur, interueniunt enim quinque testes ciues Romani puberes, & is qui libripens dicitur, is autem qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit: hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio; isq; mihi emptus hoc ære aeneaq; libra, deinde ære percudit libram, idq; æs dat ei à quo mancipium seu aliam rem accipit, quasi precij loco. quæ res sine hac solennitate uendebatur, erat mancipi, nō refero id diffusius: quando quidem nemini non dictus hic locus, etiam Cynum, Albericumq; Rosatum non præterijt. **¶ Nummos** inueterales uidetur accipere Vlpianus de bonis damnatorum, pro modica pecunia, & pauci ualoris, quæ indies uictus causa expenditur. ipse existimo corruptum codicem. **¶ ORCINVS** libertus is creditur, qui directam libertatem accipit, quidam idcirco dici tradidere, quod ab his manumittatur, qui ad orcum tendunt. nobis placet ut orthinum dicamus: quoniam *ὀρθος* directum significat. hinc orthodoxi qui recte in diuinis sunt opinionis: tametsi in græcis scholijs iuris ciuilibis etiam *ὀρθος* & *ἀπὸ δόξης* legatur, id est orcinus, non orthinus. **¶ Obsonium** quidam legunt apud Pompo. de do. inter uir. & ux. non uidetur facta mulier locupletior, si aut in obsonio, aut in unguentis donatam sibi pecuniam impenderit. quid si ozonium legamus, odoramentumq; aliquod accipiamus, *ὄζων* sanè obsonium quoq; pro stipendio militari accipitur Luca in euang. & Paulo in episto. unde obsonia Ihesasticorum Cæcil. Plin. in episto. ad Traianum, ut mirum sit, quomodo interpretis diligentiam id præterierit. **¶ Parichos**. pensionarium significat hæc uox in authenticis Iustiniani, *ἀπὸ τοῦ παρίχου*, quod præstet & exhibeat pensionem. Sed parechon seu parochum dicendum est, est & apud Horatium: Vertere pallor tum parochi faciem. uerum & a libi: Proxima Campano ponti, quæ uillula tectum Præbuit, & parochi quæ debent ligna salemp. nam cum magistratus Romani in prouincias ibant, siue alij, accepto sacro diplomate, dispositis equis cursu publico uterentur: hi qui eos hospitio suscipiebant, & qui equos dabant salgamumq; præstabant, parochi etiam dicebantur, ut Porphyrio & Acron attestantur: hinc dicta parochia, quorum significationem Amian. explicauit: & ex recentioribus Pomponius Letus in Constantino. qui comitibus, inquit, & ducibus, qui pro augendo imperio consenuerant, dabantur agri, uillæq; ut necessaria suppetere, quoad uiuerent, parochias uocabant. Parochos autem Suidæ significat eum qui in curru uti paronymphus ascendat, scribit Pausanias, cum noua nupta ad ædes mariti deduceretur, in curru ascendere ipsam solitam, & in eius medio collocatam, ab una parte maritum, ab alia parochum, qui sibi affinitate proximus esset, accipere. Parricus uerò nomen erat magistratus Romani: unde apud Pomponium de origine iuris, questores parricos legimus: quorum etiam mentio apud Festum, & M. Varr. hic enim omnia erat, idem sacerdos, prætor, parricus, denique idem senatus: sic enim legendum. Cæterum Iustiniani uerba de parochia hæc sunt: Colonarium ius est, ueluti si domum ualentem centum solidos, & præstantem pensionem solidorum decem, aliquis acceperit ab ecclesia, uel pro ea solidos tres singulis annis se daturum pensionis nomine, ubi eam redemerit forte minori precio spondeat: iste autem appellatur

appellatur *πρόχοις*. De cursu publico, cuius Acron meminit, in annotationibus Cod. plura à me dicta sunt, ut merito silentio nunc transigenda sint. **¶ Plumbatarum** ictus. sunt plumbatæ iaculi genus, cum directa uirga in capite ferrū apponit, dein undiq; tribuli plumbo affixi, unde nomen datum, iaciuntur manu. Earum duo genera, tribulatæ & mamillatæ: quarum formam diffusius leges in Theodosij officijs. **¶ Penelope**, quinquies quaternos enixa filios tradit à Paulo Iurisc. sed antiqui codices, qui ante Accursium scripti sunt, non Penelopen habent, sed Peloponesiam, quod ea mulier ex Peloponeso Græciæ esset, quam lectionem probō, idq; Plinio libro vii. astipulante. Cæterum de tanta mulierum fecunditate, Plin. Gellius, & Alber. Mag. multa prodiderunt, alioqui Penelopes filios ex Vlyſſe duos, tum etiam Pana, in græcis autoribus legisse tantum memini. **¶ Proauſtium**, corrupta ubiq; dictio hæc est in authenticis, & legendum est *πρόασιον*, id est suburbanum: ut mirum sit, cur, quisquis fuit, qui de græco ea tranſtulit in latinum, ubiq; græca dictione uti maluerit, quam semel suburbanum dicere, *ἀστυ* enim urbem significat, & *πρόασιον* Athenas, hinc apud Iuuen.

Ad summam non Maurus erat, non Sarmata, non Thrax,

Qui sumpsit pennas, medijs sed natus Athenis.

Dum enim Dædalum significat, innuit ipsos Græculos uiles esse & mediastinos, quod sic appellantur qui in umbilico ciuitatis morantur omnium obsequijs obnoxij: qua ratione in domibus quoq; sunt mediastini. dictio est ex græca & latina uoce composita. **¶ Programma**, græca uox est *πρόγραμμα*, significat in iure, quod latine appellat Vlp. proſcriptionem, titulo de institoria actione. capitur & pro edicto, ut in uita Auidij Cassij imp. legitur. **¶ Promercalis**, si in re promercali impensæ factæ sint, non uoluntarias, sed utiles esse Paulus scripsit. Promerciales res interpretatus est Angelus Politianus esse simpliciter res uenales: hinc apud eum promercale imperium, in Herodiani translatione. quæ sententia uulgo reprobatur: quoniam non generaliter uenale significat, sed quod præter suos usus uenale paterfamilias habet, Catoni, Columellæ, cæteris. alioquin apud Paulum omnes impensæ utiles essent, quæ in aliquâ rem fuissent factæ natura sua uendibilem: quod non probō: placet itaque Baptistæ Pij sententia.

¶ QUADRATARI, marmorarios dictionem hanc significare ex Sidonio Apollinare, & Hieronymo alijs admonui: sicut apud Senecam quadratariam artem, epistolarum ad Lucillum libro xi. marmorariam intelligo. cum enim superius de balnearum ornatu dixisset, quantum in illis statuarum est, quantum columnarum: paulo inferius ita prosequitur: at olim pauca erant balnea, nec ullo cultu exornata. cur enim exornaretur res quadrataria, & in usum, non in oblectamentum reperta? quæ uerba significant ab antiquis quoq; marmorarios usui fuisse, non ad oblectamentum, sed ad usum: sicut & balnea: quamuis utraq; tunc ad magnificentiam spectarent. Alij ibi legunt quadrantaria res: quoniam sic appellari balneariam artem existiment, quod quadrante lauaretur, hinc illud: Cædere Syluano porcum, quadrante lauari. **¶ Repedare**, iniuriosa apud Iustinianum, significat rhapsima alapâ, *ῥάπισμα*. **¶ Repedare** reuerti significat, Lucillio poetæ, Nonio Gram. Eutropio hist. & in Cass. constitutionibus. Sed & Paulus titulo de lib. & post. l. si quis posthumus, hoc uerbo utitur: Diuersum, inquit, est si in hostium potestate filius sit, & decesserit in eodem statu: rumpit enim his casibus nepos testamentum, quod si moriente auo filius repedauerit, non abscissum est, ut superiore casu fuerat, uulgati omnes codices, non repedauerit, sed repudiauerit habent: quapropter maximæ tenebræ obuolutæ oculis interpretum sunt, ut uix seipſos extricent, sed & ridiculus commentator est Bartolus, qui repedare, inquit, est à capite incipere, de cohor. li. cod. xii. **¶ SPECIES** ad uectigal pertinentes hæc nominantur Paulo Iurisc. de publicanis: qui locus quoniam corruptissimus est, ex antiquioribus codicibus ita erit restituendus: Cinamomum, piper longum, piper album, folium pentaphyllum, folium barbaricum, costum, costamomum, nardi stachis, casia turiana, xylocasia, smyrna, amomum, gingiber, malabattrum, aroma Indicum, galbanum, laser, agalochus, sarcocolla, onyx Sabeus, cardamomum, xylocinamomum, opus byssinum, pelles parthicae, pelles babylonicae, ebur, ferrum Indicum,

carpasum: lapis uniuersus, margarita, sardonica, ceraunum, hyacinthus, smaragdus, adamas, sapphirus, calamus, berillus, cylindrus, opera Indica, uela farmatica, metaxa, uestis serica, uel subserica, uela tineta, carbacea, nema sericum, spadones, Indici leones, leanae, leopardi, panthera, purpura, item pecorum lana succida, capilli Indici. &c. Folium pentaphyllum existimo caltham significare: sicut barbaricum, baccar quibusdam denotat: tamen eorum sententiam Plinius non probet libro xxi . capite vi . Xylaloea, myrrha: poterit aliquis existimare iunctum id legendum: cum Hippocrates $\sigma\mu\upsilon\rho\eta\varsigma\ \lambda\alpha\sigma\sigma\iota\alpha\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\tau'\epsilon\omega\tau\epsilon\rho$ in eo libro nominet, quem de mulierum morbis inscripsit: nobis separatim legere magis placet. Agalochus, hunc Aetius medicus xylaloem uocat, à similitudine ligni aloës. Onyx Sabaeus. Onyx seu unguis, integumentum conchilij est, Dioscoridi: nascitur in Indici lacubus: est & maxime autoritatis qui ex rubro mari deuehitur, sicut & Babylonicus. Byssinum opus, à bysso, uti arbitror, dictum, huius lini maximum precium, Plinius libro xi . capite i . refert, mentio est in euang. Carpasum, nescio an id sit, cuius libro vi . meminit Dioscorides. Malabattrum. eius tres species folij appellatione comprehendit, medici autores sunt: indicio est & Galenus, Pliniusq. Aroma sericum, id opinabitur aliquis, quod Plinius sericatum simpliciter appellat xxii . capite xxii . sed tamen magis placet uulgata lectio, uidelicet $\eta\mu\alpha$, nema sericum: significant enim filum, quod apud Seras conficitur: cuius mentio Suidae in uerbo $\sigma\upsilon\rho\iota\kappa\eta$. Lana succida, alij codices habent sic, pecorum lana fucus, quasi fucum nominet, tanquam uel radiculam intellexerit, qua se linunt mulieres: uel certe fructum, cuius mentio Dioscoridi in iiii . **S**acra, dubitatum fuit cur filij, qui in patris potestate sunt, dicant esse in sacris patris in iure ciuili: & ipse existimo id ea de causa introductum, quoniam lege duodecim tabularum, Iurisconsultorumq. interpretatione cauebatur, ut pater filiusq. haeres eadem sacra colerent: unde cum de potestate filius exibat, à paternis sacris liberari dicebatur. Verba legis haec sunt: sacra priuata perpetua manento. quae interpretatur Cicero libro ii . de legib. ut omnis ad quem patris familia pecunia perueniret, is teneretur sacra illa celebrare. Refertq. Scaeuola pontificis interpretationem, qua traditum est, quinque modis astringi sacris hereditatem. hinc Caelius in panegy. ad Traianum: non latui, inquit, erant homines abradi aliquid bonis, quae sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent, qui locus carmen quoque Plauti declarat in Captiuis, ubi parasitus, sine sacris, inquit, hereditatem adeptus sum offertissimam: quae enim agnatis defertur, tanquam sacrorum societate merita, non aequè placet sicut quae in sperato contingit extraneis, ut minime $\pi\alpha\upsilon\sigma\epsilon\alpha\varsigma\ \sigma\mu\iota\omicron\nu$ illius ROTERODAMI sententiam omnino probem, prouerbum id interpretantis, de sacris quae in parentalibus defuncti celebrabantur, prouerb. cclvii . **S**andalium, $\sigma\alpha\upsilon\delta\alpha\lambda\iota\omicron\upsilon$. Graecis calceamentum muliebri significat: unde legimus Veneris sandalium tanquam nimis stridulum à Momo repressum esse. In pontificum decretalibus epistolis eodem sensu accipitur: est autem insigne dignitatis, sicut & palium pontificium. **S**ynthesis graece compositionem significat in iure ciuili: quandoque uestis est saturnalia, sicut & non uno in loco apud Martialem. Scaeuola de auro & argento leg. synthesisim accipere uidetur pro multis uestibus simul compositis. Sempronius, inquit, hoc amplius coopertoria tibiana, & tunicas tres cum palliis, quae ea legerit, dari uolo: quare an ex uniuersa ueste, id est ex synthesisi, tunicas singulas & palliola eligere possit, uidetur autem hic Scaeuola synthesisim appellasse, quam uulgò libream appellamus, cum indumenta eiusdem sunt coloris, & simul eodem tempore induuntur, quem ordinem à legataria conturbati non posse ipse censuit, eadem ratione, synthesisim quoque uasorum dici posse arbitror, cum plurima uasa simul componuntur, quae alicui destinare amicus uelit, ut inde non arbitretur synthesisim uasis genus esse, quod Domitius apud Martialem Papiniumq. existimauit: sed nomen generale, quod multarum rerum compositione notet. Mart. li. i . Et crasso figuli polita coeno Septenaria synthesis Sagunt. Papinius: Vnam mittere synthesisim, quid horres Alborum calicum atq. caborum: synthesisim uero fundorum, corruptum arbitror pro $\sigma\upsilon\gamma\eta\sigma\iota\mu$, id est laetifundium, apud eundem Scaeuolam de adimendis legatis: ubi, Titia, inquit, testamento Sciam

iam libertam heredem instituit, & Pamphilo liberto praedia per fideicommissum dedit: in quibus synthesisim, id est omnem possessionem praediorum, quae appellabatur circa colonem, per epistolam donauit, in qua etiam ita scripsit: Titia heredibus meis salutem: $\beta\omicron\upsilon\lambda\omicron\mu\alpha\iota\ \beta\epsilon\delta\alpha\iota\alpha\ \epsilon\iota\upsilon\alpha\iota\ \tau\acute{\alpha}\ \epsilon\pi\omicron\tau\epsilon\pi\alpha\gamma\mu\epsilon\lambda\iota\alpha\ \delta\omicron\tau\alpha\ \epsilon\phi\delta\alpha\iota\ \epsilon\iota\varsigma\ \tau\omicron\ \delta\omicron\tau\omicron\mu\alpha\ \tau\omicron\ \pi\alpha\mu\phi\iota\lambda\omicron\varsigma\ \pi\epsilon\pi\omicron\iota\mu\epsilon\lambda\iota\alpha$, $\epsilon\iota\omega\ \sigma\epsilon\iota\alpha\ \eta\ \sigma\omega\tau\epsilon\pi\omicron\phi\omicron\varsigma\ \mu\omicron\upsilon\ \lambda\alpha\lambda\epsilon\tau\omicron\upsilon\mu\epsilon\theta\ \mu\eta\ \gamma\epsilon\eta\eta\ \delta\epsilon\ \sigma\upsilon\ \gamma\epsilon\gamma\alpha\phi\alpha\ \alpha\upsilon\tau\omega\ \mu\epsilon\tau\omicron\upsilon\varsigma\ \beta\omicron\upsilon\lambda\omicron\mu\alpha\iota\ \alpha\upsilon\tau\eta\ \delta\delta\eta\ \nu\alpha\iota\ \tau\hat{\iota}\ \sigma\upsilon\gamma\eta\kappa\iota\sigma\iota\mu\ \tau\omega\ \pi\omicron\delta\iota\ \kappa\omicron\lambda\omega\sigma\iota\omega$. questum est, cum Seia ex codicillis fideicommissum, id est $\sigma\upsilon\gamma\eta\kappa\iota\sigma\iota\mu$ circa $\kappa\omicron\lambda\omega\sigma\iota\omega$ eligat, &c. reponenda sunt hoc modo graeca uerba: quae tamen satis fideliter in uulgatis codicibus translata leguntur, meminit huius uerbis etiam Martialis:

Synthesis dum gaudet eques, dominusq. senatus,

Atq. decent nostrum pilea sumpta Iouem.

quo in carmine existimauit Domitius synthesisim sumptuosam uestem esse: ipse contra uilem arbitror. Nam sciendum est, in Saturnalijs diebus solitos esse seruos domino: rum uestes induere: & rursus dominos pari conditione cum seruis esse: cuius rei autor est Macrobius. Sed & Lucianus in opusculo, quod $\kappa\epsilon\tau\omicron\sigma\omicron\lambda\omega\upsilon$ inscribitur, seruos conuiuio illis diebus à dominis suis accipi ostendit, dominosq. cum amicis stantes, huiusmodi conuiuiis ministrare est autor, ut merito Martialis Saturnalia describens, eo tempore equites gaudere synthesisibus dicat, hoc est uilibus indumentis: quae magis seruis conuenirent: & senatum gaudere dominis: quoniam senatores ipsi proprijs seruis tanquam dominis ministrabant: sed & imperatorem pileo uti, quod tegumen seruo conuenit, qui in libertatem deducatur. Legendum itaq. est, non dominus senatus, sed dominis, ablatiuo casu: sicut & in sequenti carmine, Gelidum latus aedilis appellat, quod uestem seruilem indutus esset: non enim legendum est, gelidos lacus, ut uulgò creditur. Ceterum & uilem uestem synthesisim esse ex Tranquillo dignosci potest: qui synthesisinatum discalceatumq. iussit Neronem, per lasciuiam quandoq. autor est. **S**ermo latinus. Dubitatum fuit, num apud ueteres Romanos illud esset loquendi idiomata in usu, quo in praesentia uulgò omnes per Italiam loquimur: quae dialecto Dantes Alingerius, Petrarca, Cicero atq. alij rythmos scripsere: & Leonardus Aretinus, Poetiusq. etiam tum uulgari sermone ufos antiquos existimauerunt. Contra disseruit Philadelphus epistolarum libro ix . & rursus xxvii . cuius sententiam omnes docti impraesentiarum probant. Fuisse enim sermonem qui latinus diceretur, non equè commptum, sicut alium qui ex traditionibus grammaticorum constabat, uulgum itaq. latine loqui solitum, sed non salua ratione recti sermonis: doctos uero uiros etiam grammatices documenta seruasse, uerum priorem sententiam uidetur posse aliquis ex Triphonij Iuriconsulti responso adiuuare: qui, decreta, inquit, à praetoribus latine interponi debent, quasi denotet potuisse & uulgariter interponi. Sed & Procopius Persici belli libro ii . Stratum apud Romanos uiam significare autor est: quod in uulgari idiomate uerum est, in latino falsum: ut merito uulgarem apud eos linguam fuisse credi possit. Idem li. iiii . signiferum Romano sermone bandophorum dici scripsit: cum id de uulgari locutione, non de latina trahatur. Sed tamen cū Procopius sub Iustiniano floruerit, quo tempore exciderat Romani sermonis puritas, non existimo à Philelphi sententia discedendum: qui plurimis autorum elogijs rationibusq. partes suas tuetur: cuiq. nos Apuleium ad stipulari credimus li. ix . Asini aurei: Interrogauit, inquit, miles domum meum, quorsum uacuum duceret asinum, at dominus meus latini sermonis ignarus, tacitus praeterebat: quapropter cum à milite deturbatus esset hortulanus, suppliciter respondit, sermonis ignorantia, se quid ille diceret scire nō posse: ergo igit, subiciens miles, ubi, inquit, ducis asinum istum: respondit hortulanus, petere se proximitatem, &c. ex quibus uerbis constat, elegantiorē illum sermonem, qualis est, quorsum ducis uacuum asinum: latinum esse, nec nisi à doctis solitum intelligi: at alium, barbarum, ubi ducis asinum: etiam tali in usu fuisse, ut uel hortulani illum intelligerent, & ita loquerent, qua ratione & apud Celsum Proculus ait, saepe audisse rusticos senes ita dicentes, pecuniā sine peculio fragilem esse: peculium appellantes quod praesidij causa reponeretur, cum enim in latinae dictionis significatione, & rusticorum usus à Iuricon-

sultis allegetur: nonne apertissime demonstratur, latinum sermonem etiam indoctis communem extitisse: aliter itaque Triphonij responsum accipiemus, quam Accursius fecerit: quippe ille omnia decreta latine interponi iubet, non barbare & incomptius etiam apud Græcos latina decreta ex eius responso proponenda sint. quod minime mirum esse debet: cum omnes Romano imperio subditi, Romanam linguam ediscerent: quod etiam Strabo scripsit. ¶ Synedriam Iudæorum in constitutionibus interpretare synagogas & conciliabula: *συνεδριον* enim id denotat. Synedrias uero naues apud Vlp. de exercit. acti. nauiculas illas interpretabitur fortasse aliquis, quæ spaciandi causa factæ sunt, in quibus sunt sellæ & sedilia: quandoquidem Suidas *συνεδριον* *πλοῦς* interpretetur, nihil decerno, cum in emendationibus *συνεδριον* legatur, id est confensoriæ & transportatoriæ naues. ¶ Spurius à græca dictione spadon dicitur, ut scribit Iustin. corrige *σπαδον*, id est passim, uulgo, & sparsim, hinc sporades insulæ dicuntur. omitto quæ ad hanc rem pertinentia scribat Plut. ¶ Sphæristerium hypocautum, succulam alij declarauerunt. ¶ Titulus pro tractatu non ponitur, licet quidam etiam ex doctis non abhorreant à tali usu: Persium fortasse imitantes, qui non absimili significatione rubricâ posuit: Excepto si quid Masuri rubrica uetavit, quapropter & nos censuimus aliquid consuetudini dandū. quod & in significatione legis fecimus, Valia etiam reclamante. ¶ Trachæa prouincia, lib. xii. Cod. de milit. ueste. & rursus titulo de diuersis officijs, pars est Ciliciæ, idcirco *τραχηα* dicta, quasi aspera & petrosa, emendandus est etiam post tot annotationes Tranquillus in Vespasiano, ubi Thraciam, inquit, Cilitiam, & Comagenem ditionis regiæ usque ad id tempus in prouinciæ formam redegit, legendum est, Trachæam Ciliciam, iunctim: cuius lectionis incolumitatem seruat adhuc Sex. Aurel. Victor, in Vesp. Syria Palæstina, nec non Cilicia Trachæa & Comagene, quæ Augustofratensem nominamus, & c. de Thracia enim intelligi non potest, cum ea eiectionis regibus in prouinciæ formam redacta sit, non sub Vespasiano, sed sub Claudio: ut Eusebius in chronicis testatur. ¶ Trula, uas est aquarum uinariarumque: sicut & trua. Paulus de fundo instr. leg. trula, inquit, quæ circa centum solent trahi, putō legendum, circa ahenum: quod cum ahena uasa essent maiora, ab eis latex extraheretur cum trulis, Iuuenalis: Ridere paratus, Si trula inuerso crepitum dedit aurea fundo.

¶ Vasa uinariaria, uasorum nomina plura celebrant Iurisconsultis: inter quæ illud ignotum, quod ancones appellant, ipse uel agones lego: quod *αγος*, uas Græcis sit (sunt & angones ex genere telorum) uel potius ambones, poculi id genus est Iul. Polluci, sunt & apud eos uestiones, quas uehetes opinor à uehendo: sunt sextaria, sunt lagenæ, tum doliaria congiariaque, sunt & aquaria & aquiminaria, sed & apud Græcos craterum nomina: *κρατήρ*, *κύμβαλον*, *εκπομα*, *ποτήριον*, *ποτύλη*, *κώδων*, *κύλικα*, *κύλικον*, *χυτρίδες*, *μήτρομα*, *φύλλα*, *ποτύλον*, *λέβης*, *άλυσον*, *κάλπις*, *ελεφας*, *κύαθος*, *θηρίκλειος*, *κέρδος*, *λαδισκος*, *αγγέιον*, *κάνθαρος*, *κύπελλον*, *καρχήσιον*, *κάλπιον*, *σκάθιον*, *κελεβη*, *κυσούβιον*, *κυβώσιον*, *δέπας*, *κέρας*, ad hæc *μυκάριον*, *βαυκαλις*, *κράβανκλιον*. sunt & alia curiose ab Athenæo, Iulioque Polluce collecta: quæ singillatim referre presentis non est instituti. ¶ Xygostates, in constitutionibus, titulo de ponderatoribus lib. x. eum significat, qui ponderum rationem tenet, curatque per ciuitates, ut mechanici iusto pondere mercimonia uendant. *ξύστος* Græcis statērā significat: unde xygostatica libra. ¶ Yconomus, ubicunque sic scriptum reperies, emenda æconomus: hinc æconomica Aristotelis dicta: significat curatorē domus. Zosimus. Celebrat monachū Zosimum Lyciū Iustinianus in authenticis: traditque annos tunc uiuentē centū & uiginti, animo nihilominus corporeque uegetum. Fuit & alius Zosimus Alexandrinus philosophus, qui ad Theosebiam sororem libros xxvi. scripsit: quorum titulus est *χειρόκμητα*, id est manufacta. sed & Zosimus Dæzom nominat Suidas, qui sub Anastasio dictiones rhetoricas. & enarrationem in Demosthenis orationibus adidit, alij tradunt fuisse Acalonitam, ad Zosimum quoque nescio quem primatum scripsit Aeneas rhetor, Celebrat & Plin. Cæcil. libertum suum Zosimum.

F I N I S.

ANDREAE

ANDREAE ALCIATI PRAETERMISSORVM LIBER SECVNDVS.

UPEREST alius libellus, & ipse his necessarius, qui iuris ciuilibus disciplinam, *μετὰ τὴν παιδείαν* iungunt: & in utraque professione se exercet. quorum studium & diligentiam semper ipse probauit: cum alioquin qui solum ius ciuile ex uulgatissimis nostris interpretibus didicerit, non multum his sit dissimilis, qui diuitias quidē aliquas possident, sed artē fruendi ignorant. hunc igitur ita compegi, ut quæ dictiones græcæ sparsim per digestorum uaria responsa à Iurisconsultis referunt, & impressorum incuria de impressis uoluminibus sunt omisse, in suum ordinē restituantur. non exigo hic ut operam quisquā nostram aut probet, aut laudibus extollat: quandoquidē nec mihi ipsi hoc in opusculo satisfaciā, quod summa cum celeritate à me, tum ferē puero conditū, mihi excidit priusquam suprema illi apponetur manus. quod si nunc retractare uoluissē, non aliqui colores addendi, sed nouum planē corpus faciendum fuisset. quam curam ne subirem, occupationibus certē nimis prohibebat. malui itaque sic edere, ut etiam studiorum nostrorum rudimenta publicitus possint agnosci. Tu certe Minuti, quæ humanitas est tua, scio laudabis, neque scholia hæc qualiacunque nauci pendes: quamuis uel recentiorum quorundam exemplo etiam leuissimas observationes non dubitauerim his annotationum libris inferere. ¶ IN PRIMIS in ipsa liminari digestorum pagella, elegans appositum est epigramma: quod ex archetypo Florentino, primus in lucē adidit Politianus: mox sequuti alij. hoc autem huiusmodi est:

*Βίβλον ἰουστινιανῶς ἀναξ τεχνίστη τοῦ θεοῦ,
τὴν δὲ τριβωνιανῶς μεγάλῳ κέμε παμβασιλῆϊ,
οἷόν τις ἱρακλῆϊ πανδαιόλογον ἀσπίδα τόλμας,
ἢ ὑπὸ μαρμαίρου σπινθῆρα πάντα θεμίσαν.
Ἀνδρῶπι δι' αἰῶνος τε δορυκλήτου τε λιβύσσης,
Εὐρωπῆς τε πίθονος ὅλον σμυμάντορι κέσμε.*

Nos autem utcumque ita latinum fecimus: non quidem ut transmarinam illam Venerem reddat: sed ut græca ignorantes, qualem qualem eius sensum recipiant.

Iustinianus opus princeps hoc adidit, omnis
Quod Tribonianus rectori condidit orbis,
Tanquam aliquis uariam componens aspida magno
Alcidae, namque hic fulgent mira omnia legum.
Ast Europa, Asiaque homines, Libycique subacti,
Cuncta gubernantis domini præcepta sequuntur.

In procemio.

SE D quia solitum erat, anni quarti studiosos, græco & consueto quodammodo uocabulo, ircos appellari, & c. Politianus ex archetypo legit, *λίτας* appellari, & inferius, quinti anni studiosos, non coloritas, ut in impressis est codicibus, sed *πρωίτας* legit. uerum minime explicat horum nominum rationem, nam preces (hoc enim significat *λίτου*) nil mihi uidentur habere commune cum studiosis quarti, quinti uel anni, quare legendum est *λύτας*, per *υ* *ψιλον*, ut intelligamus solutores, quod legum nodos iam soluere possint: *πρωίτας* uero, quod lytis præstent: ut antecessores sint quos Doctores regentes uocamus, prolytae qui Licentiati, lytae qui Baccalaurei. ¶ In eodem procemio iuxta finem, apud Homerum patrem omnis uirtutis, Diomedes & Glaucus inter se faciunt dissimilia permutantes.) addendus est hic uersus:

*Χρύσεα χερσέων, ἐκατόμβοι δ' ἔννεα βοίων.
Προφ' nouem centum, pro ferro tradidit aurum.
Sumptum est ex Iliados vi. ubi singulari certamine dimicaturi Glaucus Lycius, & Diomedes: cum Glaucus progenitores suos enarrasset: quin tu, inquit Diomedes, me cum potius beneficijs quam armis certas: & ex hoste sis hospes: cuius in rei signū per-*

X 4

mutemus arma, hinc annuentis Glauci stultitia fecit locū proverbio, de inæquali per-
mutatione: cum eius arma centum boum præcio censerentur, Diomedis nisi nouem.
Cicero ad Atti, li. vi. Habes ad omnia non ut postulasti, *χρῖστα χαλεπῶς*, meminit &
Plin. nat. hist. li. xxxiii. cum de commercijs loquitur. & Gel. li. ii. quin & Martial.

Tam stupidus nunquam nec tu, puto, Glauce fuisti,

Chalcea donanti, chrysea qui dederas.

Plin. Cæc. epist. libro v. Recipies, inquit, epistolas steriles, & simpliciter ingratas: ac ne illam quidem soleritiam Diomedis in permutando munere imitantes, Res hæc quidem ex autoribus satis protrita, quam tamen ignoraverit Accursius.

De iusti, & iure.

C In l. ius civile, in fine sonai monai.) Si quis parum à ueteri lectione uelit immutare, est legat *φωνὴ μόνη*, quasi solam uocem dixerit: ipse tamen malim *ἢ νόμον οἱ μὲν ἔγραψαν οἱ δὲ ἄγραφοι*, quod idem est quod non scriptum, & ius scriptum: utrunque conuenit & hic, & in institutionibus, ubi par est menda. Sanè tabulæ, in quibus leges describebantur, apud Athenienses *λύβεις* dicuntur: erant autem quadratæ, & uarias delictorum pœnas complectebantur, mentio harum apud Aristophanem, Luciano dicitur *ἄγραφες*, meminit Plut. in Solone.

De origine iuris.

CL. 11. ubi de Sempronio uerba fiunt, quem populus Romanus Sophyn appellauit, corrige σοφῶν, id est sapientem: cuius mentio frequens apud Liuium in bello Macedonico, Parua hæc utiq; emendatio: sed quam tamen Egnatius, uir doctissimus, sub racemationibus collocarit.

De legibus.

¶ L. 11. nam & Demosthenes. &c.) quæ inde sequuntur, græca sunt: sumpta ex oratione Demosthenis, quæ in Aristotylem prior inscribitur. *Ἐπὶ τῷ νόμῳ ὃ πάντας πωσὴν πωλῆσαι διὰ πολλὰ, καὶ μάλατις ὅτι πᾶς ὅστις νόμος ἐνέσται μὲν καὶ δῶρον δέωρ, δῶγμα ἢ φέρον ἡμῶν ἀνθρώπων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν κούσιων καὶ ἀκασιῶν ἀμαρτημάτων, πόλις ὃν σωθήησιν, καὶ ἂν πᾶσι πωσὴν (ἢν τοῖς ἐν πόλῃ).* Latina autem subdita sunt hac in lege ab aliquo ex recentioribus; nam vetustissimi quique codices, hoc in loco lacunam quandam habent, quæ hisce græcis literis est implenda. Græca primus ædedit Budæus. Quod autem dicitur *ἐπανόρθωμα τῶν ἀμαρτημάτων*, huic alludit græcum elegans distichon in sicarium:

Κὴν με κατὰ κρύνῃς, ὡς οὐδενὸς ἀνδρὸς ὁρῶντος,

Ὅμμα δίκης καθορᾷ πάντα τὰ γινόμενα.

Me sepelis tanquam nemo conspexerit; atqui

Iustitiæ ipse oculus omnia facta uidet.

Quapropter Apuleius libro III. cum insimularetur clam tres homines occidisse, in-
stitit se oculum testatum tradidit, memor huius, uti arbitror, epigrammatis, sed & de in-
stitit oculo idem meminit libro II. circumfertur & græcæ is uersiculus;

Ἔστιν δὲ τοῦ οὐφθαλμοῦ ὁ δὲ τὰ πάντα ὁρᾷ.

Est iustitiæ oculus qui ubiq; prospicit.

Ὁ ξὺς θεοῦ δι' ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ πᾶν θ' ὁρᾷ.

Acutus oculus est dei, uidet undiqꝫ.

Quod autem sequitur, Chrysippum in libro quem fecit.) adde me autore, ^{πρὸς νόμον.} Chrysippum enim librum de legibus scripsisse, autor est Laërtius; quem hic cum ab Iurisconsulto citari utrisimile est, tum ex indicijs ueteris scripturae coniecitavi.

Inl. III.

CIURA constitui oportet, ut ait Theophrastus, in his quæ entomina frequenter accidunt. Alij hic legunt, automata, id est spontanea & casualia, quæ lectio incôgrua est, nec sensui legis admodum cõueniens. Budaus dicit se in archetypo Florentino hunc locum ita annotasse, in his quæ ὡς τὸ πλῆθος accidunt: non in his quæ ἐκ ἀγαθού, id est, in his quæ plerumq; accidunt, non quæ præter hominũ sententiã, sed & existimabit aliquis dictiõẽ, entomia, abradendam, & reponendũ θανινὰ, ut quod sequit̃, frequẽter, interpretatio sit græcæ uocis, ita enim à veteri uulgatâq; lectiõe minimũ discedimus.

In l. fraud.

In l. fraud.

Et quod distat uerbum ab intellectu, &c. Accursius admonet, græcè locutū hīc Iu-
risc, quare explosis illis uerbis, reponendæ sunt hæ uoculae: & quod distat *ἐν τῷ λόγῳ δια-
φορὰς*, hoc est, dictū à sententia, hunc sanè locum debemus Politiano, sicut & sequentē.

In l. obferuare. de off. proconf.

Θηοc obseruare oportet, ut per eam partem quis provinciam ingrediatur, per quā ingredi moris est: quam Græci appellant: siue &c) reponenda sunt hæc uerba: quas Græci *ἰσθμίας* appellant, siue *κατάπλου* obseruare &c. *ἰσθμία* enim est accessus ad ciuitatem plerumque obseruari solitus: *κατάπλους* ad nauigationem & portum significat, ut intelligamus Iuriscōsultum loqui de utroque iūnere, tam terrestri, quā maritimo. Item paulò inferius in hianti loco reponere, καὶ τὴν μικρόπολιν ἐφισοῦν attingere, id est, metropolim Ephesum, huius enim consuetudinis etiam meminit Plinius in epistolis ad Traianum.

¶ In l. folent, sic legendum est: quantum ad xenia pertinet, audi quid sentiamus: græcum proverbium est, ὅτι πάντα, ὅτε πάντα, ὅτι πᾶσι πάντα. quod autem sequitur, nec omnia, nec passim, nec ab omnibus, est Græci ipsius adagij translatio. restitutus est autem hic locus in Miscellaneis ex archetypo.

De edendo.

DE EDENDO.

LEX I. ueluti, dum Iurifconsultus declarat quomodo, iterum, duo significata habet: altera græca illic uerba reponere, ut primo *δυνάμει* legas, id est, secundo: in sequenti autem *πάλιν*, id est, rursus, alia interpretatione locus hic non eget, satis clarus.

De pactis.

CL. iurifgentium, esse enim contractum Aristo. adjicit *ἀνονομαστών*. sic reponi potest dictio græca, quæ significat innominatum & carentem nomine. In alijs codicibus legitur *ωνόμασμα*, & melius; ut alibi disseram.

De his qui not. infa.

De his qui not. infam. (addendum est Græcum nomen, *βελούτης*, ita enim appellari hosce præfides ludorum, auctor est Iul. Pol-
lux, Potes & hic legere *ἀλκιδέτης*, quod idem significat apud Arcadium in l. ult. de
muner. & honorib. Nautæ, caup. stab.

CL. prima. & sunt quidam in nauibus, qui custodiæ gratia præponuntur: ut enim dicatur, legendum est, uti arbitror, græcè *Ναυπηγοί*, ut intelligamus custodes nauis, qui non precio conducti, sed solo uictu nauem custodiebant. ut sit uox composita & *Ναυπας*, id est à uictu, *και ουπας*. *ουπας* enim custodem significat. Homerus libro 1 x. *Αν' οὐρανὸν ἀνέβητο*, & præsertim in nauī: quoniam *εὖρος* stationem nauium significat: unde & *οἰκονοί*, domus custodes dicuntur. Cæterum textum hunc quemadmodum aliter tractari possit, alio loco explicaturus sum.

De Iudicijs.

CL. haeres absens. & quasi à uiatore emit, uel ab eo qui transuehebatur.) in annotationibus Politiani legitur, uel ab eo qui ^{trahitur} ~~trahitur~~, id est praternauigabat; quæ lectio ex uetustis codicibus approbatur quibusdam.

Si pars hære. pet.

¶ L. antiqui. in fine, assignauerunt tota pars: & hoc dicunt, ait Theophrastus.) post
uerbum assignauerunt, uerba sequentia sunt abradenda, atq; ita legendum, *πὴ γὰρ διὰ*
καὶ οὖν τοῖς ὑπὸ τὸ πλεῖστον λαοῖς ἐκείνῃ, οὐκ οὐ τοῖς ἐκ τῆς ἀλόγου, ut ait Theophrastus, id est,
iura ut plerumq; constitui oportet, non ut ex inopinato. meminit huius dicti Cicero li-
bro v. de finibus bon. & mal. Locum restituit Budæus.

De seruo corrupt

De seruo corrupto. 111
 C. l. i. sed persuadet græcè. &c.) Repone κατεπαίδει, illud enim persuadere significat. Locū hūc sic correxit Catellianus Cotta, uir singularis eruditionis. Græcus tamen, atq; idem innominatus legum interpres, qui apud me est, secundum ordinē alphabeti, δειπν, inquit, αποφθαρήντο αὐτῶν ἡ ἀγωγή, ἀρμύζει πρὸς τὸς πρόπους διαφθέρωντος οὐκείων, ἢ αποφθεύωντων αὐτῶν, ἢ συμβουλεύοντος λέγειν, ἢ αποδεχομένου αὐτῶν, ἢ τειρόντος πρὸς ἴσοντος πρὸς

διαφθορὰν αὐτοῦ. id est, Serui corrupti actio competit secundum modos corruptentis & seruum, siue admonētis ipsum, siue consultantis furari, siue recipientis eum, siue aliud aliquid facientis ad corruptionem ipsius. quare fortasse hic legendum est, sed persuadet græcè *ἡ συνουσία καὶ συμβουλόων*. ut Iuriconsultus non tam expresserit græcè significatum persuadendi, quam uoluerit ostendere dictiones medias, quæ in utraq; partem possunt capi: & ut grammatici dicunt, *παμεία*. in Pandectis certè Florentinis legitur, persuader *ἡ μέσων* est, &c.

C L E G E, quicunq; item (ait) si libitunarius, quæ Græci uocant, seruū politionē re habuerit, legendum, pollinctore. & in uacuo illo loco, *παμεία*, reponendū, ut sentit Budæus, Albucius tamen Aurelius *ὑπερῆν* mauult, cui antiqui codices cōsentiant.

De contrahenda empta.

C L . j, tres hic loci sunt græcis literis uacui atq; inanes: quorum primus ita supplendus est: adducit enim Iuricon, auctoritatem Home. Iliad, libro vii.

*ἔνθεν ἄρ' ἀνιζόντο λαρνηρόωντες ἄρ' αἰοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῶ, ἄλλοι δ' αἰθωνί σιδ' ἡρώ,
ἄλλοι δ' ἰγνοῖς, ἄλλοι δ' αὐπτοῖσι βοέσιμ,
ἄλλοι δ' ἀνδρῶν πόδεσσιν.*

Cæsarie insignes redimebant uina Pelasgi,

Aere alij, ferro quidam lucente, bouillis

Tergoribus quidam, bubus pleriq; sed ipsis

Mancipijs alij.

In sequenti uerò lacuna hæc sunt reponenda, ex Iliados Homeri libro vi.

*ἔνδ' αὖτε γλαυκὰς ἱερὸνίδης φρένας ἐφέλετο ζεύς,
ὅς πρὸς τυτάρῃν δνομήδαι πύχε' ἄμειβετ'
χρύσεια χαλκείων ἐκατόμβοι φινέα βοίων.*

Iuppiter eripuit sensus de pectore Glauci,

Aurea Tyridæ qui amens mutauerit arma,

Pro factis ex aere, bouesq; ualentia centum

Pro his quæ fuerant bubus pendenda nouennis.

Tertio autem loco & hæc curiosum lectorem non pigeat inscribere, sumpta ex Homeri Odyssea libro primo.

τὴν ποτὶ λαέρτης πρίατο λατάρ' ἑοῖσιν

πρωτόθεν ἐξ' εὐσπαρ, ἐφυσάβοια δ' ἔδωκεν.

Hanc proprijs rebus Laertes emerat olim,

Vigintiq; boues promptis pro pube puella.

Locati.

C L, si merces, s. uis maior est, quam Græci exhibitiam appellant, qui quamproximè uelit impressæ lectioni accedere, is necesse est reponat expuncta futili illa dictione, exhibitiam, *ἐξαισιαν βίαν*, id est uim indecentem, uastam, inusitatam. Sed fortasse uerius est scripsisse Iuriconsultum *θεομηνίαν*, id est iram diuinam, uel quod idem ualeat *μηνια*, seu *μηνιρ βίαν*. in Pandectis legitur *θεοῦ βίαν*. uidentur enim Græci tempestates, procellas, similiaq; mala diuinæ iræ adscribere. Homerus:

ἡματ' ὁπποεινῶν ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ

ζεύς, ὅτε δ' ἡ γ' ἀνέριοςι κοπτοσάμενι χαλεπαίνει.

Mense sub autumnii ingentes cum Iuppiter imbres

Iratus, miseris mortalibus æthere fundit.

C Quorum carminum ideo libentius facio mentionem: quoniam à Cicerone ad Q. fratrem epistolarū li. iiii. in ea quæ Romæ, & maxime Appia, incipit, allegantur, sed scriptoris uitio desiderantur in codicibus. Hinc Apollonius Argonauticōn primo:

Ζεύς δ' αὖτις βορέαο μέγ' ἔλινυσεν.

appellat enim irā Boreg, quod ualidissimus ruat: quin & Valerius Flaccus Arg. iiii.

Quippe nec extorrem tantum, nec lucis egentem

Ira tonantis agit, Typhonides harpyiæq;.

Finxit

A Finxit enim poëta, harpyias esse ira tonantis aduersus Phyncum impulsas: & iratam terram celestibus produxisse gigantes, fabulæ tradunt, quæcunq; enim mala maxima oriuntur, deorum iræ solent adscribi. & Theophrastus hæc tempestates, sterilitates, & similia, quæ non uitio terræ, sed ex cælo proueniunt, *ἀπὸ τοῦ δαιμονος αἰτίαν* appellat, id est causam deorum numine urgentem, quæ autem sit uis maior, quoniam & hoc recentioribus ignorat, qui scire uelit, is legat Plinium lib. xviii, de sterilitatum causis.

De adilitio edicto.

C L . i, s. sed sciendū, ego puto, ædiles, tollendæ dubitationis gratia bis idem dixisse.) In medio reponenda est dictio, *ἐκ ἀλλήλων*, id est per alternitatem, siue (ut uertit Gellius) ex geminatione. Locum restituit Budæus, & ideo illi habenda est gratia. In Pandectis tamen Florentinis *ἢ τοῦ αὐτοῦ* legitur.

C L, & quantum interest inter hæc uitia, quæ Græci.) Legitur hic locus in Pandectis Thufcis emendatus, ut in Dispositionibus annotaui, atq; ideo illuc recurrendum.

C L, idem δ filius, ubi homo neq; matutino tempore uidet, neq; uespertino: quod genus morbi, Græci *νυκτέρας* uocant, uoculam hanc Græcā restituit Hermolaus in corollario Pliniano: quæ & alij sunt secuti. Ex eadem l. s. fi. & antriphus.) quid signifi-

cet triphus, scriptores uarijs locis addubitant: corriguntq; quidam *ἀφροφ*, id est, habens aphras, alij atypus, alij alijs modis. Quid si nos legamus, tripheros, siue *τριφερους*, ut intelligamus mollicie quadā blasos. Galenus in aphorismis Hippocratis: sicuti *ἡ λυγρὰ*, id est balbutire, linguæ uitium est, non uocis: sic & *τραυλίειν*, eiusdem uerbū

significationis, in sermone Græcorum, non potente lingua exquirit eas dearticulare uoces, quæ per *t* & *r* proferuntur: qualis est hæc ipsa, traulosis: & hæc aliæ similes, tre-

chi, tribi, trachi, trochos, tripheros, fortasse igitur ad similitudinē traulosis, potuit Iuricon-

consultus appellare triphos, uel potius tripheros, hoc balbutientes modo, qui *t* & *r* pro *tr* pronunciant. laborauit simili uitio Alcibiades: unde de labdacismo est orta pa-

roemia, nos eos uulgò dicimus, terebellare, hoc est *τρυνῶν*: unde forte hæc uox, quod uidelicet huiusmodi balbutientū lingua dum loquit terebrū imitret. Hoc modo corrigendus quoq; Gellius li. v. tamen si hac in re certam non proferimus sententiam: sed solum studio opinione nostram, tanquā diligentius scrutari uolenti, ansam damus.

De testa militis.

C L . j, in fi. Milites à numero mille hominū dicti, à Græco uerbo tractum *χίλια*, nam græcè mille hominum multitudinem, *χιλιασιν* uocant, quasi millesimū quencq; dictū: unde ipsum ducem *χιλιαρχον* appellant, reponendus est græcus sermo ita, ut uoces ille

penitus nullius sensus inducant, deleanturq;. Tribunum autē militū significat chiliarchos. potes etiam hic legere *μεγαρχον*, nam ut Aurelianus in libro de instruendis acie-

bus tradit, duæ cohortes quingentariæ, merarchiam, id est cohortē milliariam faciūt, hominum *m. xxiiii*, centuriarū *lxiiii*, cuius præfectus dicitur merarchos, id est tribunus maior, prima lectio plus placet. In græcis scholijs *πρὸς ὀνομασίας ἢ ἀρχόντων*, id est de nominibus principum, seu ductorum, habetur mentio etiam chiliarchi.

De legatis primo.

C L, an omnibus. Iulianus notat: si testamenti faciendi tempore tabulæ nullæ fuerūt, uera ratione dici potest legatū debere, quia conditio pro non scripta habetur.) in uacuo ordine adscribe græcam dictionem, *ἀδυνάτος*, id est impossibilis. Cicero epistolarum fam. libro ix. me *πρὸς δυνάτην* scito *ἢ διόδωρον λεγίνην*, id est, de possibilibus scito me secundum Diodorum iudicare.

De legatis tertio.

C L, cum quis decedens, s. Titia testamento manu sua facto, ita cavit: *τίτια δατέθηκα καὶ εὐλομαι δοῦναι καλὴν μάχην μετὰ τὸν χερὶν δυνάτῃ δύνω*, id est, Titia testamentum condidi, & uolo, dentur Callimacho mercedis gratia denarij duo. Locum ex Pandectis Florentinis restituit Politianus.

C L, ligni, s. lignorum. quid mirum? cum Græci *ξύδια*, hoc est naues lignorum ducentes appellat, ita arbitror hoc loco legendum. *ξύδια* enim nauiculæ sunt ē trabibus inconditæ, in quibus ligna uehunt; hodie schepatas uulgo uocat, Potes etiam legere

ἐυλοφώρας νῆας, quod non reprobo: licet magis applaudat, ut ἐυλόγως dicamus. atque ita in Pandectis thufcis legitur.

¶ L. legatis. §. ornatricibus. & Homerus in Odyssea ait, addendum est hoc carmen:

Δίης τὴν γὰρ σῆμασι πρὸς ἡμῶν αἰεὶ δὲ νέμονταί

ἦ ἀρ' ὁράκως πύργῳ, ἐπὶ τῇ κρήνῃ ἀρεθούσῃ.

Hunc circum inuenies plures pecuascere porcos

Ad coracis petram, fontemq; super Arethusæ.

Quod carmen restituendum quoque est in §. de suis, instit. ad l. Aquil. etsi ibi, uel certe hic alius etiam sit error in nomine Iuriconsulti, qui ibi Martianus, hic Marcellus proditur.

¶ L. si cui lana. §. lana legata, etiam leporinam lanam, & anserinam credo contineri, & de lino: quoniam ἑριον Græci lanam uocant: ita legendus est hic locus, hoc sensu: appellatione lanæ uenire leporinam, anserinam, lineam, & si qua similis: quam quidem lanam ἑριον Græci appellant. nam lana ouis, propriè αἰώ. ἑριον uero & cætera comprehendit: sicut λαχνη, quæ dictio lanam, uillum, plumam significat. In antiquioribus tamen codicibus legitur, & de ligno, quam Græci ἐρίφυλον uocant, de quo apud Plinium libro xix. quod probo.

De fundo in fr.

¶ L. i. i. in fine. dotes prædiorum, quæ Græco uocabulo, erotici, id est impositiones uocantur, in Pandectis legitur ὑδῖκα.

De supel. leg.

¶ L. Labeo ait, in fi. eos qui loqui non possunt, conatu ipso, & sono quodam, & inarticulata uoce, bacarios dicere existimamus. forte legendum βαῖως, id est qui articulatè fari nequeunt. βαῖω enim huiusmodi mutientem significat. Hinc dictus Cyrenarum conditor Battus, apud Trogum lib. xiii. Eusebio, Catullo, & cæteris. Sane in Pandectis sic legitur, & sono quodam καὶ τῇ ἀνάρδρῳ φωνῇ dicere existimamus. Fuit & Battus quidam loquax: unde battologia figura, cum quis eadē repetit, & idem dem inculcat. Hinc Ouid, nescio quem alium Battum loquentem inducens, Met. ii. Sub illis Montibus, inquit, erant, & erant sub montibus illis, cui per similem figuram ridiculosè respondetur:

Risit Athlantiades, & me mihi perfide prodis,

Memihi prodis, ait.

qui locus aliter intellectus, ineptè conduplicantem uoces poetam ostenderet.

¶ Lex legata, dum Iuriconsultus adducit Homeri testimonium: eius carmina ex Odyssea lib. v. nos hic ponenda sic existimamus. De lecti enim signo loquens, τὸ ἐγὼ, inquit, κάμου οὐδὲ λῆς ἀλλ' ὅ

Θάμν' ἐφ' ἑκατόφυλλος ἐλαϊνὸς ἐρκεὺς ὑπὸς.

Δαυδ' ἀλλ' ὅπως χρυσῶν τε καὶ ἀργύρου καὶ ἐλεφαντίνου.

Haud alius quisquam, fabricauit hoc ipse cubile:

Inter septa secans ramos uirentis oliuæ,

Argento atq; auro uarium, leuicq; elephanto.

De alimentis legatis.

¶ Lex alimenta, in princ. cui scribere solebat ita, εὐφρίως ἀπελδοῦν ἐμοῦ δὲ πράττειν, id est, Rufino liberto meo bene agere, dubitationis causa hic erat: quoniam ἀπελδοῦν §. propriè uidetur, qui manu emissus est respectu manumittentis. Sane locus ad restituendum facilis, græcè non ignorantibus.

De auro & argento leg.

¶ L. quamuis anademata. lego ἀναδεδεσμένα, id est anadefmata: ea enim sunt ornamenta capitis, Suida autore.

De gradibus.

¶ L. non facile, uiri pater uxorisq; focer: mater autem eorum, socrus appellatur: cum apud Græcos propriè uiri pater ἐκνρός, mater uero ἐκνρά uocatur: uxoris autem pater πατὴρ τῆς θυγατρὸς, mater uero πατὴρ τῆς μητρός uocantur. Sic legendus est hic locus, qui ante nos pluribus scatebat mendis.

¶ In eadem

¶ In eadem l. sic quoq; legendum censeo: uiri frater leuir est: apud Græcos δαῖρ appellatur, ut apud Homerum relatum est, sic enim Helena ad Hectorem dicit:

Δαῖρ ἐμοῖο λυγρὸς καὶ κομμηχάνου ὄχρου ὀφθαλμοῖς.

Est autem carmen id in vi. Iliados. Sequitur Iuriconsultus: uiri soror glos dicitur, apud Græcos γάλος. duorum fratrum uxores ἀνατίρες apud Græcos dicuntur. Quod uno uersu idem Homerus significat:

Δαῖρ ἢ γάλος, ἢ ἀνατίρας εἴ περ πλάω.

quod carmen libro ultimo Iliados reperies, nostra opera Iuricon. restitutum.

¶ In l. Iuriconsultus, in principio, nomen cognationis à Græca uoce dictum uidetur συγγνῆς: sic enim illi uocant, quos nos cognatos dicimus, συγγνῆς. ut barbara uox, cifen, ab imperitis in Iuriconsulti uerbis relata, abradatur penitus.

De aqua plu. arcen.

¶ L. prima. fulcos tamen aquarios, qui Græcè hincelices appellantur, legendum ὑδραυλικές. hydraulices enim dicuntur ἀπὸ τοῦ ὕδατος, καὶ αὐλακός. meminit huius dictionis Suetonius in Nerone. Lucius tamen Columella li. xi. Cap. ii. elices Latine appellat fontium, ut arbitror, scaturigines: unde & aquilices Callistr. l. fi. de iure immuni.

De dona. causa mortis.

¶ L. senatus. donatio dicta est à dono, quasi doni datio: tracta à Græco δωρεά, nam ita Græci dicunt. eam dictionem ita restituendam, nemo est cui in dubiū uenire possit. nam δωρον donum significat: hinc prouerbiū, δωρον ἄδωρον. & apud Euripidem, καὶ τοῦ γὰρ ἀνδρὸς δῶρ ὄντισιν οὐκ ἔχεται, id est, mali hominis usum munera haud ullū tenent. Sophocles, ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα καὶ οὐκ ὀνήσιμα. dona hostium, nō dona sunt, fructu carēt, &c.

De acqui. poss.

¶ L. prima. possessio naturaliter tenetur ab eo qui ei insitit: quam Græci δίκαιον dicunt. in uacuo loco addenda dictio κτήμα, uel κτήαρ, uel potius κατοχή, ut in Pandectis habetur, his enim modis Græci possessionem uocant. Homerus Odys. libro primo, πρὶα τοῦ κτήματος ἐσώσισιν.

De usucapionibus.

¶ L. rerum mixtura. tria corpora sunt: quod continetur uno spiritu, & Græcè φυσικόν uocatur: aliud quod ex pluribus inter se coherentibus, quod τεχνικόν dicitur. sic restituenda sunt hic uerba Græca: ut primum corpus dicatur naturale: aliud uero artificiale. In quam sententiam iuit quoque me audiente Demetrius Chalcondyles: licet in Pandectis σωματικόν, cōnexum legatur: & deinde ἡνωμένον, unitū. Illud tamen non prætereundum, fuisse hæc Pomponium Iuriconsultum ex Plutarchi libro, qui inscribitur De præceptis coniugalibus. ubi, corpora, inquit, philosophi dicunt alia ex discretis constare, ut classem & exercitum: alia ex coniunctis, ut domum & nauem: quædam unita esse atq; congenita, ut singula animalia.

De uia publica.

¶ L. ædiles, in fine. ut tector Trochos exterius opponat. corrupta est dictio, tector, cuius loco reponendum, τέκτων, id est tector: quæ uox fabrum significat, Hesiodus:

καὶ λαβράμενος λαβράμει νότῃ, καὶ τέκτονι τέκτων.

Faber autem lignarius hac præsertim appellatione Græcis nuncupatur.

Ne quid in loco publico.

¶ L. ij. §. uiarum. publicas uias dicimus, quas Græci nostri prætorias & consulares uias appellant. Accursius uidetur legisse, quas Græci τὰς ὁδούς βασιλικὰς, id est, uias basilicas appellant. Cui lectioni ut assentiam, facit: quia quæ nos prætorias appellamus, Græci τὰ βασιλικά uocant: & basilicum apud antiquos non solum regium dicitur, sed & quicquid magnum & præsens ita nuncupabatur. ut in Curc. Plauti, læsto Herculem basilicum. Sane uias publicas Græci λαοφόρους uocāt, sicut & ὁδοὶ δημίας, cuius dictionis alibi meminimus: & mentio est apud Hieronymum, dum Pythagoræ symbola interpretatur.

Vti possidetis.

¶ L. si duo. §. planè. hoc modo legendus est hic locus: Planè si coenaculum ex publicis

co aditum habeat, ait Labeo, uideri non ab eo aedes possideri, qui *ὑπόγειον* hoc pos-
fider; sed ab eo cuius aedes supra *ὑπερθεον* essent, & c. hoc sensu, ut quando is cuius coe-
naculum est, habet aditum ex publico, ille qui fundamenta, superficiemque domus pos-
fider, non censetur possidere aedes, sed is cuius aedes *ὑπερθεον*, id est, coenaculum supra
essent. De hypogaeo meminit Vitruuius libro VI. capite XI. *ὑπερθεον* uero coenacu-
lum dicitur, quod ea omnia in superiori domus parte essent, habitata praecipue uilioribus.
In Pandectis non *ὑπόγειον*, sed *ὑπόγειας* legitur.

De riuis.

¶ L. i. riuis est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat, cui nomen est
ῥυαξ. Græca dictio hoc modo hic legenda: ut nitiori tandem suo restituatur Iuriscon-
sultus, dictus est autem *ῥυαξ* à Græco *ῥέειν*, quod est fluere,

De furtis.

¶ L. i. Sabinus ait, à ferendo, id est auferendo dictum: uel à Græco sermone, quod *φάρας*
appellant fures, & c. sic legi debet hæc Græca dictio, quā in codicibus omiserunt librarii.

¶ L. iij. fur manifestus est, quem Græci appellant. legunt hic aliqui Græcam dictio-
nem *ἐπαυτοφόρος*, quasi in ipso rei abstractæ puncto deprensus dicas. quam lectionem
& ipse probat: sed Græcus legum interpret, *φανερὰς*, inquit, *ἡλοπῆν*, ἢ *τὴν τοῦ τετραπλάσιον*
ἐχθρῆς *ἢ τῆς δίκης*. id est, manifestum furtum est, quo quis secundum iura quadruplum con-
sequitur. quamobrem hic fortasse legi etiam posset, manifestus fur est, quem Græci
ἐλεπτικὸν φανερόν appellant, qui locus corrigendus quoque est in IIII. institutionum lib.
Aristophanes in Pluto, *ἐγὼ γὰρ ἡμᾶς θεινὰ ἀγόντας λάμβανον*. ego quidem uos grauius
agentes reperi, alludit enim ad hanc deprensionem manifestam. Hinc in euangelio Lu-
cae Zachæus, si quæ, inquit, *ἐς τοιοῦτα ἔσται*, quadruplum reddo pauperibus. nisi quis
malit alluisse eum in foeneratores, qui quadruplo mulctabantur, ut scribit M. Cato.

¶ L. falsus. §. plerique, quid ergo, si ea quæ dicunt Græci petat, reponendum
est, *ἐν τέρει*. ita enim Græci præmia nunciationis appellant, alij legunt *ἐλαγγέλια*. sed
quid mihi placeat, alio sum testatus loco.

De incendio, ruina, & c.

¶ L. iij. §. nō solum: ubi de nauis eiectione Iurisconsultus loquitur: eiectione, inquit, est, quod
Græci aiunt *ἐξοικελασμένη*. Sed quid si legerimus *ἐκβολή*; quod aliās opinatus sum, dū
XI. C. Iustiniani librum correctionem reddere conarer.

De iniurijs.

¶ L. lex Cornelia, in fine. eadem poena ex senatusconsulto tenet is, qui aliud ue-
quid, siue scripturā in notā aliquorum produxerit. in uacuo loco Accursius legisse ui-
detur, opythasin: tu potius reponere *ἐπιθεσις*, id est titulum lemma, inscriptionem ue.

De extraord. crim.

¶ L. facularij. sunt quædam quæ more prouinciarum coercionem solent admittere:
ut puta in prouincia Arabiæ *σκοπελίξαι*, cuius rei admissum tale est: plerique inimicorum
solent in prædium inimici *σκοπελίδας*, id est lapides ponere, & c. restitutus est hic lo-
cus iandiu, etiam in quibusdam impressis codicibus: etsi plures qui annotationes adi-
dere, sibi adscribant, digladianturque tanquam de re maxima.

De effractoribus.

¶ L. prima. expilatores sunt fures atrociores *τοιχώρυχοι*. *τοιχώρυχοι*, id est muricidæ,
sunt effractores parietum, praesertim nocturni fures. Aristophanes in Pluto, *τοιχώρυ-
χος τὴν δὲ βλάμει*. nam hic expilatorem non puto capiendum pro fure hæreditario, quia
nil faceret ad titulum. alioqui legendum esset, *ἐλαιοπόνητος* *ἐλεπτικὸν*. quæ uox cum an-
tiq̃ue lectionis uestigijs non admodum congruit, in qua ferè *λαποδύτης* legitur, sunt
hi qui uestes hominibus auferunt.

De collegijs illicitis.

¶ L. ult. sodales sunt qui eiusdem collegij sunt, quos Græci *συνάπτης* uocant. locum
hunc (nisi fallor) sic restituit Beroaldus in Apuleio. nam collegia sodalia, id est conui-
ualia fuisse apud Cretes, appellataque syssitia, auctor est Strabo: & se qua florere Roma hu-
iuscemodi constituta fuisse tradit Cato apud Ciceronem. In Pandectis tamen legi ut
ἐταίρος

Ad *ἐταίρος*. Sunt autem conuiuiorum tria genera, quæ uno carmine Homerus compre-
hendit, *τίθησι* ἢ *σεχρῶ*.

Εἰλαπίνῃ ἢ *γάμος*, ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τὰ δ' ἐγ' ἐστίν.

Ei *λαπίνῃ* autem, & *γάμος* sunt conuiuia sumptu uocatoris facta: *ἐρανος*, cum quisque
de suo confert, ut scribit Eustathius. Planè quod finem huius legis respicit, puto dum
Solonis testimonium adducit Iurisconsultus, totum locum esse Græcum: facile resti-
tueretur, si Solonis leges extarent: & si quasdam refert Plutarchus in eius uita, inter
quas hæc minimè est. Caterum de hoc in disputationibus à nobis dictum est, cum
certiora reperissemus.

De custodia reorum.

¶ L. diuus. & ideo cum quis *διαγραφὴν* faceret, iuberi oportet uenire irenarchā, & c.)
in lacunoso loco curauim reponendū *διαγραφὴν*, id est denunciationem: nam Græcus
legum interpret non aliter ferè eam appellat. uidetur autem hoc magis ad rem facere
quam *κατάκρισις*, id est condemnationem, ut refert Accursius: uel *ἐξέτασις*, id est in-
quisitionem: quod glossulæ cuidam placet, in alijs legitur, anacrisim. de qua quoniam
alij scripserunt, non est quod ipse in syluam (quod dicitur) feram ligna.

Ad I. Iuliam, de adulterio.

¶ L. inter libros. lex Iulia stuprum & adulteriū promiscuè *φθορὰν* appellat: sed pro-
priè adulterium in nuptam committitur, & c. stuprum uero in uirginem, uiduam ue: quod
Græci *δαιμόρευσιν* appellant. restituendæ sunt hoc modo dictiones Græcæ, quæ in
omnibus impressis codicibus desiderantur.

¶ L. si uxor. ut Sextus ait, hæc lex ad omnia matrimonia pertinet: & illud Homericū
ἡ μύνοι φιλέσσι ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων (affert.

Ατρείδαι.

Sed nec soli homines mortales inter Atridæ

Vxores curant proprias.

Sumptus est autem locus ex Iliados lib. I X. qua in rhapsodia Achilles Vlyssi roganti,
ut reconcilietur Agamemnoni, inquit:

ἡ μύνοι φιλέσσι ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ατρείδαι: ἐπεὶ ὅστις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων

τὴν αὐτῆς φιλεῖ, καὶ ἐν δέ τῳ, ὡς καὶ ἐγὼ τὴν

ἐκ θυμοῦ φιλεῖ, δ' ἐρικητέην περ' εὐδοῖαν.

Nec propria obseruant soli connubia Atridæ:

Sed quicumque bonus sapienti pectore præstat,

Huic nuptæ stat firmus amor, stat maxima cura,

Vt mihi, qui quamuis captiuam mente colebam.

Hinc & Vergilius noster Homerum secutus Aenei, libro (si rectè memini) I X.

Coniuge prærepta, nec solos tangit Atridas

Iste dolor.

Quem locum uolens ostendere Macrobius sumpsisse Vergiliū ab Homero, mutis

est librorum uitis, qui Græca carmina omiserunt: & propterea ex hoc nostro idio-

grapho poterit diligens lector ea restituere.

Ad I. Corn. de sicarijs.

¶ L. hi quoque qui tibillas faciunt, & c.) legendum *θλίβιας*, id est, thlibias: sicuti in I.
spadonū. de uerbo. signi. thlibias, sic autem dicuntur qui fractos, pressos ue habent tes-
ticulos, à uerbo *θλάω* καὶ *θλίβω*, huiusce significationis quod est frango, & premo.

De poenis.

¶ L. aut facta. apud Græcos exilio uoluntario fortuiti casus luebantur: ut apud præci-
puum poetarum scriptū est. qui locus ex Homero adducatur: quamuis certi aliquid
non habeam: tamen si coniecturis locus est, facile eos uersus reor hic apponendos ex
Ἰλιάδος II.

τὸν πόλεμος δ' ἐπεὶ οὐρ τρέφει καὶ μετὰ τῷ εὐπύκτῳ.

Αὐτὴν πατρὸς εὐοφίλον μήτρωα καὶ τέκνῳ,

ἡδὲ γυναικὸς οὐκ ἀνέμνιον ὄζον ἄρκος,

Αἰ-λα δὲ νῆας ἐπὶ πύλῃσι, πολλὰ δ' ὄγε λαὸν ἀγέρας
 ἔνθ' ἐν γαίῃ πόντον ἀλώμενος.
 Tlepolemus postquam benestructa per atria creuit;
 Illius ceciditq; parentis auunculus armis
 Iam senior, Martisq; Licymnius inclytus hasta,
 Composuit classem, populoq; impleuit eunti,
 Per mare diffugiens exul.

Nam & huius consuetudinis meminit Papinius in primo Thebaidos, de Tydeo loquens: fraterni sanguinis illū conscius horror agit. In cuius interpretatione Lucilius Homerum quoq; autorem citat. & Ovidius in Metamor. Phocum tradit patria domo profectum, nō alia de causa, quā quod imprudens fratrem occiderat. quā res etiam Plutarcho in Parallelis explicatur. In Pandectis tamen aliud legitur carmen, ut in Disputationibus annotauimus.

De muneribus & honoribus.

CL. ex prima, personalia sunt munera. legatio ad census accipiendos, ut patrimonii scriberetur, annonae ac similitum cura. Reponenda est Graeca dictio hac, *οἰκονομία*, quod magistratus nomen est, ea quae ad uictum pertinent curantur. *ἀπὸ τοῦ οἴκου καὶ νομῆς*. de qua quidem uoce alibi complura retulimus.

De uerborum significatione.

CL. III. in fine, opere legato, uel cōducto. His uerbis significari Labeo ait id opus, quod Graeci *πεπρωμένον ἔργον* uocant, id est ex opere facto corpus aliquod perfectum. huius uocis mentio est apud Homerū in Iliad, i. nisi fallor. In Pandectis legitur, *ἀπὸ τοῦ πέλωμα*, eodem sensu.

CL. I. Labeo, contractum ultro, citroq; obligatorū esse: quē Graeci *συνάλλαγμα* uocant. legendus & hoc modo hic locus: a nobis alibi declaratus.

CL. I. sylua, noualis est terra praecisa, quae anno cessat: quā Graeci *νεαγὴν* uocant. ita d legendum, scribendumq; est: licet impressores ingentem illic lacunam reliquerint.

CL. I. ostentum, in fine, alterum, cum quid prodigiosum uidetur, quod Graeci uocant. Et hic reponendum *φάσμα*, quod alia probatione non indiget, cum uox sit Graecis uisitatissima.

CL. carbonum, in fine, sed & de ballarijs. puto castigatē magis legendum, de *βαλλάρων*. nam balanus nucem, glandem uē significat. Diogenes Laërtius tradit: cum interrogatus esset Cynicus de quodam puero, respondisse, esse Arcadem, cuius responsionis causam existimo: quoniam Arcades *βαλανοφάγοι*, id est glandiū dicuntur: celebranturq; hoc epitheto Graecis autoribus, praesertim Pausania: unde oraculū, *πολλοὶ ἐν ἀρκάδι βαλανοφάγοι ἀνδρες ἔασιν*. *Βάλανος* autem in obscenā significationem Graecis trahitur, sicut glans à Latinis: de qua apud Celsum, quod ad praesentem castigationem atinet, per balanos puto intellexisse Iurisconsultum nucum, glandiumq; testas: alioqui haec uox alio quoq; significatu capitur Paulo Aegynerae.

CL. natura, cauillationis, quam Graeci *σόφισμα* appellant. Graeci illi apices ita sunt collocandi: alioquin imperfecta erit haec lex. eiusdem monetā alia in titulo sequenti, de reg. iur.

CL. qui fundum, uuas duracinas, quas Graeci appellant *πρωξίμους*, hanc uocem ita re posuit Politianus in quadam epistola: & si alij contrā, de quo ipse uidendus est.

CL. si calumniatur. sic legendus est hic locus: telum quod in longinquum mittitur, à Graeca uoce figuratum *τελὸς*. nam & hanc significationem inuenire possumus in Graeco nomine, nam quod nos telum appellamus, illi *βέλος* appellant: eoq; nomine uulgō quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur quod mittitur manu, ut *ἀκόντιον*. & id quod arcu mittitur, apud Graecos quidem proprio nomine *τόξενμα* uocatur.

CL. qui uenenū. cū id quod nos uenenū dicimus, Graeci *φάρμακον* dicant: apud illos quoq; tam medicamenta, q̄ quae nocent, hoc nomine continent: unde adiectione aliter nominis distinctio sit, admonet & nos summus apud eos poëtarū Hom. sic dicēs: *φάρμακον*

A φάρμακα πολλὰ ἰὺν ἔδδλ' αὖ μεμυγμένα, πολλὰ δ' ἄλγιστα.

Plura uenena quidem bona sunt, sunt plurima amara.

Sanē carmine hoc nihil est celebratius: ut uel in prouerbum cesserit: quā & epigrammatum Graecorum lib. *ἐς ἱατρούς* circumfertur, tanquam *ἀδελφόν*, id est incertū autoris: cum tamen Homeri sit in Odyssaea libro IIII. nam & Iurisconsulti opinionem adiuvat idem Homerus in Odyss. i. qui *φάρμακον ἀνδροφόνον* dixit: quasi solum *φάρμακον* non sufficeret, utpote dubium.

CL. in eadem l. glandis appellatione omnes fructus contineri, Iabolenus ait: exemplo Graeci sermonis, *ἀκρόδοντα*: sic legendum est, de quo in ea lege à nobis dictum est.

CL. I. pupillus, incolā est, quem Graeci appellant. ibi uacuo loco reponendum est, *πέρουρον*. de qua uoce, quoniam alibi à me explicata est, hic dicere superfluo. Quod sequitur, aduena est, quem Graeci, reponē *ἐνοικον* ex Pandectis Flor. nam ita Graecē appellari posse aduenas, quasi sine domicilio dicas, omnes (uti arbitror) facile possunt nosse. nō enim simpliciter peregrinos Iurisconsultus describit, sed hos qui ius domicilij non habent.

CL. I. ultimum, apud Labeonem, pythanum. Graecē legendum *πυθάνων*, id est, uerisimiliū. est enim nomen operis quod Labeo scripsit: non autē propriū, ut alij opinati sunt.

CL. Instit. de donationibus, in principio, Pirarum legendum, nō autem Pirrhū. Idēq; ex his Homeri carminibus, *ὁδὸν*, g.

τὸν καὶ πείρατος πρότερος πῶς μύθοις ἔειπεν.

Τηλέμαχος αἰ-ψ' ὀτρυνὼν ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναικῆς,

ὅς τοι δῶρ' ἀποπέμψω ἄτοι μὲνέλαος ἑδωκεν.

τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ἦν δα.

Πείραξ, ὃ γὰρ τ' ἰδὼν δῶκεν ἔσσε τάδε ἔργα.

Εἰκαρ' ἐμὲ μνηστῆρας ἀγύνορες γ' ἰμεγαρόισι

ἀλ' ὅθι κτείναντες παρ' οἴῳ πάντα δάσσοντο,

αὐτὸν ἔχοντά σε βέλομαι πεπνυμένος, ἢ τίνα τῶνδε.

Εἰ δέ κ' ἐγὼ τέποισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,

ἀνὴρ τοι καὶ χαίροντι φέρειν πρὸς δῶματα χαίρων.

Hoc sermone uirum Peiraeus commonet ultro.

Telemache ad nostras famulas age dirige sedes,

Ut tibi quae dederat Menelaus dona reportent.

Ad quem Telemachus sapiens ita farier orsus:

Peirae haud equidem haec possum dignoscere facta:

Namq; proci si me spatiosa per atria furim

Occidant, rapiantq; sibi patrimonium fortes,

Hic te malo frui donis, quā quemlibet horum.

Quod si illos, fato merita & mulctauero morte,

Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

F I N I S.

ALCIATVS MINVTIO S

N candidissime Minuti, nouam quandam controuersiae speciem: nō quae suatoria sit, & ad artem pertineat, quales illae sunt quas Anneus Seneca composuit: sed quae de iuris ciuilibus fontibus à nobis deriuata sit: ita tamen compacta, ut Senecam imitari uideamur, tanquā lineamenta ab eo petentes, materiā nos exhibuerimus. Scio quicquid hoc negocij est, tibi placiturum: tum quod hic ostendamus, quae Iurisperi torum consilia uulgō aduntur, hac forma posse ciuitate Romana, uel saltem latinitate donari: tum etiam quod frequens haec est quaestio, & quotidie in foro uersatur, & fortasse tu secundum eam quādoq; iudicasti. Mihi certē, cū coram Philippo Vicecomite, Iurisconsulto clarissimo, & fisci aduocato, in facto proponeretur, uisum est in codicem

rationum mearum hunc in modum referre, tibi quod nominatim dicare: quod is est meus erga te amor, ut in laudum tuarum praconio mihi ipsi nunquam satisfaciam. accusationis in hac controuersia partes Burdeloto Turonensi tribui, quod uidelicet publice inter sit, id munus non nisi innocentissimo cuique iniungitur: alioqui scio me rideres *ὁ γὰρ λέγει οὐτὴν τὴν λεγομένην λευκὴν λυγρὴν*. uir enim ille utriusque linguae studiis exercitissimus, tantum a delationibus faciundis abest, quantum & a ceteris noxijs, a quibus est omnino alienus. Pari ratione & eos selegi, qui patrocinium praestarent, homines, quorum doctrina cum probitate summa certaret, quique mihi & amici essent, & collegae, nimirum felices animas, quarum neque candidiores terra tulit, neque quis me sit deuinctior alter. Neque tu mihi Pindarum obijcias, qui uno hymno in Olympiacis Alcimedontem, Timocratem Melesiamque celebrauit, quod singuli non sat digni uiderentur: quandoquidem ipse Flaccum nostrum maluerim imitari, syncerius cum suis agentem, neque Graecae illius scrupulositatis obseruatorem. His addidi Ioannem Pyrrhum, & Nicolaum Bealdum, Galliae duo togatorum decora: quorum uirtutes uel tuo ore mihi praedicatas, non possum non amare, uel potius uenerari. Merito igitur & inter amicos mihi eos reposui: tum quod quae tua sunt, eadem nobis communia habes: tum quod Homericum carmini credendum fuit:

ὁ δὲ αἰεὶ τὸν ὁμοῖον ἀγνοεῖ θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον.

Sed & Albucio scribae personam sustinendam tradidi, uel Graecos ueteres imitatus, qui hoc munus non nisi honestissimo cuique demandabant: ut Aemilius Probus scribit. Accipe igitur quicquid hoc est nostri laboris, nec eius opera lectione tua indigna ducas, cuius uitam & mores longa iam conuersatione approbasti. Vale.

ARGUMENTVM.

IVNIUS. Attius a Caluio bina millia petit: ex testibus primus Afer mille & c. c. numerasse Attium, secundus Ravidus d. c. c. quoque attestatur. Publicatis testimonijs coram quaestore rerum criminalium, uterque tortus se subornatum ab Attio falsum dixisse contendit: qui supererat tertius utriusque concors testis aufugit, Attius se innocentem asserens in carceribus constituit.

PROCVRATOR FISCO.

IOANNES BURDELOTVS. Nonne manifesto delicto in legem Cornelia commissum esse iudices perspicitis? testis unus atque alter proprium sibi scelus, & ipsi Attio commune detexerunt, bene habet quod ueritas diu in occulto esse non potest: idcirco tradunt eam temporis filiam, an ignorabas Atti, uulgo dici solere, iustitiae oculum quancumque perspicere? cum subornabas testes, cum illis uel auri montes polliceris: num in mentem uenit, malos malis afferre perniciem consueisse? detecta sunt consilia, reuelatae fraudes, expectanda solum legis ultio, & ne aduersus dicta testium cauilleris, absque tormentis dixerunt, torti perseverarunt: cur non adhibenda illis fides? sublata est omnis exceptio, reprobare non potes, quos cum in iudicio civili produceres, approbasti semel, expecto quid responsurus sis, quemadmodum refelles, num in delictis, quae clam solent committi, etiam socij criminis ad testimonium recipiuntur? habemus decretali epistola expositum, posse pecunia corruptos conspiratores, tamen si tacere iurauerint, ad attestandum cogi: & idcirco quod periuri uideantur, eorum fidei nil derogari, ut enim ueritas elucescat, etiam probationes alioqui non idoneae fidem faciunt. Verum quid ultra dubitemus: nonne clarissimorum Iurisconsultorum autoritate constat, pecunia redemptos testes aduersus eum probare qui corruerit: hoc Baldus, hoc recentiores omnes tradiderunt. Sed & Bartolum tibi opponam, qui in delictis quae principaliter in alterius odium non fiunt, sed facinorosi commodum respiciunt, scelestos de participibus interrogari posse asserit: sequiturque id cum quibusdam alijs Nicolaus Abbas. Indubitatum quoque illud est, tum ex Alexandri responsis, tum ex recentiorum collectione, mandatarium aduersus sceleris mandatore attestari posse. Hoc & acrius tuum scelus ostendit, quod primus testis schedulam quandam exhibuit, quam tua manu scriptam agnouisti: schedulam inquam, nequitiae tuae indicem, qua testem admones, ut reminiscatur numerasse se Caluio mille & ducenta, huiusmodi con-

a Ang. in l. de tormentis cep. consil. xxviij. Tindarus in tractatu.

c Bar. in l. repet. de quest.

d c. j. de confes. Alexan. consil. lxxxviij. in v. uol. Hipp. in l. j. §. diuus. de quest.

iusmodi tempore. cur ergo iudices ex tot indicijs non torquetur Attius? ex tot probationibus non condemnatur: praesertim in crimine falsi, in quo fit acerrima indagatio? & torturae quaestioni subijcere eos facilius, quam in ceteris delictis latrunculares solent. Cum etenim tertius testis aufugerit, & ex lege municipali pro confesso & conuicto habeatur, quid obesse potest, quo minus firmissimo falsitatis argumento contra Attium probetur? Sed & in iudicio, quo iuris solennitates reijciant (qualia sub nostro quaestore redduntur) participem criminis iustum indicem esse Corneus existimauit.

PRAGMATICVS.

ALBVCIVS AVRELIVS. In actis haec animaduertere est: incidens testis, audiuisse ab Afro refert, Caluio illi promississe, si praestitum testimonium reuocasset, se alieni aeris indemnem eum facturum. Attius instruxisse eos testes pernegat: nec recordari schedulam cuiquam eorum dedisse, eam ubi legit, non diffitetur se Afro dedisse, sed ut existimat, iam praestito testimonio, ut si repeteretur, memoria non excideret, non tamen recordari. Lecta iterum schedula, cum quaedam uerba contraria obijceretur dedisse antequam attestaretur, dixit, a teste dictam, a se scriptam. Secundus testis Ravidus, primo uera esse, quae in iudicio civili dixerat, asseruit: mox poenitens profitetur esse falsa: perseverat in tormentis. Interrogatus, an tertium uiderit cum Attio pecunias Caluio in argentaria numerantem, etiam in tormentis annuit: sed nesciuisse numerum, rursus paulo post interrogatus, negat: nec uidisse unquam, nec argentariam Caluio posse. grauius auctoritatis duo attestantur Attium probatissimae uitae uirum, cuius fidem exploratissimam habent, nec hominem esse qui trecentis tanta pecunia falsum committeret.

PATRONI.

BONSIG. HOMODEVS. Falsi quaestio iudices huiusmodi est: ut in primis diligenter animaduertendum sit, is qui defertur, culpata sit & reprobae uitae, an uero uir bonus & frugi, qui uerissimiliter huiusmodi crimina non machinaretur, idque maxime in Attio est, quem probatum est, optimum esse hominem. At Afer & Ravidus aliter dixerunt. Videamus quantum illis fidei adhibendum sit, quos periuros manifeste constat. huiusmodi, inquit Romanus pontifex, hominum testimonium (cum periuri sint) aliquatenus non est admittendum: negat constitutio admittendos, ita ut nec in iudicio aliquid faciant: quod Innocentius, & alij annotarunt. quin & creberrima sententia est, ijs quae primo dixerint, fidem praestandam: quae posterius referuntur, repellenda: quoniam a parte subornatos contradixisse lex praesumit, at in iudicio civili loquuntur auctores: quid tum? ratio legis generalis est, nec facile differentiam assignaueris, ut aliter in accusationibus existimemus. sed & in proposito casu, inquisitionem iure scribi non posse existimauerim: quam sententiam Fulgosius duobus consilijs, & nouo responso Decius probat. Hieronymus Archintus. Attium omnino absolendum praeterea crediderim, quoniam ut de falso quisquam condemnatur, necessarium est, quae a testibus dicta sunt, esse falsa. Fateamur Ravidum nihil scire, an idcirco sequitur, Attio Caluio quantitatem eam non debere? minime uero. Puniri itaque lege Cornelia Attius non debet: sed de temeritate leui poena, quod perum debitum exigere per testes ueritatis non conscios affectauerit: & id integro consilio tuetur Ancharanus, deberi quippe sibi mille, & c. c. Attius quoque probauit regij quaestoris rationibus, quae plenissimam fidem iure civili faciunt. Sed & ut haec argumenta missa faciam, ostendo non solum non condemnari, sed nec plecti eum posse: cum peruersi hi testes dubio procul conscij sint criminis, quos indicium quaestioni non facere omnes censuerunt, Suzarius, Augustinus, Ariminenis, tum alij. ceterum inquisitioni sufficientem coniecturam ex eorum attestationibus solum oriri. ANDR. R. VERTVS. quod uerum opinor in aliorum delictorum conscijs: uerum periuros nec ad inquirendum satis esse, ut Fulgosius & Decius tradunt. deficit quippe in his & cardo omnis, & fundamentum testimonij, uidelicet fides ipsa. Cum igitur constet eos fide carere, quid hisce uiris credamus? Possunt aliqui esse homicidae, possunt esse sicarii, esse latrones, fidem tamen seruabunt: quapropter non omnino derogat eorum testi-

f l. iubemus. C. de proba. g Curt. consil. lxxij. in fin. h Corn. consil. cxxij. in quar. to uol.

i Bald. in l. ij. C. de fals.

k cap. sicut. de testib.

l c. cum tua. per Moder. de test.

m Fulgo. consilio clxxij. c. vij. n Dec. consilio clxxxix.

o Ancha. consil. xxvij.

p in tract. malef. Ange. in uerb. fama. in v. col.

q consil. clxxxix.

monio lex, sed quæ dicunt, non prorsus falsa coniectat: inquiri propterea permittit: alit ei quem evidentissimè constat periurum esse, qui propria confessione huiusmodi criminis reus est, quantum fidei adhibeat: nihil sanè. VALTERIVS CORBETES. Eos qui iuris infamia notantur, tamen si quæstioni subditos, nullam tamen præstito testimonio probationem facere constat: ut neque conijci quicquam torturæ sufficiens possit. At Aphrum ego & Ravidum infamiae notam civili lege sustinere non dubitauerim, quandoquidem in hoc consentiunt auctores: quamvis periurus simpliciter de facto tantum notetur, eiusque existimatio apud graues viros tantum deprimatur: cum tamen quisquæ ex perieratione in deos atque homines committit, ueluti si aliquod inde detrimentum homines patiantur (quod in proposito casu est) tum & iuris nota affligi, tradiditque id Ioannes Lenianus, & recentiores quidam. Vt parum Attio obesse possit, quod in tormentis deploratissimi testes perseverarint: quandoquidem nec tum eis creditur, siquidem legalis disciplinae signifer Bartolus, tum Aretinus, & alij, quamvis testi magis credi profiteantur, cum in tormentis secundo confitetur: si tamen de se & de alio interrogatur, primum dictum extra tormenta efficacius secundo esse malunt. Sed & idem Bartolus, post publicatas attestaciones, non ideo magis credi quoniam plectatur, auctor est, cum & uerissimilima sint quæ prius dixerunt. NICOLAUS BERARDVS. Annotasse memini, si in eadem depositione testis aliquid neget, dein tortus fateatur, posteriori dicto fidem præstari: alioqui semper prius testimonium præualere. Videmusque id quotidie, cum quæstor capitalis maleficum capit: quem si uiderit in negatione perseverantem, per eculeum extorquere ueritatem solet. Igitur non puto Afri, & Ravidum tormenta duriorē causam Attio facere. At fidem eorum semel approbavit Attius, amplius reprobare non debet: approbavit quidem, cum adhuc bonæ existimationis essent: non etiam approbaturus est, cum periuri, scelerati, foedifragi, improbi facti sunt, an nescis quæ emergunt, nouis indigere remedijs? FRANCISCVS REINA. Obijcis decretalem epistolam, tanquam eius legis aut mente, aut uerbis offendamur, cum tamen neutrum obstat: cum uerba, & mens legis priusquam attestentur conspiratores, absolui eos à iuramento uelit: nonne ostendit periuros, quales Afri & Ravidus sunt, non admitti: quid præterea commune habet quæstio falsi cum conspiratione? conspiratio enim solū ab his, quæ in ea dederunt nomen, agnoscitur, quamobrem ne ueritas in obscuro sit, & consilij sceleris admittuntur. Falsum aliter probari, quam ex participum testimonio regulariter potest, quippe constitutionem eam sibi locum non uendicare, plurimorum consensu traditur: cum delictum huiusmodi est, quod generaliter per alios probari potuisset: quamuis eo casu quo agitur, non possit, quid item si dixerimus speciali iure illud statum esse in conspirationibus? cum in crimine læsæ maiestatis constet singulari iure concessum, ut de consceleratis interrogari quilibet reus possit: coniurare autem in Archiepiscopum, species perduellionis est. Obijcis & quod Baldus, alijque tradiderunt, posse aliquem corruptum testem aduersus corruptentem attestari. quod utique fateor, & summa ueritate nititur, dum non accipiamus periurum hunc esse: quid enim si Titio centumdem, ut testimonium uerum perhibeat? nonne de huiusmodi corruptela testari poterit: quid item, si ut falsum dicat? nonne antequam dicat admittetur? Sed & quæ de Bartolo sumpta affers, parum nos urgent: asserit quippe Bartolus, in delictis quæ dicentis commodum principaliter respiciunt, interrogari de consilij posse, concedamus hoc, cum præsertim non sequatur, ut idcirco coniectemus ad torturam. ex hac enim interrogatione inquiri solum potest, non plecti conscius: quod consilio quodam Corneus explicat. Quamuis neque nostrum casum Bartoli scripta attingere opinor, cum Afri & Ravidus in sui commodum principaliter non deliquerint, sed ob utilitatem Attij. Verum & probare possem, eam Bartoli sententiam communi interpretum calculo non probari, sed eam quam Azo, Accursius, Archidiaconus, cum innumeris alijs secuti sunt, & ni huius operis ratio à tot autorum nomenclatura abhorreret, idipsum profecto ostenderem. Cæterum & quod mandatarium admitti aduersus mandantem allegas, uerum affirmauerim, cum rem mandatam non executus est: alioquin repellitur, quia consceleratus, ut Baldus, & Hippolytus autumant. IOANNES PYRRHVS. Adducitur

Bar. in l. mari-
tus. de quæst.

Ias. in l. j. C.
de sac. san. eccl.

Feli. in c. testi-
monij. de testi.

Dec. clxxxix.
Bar. in l. j. S.
quæstio. de
quæst.

Bar. in l. j. sed
de negaue-
rit. S. pen. de
adu.

Soci. consilio
eclij.

c. si de testi. cog.

Ias. in d. l. j.
in fin.

glo. in l. repet.

l. j. ad l. iul.
m. at.

Bald. consilio
xcij.

Ias. in l. j. ff. de
conditio. ob-
tur. cau.

Consi. lviij. in
primo. in fin.

glo. in l. fi. C.
de accu.

Hip. in d. l. j.
S. diuus.

A Adducitur tanquam quæstionis omnis præiudicium, quod scripserit Attius notulam qua instruit Afrum, subornatque dicendo testimonio. adducitur quod inconstans, & uariis Attius, nunc se non meminisse, nunc recordari quidem, sed dedisse posteaquæ testatum sit: dicat nunc antea, quæ inconstantia, & titubatio expressum dolum arguit: præsertim cum ex Baldo constet, eum qui se oblitum fatetur eius quod sit uerissimile non excidisse memoria, plecti posse, sed audite quæso quid respondeam, quemadmodum dubio procul innocentem uirum tuear. Et sciendum illud in primis est: aliud esse testem instruere, aliud *μνημόσυον*, seu chartulam aliquam memoriæ causa præstare. Illud prohibetur, hoc conceditur: quia qua ratione capitula producimus, ut dicta testium coërcantur, ut quæ ad rem non faciunt, explodantur: eadem & huiusmodi monumenta possumus dare: nemo est qui hoc abnuat: sed & testis, qui dixit se non recordari, deinde affirmavit uel negavit, non idcirco mendax est, aut inconstans: cum memoria plerumque fragilis sit, & hodie meminisse possim quod heri exciderat, ut autore Bartolo, quamplurimi tradiderunt, uerissimile enim est, oblitum fuisse Attium eius quod ante biennium scripserat: præsertim cum error in tempore perquam probabilis sit, ut Innocentius & Baldus asserunt. Nam & Attius non admodum fidæ memoriæ est, qui quandoque etiam longè maioris ponderis negotiorum sit oblitus. At facilius in falsi crimine tormenta decernuntur, quam in cæteris: Nego hoc, & crebriorem esse reputantium sententiam affirmo: solumque facilius in carcerem reum deduci, cum Decio magis sentio.

ANACEPHALAEOSIS.

HIERONYMVS LVRANVS. Eò redactum negocium intelligo iudices, ut asseueret aduersarius idcirco plectendum Attium: quoniam præterquam quod à consilij reus delatus est, adsunt etiam adminicula quædam: quale illud est, quod ex ipsa schedula deprehenditur: quamuis enim probationem non faciat, coniecturam tamen non modicam inde colligi existimandum esse. A qua sententia tantum absit, quam qui maxime: quinimò fortioribus, & probabilibus magis argumentis uti Attium ex actis quæque ostenditur. Probatum est, hominem hunc haud huiusmodi, qui falsum committeret: demonstratum est ex publicis rationibus, uerum creditorem esse: qualiquam probatione constat Afrum pecunia redemptum contraria iurasse, ut ipso iure falsitas lege Cornelia præsumatur. Ravidus in criminali quoque iudicio, semel quæ in civili dixerat, uera esse attestatur: idem ubi negavit, uidisse eum quidem pecunias numerantem affirmat, cæterum nescisse quantitatem: quæ res maxime Attium iuuat. Idem pugnantia rursus enarrans, nosse Caluissij argentariam nunc in tormentis affirmat, nunc negat. Sed & hi testes singulares sunt, & de diuersa summa attestantur, ut indicium planè non faciant, omni enim exceptione maiores hoc casu lex requirit, non improbilissimos & sceleratos, periurosque: nec quicquam numero adiuuantur, cum in criminalibus, & paulò grauioribus causis tam nullam fidem unus testis reprobis faciat, quantum mille. quæ propter iudicis officium non aliter exercendum cum Baldo opinor, quam ut Attium absoluat. Nam quid de tertio testis fuga dicam? cui ipse Caluissius cum impetrare non posset, ut testationem reuocaret, suavit ut solum uerteret. Non itaque Attio eius suffragia, sed Caluissio ipsi obesse debet. Non est ergo, cur dubitandum sit Attium absoluum, si legem sequi quæstor uelit: liberum quippe eius arbitrium, principis diplomate hac in causa secundum iuris æquitatē redigitur, ut minime Cornei illud responsum (alioquin etiam falsum) nobis obstat.

DECLAMATIONIS D. AND. ALCIATI
IURISCONS. FINIS.

h Bal. in d. l. pre-
sbyteri. C. de
ep. & cleri.

l Feli. in c. præ-
terea. de testi.
cog.

m In d. l. presby-
teri.

n Dec. consilio
clxxxix. & in
c. porrecta. de
confir. util.

o Bal. in c. ad no-
stram. Dec. in
c. licet. in vj.
col. de proba.

p In l. si filium. C.
de libe. ca.

q Bar. in l. eius
qui. ff. de iure
fisci.

r Corn. consilio
cxlj. in iij. in
ij. col.

s Bar. in c. testi-
monij. in xv.
col. de testibus.

AVRELIVS ALBVCIVS LECTORI S.

Cum in Alciati bibliotheca pro consuetudine mea uersarer, uenit ad manus meas eius liber, quo gordianos illos indiuiduarum obligationum nodos tam eleganter & dilucidè explicat, ut planè chaos ipsum in nouam rerum faciem digessisse uideatur. curauit ergo protinus ut publicè acciperet, tum in gratiam studioforum, tum quòd & auctori ipsi non ingratam rem facturum me sperabam: qui uelis, remisit eò tendit, ut omnium utilitati consulat. Quapropter, eo duce, auguror quamprimum fore, ut tandem in antiquam elegantiam, sermonisque mundiciem ius ciuile renouetur: ut nò magnopere Accursij, Bartoli, cæterorumque uoluminibus nobis opus sit, cum eadem breuius, elegantius, atque distinctiore ordine haberi poterunt, cuius rei uel locupletissimam fidem hic libellus fecerit, si modò doctissimi cuiusque iudicio disputari contingat. Cum enim uel uiginti uersuum millia in Catonis responso extricando, aliorum in commentationibus extent, poterit unusquisque hic deprehendere, quàm breuius, quàm clarius, eadem, atque etiam meliora possint Latine, ornateque dici. Vale, Mediolani IIII. Calendas Septembres. M. D. XIX.

Εἰς τὸν οὐ προμύλοις ἐν ὁλογνάμποις λαβυρίνθοις
ἐκ παύλου νομικῶν ἢ ἀδιαρεπτικῶν.
Εἰ δὲ σε τοῦ Ἀλκιὰτ' εἰσαγάγῃ πόντος ὑψηλός, ὄρφνυς
καὶ σὺ πᾶς τρέφεις, ἥλιον εἰς φανέρῳ.

Οὐαλίς Κορβήτου.

Δύσλυτὴ ἢ νομικῶν τε κέτωρ ὁ παλαιὸς ἐφύνη
Ἀλκιὰ νέος τε κέτωρ λύσει ὁ Ἀλκιὰτος.

ANDREAE

D. ANDREAE AL-

CIATI IURISCONS. IN LEGEM II. III.

III. DE VERBOR. OBLIGAT.

SCHOLIA.

Obligationum alia diuisionem non recipiunt ex necessitate, ut in seruitutibus: alie ex uoluntate contrahentium praesumpta, ut cum insulam edificari promittitur: nam uidetur stipulator operis effectum considerasse. Alia quidem natura sui partium praestationem recipiunt, sed ne in diuersis rebus contingat solutionem fieri, non liberantur debitores, nisi ubi in eadem specie satisfactum fuerit: ut qui generaliter hominem, uel disiunctiue Stichum aut Pamphilum debent. Pro-

PAVLVS LIB. XXVII. AD
EDICTVM.

STIPULATIONVM quaedam in dando, quaedam in faciendo consistunt. Et harum omnium quaedam partium praestationem recipiunt: ueluti cum decem dari stipulamur, quaedam non recipiunt, ut in his quae na-

nim recipiente uerba textus non procedunt: alioquin & qui hominem debet, partis praestatione in ea liberaretur: nec ratio §. pro parte, in sponte recipiente locum sibi uendicare posset, cum sibi debeat imputare creditor, qui partem accepit, cum non cogereetur. Videtur ergo fatendum posse cogi creditorem, ut partem recipiat: quapropter eius consensus imputari illi non potest, licet communi calculo in contrariam sententiam itum sit. Nec quicquam nos mouerit, quod qui sub usuris debet, solutione partis non liberatur, nam usurae sub conditione debentur, uidelicet si fors soluta non fuerit: quae conditio indiuiduum contractum facit. c. DARI. quid si rem restitui? & aiunt eam obligationem recipere partium praestationem: quamuis debitores non liberentur, nisi in eadem re soluerint. Sed haec sententia plurimis argumentis subuertitur. Ego censeo, si aliqui ea obligatione teneantur, quia commodato uel deposito rem indiuiduam, puta lancem acceperint, insolidum teneri. Videtur enim creditor insolidum eorum fidei approbasse: quae ratio in haeredibus locum sibi non uendicat, quapropter cum obligatione personali teneantur, ea per legem XII. tab. diuiditur (licet ex aequitate heres, qui solus rei restituenda facultatem habet, officio iudicis compellatur restituere). Nec eo casu aliquis liberatur, donec in eadem specie sit in totum satisfactum. Quod si res separabilis debeat, ueluti quantitas: tunc neque etiam principales, nisi pro parte tenentur: & unius dolus alteri non obest. Sed qua ratione statutum est, ut obligatio dandi diuideretur: & in eo consensus est, quia dare dicitur qui dominium transfert: at dominus est etiam qui pro parte est dominus, sed & qui tenetur dare, non liberatur, si id quod creditoris interest soluat. unde tali casu in diuersis rebus non poterit accidere, ut solutio proueniat: quod in obligationibus faciendi secus est: quid enim si qui fossam fodere debet, partim fodiat, & in reliquo dicat, se id quod interest praestitutum? Ceterum & quandoque reperire est in obligatione dandi, eum qui pro parte soluat, pro ea parte non liberari: ut si debitor fundi praestet usum fructum. Idem & in haerede, qui centum dare iussus est pro theatro extruendo. Videtur enim principalior esse obligatio faciendi, unde eius naturam datio assumit, sed & is dominus qui actione noxali conuenitur, insolidum defenditur, non enim debet fieri actoris conditio deterior, quam si maleficum ipsum seruum

a l. f. ex ec. §. i. infra co.

b d. l. j. §. pro parte.

c l. tutor. §. Lucius de usur.

d l. cui fundus. supra de condi. et demonstr.

e §. si duobus uel huiusmodi. supra commo.

f l. iij. §. haeres. supra commo.

g l. si duo dep.

h l. j. §. si pecunia. & §. si apud duos. dep.

i l. fideicō. §. p. de lega. iij.

k l. si cum uno. supra. si ex nox. causa.

l. fin. cō. p. r. d.

m. d. l. quotiens. ij. de ser.

n. l. iij. §. dare. de usufru.

o. l. ubi. §. fundi. infra eo.

conueniret: seruus autem pro parte noxae dari non potest. a **CVIAM**. antiqua est altercatio, an qui tenetur, ad seruitutem teneat dare facereq¹. Et communiter aiunt tene-
ri: quoniam is qui seruitutem debet, tenetur pati, ut creditor eo iure utatur. unde & qui
usumfructum debet, si sit in mora, in eo quod interest condemnatur. Sed hanc senten-
tiam quamplurimi non iniuria reprobant: quoniam huiusmodi patientia in incorporali-
bus loco traditionis successit. Vnde sicut obligatio dandi rem corporalem, traditionis
naturam non assumit, licet debitor etiam tradere teneatur: ita & de iuribus dicendum
est. Quamobrem & heres dare usumfructum dicitur², qui patitur legatarium usufrui:
cum enim illa patientia in consequentiam dationis ueniat, facti naturam non seruat. &
licet condemnatio, si non detur usufructus, fiat quanti interest³, id non institutum est
quod obligatio usufructus
sit facti: sed quia usufructus
incertus est, ratione rei prae-
stationis & temporis: quapro-
pter merito fuit incerti agen-
dum. Qui ergo seruitutē Ti-
tio spondit, si eam consti-
tuat liberatur: quod si dein-
de non patitur Titium uti, non
ex stipulatu, sed possessorio
interdicto erit cōueniendus.

b **CRECIPIUNT**. Sed cur tali casu promissio etiā petitione non est indiuidua? Res-
pondeo, cū integer homo soluendus sit, ne particularis solutio stipulatori sit damno-
sa: & prae-ter eius intentionem id quod stipulatus est, non consequatur, merito contractus
huiusmodi solutione tantum est indiuiduus, quia haec ratio solutionem solam respicit:
in ceteris adhaerendum fuit regulae, quae est, ut obligatio dandi, partium praestationem
recipiat. c **CLIBERATIO**. Atqui uideret contingere liberationem: quia soluens
partem Stichum uidetur eligere solutionem in Stichum, ergo non debuit posse uariare. Inter-
pretes extricare nesciunt. Ipse negauerim soluendo partem censi eum elegisse in totum:
sed in eam partem tantum, quae soluta est, nam actus qui ex tacita uoluntate inducun-
tur, nisi eatenus extenduntur, quatenus ex palam gestis praesumit⁴. d **CAVT STAS**
TIM. Dictio, aut, hic non seruat naturam disiunctiuam, sed ex diuersitate facti supponit
diuersum ius⁵, aut enim debitor hominis, qui dimidium Pamphilum soluerat, deinde
Stichum integrum soluit, & condicet illud quod in Pamphilo praestitit: aut adhuc inte-
grum hominem non soluit, & interim in pendentem est liberatio. e **CREPETI**. condi-
tione indebiti: licet alij cōdici ob causam non solutam dicant, cum hic per errorem solu-
tum non sit, quod tamen cōmuniter non approbat, nam quotiescunq⁶ soluitur, id quod
uerē debebat, deinde incipit non deberi, datur conditio indebiti: si uerō nondum uerē
debeatur, conditione ob causam agendum erit⁷. ueluti cum legatarius soluit causa
conditionis adimplenda, deinde legatum repudiat. f **CIN PENDENTI**. respectu
debitoris: alioquin poterit creditor interim cum debitore agere, ut integrum hominem
det⁸. Idemq⁹ est aduersus eum qui disiunctiuē teneat: ut Pet. Cy. & Pontano uidetur:
quae sententia plurimum quadrat uerbis legum. neq¹⁰ nos mouet, quod alibi dicit¹¹: si Sti-
chum, aut x. debeā, soluis quinq¹², cōpetere creditori actionē ad reliqua quinq¹³. qui-
bus uerbis arguitur, non posse creditore integra decem petere, nam respondendum est,
consideratum ibi fuisse effectum, cum tamen decem petat, non tamen in effectu ultra
quinq¹⁴ consequi: quia accepta tenere cōpensare, nec em illud responsum principaliter
attingit de iure creditoris, sed solum quomodo cōdicere solutam partē debitor possit, ubi
in alia specie solidum praestiterit. Communis tamen sententia aliter se habet, ut debitor
hominis quauis Stichum partē praestiterit, possit nihilominus interim in totū cōueniri: sed
qui disiunctiuē Stichum aut x. debet, parte Stichum soluta, in reliqua solum partē cōueni-
atur. In priore enim casu Stichus non erat in obligatione: unde soluta parte, nihil dicit so-
lutū, in posteriore non ita est. Sed hanc ego differentiam non probo, cum obligationē ho-
minis, &

minis, & disiunctiuam ubiq¹⁵ uideamus aequiparari. Et haec in ipsis principalibus pro-
cedunt: quid uerō in heredibus sit, in seq. §. attingam. Caterum hic generaliter quae-
ritur, an semel nata obligatio unquam suspendatur: & in id deuentum est, ut quantum
ad substantiam, nunquam suspendi dicamus¹⁶, quantum uerō sit respectu executionis,
non ambigitur posse eam in pendentem stare, sicut & in pendentem esse potest, nunquid fu-
turum sit ut nascatur obligatio. cuius rei exemplum est¹⁷ in eo qui fructus debet, quos
in fundo Trebatiano nasci hoc anno cōtigerit. a **CEIVSDEM CONDITIONIS**.
in hoc tamen est differentia, quod cum aliqua disiunctiuē debentur, utrunq¹⁸ est in ob-
ligatione: sed in debito hominis, nullus: uerū is qui praestitus fuerit, retro fingitur fu-
isse promissus. & ita aiunt communiter. Ego has obligationes generaliter aequiparari
donec alius detur. ² eiusdem conditionis est haec
stipulatio, Stichum aut Pamphilum dari. Ex his
igitur stipulationibus nec³ heredes quidem pro
parte soluendi liberari possunt, quando non ean-
dem si Pamphilum non dederit: & eodem modo ad Pamphilum, si Stichum non dederit.
Solumq⁴ illam differentiam constituo, quod in obligatione disiunctiuā, cum de pau-
cioribus speciebus agatur, maiorem affectionē uidentur contrahentes erga illas habu-
isse, quam in obligatione generis, in qua de infinitis speciebus agitur. Ex qua differen-
tia resultant aliqui effectus. Quapropter si dominus Pamphili stipuletur, Stichum aut
Pamphilum dari, in Pamphilo non ualet obligatio, unde quamuis interim alienet, non
poterit in eo fieri solutio: quod non procedit, si dominus generaliter hominē stipulatus
sit⁵. Et ratio est: quia in obligatione disiunctiuā, non ualuit promissio Pamphili, cū nemo
possit rem suam stipulati sibi dari: quocirca uidet dominus purē stipulatus Stichum si
bi dari. Sed in obligatione generis non uidetur stipulator aliquam speciem tunc consi-
derasse, nec magis de uno seruo egisse quam de alio, quamobrem attendimus solum
tempus solutionis, quo tempore, electione debitoris incipit certum esse quis prestabit.
eo igitur tempore Pamphilus dari poterit, tanquam dominus rem suam in eum casum
sit stipulatus, quo sua non sit. Ex eadem quoq⁶ differentia illud consequens est, ut si ho-
minem mihi debeas, & ego tecum paciscar non petere Stichum, remaneas obligatus
in quemlibet alium praeter Stichum⁷, quod non est si disiunctiuē Stichum aut Pamphi-
lum debeas, nam cum par causa utriusq⁸ habitā rationem ostendat, si promiserim alte-
rum non petere, in totum liberaris, ne & aliās disiunctiuā obligatio contra paciscentis
intentionē fieret pura. Nec aduersus nostram hanc generalem traditionē urget, quod
ait Iuriscultus⁹, si cum deberē tibi Stichum aut x. & credens purē Stichum debe-
re, eum praestiterim, conditionem mihi cōpetere: & tamen heres, a quo generaliter ho-
mo legatus est, si credens Stichum legatū soluerit, non condicet¹⁰. Nam id introducū
est, non quod differentia sit inter obligationem generis & disiunctiuā, ut pleriq¹¹ omnes
opinant¹²: sed quia differentia est inter contractum & legata, nam in contractibus solu-
to Stichum per errorem, si debitor x. soluat, retro fingitur haec quantitas fuisse in obliga-
tione: quia in contractibus conditiones trahuntur retro¹³, unde sequitur, ut Stichus repe-
tatur tanquam indebitus, sed in legatis soluto Stichum, si quis offerat alium, non tamen
fingitur illum alium fuisse in obligatione. & consequenter Stichum indebitū, cum in le-
gatis conditiones non trahantur retro¹⁴. Superius autem diximus utriq¹⁵ promissioni in-
esse conditionē, ut si unus non def, alius detur. b **CETEX HIS. HAEREDES**. non ta-
men qui soluerit pro rata parte in aliquo seruo, poterit interim cōueniri, anteq¹⁶ constet
alios cohæredes in eodem seruo nolle partes suas praestare: quod in ipso promissore non
procedit¹⁷. & ratio differentiae est: quia huiusmodi haeres soluit totum id quod debet, li-
cet non prorsus ut debet: sed principalis, cum debeat totū, soluit nisi partē, merito potest
in totū etiā interim cōueniri. & in hoc ferē omnes consentiunt. Sed num poterit unus
ex pluribus haeredibus soluere partē suam in aliquo seruo, non expectatis alijs cohære-
dibus, etiā creditore inuito, ita quod interim non possit eum creditor cōuenire: Et aiunt

x. l. qui res. §. de ream. de sol.

y. l. inter. §. sa- cram. infra eo.

z. l. iij. supra. qui et a quibus man.

d. l. qui decem. §. Stichum. infra de solut.

b. l. si unus. §. sed si stipulat. de pactis.

c. in l. cum his. §. si de con. inde.

d. l. si is cui. de le ga. ij.

e. l. necessario. §. quod si pender. de peri. rel uen.

f. l. j. §. serui ad Syll.

g. l. si stipul. in fra de solut.

comunititer creditorem non posse cogi, ut accipiat, ne aliās nō consequat quod est stipu-
 latus^h. Sed hæc ratio procedit, cum agitur ut plenariā liberationem aliquis consequat:
 nos uero in eo dubitamus, cū non alia de causa unus ex heredibus soluit, quā ut inte-
 rim non conueniat. Fortius in eam sententiā aliquis mouebit, quia hic probaturⁱ, hære-
 di succurri per actionē familiæ herciscundæ, ut repetat quod pro cæteris ipse soluisse,
 nam si creditorē potuisset cogere, ut partē suā reciperet, si solidum maluerit soluere, sibi
 imputandū fuerat, qui sponte soluit, cum solutione partis suæ potuisset ipse liberari. Fa-
 mil. autē herciscundæ iudiciū non dat, nisi ei qui cogi potuit^k, ut solueret. Sed forte fal-
 sum est huic heredi cōsuli famil. hercis. actionē, nam uersiculus, quo casu, ad huius §.
 principiū nō uidet referendus: licet alij omnes contrā. a **COMNES DEDERINT.**
 quid si unus pro alijs solu-
 rit? Et comunititer aiunt, fam.
 herc. iudicio eū repetere qd
 pro alijs præstiterit, quod sa-
 tis potest defendi, cum uolen-
 tibus cohæredibus soluisse: alioquin poterunt cohæredes eā solutionē non approba-
 re, ne ius electionis, quod ipsi habent, extingatur: cum enim ad omnes pertineat elec-
 tio, tamen si unus præueniat, nihil cæteris obest^l. Sed finge non consentire eos in eius-
 dem hominis solutione, quomodo creditori prouidebit? Et Bart. ait, quodcumq; iudi-
 ci de discordia constet, condemnationem ad æstimationē esse redigendam, quæ senten-
 tia non placet: tum quia aduersus regulam est^m, ut qui sibi dari stipulatus sit, non rem,
 sed æstimationē accipere compellat, re præsertim extante, qui enim hominem debet,
 in genere tenetur: at genus nunquam peritⁿ, nec debitorum inter se discordia creditorē
 nocere debet: tum etiā quia sicut ipse principalis rem ipsam præstare cogetur, ita etiā
 hæredes, ne mutetur obligationis conditio, his accedit, quod ideo hæredes non nisi so-
 luto integro homine liberari lex ait^o, ne in diuersis hominibus recte partes soluantur.
 at si in æstimationem cōdemnatio fieri potuisset, non solum in diuersis hominibus, sed
 partim in re, partim in æstimatione potuisset contingere, ut solueretur. Aliter ergo suc-
 curri creditori dicendum est: & aiunt officio iudicis cogi hæredes ad concordia. Id autē
 fiet uel per pignoris capionē, uel etiā per indictionem mulctæ, uel (ut alij malunt)
 per cōminationem: qua nisi in eodem cōsentiat, dicat iudex se esse in creditorem ius
 eligendi translaturum: quod procederet, si partes nullo modo eligerent: sed si eligant,
 licet diuersos, non uidetur ad hæc remedia diuertendum, cum omnīū culpa non argua-
 tur, nec enim quisquam in sententiā collegæ magis ire debuit, quā collega in suā.
 Rectius ergo fecerit iudex, si comminetur: nisi intra certā diem conuenerint, se electu-
 rum^p: quo casu poterit in dubijs gratificari maiori parti^q. b **CLEX PERSONA HÆ-**
REDVM. Vbi ergo obligatio transfunditur de defuncto in hæredem, non immutat,
 quod uerū esse tradunt omnes in obligationibus indiuiduis: non autē in cæteris, quas
 xii. tab. lex diuidit. Ego non probo regulam, generaliter per Iurisconsultū hīc tradita-
 tam, sic coarctari: non enim ex xii. tab. mutatur obligationis conditio: sed cum huius-
 modi obligationes diuiderentur, etiam in personā principalis: ut ostendi in præcedenti
 §. ea lege sit ipso iure diuisio pro rata^r, tamen si etiam non negauerim quandoq; mutari
 conditionem obligationis, si aliqua ratio hoc suadeat. Verbi gratia: fauore creditoris
 hic inductum est, ne mutetur conditio obligationis: pone ad eius fauorem pertinere
 ut mutetur, certē tunc non procedet regula. quapropter quamuis legatarius non pos-
 sit partem legati agnoscere, partem repudiare: aliquis tamen ex eius heredibus pote-
 rit partem ad se pertinentem reculare^s. nam hic quantum in se est, iudicium defuna-
 cti, a quo legatum est, in totum approbat, & nemini præiudicat^t. Cæterum genera-
 liter fatendum est idem de hærede statuendum esse, quod in defuncto constitutum fuit,
 quod tamen in iuribus personalibus^u: item in his quæ merum factum respiciunt, non
 procedit^v: quoniam ea in hæredes non transferuntur, sicut ex contrario potior est con-
 ditio hæredis ratione ignorantia, quæ in eo præsumitur, qui in alterius locum successit
 sit^y. Idemq; in his quæ non ex defuncto, sed ex propria persona hæres consequitur^z,
 a **C SINGVLI.**

atqui magis uideretur conuenisse, si constitutum fuisset, ut hi hæredes
 collectim omnes tenerentur, nec tantū a regulis iuris fuisset digressum, cum & potuis-
 set tali casu constitui, ut comoda ad omnes collectiue pertineret. & in hoc se aliqui plu-
 rimū intricant. Ipse opinor idcirco singulos insolidum teneri, ut quisquis fuerit, ad quē
 fundus, in quo seruitus promissa est, ex diuisionibus pertineat, possit conueniri, & com-
 pelli ipsam seruitutē præstare, quod fieri non potuisset, nisi stipulator eum haberet inso-
 lidum obligatū. b **SED QVO CASV.** id est, quibus casibus, ut non solum id pro-
 cedat in promissione uiæ, sed etiam in promissione hominis in genere. & ita omnes sen-
 tiunt. Mihi magis arriserit sermonis proprietatē tueri, nam non uideo quomodo unus
 ex heredibus possit compelli, ut solidū hominē præstet: cum enim creditor solum pro
 rata portione aduersus eū ex-
 periat (obligatio enim peti-
 tione diuidua est) non pote-
 rit iudex cogere ut plus sol-
 uat, quā fuerit petitum^a.
 c **SOLIDVM PRÆSTI-**
TERIT. Sed quomodo po-
 terit id fieri: cum in fundo cō-
 muni non possit unus ex co-
 hæredibus seruitutem consti-
 tuere: sed omnīū consensus
 necessarius sit^b, & crebriore
 calculo post Bart. solet dici:
 hic non de seruitute, sed eius æstimatione intelligendum: fiet enim condemnatio inso-
 lidum, & quia ille cohæres rei soluendæ facultatem non habebit, litis æstimationē præ-
 stabit^c. cæterum quia hæc interpretatio contextis uerbis non quadrat, alij aliter dixe-
 runt. Ego, dum Iurisconsultus inquit, quo casu unus ex heredibus, & c. puto intelli-
 gendum in eo casu, in quo unus solidum præstare possit: ueluti cum in diuisionibus
 inter ipsos factis, fundus ad eum peruenit, qui conuentus est, nam is cum solus sit eius
 dominus, poterit seruitutem constituere, nec tali casu per diuisiones extra iudiciales fa-
 milia herciscundæ actio perimitur^d. d **QVIA PER SINGVLOS.** Alia ratio ali-
 bi assertur, uidelicet quia stipulatio in eum casum deuenit, a quo incipere non potest^e,
 quod hoc modo declarandum est: nam mortuo testatore, cuius fundo fuerat promissa
 seruitus, fundus ille efficitur omnium hæredum communis, finge ergo unum ex eis in
 solidum agere, uideretur stipulationem extinguere: quia cum per ipsum seruitus acquiri
 fundo communi non possit, sequitur in eum casum deuenisse, a quo nō potuisset inci-
 pere, sed tamen aliter deciditur: quia licet huic actori præstari nequeat seruitus, præsta-
 bitur æstimatio, seu quod sua interest: quæ æstimatio licet difficulter ineatur^f, tamen dif-
 ficultas præstationis non uitiat stipulationē, atq; ita ego sentio. e **DIFFICULTAS**
PRÆSTATIONIS. Verba Iurisconsulti in eum casum expresse concipiuntur, quo
 uel unus tantum agere uelit, quem sensum proximē secutus sum. Communis tamen
 sententiā aliter se habet: nimirum ut intelligamus Iurisconsultum loqui casu quo o-
 mnes agere uelint, nam & tunc difficultas est in præstatione, tam ratione plurium hæ-
 redum stipulatoris, quā promissoris: quia non nisi omnibus consentientibus serui-
 tus constitui poterit^g, & uel facillimē discordes erunt inter se hæredes stipulatoris, cum
 ad eos pertineat eius loci electio, in quo seruitus constituatur^h. Ipse non arbitror rece-
 dendum a regula, ut electionē demus debitoribus, nisi simplex facultas uiæ in infinito
 sit relictaⁱ. Nec obest, quod itinere ad prædium commune duorum relicto, nisi uterq;
 de loco itineris consentiat, seruitus non acquiritur^k. quia licet requiratur consensus u-
 triusq;, cum locus constitui debeat utriq; commodus, non tamen sequitur, quin hæres
 ipse eligat. Enimvero admissa cōmuni interpretatione dubitatur, finge singulos hære-
 des stipulatoris egisse ad uiā, & unum succubuisse, nunquid ea sententiā alijs oberit:
 & Cynus Alexanderq; obesse aiunt: quia seruitus nō nisi omnibus constitui potest: uiā

a l. ut fundus. ff.
cōmu. diuidu.

b l. pro parte. ff.
de ser.

c d. l. heredes.
§. an ea.

d l. i. c. fami.
herc.

e l. pluribus. §.
si infra eo.

f l. si. infra de
prat. stip.

g l. si. ff. cō. pred.

h l. si uiā. de ser.
rusti.

i l. si cui. de seru.
l. i. in re. de

ser. rusti.

cto autem non potest constitui; nulli ergo constituitur. Ceteri contra, quod est uerius: nam qui succubuit, ius aliquod in seruitute non habet: quia sententia facit ius¹. quapropter cohæredibus nocere non poterit. Atque si in rerum natura non esset, tamen ex æquitate debeant cohæredes sinere, ut per eos acquisita seruitute de facto utatur, alioquin & regula est, sententiam nec prodesse alteri, nec nocere, nisi ea lata sit de seruitute iam constituta^m, quia cum in ea uertatur ius in rem indiuiduum, merito omnes afficit, ad quos res pertinet. a **C**SI TAMEN HOMINEM. Finge te, qui mihi hominem in genere promiseras, decessisse, relictis hæredibus: ego contra aliquem eorum egi & succubui, uel aliquem eorum per acceptilationem liberaui: num ceteri si soluant pro portionibus suis in eadem specie, liberentur. & lex ait liberari. Nec hoc casu quicquam est in suspensio: cum alioquin si obtinuisssem, liberatio penderet, donec uictus in eadem specie satisfaceret. & ratio est: quia hoc casu non possum conqueri, me quod stipulatus essem non consequiⁿ. nec enim hic periculum est, ne ille cum quo egi, uel quem liberaui, in diuersa specie soluat, cum in nihilo teneatur. Quapropter si ponamus me succubuisse, quia fuerit mihi satisfactum^o, non arbitror alios liberari, nisi eadem in specie satisfaciunt: licet aliqui recentiores contrarium senserint, argumentis certe futilibus. b **C**EGERO. & succubero, quod ostendunt sequentia: si enim pars duntaxat ceterorum obligationi superest, ergo pars illius, contra quem est actum, non superest: si non superest, consequens est, actionis intentione dicamus, censi creditorem sibi præiudicasse, nisi aduersus omnes egerit, uel per testationem suam ius reseruauerit. Nec obest, quod si per receptionem solutionis ab uno factæ sibi non præiudicat, multo minus per solam petitionem: quia ut reciperet solutionem, etiam inuitus poterat compelli, ut probaui superius^p, sed ut contra unum tantum ageret, non poterat, merito per actum uoluntarium, his quæ in fauorem sui introducta sunt, uidetur renunciassse. Minus etiam me mouerit, quod sola petitione non uidetur facta diuisio inter duos reos debendi^q: quia cum illi omnino insolidum teneantur, difficilius liberantur: at in casu nostro pro parte quilibet tenetur, non opinor tamen à priori expositione, quam omnes probant, discendum. c **C**ACCEPTOLATVM SIT. qua ratione fit, ut si decem, aut hominem mihi debeas, & ego quinque acceptotulerim, soluendo dimidium hominem libereris^r. non enim hic solutio in diuersis speciebus dicitur facta, tum quod acceptilatio non nisi à uolente fit, tum quod est remissio seu donatio. d **C**PROMISSORE. Accursius, & Alexander generaliter accipiunt, ut omne quod dictum est supra de ipso principali, habeat locum etiam in fideiussoribus: qua ratione & acceptilatio facta promissori proderit fideiussoribus: sed Socino, & Iasoni uerius uidetur, ut uelit Iurisconsultus ea, quæ de promissore & eius hæredibus dicuntur, locum sibi uendicare etiam in fideiussoribus: nam sicut obligatio hæredum diuiditur pro rata, per legem XII. tab. ita obligationes fideiussoriae ex epistola diui Adriani^s. quapropter si unus ex fideiussoribus fuerit uel sententia, uel acceptilatione liberatus, ceteri dum partes suas in eodem homine soluant, liberabuntur: in quam sententiam & nos accedimus. e **C**ITEM SI IN FACTO. Superius tractatum est de obligationibus, quæ in dando consistunt, superest ut uideamus de his quæ sunt facti. sed hic dubitatur, propterea quod infra adducitur, pro exemplo, stipulatio habere licere quæ ad ius, non ad factum refertur^t. Doctores non extricant, quamuis dissolutio sit euident, nam hæc stipulatio in facto consistit, non enim ex ea transferi dominium, ut possit dici respicere dationem, quamuis in ea sumat hæc interpretatio, ut cui promittitur habere licere, intelligat promissum habere licere de iure. a **C**PER

1 Ingenium de statu homi.

m l. loci. §. si fundus. ff. si seruand.

n d. §. pro parte.

o l. si reus paratus. de procu.

p in §. et harum.

q l. reos. C. de fideiuss.

r l. qui hominē. de acceptil.

s §. si plures. in §. de fideiuss.

t l. stipulatio ista. §. hi qui. infra eo.

a **C**PER TE NON FIERI. hæc stipulatio meri facti est, cum uerba factum respiciant, scilicet ire agere: quod generaliter procedit: alioquin si uerba iuris adijcerentur, secus esset: ut si quis uiam, uel ius eundi stipuletur. b **C**HAEREDEM. nisi id fuisset expressum, hæc stipulatio ad hæredes non transiret: quia meri facti est, atque ita se habet communis opinio: quod uerum est, nisi pro seruitutis iam constitutæ conseruatione non fuerit interposita. c **C**TENENTVR. uidetur enim inter contrahentes actum, ut ex facto unius etiam ceteri obligentur: cum tantum præiudici, unius prohibitio affertur, quantum si omnes prohiberent: dubium autem non est, quin potuerit defunctus hæredes suos ita obligare, quapropter si stipulatio à defuncto non proueniat, alter alterius facto non obligatur^x. eademque ratione si unus contrahens nisi pro parte obligatus fuero, per te non fieri, neque per hæredem tuum, quod minus mihi ire agere liceat, & unus ex pluribus hæredibus prohibuerit, tenentur quidem & cohæredes eius: sed familiæ heriscundæ iudicio^y ab eo repetent^z quod præstiterunt. hoc & Iulianus & Pompeius probant. Contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat sibi heredi suo ire agere licere: & unus ex hæredibus suis prohibeatur, interesse dicemus, utrum stipulatio insolidum committatur, an pro parte eius qui prohibitus est. nā si poena stipulationi adiecta sit, insolidum committetur stipulatio, si aliqui municipes clarigationem, seu ius prensionis (repræsalias uulgò uocant) aduersus finitimos decreuerint, coegerintque aliquid sibi præstari, succurreretur capto, aduersus illos qui causam decreto dederint: quod omnes ita accipiunt, si alioquin iusta ex causa ius pignorationis decretum fuerit^z, missis item facialibus, & admonitis finitimis, nisi iniuria abstinere, & male facta emendarent, fore ut tale ius contra eos constitueretur. e **C**QVOD PRÆSTITERVNT. Et sic, quantumcunque sit, quod fuerit præstitum. Videamus ergo quatenus promissoris hæredes uersus stipulatorem teneantur, & pro portione hereditaria teneri, ex responso Catonis proditum est^a. quod uidetur huic textui admodum conuenire, dum dicitur, repetent quod præstiterunt. nam si tenerentur insolidum, solus qui solidum soluisset, repeteret, non omnes: nisi dixeris omnes repetere, casu quo aduersus omnes stipulator egerit: ut pro portionibus hereditarijs, id quod sua interest, consequeretur: non idcirco tamen consequens est, quin possit unum insolidum conuenire: quam sententiam ipse ferè ueriorum arbitror. Nam & alibi lex ait^b, quoties singuli hæredes insolidum tenentur, familiæ heriscundæ iudicio cautiones interponi debere: subditurque exemplum istius stipulationis, in qua uno prohibente insolidum committitur stipulatio. Sed & Iurisconsultus in executione obligationis, cum aliquam speciem tradidisset^c, in qua totum peti necesse esset, nec nisi solidum præstari posset: hanc stipulationem in exemplum adducit. Nec ab hac sententia dissidet Bartolus, qui in Catonis responso in VI. q. scribit, quoties stipulatio ad hæredem non transeat, si eius fiat mentio, non pro parte hereditaria, sed insolidum committi. qua ratione si promissero, nec per me, nec per hæredes meos fieri, ut tu, uel hæredes tui offendantur, committetur stipulatio insolidum aduersus offendentem, & eius cohæredes. quam sententiam & ipse sequor: licet alij non nisi pro portionibus hereditarijs committi communi calculo existiment, nec nostram sententiam Catonis responsum oppugnat, ut ibi disseram. f **C**INSOLIDVM COMMITTEVR. Et hoc sententiam nostram confirmat. Sicut enim stipulatio committitur insolidum, uno ex hæredibus stipulatoris prohibito: ita debet committi aduersus

u l. stipulatio ista. §. si quis uti.

x l. de pupillo. §. si plurium. supra de op. no. num.

y l. infra depositum. ff. de positi.

z arg. l. si per imprudentia. de enic.

a §. Cato. infra.

b d. l. hæredes. §. in illa.

c l. in executione. §. secundum infra eo.

unum ex heredibus promissoris prohibentem. & communis expositio ridicula est: ut accipiamus insolidum, id est pro portionibus hereditariis, a **DOLI EXCEPTIO** NE. Nisi haeres prohibitus iret ad fundum hereditarium communem, nam tunc uidentur omnes prohibiti, cum aliorum quoque nomine ire agere uideatur: quod Bartolus ait, sed id ego non probauerim: tum quia nimis coarctarentur uerba legis, tum quia cum omnes eundi agendi facultatem habeant, quemlibet principaliter sui causa ire credendum est: nec utilitatem fundi uerba stipulationis respiciunt, quae, ut supra diximus, non ad seruitutem,

sed ad merum factum referuntur. **COMMITTE TVR STIPVLATIO**. quia amplius sua non interest: hac autem promissio cum sit facti, in id quod interest committitur. & licet factum quoque ipsum etiam post mora possit peti, condemnatio tamen redigetur ad aestimationem, quod & Accursus sentit.

IDEM IVRIS. C

LICERE. Sed cum haec stipulatio idem quod controuersiam non mouere contineat, cur diuisionem non recipit: sicut illa stipulatio amplius non agit. Et Angelus Socinusque secundum naturam rei, in cuius conseruationem interponitur, interpretari eam crediderunt: quod probo, dum id sciamus, solitos fuisse ueteres hac stipulatione sibi in emptionibus consulere. merito igitur huiusmodi cautio diuisionem non recipit: quia eius contractus in diuisa est natura. Idemque dicendum est in stipulatione de defendendo. quae & ipsa propter euctionem interponitur. **CHIC NON**

QVAERIMVS. Poena committitur, tamen non interfit ubicunque contra stipulationem directo delinquatur: tum enim maxime fides uidetur contemni: si uero obiter, & per obliquum contrahatur, non committitur nisi interfit. quapropter si unus ex pluribus heredibus stipulatoris prohibeatur, licet alij mero iure ad poenam agant: quoniam uerba stipulationis hoc uidentur inducere, obstat tamen doli exceptio: quoniam am non ea uidetur fuisse intentio contrahentium, ut omnes efficaciter agere possint: quotiens non tantum ab uno praedudicatur, quantum ab omnibus. In stipulationibus uero praetorijs, alijsque iudicijs, in quibus sola aequitas obseruatur, non committitur unquam poena nisi interfit. satisque est uel modicum interesse, ut integra poena committatur: quod Bartolus sensit. diciturque stipulatio poenalis, ubi quid promissum est, si ita factum non fuerit, licet non sit additum poenae nomine dari. atque ita communiter dici solet: reijciturque eorum sententia, qui subditam promissionem facti stipulationem non committunt, nisi quatenus interest, aiebant, hac enim stipulatio, promittis Titio dare centum, facti est. & tamen in ea poena committitur, quamuis non interfit.

d l. stipulatioes. uerfic. Celsus. infra co.

e d.l. stipulatio ista. §. 1.

f §. Cato.

g l. habere. de uerb. sig. & de euc.

h l. cum ex causa. infra co.

i d. l. stipulatio ista. §. alteri.

k l. aduersus. ff. de arb.

l §. Cato. in ix. opp.

m l. liber homo. §. si. infra co.

pulatio, sed qui non sunt prohibiti a doli exceptione submouebuntur. si uero poena nulla posita sit, tunc pro parte tantum eius qui prohibitus est committetur stipulatio.

VLPIANVS LIB. XVIII. AD SABINVM.

Dem iuris est in illa stipulatione mihi, haeredique meo habere licere. Sed hac differentia illam habet ratione, quod ubi unus ex heredibus prohibetur, non potest cohaerere ex stipulatu agere, cuius nihil interest, nisi poena subiecta sit. nam poena subiecta efficit ut omnibus committatur: quia hic non querimus cuius interfit. Enimuero ubi unus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes. interest enim prohibiti, a nemine prohiberi.

ADEM DICEMVS. a CHAEREDE. cum hac stipulatio, dolum malum abesse, ad heredes transeat, nonne heredis mentio superfluo adijcitur: & ita communiter creditur: quod forte uerum non est. nam qui in promissione facti etiam heredis mentionem facit, uidetur hoc agere, ut stipulatio respectu heredis ab eo incipiat: & expressa tacitis praefertur: praesumiturque id in factis, potiusquam in dationibus: cum in persona cuiuslibet, dationes sint eadem: at facta de defuncto in heredes uariantur.

b CATO LIBRO XV. Haecenus de principalibus dandi, faciendique obligatio nibus dictum est: nunc prosequitur Iurisconsultus, quemadmodum stipulatio poenalis subdita contractui committatur: in quo articulo Catonis dictum extabat, distinguendis, an facto in diuiduo apponeretur poena, ut in stipulatione iter fieri, & pro portione hereditaria aduersus omnes: an facto in diuiduo, ut amplius non agi, & pro portione contrahentis, poenam committere. Sed in hoc dubitat Iurisconsultus, an stipulatio ista, amplius non agi, sit conformis illi, per te non fieri, &c. Concluditurque non esse similem: sed potius illi, Titium

PAVLVS LIB. XII. AD SABINVM.

Adem dicemus & si dolum malum abesse a te, haeredique tuo stipulatus sim: & aut promissor, aut stipulator pluribus heredibus relictis decesserit. Cato libro xv. scribit: Poena certae pecu-

heredemque ratum habiturum: & ita fere se habet communis sententia, quae contextis uerbis minime congruit. Ego noua declaratione arbitror responsum id esse percipiendum. Distinxerat Cato inter promissionem facti in diuiduo, qualis est iter fieri, & promissionem in diuiduo, ut est amplius non agi: addideratque pro exemplo stipulationis in diuiduo stipulationem, per te non fieri, nec per heredem tuum, quod minus ire agere liceret. Non probat hoc Paulus Iurisconsultus: quia uideretur potius ea stipulatio similis esse illi, Titium heredemque ratum habiturum: quippe in utraque mentio heredis habetur. Tandem decidit non esse similem alicui illarum: nam in stipulatione iter fieri committitur poena ab uno contrahente aduersus omnes pro portione hereditaria: in stipulatione uero per te, nec per heredem tuum fieri, &c. committitur contra omnes in solidum. At in stipulatione amplius non agi committitur, nisi aduersus contrahentem pro sua parte tantum: in stipulatione uero Titium heredemque ratum habiturum committitur non pro parte, sed in solidum aduersus eum qui deliquit, duo ergo exempla per Catonem relata defenduntur: duo alia per Paulum explicantur, & unum quodque diuerso iure terminatur. prosecutusque est Cato, cum simpliciter facta est promissio per principalem: at Paulus cum attingit casum, cum de heredibus quoque nominatim cautum est, dilucidiusque hac infra explicabunt. **CATO**. de Censorini Catonis filio M. Portio Catone est accipiendum, qui egregios de iuris disciplina libros reliquit, ut A. Gellius libro xiii. cap. xviii. autor est. Eius meminit & Pomponius. fuit autem & alius Iurisconsultus, Fabius Sabinus, qui sub Alexan. Imperatore floruit, & Cato sui temporis dictus est. scripsit epistolarum libros octo, & iuris ciuilem tres, et singularem ex Proculo. ut proculdubio male sentiant, qui Catonem Vticensem hic intelligunt: cum ille non Iurisconsultus, sed Stoicus fuerit. **c CERTAE PECVNIAE**. quid si in poena deductum sit aliquid in diuiduo, puta promittis iter, & nisi dederis, insulam aedificare spondes: & committi stipulationem in solidum aduersus omnes proditum est. quid si principalis stipulatio diuisionem recipiat, ueluti promittis amplius non agere, & si egeris promittis iter: committetur quidem ipso iure stipulatio in solidum aduersus omnes: sed committetur actor, qui poenam consequi uelit, offerre aestimationem pro parte aliorum committere aiunt. Ipse alias deprendi propter in diuisionem rei naturam: tamen aliquis in parte tantum delinquat, in totum tamen plecti. nec in id deueniri ut actor aestimationem aliquam offerat. quapropter & clientulus si ex culpa sua beneficiarium fundum amittat, lucratur dominus etiam emponemata, quae a solo diuelli non possunt: licet si

a d. l. si non forte. §. libertus.

b l. ij. §. deinde Marcus. supra de orig. iur.

c arg. l. ij. §. ex his. supra co.

d arg. l. cum filiis. in prin. de leg. iij.

e l. rescriptum. de his quib. ut indig.

f l. j. §. quauis. supra de his quae infra. pat.

g Doct. in c. j. §. si uisallus. hic finit lex. separabilia essent, non lucraretur², nam & satis nouum est, ut teneatur actor offerre³ estimationem, cum de hoc nihil sit cautum. a **PRO PORTIONE HAEREDITARIA**. Nam cum poena in quantitate consistat, ea obligatio per legem XII. tab. diuiditur, quae omnes obligationes transfusas diuidit. quapropter in stipulatione per te, nec per heredem tuum fieri, quod minus mihi ire agere liceat: arbitrator poenam insoluidum, non pro rata committi, ut superius disserui. quia huiusmodi obligatio non est transfusa (nec enim obligatio per te non fieri, quod minus mihi ire agere liceat, ad haeredes transmittitur)⁴. Sed ab ipsis haeredibus incipit, nec hanc XII. tabulae diuidunt: quippe id diuiditur, quod unum fuit: at haec nunquam fuit una, imò ab ipsa origine in singulos haeredes diuersa incipit, & quauis possit haec stipulatio dici haereditaria⁵, quia per defunctum fuit haeredibus quaesita, non tamen consequens est eam diuidi, cum ut dixi, nūquam fuerit una. Nec nos mouerit, quod in obligationibus dandi haeredis mentio ex abundantia adijciatur⁶, nam quoties à defuncto incipit huiusmodi obligatio, uerum est haeredum mentionē superfluere: cum etiam si de eis nihil specialiter caueatur, ad haeredes transeat. sed in proposita quaestione obligatio poenalis non incipit à defuncto: imò est accessoria promissionis facti, quae cum in haeredibus incipiat, merito etiam poenalis ab eisdem incipit: post negligentiam enim in priore adhibitam poenalis ipsa nascitur. b **ITER FIERI**. sterni uiam & preparari, & in hoc consensus est: licet antiqui de iure seruitutis acciperent: quod non conuenit: cum lex facti esse hanc promissionē dicat. In seruitutibus uerò ius principaliter, non factum uersatur, nam & cum de seruitute agitur, solent Iurisperiti alij uerbis uti, ueluti iter dari, iter constitui: ego à significatione uocabuli non recedo: iter enim fieri nil aliud est, quam ire⁷. c **NON FIERI**. Antiqui codices non habent haec uerba: unde suspicor, ex glossemate aliquo in ipsum textum desultauisse, fortè enim paraphrastes aliquis, dum praecedens exemplum declarare uult, apposuit haec uerba, uel non fieri, ut ostenderet stipulationem iter fieri, sermonis compendio continere illam, per te non fieri, quod minus mihi ire agere liceat, & ab hoc nec communis sententia dissentit, recentiores interpretantur non fieri, scilicet iter, ut haec stipulatio quandam liberationē à seruitute contineat. d **AB OMNIBVS**. Atqui Iulianus ait⁸: si neque per te, neque per heredem tuum Titium fieri, quod minus mihi ire liceat, stipuler: non solum teneri Titium si prohibeat, sed etiam cohæredes eius: & tamen non potest uideri hoc casu eos prohibuisse, nisi respondeas alia ratione eos teneri: cum in proposita specie defunctus in eum casum eos obligauisse uideatur, quo Titius prohiberet. e **QUODAMMODO**. Sed cum fictio ex aequitate descendat, nonne iniquum fuit, alterius culpam alterum praestare: & aliqui recentiores, cohæredes in effectu non teneri uersus stipulatorem existimant: sed liberari, si actiones aduersus eum, qui contrafecerit, cesserint, quod ridiculum est: non enim cohæredes tenentur quia actionem habeant, ut eam cedendo debeant liberari⁹. nec uideo quas actiones possint cedere: cum eas antè non habeant quam ipsi soluerint, nam et si haec uera essent, non possent cohæredes quod praestitissent familiae heriscundae iudicio repetere¹⁰: cum illud iudicium non nisi ex necessitate soluentibus detur, at ipsi necessarii non soluissent, qui poterant cessione liberari. Vnde uerius est consuli stipulatori etiam aduersus cohæredes non delinquentes: quia ita conuentum est: & uerbis stipulationis istud inducitur¹¹, & summa est aequitas, ut quod actum fuit obseruetur: praesertim quum & soluentibus deinde prouisum sit familiae heriscundae iudicio.

a **AMPLIUS**

a **AMPLIUS NON AGI**. Cum promissum est amplius non agi ad re diuiduam, tunc dubitū non est, quin haec stipulatio diuisionē recipiat. Sed finge me spopondisse, amplius non agere ad speciem indiuiduam, puta domū: nunquid hoc casu sit stipulatio indiuidua? et Bart. esse existimauit: quoniam mortuo promissore, relictis pluribus haeredibus, si unus contraueniret, obtineret partē domus, & solueret poenā: quo casu stipulator eius respectu poenā tantū consequeretur: respectu uerò aliorū qui parent stipulationi, retineret partē domus, sicq; in diuersis rebus consequeretur quod est stipulatus. quod quidem inconueniens est, & absurdum¹². Sed tamen communis sententia aliter se habet: non enim stipulator in id absurdum incidit, nisi uolens: cum possit contrafacientē exceptione repellere, sibi ergo imputet, qui exceptione stipulationis agentem non submouerit. Vnde de cōsequens est: ut quamuis soleat conditio praecedentē actum reddere indiuiduū¹³, tamen in hac stipulatione, cum stipulator possessioni rei incumbat, & possit agentem exceptione reiicere, uidetur actum, ut eatenus committatur poena, quatenus contrafactū fuerit¹⁴, nec enim tunc aliqua sit stipulatori iniuria: qua ratione si sortem promiseris, & ea non soluta, poenam, nisi integram sortem haeredes tui soluerint, poena in totum committetur, quoniam aliā fieret manifesta iniuria stipulatori: qui cum rem integram non habeat, inuitus damnum patitur: quod in casu nostro non est, & hoc uerius est: licet communis sententia distinguant Doctores inter obligationes dandi & faciendi: ut in illis nisi solidū detur in totum, & aduersus omnes poena committatur: quod non est in factis, cum facilius sit pro alio dare, quam facere, quae opinio nunquam mihi probata est: cum tam facile sit pro alio facere quam dare, dum de industria personae actum non proponatur¹⁵. cum etiam uideamus in factis quoq; aduersus omnes poenam committi: ueluti si sententiae arbitri paritum non sit, parere enim facti est. His accedit, quod etiam uulgò dicitur, ut poena euitetur satis esse uel à quocunq; fieri¹⁶: quamuis promissor ipse non faciat, sed haec alibi diffusius. Caterum hūc traditur, stipulationē amplius non agi esse diuiduam: quid dicemus, cum quis tenet defendere? quid in eo, qui promissit non excipere? quid item in eo, qui mihi tenetur ad agendum aduersus aliquem¹⁷: & huiusmodi stipulationes secundum naturam rei iudicantur, cuius causa interpositae sunt. Quapropter si rem uenditam promiserim defendere, si in confessoria promiserim non excipere, si in uenditione rei haereditariae, quam indiuiduam cum cohæredibus habebam, emptori promiserim ad diuisionem agere, me mortuo tenebuntur omnes haeredes¹⁸, & uno contrafaciente, poena in totum committetur: nec enim uerisimile est, aliquem partem rei emptum, uel communem cum alio haereditatem aequè libenter habiturū, atq; si extra communionē portio sua esset¹⁹. qua ratione cum unius ex socijs in confessoria exceptio ceteris prosit²⁰, & consequenter in totū stipulatori praedictet, merito in totum poena committitur: et in his alijs quoq; consentiunt, quamobrem si quis promitteret amplius non agere ad seruitutem constitutam, & eo mortuo unus ex pluribus haeredibus ageret, committeretur in totum poena²¹. quoniam actio illa in totum praedictet, cum compellatur stipulator illi soli seruitutem permittere: quod non est in seruitute constituenda, non enim soli contrauenienti seruitus constitui potest²². b **RATIONEM**. Cum enim factum sit indiuiduum, & nisi insolidum peccari non possit, uidetur inter contrahentes actum, ut uno contraueniente omnes teneantur: quapropter poena committitur, tanquam conditio stipulationis extiterit²³. His accedit, quod in indiuiduis quilibet haeres repraesentat testatorem insolidum²⁴. c **NON POTERIT**. Si ergo nihil praedictetur, tamen si aliquis contraueniat, alij non tenebuntur: quapropter si decesserit, qui doctum aedificare promiserat, dummodo unus haeredum in totum aedificet, alij non incident in poenam, idq; uulgò dicitur: quod si Titium & Meuium liberos esse iussero, si insulam aedificauerint, alter qui solus aedificauerit, erit liber²⁵, qui enim non aedificauit,

q in §. pro parte

r l. cui fundus. de cond. & demonstr.

s l. v. §. si infra eod.

t l. si statu liberi. §. si quis non dare. ff. de statutis lib.

u Doc. infra. l. cū seru. infra co.

x Bar. infra. ij. iij. q.

y l. si familiae. ff. famil. heres.

z l. cum ex causa. infra co.

4 l. loci. §. si seru. si seru. uendi.

b Bart. in §. quæst.

c l. pro parte. de seru.

d d. §. quod ex facto.

e d. §. ex his.

f l. si ita fuerit. de man. test.

sibi imputet: cum ob eius morā conditio pro defecta habeatur, quā in eius fauorē fuerat adiecta, at in casu nostro conditio fauorē stipulatoris respicit. a **¶** UT IN ILLA STIPVLATIONE. Sic habent antiqui recentioresque codices: at in Pandectis Etruscis simpliciter scriptum est, illam stipulationem. unde magna erroris caligine obiectus est Ludouicus Bologninus: cuius interpretationes perlegendas oculis tantum relinquimus. Ego non arbitror Latine dici, peccari illam stipulationem, id est in illa stipulatione: licet Græca figura actiuo in uerbo id admitti posset: à qua tamen elegans, & perpolitus Pauli stylus plurimum abhorret. quapropter non censeo temere mutanda, quæ tandiu obtinuerunt. b **¶** HAEREDEMQUE TVVM. Indeterminata hæc pronuntiatio plurali significationi æquipollet, hinc si constitutum sit, ut homicida decolleretur, nisi pacem haberet ab hærede, ab omnibus habenda erit: atque ita sæpius responsum est: licet alij aliter uarijs altercationibus.

2 in viij. q. Bar.

c **¶** HIC SIT. Ad proximius referendum est, uidelicet ad stipulationem per te non fieri, neque per hæredem tuum, & c. non enim uidetur idem esse, cum stipulatione iter fieri, sed potius cum stipulatione, Titium hæredemque ratum habiturum. utrobique enim mentio est hæredis. d **¶** TITIVM HAEREDEMQUE. Stipulationem hanc prætoriam esse Bar. existimauit: traditque in prætorij stipulationibus, quoniam in eis æquitas præsertim attenditur, etiam si indiuiduæ sint, pœnam non nisi aduersus contrafacientem, pro rata portione committi: quoniam Iulianus inquit, omnes prætorias stipulationes eiusdem interpretationis esse: ut non queratur, nisi stipulanti pro parte sua, eodemque modo committantur: siue à parte actoris, siue à parte rei plures heredes extitissent. Sed ego in utroque dissentio: nam promissio rati per procuratorem præstita, ipsa uerè est prætoriam: at hic non procurator, sed dominus ipse promiserat se ratum habiturum. Nec Iuliani responsum rectè ab eo perceptum est: non enim hoc ibi agit Iulianus, ut de transmissa obligatione loquatur: sed simpliciter ostendit, quamuis in prætorij stipulationibus, alteri possit etiam absque cessione actio queri: quamuis item causa, quæ tractatur, sit communis: non tamen cautionem uni hæredi præstitam, alteri prodesse. quapropter si quis litem mouerit, & decesserit pluribus hæredibus relictis, deinde præstetur cautio iudicatum solui, tamen causa sit connexa, tamen ea cautio non proderit, nisi ei pro quo est interposita, atque ita Aretinus & Iason tradidere, & ante Bartolum ueteres omnes aliter existimarunt: à cuius sententia & aliqui recentiores dissident, ut minime eius rationem habendam opiner: tractatū enim hunc omnem subuerteret. e **¶** PAV-

h. l. penales. §. Iulianus. ad leg. falsi.

LVS RESPONDIT, NON ESSE IDEM. Sic habent omnes codices, præter Tuscorum Pandectas, in quibus hæc omnia de albo reiecta legere est, sed idcirco à uulga ta lectione ipse non recederem: nam & earum autoritas non multum me mouet, cum & in eis aliqua sint manifesta errata, ut minime Iustiniani illud autographon putem. decidit ergo Iurisconsultus, istas stipulationes inter se plurimum differre. f **¶** SOLVS TENEBITVR. pro parte hæreditaria, ut aiunt communiter: sed ego arbitror insolidum teneri: dictio enim solus actum insolidum tribuit: & hoc in casu nostro inductum est propter hæredis adiectionem: uidetur enim actum, ut stipulatio ab eius persona incipiat. quapropter cum quilibet hæredum habeatur pro principali, qui contrafacit, solus & insolidum tenetur: & hoc, quia obligatio est diuidua: alioquin si indiuidua esset, ut illa per te non fieri, nec per hæredem, & c. ex factio unius omnes insolidum tenerentur, ut ego sentio. Licet communiter contra sentiat: ut sit penitus idem in stipulatione, Titium hæredemque ratum habiturum, quod in stipulatione, amplius non

i. l. cum solus supra de usufructu.

agitur. a **¶** QVAMVIS. Sentit hic Iurisconsultus tacitum argumentum, cum dominus si pro parte ratificet, in totam pœnam incidat, ergo & si unus hæres solum contraueniat, quo casu pro parte tantum præiudicat, deberet pœna in totum aduersus omnes committi: cum omnes simul testatoris personam in totum sustineant, non singuli. Sed nihilominus Iurisconsultus decidit alios non teneri, quia obligatio diuidua: & ita sententia nostra in huius responsi intellectu defendi posset, quæ nescio quantum studio sis placitura sit. Ipse certe non dubito, quin sit uerissima: nisi forte in hoc ultimo uersiculo cōmunis interpretatio magis arrideat. b **¶** IPSE DOMINVS. Mutatur ergo conditio obligationis à defuncto

in hæredem, quod contra regulam est: sed istud est propter legem XII. tabularum, quæ diuidit obligationes transfusas, quapropter ubi obligatio ab hæredibus incipit, non mutatur. non ergo distinguitur de principali in hæredes, sed de obligatione transfusa in non transfusam, sed de hoc latius supra. c **¶** PRO PARTE. Si ergo ratum partim habet, partim non habet, consequetur stipulator solidam pœnam. unde consequens est, ut pro ea parte quæ obseruata fuit, stipulator pœnā quoque consequatur: quod absurdum est: consequeretur enim & rem, & pœnam. Sed id argumentum ita dissoluitur, ut communiter Doctores putent cogi stipulatorem, si integram pœnam consequi uelit, id utilitatis compensare, quod ex partis obseruatione percepit. d **¶** NON POSSIT. Atqui uideretur posse: nam si procurator promiserit simpliciter Titium ratum habiturum, & Titius pro parte ratum habeat, condemnabitur solum procurator in id quod interest ratione partis in obseruata. Sed hæc dissimilia sunt: hic enim promissa est pœna, quæ ut euitetur, debet promissor in totum obseruare: atque id communiter dicitur. Sed adhuc obstat. Finge me nomine Titij renunciaisse certæ speciei indiuiduæ, & promississe eum ratum habiturum: si aliquis hæredum non obseruat, nonne stipulator partem rei ipsius retineret: pro parte uero id quod sua interest à me consequeretur: quod absurdum est. Sed responde in casu huius responsi, ipsum dominum promississe se, hæredemque suum ratum habiturum: quapropter ex ea promissione datur exceptio stipulatori, quæ hæredem promissoris contrafacientem repellat, nec inuitus cogetur in diuersa specie satisfactionem consequi. at in proposito casu nulla exceptio stipulatori competit: cum ex mea promissione non Titius ipse, hæres uero eius, sed ego tantum obligor.

lo cōmunis interpretatio magis arrideat. b **¶** IPSE DOMINVS. Mutatur ergo conditio obligationis à defuncto

in §. ex his.

k. l. rescriptum. §. si pacto. ff. de pact.

l. si procurat. infra de ra. ha.

I N D E X.

De administrat.		Ad l. Falc.		De verb. oblig.	
l. quidam.	107. C	l. j. §. item si ita.	6. D	l. prima. §. primo.	2. C
De testa.		l. precia rerum.	98. A	l. secunda. §. item si in facto.	
l. ex ea. §. fin.	67. D	l. in quartam.	52. B	pag.	7. D
De lib. & post.		l. qui cccc. §. qui cc.	54. D	§. si tamen hominem.	4. D
l. si quis posthumus.	122. B	De bon. poss.		l. quinta. in principio.	1. C
l. gallus.	21. B	l. iij. §. primo.	30. D	§. fin.	8. A
§. & quid si tantum.	24. A	De success. edi.		l. continuus.	4. A
§. quid si is.	25. D	l. ultima.	38. B	l. ita stipulatus.	5. C
§. si eius.	26. D	De gradib.		l. si Stichum. §. fin.	8. B
§. forsitan.	27. D	l. non facile.	69. D	l. qui Romæ. §. Scia.	60. C
§. in omnibus.	28. D	Vnde legit.		§. Augerius.	60. C
§. nunc de lege.	29. D	l. prima.	66. D	l. si fundum.	97. B
§. ille casus	30. B	De suis & legit.		l. in conuen. §. fin.	90. D
l. ult.	39. B	l. item prator.	63. D	l. si insulam.	97. A
De iniust. rupt.		Ad s. c. Tertul.		De stip. seruorum.	
l. prima.	23. B	l. prima. §. sed si adita.	38. C	l. cum enim.	67. D
De hered. instit.		l. acquissimum.	51. A	De acceptil.	
l. si ita quis.	55. B	l. ij. §. si sit agnatus.	51. A	l. an inutilis.	4. B
l. si paterfam.	58. C	§. si sit consanguinea.	51. A	De solutionib.	
De leg. primo.		l. penult.	32. A	l. creditor.	70. C
l. cum filio in fin.	45. C	De dam. infect.		l. Stichum. §. naturalis.	34. D
l. si seruus leg. §. si seruus alia		l. si finita. §. fin. de uecti. pa-		De furtis.	
enus.	3. D	gina.	76. D	l. prima.	60. A
l. pen.	21. C	l. a quo fundus.	5. B	l. ob pecuniam.	58. D
De leg. ij.		De publicanis.		De iniurijs.	
l. Titia. §. Titia cum nube-		l. licitatio.	60. B	l. iniuriarum.	66. D
ret.	85. D	l. ultima.	103. B	De adult.	
l. Meuius. §. duorum.	63. A	De man. test.		l. lex Iulia.	128. A
l. codicillis. §. instituto.	64. C	l. Titia. §. ult.	42. A	De falsis.	
l. cum pater. §. fidei.	81. C	De fideicom. lib.		l. falsus.	127. C
De leg. iij.		l. Thais. §. sorore.	63. C	De poenis.	
l. re coniuncti.	55. B	l. Scauola.	61. A	l. aut facta. in prin.	61. C
l. pater. §. j.	81. B	l. generaliter. uers. cogetur.		§. ult.	61. C
l. cum quis. §. codicillis.	84. B	pag.	61. A	De appellat.	
§. qui habebat.	85. C	De acqui rer. dom.		l. prima. §. pr.	85. B
l. si cui lana. §. lana lega. pa-		l. in agris.	119. D	l. imperatores.	61. A
gina.	126. C	De acq. poss.		l. imperator.	61. B
De pecul. leg.		l. prima.	58. B	De castr. pecul.	
l. dominus. §. fin.	84. C	De usucap.		l. hereditate.	85. C
De supel. leg.		l. si is qui pro emptore.	51. B	De nundinis.	
l. Labeo. in prin.	59. A	De re iudic.		l. prima.	83. C
De penu. leg.		l. à diuo Pio. in prin.	13. C	Ad municipales.	
l. non omnes.	103. C	l. à diuo. §. fin.	51. D	l. ea quæ.	11. D
De adimen. leg.		l. duo iudices.	13. C	l. Roma.	68. A
l. Titia testamento.	122. D	De priuile. credit.		De iur. immunit.	
De tritico. uino & c.		l. Antiochensium.	60. A	l. semper.	79. C
l. uinum cum uasis.	86. C	Ex qbus caus. in pos. eaf.		De pollicit.	
l. si. §. cui dulcia.	64. A	l. iij.	66. D	l. Septitia.	72. B
De reb. dub.		Vti possid.		De munerib. & hon.	
l. si is qui cc. §. cum ita.	8. A	l. si duo. §. plane.	153. C	l. munerum.	101. D
De cond. & dem.		De act. & oblig.		l. ult. §. decaproti. §. item he-	
l. mulieri & Titio	55. D	l. ult. §. procurator.	63. B	lephoria.	103. A
				De uarijs	

I N D E X.

De uarijs & extraordi-		l. filium quem. C. fam. her		Rubr. de sen. experic. recit.	
narijs cog.		cisc.	51. C	pag.	62. C
l. j. §. licita.	67. B	l. quinq. ped. si. re.	102. C	Lib. VIII.	
De decretis ab ord. fac.		l. si quis filiū. de inoff. test.		l. abdicatio. de pat. pot. 71. A	
l. ultima.	67. C	pag.	39. B	l. si. de infir. poen. celib. 73. A	
De decurion.		Auth. de aleæ lusu.	119. D	l. scripturas. qui pot. in pig.	
l. generaliter. §. fin.	75. D	Lib. IIII.		pag.	119. C
De censibus.		l. si. C. de reb. credit.	37. D	Lib. IX.	
l. prima.	68. C	l. quisquis. si certum. petat.	86. D	l. ij. de abolitionib.	45. B
De collegijs illicit.		pag.		l. si accepta. de malefi. 105. B	
Rubrica.	120. B	l. prima. & rub. de suff. 17. A			
l. ultima.	66. D	l. ij. de pact. int. empt. 40. D		TRES VLTIMI LIBRI	
De uerb. signific.		l. ea quidē. si manc. ita fue.		separatim declarati sunt.	
l. lege obuenire.	34. B	pag.	46. B		
l. licet.	58. D	l. prima. quæ res exp. non		EX INSTITUTIONIB.	
l. inter donum.	77. D	de pag.	84. A	Depat. pot. §. si.	69. B
l. natorum.	84. A	l. prima. quæ res alien. 107. B		Qui dari test. tut. §. si. 26. D	
l. carbonum. in fin.	128. D	l. usurpatione. de uect. 118. B		De pub. iud. §. item lex Iul.	
l. ult. pythanum.	129. A	Lib. V.		pag.	44. D
De reg. iur.		l. sancimus. de nupt. 73. B		De succes. lib. §. postea. pa-	
l. iij.	49. D	l. ult. de iure dot. 107. B		gina.	76. B
l. quatenus.	89. C	l. ob æs. de præd. min. 82. C		De actio. §. tripli.	78. D
l. omnis definitio.	56. B	Rubrica de sponsal.	62. C		
		Lib. VI.		IN AVTHENT.	
EX CODICE IVSTI-		l. ij. de seruis fugit.	114. B	De hered. & falcid. in prin.	
NIANI.		l. si manumissus. de libert.		pag.	119. A
Libri primi.		& eorum lib.	78. B	§. nullam. de hered. ab int.	
l. ij. C. de uet. iur. enu. 62. D		l. ult. qui admitt.	16. D	pag.	24. D
Rubrica C. de episc. & cle-		l. nō hoc. unde legit.	59. A	Vt ab illust. in prin.	73. C
ricis.	109. D	l. si. de ed. diui Hadr.	75. B	De armis.	79. D
l. archigerontes. C. de episc.		l. crenonum.	75. C	De consulib.	104. B
& cler.	79. B	l. puberem. de iure delib.		IN DECRETIS.	
l. parabolanos.	83. D	pag.	31. B	Distinc. iij. quædam.	73. A
l. placet. C. de episc. & cle-		l. eam quam de fidei.	59. C	Distin. xliij. ca. si quis despi-	
ricis.	83. D	l. ult. de fideicom.	3. D	cit.	118. A
l. formam. C. de off. præf.		l. prima. in prin. de cad. tol.		Distin. xxj. ca. p.	70. A
præt.	15. B	pag.	75. C	xxvj. quæst. vj. ca. fi.	105. B
Lib. II.		l. ut liberis. de collat.	37. D	xxxv. quæst. v. quod autē.	
l. petens. C. de pact.	41. C	l. ij. communia. de legat. pa-		pag.	69. D
l. cum mota.	43. A	gina	84. B	De consecr. dist. v. non mis-	
l. transigere. de transf.	44. C	l. meminimus. de suis & le-		nistros.	104. B
l. ubi pactum.	45. C	gat.	25. A	IN DECRETALIBVS.	
l. uerbum. C. de infam. 70. C		l. fin. & auth. defuncto. ad		Cap. forus. de uerb. signif.	
l. prouinciarum. de ferijs.		Tertul.	83. A	pag.	70. A
pag.	79. D	Lib. VII.		Cap. ult. de test. cog.	130. C
Lib. III.		pag.	42. C		
l. à iudice. de iudi.	13. C	l. si. de bo. auct. iud.	62. A	FINIS.	
l. placet. de peda. iudi.	12. B	l. unica. de usuca. transf. pa-			
l. ij. de sportulis.	75. A	gina	121. C		

ANNOTATIONES IN VARIOS

AVTORES, QVIBVS ALITER QVAM AB
ALIIS, QVORVM SIT AEDITA SENTEN
TIA, OBITER COMPLURA DE-
CLARANTVR.

A pud Lucam in Euangelio cur
quaduplū se pauperibus red-
dere Zacchæus dicat. 127. C
Ciceronis in epist. libro xj. ad
Atticum locus: & quid signifi-
cet Cretio, in emendatam Pomponij æ-
ditionem, sed & quæ Aldi sit corruptio-
rem. pagina 75. C
Vergilij emendandum carmen: Sunt etiā
Ammineæ, in Georg. 64. A
In iuuenilibus raptam Cyzicos ostreosa
diuā, non cocytos, ut Merula repugnan-
te syllaba legit. 108. C
Ouidij carmen ex Ibide, Vtq; dedit saltus
ex summo Thessalis Ossa, aliter interpre-
tatum quā ceteri faciant. 105. C
Vulgares grammaticos malè intellexisse
apud eundem poetam illud carmen:
Artificis periit cum caput arte sua. 97. C
Sicut & illud in Sapphus epist. Neu uos
errorē tellure admittite nostrum: legen-
dum enim, erronem. 79. D
Apud eundem poetam in secundo Meta-
morph. nō intelligi uulgò illa carmina:
Risit Atlantiades, & me mihi perfide
prodis, &c. subesseq; non uulgarem e-
ruditionem. 126. D
Nihil cocio quid significet apud Plautum
in Asinaria, non intellexisse eius inter-
pretes. 105. D
Eiusdem in milite carmen: nam hoc colu-
mnari poetæ esse in audui barbaro, de-
claratum, & in eo decipi Hermolaum.
pag. 114. B
In Captiuis, Sine sacris hæreditatem sum
adeptus offeruissimam, quid significet.
pag. 122. D
Declaratus Seneca De clementia ij. & ini-
bi quædam ad Tranquillum facientia.
pag. 113. B
Eiusdem locus Epist. 86. in dictione Qua-
dratarij. 104. C. & 122. B
Papinius declaratus in Thebaidos primo,
Arcades hic tua, nec pudor est, delubra
nefastis Imposuerē iugis. 105. B
Epistolam Augusti ad Tiberiū, apud tran-

quillum ab interpretibus eiusdem auto-
ris corruptam in Tib. 57. C
In Vesp. etiam post tot censuras corruptū
locum, ubi pro Trachæa Cilicia, Thra-
cia suppositum est. 123. C
Apud Quintilianum cur scriptum sit, sol-
uentibus oram bene precemur, au in o-
mutatum, more antiquo. 37. D
Martialem in primo epigr. scripsisse, Assy-
rius iacet nec Babylona labor, non alli-
duus. 117. A
Apud eundem legendum, Synthesibus,
dum gaudet eques, dominisq; senatus.
& uulgò nō intelligi illa carmina. 123. A
Corrigendū quoq; sequēs carmen, Dum
timet adilem, &c. 123. A
Apud eundem lib. xj. in Lydiam, perpen-
sum ultimū carmen, & mandare semen
harenæ, dici qui uetulis miscet. 109. D
Iuuenalis carmen Satyra nona non rectè
uulgò accipi, lura parentis habes, pro-
pter me scriberis hæres, Legatum omne
capis. 73. A
Eiusdem carmen Satyra sexta, Nam pla-
cet Vrsidio lex Iulia, non intelligendum
de ea quæ adulteros punit, ut omnes uul-
gò credunt. 73. B
Arabarches quid significet apud eundem
poetam: quod perperam quidam recen-
tiores interpretati sunt in annot. 118. B
Lacerta rufatus apud Iuuen. quis sit: &
errare qui aliter apud eum legunt. 110. B
Apud Persium castoreū posse aliud signifi-
care, quā alij tradiderint. 107. B
Cur apud Plinium lib. quinto, ca. xx. Be-
rytus felix Iulia appelletur. 103. A
Plinij iunioris uox explicata in epistola ad
Traianum. atq; inibi quid sit diploma.
pag. 116. C
In hisdem obsonia Iselasticonū quid sint,
& quid significet obsonium. 121. D
Eodē libro quæ fuerint collegia fabrum:
nec pertinuisse ad rem militarem, ut cre-
didere plerique. 121. B
Sportulam libro secundo mercedem ad-
uocatorū apud eundem significare, idq;
ex Arist.

I N D E X.

ex Aristophanis interprete. 79. A
Quæ sit sacrorū societas inter agnatos, in
panagyrico non declarasse, quamuis di-
ligentem interpretem. 122. D
Cur Apuleius libro tertio per iusticiæ ocu-
lum iuret. 124. D
Apuleij locus lib. primo de asino, non cu-
riosus sum, sed qui uelim scire cuncta,
& c. aliter quā ceteri faciant intelle-
ctus. pag. 114. A
Quid sibi idem uoluerit in secunda apolo-
gia: cum sciebat, inquit, se legitimum ma-
gis quā iustum hæredem. 34. C
Pastophoros Apol. non simpliciter acci-
piendos, qui pallium ferant, libro no-
no. pag. 120. D
Magnarius negociator lib. primo dubita-
tum quis dicatur, & num Beroaldus re-
ctè senserit. 121. A
Antiqui Romani quo sermone uulgò usi
fuerint, explicatus idem autor. 123. B
Pacumeuius in Commodo legendum. pa-
gina 81. B
Cursus fiscalis in Hadriani uita quid sit; et
malè facere qui inhibuit, pro instituit,
supponunt, contra ueterum codicum fi-
dem. pag. 116. B
Apud Flauium Vopiscū qui sint moneta-
rij in Aureliani uita: significatio huiusce
dictionis ceteris incognita. 106. C
Ibidem quid sit baptifericum pallium, &
in uulgata lectione subesse mendam. pa-
gina 106. D
Vopiscus in Aureliano, & Ammianus li-
bro xxj. à menda librorum uendica-
ti. pag. 112. B
Lampridius in Alexandro emaculatus in
uerbo, baphijs: apud quem uulgò legi-
tur, bafijs. 107. B
In eiusdem uita quid sit stellatura: errasse
in huius uocis interpretatione etiam ma-
gni nominis uiros. 115. C
Paragaudes uestes quænam sint Vopisco
& Treb. Pollioni: atque ibi quædam ex-
plicata contra Hermolai sententiā. 107. A
Ausonius poeta in Mosella quid sibi uo-
luerit eo carmine: Aruaq; Sauromatum
quondam metata colonis. 69. C
Quid item alio carmine: Præfecturarū ti-
tulo tenere secundo. & ibi qui fuerint
ordines dignitatum, explicatusq; Am-
miani Marcellini locus. 73. C
Apud eundem cur dicatur Papiam legem
Iurisconsulto displicuisse: & quæ lex ea
fuerit: & decipi uirum alioqui doctissi-
mum, qui pertinentia illi legi, ad legatū
pœnæ causa retulit. 73. A
Decemprimi qui sint apud Iul. Firmicū,
& etiam Ciceronem in oratione pro Ro-
scio Amerino. 103. B
Apud eundem declaratum qui sint curio-
si. pagina 113. D
Archontes q; fuerint in uita Galieni, quo-
rum mentio apud alios quoq; autores.
pagina 82. D
Gynæciarij qui dicantur Iosippo, libro se-
cundo prope finem de bello Iudaico: &
quid sit Gynæcium Paulo Diacono. pa-
gina 107. B. C. & 119. C
Tertulliani uox Eucsterio in Apologetico
declarata. 108. D
Eodem libro quid significant illa uerba, la-
bara uexillorum stolæ crucium sunt. pa-
gina 113. A
A. Gellius explicatus libro quarto. apud
quem triphus legitur, hætenus uox nō
satis intellecta. 126. A
Apud eundem libro decimonono, capite
nono, circumferri græcum epigramma
non integrum. 104. D
Macrobio restitutum Homeri carmen, pa-
gina 125. C
Capita diminuta quæ sint apud Drepanū
Paccatum, contra recentiorum quorum-
dam opinionem. 109. C
Archimandritæ unde dicant Sidonio A-
pollinari: eius quamuis peritū interpre-
tem decipi. 118. C
Rursus errare dum ibidē declarat quæ sint
Nymphaæ. 108. C
Apud Augustinum de ciuitate dei quid si-
gnificent pholeis trecenti. 111. D
Cassiodori in sacra historia locus. 109. B
Apud Suidam in dictione λιπανναιοι cor-
ruptum codicem, & legendum λιπαν-
ναιοι. pagina 110. A
Apotham uerbum iuris esse, & deceptum
Demetrium Chalcondylem in epigr. ij.
apud Lucilium, qui distantiam uerterit.
pagina 118. B
Zitum Straboni uinum esse quo Aegy-
ptij utunt: licet interpretes Zygon transu-
lerit, & ad pondera ridicule eo usos di-
xerit. pag. 119. B
Diogenis scommma explicatum apud Laër-
tium de quodam puero Arcade. 128. D
Aa ;

I N D E X.

In statua Claudiani Romae illas notas V. C. non recte interpretatas, quamvis à uiro doctiss. in raptu Proserpinæ. 73. D
 Apud Acronem, Horatii interpretem, Satyra sexta, libro primo, quid significet collectarius. 86. D
 Apud eundem Sat. quinta, quid sit cursus publicus: quod alij non intellexer. pagina 121. D
 Supremi ordinis antistites, cur Cardinales sint dicti, etiam quosdam doctos ignorasse. 119. A
 Parechus, parochus, parochia, parricus, quid significant. 121. D
 Collegia quæ fuerint, & quomodo prohibita, autorum quamplurima loca declarari. 120. B. C. D. & 121. A
 Ius ciuitatis Romanæ, itemq; ius Latinitatis quid esset, Cicero, Tranquillus, Tacitus, atq; alij explicati: itemq; Lucas in Actis Apostolorum. 68. A. B. C. D
 Fabricenses qui fuerint Ammiano Marcellino libro. xiiij. 121. A
 Plumbatæ non in constitutionibus tantum, sed & in sacris autoribus, in uita martyrum, quales essent, tum duo earum genera. 122. A
 Apud Ammianum Marcellinum multæ dictiones correctæ. 115. B. C
 Baucalion & militation quæ uasa essent, explicatum græcum epigramma. 120. A

F I N I S.

VOCVM ET RERV IN HOC opere contentarum index.

Bdicationis qualis esset. 71. A
 Acephali. 118. A
 Achilleæ thermæ. 108. B
 Adiutrix legio. 115. B
 Aduersaria. 71. B
 Aduocatorum salaria. 76. B
 Aelia urbs. 109. A
 Agalochus. 122. C
 Agape. 118. A
 Agitatores. 107. D
 Agones sacri. 104. D
 Agonotheici fundi. 110. B
 Albini. 104. D
 Album. 118. B
 Amphora. 86. C
 Anachorita. 119. B
 Anadesmata. 126. D
 Analogistes. 118. C
 Angaria. 112. C
 Antapocha. 118. B
 Antecessores. 77. C
 Antiades. 118. C
 Antichresis quid sit. 64. D
 Antidora. 118. C
 Antinomia. 118. C
 Antiochia. 110. A
 Antiphera. 118. C
 Antymelos. 77. C
 Apocha. 118. B
 Aqueductus Ro. 108. A
 Arabarches. 118. B
 Archiatri. 112. D
 Archigerontes. 79. B
 Archimandrita. 118. C
 Archontes. 82. D
 Argentarij. 86. D
 Aroma sericum. 122. C
 Articularis morbus. 104. D
 Asceria. 118. C
 Ascetion. 121. C
 Asseffores. 77. C
 Atrebatia uestes. 118. D
 Auerta. 116. B
 Augustales. 102. C. D
 Augustanica. 102. D. 116. A
 Aureus quãtũ qualuerit. 76. D

I N D E X.

B. Acchatus. 118. D
 Balantium. 111. D
 Balanus. 128. D
 Balluca. 106. A
 Bandophori. 123. B
 Baphia. 107. A. B
 Baptofericũ pallium. 106. D
 Barbari. 114. A
 Barbaricarij. 105. A
 Basilica. 118. D
 Basilinda. 119. D
 Bastagarij. 106. C
 Battologia. 126. D
 Baucalium. 118. D
 Berytus. 103. A
 Biarchi. 113. D
 Blatta. 106. D
 Boethi. 105. C
 Boethij nomẽ corruptũ. 105. C
 Bononiensis studij priuilegiũ subditium. 109. A
 Brephotrophium. 121. C
 Breuiculus. 62. C
 Buccellarij. 79. D. & 115. C
 Buccellatum. 115. B
 Buccinum. 118. D
 Buprestis. 118. D
 Burgi. 118. D
 Byblus. 103. A
 Byrrhus. 118. D
 Byssinum opus. 122. C
 C. Aballatio. 118. D
 Cæsares & Augusti differeunt. 105. B
 Calendarium. 72. B
 Callimachus sculptor. 87. D
 Canephor. 120. D
 Capitulum. 115. A
 Carchedonius. 118. D
 Caryndolus. 119. A
 Cardinales. 119. A
 Carreum. 119. A
 Castrati. 119. A
 Castrensiarij. 114. C
 Catampos. 120. A
 Catoliciani. 119. A
 Cautela. 119. A
 Centesimæ usuræ. 72. A
 Centonarij. 116. B
 Cernere hæreditatem. 75. C
 Chamum. 119. B
 Chartopatra. 119. A
 Chartophylacium. 119. A
 Chlamys. 107. A
 Chomata Nili. 119. B
 Christiani. 75. D
 Chrysammos. 119. B
 Circensiũ magistratus. 101. D
 Circitores. 102. A
 Circutor. 102. A
 Ciuitatis ius. 68. B
 Clarissimatus dignitas. 73. C
 Cohortalis. 116. D
 Collectarius. 86. D
 Collegia. 67. A. & 120. B. C
 Comana. 109. A
 Comitatus. 105. B
 Commilitium. 85. C
 Congiarium. 107. C
 Congius. 86. C
 Coniata. 104. D
 Consularis dignitas. 73. B. C
 Controversia. 70. A
 Cornicularij. 113. A
 Corrector magistratus. 119. B
 Corycos pro pila. 119. D
 Cretio. 75. C
 Curiosi. 113. D
 Cursus publicus. 116. A
 Cyrena. 116. A
 Cyrus. 109. B
 D. Acia prouincia. 119. B
 Dadophori. 120. D
 Daphne. 111. A. B
 Decaneta. 119. C
 Decani. 114. D
 Decaproti. 103. A
 Decemprimi. 103. B
 Decoctores. 105. D
 Desesores ciuitatũ. 74. D. 75. A
 Denarius. 72. D
 Dendrophori. 120. B. D
 Designatores. 102. A
 Diabatharij. 105. A
 Diacatharoria. 109. D
 Diaturei. 125. B
 Diastoleæ. 105. D
 Diatretus. 105. A
 Dignitatum ordines. 73. B
 Dignitatum species. 115. D
 Diocetæ. 79. B
 Domestici. 113. A
 Donatium. 107. C

I N D E X.

Doni.	111. D	ta. pag.	34. C	Mensularius.	120. A
Donū à munere differt.	77. D	Hypomnemata.	102. D	Mœsia.	115. C
Dromones.	119. C	I.		Mesonauta.	80. A
Ducennarij.	113. D	D iochires.	119. C	Metœci.	101. C
Duumviri.	114. D	Inateres quæ sint.	69. D	Metœcia.	101. C
Duumviri in municipijs.	74. D	Isauri latrones.	79. D	Metrocomia.	109. B
E.		Iudaica supstitio.	75. D. 102. B	Miliarium uas.	120. A
E dictū perpetuū.	70. D	Iudicium.	70. A. B	Militiæ uaria significata. pa	
Elemphoria.	119. C	Iulianus Iuriconsf.	70. D	gina	120. B
Embamma.	119. B	Iustinianus illiteratus.	83. B	Ministeriales.	114. C
Entomia.	119. A	Iustiniani pater, suū & bo-		Mittendarij.	114. B
Epibata.	80. B	um custos.	83. B	Modius.	86. C
Epistalma.	119. C	Iusticia oculus.	124. D	Momus deus.	100. A
Erania pecunia.	70. C	Iustum quid differat à legiti		Monachi interfecti à Valen	
Eranista.	67. A	mo.	34. B	te. pag.	77. A. B
Ergasteria.	110. D	Iuuenum ingenia præstare		Monazonium.	102. A
Ergolabi.	113. A	senioribus.	50. B	Monetarij.	106. C
Eschophori.	120. D	L.		Monozonij.	102. A
Eucteria.	108. D	L abarum.	113. A	Mulier quot mensibus ute	
Excōsules, exquæstores, &		Lactarij.	104. C	rum gerat.	23. A
similes.	81. D	Latinitatis ius.	68. B	Munus.	77. D
Ex periculo.	62. C	Lecticarij.	104. C	Muscarij.	104. C
F.		Legati proconsulis q̄t.	116. C	Musculi.	108. C
F abri centonarij.	120. B	Lepu.	111. D	Myrobrecharij.	104. D
Fabr. collegium.	120. B	Lex Falcidia.	102. C	N.	
ff. digestorum nota.	78. C	Legis definitio.	84. D	N autepibata.	80. A
Familia à gente differt.	81. C	Licitator.	60. B	Nemaericum.	122. C
Fascia crurulis et pedalis. pa		Limenarchæ.	109. D	Nexus.	121. C
gina	119. C	Limitanei.	110. A	Nisibis.	110. A
Folium barbaricum.	122. C	Limitati agri.	119. D	Nomen propriè quid signi	
Folium pentaphyllon.	122. C	Limitrophij fundi.	110. A	ficet.	80. C
Franci quomodo occupent		Lis quando dicatur.	70. A	Nomothetæ.	65. D
Galliam.	69. C	Lituchus.	111. B	Nosocomium.	121. C
Furtum unde.	60. A	Logista.	105. C	Numus.	72. D
G.		Logographi.	105. C	Numus inueteralis.	121. C
G allia diuisio.	69. B. C	Lustrum.	72. A	Nymphæa.	108. B
Gens.	81. C	M.		O.	
Gerontocomium.	121. C	M agisterialis.	114. C	O bfonium.	70. D. 121. D
Gerusia.	121. B	Magister equitū.	112. B	Oeconomus.	123. D
Gynæcium.	119. C	Magisterianus.	114. C	Olympias.	72. A
Gynæciarij.	106. B	Magnarij.	121. A	Onyx Sabæus.	122. C
H.		Maïuma.	108. D	Opisthographi.	71. C
H æraclæoticus agon.		Malabatum.	122. C	Optio.	101. C
pag.	104. B	Mancipes.	120. A	Orcinus libertus.	121. C
Habere.	119. C	Mancipires.	121. C	Orphanotrophium.	121. C
Hama.	121. B	Masti.	108. A	Osdroëna.	110. B
Hemina.	86. C	Materna bona filijsfam. de		Ostroën.	115. D
Hippocomi.	116. C	iure uet. quæri.	102. C	Oxobapta.	107. B
Hirenarchæ.	119. C	Mathematici.	105. B	P.	
Holobaræ uestes.	106. D	Matrix.	108. A	P alladius cursor.	111. A
Honorati.	119. C	Medogrammatei.	105. D	Palmata uestis.	110. D
Hostimentum.	19. C	Menses.	114. D	Palmatus.	111. A
Humanitatis studia lauda		Mensoris officium.	77. B	Palmati equi.	110. D

Pancratium

I N D E X.

Pancratium.	104. A	Protopraxia.	60. B	Synthesis.	122. B
Panis ciuilis.	107. B	Proxenetria.	62. D	Syriarchia.	120. A
Pantomimus.	107. D	Prytania.	79. A	T.	
Papia lex.	73. A	Prochotrophion.	121. C	T Amiaci fundi.	110. C
Papia leges.	75. B	Puncti ratio	82. C	Tamias.	110. C
Parabolani	83. D	Q.		Teloneon.	113. B
Paragaudes.	107. A	Q uadratarij.	104. C	Telosphoria.	119. C
Paragraphus.	78. D	R.		Temonis tributum.	113. B
P arephippus.	77. C	R apisma.	122. B	Tesserarij.	120. C
Parochus.	116. B	R ationalis.	110. B	Testatio.	16. D
Parochia.	121. D	Repedare.	122. B	Thiasotæ.	67. A
Paricus.	121. D	Rheticus limes.	103. D	Thladiæ, Thlasia, Thlibiæ.	
Parthenius, seruus Titi im-		Riparenfes.	115. B	pag.	119. A
peratoris.	58. D	Roma communis patria.	68. A	Titulus.	123. C
Partharij.	103. B	pag.		Trachæa Cilicia.	123. C
Pastophori.	120. D	S.		Tractatoria.	116. C
Patrij.	112. A	S algamum.	115. D	Tractatoria.	116. B
Penelope.	122. A	S andalium.	122. D	Trapeza.	120. A
Pentapolis.	116. A	Sacra familia.	122. C	Tribonianus.	83. A
Pææquatores.	109. B	Sacri agones.	103. D	Trophima.	62. A
Perfctissimi uiri.	73. D	Scholares.	115. A	Trula.	123. D
Perfctissimatus dignitas.		Semisses usuræ.	72. B	V.	
pag.	73. C	Sermo latinus.	123. B	V aletudinarium.	121. C
Perifichoregia.	107. C	Sericum.	106. D	Vasorū nomina.	123. D
Perseis.	111. B	Sestarius.	86. C	Vestigales fundi.	76. D
Pholis.	111. D	Sestertium.	72. D 76. C	Vestigalis species.	122. B
Plumbatæ.	122. A	Sigisultus.	109. B	Venaliij.	113. B
Pœnarum conuentualiū		Silentarij.	113. A	Vigefimæ.	75. B
genus duplex.	2. B	Siliqua.	106. B	Vindicta manumissi.	78. B
Pollen.	103. C	Siphon.	121. B	Vina factitia.	119. B
Posseffio unde.	58. B	Sitocomiæ magistratus. pa		Vinorum genera.	119. B
Posseffio præ.	112. B	gina	101. D	Vlpianus Iuriconsf.	102. B
Præfectus præ.	112. B	Sitostasius.	107. C	Votum.	31. B
Præscribere item præscripta		Specabiles.	73. B	Vrephotrophium.	121. C
uerba.	87. B	Sporades insulæ.	123. C	Vsuræ.	72. A
Præscriptio quid differat ab		Sportula.	79. A	X.	
exceptione & translatio-		Spurius.	123. C	X enodochium.	121. C
ne.	87. B	Statiua.	116. C	Xenon.	121. C
Prætor.	111. C	Stationarij.	114. A	Y.	
Primicerius.	112. C	Stella:ura.	115. C	Yconomus.	123. D
Primipilus.	117. A	Strata. id est. uia.	123. B	Z.	
Proauktion.	122. A	Stratores.	114. B	Z osimus.	123. D
Programma.	122. A	Suffragium quid sit.	17. B	Zygoftates.	105. D
Procurator fisci.	110. B	Supellex unde.	59. A	Zitum.	119. B
Promercalis res	122. A	Sycophantizare.	70. D		
Prostasia.	103. A	Synedria Iudæorum.	123. C		
Proftates.	103. A	Synedria naues.	123. C		

F I N I S.

INDEX
a A B C D E F G H I K L M N O P
Q R S T V X Y Z Aa.
Omnes sunt terniones, prater a d u e r n i o n e m.
BASILEAE IN OFFICINA
ANDREAE CRATAN-
DRI, MENSE
S E -
P T E M B R I,
M. D. XXXI.
X
Z

ANDREAE CRATAN-

1541

D. ANDREAE AL-
CIATI IVRECONS. CLARISS.
AD RESCRIPTA PRINCIPVM
COMMENTARII.

J. S. & S.
DE SVMMATRINITATE. *Sum. A. Utriusq. Moysi & Salom. c.*
DE SACROSANCT. ECCLES. *v. c. 23. & n. 8bris, A. 2. 1. 1.*
DE AEDENDO. *C. v.*
DE IN IVS VOCANDO.
DE PACTIS.
DE TRANSACTIONIBVS.

Accessit item

De quinq; pedum praescriptione, Lib. unus.
De magistratibus, civilibusq; & militaribus
officijs, Lib. unus, partim Alciato, par-
tim incerto auctore.

Basil. apud AND. CRATANORUM.

ANNO M. D. XXXI.

et. h. m. ut. 5. ontge.

Jo. Fran. Alf. J. R. C.
1605.